

**SREDNJOROČNA STRATEGIJA RAZVOJA
POLJOPRIVREDNOG SEKTORA U
FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE ZA
PERIOD 2014-2018. GODINE**

DRAFT

SARAJEVO, OKTOBAR 2013. GODINE

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA

**SREDNJOROČNA STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDNOG
SEKTORA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE
ZA PERIOD 2014. - 2018. GODINA**

I dio

Strateški okvir

Draft

Sarajevo, oktobar 2013. godine

Riječ Ministra

SADRŽAJ

I dio: Strateški okvir

1.	Uvodne napomene.....	18
2.	Metodologija izrade strateškog dokumenta	22
3.	Izazovi poljoprivrede bosne i hercegovine	28
3.1.	Vanjsko okruženje	28
3.1.3.1.	Promjene ZAP-a i mjere ZAP-a definisanog 2013. godine	31
3.1.3.2.	Administrativni-institucionalni okvir i informacijski sistemi	36
3.2.	Unutrašnje okruženje.....	38
3.2.1.1.	Zemljište.....	39
3.2.1.2.	Kapital.....	40
3.2.1.2.1.	Finansijski kapital.....	40
3.2.1.2.2.	Fizički kapital.....	40
3.2.1.3.	Ljudski kapital.....	42
3.3.	Strateški pravci razvoja.....	53
4.	Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku u federaciji BiH.....	56
4.1.	Uvodne napomene.....	56
4.2.	Obim i struktura podrške	56
4.3.	Komparacija sa zemljama regiona i EU	59
4.4.	Analiza poljoprivredne politike po stubovima/grupama mjera.....	64
4.5.	Podrška poljoprivrednoj proizvodnji sa kantonalnog nivoa	73
4.6.	Struktura budžeta prema sektorima/proizvodnjama	74
4.7.	Analiza ciklusa agrarne politike Federacije BiH -	77
5.	Vizija, ciljevi i prioriteta razvoja sektora.....	80
5.1.	Vizija i strateški ciljevi razvoja sektora.....	80
5.2.	Principi kreiranja poljoprivredne politike.....	82
5.3.	Područja djelovanja i operativni ciljevi.....	83
6.	Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora Federacije BiH.....	102
6.1.	Polazište i vrste scenarija	102
6.1.2.1.	Scenarij bez promjena ("Baseline" scenarij).....	104
6.1.2.2.	Ciljni scenario	104
6.2.	Poljoprivredno zemljište	106

6.3.	Biljna proizvodnja.....	107
6.4.	Animalna proizvodnja.....	114

II dio: Program mjera i aktivnosti

1.	Polazište za izradu Programa mjera aktivnosti.....	121
1.1.	Budžetsko planiranje	121
1.2.	Principi po stubovima.....	123
1.3.	Zakonodavno-institucionalni okvir	125
2.	Lista mjera	126
3.	Opis mjera	129
4.	Budžet.....	159
4.1.	Obim i struktura budžeta	159
4.2.	Budžetska izdvajanja za mjere tržišne i direktne podrške proizvođačima	160
4.3.	Projecirana izdvajanja za prestrukturiranje sektora i ruralni razvoj.....	162
4.4.	Budžetski transferi za opšte usluge u poljoprivredi	163
5.	Pregled i opis aktivnosti	165
6.	Monitoring i evaluacija.....	183
6.1.	Teoretski i terminološki aspekt.....	183
6.2.	Indikatori u monitoringa i evaluacije.....	184
6.3.	Organizacione strukture za monitoring i evaluaciju.....	185

III dio: Analiza stanja

1.	Poljoprivreda u ekonomiji Federacije BiH	191
1.1.	Politički i ekonomski okvir i demografska kretanja.....	191
1.2.	Uloga poljoprivrede u ekonomiji FBiH.....	192
1.3.	Ruralna područja Federacije BiH.....	193
2.	Prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju	195
2.1.	Klima Federacije BiH	195
2.2.	Klimatske promjene i njihove posljedice po poljoprivredu	195
2.3.	Zemljište kao prirodni resurs.....	197
2.4.	Struktura poljoprivrednih gazdinstava prema veličini zemljišnog posjeda.....	198
2.5.	Zemljišne osnove.....	199
2.6.	Melioracije zemljišta.....	201
2.7.	Ostali prirodni resursi	202
3.	Poljoprivreda i životna sredina	204

3.1.	Sistemi upravljanja prirodnim resursima.....	204
3.2.	Poljoprivreda i stanje očuvanosti životne sredine.....	205
3.3.	Degradacija zemljišta, upravljanje vodama, šumom i otpadom.....	206
3.4.	Obnovljivi izvori energije	207
3.5.	Manje povoljna područja u FBiH.....	208
3.6.	Biodiverzitet i genetski resursi.....	208
4.	Poljoprivredna proizvodnja	210
4.1.	Animalna proizvodnja.....	210
4.2.	Biljna proizvodnja.....	214
4.2.1.1.	Merkantilna ratarska proizvodnja	215
4.2.1.2.	Sjemenska ratarska proizvodnja.....	217
4.2.2.1.	Proizvodnja krme na oranicama	217
4.2.2.2.	Travnjaci – livade i pašnjaci	217
4.2.3.1.	Povrtlarska proizvodnja u zaštićenom prostoru	218
4.2.3.2.	Proizvodnja rasada povrća	219
4.2.4.1.	Proizvodnja voćnog sadnog materijala	221
4.3.	Vinogradarstvo	222
4.4.	Ostale proizvodnje.....	223
4.5.	Stanje poljoprivredne mehanizacije.....	227
5.	Prehrambena industrija.....	229
5.1.	Prerada animalnih proizvoda.....	231
5.2.	Dorada i prerada ratarsko-povrtlarskih i voćarskih proizvoda.....	233
6.	Spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima.....	237
6.1.	Spoljnotrgovinska razmjene najznačajnijih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.....	238
6.2.	Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri BiH u poljoprivr. i prehrambenim proizvodima.....	244
7.	Poslovno okruženje	252
7.1.	Institucije od važnosti za sektor.....	252
7.2.	FBiH u kontekstu međunarodnih sporazuma i njihove važnosti za sektor	254
7.3.	Međunarodni fondovi	257
7.4.	Domaći izvori za razvoj sektora	259
7.5.	Konkurentnost poljoprivrednih proizvoda.....	262
7.5.2.1.	Nivo uvozne zaštite	263
7.5.2.2.	Porezna politika i njen uticaj na cijene poljoprivrednih proizvoda	264
7.5.2.3.	Robne rezerve i njihov uticaj na stabilnost tržišta poljoprivrednih outputa i inputa.....	264
7.5.4.1.	Trgovačka mreža, otkupljivači i tržišna infrastruktura	266
7.5.4.2.	Tržište inputa.....	267

7.6.	Zakonodavstvo u sektoru	267
7.6.2.1.	Zakoni i sekundarni propisi na nivou FBiH.....	268
7.6.2.2.	Zakoni i sekundarni propisi na nivou BiH	270
7.7.	Sistemi sigurnosti i kvaliteta hrane	272
7.8.	Transfer znanja	274
7.9.	Zadrugarstvo i udruženja poljoprivrednika u Federaciji BiH	274
7.10.	Poljoprivredna statistika i nedostajuće informacije/podaci	276
Prilozi.....		278

Lista shema

Shema 1 - Organizaciona struktura procesa strateškog planiranja	23
Shema 2 – Plan implementacije strategije	25
Shema 3 - Ciklus kreiranja, implementacije i evaluacije javnih politika	77

Lista tabela

Tabela 1 - TOWS matrica izbora strateškog pravca razvoja	25
Tabela 2 - Raspored sastanaka sa nadležnim ministarstvima	26
Tabela 3 - Raspored održavanja radionica radnih grupa.....	27
Tabela 4 - TOWS Matrica izbora strateških pravaca razvoja sektora	54
Tabela 5 - Poljoprivredni budžet Federacije BiH za period 2002-2012.; u milionima KM.....	57
Tabela 6 - Struktura budžeta za poljoprivredu Federacije BiH prema grupama mjera; period 2002-2012.; u milionima KM.....	58
Tabela 7 - Izdvajanja za mjere direktnih plaćanja u Federaciji BiH; Period 2002-2012 (u milionima KM)	66
Tabela 8 - Cjenovne naknade za pojedinačne proizvodnje isplaćivane iz budžeta MPVŠ FBiH.....	67
Tabela 9 - Direktna plaćanja po jedinici mjere (ha/grlu) isplaćivane iz budžeta MPVŠ FBiH.....	68
Tabela 10 - Izdvajanja za mjere ruralnog razvoja Federacije BiH, ...	69
Tabela 11 - Struktura ulaganja u Osu 1 – Podizanje konkurentnosti.....	70
Tabela 12 - Izdvajanja za mjere opštih usluga u poljoprivredi iz budžeta MPVŠ FBiH	72
Tabela 13 - Struktura podrške poljoprivredi sa kantonalnog nivoa; Period 2003-2012; Milioni KM.....	73
Tabela 14 - Direktna budžetska podrška po pojedinim vrstama proizvoda;	75
Tabela 15 - Ključna područja djelovanja i operativni ciljevi.....	83
Tabela 16 - Scenarij korištenja poljoprivrednog zemljišta.....	106
Tabela 17 - Scenarijska analiza važnijih ratarsko-povrtnarskih kultura	107
Tabela 18 - Scenarijska analiza važnijih voćarskih kultura i vinove loze	112
Tabela 19 - Scenarijska analiza važnijih stočarskih proizvodnji.....	114
Tabela 20 - Lista mjera	126
Tabela 21 - Projekcija podrške sektoru poljopr. F BiH sa različitih nivoa u periodu implementacije Strategije 2014. – 2018.; U mil. KM.159	
Tabela 22 - Projecirani poljoprivredni budžet i izdvajanja za program mjera u veterinarstvu;	159
Tabela 23 - Obim i struktura projeciranih izdvajanja za tržišne intervencije i direktna plaćanja poljopr. proizvođačima F BiH u periodu implementacije Strategije; u 000 KM i %	161
Tabela 24 - Obim i struktura projeciranih izdvajanja za prestrukturiranje sektora poljoprivrede i ruralni razvoj Federacije BiH u periodu implementacije Strategije; u 000 KM i %	162
Tabela 25 - Obim i struktura projeciranih izdvajanja za mjere opštih usluga u poljoprivredi Federacije BiH u periodu implementacije Strategije; u 000 KM i %.....	163
Tabela 26 - Pregled i opis predviđenih aktivnosti potrebnih za reformu zakonodavno-institucionalnog okvira i unapređenja sektora u cjelini	166
Tabela 27 - Promjene vrijednosti GDP, outputa poljoprivrede i prehrambene industrije u BiH i FBiH u periodu 2006-2011.....	192
Tabela 28 - Poljoprivredne površine po kategorijama u FBiH u periodu 2003.-2011. (000 ha)	198
Tabela 29 - Oranične površine po načinu korištenja u FBiH za period 2003.-2011. (u000 ha)	215
Tabela 30 - Vrijednost outputa prehrambene industrije u FBiH i BiH (2005.-2012.)	229

Tabela 31 - Kretanje pokazatelja spoljnotrgovinske razmjene BiH (2005.-2012.) – u milionima KM.....	237
Tabela 32 - PESTLE analiza.....	247

Lista grafikona

Graf 1 – Komparacija procjenjenih budžetskih podrški po stanovniku između Federacije BiH i zemalja regiona (u KM, 2011.)	60
Graf 2 – Komparacija procjenjenih budžetskih podrški po ha poljoprivrednog zemljišta između Federacije BiH i Zemalja regiona (u KM, 2011.)	60
Graf 3 – Komparacija učešća procjenjene budžetske podrške u bruto dodanoj vrijednosti poljoprivrede između Federacije BiH i zemalja regiona (u %, 2011.).....	61
Graf 4 - Komparacija strukture procijene budžetske podrške proizvođačima (PSEb) u EU i Federaciji BiH za period 2002-2011. (%).....	62
Graf 5 - Komparacija struktura procjene budžetske podrške proizvođačima po proizvodima (grupama proizvoda) u EU i Federaciji BiH za period 2002-2012. (%).....	63
Graf 6 - Izdvajanja za mjere tržišno-cjenovne politike Federacije BiH.....	65
Graf 7 - Struktura ulaganja u investicije u okviru Ose 1 ruralnog razvoja FBiH.....	71
Graf 8 - Struktura budžeta u poljoprivredi Federacije BiH prema sektorima/proizvodnjama	74
Graf 9 - Obim i struktura predviđenog poljoprivrednog budžeta u periodu implementacije Strategije 2014. – 2018.; U 000 KM.....	160
Graf 10 - Spoljnotrgovinska razmjena BiH poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u periodu 2002-2012. (u milionima KM)	238
Graf 11 - Spoljnotrgovinski deficit najznačajnijih grupa proizvoda (2002.-2012.).....	239
Graf 12 - Pokrivenost uvoza izvozom najznačajnijih grupa proizvoda (2002-2012).....	239
Graf 13 - Struktura uvoza - meso i klaonični proizvodi	240
Graf 14 - Struktura izvoza - meso i klaonični proizvodi.....	240
Graf 15 - Struktura uvoza Grupa 4	240
Graf 16 - Struktura izvoza Grupa 4	240
Graf 17 - Struktura uvoza Grupa 7	241
Graf 18 - Struktura izvoza Grupa 7	241
Graf 19 - Struktura uvoza Grupe 8.....	241
Graf 20 - Struktura izvoza grupe 8.....	241
Graf 21 - Struktura uvoza Grupa 10	242
Graf 22 - Struktura izvoza Grupa 10.....	242
Graf 23 - Struktura uvoza Grupa 16	243
Graf 24 - Struktura izvoza Grupa 16.....	243
Graf 25 - Struktura uvoza Grupa 20	243
Graf 26 - Struktura izvoza Grupa 20.....	243
Graf 27 - Struktura uvoza Grupa 22	244
Graf 28 - Struktura izvoza Grupa 22.....	244
Graf 29 - Uvoz sektora prema zemlji porijekla (u KM 2002-2012).....	245
Graf 30 - Izvoz sektora prema izвозnoj destinaciji (u KM 2002-2012).....	245

Lista akronima

BHAS	Agencija za statistiku BiH
ATC	All Comodity Transfer - Transferi za sve proizvode
BAT	Best Available Practice
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CC	Cross Compliance- Unakrsna usklađenost
CEFTA	Srednjoeuropska zona slobodne trgovine
CMOs	Common Market Organizations
EAA	Economic Accounts of Agriculture – Ekonomski računi poljoprivrede
EU	Europska unija
FAO	Organizacija za hranu i poljoprivredu UN
FADN	Farm Account Data Network (Mreža knjigovodstvenih podataka sa farmi)
FBIH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMPVŠ	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FSZ	Federalni statistički zavod
GAO	Gross Agricultural Output - Bruto poljoprivredni output
GAP	Good Agricultural Practice - Dobra poljoprivredna praksa,
GHG	Green Houses Gases – emisija stakleničkih gasova
GTC	Group Comodity Transfer – Transferi za grupe proizvoda
HNK/Ž	Hercegovačko-neretvanski kanton/županija
IACS	Integrated Administration and Control System
IB	Investicijska banka
IFAD	International Fund for Agriculture Development - Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede
IPA	Instrument za predpristupnu pomoć
IPARD	Predpristupna podrška ruralnom razvoju
LFA	Manje povoljna područja
LPIS	Land Parcel Identification System – Sistem identifikacije zemljišnih parcela
KS	Kanton Sarajevo
MKO	Mikro kreditne organizacije
MMF	Međunarodni monetarni fond
MFF	Multi-Annual Financial Framework
MOC	Minimalne otkupne cijene
MPS	Market Price Support - Podrška tržišnim cijenama
MRP	Mreža računovodstvenih podataka
MZ	Međunarodna zajednica
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, BiH

NPR	Nominal protection rate - Koeficijent nominalne zaštite
NVO	Nevladine organizacije
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OTP	Other Pransfers to Producers
PPF	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet, Sarajevo
PESTLE	Analiza pravne, ekonomske, socijalne, tehnološke i institucionalne okoline i kvaliteta okoliša
PSE	Producer Support Estimate
PSEb	Budgetary Producer Support Estimate – Procjenjena budžetska podrška proizvođačima
PŽ	Posavska županija
RCA	Revealed Comparative Advantage - Otkrivene komparativne prednosti
RB	Razvojna banka
REDAH	Regional Economic Developemnt Agency of Herzegovina – Regionalna ekonomska razvojna agencija u Hercegovini
RH	Republika Hrvatska
RS	Republika Srpska
SAA	Stabilization and Accession Agreement - Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAPS	Simplified Area Payment Scheme – Pojednostavljena shema plaćanja
SB	Svejska banka
SBK	Srednje bosanski kanton
SCT	Single Comodity Transfer – Transferi za pojedinačne proizvode
SDI	Strane direktne investicije
SG	Statistički godišnjak
SPPŠRR	Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj
SFS	Single Farm Payment System – Sistem pojedinačnog plaćanja po farmi
SIDA	Swedish International Development Agency – Švedska agencija za međunarodni razvoj
SRP	Producer support equivalent - Ekvivalent subvencioniranja proizvođača
STO	Svjetska trgovinska organizacija
SWOT	Analiza snaga (strenght), slabosti (weaknesess), mogućnosti (oportunities) i ograničenja (threats)
TK	Tuzlanski kanton
TOWS	Matrica ograničenja, mogućnosti, slabosti i snaga
TSE	Total support estimate - Procijenjena ukupna podrška
UNDP	United Nations Development Programme
USA	Sjedinjene američke države
USAID	United States Agency for International Developement
USK	Unsko-sanski kanton
VTK	Vanjsko-trgovinska komora
ZAP	Zajednička poljoprivredna politika EU (Common Agricultural Policy)
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
ZHŽ	Zapadno-hercegovački kanton
WEF	World Economic Forum – Svjetski ekonomski forum

Lista učesnika

Operativni tim – Urednici i koordinatori izrade Strategije

1. Prof. dr Sabahudin Bajramović, PPF, Sarajevo
2. Prof. dr Aleksandra Nikolić, PPF, Sarajevo
3. Prof. dr Dragana Ognjenović PPF, Sarajevo
4. Mr Pejo Janjić, FMPVŠ, Sarajevo

Internacionalni ekspert

Prof. dr Emil Erjavec, Univerzitet u Ljubljani, Ljubljana

Savjetodavno vijeće

1. Mr Hanefija Topuz dipl.ing.poljoprivrede, FMPVŠ, Sarajevo
2. Prof. dr Mirsad Kurtović, Dekan, PPF, Sarajevo
3. Mr Viktor Lasić – Agromediteranski i prehrambeno – tehnološki fakultet, Sveučilište Mostar
4. Gospođa Sandra Memišević - Direkcija za europske integracije (DEI),
5. Mr Zvonimir Papoči – Vanjsko trgovinska komora BiH, Sarajevo
6. Prof. dr Vjekoslav Selak, PPF, Sarajevo

Sekretarijat

1. Doc. dr Ervin Zečević, PPF, Sarajevo
2. Emir Bećirović, dipl.ing.poljoprivrede, PPF, Sarajevo
3. Mr Vedad Falan, PPF, Sarajevo
4. Merima Makaš, dipl.ing.poljoprivrede, PPF, Sarajevo

Radna grupa 1 – Voćarstvo i vinogradarstvo:

1. Prof.dr. Mirsad Kurtović (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
2. Prof.dr. Agan Kojić, PPF, Sarajevo
3. Prof.dr. Semina Hadžibulić, Univerzitet Džemal Bijedić, Mostar
4. Azra Skender
5. Prof.dr. Pakeza Drkenda, PPF, Sarajevo
6. Doc.dr. Fuad Gaši, PPF, Sarajevo
7. Prof.dr. Asima Begić – Akagić, PPF, Sarajevo
8. Mr. Adnan Maličević, PPF, Sarajevo
9. Prof.dr. Milenko Blesić, PPF, Sarajevo
10. Doc.dr. Tihomir Prusina
11. Mr Sabaheta Ćutuk, FMPVŠ, Sarajevo

Radna grupa 2 – Ratarstvo i povrtlarstvo

1. Prof.dr. Drena Gadžo (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
2. Prof.dr. Senija Alibegović Grbić, PPF, Sarajevo
3. Prof.dr. Mirha Đikić, PPF, Sarajevo
4. Doc.dr. Lutvija Karić, PPF, Sarajevo
5. Mr. Teofil Gavrić, PPF, Sarajevo
6. Mr. Muamer Bezdrob, PPF, Sarajevo
7. Šćepan Raguž, FMPVŠ, Sarajevo
8. Mr. Elma Sefo
9. Mr. Senad Kikić
10. Mr. Nurkić Hasan
11. Mr. Nino Rotim

Radna grupa 3 – Animalna proizvodnja – Meso i mlijeko

1. Prof.dr. Zlatan Sarić (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
2. Prof.dr. Muhamed Brka (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
3. Prof.dr. Sonja Bijeljac, PPF, Sarajevo
4. Prof.dr. Stanko Ivanković, Sveučilište, Mostar
5. Prof.dr. Abdulah Gagić, Veterinarski fakultet, Sarajevo
6. Doc.dr. Emir Džomba, PPF, Sarajevo
7. Doc.dr. Sabina Operta, PPF, Sarajevo
8. Doc.dr. Admir Dokso, PPF, Sarajevo
9. Doc.dr. Ervin Zečević, PPF, Sarajevo
10. Doc.dr. Halil Omanović, PPF, Sarajevo
11. Dr. Alma Rahmanović, PPF, Sarajevo
12. Mr. Tarik Dizdarević, PPF, Sarajevo
13. Mr. Smail Toromanović, Bihać
14. Duško Loza, dipl.ing, Milkprocesing, Sarajevo

15. Mato Anđelić, FMPVŠ, Sarajevo

Radna grupa 4 - Prirodni resursi i okoliš

1. Prof.dr. Hamid Čustović (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
2. Sabina Hodžić
3. Prof.dr. Mirha Đikić, PPF, Sarajevo
4. Prof.dr. Radica Čorović
5. Ejub Trako dipl.ing, FZA, Sarajevo
6. Fuad Bahtanović dipl.ing, FZS, Sarajevo
7. Mr. Melisa Ljuša, PPF, Sarajevo
8. Goran Brkić
9. Prof.dr. Jasminka Žurovec, PPF, Sarajevo
10. Prof.dr. Sead Vojniković, Šumarski fakultet, Sarajevo
11. Enes Alagić
12. Mehmed Cero
13. Semin Petrović
14. Jasmina Katica
15. Mervana Hadžimurtezić, FMPVŠ, Sarajevo
16. Prof.dr. Mirsad Kurtović, PPF, Sarajevo
17. Prof.dr. Muhamed Brka, PPF, Sarajevo
18. Vanja Biletić
19. Eldin Alikadić, FMPVŠ, Sarajevo

Radna grupa 5 - Poslovno okruženje

1. Prof.dr. Hamid Bogučanin (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
2. Prof.dr. Milenko Blesić (voditelj grupe), PPF, Sarajevo
3. Prof.dr. Vjekoslav Selak, PPF, Sarajevo
4. Prof.dr. Marko Ivanković, Federalni agromediteranski zavod, Mostar
5. Emir Raščić, FMPVŠ, Sarajevo.
6. Jakub Butković, dipl. ing, MVTO, BiH

Pojedinačni eksperti

1. Prof. dr. Bedrija Alić, PPF, Sarajevo
2. Doc. dr. Selim Škaljić, PPF, Sarajevo
3. Doc. dr. Jasna Avdić, PPF, Sarajevo
4. Prof. dr. Nezir Tanović, Agromediteranski fakultet, Mostar
5. Jakub Butković, dipl. ing, MVTO, BiH
6. Mr. Samir Muhamedagić, PPF, Sarajevo
7. Elma Suhonić, Zadružni savez FBiH
8. Mirko Musa, FMPVŠ, Sarajevo

1. UVODNE NAPOMENE

„Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora FBiH za period 2014.-2018.“ dokument je čiju izradu je finansiralo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (u daljem tekstu Ministarstvo) i povjerilo Poljoprivredno-prehrambenom fakultetu iz Sarajeva. Nakon potpisivanja Ugovora (broj 01-14-2704/12 od 28.12.2012. godine) uslijedilo je formiranje Operativnog tima i radnih grupa, kako bi se obezbijedile efikasne konsultacije sa svim zainteresiranim stranama sektora, utvrdilo stvarno stanje i potrebe, te efikasno usmjeravali proces strateškog planiranja. Uspostavljanjem Savjetodavnog vijeća, kao i kooptiranjem zaposlenika Ministarstva u radne grupe obezbjeđeno je uvažavanje perspektiva nadležnih organa javne uprave, a prije svega Ministarstva.

Poljoprivreda i prehrambena industrija FBiH su veoma važne za oblikovanje i stabiliziranje daljeg društveno-ekonomskog razvoja naše zemlje. Važnost sektora prije svega podcrtavaju ekonomske performanse, odnosno relativno visoko učešće sektora u stvaranju bruto domaćeg proizvoda (6,9%, FBiH, 2011), zatim u trgovinskoj razmjeni (izvoz BiH 8,3% i uvoz BiH 18,27%, 2012) i zapošljavanju (13% u FBiH). Dodatno, njegova ekonomska vitalnost, sposobnost da raste i poboljšava izvozne performanse u vremenu krize i kontrakcije ekonomskog rasta, čini poljoprivredni sektor osnovnim »stabilizatorom« društva i ekonomije FBiH.

Izraženo siromaštvo (FBiH stopa siromaštva 17,1%, 2011) problem je koji dodatno usložnjava socijalnu situaciju, posebno u ruralnim područjima. Sektor omogućava generisanje prihoda za lokalno stanovništvo i zaustavlja negativne društvene procese (migracije, starenje sela isl), te omogućava očuvanje i zaštitu kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa. Sektor, za sada, nije uspio da efikasno aktivira raspoložive prirodne resursne, niti je u poziciji da ih racionalno koristi. Vidljiv napredak u ovom području je učinjen, ali on nije rezultat osmišljene sistematske aktivnosti, budući da većina neophodnih institucija ili ne funkcioniše efikasno ili nije ni uspostavljena. Skromni pomak u ovom, izuzetno važnom, području je rezultat individualnih napora i iskaz interesa pojedinih aktera sektora. Ipak, sektor je zalaganjem i brigom oblikovao preduslove za razvoj i diverzifikaciju drugih komplementarnih privrednih grana (turizam, ugostiteljstvo isl) i na taj način je doprinio jačanju sposobnosti ruralnih zajednica da kreiraju i zadrže dodatnu vrijednost, i time unaprijede kvalitet života svih.

Zaoštravanje problema u vezi sigurnosti u snabdijevanju dovoljnim količinama kvalitetne hrane postavlja ponovo pitanja održivosti sistema proizvodnje i distribucije hrane visoko na političku agendu svih zemalja Svijeta, pa tako i BiH odnosno FBiH. Drugim riječima, globalno je prepoznata važnost poljoprivrede kao osnova društveno-ekonomskih sistema iz čega logično slijedi zahtjev da ona, kao takva, postane briga cijelog društva. Osim toga, fbih. sektor je dostigao onu tačku u svom razvoju kada je neophodno ojačati institucije, podići nivo efikasnosti njihovog rada na značajno viši nivo i višegodišnjim planiranjem stabilizirati poslovno okruženje, te jasno definisati šta je društvo spremno uraditi za sektor, a šta svi privredni subjekti moraju uraditi kako bi sektor nastavio jačati svoju ekonomsku vitalnost i performanse doprinoseći dobrobiti svih građana.

Ukoliko se ne napravi snažan zaokret u odnosu prema sektoru, postoje veliki izgledi da dosadašnja postignuća neće biti moguće kapitalizirati, što vodi ka stagniranju, odnosno relativnom zaostajanju sektora za ostatkom privrede. To može imati katastrofalne posljedice za dalji razvoj cjelokupne zemlje. Stoga, generalni cilj ovog dokumenta »Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora FBiH u periodu 2014-2018« je ponuditi novi model razvoja koji će mobilizirati cjelokupno društvo, te usmjeriti i fokusirati njihove aktivnosti na sistemsku i plansku podršku sektoru, što će omogućiti postizanje boljih rezultata, te njihovo multipliciranje kroz sve društveno-ekonomske procese.

Predloženi novi model razvoja sektora se temelji na »strategiji preokreta« što podrazumijeva korištenje šansi koje pruža okruženje s ciljem otklanjanja osnovnih slabosti sektora. U tom smislu fokus strategije jeste na kreiranju moderne i efikasne javne uprave, koja bi trebala imati kapacitet da primjeni modernu praksu upravljanja, te da izgradi institucije koje će omogućiti privlačenje i korištenje EU fondova, ali i programa drugih internacionalnih organizacija, razvojnih agencija i banaka. Strategija uvodi principe modernog, transparentnog i sljedivog upravljanja sektorom. Njome je jasno definisan budžet i set mjera agrarne politike čime se šalje jasna poruku svim proizvođačima šta i koju vrstu podrške mogu očekivati u narednom petogodišnjem periodu. Na ovaj način jasnim strateškim planom i višegodišnjim budžetiranjem se smanjuje mogućnost uticaja „dnevne“ politike na razvoj sektora i obezbjeđuje stabilnost poslovanja, što je osnovni preduslov modernizacije sektora. Osim toga, integralni dio ove Strategije je i plan nadgledanja i ocjene učinaka, sa jasno definisanim budžetom i organizacijskom strukturom. Ova osnovna aktivnost moderne i odgovorne javne uprave podrazumijeva uspostavljanje jasnih procedura i dokumentacije za obavljanje svih poslova vezanih za implementaciju agrarne politike. Sve ovo implicira i uspostavu seta nedostajućih baza podataka i djelom jačanje i uspostavu nedostajućih institucija. Na ovaj način se ispunjava značajan dio obaveza preuzetih kroz proces EU integracija.

Strategija i predloženi model razvoja, kreiran je na osnovu potreba sektora, te stoga brzo i izvorno prihvatanje ZAP mjera nije moguće, ali ni racionalno u ovom momentu. Strategija predviđa da se u narednih pet godina izvrši postepena harmonizacija i transformacija mjera agrarne politike prema mjerama ZAP-a, ali i prema zahtjevima STO-a. Fokus ove strategije jeste modernizacija sektora koja uvažava potrebe vezane za održivim upravljanjem i zaštitom prirodnih resursa, zatim za prilagođavanjem klimatskim promjenama, te smanjenjem emisije stakleničkih gasova, kao i potrebe vezane za investiranje u razvoj sistema za transfer znanja, inovacija i informacija. Svaka mjera i aktivnost predviđena ovom strategijom će se provoditi prema kriterijima koji omogućavaju poštovanje navedenih potreba, te koje promoviraju gradnju sarađivačke mreže između »centara znanja«, administracije (na svim nivoima) i proizvođača (sektora), a istovremeno unapređuju efikasnost i performanse svih dijelova sektora, a time i njegovu konkurentnost na domaćem i inostranom tržištu.

Vrlo je važno istaći da Strategija realno sagledava ograničenja agrarnog budžeta i da zbog toga predviđa plan aktivnosti kojima se trebaju iz drugih izvora obezbijediti dodatna sredstva za ispunjavanje preuzetih obaveza u smislu približavanje EU i učlanjenja u STO. Ovako osmišljena poljoprivredna politika bi trebala omogućiti involviranje onih institucija (organizacija) koji svoju poslovnu budućnost vide u proizvodnji hrane, kao i njihovo jačanje olakšavajući im pristup znanju, inovacijama, a posebno tržištu (i inputa i outputa). Strategija bi im trebala stvoriti manje

1: Uvodne napomene

rizično poslovno okruženje, a podrškom održivim i efektnim investicijama smanjiti transakcijske troškove, te troškove ispunjavanja zahtjeva u pogledu sigurnosti i kvaliteta, kao i smanjenja negativnog uticaja na okoliš. Dodatno, Strategija treba poticati smanjenje zavisnosti od poljoprivrednog dohodka u ruralnim područjima, odnosno treba dati puni doprinos ostvarenju važnog društvenog cilja – borbi protiv siromaštva.

Strategija, odnosno novi model razvoja sektora poljoprivrede, bit će predstavljen kroz tri odvojena, ali međusobno povezana dokumenta:

- I. **Strateški okvir** počinje sa jasno identifikovanim izazovima koji stoje pred sektorom u smislu prilagođavanja kako zahtjevima globalnog, regionalnog i lokalnog tržišta, tako i zahtjevima društva FBiH. Utvrđeni izazovi bila su osnova za definisanje vizije Strategije, strateških i operativnih ciljeva i samih prioritetnih područja djelovanja. Sve ovo zajedno sa analizom stanja, odnosno analizom snaga i slabosti sektora, te mogućnosti i ograničenja njegovog razvoja, poslužilo je da se na kraju dokumenta daju mogući scenarija razvoja važnijih subsektora poljoprivrede. Ovaj dokument sadrži i detaljnu analizu dosadašnje agrarne politike u FBiH kao važnu polaznu osnovu za kreiranje buduće poljoprivredne politike.
- II. **Program mjera i aktivnosti** daje detaljan opis mjera buduće agrarne politike s jasnim obrazloženjem i opisom, vremenskim i budžetskim okvirom implementacije te indikatorima kojima se može pratiti njena efikasnost. Za ostvarenje razvojnih ciljeva neophodno je obezbjediti i sredstva iz drugih izvora i to putem detaljno planiranih aktivnosti koje će se samo djelimično finansirati iz budžeta. Dokument se završava sa predviđenim načinom monitoringa i evaluacije implementirane agrarne politike.
- III. **Analiza stanja** – gdje je predočena detaljna analiza stanja u sektoru i to po proizvodnim podsektorima, i na nivou institucionalno-regulatornog okvira.

Način prezentiranja sadržaja strategije se razlikuje od uobičajene sektorske prakse, jer se i na taj način želi istaći inovativni i proaktivni pristup razvoju sektora. Umjesto duge liste parcijalnih problema, autori su pokušali prezentirati uzroke sadašnjeg stanja, te reći šta sektor čeka u neposrednoj budućnosti, kako bi objasnili logiku intervencije. Finalni dio strategije obezbjeđuje detaljne informacije o cijelom sektoru, njegovim institucionalnim i proizvodnim performansama i sposobnostima da odgovori na identifikovane izazove. Na ovaj način je, i formalno i sadržajno, istaknuta potreba za utvrđivanjem novog pristupa razvoju sektora. Novi pristup razvoju sektora se temelji na jasnoj podjeli posla, odgovornosti i koristi između svih zainteresiranih strana i omogućava postepenu, ali korjenitu reformu poslovanja i upravljanja u svim dijelovima sektora. Očekuje se da će sektor u narednom petogodišnjem periodu uspjeti izgraditi regulatorno-institucionalnu infrastrukturu, ali i poslovnu kulturu zasnovanu na principima »održive intenzifikacije«. Održiva intenzifikacija, kao osnovni princip ponašanja svih zainteresiranih strana, treba rezultirati stalnim unapređenjem efikasnosti i konkurentnosti svih aktivnosti sektora. Tako će razvoj sektora biti temeljen na primjeni inovativnih i sektoru prilagođenih rješenja uz istovremeno čuvanje tradicije, prirodnih ljepota, bogatstava i unapređenje kvaliteta života.

Treba naglasiti da Strategija fokusira razvoj sektora na entitetskom nivou, tako da nije bilo moguće ponuditi rješenja u oblasti ruralnog razvoja, jer dokument koji bi trebao da ocrtava okvire te oblasti još uvijek nije izrađen na državnom nivou. Dodatno, iz istog razloga, odnosno

nepostojanja usaglašenih stavova o upravljačkoj strukturi IPARD-a na državnom nivou nije bilo moguće na adekvatan način planirati korištenje IPARD sredstva, kao i sve one aktivnosti koje je neophodno uraditi da bi ta sredstva bila na adekvatan način utrošena.

2. METODOLOGIJA IZRADE STRATEŠKOG DOKUMENTA

Kreirana i primijenjena metodologija izrade strateškog dokumenta je prvenstveno određena zahtjevima naručitelja (Ministarstvo), zatim zahtjevima najboljih praksi strateškog planiranja, kao i svrhom dokumenta koja je dvojaka: (i) da obezbijedi mogućnost produktivnog dijaloga kako bi na osnovu činjeničnog stanja (oficijelni podaci) osvjetli stvarne uzroke identificiranih problema i pojasnili logiku predloženih intervencija, i (ii) da tokom vremena omogući uključivanje svih aktera i različitih razvojnih inicijativa (posebno bilateralne pomoći) u proces osmišljene i fokusirane podrške modernizaciji sektora. U tom smislu kreirana metodologija se temelji na: (i) EU pristupu u planiranju razvoja uz uvažavanje dostignutog stepena razvoja i specifičnosti sektora poljoprivrede FBiH, (ii) učesničkom pristupu (konsultacije, kolaboracija i informiranje) i poštovanju teritorijalnog principa, (iii) osiguranju transparentnosti i informiranju svih zainteresiranih strana, (iv) poštivanju principa i dostignuća struke i nauke, te finalno (v) uvažavanju postojećih relevantnih zakona, dokumenata, studija, analiza stanja i sl.

Imajući na umu spomenute principe, zatim raspoloživo vrijeme izrade, kao i važnost izgradnje „osjećaja vlasništva“, kako kod Ministarstva, tako i kod zainteresiranih strana sektora primijenjena je tzv. metoda „susretnog planiranja“. Ova metoda podrazumijeva primjenu mješavine učesničkog („odozdo prema gore“) i pristupa centraliziranog planiranja („odozgo prema dole“), te harmoniziranje i usklađivanje stavova u procesu pronalaženja razvojnih rješenja i kreiranja strateškog okvira (vizije, strateških ciljeva, prioriternih područja, operativnih ciljeva i aktivnosti). Na ovaj način je obezbijeđeno uvažavanje i identificiranje stvarnih potreba sektora (parcijalnih interesa), ali na način da oni ne ugrožavaju jasno identifikovani strateški pravac razvoja, odnosno javni interes. Usaglašavanje i harmonizacija pojedinačnih i javnih interesa je proces koji čini finalna rješenja efikasnijim iz dva razloga:

prvo, zato što su realistični u pogledu zahtjeva prema budžetskim izdvajanjima, i

drugo, zato što usaglašavanje i diskusija, pojašnjavaju stanovišta i potrebe i razloge zašto su neka rješenja izabrana, a druga zanemarena, što jeste osnov za prihvatanje i motivirano provođenje strategije.

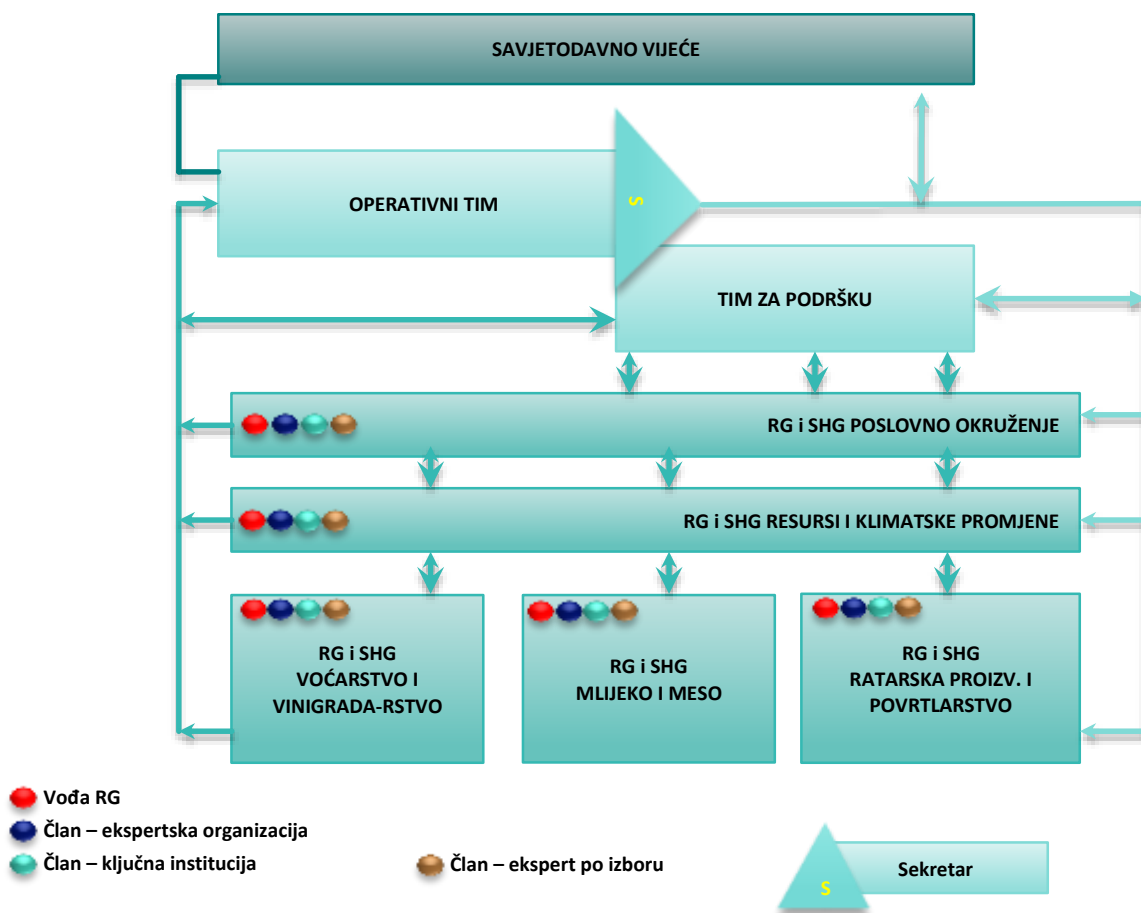
Na slijedećoj šemi je prikazana organizaciona šema provođenja procesa strateškog planiranja. Operativni tim i sekretarijat su bili pokretači i facilitatori cjelokupnog procesa. Njihov zadatak je bio osmišljavanje procesa, zatim kreiranje metodologije i dokumentacije, koja je trebala obezbijediti isti pristup svih uključenih u proces strateškog planiranja, zatim provođenju i organizaciji svih planiranih aktivnosti i koordinaciji rada svih učesnika, kao i pružiti pomoć pri prikupljanju podataka o sektoru. Finalni zadatak Operativnog tima je bio usaglašavanje parcijalnih i javnih interesa (horizontalno planiranje), te kreiranje finalnog dokumenta i njegovu prezentaciju svim relevantnim nadležnim tijelima. Operativni tim je bio zadužen i za izvještavanje o procesu i odgovoran za namjensko i efikasno trošenje finansijskih sredstava.

Savjetodavno vijeće je formirano kako bi obezbijedili identifikaciju i zastupanje javnog interesa i kolaboraciju između različitih nadležnih institucija.

Organizirano je pet radnih grupa (vidi slijedeću šemu). Operativni tim je uz saglasnost Savjetodavnog vijeća imenovao voditelje radnih grupa, a oni su kreirali vlastiti tim, s tim da je

bilo potrebno ispoštovati osnovnu struktura radnih grupa (predstavnici Ministarstva, druge ekspertske organizacije i nezavisni eksperti po izboru). Zadatak radnih grupa je bio pripremiti analizu stanja na osnovu dostupnih i raspoloživih informacija i pojedinačnih konsultacija. Svaka radna grupa je imala zadatak da identifikira ključne učesnike (stakeholdere) podsektora. To je urađeno prema metodi dostavljenoj od strane Operativnog tima. Nakon identifikiranja ključnih učesnika svaka od grupa je organizirala radionicu u drugom dijelu FBiH kako bi i teritorijalni pristup bio zadovoljen. Svaka radna grupa je dodatno izvršila i on-line konsultacije šaljući upitnike koji su trebali omogućiti jednak pristup i pri ovim pojedinačnim konsultacijama. Finalno svaka radna grupa je dala finalni izvještaj i usaglašeno viđenje načina razvoja datog podsektora.

Shema 1 - Organizaciona struktura procesa strateškog planiranja

Kako bi proces strateškog planiranja bio što uspješniji angažiran je i internacionalni ekspert sa dugogodišnjim iskustvom u oblasti provođenja pridruživanja, ali i tranzicije poljoprivrednih sektora u Regionu. Njegovo praktično iskustvo je osiguralo da se ne ponove neke osnovne greške, koje su zemlje nove članice činile u procesu pridruživanja EU. Osim toga, njegovo izuzetno razumijevanje situacije u Regionu omogućilo je Operativnom timu da ima širu regionalnu perspektivu pri analiziranju uzroka problema i pronalaženju adekvatnih, FBiH situaciji prilagođenih razvojnih rješenja.

2: Metodologija izrade strateškog dokumenta

Da bi svi uključeni učesnici imali isti pristup pri provođenju procesa strateškog planiranja Operativni tim je razvio set dokumenata: opis posla i strukture analize stanja uz pojašnjavanje pojedinih metoda analize, uputstvo za provođenje SWOT i PESTLE analize, upitnik za on-line konsultacije, vodič za identifikaciju ključnih interesnih strana sektora.

Za utvrđivanje strateškog pravca razvoja, te strateškog okvira razvoja sektora korištene su uobičajene metode analize:

- ❑ **PESTLE analiza** čija je svrha pripremiti okvir za sagledavanje situacije u kojoj se nalazi sektor i to ocjenom karakteristika političke, ekonomske, tehnološke, institucionalne okoline, te stanja okoliša. Prvo su identificirane karakteristike svakog od nabrojanih područja, a potom su definisani najkarakterističniji faktori, te se ocjenjuje nivo i intenzitet njihovog uticaja. Na ovaj način se omogućava svim učesnicima u kreiranju strategije da sektor i mogućnosti njegovog razvoja posmatraju „kroz iste naočale“. Drugim riječima, PESTLE analiza omogućava učesnicima procesa kreiranja da sagledaju uticajne faktore, uoče njihovu važnost, odnosno snagu i intenzitet djelovanja, kako bi izdvojili one najvažnije za budućnost sektora. Dodatno, ova analiza omogućava uočavanje i onih faktora, koji ponekad imaju i najznačajniji uticaj, ali na koje nije moguće djelovati jer se nalaze van uticajne zone Sektora. Ovih faktora treba biti svjestan, ali ih istaći samo u smislu opasnosti i rizika na koje Sektor nema uticaja. Identifikacija tih faktora fokusira napore učesnika strateškog procesa faktore na koje Sektor ima uticaja.
- ❑ **SWOT analize** čija svrha je detaljnije sagledavanje snaga i slabosti sektora, te mogućnosti za njegov razvoj, ali i ograničenja istih. Prva faza analize je identificiranje uticajnih faktora, odnosno karakteristika sektora, ali i njegovog okruženja. Nakon identifikacije faktora vrši se kvantifikacija njihovog uticaja. Kvantifikacija se radi tako što svakoj karakteristici dodijelimo ocjenu od 1 do 10, gdje je ocjena od 1 do 5 negativan uticaj (1 kritičan negativni uticaj – 4 blag negativni uticaj), a ocjene od 5 do 10 predstavljaju pozitivan uticaj (10 je ključna prednost). Treba istaći da je 5 neutralna pozicija. Na ovaj način se izdvajaju ključne snage i slabosti, mogućnosti i ograničenja, odnosno karakteristike na kojima treba graditi strategiju (snage) i karakteristike koje treba popraviti pri implementaciji strategije (slabosti). Drugim riječima, finalni output analize su identificirani ključni uticajni faktori interne i eksterne okoline sektora, što je neophodno kako bi se odabrao adekvatan strateški pravac razvoja.
- ❑ **TOWS matrica** – njenom konstrukcijom se finalizira analize okoline. Ona služi za identifikaciju strateškog opredjeljenja, odnosno strateškog pravca razvoja kako je prikazano u slijedećoj tabeli. Tabela se konstruiše tako što se izdvoje najkritičniji faktori interne i eksterne okoline (preporučeno je njih pet), te se na osnovu njih definišu četiri moguća pravca strateškog razvoja. Nakon toga se izabire strateški pravac koji je za datu situaciju najrealističnija, a ujedno i najefikasnija opcija. Izabrani strateški pravac se dalje razrađuje, odnosno na osnovu njega se kreira strateški okvir.

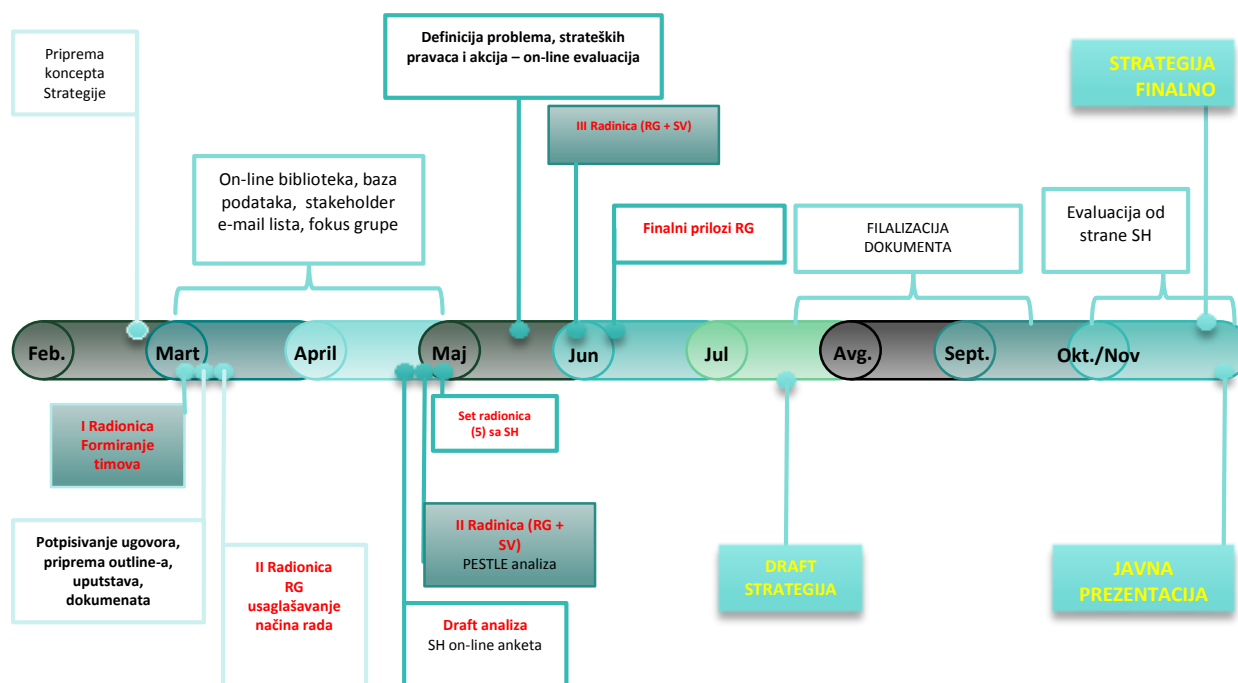

Tabela 1 - TOWS matrica izbora strateškog pravca razvoja

	Ključne snage	Ključne slabosti
Ključne prilike	<p>MAXI-MAXI-STRATEGIJA AGRESIVNOG RAZVOJA</p> <p>Koristimo ključne snage da bi relizirali mogućnosti koje nudi okruženje - ovo je najpoželjnija i optimistička strategija</p>	<p>MAXI-MINI - STRATEGIJA PREOKRETA</p> <p>Koristimo prilike koje nam pruža okruženje da bi prevazišli ključne slabosti i ojačali sektor. Ovo je razvojna strategija, koja zahtijeva rad na institucionalno-regulatornoj uredenosti sektora.</p>
Ključne prijetnje	<p>MINI-MAXI-STRATEGIJA DIVERZIFIKACIJE</p> <p>Koristimo snage da bi "zaobišli" ili "blokiral" negativni uticaj prijetnji iz okoline. Ovo je obično najrealnija opcija</p>	<p>MINI-MINI-ODBRAMBENA STRATEGIJA</p> <p>Ovo je izlazna strategija koja govori o mogućnostima prevazilaženja ograničenja i stvaranja uslova za otklanjanje slabosti</p>

- Scenario analiza** – u okviru Strategije prikazana su dva scenarija razvoja. Prvi scenario opisuje situaciju kada ne bi došlo do zaokreta u odnosu na sektor, kada bi stanje ostalo kao do sada. I ovaj scenario predviđa određene pozitivne promjene i razvoj. Međutim promjene neće biti dovoljne da spriječe relativnu stagnaciju sektora. Drugi scenario opisuje situaciju koja se očekuje ako se primjeni odabrani strateški pravac tzv. „strategija preokreta“. Drugi scenario predviđa promjene koje će se desiti ako sektor uspije iskoristiti mogućnosti za razvoj koje nudi pristupanje EU i interes međunarodne zajednice u smislu dalje razvojne podrške sektoru, te šanse koje nude bliska i poznata tržišta Regiona, ali i nova netradicionalna tržišta, te razvoj komplementarnih ekonomskih grana u zemlji i Regionu.

Shema 2 – Plan implementacije strategije

2: Metodologija izrade strateškog dokumenta

- a. Proces strateškog planiranja se odvijao kako je navedeno:
- b. Priprema ponude i prijava na raspisani konkurs: priprema oktobar, 2012 prijava 05/11/2012;
- c. Potpisivanje ugovora i informisanje javnosti: 28/12/2012
- d. Kreiranje metodologije i detaljnog operativnog plana provođenja procesa strateškog planiranja, te konsultacije sa predloženim članovima radnih grupa, kreiranje dokumentacije i osnovne on-line biblioteke: 28/12/2012 - 1/3/2013
- e. Prvi Sastanak Savjetodavnog vijeća, njegovo konstituisanje i predstavljanja plana rada, te imenovanje šefova radnih grupa: 7/3/2013
- f. Konstituisanje radnih grupa i ekspertska analiza stanja po pojedinim radnim grupama i individualne konsultacije svake od radnih grupa: 18/3/2013 - 6/5/2013
- g. Konsultacije sa nadležnim kantonalnim ministarstvima koje su urađene u sklopu pojedinačnih posjeta svakom/ Svako ministarstvo su posjetili članovi operativnog tima u pratnji jedno oa šefova radnih grupa, a po slijedećem rasporedu:

Tabela 2 - Raspored sastanaka sa nadležnim ministarstvima

Kanton/županija	Datum posjete	Sastav operativnog tima
ZDK	12/04/2013	Bajramović, Nikolić, Brka
SBK	15/04/2013	Bajramović, Nikolić, Sarić
BPK	10/05/2013	Bajramović, Nikolić, Blesić
HNK/Ž	29/04/2013	Bajramović, Nikolić, Kurtović
KS	22/04/2013	Bajramović, Nikolić
TK	08/05/2013	Bajramović, Nikolić, Gadžo
USK	26/04/2013	Bajramović, Nikolić, Brka
Kanton 10	25/04/2013	Bajramović, Nikolić, Brka
PŽ	08/05/2013	Bajramović, Nikolić, Gadžo
ZHŽ	29/04/2013	Bajramović, Nikolić, Kurtović

- h. Drugi sastanak sa Savjetodavnim vijećem sa ciljem finaliziranja PESTLE anlike koja je urađena putem on-line konsultacija: 9/5/2013
- i. Radionice radnih grupa na kojima su identificirani osnovni strateški pravci razvoja/ Radionice su organizirane prema slijedećem rasporedu;

Tabela 3 - Raspored održavanja radionica radnih grupa

Radne grupe	Mjesto održavanja	Datum	Broj učesnika
Animalna proizvodnja	Vitez, Franšizni centar, hotel Central	21/5/2013	27
Ratarstvo i povrtlarstvo	Orašje, Bosanac doo	29/5/2013	34
Prirodni resursi i okoliš	Tuzla, zgrada NVO BOSPER-a	30/5/2013	27
Poslovno okruženje	Sarajevo, PPF	3/6/2013	28
Voćarstvo i vinogradarstvo	Mostar, prostorije REDAH-a	6/6/2013	39

- j. On-line konsultacije sa stakeholderima: 21/5/2013 – 16/6/2013
- k. Evaluacija finalnih izvještaja radnih grupa od strane Operativnog tima 16/6/2013 – 22/6/2013
- l. Radionica u Sloveniji kada je u saradnji sa internacionalnim ekspertom i predstavnikom ministarstva formiran »kostur« cjelokupnog strateškog plana: 23/6/2013 - 30/6/2013
- m. Treći sastanak sa Savjetodavnim vijećem gdje je predstavljen prvi draft strateškog okvira: 4/9/2013
- n. Evaluacija drafta Strategije od strane Savjetodavnog vijeća i članova radnih grupa: 5/9/2013 - 15/10/2013
- o. Javna prezentacija Strategije: 14/11/2013
- p. Prikupljanje primjedbi zainteresiranih strana i priprema finalnog dokumenta: 15/11/2013.

3. IZAZOVI POLJOPRIVREDE BOSNE I HERCEGOVINE

Strategija je dokument koji opisuje način na koji će javne politike, njihove mjere i aktivnosti odgovoriti na postojeće izazove koji stoje pred određenim sektorom ekonomije. Na osnovu analize izazova oblikovanih kretanjima u društveno-političkom i ekonomskom okruženju u BiH i Federaciji BiH, kao i postojećim snagama i slabostima, sagledana je cjelokupna situacija i definisani su strateški pravci razvoja koji će imati najefektnije rezultate u smislu razvoja sektora poljoprivrede FBiH. Stoga, da bi logika cjelokupnog dokumenta (strateške intervencije) bila jasna i razumljiva svim interesnim grupama, ali i široj javnosti, važno je pojasniti najvažnije aspekte izazova koji stoje pred sektorom.

3.1. Vanjsko okruženje

Moderno društveno-političko i ekonomsko okruženje se vrlo brzo mijenja, i pri tome kreira set zahtjeva i uslova koje svaki ekonomski sektor, ekonomija u cjelini, ali i pojedinačni privredni subjekti moraju ispuniti ako žele iskoristiti mogućnosti razvoja. Upravo sposobnost ispunjavanja ovih zahtjeva, ali i sposobnost prilagođavanja promjenama, omogućava realizaciju postojećih potencijala i ostvarivanje razvoja. Kako bi ove sposobnosti bile ojačane i podržane mjerama i aktivnostima Strategije neophodno je sagledati ključne aspekte vanjskog okruženja.

3.1.1. Ekonomska globalizacija

Proces ubrzane globalizacije briše granice među zemljama i stvara jedinstveni ekonomski prostor, gdje ni jedna zemlja ne može živjeti izolovano i zaštićeno. Tako promjene na tržištima velikih zemalja (ili unija) imaju direktnog efekta na poslovanje u svim drugim zemljama. U tom smislu globalna ekonomska krize je dovela do smanjenja globalne agregatne tražnje i time suzila i tržište Sektora, odnosno mogućnosti za izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Dodatno, konstantni rast cijena energenata i svih vrsta inputa, te nestabilnost cijena hrane na svjetskom tržištu stvaraju potpuno novo poslovno okruženje za poljoprivrednu proizvodnju FBiH. Porast cijena inputa i energije mogu imati negativnog efekta na već ionako „problematičnu“ produktivnost i efikasnost proizvodnje hrane u FBiH. Dugogodišnje suše, porast potražnje za proizvodima animalnog porijekla (Kina i Indija), nestabilnost cijena hrane, povećanje cijene zemljišta (zbog uzgoja usjeva za proizvodnju energije), te skandali vezani za kvalitet hrane opet su pitanja sigurnosti snabdjevanja hranom i važnost lokalnih tržišta postavili visoko na globalnu političku agendu. Ovi trendovi, s jedne strane, otvaraju mogućnost za razvoj sektora (porast tražnje za proizvodima), a s druge strane, kada je u pitanju važnost nacionalnih sistema osiguranja kvaliteta i bezbjednosti hrane, te implementacija oštrih standarda iz ove oblasti predstavljaju ograničenje daljem razvoju sektora.

Kao posljedica ubrzane globalizacije javlja se visoka koncentracija poslovanja u maloprodaji i kreiranje dugačkih globalnih, visoko zahtjevnih lanaca snabdjevanja u proizvodnji i distribuciji hrane. Njihova pregovaračka pozicija na tržištu je izuzetno jaka i jača svakim danom, tako da oni postaju glavni akteri u oblikovanju uslova poslovanja i nastupa na tržištu. Ovakva situacija trenutno ograničava pristup tržištu za Sektor, jer njegovi proizvođači nisu sposobni ispuniti uslove vezane za implementaciju standarda kvaliteta, kvantiteta (stalnosti snabdjevanja), niti su u mogućnosti prodati svoje proizvode po traženim, obično vrlo niskim cijenama. Upravo zbog toga sektor mora proizvoditi vrlo specifične, posebne proizvode, proizvode sa jasnim identitetom za kojima na tržištu postoji povećana potražnja, te raditi na podizanju efikasnosti proizvodnje, kako bi i cjenovno bili konkurentni na tržištu. Drugim riječima, odgovor sektora na opisana kretanja na tržištu treba biti inovativnost i modernizacija.

Globalnim, regionalnim integracijama svaka zemlja gubi dio svog vlastitog suvereniteta, što znači da svoje javne politike mora oblikovati pregovaranjem u supranacionalnim tijelima (STO, EU isl) uz obavezno poštivanje prihvaćenih „internacionalnih pravila“. U tom smislu ključ uspjeha svake ekonomije, pa time i sektora, jeste moderna, sposobna i vješta administracija, koja će biti sposobna da na temelju činjenica obezbijedi zemlji adekvatnu poziciju u okviru bilo koje integracije, ili pri pregovaranju sa supranacionalnim tijelima. Sposobnost administracije će zavisiti od kvaliteta institucija i mehanizama za prikupljanje podataka neophodnih za kreiranje adekvatnih javnih politika, njihov monitoring i evaluaciju, kao i za obezbjeđenje transparentnosti odlučivanja i poslovanja. Osim toga, poslovna zajednica, svi subjekti, moraju biti vrlo aktivni u upravljanju sektorom. Oni moraju preko svojih interesnih organizacija obezbijediti razmjenu informacija o vlastitoj proizvodnji (svim aspektima), ali i pratiti stanje na tržištu u smislu poštovanja internacionalnih normi od strane inozemne konkurencije. Vrlo često, zaštitni mehanizmi, koje predviđaju trgovinski ugovori mogu biti pokrenuti samo na inicijativu privrednih subjekata i uz korištenje validnih podataka o kretanju na tržištu.

3.1.2. Liberalizacija vanjske trgovine

Pregovori sa STO-om su pri kraju. Trgovina je skoro pa u potpunosti liberalizovana, pa pristupanje neće imati pretjeranog efekta na promjenu uslova poslovanja (Vanzetti, Nikolić, 2013). Ovi pregovori otvaraju mogućnost nastupa na novim, a veoma atraktivnim tržištima, kao što su Rusija, Turska, Arapske zemlje isl. Međutim, i pri nastupu na ovim tržištima važe pravila 3K (kvalitet, konstantnost i kvantitet). U tom smislu strategija razvoja sektora treba prioritarno podržati jačanje obima proizvodnje uz neophodnu intenzivniju specijalizaciju i stavljanje u funkciju neiskorištenih resursa, te modernizaciju sektora uz stalne napore izgradnje modernog sistema za osiguranje kvaliteta i sigurnosti proizvoda, te implementaciju strogih standarda (i propisa) vezanih za proizvodnju hrane.

Ulazak zemlje u STO predpostavlja i drugačiji pristup kreiranju mjera poljoprivredne politike, kao i izgradnju sistema za monitoringa, kako implementacije politike, tako i stanja i kretanja u proizvodnji sektora. Drugim riječima, sve mjere koje su direktno vezane za proizvodnje, kao i mjere podrške izvoza ili zaštite unutaršnjeg tržišta (npr. obaveza da određen procenat proizvoda iz zemlje domaćina bude zastupljen u supermarketima) su ili zabranjene ili spadaju u nepoželjnu „žutu kutiju“, koja se budno motri i njeno učešće mora biti minimizirano. Mjere poljoprivredne

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

politike moraju biti osmišljene na način da ne dovode do poremećaja na tržištu. Upravo zbog toga, potrebno je promovirati snažan zaokret u načinu podrške sektoru, potencirajući mjere jačanja konkurentnosti i restrukturiranja sektora.

3.1.3. Proces EU integracija i zahtjevi vezani za poljoprivredni sektor

Zemlje koje imaju jasne aspiracije ka integraciji u EU moraju već na samom početku integracijskog procesa početi preuzimati koncepte, mehanizme i sisteme implementacije Zajedničke agrarne politike (ZAP, Common Agricultural Policy). ZAP je kompleksan sistem pravnih propisa, budžetske podrške i javnih regulatornih intervencija koje značajno utiču na stanje u poljoprivredi i ruralnim sredinama EU. Postepeno prilagođavanje mjerama i instrumentima ZAP-a u predpristupnom periodu (kada je zemlja kandidat ili potencijalni kandidat) ima za cilj lakšu integraciju zemlje u Zajedničku organizaciju tržišta poljoprivrednih proizvoda kao dijela unutrašnjeg tržišta EU, kao i integraciju u pravni i institucionalni sistem ZAP EU, a sve u kontekstu njene evropske perspektive.

Usljed značajnih razlika u obimu i načinu sprovođenja mjera na području agrarne politike, priključenje EU je izazov za svaku zemlju kandidatkinju, a pogotovo za manje razvijene zemlje ili zemlje koje su u ekonomskoj i političkoj krizi.

Proces integracije u ZAP sastoji se iz harmonizacije zakonodavstva, izgradnje i jačanja institucija i reforme poljoprivredne politike u cijelini.

a) **Harmonizacija zakonodavstva.** Zemlja kandidat mora biti sposobna da nakon pristupanja EU sprovodi cjelokupnu pravnu stečevinu EU (EU *acquis*) u određenom području. ZAP predstavlja skup institucionalnih i pravnih instrumenata kojima se osigurava postizanje ciljeva definisanih osnivačkim ugovorima EU, a temelji se na primarnim i sekundarnim izvorima prava EU (osnivački ugovori kao primarni te uredbe, direktive, odluke i mišljenja kao sekundarni izvori). Uz direktive, uredbe su najvažniji pravni akti EU iz sekundarnog izvora prava i one u potpunosti obavezuje zemlje članice, te se u njima direktno primjenjuju. Svrha uredbe je ujednačavanje prava država članica, odnosno zamjena postojećih normi država članica, ako one postoje. Uredbe postaju dio pravnog sistema države članice automatski, nakon njihovog stupanja na snagu, jednako u svim državama članicama EU. Zemlja kandidat ili potencijalni kandidat za članstvo u EU, potpisnica Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (što je slučaj sa BiH), obavezuje se na postepeno usklađivanje svoje zakonske regulative sa propisima EU (prije svega sa uredbama i direktivama kao sekundarnim izvorima prava EU). Treba naglasiti da zemlja kandidat ili potencijalni kandidat svoju zakonsku regulativu u predpristupnom periodu postepeno prilagođava EU *acquis*-u u skladu sa planiranom dinamikom i strateškim pravcima razvoja određenog sektora. Nije, prema tome, neophodno direktno ugrađivanje odredbi uredbi i direktiva u pravni sistem zemlje kandidata, nego se pravni propisi zemlje kandidata, u skladu sa njenim uslovima i dokumentima definisanim sektorskim ciljevima, postepeno usklađuju sa propisima EU. Pristupanjem zemlje kandidata EU, *acquis* direktive i uredbe, kao i drugi propisi Unije, postaje izvor prava za zemlju članicu, svaki sa svojim modelom primjene. Mjere ZAP-e veoma su zahtjevne u pogledu institucionalne izgradnje i implementacije (finansijske procedure, informatika, kontrola, monitoring), ali i u pogledu razumijevanja i programiranja mjera, čak i za

iskusnu administraciju, a pogotovo za same korisnike. Zato je preporučljivo da se i prije pristupa EU pravni sistem prilagodi provođenju mjera, što zahtijeva i ozbiljne reforme i suštinska prilagođavanja.

b) Institucionalna izgradnja. Visoki standardi upravljanja modernim javnim politikama ugrađeni su u sistem implementacije ZAP-a. Agencije za plaćanje, sistem informativno-administrativne kontrole i druge institucije i aktivnosti moraju biti izgrađene do pristupanja EU, što zahtijeva značajna administrativna, finansijska i kadrovska jačanja. Za zemlju kao što je BiH to, prije svega, znači cjelovitu i zahtjevnu modernizaciju javnih poslova u oblasti poljoprivrede.

c) Reforma politike i podrška prestrukturiranju. Cilj uspješnog prilagođavanja je da se smanje negativni, a pojačaju pozitivni učinci EU integracija. Po pravilu, ni u jednoj zemlji znatan dio mjera nije kompatibilan sa ZAP-om pa bi njihovo zadržavanje do samog pristupa davalo pogrešne signale korisnicima. Treba naglasiti da preuzimanje EU mjera u pravilu pomaže potrebnom prestrukturiranju sektora, što je još jedan od razloga za postepeno prilagođavanje principima i zahtjevima ZAP-a. To nije moguće bez reforme politike i jačanja budžetske podrške poljoprivredi.

Preuzimanje ZAP-a zahtijeva detaljno poznavanje njegove koncepcije, pravne podloge i institucionalne podrške. Sva tri elementa moguće je jačati i sa dobro pripremljenom i izvedenom predpristopnom podrškom EU. Uključivanje u ZAP jedno od najtežih pitanja u pregovorima za pristup EU, jer je potrebno ispuniti visoke pravne i institucionalne uslove. Iznos sredstava u okviru ZAP-a za svaku pojedinu zemlju definiše se kroz pregovore.

3.1.3.1. Promjene ZAP-a i mjere ZAP-a definisanog 2013. godine

ZAP je u proteklih pet desetljeća prošao niz blažih ili oštrijih reformi. Ciljevi ZAP-a se od početka formalno nisu znatnije mijenjali i prvenstveno se odnose na osiguranje dohotka ruralnom stanovništvu, stabiliziranje tržišta i podizanje produktivnosti i konkurentnosti proizvodnje hrane.

Zbog stalnih promjena, često se kaže da je ZAP za sve zemlje kandidate za članstvo u EU "pokretna meta". Može se, ipak, reći da je dosadašnje reforme karakterisala određena pravilnost u promjenama. Glavni koncept politike i sistem implementacije mjera uglavnom se zadržavaju tako da se osnovni obrisi budućih mjera mogu do određenog nivoa predvidjeti i za evropski integracijski proces BiH.

Među ranijim značajnijim reformama ZAP-a treba spomenuti onu iz 1992. godine koja je sprovedena pod pritiskom međunarodnih trgovinskih dogovora (danas STO) i koja je, uz sniženje nivoa cijena, uvela direktna plaćanja po hektaru i grlu stoke i dala poseban značaj politici ruralnog razvoja. Proširenje EU, novi zahtjevi STO, pa i definiranje nove uloge poljoprivrede u društvu usloveli su reformu ZAP-a od 2003. godine čija je suština dalja tržišna deregulacija, uvođenje načela da se direktna plaćanja proizvođačima ne vežu za određenu proizvodnju i jačanje politike ruralnog razvoja. U junu 2013. godine Vijeće EU i Evropski parlament, nakon višegodišnjih širih rasprava, postigli su politički sporazum o još jednoj reformi ZAP-a. Sporazumom je utvrđeno da se određeni broj pitanja dalje definiše u okviru pregovora o višegodišnjem finansijskom okviru (Multi-Annual Financial Framework – MFF) za period 2014-2020. godine, posebno u vezi uslova preraspodjele sredstava u nacionalnim omotnicama za direktna plaćanja i ruralni razvoj, te visina nacionalnih kofinansiranja. U osnovi, sa nešto smanjenim budžetom, uvodi se novi model

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

ujednačenijih direktnih plaćanja, sa novim zahtjevima vezanim za zaštitu okoliša, uz dalju liberalizaciju tržišta i smanjenje „prostora“ za tržišne intervencije, te širenje fokusa i prioriteta politike ruralnog razvoja.

Pregled politike kojoj se i BiH poljoprivreda mora prilagoditi, ako ozbiljno računa sa evropskim integracijama, obrađuje se u okviru dva glavna stuba ZAP-a. Prvi stub su direktna plaćanja i tržišne intervencije, a drugi se odnosi na ruralni razvoj. Ostale mjere, kao što su opšte usluge, socijalni transferi i slično, nisu predmet ZAP-a. Njih je, kao i neke mjere ruralnog razvoja, moguće realizovati u obliku državne pomoći koju u cjelini finansira zemlja članica EU. Zemlja članica EU, međutim, ovim mjerama ne može ugrožavati konkurentnost na zajedničkom tržištu pa za njihovo provođenje mora dobiti odobrenje Evropske komisije.

Prvi stub čine različite mjere koje direktno ili indirektno podržavaju dohodak u poljoprivredi, a imaju manji ili veći uticaj na tržište i cijene. U osnovi se mjere u okviru prvog stuba dijele u dvije velike grupe direktna plaćanja, i tržišne intervencije.

Direktna plaćanja

Modeli direktnih plaćanja su se mijenjali se od reforme do reforme ZAP-a. Reformama ZAP-a iz 2003. zemljama članicama EU je ostavljena mogućnost da primijene jedan od više omogućenih modela direktnih plaćanja. Tako 2013. godine neke zemlje (uglavnom stare članice EU, tzv. EU-15) imaju u primjeni model jedinstvenog plaćanja za poljoprivredna gazdinstva (Single Farm Payment - SFP) na osnovu istorijskog prava, neke zemlje direktna plaćanja još vrše po starom modelu proizvodno vezanih plaćanja po jedinici površine i po grlu, dok je u većini novih članica EU (tzv. EU-12) u primjeni sistem pojednostavljenih plaćanja za sve površine za koje se traže subvencije (SAPS – Simplified Area Payment Scheme). Rezultati i prognoze govore da primjena različitih modela direktnih plaćanja vodi u ekstenziviranje i prestrukturiranje proizvodnje, jer proizvođači više nisu stimulisani za povećanje obima proizvodnje. Osim toga, uočljive su i velike razlike u prosječnom iznosu plaćanja po ha između zemalja članica (od 100 eura u baltičkim zemljama do 500 eura u Belgiji i Grčkoj), a još više između pojedinih gazdinstava unutar jedne zemlje.

Reformom ZAP-a iz 2013. godine direktna plaćanja su doživjela ozbiljne promjene. I dalje je na snazi sistem sa pravima na isplate i svi koji imaju ta prava mogu primati osnovno plaćanje (Basic Payment), definisano u fiksnom iznosu na ha površine za koje gazdinstvo ima pravo na plaćanja. Zemlje članice EU koje 2013. godine primjenjuju plaćanja prema istorijskim referencama moraće ovaj model zamijeniti osnovnim plaćanjem po hektaru. One pri ovom mogu odabrati različite opcije: jedinstvena podrška po hektaru na nacionalnom ili regionalnom nivou (regioni definisni na osnovama administrativnih ili agronomskih kriterijuma); obezbjeđenje jedinstvenog nacionalnog ili regionalnog iznosa podrške po hektaru do 2019. godine ili osiguranje uslova prema kojima će rasti plaćanja farmama koje primaju podršku po stopi ispod 90% nacionalnog ili regionalnog prosjeka uz garantovana plaćanja od najmanje 60% nacionalnog ili regionalnog prosjeka do 2019. godine. Plaćanja farmerima koji primaju podršku po hektaru iznad nacionalnog ili regionalnog prosjeka će se postepeno smanjivati, uz ostavljanje mogućnosti zemljama članicama da ovo smanjenje ograniče na 30%. Tzv. EU-12 zemlje mogu zadržati jednostavniji (paušalni) model SAPS do 2020. godine.

Zemlje članice će 70% iznosa za direktna plaćanja iz svoje nacionalne omotnice (sredstva alocirana zemlji članici iz budžeta EU) usmjeriti za direktna plaćanja po osnovnoj shemi plaćanja za koju se odluče. Ovaj iznos se umanjuje za podrške mladim farmerima početnicima, podrške malim gazdinstvima, redistribucije za "prve hektare", podrške manje povoljnim područjima, plaćanja za određene proizvodnje i dodatna plaćanja po hektaru u područjima sa prirodnim ograničenjima i manje povoljnim područjima. Za upravo spomenute podrške utvrđeni su maksimalni procenti sredstava (računato na ukupan iznos za direktna plaćanja u nacionalnoj omotnici) koja mogu biti isplaćena.

Sva plaćanja iz nacionalne omotnice za direktna plaćanja i dalje će biti vezana za provođenje standarda očuvanja okoliša, dobrobiti životinja, zdravlja životinja i zdravlja biljaka (tzv. unakrsna usklađenost, Cross Compliance - CC). Pojednostavljenje predstavlja smanjenje broja obaveznih mjera upravljanja gazdinstvom i zemljištem, odnosno uklanjanje mjera koje nisu od važnosti za poljoprivrednika. Najavljuju se, međutim, dodatni zahtjevi koji proističu iz odredbi direktiva o vodama i održivoj upotrebi pesticida.

Pored sredstava koja primaju po modelu osnovnog plaćanja kojeg zemlja članica provodi, novitet je da će gazdinstva primati dodatne iznose za provođenje dobrih poljoprivrednih ili drugih praksi koje doprinose očuvanju ili unapređenju stanja okoliša ("ozelenjavanje"). Za ove svrhe zemlje članice EU će koristiti 30% iznosa svojih nacionalnih omotnica za direktna plaćanja. Poljoprivrednici su obavezni provoditi zahtjeve "ozelenjavanja", a onima koji to ne čine ovaj dio direktnih plaćanja će biti uskraćen, uz mogućnost kažnjavanja. Tri osnovne mjere "ozelenjavanja" su: održavanje trajnih travnjaka; diverzifikacija usjeva (poljoprivrednik, zavisno od veličine gazdinstva, mora gajiti najmanje dva ili tri usjeva sa utvrđenim minimumom površine za zadnji na listi usjeva) i održavanje utvrđenog dijela površine gazdinstva u stanju tzv. "ekološki fokusiranih zona" (pošumljene površine, tampon zone, detalji krajolika, biotopi i sl.).

Realizacija direktnih plaćanja veoma je kompleksan posao za koji je potrebno obezbijediti evidenciju i kontrolu upotrebe poljoprivrednih površina, evidenciju stoke, kontrolu aplikacija i finansijskih tokova, itd. Zemlje članice EU obavezne su u ovu svrhu primjenjivati složeni Integrirani administrativni i kontrolni sistem (Integrated Administration and Control System – IACS).

Tržišne intervencije

Zajednička uređenja tržišta ili zajedničke tržišne organizacije (Common Market Organizations – CMOs) postavljaju skup pravila koja regulišu proizvodnju i trgovinu poljoprivrednim proizvodima u svim zemljama članicama Evropske unije. CMOs pokrivaju oko 90% finalne poljoprivredne proizvodnje Evropske unije.

Reformom ZAP-a iz 2013. godine EU nastavlja sa ranije započetom deregulacijom tržišta poljoprivrednih proizvoda. Istina, u EU će se i dalje primjenjivati značajan broj mjera tržišnih intervencija (složen sistem spoljnotrgovinske zaštite, interventni otkup i drugi oblici povlačenja proizvoda sa tržišta, podrška potrošnjama određenih proizvoda, proizvodne kvote za određene proizvode, tržišni standardi i uslovi proizvodnje, podrška organizacijama proizvođača, itd.).

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

Proizvodne kvote za mlijeko će u EU biti ukinute 2015., a za šećer 2017. godine, uz regulatorno jačanje pozicija poljoprivrednika kod ugovaranja prodaje svojih proizvoda industriji. Ostale izmjene CMO pravila usmjerena su na jačanje tržišne orijentacije poljoprivrede EU u uslovima pojačane konkurencije na svjetskim tržištima uz obezbijeđenje potrebne sigurnosti u poslovanju farmera pri pojavama poremećaja izazvanih izvana. Postojeći sistemi javnih intervencija i subvencioniranog skladištenja se revidiraju sa ciljem povećanja njihove efikasnosti.

Za sve podsektore koji su predmet zajedničke tržišne organizacije uvodi se zaštitna klauzula prema kojoj Evropska komisija može preduzeti hitne interventne mjere u slučajevima značajnih poremećaja na tržištu (kakva je npr. bila kriza sa pojavom E. coli 2011. godine). Ove mjere će biti finansirane iz posebnog fonda za krizne rezerve koji je planiran u višegodišnjem budžetu za finansiranje ZAP na račun smanjenja direktnih plaćanja. Sredstva ovog fonda koja ne budu iskorišćena jedne godine biće kroz direktna plaćanja upućena prema poljoprivrednicima u narednoj godini. U slučajevima pojave značajnih poremećaja na tržištu, Evropska komisija može ovlastiti organizacije proizvođača ili međugranska udruženja da određene mjere poduzmu zajednički (npr. povlačenje robe sa tržišta) u cilju stabilizacije pogođenog sektora.

Kampanje "Voće za škole" i "Mlijeko za škole" biće proširene, a godišnji budžet za kampanju "Voće za škole" se povećava sa 90 na 150 miliona EUR.

Kroz nove odredbe o priznavanju organizacija proizvođača i međugranskih udruženja jačaće se pregovaračke pozicije poljoprivrednika, čak i uz određena odstupanja od opštih propisa o konkurentnosti. Podrška za organizovanje proizvođača biće obezbijeđena iz sredstava za ruralni razvoj.

Deklarativnom i suštinskom trgovinskom liberalizacijom formalizovanom kroz međunarodne trgovinske ugovore BiH se u znatnoj mjeri odrekla mnogih mehanizama tržišnih intervencija, dok za neke od njih njeni entiteti (u čijoj su nadležnosti za sada mjere tržišnih intervencija) nemaju adekvatne finansijske mogućnosti. Treba imati u vidu da će sa razvojem EU integracijskih procesa u BiH morati doći i do usklađivanja mjera tržišnih intervencija sa onima koji se budu primjenjivale u EU. Ovo, međutim, ne znači da u narednom periodu prilagođavanja uslovima EU ne treba obezbjeđivati uslove i sredstva za intervencije na tržištu poljoprivrednih proizvoda u BiH koje su u skladu sa potpisanim međunarodnim trgovinskim ugovorima moguće. Jasno je da mjere tržišnih intervencija treba osmisliti i realizovati kako bi se, pored potrebne zaštite interesa potrošača, poboljšale i pozicije domaćih poljoprivrednih proizvođača.

Ruralni razvoj

Politika ruralnog razvoja koncipirana je tako da zemlje članice rješavaju probleme u ruralnim sredinama po zajedničkim principima i sa kofinansiranjem iz EU fonda za ruralni razvoj. Ova podrška prvenstveno je usmjerena na podizanje konkurentnosti proizvodnje hrane i šumarstva, poboljšanje životne sredine i kvaliteta života u ruralnim sredinama i povećavanje diverzifikacije ruralne ekonomije. I ova politika sadrži sve elemente provođenja modernih javnih politika. Osnov za provođenje je državna strategija i program ruralnog razvoja za određenu zemlju ili regiju. Strategija i program uključuju potrebnu analizu stanja koja omogućava definisanje problema, ciljeva i prioriteta javnih intervencija. Sa spiska različitih grupa mjera (osovina) regije ili zemlje

biraju mjere koje onda dalje definišu u skladu sa potrebama, mogućnostima i sa ciljem što veće efikasnosti programa.

U principu, manje zemlje članice EU imaju jedan program ruralnog razvoja, dok se u većim zemljama programi pripremaju po pojedinim regijama. Odabir i finansijski okvir pojedinih mjera je stvar odluke same zemlje. Po uredbi o ruralnom razvoju koja je u vrijeme nastanka ovog dokumenta još bila aktuelna (Uredba EC 1698/2005) definisano je da se od ukupnog iznosa za ruralni razvoj za prvu (povećanje konkurentnosti) i za treću grupu mjera ili tzv. osovinu (unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima i diverzifikacija ruralne ekonomije) mora izdvojiti minimalno po 10%, za drugu (zaštita i unapređenje stanja okoliša) najmanje 25% i za LEADER pristup najmanje 5%. Obavezne su jedino agroekološke mjere u okviru druge osovine.

Sredstva za ruralni razvoj zemlje članice troše na različite načine. Može se reći da se najmanje izdvaja za poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima i za LEADER pristup i da u programima i dalje dominira podrška poljoprivredi čime se dodatno podvlači njen značaj. U zemljama članicama EU sa nižim bruto domaćim proizvodom i lošijom strukturom poljoprivrede u pravilu se mnogo više izdvaja za mjere kojima se poboljšava konkurentnost proizvodnje hrane. Zemlje sa razvijenom poljoprivredom ili zemlje sa poljoprivrednom proizvodnjom u pretežno brdskim područjima više od 50% ukupnih sredstava izdvajaju za agroekološke mjere i podršku poljoprivrednoj proizvodnji u manje povoljnim područjima.

Za pojedine mjere u okviru programa ruralnog razvoja određuje se finansijski okvir, koji se temelji na različitim izvorima finansiranja. Udio sredstava za realizaciju programa iz budžeta EU može da ide i do 80%. Ukupni finansijski okvir za ruralni razvoj određen je budžetskim pregovorima unutar EU, a visinu sredstava za predpristupnu podršku ruralnom razvoju zemalja kandidata za članstvo u EU određuje Evropska komisija. Implementacija mjera vrši se po određenim zajedničkim pravilima koje zahtijevaju donošenje programa i akreditiranu agenciju za plaćanje kao finansijsku instituciju za sprovođenje mjera. Finansijski sistem zahtijeva različite nivoe kontrole, koji omogućuju korektno trošenje javnih sredstava.

Za praćenje programa odgovorno je posebno upravno tijelo (Managing Authority). U zemljama članicama EU to su uglavnom državna ili regionalna ministarstva poljoprivrede. Realizacija programa se prati na osnovu utvrđenih indikatora.

Politika ruralnog razvoja EU obuhvata šest prioriteta:

- promocija transfera znanja i inovacija;
- povećanje konkurentnosti;
- promocija organizacije lanca ishrane i upravljanja rizikom;
- obnova, očuvanje i poboljšanje stanja ekosistema;
- promocija efikasnosti korištenja resursa i tranzicija ka niskougljičnoj privredi;
- promocija socijalne inkluzije, smanjenja siromaštva i ekonomskog razvoja u ruralnim oblastima.

Ovi prioriteti se mogu realizirati različitim mjerama. EU donosi listu mjera koje onda programi ruralnog razvoja detaljnije definiraju. U okviru prve ose ključne su podrške kapitalnim investicijama u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda i u šumarstvu, održivom

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

upravljanju zemljištem, investicije u ljudske resurse i u unapređivanje kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane. U okviru podrške okolišu postoje različita direktna plaćanja za pokrivanje troškova proizvodnje koja omogućavaju zaštitu ili unapređenje stanja okoliša (agroeколоške mjere), za proizvodnju na područjima sa ograničenim mogućnostima za poljoprivredu kao i za održive sisteme šumarstva, podršku višem nivou zaštite zdravlja i dobrobiti životinja i sl. Mjere ruralnog razvoja iz treće ose uključuju i mjere koje prevazilaze okvire poljoprivrede i šumarstva i koje se odnose na poboljšanje kvaliteta života i širenje ekonomskih aktivnosti na selu (izgradnja ruralne infrastrukture, osnivanje mikropreduzeća, održavanje kulturne i prirodne baštine, itd.). Treba podvući značaj tzv. LEADER pristupa koji nije skup mjera, nego način dolaska do specifičnih programa ruralnog razvoja i koji najčešće podržava organizovanje lokalnih akcionih grupa (npr. lokalnih zajednica) koje se formiraju u cilju sprovođenja specifičnih projekata iz nekog od skupa mjera ruralnog razvoja.

Reforma ZAP-a iz 2013. godine je kao novosti uvela mjere koje podržavaju transfer znanja (podrške razvoju mreža znanja od nauke do farmera), kao i mjere za podržavanje upravljanja rizicima (npr. podrške osiguranju zbog proizvodnih i dohodovnih nestabilnosti). Ojačane su i mjere koje podržavaju povezivanje proizvođača i prerađivača u lance vrednosti, podržavanje kraćih lanaca snabdijevanja hranom i sl.

3.1.3.2. Administrativni-institucionalni okvir i informacioni sistemi

Uspostava adekvatnog administrativnog okvira i sistema potrebnih za implementaciju ZAP-a je jedan od ključnih zahtjeva koji zemlja kandidat mora ispuniti prije pristupanja EU. U zemljama članicama EU u pravilu ministarstva poljoprivrede obezbjeđuju uspostavu institucija, sistema i potrebnih procedura. U BiH, odnosno u FBiH će se do pristupanja EU, a u velikoj mjeri i za sprovođenje predpristupnih mjera IPARD, morati ispuniti niz administrativno-institucionalnih zahtjeva te će se morati uspostaviti potrebni informacioni sistemi.

Uspostava Agencije za plaćanje, kao institucije odgovorne za implementaciju mjera ZAP-a, (uključujući direktnu podršku, instrumente zajedničkih tržišnih organizacija i podršku ruralnom razvoju) smatra se najzahtjevnijim pojedinačni zahtjevom kojeg zemlje kandidati za članstvo u EU moraju zadovoljiti. U ovom pogledu je predpristupna podrška ruralnom razvoju (IPARD) odlična prilika za uspostavljanje neophodnih elemenata ZAP administrativnog okvira u zemljama kandidatima za članstvo u EU, jer ja za njegovo prihvatanje i provođenje potrebna uspostavljanje tzv. IPARD operativne strukture čiji su najvažniji dijelovi agencija za plaćanja i upravljačko tijelo. U BiH je na državnom nivou formirana agencija za plaćanja (Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH), ali zbog političkih neslaganja na državnom nivou nema uspostave ostalih elemenata IPARD operativne strukture. U ovoj situaciji FBiH bi svojim kapacitetima trebala da počne sa uspostavljanjem potrebnog administrativnog okvira i neophodnih sistema (za početak IPARD struktura) koji će se moći uklopiti u okvir i sisteme do čijeg će uspostavljanja na državnom nivou jednom morati doći. Za skori naredni period ostaju pitanja odabira najboljeg načina uspostave elemenata IPARD struktura u FBiH (u okviru FMPVŠ ili uspostava posebnih agencija i tijela). Treba naglasiti da agencija za plaćanje, bez obzira na kom nivou uspostavljena, mora biti akreditirana i mora garantovati:

- provjeru prihvatljivosti zahtjeva i osiguranje procedure distribucije pomoći u skladu sa utvrđenim pravilima (za zemlje članice EU u skladu sa pravilima EU) prije nego se plaćanje odobri kao i druge provjere koje zahtijeva legislativa;
- vođenje pouzdanog i detaljnog računovodstva plaćanja;
- poštovanje rokova i formi propisanih legislativom (za zemlje članice EU u skladu sa legislativom EU) i
- dostupnost dokumentacije za potrebe nadzora.

Akreditiranje Agencije za plaćanje za obradu aplikacija za pomoć (direktna plaćanja i plaćanja za ruralni razvoj na regionalnom principu) je u tijesnoj vezi sa uspostavom integrisanog sistema administracije i kontrole (Integrated Administration and Control System – IACS) koji obuhvata:

- kompjuterizovanu bazu podataka;
- alfanumerički identifikacijski sistem poljoprivrednih parcela (Land Parcel Identification System – LPIS);
- sistem identifikacije i registracije prava na plaćanje;
- aplikacije za pomoć (potporu);
- integrisani sistem kontrole;
- jedinstven sistem za bilježenje identiteta svakog farmera koji aplicira za podršku i
- sistem za identifikaciju i registraciju životinja (tamo gdje se primjenjuju plaćanja po grlu).

Pored drugih nedostataka u postojećoj administrativno-institucionalnoj infrastrukturi u BiH i u FBiH, poseban problem predstavlja slaba ili nikakva razvijenost elemenata IACS sistema koji će, sa odmicanjem EU integracija, postati uslov za potpuno uvođenje i provođenje direktnih plaćanja u poljoprivredi. U nedostatku političkog konsenzusa oko uspostavljanja elemenata IACS na državnom nivou u FBiH bi čim prije trebalo početi i sa uspostavljanjem njegovih elemenata

Marketinški standardi su ključno pitanje za implementaciju mjera tržišnih intervencija u FBiH. Iako je u BiH kroz njene državne institucije donesen znatan broj standarda, ostaju problemi sa uspostavljanjem administrativno-institucionalnih struktura koje će biti u stanju osigurati usklađenost sa standardima iz oblasti zdravstvene sigurnosti i kvaliteta proizvoda, marketinga, veličine i pakovanja, pravila označavanja, analiza i kontrola, monitoringa, itd.

Kada je u pitanju ruralni razvoj u BiH, odnosno FBiH bi, po ugledu na zemlje članice EU, što prije trebalo pristupiti uspostavi upravljačkog tijela, odnosno tijela (na državnom ili entitetskom nivou) koje će biti zaduženo za ruralni razvoj (programiranje, monitoring i ocjena programa ruralnog razvoja) i čije djelovanje podrazumijeva postojanje akreditirane agencije za plaćanja.

3.1.4. Klimatske promjene i upravljanje vodama

Klimatske promjene se ogledaju u identifikovanom porastu prosječnih temperatura i učestalim ekstremnim vremenskim prilikama (suša, poplave, grad, oluje isl). Ove promjene uzrokuju i promjene vegetacijskog perioda (početak, trajanje), raspored padavina (dostupnost vode), zatim povećanje rizika za proizvođače u smislu pojave mraza, grada, suše, te povećanje incidence pojave bolesti i napasnika. Drugim riječima, uslovi za poljoprivrednu proizvodnju se mijenjaju i mijenjat će se i u budućnosti. Sektor mora pripremiti tehničko-tehnološki i institucionalni odgovor adekvatan intenzitetu ovih promjena. Neophodno je promijeniti pristup poljoprivrednoj

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

proizvodnji, zatim tehničko-tehnološku praksu, izbor sortimenta, pasmina životinja, aplikaciju niza dodatnih agrotehničkih mjera, kako bi i dalje mogli proizvoditi i unapređivati konkurentnost. U tom smislu poljoprivredna politika mora promovirati modernizaciju sektora i to prvenstveno u pravcu tehničko-tehnološke modernizacije, a manje u pravcu mjera koje ublažavaju posljedice klimatskih promjena. Posebno je važno jačati kapacitete sektora i svih njegovih stakeholdera u smislu omogućavanja adekvatnog upravljanja rizicima (službe za prognoziranje i obavještanje), vodom i zemljištem (povećanje sposobnosti tla da prihvati i zadrži vodu, zaštita od erozije, povećanje plodnosti isl), kao i prevenciju pojave bolesti i napasnika (monitoring bolesti, otporne sorte i pasmine itd). Dodatno neophodno je jačati institucionalne i profesionalne kapacitete u smislu kreiranja i sprovođenja adekvatne klimatske politike, te za nadgledanje i mjerenje emisije stakleničkih gasova. Priprema sektora da se na pravi način suoči sa izazovima koje oblikuju globalne klimatske promjene trebao bi biti jedan od horizontalnih prioriteta strategije, odnosno trebao bi biti promovisan, koliko je to moguće, kroz svaku njenu mjeru i aktivnost.

3.2. Unutrašnje okruženje

Iako opterećena mnoštvom problema, poljoprivreda je u proteklom periodu iskazala zavidnu ekonomsku vitalnost, i pogledu generiranja outputa, ali i u pogledu jačanja izvoznih performansi zemlje. Tako je u proteklom desetljeću (2002-2011) ukupni output poljoprivrede FBiH porastao za 39,2%, odnosno u periodu 2006-2011 za oko 18%. U istom petogodišnjem periodu izvoz bh. sektora porastao za 2,4 puta, odnosno za 141%. Treba istaći da je izvoz sektora rastao i 2010. godine (po stopi 9,8%) kada je ukupni izvoz bh. ekonomije opao za 17,6%. Tako je sektor u 2011 godini postao jedan od nosioca izvoza, odnosno samo dva sektora su imala više učešće u ukupnom izvozu (bazni metali i izvoz namještaja). Ipak, visoki trgovinski deficit je i dalje posljedica izrazito visokog uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (17,7% u ukupnom uvozu 2011. godine). Iako učešće zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih stagnira poljoprivreda još uvijek obezbjeđuje najznačajni broj radnih mjesta (u FBiH oko 13%). Imajući na umu iskazanu sposobnost sektora, javne politike, a posebno poljoprivredna politika, trebale bi biti kreirane na način da jačaju sposobnosti sektora da udovolji zahtjevima ino-tržišta, te na njegovoj sposobnosti da privuče SDI, ali što je možda i važnije, da iskoristi razvojne programe koje nude, prije svega EU, zatim ostale UN i međunarodne razvojne agencije.

3.2.1. Raspoloživost i kvalitet resursa – zemljište, kapital i ljudi

Interne sposobnosti i slabosti sektora su oblikovane kvalitetom svih resursa, koji, u suštini, predstavljaju potencijal za razvoj. Međutim, dostupnost i mogućnost korištenja resursa određuju u kojoj mjeri će potencijal biti realiziran. Agrarna politika bi trebala omogućiti snaženje kvaliteta i dostupnosti svih resursa, odnosno njihovo aktiviranje i kapitaliziranje kroz raznovrsne poslovne aktivnosti sektora. Upravo sa tog aspekta je neophodno razmotriti osnovne karakteristike svih resursa, što je učinjeno u nastavku ovog podpoglavlja.

3.2.1.1. Zemljište

Zemljište, njegova raspoloživost, dostupnost i kvalitet oblikuju ekonomski potencijal sektora. Imajući na umu prirodne karakteristike zemljišta u FBiH (40% zemljišta pliće od 30 cm, 84% teritorija sa nagibom većim od 13%, dominantne pašnjačke površine) jasno je da su sektoru na raspolaganju male površine kvalitetnih zemljišta. Situaciju usložnjava i činjenica da je u periodu 2003 – 2011 došlo do blagog pada raspoloživih oraničnih površina (3%), te da se samo oko 50% oraničnih površina koristi. Dodatno, struktura posjeda je izrazito nepovoljna, pa se procjenjuje da je prosječna veličina posjeda 2 ha korištenog poljoprivrednog zemljišta (u EU 27 je 14,3 ha), odnosno oko 80% farmi koje su manje od 2 ha obrađuju 33% korištenih površina. Promjena strukture sektora, odnosno ukрупnjavanje farmi je ključno pitanje daljeg razvoja.

Problemi vezani za nefunkcionisanje ili vrlo slabo funkcionisanje tržišta zemljištem ograničavaju i usporavaju restrukturiranje sektora. Tako, neuređenost legislative u smislu vlasničkih odnosa i neodlučnost pri izboru koncepta registracije nekretnina usporavaju i odlažu aktivnosti na modernizaciji, digitalizaciji i obnavljanju katastra i zemljišnih knjiga, koje jesu osnov za promet zemljišta. Dodatno ovakvo stanje na tržištu zemljišta smanjuje vrijednost zemljišta, te mogućnost njegovog korištenja za obezbjeđenje neophodnih kreditnih investicionih sredstava (kolateral). Iako postoji zakon o poljoprivrednom zemljištu ne postoji uređena baza podataka i razmjena podataka između administrativnih nivoa vlasti o prenamjeni poljoprivrednog zemljišta. Upravo zbog neadekvatne i nekontrolisanih procedura prenamjene poljoprivrednog zemljišta dolazi do značajnih i trajnih gubitaka ovog oskudnog resursa (obično najbolje kvalitete). Na osnovu ekspertskih ocjena, godišnje u FBiH izgubi/promijeni namjenu oko 0,101% poljoprivrednog zemljišta. Generalno rečeno, ne postoji precizna i vjerodostojna kategorizacija i inventarizacija zemljišta, koja bi bila praćena setom namjenskih tehničkih karata za FBiH, zatim ne postoji evidencija o svim promjenama u prostoru, kao ni satelitski snimci koji bi omogućili efikasnu identifikaciju nastalih promjena. Pored toga, kako je i istaknuto, katastri i zemljišne knjige nisu uredno vođene, dok obavezni katastar pašnjaka vode četiri kantona/županije (Posavski (590 ha), Bosansko-podrinjski (25 ha), Srednjobosanski (21,38 ha) i Herceg-bosanski (68 ha)), dok samo neki vode evidencije o neobrađenom poljoprivrednom zemljištu, a podaci o pretvorbi zemljišta su neuredni. Sve navedeno ne dozvoljava uspostavu integriranog sistema upravljanja i korištenja ovog resursa. Važno je naglasiti da je FMPVŠ samo jedna od nadležnih institucija koja treba brinuti o ovim problemima. U tom smislu zabrinjava činjenica da saradnja između nadležnih institucija nije adekvatna i da ne postoje zajedničke inicijative u smislu definisanja karta visoko senzitivnih područja, kao ni ovom problemu prilagođene agrookolinske politike (programa).

Nabrojani problemi snažno ograničavaju rast sektora, njegovo prestrukturiranje i modernizaciju. Zbog toga je neophodno izgraditi i osnažiti regulatorno-institucionalni okvir, pokretati zajedničke inicijative svih nadležnih institucija, što sve treba doprinjeti racionalnijem korištenju zemljišta (rješavanje vlasničkih odnosa i oživljavanje prometa zemljištem), njegovoj zaštiti i unapređenju njegovog kvaliteta, te uređivanju zemljišta (agro i hidromeliorizacije, komasacija, arondacija). U tom smislu agrarna politika treba podržati kreiranje sistema upravljanja zemljištem, a posebno izgradnju mehanizmima koji to omogućavaju (digitalizirane baze podataka o zemljištu, LPIS, sistematizirani podaci o ponudi i potražnji zemljišta, koordinirajuće

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

tijelo za poljoprivredno zemljište (svi nivoi vlasti), modernizacija katastra i zemljišnih knjiga isl), kao i definisanje dugoročne zemljišne politike.

3.2.1.2. Kapital

Raspoloživost, kvalitet, dostupnost i racionalno korištenje finansijskog, fizičkog i ljudskog kapitala oblikuju osnovne interne izazove za koje treba pronaći adekvatan odgovor, kako bi dosadašnji rezultati sektora i postojeći potencijal bili kapitalizirani.

3.2.1.2.1. Finansijski kapital

Sektor se, kao i čitava bh. ekonomija nalazi u tzv „efikasnošću vođenoj“ razvojnoj fazi (WEF, 2012). To znači da će dalji razvoj sektora biti oblikovan njegovom sposobnosti da kreira dodatnu vrijednost po jedinici angažovanih sredstava. Unapređenje date sposobnosti ovisi o modernizaciji svih aspekata proizvodnje, a posebno onih tehničko-tehnoloških i menadžerskih. U tom smislu količina, kvalitet i dostupnost finansijskog kapitala postaje ključni faktor uspjeha. Trenutna situacija u smislu raspoloživosti i dostupnosti finansijskog kapitala nije povoljna. Iako, FBiH ima dovoljno razvijenu finansijsku infrastrukturu (18 banaka, 14 MKO i 4000 stanovnika/bankarskoj ispostavi), ne postoje kreditne linije (proizvodi) koje su prilagođene potrebama poljoprivrednog sektora. Visina kredita je ograničena (50-60 hiljada KM kod MKO, odnosno banaka). To su vrlo skupi krediti (kamate 9,4 -9,9% kod banaka, a kod MKO 9,99% do 30,72% na godišnjem nivou) sa rokom otplate do 10 godina i sa periodom počeka oko 12 mjeseci. Osim što su nepovoljni u pogledu ročnosti i cijene kapitala, njihova dostupnost za farmere je mala zbog ostalih uslova vezanih za jemstvo (zahtjeva se visok kolateral, jemstvo dvije zaposlene osobe, nemogućnost korištenja zemljišta kao kolaterala isl) i način odobravanja kredita (treba priložiti poslovnu istoriju, investicioni plan isl). Dodatno, postojeće finansijske institucije koje su zadužene za finansiranje razvoja (Razvojna banka) nisu efikasne u plasiranju kreditnih sredstava u poljoprivredu. Imajući na umu rečeno, fokus poljoprivredne politike bi trebao biti na stvaranju uslova za rekonstrukciju i unapređenje finansijske infrastrukture i to u dva pravca: (a) stvaranje mreže banaka i MKO motivisanih da stvore nove, poljoprivrednom sektoru prilagođene kreditne proizvode; i (b) reorganizaciji Razvojne banke FBiH u smislu stvaranja funkcionalnog odjela za poljoprivredne kredite, koji će svoje procedure prilagoditi potrebama farmera FBiH.

3.2.1.2.2. Fizički kapital

Raspoloživost i kvalitet fizičkog kapitala, također, oblikuje sposobnost sektora da kreira dodatnu vrijednost i unapređuje efikasnost. Podaci o smanjenju investiranja u stalna sredstva (6,3% u periodu 2007-2012) ukazuju da je mali broj novoizgrađenih, modernih objekata. Postojeći objekti (i u animalnoj i u biljnoj proizvodnji) su dotrajali, tehnološki zastarjeli, energetske neefikasni i nisu prilagođeni zahtjevima u smislu smanjenja negativnog uticaja na okoliš (prostori za odlaganje stajskog đubriva, objekti za čuvanje i pripremu stočne hrane, za postžetvenu manipulaciju, ali i za čuvanje proizvoda). Dodatno, mnogi od postojećih objekata nemaju ni adekvatne građevinske dozvole, a za nove objekte je veoma teško (duga i komplikovana procedura, nefleksibilnost prostornog planiranja isl.) dobiti adekvatne građevinske i tehničke

dozvole. Ovakvo stanje može umanjiti sposobnost sektora da koristi IPARD sredstva kada ona budu raspoloživa. Stoga bi fokus ove strategije, ali i buduće poljoprivredne politike, trebao biti na kreiranju tipskih projekata za modernizaciju i izgradnju novih savremenih objekata, kao i stalni rad i koordinacija sa ostalim nadležnim institucijama u pogledu traženja rješenja za probleme vezane za izdavanje građevinskih dozvola.

Treba istaći da je opremljenost posjeda nezadovoljavajuća, odnosno da je mehanizacija i oprema zastarjela i dotrajala, a struktura i način korištenja nije u skladu sa potrebama moderne poljoprivredne prakse. Jedan od razloga ovakvog stanja jeste i veoma nizak nivo obnove mehanizacije na komercijalnoj osnovi, odnosno van programa donatorske pomoći rekonstrukciji sektoru. Dodatno, u FBiH ne postoji institucija (laboratorija) za atestiranje mašina i opreme, dok je servisna infrastruktura nedovoljno razvijena i ne pruža servisiranje sofisticiranih mašina. Prema podacima o investicijama usluge lizinga nisu dostupne poljoprivrednim proizvođačima, što će dugoročno usporiti modernizaciju mehanizacije i opreme. Pored toga, praksa zajedničkog korištenja mašina i opreme tipa mašinskih prstenova, iako promovirana od strane donatora, nije zaživjela. Otklanjanje ovih problem putem inovativnih praksi i širenje informacija o novinama u ovoj oblasti bit će fokus ove strategije.

U periodu 2005-2011 ukupan broj goveda, svinja i koza opada, što je posljedica porasta cijena stočne hrane, suše i smanjenja agregatne tražnje. Ukupan broj ovaca lagano raste (oko 3%), iako u posljednje tri godine dolazi do laganog pada njihovog broja, što je svakako posljedica suše i poskupljenja stočne hrane. Iako postoji napredak u pasminskoj strukturi kod svih životinjskih vrsta, zabrinjava činjenica da se taj postojeći genetski potencijal loše koristi (niska produktivnost proizvodnje mesa i mlijeka) i da još uvijek preovladava ekstenzivni način uzgoja stoke. Nadalje, još uvijek nije formirano adekvatno osnovno stado, tako da obnova stada ovisi skoro u potpunosti o uvozu. Osnovni razlog zbog ovako nepovoljnog stanja stočnog fonda je svakako u nepostojanju institucionalnih uslova za adekvatan selekcijsko uzgojni rad i zaštitu zdravlja životinja. Sve mjere i aktivnosti predviđene ovom strategijom trebale bi biti usmjerene na promjenu ovakvog stanja. Svijetla tačka proizvodnje u sektoru je svakako aquakultura. U zadnjih pet godina investiranje u stalna sredstva, odnosno u uspostavu i opremanje novih ribogojilišta, je povećano za 2,7 puta. Uspjeh ovog podsektora počiva na snažnoj saradnji i integrisanosti lanca snabdjevanja: od mrijestilišta do pogona za doradu i preradu, te na raspoloživosti i kvalitetu vodnih resursa koji omogućavaju dalji rast podsektora. Naravno, fokus ove strategije treba biti na stvaranju uslova za proširenje ponude u smislu jačanja proizvodnje karakterističnih bh. vrsta poput zlatovčice, lipljena isl., kao i na stvaranju uslova za substituciju uvoza hrane za ribu.

Kod trajnih zasada vidljiv je napredak u broju stabala i površini koju zauzimaju. Međutim, ova obnova nije dovoljna. Ohrabruje činjenica da su novi zasadi savremeni (moderan sortiment i tehničko-tehnološka rješenja). Zabrinjava struktura trajnih zasada, odnosno mali broj zasada srednje veličine (više od 5 ha). U posljednjem desetljeću je došlo do ekspanzije zasada jagodičastog voća, koji su također vrlo savremeni i tehničko-tehnološki dobro opremljeni, te je to proizvodnja koja postiže isti nivo produktivnosti kao i lideri u ovim proizvodnjama. Problem koji predstavlja izvor rizika za dalji razvoj sektora je nepostojanje adekvatne uzgojno-selekcijske službe, a posebno matičnjaka za pojedine vrste, te hronični nedostatak sadnica. Dodatno, neefikasan sistem kontrole uvoznih sadnica i njihovog certificiranja, može usporiti ekspanziju

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

ovih proizvodnji. Stoga, fokus ove strategije treba biti na stvaranju uslova za jačanje zasada srednje veličine, kao i stvaranju moderne uzgojno-seleksijske službe, sa mrežom matičnjaka, kao i institucija za zaštitu zdravlja biljaka.

Prema procjenama u FBiH se navodnjava manje od 1% oranica. Sistemi koji su izgrađeni prije rata su devastirani i samo mali dio njih je obnovljen, te se suočavaju sa problemima tekućeg održavanja. Isti problem je i sa sistemima za odvodnju vode. Izgradnja velikih sistema za navodnjavanje je veoma skupa i povrat uloženog novca je neizvjestan, tako da nije za očekivati da privatni kapital bude aktivnije uključen u takve poduhvate. Praksa privatno-javnog partnerstva ne funkcioniše. Razlozi su raznovrsni od nasljeđenih navika farmera, da je gradnja i održavanje infrastrukture briga države i da korisnici ne trebaju plaćati ni korištenje objekata, energije ili vode, preko nepoznavanja praksi „zajedničkog upravljanja“ putem vodnih zadruga, do problema vezanih za neadekvatan regulatorni okvir. Međutim, ohrabruju naponi pojedinaca, svjesnih i uspješnih proizvođača, koji grade individualne sisteme, pa čak i male akumulacije, a uz tehničko tehnološku podršku razvojnih projekata (USAID). U narednom periodu bit će nastavljena podrška ovim individualnim naporima, ali će aktivnosti biti usmjerene za stvaranje uslova (regulatorni okvir, priprema planova i rješenja sistemskog navodnjavanja) za rješavanje ovog problema obezbjeđenjem sredstava iz drugih izvora finansiranja (bilateralna pomoć, IPA, razvojni fondovi, UNDP, IFAD; FAO i dalje zaduženje).

Poljoprivreda FBiH je skoro u potpunosti ovisna od uvoza svih inputa, bilo da se radi o mašinama i opremi, bilo da se radi o materijalima za ishranu i zaštitu zdravlja biljaka i životinja, kao i za njihovu reprodukciju. Tržište inputa je oblikovano od strane nekolicine velikih uvoznika, koji su obično ino-strani trgovački lanci. Relativno dobro razvijena maloprodajna mreža poljoprivrednih apoteka plasira robu ovih veletrgovaca (uvoznika). Prema nekim istraživanjima cijena inputa je nešto viša nego na tržištima susjednih zemalja. Međutim, to nije osnovni problem. Osnovni problem je kvalitet ponuđenih inputa, odnosno nepostojanje kontrole kvaliteta istih. Predpostavlja se da neadekvatan kvalitet inputa doprinosi izrazito niskoj produktivnosti poljoprivredne proizvodnje. Nadalje, problem ovakve organizacije tržišta inputa je nedostupnost „modernih inputa“ (sortiment, pasmine, zaštita, đubriva, lijekovi, priključne mašine, oprema isl) što jeste jedan od ograničavajućih faktora uvođenja novih proizvodnji (npr organska poljoprivreda) ili modernizacije sektore. Ipak, treba naglasiti da je ponuda inputa u saglasnosti sa razvijenošću sektora, ali nije u saglasnosti sa razvojnim potrebama, koje se temelje na podizanju efikasnosti proizvodnje, odnosno tehničko-tehnološkom unapređenju.

3.2.1.3. Ljudski kapital

Kvalitet i dostupnost humanog kapitala je ključni stub unapređenja kvaliteta svake ekonomske grane. Iako je nezaposlenost veliki problem raspoloživost radne snage u poljoprivredi je ograničena kako niskim prirodnim priraštajem (0,65‰, 2012, a u polovini opština je negativan), izraženim migracijama selo-grad, tako i nerazvijenom transportnom infrastrukturom, pa je pokretljivost radne snage u ruralnim područjima veoma niska. Ovi procesi u pojedinim područjima čak i ugrožavaju korištenje resursa, dok generalno doprinose hroničnim problemima

poljoprivrede: niskoj produktivnosti i sporom restrukturiranju sektora. Kvalitet humanih resursa je određen njihovom dobnom i obrazovnom strukturom, koja je u ruralnim područjima vrlo nepovoljna. Dodatno, socijalni kapital u ruralnim područjima je nerazvijen. Nivo povjerenja među stanovništvom je veoma nizak, a vjerovanje da kolektivne akcije (udruživanje) mogu doprinjeti ostvarenju interesa svakog pojedinca skoro i da ne postoji. Upravo zbog toga proces povezivanja, razmjene informacija i znanja između pojedinaca, porodica, raznovrsnih organizacija civilnog društva je vrlo spor i neefikasan. Otpor promjenama je veoma izražen u ruralnim područjima. Ovo, naravno, otežava modernizaciju sektora, odnosno uvođenje novih tehničko-tehnoloških i menadžerskih rješenja. U tom smislu, strategija će stvarati uslove koji će potpomoći izdvajanje udruženja, a posebno zadruga, koje posluju na izvornim principima zadrugarstva i koje štite i promovišu interese svih u lokalnoj zajednici.

3.2.2. Proizvodnja

Proizvodnja voća je u prethodnom desetljeću doživjela procvat, iako voćnjaci zauzimaju samo 6,3% obradive površine, a vinogradi 0,7%. Po broju rodnih stabala, ali i po proizvodnji, prednjači šljiva, zatim jabuka, dok su kruška, trešnja i breskva manje zastupljene u proizvodnji. U zadnjih pet godina površine pod jagodičastim voćem intenzivno rastu, a proizvođači postižu zavidne proizvodne uspjehe. Istovremeno prerađivački kapaciteti nisu aktivirani, a proizvodni asortiman postojećih je zastario, ne prati trendove na modernom tržištu (prirodnost, smanjenje sadržaja šećera isl). Razvoj ovog podsektora poljoprivrede trenutno ograničava neadekvatna logistička infrastruktura (posebno kapaciteti za hlađenje, čuvanje i doradu), zatim vrlo ograničen rad kapaciteta za preradu i finalno neadekvatno razvijena proizvodnja sadnica, bez adekvatnih matičnjaka i zaštite genetskog potencijala sektora, kao i neefikasna kontrola i osiguranje kvaliteta uvezenog sadnog materijala. To su izazovi na koje strategija treba odgovoriti u narednom planskom periodu.

Skoro polovina korištene obradive površine otpada na proizvodnju strnih žita (43%). Iako površine pod ovim kulturama lagano opadaju (osim ječma porast za oko 6%), ukupna proizvodnja raste (osim kukuruza). Proizvodnja industrijskog bilja ima vrlo malo, ali stabilno, učešće u ukupno zasijanoj površini (oko 1%). U posmatranom periodu proizvodnja duhana je naglo opala, prateći smanjivanje iznosa za podršku, dok je proizvodnja soje značajno rasla prateći domaću potražnju pokretanu otvaranjem uljare Bimal, Brčko. Na uzgoj krmnog bilja otpada oko 34% obrađene površine. Najveći udio u proizvodnji ima silažni kukuruz, a onda travno-djetelinske smjese, dok lucerka i djetelina imaju vrlo stabilno učešće. Ohrabruje porast proizvodnje silažnog kukuruza jer to ukazuje na oporavak animalne proizvodnje.

Uzgoj povrća se obavlja na oko 22% obrađene površine. Obeshrabruje činjenica da je u proteklom desetljeću došlo do blagog smanjenja površina pod povrtnim kulturama. Treba istaći da je krompir i dalje najrasprostranjenija kultura (oko 60% površina pod povrtlarskim kulturama), iako površine zasijane ovom kulturom blago padaju. Ohrabruje očigledni pomak u proizvodnji u zaštićenom prostoru, ali treba istaći da je učešće ove proizvodnje još uvijek vrlo nisko. Nadalje, obeshrabruje činjenica da se sjemenski materijal uglavnom uvozi i to bez adekvatne kontrole, zatim da se vrlo sporo uvode nove tehnologije i moderni standardi, a posebno global GAP i integralna proizvodnja, što će uskoro biti normalan zahtjev kvaliteta u ovoj proizvodnji. Organska

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

poljoprivreda je vrlo nerazvijena i u ovom podsektoru. Razvoj povrtlarske proizvodnje ograničava fragmentirana proizvodnja, koja umanjuje dostupnost tržišta, odnosno vertikalnu integraciju. Treba naglasiti da je industrijska prerada povrća u FBiH u krizi i da samo mali dio instaliranih kapaciteta radi. Neadekvatna post-žetvena manipulacija i hronični nedostatak modernih skladišnih kapaciteta značano doprinose skromnom razvojnom rezultatu u ovoj oblasti. Drugim riječima, trebalo bi, prije svega, stvoriti institucionalne uslove za adekvatan nadzor i osiguranje kvaliteta uvezenog sjemena, napraviti plan rasadničarske proizvodnje, te poticati horizontalno povezivanje proizvođača s ciljem olakšane (grupne) implementacije modernih proizvodnih standarda (posebno integralne proizvodnje), te rješavanje problema zavisnosti od vremenskih uslova i na kraju olakšavanje pristupa tržištu (logistika i ugovaranje prodaje), kao i kreiranje aktivnosti za dodavanje vrijednosti (sušenje, polugotove smjese isl).

Proizvodnja mlijeka prema nalazima grupe autora (2011) stvara oko jedne četvrtine vrijednosti ukupnog outputa sektora. Količina proizvedenog, ali i otkupljenog mlijeka, je u proteklom desetljeću porasla, iako se mora naglasiti da je došlo do blagog smanjenja proizvodnje u periodu 2009-2011. godine (blagi oporavak u 2012), što je najvjerovatnije posljedica povećanja cijene stočne hrane, suše i smanjenja agregatne tražnje. Industrija mlijeka, koja je izvozno orjentirana i koja svoju aktivnost bazira na domaćem mlijeku, pokreće i održava ovaj podsektor. Industrija mlijeka sa prosječnim učešćem od 12% u ukupnom outputu prehrambene industrije oblikuje i performanse prehrambene industrije. Ipak, u 2011. dolazi do stagnacije, a u 2012. godini do kontrakcije vrijednosti outputa industrije mlijeka. Ovaj trend zabrinjava, pogotovu ako se ima na umu da će ova industrija vjerovatno izgubiti dio izvoznog tržišta ulaskom RH u EU. Dalja modernizacija asortimana proizvoda mliječne industrije i podizanje produktivnosti proizvodnje mlijeka, te efikasnosti njegovog sakupljanja trebaju biti fokus strategije razvoja Sektora.

Proizvodnja goveđeg mesa blago opada u proteklo desetogodišnjem periodu. Smanjenje proizvodnje goveđeg mesa započinje 2009., dok u 2012. godini dolazi do blagog oporavka. Proizvodnja ovčijeg mesa (svih kategorija) raste iz godine u godinu u ovom periodu. Ipak, treba naglasiti da je učešće ove proizvodnje u vrijednosti ukupnog outputa sektora dosta nisko i kreće se negdje oko 3% (grupa autora, 2011). Proizvodnja svinjskog mesa raste u posmatranom periodu (po različitim godišnjim stopama), s tim da je 2012. godini došlo do pada proizvodnje od 2%. Proizvodnja mesa peradi u posmatranom periodu najintenzivnije raste i uvećana je za preko 5 puta i u ukupnoj vrijednosti outputa sektora učestvuje sa preko 7% (grupa autora 2011). Istovremeno proizvodnja jaja se smanjuje i to za oko 13%. Treba naglasiti da vrijednost proizvodnje jaja u ukupnom outputu se kreće oko 4,5% (grupa autora, 2011). U posmatranom periodu proizvodnja meda je značajno porasla za oko 65%. S obzirom na mogućnost pristupa atraktivnom EU tržištu, u narednom periodu se očekuje snažniji rast ove proizvodnje i jačanje njegovog doprinosa ukupnoj vrijednosti outputa sektora. Proizvodnja ribe je podsektor animalne proizvodnje koji je iskazao izuzetnu sposobnost u smislu obnove i razvoja (uvećana proizvodnja za oko 3 puta u odnosu na predratnu). Zahvaljujući raspoloživosti resursa ova proizvodnja ima potencijal za ubrzani razvoj u slijedećem periodu. S druge strane, interesantno je da prerada mesa (osim pilećeg) bilježi stalni rast vrijednosti outputa, kao i učešća u ukupnom outputu prehrambene industrije (16% u 2012. godini). To ne treba da čudi ako se ima na umu da industrija mesa temelji svoje poslovanje na uvozu sirovine (i do 80%). I ovaj posektor će biti suočen sa kontrakcijom izvoznih tržišta uzrokovanim ulaskom HR u EU. Drugim riječima, mjere

agrarne politike i aktivnosti strategije bi trebale biti usmjerene prije svega na stabilizaciju broja životinja, zatim na jačanje ekonomije obima i ekonomske i okolišne efikasnosti u animalnoj proizvodnji, sa posebnim naglaskom na stvaranje uslova za adekvatno odlaganje stajskog i klaoničnog otpada, te stvaranje uslova za poštovanje standarda vezanih za dobrobit životinja (posebno peradarstvo), kao i na jačanje vertikalne i horizontalne povezanosti lanca snabdjevanja. Dodatno, fokus strategije bi trebao biti na izgradnji kapaciteta sistema osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane kako bi pristup EU tržištima, ali i drugim atraktivnim tržištima (Rusija, Turska, Arapske zemlje isl) bio olakšan.

3.2.3. Produktivnost i tehnološki transfer

Osnovni problem poljoprivrednog sektora FBiH je niska produktivnost, kako po jedinici proizvodnje, tako i po farmi. Niska produktivnost sektora je osnovni uzrok njegove niske konkurentnosti, posebno na domaćem tržištu. Dakako, niska produktivnost poljoprivrede je posljedica nepostojanja jasne specijalizacije u, prvenstveno, biljnoj proizvodnji. Nadalje, neadekvatna produktivnost je posljedica i niske tehničko-tehnološke opremljenosti gazdinstava, odnosno zavisnosti od vremenskih prilika. Pomaci (prema statističkim podacima) u smislu unapređenja produktivnosti su očigledni, međutim taj proces je veoma spor. Osnovni razlog sporosti procesa unapređenja produktivnosti posebno u biljnoj proizvodnji je otežan i veoma rizičan pristup tržištu, te nepostojanje dovoljnih kapaciteta za čuvanje i doradu, posebno povrća. Dodatno, proizvodnja sjemenskog materijala, rasada i sadnica je nedovoljno razvijena, pa tako proizvodnja ovisi o uvozu, koji često nije uopšte adekvatno kontrolisan, te je njegov kvalitet često upitan. Naravno, nivo tehničko-tehnološkog i marketinškog znanja proizvođača je na niskom nivou, što svakako ima negativne posljedice po produktivnost sektora.

Niska produktivnost animalne proizvodnje je svakako djelimično posljedica neadekvatne pasminske strukture, neefikasnog uzgojno-seleksijskog rada, ali u najvećoj mjeri dualnosti proizvodnje. U animalnoj proizvodnji, a posebno u stočarstvu, preovladava ekstenzivna i usitnjena proizvodnja, dok s druge strane, mali dio proizvodnje je organiziran na modernim, tehničko-tehnološki veoma dobro opremljenim farmama. Dodatno, neprilagođenost načina ishrane (pripreme, čuvanja i mješanja stočne hrane) zahtjevima koje imaju visokoproduktivne životinje vodi ka neadekvatnom korištenju raspoloživog genetskog materijala i nižoj produktivnosti. Ekstenzivni način korištenja prirodnih livada doprinosi nižoj produktivnosti. Promjena stanja i rješavanje ovih problema treba biti dugoročni zadatak poljoprivredne politike. Strategija treba naći i kratkoročni i dugoročni odgovor za ovaj izazov. Prvi korak je svakako uspostavljanje modernih servisa (uzgojno-seleksijskog rada, transfer znanja) i u animalnoj i u biljnoj proizvodnji, te stvaranja uslova za restrukturiranje sektora.

Dostupnost informacija i znanja, kao i motivisanost i sposobnost njihovog korištenja je osnov za unapređenje efikasnosti, kao i produktivnosti poljoprivredne proizvodnje. Mreža javnih i privatnih institucija i organizacija, koja se oslanja na sistem cjelokupnog životnog obrazovanja, i istraživačke institucije, a koja omogućava efikasan prenos znanja, tehnologija i informacija, te čini osnov za inoviranje i modernizaciju, nije uspostavljena u sektoru. Treba istaći da je u proteklom periodu značajnu ulogu u transferu tehnologija odigrao neformalni sektor, nevladine organizacije, koje su implementirale različite obično internacionalno finansirane razvojne projekte. Ti projekti

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

su pokretali i inicijative za uspostavu privatnih savjetodavnih službi, kao i izgradnju portala za razmjenu i diseminaciju različitih vrsta informacija, koje nakon završetka projekta ili odumiru ili jedva preživljavaju jer nemogu postati dio sistema transfera tehnologija. Jezgru, ili ključni kanal transfera znanja i tehnologije, bi trebala da čini savjetodavna služba, koja, iako formirana na nivou kantona, nije profunkcionisala. Ove službe, koje se nalaze pri kantonalnim ministarstvima, obavljaju stručne administrativne poslove i vrlo malo vremena posvećuju savjetodavnom radu. Koordinacija, podjela posla između tih službi ne postoji, kao ni sistemski pristup njihovom jačanju (posebno cjeloživotnom obrazovanju) i opremanju. Dodatno, nema sistemskog pristupa u smislu stvaranja kapaciteta za podršku razvoju aplikativnog i razvojnog istraživanja, odnosno stvaranju centara izvrsnosti. Ovi centri su neophodni jer su oni jezgra razvoja mreže privatnih i javnih subjekata koji su sposobni i motivisani da kreiraju znanja i inovacije i da ih u praktičnim uslovima demonstriraju drugima (npr napredne privatne farme, zadruge, prerađivački kapaciteti, distributeri inputa isl). Ovo je posebno važno za uvođenje novih proizvodnji (npr organska proizvodnja) gdje je nivo znanja i dostupnost informacija vrlo nizak. Iako postoje svijetli primjeri u smislu transfera znanja i informacija osmišljeni od strane privatnog sektora, mora biti jasno da privatni sektor trenutno nije sposoban da kompenzira propuste i nedostatke neadekvatno razvijenog javnog sistema transfera znanja i tehnologija. Upravo zbog toga tehničko-tehnološki napredak sektora je vrlo spor u poređenju sa sektorima u susjednim zemljama, što u konačnici vodi ka produbljenju tehnološkog jaza. Skromna potražnja za novim informacijama i znanjima, kao i vrlo niska spremnost farmera i drugih proizvođača da utroše vrijeme, ali i novac da dobiju informacije i znanja, samo usložnjavaju situaciju, što vodi ka još snažnijem tehničko-tehnološkom zaostajanju sektora. U tom smislu, osnovni stub agrarne politike i aktivnosti strategije treba biti stvaranje uslova za sistemski razvoj transfera znanja, tehnologija i informacija kreiranjem regulatorno-institucionalnih preduslova (zakona i fondova), kao i inicijativa (projekata) stvaranja trianglera - povezivanja istraživačkih institucija, proizvođača i administracije, a za potrebe stvaranja i prenosa znanja, tehnologija i inovacija.

3.2.4. Pristup tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

Neadekvatan pristup tržištu smanjuje motivisanost farmera da specijaliziraju proizvodnju i da unapređuju njene performanse, ali i da šire proizvodnju. Zbog usitnjene i fragmentirane poljoprivredne proizvodnje, jedan od najvažnijih kanala za plasman poljoprivrednih proizvoda, prehrambena industrija nije motivisana da se bliže i dugoročnije povezuje sa poljoprivrednim proizvođačima. Dodatno, treba istaći da trenutno nejaka i nedovoljno osnažena prehrambena industrija nije sposobna da preuzme na sebe ulogu glavnog aktera vertikalnog povezivanja u efikasan lanac vrijednosti. Prerađivački pogoni, generalno rečeno, rade sa niskim stepenom iskorištenja kapaciteta, vrlo često rade sa zastarjelom opremom, nudeći proizvode nižeg stepena prerade, bez uvažavanja potreba modernih potrošača u smislu štednje vremena, prostora i energije za pripremu jela, zatim u smislu ponude „dodatnih usluga“ koje korespondiraju sa njihovim životnim stilom (okolišna odgovornost, socijalna osjetljivost, kulturološka radoznalost). U tom smislu prerađivačka industrija nije u mogućnosti da postigne, ni ekonomiju obima, ni ekonomiju obuhvata, koja bi joj omogućila izgradnju održivih konkurentskih prednosti. Zbog toga je ona fokusirana na strategiju cjenovne konkurentnosti, koju može održati samo ako ima izrazito jeftinu sirovinu. Industrija nije stvarno zainteresirana za unapređenje lanca vrijednosti, te veoma

često koristi svoju pregovaračku poziciju i ne poštuje sklopljene ugovore. S druge strane, horizontalno nepovezani i neorganizirani proizvođači, koji još od vremena socijalizma imaju očekivanja da prehrambena industrija ima i „dodatni društveni zadatak – otkup proizvedene hrane“, ne nude/poštuju ugovorene količine, a vrlo često ne isporučuju ni adekvatan kvalitet. U modernim industrijama ovaj problem rješavaju kompanije koje su specijalizirane za logistiku. Taj dio lanca vrijednosti prehrambenih proizvoda je potpuno nerazvijen. Dodatno, marketing, promocija i prepoznatljivost fbh. prehrambene industrije su neadekvatno razvijeni. Kompanije ne koriste mogućnost da razviju svoju regionalnu prepoznatljivost putem proizvodnje proizvoda sa geografskim porijeklom, originalnošću ili putem proizvodnje tradicionalnih proizvoda. Drugim riječima, asortiman proizvoda je vrlo uzak, odnosno sve kompanije djeluju na uskom segmentu tržišta (npr sve mljekare proizvode UHT mlijeko i „tečni program“), dok je ostatak „sofisticiranijeg“ tržišta prepušten inostranim kompanijama. Upravo zbog toga su kompanije prehrambene industrije suočene sa oštrom konkurencijom na domaćem tržištu i za njih je životno važna mogućnost olakšanog plasmana roba na inostrana, a posebno regionalna tržišta. Veliki broj kompanija nije sposoban da samostalno usvoji standarde inostranih tržišta i trebaju pomoć. Mjere poljoprivredne politike i aktivnosti strategije trebaju biti usmjerene ka jačanju, prije svega, horizontalne povezanosti poljoprivrednih proizvođača, a onda i ka gradnji efikasnijeg lanca vrijednosti prehrambenih proizvoda.

3.2.5. Konkurentnost poljoprivrednog sektora

Osnovni razlog niske konkurentnosti sektora je njegova nedovoljno razvijena sposobnost da zadovolji 3 K (količina, kvalitet i konstantnost). Uzroci ovakvog stanja su višeslojni, ali u osnovi nepovoljna struktura sektora (usitnjen, posjed i mikropreduzeća), niska produktivnost i nedovoljna razvijenost ukupnog lanca vrijednosti (logističke usluge nisu razvijene, moderni inputi nisu lako dostupni, transfer znanja, tehnologije i informacija je nerazvijen isl), te niska sposobnost uočavanja trendova na tržištu i prilagođavanja istim. Ovakve, u suštini strukturne probleme nije moguće riješiti u kratkom roku i pojedinačnim naporima. Upravo suprotno, oni se rješavaju u dugom roku i mobilizacijom svih interesnih grupa putem planiranih aktivnosti koje će te probleme rješavati na sistematičan način. U kratkom roku udruživanje i snažnija specijalizacija u proizvodnji može biti osnovni mehanizam za unapređenje obima proizvodnje. U tom smislu agrarna politika trebala bi da na adekvatan način i putem horizontalnih mjera (promovisanje udruživanja i višeg nivoa specijalizacije kao jednog od uslova pri implementaciji svih mjera agrarne politike) potakne udruživanje proizvođača.

Snažnija vertikalna integracija u efikasan lanac vrijednosti/snabdijevanja ili jačanje sposobnosti proizvođača da se uključe u već postojeće lance snabdijevanja predstavljaju moguće rješenje za jačanje konkurentnosti sektora, odnosno njegove sposobnosti da se prilagode potrebama tržišta. Važno je istaći da pri vertikalnoj integraciji proizvođači moraju ispuniti pored propisanih i set volonterskih standarda kvaliteta, koji su obično vrlo zahtjevni. Ipak osnovni zahtjev svakog efikasnog vertikalnog integriranje jeste sljedivost, odnosno sposobnost da se cjelokupan proces proizvodnje, prerade i distribucije rekonstruiše. Ovo je dodatni zahtjev bez kojeg se ne može graditi adekvatna pozicija na tržištu. On predpostavlja dodatni napor svakog proizvođača u smislu dokumentovanja svih sistema proizvodnje i obezbjeđenja adekvatnih zapisa za svaku

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

poslovnu i proizvodnu aktivnost. To, u suštini znači, da treba doći do korjenite promjene načina poslovanja, do investiranja u razvoj informatičkih sistema koji će omogućiti jednostavno i efikasno dokumentovanje svih aktivnosti „od njive do trpeze“. U ovom momentu proizvođači, a posebno farmeri nisu sposobni samostalno i bez pomoći implementirati ovakve sisteme. Vrlo je važno izabrati adekvatan način za pomoć proizvođačima. Vrlo često projekti pomoći prerastu u projekte tipa „copy-paste“, koji ne uvažavaju specifičnosti proizvođača i sektora, što na kraju dovodi do neefikasnosti sistema i propusta i pogreški, koje dalje vode gubitku tržišta. Involviranje udruženja proizvođača i gradnja internih sistema osiguranja kvaliteta, koji će, s jedne strane, omogućiti uspostavljanje sistema na svakoj od farmi, ali istovremeno mjeriti i uticaj ovih sistema na kvalitet poslovanja. Ovakav način će u kratkom roku omogućiti implementaciju sistema kvaliteta i sljedivosti, a u srednjem roku će omogućiti i modernizaciju čitavog sektora.

Dodatno zbog neadekvatnih menadžerskih i marketinških znanja, ali i zbog visokih transakcijskih troškova (nedostupnost tržišta) privredni subjekti, a posebno farmeri strategiju „cjenovne konkurentnosti“ vide kao jedinu moguću opciju obezbjeđenja pozicije na tržištu i vrlo često kao jedini način na koji mogu prodati svoje proizvode. Ovo ih tjera da posluju na samoj granici profitabilnosti (ponekad i ispod nje) što naravno smanjuje njihovu sposobnost inoviranja i zadovoljavanja strogih zahtjeva u pogledu kvaliteta i sigurnosti proizvoda.

Osim svega navedenoga, čitav set javnih usluga nije dostupan privrednim subjektima zbog slabost institucija koje čine dio državnog/entitetskog sistema osiguranja kvaliteta (posebno adekvatan sistem akreditiranih laboratorija, inspeksijskih službi i sistem monitoringa), zatim transfera znanja, tehnologije i informacija. Ovaj nedostatak smanjuje sposobnost sektora da izgradi povjerenje na tržištu, da ojača vidljivost i prepoznatljivost proizvoda na tržištu, ali i da gradi konkurentnost baziranu na kvalitetu.

Imajući sve navedeno na umu mjere agrarne politike bi trebale da fokusiraju podršku udruživanju proizvođača i njihovu snažniju specijalizaciju, zatim izgradnju efikasnih vertikalnih lanaca vrijednosti, kao i jačanje sistema koji će omogućiti, prije svega, sljedivost čitavog sistema proizvodnje, prerade i distribucije, kao i aplikaciju dodatnih standarda kvaliteta. Osim toga, prioritet u ovoj oblasti bi trebao biti snaženje svih institucija koje čine sistem osiguranja kvaliteta i to akreditiranih laboratorija, sistema inspeksijskih službi, kao i sistema nadgledanja/monitoringa tržišta.

3.2.6. Okolišni problemi i dobrobit životinja

Okolišni problemi i dobrobit životinja su aspekti o kojima se do sada u sektoru nije vodilo dovoljno računa. Ne postoji sistemsko prikupljanje informacija o uticaju na kvalitet okoliša pa se predpostavlja da, generalno, postoji pozitivan odnos, jer intenzivna proizvodnja po jedinici površine nije izrazito zastupljena. Ipak, poznato je da je poljoprivreda difuzni zagađivač, kojeg je teško nadgledati, te se kao preventiva moraju primjenjivati okolišni standardi, kao i promovirati i jačati okolišno prihvatljivije proizvodnje, kao što je integralna i organska proizvodnja. U tom smislu agrarna politika bi trebala da svojim mjerama omogući postepeno „ozelenjavanje“ proizvodnih praksi Sektora i to tako što će jedan od uslova za korištenje sredstava agrarnog budžeta biti upravo aplikacija ovakvih praksi.

Biodiverzitet i pejzažna raznolikost FBiH karakteriziraju se izrazito visokim nivoom jedinstvenosti, endemizma i neponovljivosti, što ovom prostoru daje značaj na regionalnoj i globalnoj razini. Ovo bogatstvo kojim se raspolaže nije adekvatno ni zaštićeno i iskorišteno. Izražen trend gubitka biološke i pejzažne raznolikosti, uslovljen antropogenim uticajima (konverzija staništa, prekomjerna eksploatacija prirodnih resursa, zagađenje, invazivne vrste, uticaj klimatskih promjena, ekološka svijest.) ugrožava kvalitet prirodnih resursa, bio i pejzažnu raznolikost. Iako FBiH Konvencija o biološkoj raznolikosti (2002) obavezuje na regulisanje uslova korištenja bioloških resursa i promovisanje osjećaja za okolinu i održivi razvoj, nedostaju sistemske akcije u tom smislu, nedovoljno funkcionalan sistem (Nacionalna strategija i akcioni plan zaštite biološke i pejzažne raznolikosti BiH 2008 – 2015 i entitetskim strategijama zaštite prirode) ne štiti adekvatno rijetke i ugrožene vrste i visokovrijedne prirodne pejzaže. Strategija bi trebala da promovira inicijative, koje bi kroz saradnju svih odgovornih institucija, rezultirale donošenjem Zakona o šumama FBiH, zatim kreiranjem Crvene knjige flore, inventarizacijom aromatskog i ljekovitog bilja. Dodatno, agrarna politika bi trebala na sistematski način pristupiti zaštiti starih autohtonih sorti putem gen banki i ex-situ i on-farm kolekcija, kao i definisati plan zaštite autohtonih pasmina domaćih životinja, te uspostaviti adekvatne prateće registre. Ovakav pristup bi u konačnici omogućio, s jedne strane, zaštitu prirodnog bogatstva, a s druge strane, njegovo racionalno korištenje u svrhu realiziranja novih vrijednosti i generiranja prihoda (smoniklo medicinsko i armatično bilje, šumski plodovi isl).

Prema ekspertnim procjenama 73 posto emisija stakleničkih plinova (GHG) potječe iz sektora energetike, zatim 13,5 posto iz poljoprivrede i 10,4 posto iz industrije. Iako se očekuje i povećanje obima proizvodnje, ali i intenzifikacija poljoprivredne proizvodnje, očekuje se porast apsolutnog iznosa emisija GHG, ali se ne očekuje se snažniji porast učešća sektora u ukupnoj proizvodnj GHG. Drugim riječima, zbog očekivanog razvoja energetskog sektora i industrije doći će do povećanja emisije i iz ovih djelatnosti, tako da se relativni udjeli svake od njih neće značajnije mijenjati. Ipak, očekivano povećanje i ovako visoko učešće sektora u ukupnoj emisiji GHG predstavlja izazov na koji bi mjere agrarne politike trebale adekvatno odgovoriti. U tom smislu trebalo bi jačati svjesnost da je poljoprivreda bitan zagađivač i da je neophodno mijenjati i „ozelenjavati“ proizvodne prakse, ali na način da se stvara dodatna vrijednost koja može biti realizirana na tržištu (npr. organska proizvodnja, integralna proizvodnja isl).

Stvaranje velikih količina otpada je poseban problem i biljne i animalne proizvodnje. Tako prema podacima FMOT (2011) godišnje u FBiH nastane:

- 12.024 t žetvenih ostataka, 180 t otpadne ambalaže od upotrebe pesticida, te 1.233 t otpadne plastike i ambalaže (vreće od gnojiva, sjemena, ambalaža od sjemenskog materijal).
- 3.955 t otpadnih životinjska tkiva, 40 t uginule ribe i 2,6 miliona t proizvedenog stajnjaka, te
- 376.403 m³ otpada od iskorištavanja šuma.

Najveći dio otpada, a posebno onog iz animalne proizvodnje, nije adekvatno zbrinut i predstavlja stalnu prijetnju kvalitetu življenja, odnosno zagađuje podzemne vode i tlo, te narušava krajolik i staništa čime ugrožava vrlo osjetljiv, iako vrlo bogat, biodiverzitet ovih prostora. Zbog toga mjere agrarne politike bi trebale promovisati nabolje proizvodne prakse (BAT), kao mjeru prevencije

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

nastajanja otpada, te stvarati pretpostavke za korištenje otpada (posebno iz biljne proizvodnje) za generiranje novih prihoda (proizvodnja komposta, energije isl), kao i podržavanje zajedničkih aktivnosti na uspostavljanju kapaciteta za adekvatno uklanjanje opasnog otpada (ambalaža različitih hemijskih preparata, animalnog otpada isl). Dio aktivnosti bi trebao biti usmjeren ka definisanju koncepta za zbrinjavanje klaoničarskog opada, koji u sadašnjem stanju predstavlja ozbiljan izvor zagađivanja zemljišta i voda kao i opasnost po ljudsko zdravlje.

Proizvodnja i korištenje izvora obnovljive energije, zatim investiranje u čistije tehnologije i poslove koje jačaju i štite ekosistem još uvijek nisu djelatnosti koje privlače pažnju privrednih subjekata Sektora. Prema procjenama Ekonomske komisije UN-a za Evropu (2011) upravo ulaganje u čistije i efikasne tehnologije, obnovljivu energiju i usluge eko sistema predstavljaju potencijal za povećanje ekonomskog obima, otvaranje radnih mjesta, smanjenje siromaštva i povećanje direktnih stranih investicija. Razvojni preokret, koga bi strategija trebala zagovarati, počiva na korištenju ovakvih razvojnih mogućnosti, odnosno jačanju sposobnosti Sektora, a posebno mladih poduzetnika, da diverzificiraju svoje poslovne aktivnosti i generišu dodatni dohodak uz istovremeno unapređenje kvaliteta življenja.

3.2.7. Ruralni razvoj

Ruralna područja čine važan dio ukupne teritorije FBiH budući da obuhvataju gotovo tri četvrtine (72,16%) njene ukupne njene teritorije i u kojima je smještena gotovo polovina (42,72%) njene ukupne populacije. Nepovoljna starosna (učešće populacije 65+ je 14,18%, F BiH 2012), obrazovna i socijalna struktura (indeks zavisnosti 45,54%, F BiH, 2012), te smanjenje broja stanovnika (izražene migracije stanovništva i negativan prirodni priraštaj) predstavlja, s jedne strane, ograničenje daljoj modernizaciji i razvoju sektora, a s druge strane, onemogućava diverzifikaciju ruralne ekonomije i povećava nivo zavisnosti ovih zajednica od poljoprivrede. Ovo čini ruralne zajednice ranjivim, a rizik nastavka negativnih demografskih trendova višim. Za dalji razvoj poljoprivrede neophodno je zaustaviti ovakve trendove i graditi sposobnost zajednice da stvara novu vrijednost i nova radna mjesta i u vanpoljoprivrednim djelatnostima. To stabilizira prihode domaćinstva, privlači mlađu radnu snagu i ima pozitivan efekat na jačanje konkurentnosti poljoprivrede, te istovremeno obezbjeđuje široki set usluga za stanovništvo. Stoga, agrarna politika, preko mjera politike ruralnog razvoja treba da podrži mjere diverzifikacije ekonomskih aktivnosti, što podrazumijeva i jačanje poduzetničkog duha, motivisanosti za udruživanje i poticanje inovativnosti kod stanovništva. Naravno, ove mjere trebaju da obezbijede lakšu dostupnost kapitala, odnosno investicije neophodne za modernizaciju sektora i za jačanje njegove konkurentnosti.

Fizička i socijalna infrastruktura je vrlo nerazvijena u ruralnim oblastima (1.000 stanovnika iznosi 133 učenika, 526 stanovnika dolazi na jednog ljekara, dok prosječno raspoložemo sa 49,13 km/km² putnih saobraćajnica svih kategorija, F BiH, 2012). Ovdje treba istaći i javne komunalne usluge koje su na vrlo niskom nivou razvijenosti (osim PTT usluga, dostupnosti električne energije). Javni saobraćaja je nerazvijen i nepouzdan što smanjuje mobilnost radne snage i stanovništva, a time i kvalitet života u ruralnim područjima. Nivo razvijenosti fizičke i socijalne strukture direktno utiču na mogućnosti daljeg efikasnijeg razvoja sektora. Stoga, mjere agrane politike bi trebale predvidjeti načine za poboljšanje kako fizičke, tako i socijalne infrastrukture.

Unapređenje infrastrukture i komunalnih usluga zahtijevaju značajna sredstva koja bi trebalo obezbijediti iz drugih fondova, a lokalna uprava bi trebala biti pokretač tih aktivnosti, kao i glavni investitor.

Raspoloživi prirodni resursi, atraktivni pejzaži, izuzetno prirodno i kulturno nasljeđe može biti zaštićeno i stavljeno u funkciju samo od strane lokalnih zajednica, odnosno populacije koja je koristi. Upravo raznoliko prirodno i kulturno nasljeđe treba biti osnov za stvaranje dodatne vrijednosti bilo putem korištenja tradicionalnih znanja za razvoj inoviranih proizvoda i usluga, bilo putem razvoja niša trurističkih proizvod:npr eko, religijski, avanturistički, gastro turizam. Poljoprivreda kao glavna privredna grana mora smanjiti/ublažiti negativni uticaj na kvalitet okoliša i to mjenjanjem poslovne prakse kroz procese „ozelenjavanja“, poticanja održivijih proizvodnih praksi (posebno organska poljoprivreda), šticeanjem biodiverziteta (promoviranjem međa i prirodnih bara isl), promoviranjem upotrebe obnovljivih resursa energije, adekvatnim uklanjanjem otpada (kompostiranje isl tehnike), apliciranje BATova. Ovaj zahtjev društva za očuvanjem prirodnog i kulturnog nasljeđa ruralnih oblasti treba prihvatiti kao razvojnu šansu i mobilizirati sve aktere društva u smislu obezbjeđenja uslova za njegovo ispunjavanje. Drugim riječima, mjerama agrane politike bi trebalo postaviti samo temelje ovih aktivnosti, koje bi onda poslužile kao mobilizatori cjelokupnog društva, a posebno lokalne zajednice i ostalih nadležnih institucija u smislu osmišljavanja programa za privlačenje sredstava internacionalnih organizacija (posebno EU i UN fondova).

3.2.8. Institucionalno-zakonodavni okvir

Institucionalno-zakonodavni okvir je područje koje mora biti radikalno restrukturirano, jer je to osnov uspostave moderne, fleksibilne i sektoru orjentisane poljoprivredne administracije na svim nivoima. Prioritet treba biti dat kreiranju preciznog operativnog plana preuzimanja Acquisa-a, te donošenje nedostajućih zakona i utvrđivanja plana uspostave nedostajućih institucija i mehanizama neophodnih za efikasno upravljanje sektorom i podršku njegovog daljeg razvoja. Na ovaj način će se nastojati prevazići zastoji u procesu restrukturiranja, odnosno približavanja EU.

Drugi paravac djelovanja mora biti reforma postojeće javne uprave i to u pravcu profesionalizacije javnih usluga u sektoru i aplikacije modernih praksi rada javane uprave. Prije svega mora doći do jačanja vertikalne saradnje, komunikacije i koordinacije između svih nivoa uprave. To mora biti svakodnevni zadatak FMPVŠ. Podloga za jačanje vertikalne saradnje je maksimalna informatizacija svih aktivnosti uprave, koja počiva na stvaranju decenarliziranih baza podataka, koje će onda biti dostupne svim nivoima uprave. Informatizacija upravljanja sektorom jeste i preduslov za jačanje participatornog principa i transparentnosti pri donošenju svih vrsta odluka, a posebno pri implementaciji mjera poljoprivredne politike. Monitoring rada institucija, kao i monitoring svih vrsta javnih politika ne postoji. Shodno tome ne postoji ni stvarni proces evaluacije kvaliteta rada institucija i efekata javnih politika. Upravo ovo smanjuje transparentnost i povećava negativnu percepciju o kvalitetu rada institucija, te stvara uslove za pojavu korupcije. Životni interes javne uprave sektora jeste uspostava sistema monitoring i evaluacije, koja će učiniti vidljivim napore svih nivoa administracije da podrži i usmjeri razvoj sektora.

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

Usljed niza institucionalnih slabosti, a posebno slabosti u radu inspekcijskih organa, postoje problemi vezani za implementaciju niza dobrih zakonskih rješenja. U tom smislu neophodno je izvršiti rekonstrukciju cijelog inspekcijskog sistema, ali i jasnu raspodjelu odgovornosti između različitih nivoa uprave.

3.2.9. Imidž poljoprivrede

Jedan od ograničavajućih faktora razvoja poljoprivrede FBiH jeste i nepovoljan imidž sektora. Iako se mnogo priča o važnosti sektora, njegov istinski značaj, prije svega za kvalitete ekonomskog razvoja, a onda za poličku stabilnost i razvoj ukupnog društva, a posebice njegova važnost za smanjenje siromaštva i unapređenje kvaliteta života, nije prepoznat. Dodatno, važnost sektora za obezbjeđenje širokog spektra “javnih usluga” u smislu očuvanja jedinstvenosti krajolika, bogatsva i raznolikosti biljnih i životinjskih vrsta, kao i u smislu očuvanja i unapređenja kvaliteta i dostupnosti vode i zemljišta, kao osnovnih razvojnih resursa nije uopšte prepoznata, prvo od aktera sektora, a onda ni od šire društvene zajednice. Važnosti sektora za očuvanje kulturološkog i gastronomskog identiteta područja nije ni dio širokih javnih rasprava. Negativan imidž, odnosno povezivanje pojmova ruralno i zaostalo, nazadno je dovelo do podcjenjivanja svih zaposlenih, a posebno poljoprivrede kao struke, tako da ona nije atraktivna opcija mladim ljudima. Ovakav nepovoljan imidž je vrlo teško mijenjati jer ne postoji adekvatna saradnja između organizacija civilnog društva, poslovnih subjekata, proizvođača, reprezentivnih i interesnih organizacija koje okupljaju privredne subjekte i svih vrsta javnih institucija (od uprave do obrazovanja i istraživanja). Promjena imagea poljoprivrede kao djelatnosti i struke je dugoročan proces, koji mora započeti odmah. Upravo zbog toga strategija bi morala nuditi zaokret u vođenju i implementaciji agrarne politike udariti temelje tom dugoročnom procesu.

3.3. Strateški pravci razvoja

Na osnovu detaljne PESTLE i SWOT analize izdvojene su osnovne grupe faktora koje oblikuju generalne interne prednosti i slabosti, ali i one koji oblikuju šanse i ograničenja (karakteristike eksternog okruženja) za razvoj sektora (vidjeti Analizu stanja) i formirana je TOWS tabela izbora strateških pravaca razvoja. Upravo je kreiranje mogućih opštih strateških pravaca osnovni cilj i output ove dvije analize. Na osnovu tabele i saznanja iz analiza bit će izabran najrealniji strateški pravac razvoja, što je osnov za definisanje Vizije, prioriternih područja, strateških i operativni ciljeva.

Na osnovu TOWS matrice mogu se kreirati četiri opšta pravca razvoja:

Strategija agresivnog razvoja kada se oslanjamo na najizraženije prednosti/snage sektora, kako bi iskoristili najatraktivnije šanse koje Sektoru stoje na raspolaganju. Ovo je je najpoželjnija opcija razvoja, koja indukuje brz i vidljiv razvoj. Međutim brzi rast nosi i rizike „brzog pada“ ako svi akteri nisu dovoljno spremni, motivisani i sposobni da ispune svoje „zadatke“, odnosno ako prednosti/snage sektora nisu u tzv. „zreloj fazi razvoja“. Dodatno, za ovakvu strategiju je neophodna snažna politička podrška, odnosno stabilno i predvidivo političko okruženje. Ukoliko ne postoji politička volja onda neće biti moguće učiniti brze i korjenite institucionalne promjene koje su obično neophodne za ovakav scenarij razvoja.

Strategija preokreta koja se temelji na korištenju mogućnosti za razvoj kako bi se prevazišle i otklonile slabosti sektora. Strategija preokreta se najčešće koristi za izgradnju temelja budućeg stabilnijeg i intenzivnijeg razvoja ekonomskog sektora ili privrednog subjekta. Ova strategija je adekvatan izbor kada su slabosti sektora izraženije i mogu imati snažniji uticaj na razvoj, odnosno kada one onemogućavaju korištenje i kapitaliziranje prednosti, performansi sektora. Strategija preokreta bi se mogla nazvati i „samoindukovani“ razvoj. Predani rad na korištenju mogućnosti i osmišljavanju načina za otklanjanje slabosti jača sektor, što onda sektoru „otvara“ nove mogućnosti razvoja. Ova strategija gradi temelje za aplikaciju ili strategije diverzifikacije ili strategije agresivnog razvoja.

Strategija diverzifikacije počiva na korištenju snaga da bi prevazišli ograničenja razvoja. Ova strategija također može biti izrazito uspješna i obezbijediti ubrzan razvoj sektora. Međutim, vrlo je važno da su prednosti snage u „punoj fazi razvoja“, odnosno da mogu obezbijediti adekvatan nivo uspješne specijalizacije u različitim područjima. Proizvodi sektora moraju biti lako prepoznatljivi, moderni i inovativni kako bi pristup tržištu bio olakšan. Drugim riječima, sektor mora biti izrazito tehnološki napredan, a poduzetnički duh razvijen, baš kao i sposobnosti inoviranja, da bi ovakva strategija bila uspješno aplicirana.

Odbrambena strategija se temelji suštinski na zadržavanju statusa quo, bez jasne vizije kako zajedničkim snagama prevladati slabosti i ograničenja, odnosno kapitalizirati slabo „razvijene“ snage i vrlo ograničene mogućnosti razvoja. Svi akteri Sektora su orjentirani na pronalaženje puta za preživljavanje po principu „ad-hoc“ reagovanja na mogućnosti koje im se ukažu. Ovo je strateški pravac koji treba izbjegavati jer on de-facto ne vodi razvoju, već održavanju postojećeg stanja.

3: Izazovi poljoprivrede Bosne i Hercegovine

Na osnovu PESTLE analize nepostojanje političke volje i nespремnost za provođenje potrebnih i korjenitih reformi, te rizik daljeg tehnološkog zaostajanja izdvojeni su kao osnovni faktori koji ograničavaju i usporavaju razvoj sektora. Upravo zbog toga nije relano očekivati da bi prvo strateško opredjeljenje, strategija agresivnog razvoja mogla biti uspješno realizirana.

Imajući na umu nedostatke u smislu nivoa razvoja sistema transfera znanja, tehnologija i informacija, zatim socijalnog kapitala, spremnosti za inoviranje, udruživanje i nizak nivo poduzetničkog duha nije realno za očekivati da bi treći strateški pravac bio adekvatno rješenje za sektor.

Tabela 4 - TOWS Matrica izbora strateških pravaca razvoja sektora

		SNAGE (S, strengths)	SLABOSTI (W, weakness)
		<p>S.1. UOČLJIV TREND MODERNIZACIJE PROIZVODNJR HRANE (sistemi kvaliteta i sigurnosti, sofisticiraniji proizvodi, diverzifikacija proizvodnji isl)</p> <p>S.2. RASTUĆA SVIJEST O POTREBI KORJENITE MODERNIZACIJE INSTITUCIJA I POSTOJANJE INTERNE MOTIVACIJE ZA JAČANJE SARADNJE I KOORDINACIJE</p> <p>S.3. AGRO-OKOLIŠNI USLOVI, NEISKORIŠTENE ORANICE, PAŠNJACI, TE SAČUVANE AUTOHTONE VRSTE I PASMINE</p> <p>S.4. POSTOJANJE I JAČANJE DIJELOVA TRANSFERA ZNANJA, TEHNOLOGIJA I INFORMACIJA</p> <p>S.5. POSTOJANJE DOBRO OSMIŠLJENIH RAZVOJNIH PROJEKATA KOJI UNAPREĐUJU INOVATIVNOST SEKTORA</p> <p>S.6. POSTOJANJE USPJEŠNIH IZVOZNO ORJENTIRANIH KOMPANIJA KOJE SU USPJEŠNO PRONAŠLE MJESTO NA REGIONALNOM TRŽIŠTU</p> <p>S.7. TRADICIJA U PROIZVODNJI I PRERADI NA FARMAMA - GASTRO I KULTURNI DIVERZITET</p> <p>S.8. POSTOJANJE INTERNACIONALNO PREPOZNATE CERTIFIKACIJSKE KUĆE - OK (direktni pristup EU tržištu za nosioce ovog certifikata)</p>	<p>W.1.NEDOSTUPNOST JAVNIH USLUGA (službe podrške, osiguranje kvaliteta, složene procedure isl) zbog neizgrađenosti i nedovoljne kapacitiranosti institucija javne amin, niske informatizacije sektora i primjene modernih procedura upravljanja (višegodišnje planiranje, monitoring, evaluacija isl), nejasne podjele odgovornosti i nedostatak oficijelnih procedura komunikacije</p> <p>W.2. NIZAK NIVO PRILAGOĐENOSTI ZAHTJEVIMA TRŽIŠTA (sortiment, certificiranje, kontinuitet sanbdjevanja, izgled, ambalaža, jednostavnost upotrebe, nutritivna svojstva, cijena, niska prepoznatljivost i sofisticiranost, cijena isl)</p> <p>W.3. STRUKTURA SEKTORA (usitnjen posjed, mali preradivački kapaciteti, mali udio snažnih proizvođača koji bi mogli biti zamajac razvoja sektora)</p> <p>W.4. KVALITET I DOSTUPNOST HUMANIH RESURSA (neadekvatna marketiška, menadžerska znanja, otvorenost za promjene i učenje, poduzetnički duh, starosna, obrazovna i socijalna struktura, nemobilnost radne snage)</p> <p>W.5. TEH.-TEHNOLOŠKA ZAVISNOST OD UVOZA</p> <p>W.6. ODSUSTVO SARADIVAČKE POSLOVNE POLITIKE I DIJALOGA (neadekvatna svijest o potrebi saradnje, udruživanja i kreiranja zajedničkih poslovnih poduhvata)</p> <p>W.7.NERAZVIJENA PREH. IND. I LOGISTIKA SEKTORA (dostupnost tržišta, transakcijski troškovi, konkurentnost)</p>
MOGUĆNOSTI (O, opportunities)	<p>0.1.ZAINTERESIRANOST DONATORSKE ZAJEDNICE ZA FINANSIRANJE RAZVOJA SEKTORA</p> <p>0.2. BLIZINA I POZNAVANJE ATRAKTIVNIH TRŽIŠTA, TE MOGUĆNOST NASTUPA NA NETRADICIONALNIM INO TRŽIŠTIMA</p> <p>0.3. PROMJENA STRUKTURE TRAJNJE PREMA PROIZVODIMA SA „KARAKTEROM“ I JAČANJE VAŽNOSTI LOKALNIH TRŽIŠTA (tražnja za tradicionalnim, autohtonim, te proizvodima sa različitim oznakama kvaliteta - organski, HALAL, geo. porijeklo, izvornost isl)</p> <p>0.4. EU FONDOVI ZA PREDPRISTUPNO PRILAGOĐAVANJE I JAČANJE KONKURENTNOSTI SEKTORA I UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA U RURALNIM OBLASTIMA</p> <p>0.5. JAČANJE KOMPLEMENTARNIH EKONOMSKIH GRANA (turizam, ugostiteljstvo) I NJIHOV RAZVOJ U CIJELOM REGIONU</p> <p>0.6 INVESTIRANJE U IZVORE OBNOVLJIVE ENERGIJE, ČISTIJE TEHNOLOGIJE I POSLOVE KOJE JAČAJU I ŠTITE EKOSISTEM</p> <p>0.7.POLJOPRIVREDA JE VISOKO NA POLITIČKOJ AGENDI</p>	<p>STRATEGIJA AGRESIVNOG RAZVOJA</p> <p>Iskoristiti zainteresiranost donatorske zajednice i raspoloživost EU fondova, kao i privatne fondove za snažnu podršku etabliranim uspješnim kompanijama kako bi došlo do razvoja specijaliziranih lanaca snabdjevanja u organskoj proizvodnji i proizvodnji voća, tradicionalnim proizvodima (područja sa iskazanom konkurentnošću) i jačanje prepoznatljivosti ovih proizvoda u Regionu.</p> <p>Nadogradnja postojećeg institucionalnog okvira, izdvajanje grupe najmotivisanijih službenika koji bi vodili ubrzan proces korijenitih promjena javne uprave i njene modernizacije.</p> <p>Istraživačke institucije i institucije transfera znanja bi bile nosioci inicijativa za pronalaženje adekvatnih tehnologija vezanih za korištenje obnovljive energije, čistijih praksi, te za stvaranje inovativnih proizvoda koji bi bili snažna veza sa ostalim komplementarnim granama kao i za zadovoljenje rasta agregatne tražnje. Dodatno podrška unapređenju fizičke, socijalne infrastrukture, a posebno poduzetničke infrastrukture bi dodatno potakla rast komplementarnih grana i održivo korištenje prirodnih resursa. Naravno sve to bi imalo pozitivnog efekta na jačanje saradivačke kulture i poduzetničkog duha. Snažni rast, odnosno postizanje ekonomije obima bilo bi obezbjeđeno kroz intenzivno udruživanje poljoprivrednih proizvođača i specijaliziranje i tehnološko unapređenje proizvodnji na farmama.</p>	<p>STRATEGIJA PREOKRETA</p> <p>Iskoristiti zainteresiranost donatorske zajednice i raspoloživost EU fondova kako bi u srednjem roku uspostavili adekvatni institucionalni okvira, sa svim mehanizmima praćenja i prikupljanja podataka, neophodnih za apliciranje modernih upravljačkih praksi u javnoj upravi, te učiniti dostupnim javne servise sektoru. Dostupni javni servisi, promjena strukture tražnje i potencijal bliskih tržišta će omogućiti da uspješni poslovni subjekti osmisle i implementiraju različite inicijative povezivanja horizontalnog i vertikalnog, postizanje ekonomije obima, stalnosti snabdjevanja i kvalitete. To će ojačati sektorsku sposobnost rasta, inoviranja i kojenite modernizacije i podizanja nivoa efikasnosti i produktivnosti. Politička važnost poljoprivrede će obezbijediti dodatna sredstva za unapređenje kvaliteta okoliša, što će dovesti do dodatnih investiranja u „pametne tehnologije“ što može biti urađeno samo kroz blisku saradnju sa centrima znanja i izvrsnosti. Kroz takvu saradnju će biti smanjen rizik od teh-tehnološkog zaostajanja, a konkurentnost sektora unapređena. Na ovaj način snaženjem dostupnosti javnih usluga i institucionalnog okvira stvorit ćemo temelje za dalji razvoj i mogućnost apliciranja strategije agresivnog razvoja. Tek tada će biti kapitalizirani i racionalno iskorišteni svi potencijali sektora.</p>

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">OGRANIČENJA (T, threats)</p>	T.1.ZAOSTAJANJE U EU INTEGRACIJAMA	<p>STRATEGIJA DIVERZIFIKACIJE</p> <p>Snaženje identificiranih lidera sektora kao osnove za stvaranje snažnih lanaca snabdjevanja specijaliziranih za proizvodnju inoviranih, veoma specifičnih, lako prepoznatljivih proizvoda, čiji bi procesi proizvodnje počivali na upotrebi obnovljivih izvora energije, čistijih tehnologija i održivog korištenja prirodnih resursa. Na taj način bi bila smanjena zavisnost od cijena energije, transakcijski troškovi bi bili niži, proizvodi konkurentniji a atraktivna tržišta bi bila dostupnija.</p> <p>Postojeća interna motivacija za uspostavljanje efikasne komunikacije i koordinacije među nivoima vlasti bi bila iskorištena za jačanje procesa EU integracija, unapređenje javne uprave i jačanje inicijativa lokalnih zajednica,</p>	<p>ODBRAMBENA STRATEGIJA</p> <p>Zbog nepostojanja političke volje i potpunog zastoja u EU integracijama ne bi došlo do sistemske izgradnje institucija, te bi dostupnost javnih usluga ostala na dosadašnjem nivou, odnosno postojeći servisi bi bili održavani. Agrarna politika bi bila kreirana na godišnjem nivou, a izgradnja mehanizama neophodnih za podizanje efikasnosti javne uprave bi bila usporena i/ili zaustavljena.</p> <p>Proizvođači bi poslovali u vrlo nepovoljnom poslovnom okruženju i nastavili bi da se bore za opstanak, a njihova motivacija za modernizacijom i unapređenjem, a posebno inovacijama bi bila minimalna, odnosno samo mali dio proizvođača bi uspio izgraditi stabilnu osnovu za održivi razvoj. Sektor bi rastao u apsolutnim mjerama ali bi relativno zaostajao, kako za sektorima u regionu tako i za drugim sektorima fbh. ekonomije.</p>
	T.2.SMANJENJE SDI I NEADEKVATNO POSLOVNO OKRUŽENJE		
	T.3.DALJI NEGATIVNI UTICAJ GLOBALNE KRIZE NA AGREGATNU TRAZNJU I JAČANJE KONKURENCIJE NA TRŽIŠTU		
	T.4.SMANJEN INTERES I IZVORI DONATORSKIH SREDSTAVA		
	T.5.PROMJENE (NESTABILNOST) CIJENA ENERGIJE I INPUTA		
	T.6.DALJE JAČANJE ZAHTEVA U POGLEDU SIGURNOSTI, KVALITETA I „OZELENJAVANJE“		
	T.7.NEDOSTUPNO I NERAZVIJENO TRŽIŠTE KAPITALA		
	T.8.NEPOSTOJANJE SISTEMATSKOG ULAGANJA U SISTEM ISTRAŽIVANJA I RAZVOJA I TEH.-TEHNOLOŠKO ZAOSTAJANJE CIJELE ZEMLJE		
	T.9.NESPOSOBNOST LOKALNIH VLASTI DA PREUZMU ODGOVORNOST ZA DALJI RAZVOJ, TE ZA OBNOVU POVJERENJA I SARADIVAČKE KULTURE		
	T.10.NEADEKVATNO RAZVIJENA FIZIČKA INFRASTRUKTURA		
	T.11.DALJE „URUŠAVANJE“ IMIDŽA ZEMLJE		

Odbrambena strategija ne predviđa razvoj i stoga nije adekvatna strateška opcija, ali je ipak razvijen scenarij za ovaj strateški pravac razvoja, kako bi pokazali efikasnost i realnost odabranog strateškog puta.

Finalno, imajući na umu sve karakteristike sektora i njegovog okruženja strategija preokreta predstavlja optimalno rješenje za sektor. Ova strategija predviđa optimističan, ali ipak realan rast s naglaskom na institucionalno unapređenje, kapacitiranje i modernizaciju javne uprave, kako bi javne usluge bile dostupnije svima u sektoru. Drugim riječima, ona predviđa korištenje zainteresiranost donatorske zajednice i raspoloživost EU fondova kako bi u srednjem roku uspostavili adekvatan institucionalni okvir, sa svim mehanizmima praćenja i prikupljanja podataka, neophodnih za apliciranje modernih upravljačkih praksi u javnoj upravi, i kako bi učinili dostupnim potrebne javne servise.

Dostupni javni servisi, promjena strukture tražnje i potencijal bliskih tržišta će omogućiti da uspješni poslovni subjekti osmisle i implementiraju različite inicijative povezivanja horizontalnog i vertikalnog, postizanje ekonomije obima, stalnosti snabdjevanja i kvaliteta. To će ojačati sektorsku sposobnost rasta, inoviranja i kojenite modernizacije i podizanja nivoa efikasnosti i produktivnosti. Politička važnost poljoprivrede će obezbijediti dodatna sredstva za unapređenje kvaliteta okoliša, što će dovesti do dodatnih investiranja u „pametne tehnologije“ što može biti urađeno samo kroz blisku saradnju sa centrima znanja i izvrsnosti. Kroz takvu saradnju će biti smanjen rizik od tehničko-tehnološkog zaostajanja, a konkurentnost sektora unapređena. Na ovaj način snaženjem dostupnosti javnih usluga i institucionalnog okvira stvorit ćemo temelje za dalji razvoj i mogućnost apliciranja strategije agresivnog razvoja. Tek tada će biti kapitalizirani i racionalno iskorišteni svi potencijali sektora.

4. OSVRT NA DOSADAŠNJU POLJOPRIVREDNU POLITIKU U FEDERACIJI BIH

4.1. Uvodne napomene

Agrarna politika u Federaciji BiH vodi se sa manje ili više uspjeha od prestanka ratnih dejstava pa do danas, i može se jasno podijeliti u tri perioda. **Prvi**, od 1996. do 2002. godine, karakterističan po poslijeratnom oporavku u kome ni agrarna politika, a time ni poljoprivreda nisu dobivale veći značaj. Set korištenih mjera agrarne politike i obuhvaćenih proizvodnji za podršku bio je vrlo ograničen, izdvajanja za njihovu implementaciju bila su dosta skromna, a mjere su donošene bez jasne vizije i najčešće *ad hoc*. Finansiranje poljoprivrede se praktično vršilo iz donatorskih sredstava i uglavnom je imalo socijalni karakter.

Drugi period, od 2002. pa do 2006. godine, obilježen je jasnijom opredjeljenošću za budžetskom podrškom sektoru poljoprivrede, uzrokovanom, između ostalog, tarifiranjem prelevmana, kao i potpisivanjem bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini, čime su mjere podrške kroz zaštitu na granici svedene na minimum. Karakteristika ovog perioda su konkretna izdvajanja iz budžeta za podršku, veći obuhvat proizvoda koji se podstiču, ali još uvijek fokusiran na tradicionalne-glavne proizvodnje, uz postupno uvođenje podrške investiranju na farmama. Glavni nedostaci podrške iz ovog perioda su nedostatan budžet, slaba legislativa i neefiksni mehanizmi upravljanja i kontrole implementacije same politike.

Konačno, **treći** period od 2007. godine do danas karakteriše primjetno ozbiljniji pristup poljoprivredi kao dijelu entitetske ekonomije, značajnijim budžetskim izdvajanjima za njen razvoj i unapređenje, te sveobuhvatnijem sagledavanjem sektora u kojem značajno mjesto čini izrada legislative i njeno postepeno usaglašavanje i harmoniziranje sa razvijenim zemljama, prije svega EU. Povećava se obuhvat proizvoda koji su podržani kroz budžetske transfere, stabilizovana su izdvajanja za mjere strukturne politike i uvedena su značajna izdvajanja za politiku ruralnog razvoja. Treba istaći i uključivanje kantonalnih resornih ministarstava/odjela u podršku sektoru. Problemi agrarne politike u ovome periodu uglavnom su slična onim iz prethodnog perioda i vežu se za nedovoljnu visinu izdvajanja te izražen nedostatak kvalitetnih implementacionih i kontrolnih mehanizama. Ovo je posebno vidljivo kod implementacije obimnijeg budžeta (2010. ili 2012.) i ogleda se, među ostalim, u izraženom kašnjenju sa isplata ili pak uvođenju mjera koje nisu u skladu sa obavezama koje su preuzete međunarodnim ugovorima.

4.2. Obim i struktura podrške

Poljoprivredni proizvođači u FBiH imaju mogućnost budžetske podrške sa dva, a nekada i tri administrativna nivoa. Glavnina podrške dolazi od Federalnog ministarstva poljoprivrede,

vodoprivrede i šumarstva. Osim ove podrške, postoji i ona sa kantonalnog/županijskog nivoa, te u nekim dijelovima i sa općinskog nivoa. Ne treba izgubiti iz vida donatorska sredstava koja su bila posebno značajna u ranim poslijeratnim fazama razvoja poljoprivredne politike FBiH.

Tabela 5 - Poljoprivredni budžet Federacije BiH za period 2002-2012.; u milionima KM

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Federacija BiH	10,42	11,26	15,87	16,97	25,99	40,13	55,44	51,30	57,75	52,00	68,04
Kantoni	0,47	1,14	3,38	6,38	9,85	19,63	27,69	22,08	23,89	22,63	18,37
Ukupno FBiH	10,89	12,39	19,25	23,35	35,84	59,76	83,13	73,38	81,64	74,64	86,40
Struktura u % (Ukupno FBiH = 100)											
Federacija BiH	95,7	90,9	82,4	72,7	72,5	67,2	66,7	69,9	70,7	69,7	78,8
Kantoni	4,3	9,2	17,6	27,3	27,5	32,8	33,3	30,1	29,3	30,3	21,3
Ukupno FBiH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva / kantonalna ministarstva privrede

Ukupni budžet za poljoprivredu u analiziranom periodu 2002.-2012. ima trend kontinuiranog rasta sa određenim manjim odstupanjima uglavnom u godinama obilježenim svjetskom finansijskom i ekonomskom krizom i njenim posljedicama na BiH. U 2002. godini ukupni poljoprivredni budžet u FBiH iznosio je 10,89 miliona KM i za osam puta se povećao u 2012. godini kada dostiže nivo od 86,4 miliona KM. Glavno obilježje analiziranog perioda je činjenica da se od 2007. godine značajno uvećavaju izdvojena sredstva za budžetske transfere u poljoprivredu kao rezultat povećanja budžetskih prihoda i posljedice uvođenja poreza na dodanu vrijednost. Uloga kantona u podršci sektoru je također veoma važna i od 2007. do 2011. godine ovaj nivo podrške predstavljao je jednu trećinu ukupne podrške poljoprivrednim proizvođačima FBiH¹.

Kroz uporišta u zakonskim i podzakonskim aktima, podrška poljoprivrednicima u FBiH vršena je kroz slijedeće grupe mjera:

- 1) Mjere tržišno-cjenovne politike,
- 2) Mjere novčanih podrški u poljoprivredi²
- 3) Strukturne mjere i mjere ruralnog razvoja
- 4) Mjere zemljišne politike i
- 5) Mjere za pružanje usluga u poljoprivredi.

¹ Do 2010. godine podrška sa kantonalnog nivoa bila je nezavisna od podrške FMPVŠ, pa su se vrlo često neke podrške duplirale i dovodile do situacije da proizvođač po istoj osnovi dva puta dobije sredstva poticaja. Od 2010. godine Zakonom o podsticajima ovakva mogućnost je ukinuta.

² Aktuelnim Zakonom o novčanim podrškama Federacije BiH definisani su modeli novčanih podrški: model kapitalnih ulaganja, model podrške dohotku, model ruralnog razvoja i model ostalih vrsta podrški.

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

Analiza strukture budžeta za poljoprivredu rezultat je kombinovanja većeg broja pristupa i u osnovi prihvaćena je EU klasifikacija mjera poljoprivredne politike. Mjere podrške sektoru podijeljene su na pet grupa:

- 1) Mjere koje imaju direktnog uticaja na tržište (mjere podrške tržištu)³,
- 2) Mjere direktnih plaćanja u poljoprivredi (i ustvari odgovaraju mjerama podrške dohotku),
- 3) Mjere ruralne politike,
- 4) Mjere općih usluga u poljoprivredi i
- 5) Ostale mjere, koja podrazumijevaju nealocirana sredstva u neku od prethodnih grupa.

Prema ovoj klasifikaciji u narednoj tabeli dat je pregled budžetske podrške poljoprivredi u FBiH od strane FMPVŠ.

Tabela 6 - Struktura budžeta za poljoprivredu Federacije BiH prema grupama mjera; period 2002-2012.; u milionima KM

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mjere tržišno-cjenovne politike	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,29	0,00	0,00	2,78	1,98
Mjere direktnih plaćanja	8,23	9,49	12,98	12,05	20,23	21,54	29,00	29,61	37,28	41,79	29,08
Mjere ruralne politike	1,69	0,95	2,40	3,03	3,87	15,67	22,80	20,05	17,17	3,11	29,47
Opšte usluge u poljoprivredi	0,50	0,61	0,49	1,78	1,58	2,61	3,24	1,12	2,47	1,95	3,81
Ostalo (nealocirano)	0,00	0,20	0,00	0,11	0,30	0,32	0,11	0,52	0,83	2,36	3,70
Ukupno FBiH	10,42	11,26	15,87	16,97	25,99	40,13	55,44	51,30	57,75	52,00	68,04
Struktura u % (Ukupno = 100)											
Mjere tržišno-cjenovne politike	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,52	0,00	0,00	5,34	2,91
Mjere direktnih plaćanja	78,97	84,28	81,79	70,99	77,81	53,67	52,31	57,72	64,56	80,37	42,75
Mjere ruralne politike	16,27	8,48	15,09	17,85	14,88	39,04	41,13	39,08	29,73	5,99	43,31
Opšte usluge u poljoprivredi	4,76	5,46	3,12	10,49	6,07	6,50	5,84	2,18	4,27	3,76	5,59
Ostalo (nealocirano)	0,00	1,78	0,00	0,67	1,16	0,79	0,19	1,01	1,44	4,55	5,44
Ukupno FBiH	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Posmatrajući strukturu podrške poljoprivredi u FBiH podijeljenu prema grupama mjera, primjetno je da najveći obim podrške tokom cijelog analiziranog perioda bio u okviru mjera direktnih plaćanja proizvođačima koja se odnose na plaćanja na bazi outputa i na plaćanja po

³ Ovdje je riječ samo o budžetskoj komponenti podrške tržištu

jedinici površine/grla stoke. Direktna plaćanja su posebno dominirala u ukupnoj podršci do 2006. godine kada su činila oko 80% ukupnih budžetskih izdvajanja za poljoprivredu. Od 2007. godine učešće ove grupe mjera je smanjeno, kada dolazi do veće raznovrsnosti ostalih mjera podrške i opredjeljenja kreatora agrarne politike za neophodnim strukturalnim promjenama i ozbiljnijim pristupom prema ruralnom razvoju entiteta.

Politika ruralnog razvoja dobila je veći značaj u pristupu i visini poticaja sa povećanjem ukupno izdvojenih sredstva za podršku poljoprivredi, što se dešava od 2007. godine. Tada ujedno dolazi i do povećanja svijesti o važnosti ovakve vrste podrške i potrebe postepenog usklađivanja mjera ruralnog razvoja sa mjerama kakve se primjenjuju u zemljama EU. Iako ruralna politika FBiH nema svih obilježja ruralne politike EU, kao što su dugoročno planiranje, programiranje i definisano finansiranje, mjere ruralne politike ovog entiteta svrstane se u tri ose na način kako se to čini i u zemljama EU:

Osa 1 – podizanja konkurentnosti poljoprivrednog sektora,

Osa 2 – upravljanje zemljištem i očuvanje okoliša, i

Osa 3 – diverzifikacije ruralne ekonomije.

Izdvajanja za rješavanje okolišnih problema, kao i generalno, problema sela još uvijek nedostaju i sva sredstva za ovu namjenu manje-više odlaze na podizanje konkurentnosti i strukturalne promjene u sektoru. Glavna obilježja mjera ruralnog razvoja u Federaciji BiH su nedosljednost, nekonzistentnost i nekoherentnost sa izraženim variranjima u visine podrške. U 2010. godini ruralni razvoj entiteta budžetski je podržan sa 17,7 miliona KM, sljedeće 2011. godine sa svega 3,11 miliona KM, da bi u 2012. godini podrška u odnosu na prethodnu godinu bila gotovo deset puta veća (29,47 miliona KM⁴).

Konačno, jedan od većih nedostataka dosadašnje agrarne politike Federacije BiH svakako je nedovoljna podrška trećem stubu i opštim uslugama u sektoru. Mali iznosi i skromno učešće u ukupnoj budžetskoj podršci (2-6%) uslovili su slab lanac znanja u cjelosti na relaciji nauka – farmer, nizak nivo promocije i marketinga sektora, nedovoljnu sigurnost i bezbjednost hrane, nizak nivo upravljanja rizicima i konačno nedovoljnu institucionalnu izgrađenost sektora.

4.3. Komparacija sa zemljama regiona i EU

Komparacija sa zemljama EU i dostignuti nivo približavanja Zajedničkoj agrarnoj politici od posebne je važnosti ako se uzme u obzir iskazane aspiracije BiH da postane najprije kandidat, a kasnije i punopravni član ove zajednice. OECD indikatori agrarne politike moćno su analitičko oruđe za ovakvu vrstu usporedbe. Nažalost, zbog nedostatka određenih grupa podataka na nivou Federacije BiH, nije bilo moguće uraditi usporedbu na nivou ukupne procijenjene podrške proizvođačima (PSE –Producer Support Estimate), što bi bilo interesantno iz dva razloga. Prvi, što bi se onda mogla sagledati trenutna ukupna podrška u odnosu na druge zemlje, i drugi, što bi

---

⁴ Ovako visoka izdvajanja u 2012. godini rezultat su više isplata dugovanja iz prethodnih godina, a manje povećanih izdvajanja za mjere ruralnog razvoja u toj godini.

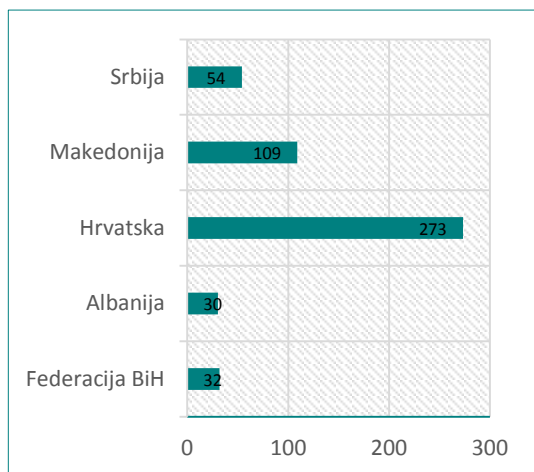
4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

se na taj način mogao izmjeriti uticaj ogromnog vanjsko-trgovinskog deficita na ukupnu podršku proizvođačima u BiH (FBiH). Umjesto toga za usporedbu će se koristiti transferi koji se odnose samo na budžetsku procijenjenu podršku proizvođačima (PSEb), i to kroz apsolutne i relativne pokazatelje, odnosno kroz modificovane pokazatelja i to:

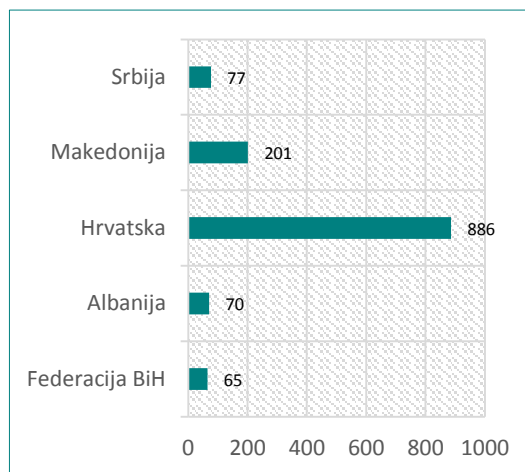
- i. PSEb po ha poljoprivrednog zemljišta (u KM),
- ii. PSEb po stanovniku (u KM), i
- iii. Učešće PSEb u bruto dodanoj vrijednosti (BDV) poljoprivrede (u %).

Osim sa EU, u ovom dijelu rada daje se i uporedba sa zemljama regiona. Svi uporedni pokazatelji odnose se na 2011. godinu, osim za Hrvatsku za koju je, na bazi raspoloživih podataka, korištena 2010. godina. Uporedba na nivou zemalja regiona urađena je sa Hrvatskom, Srbijom, Makedonijom i Albanijom.

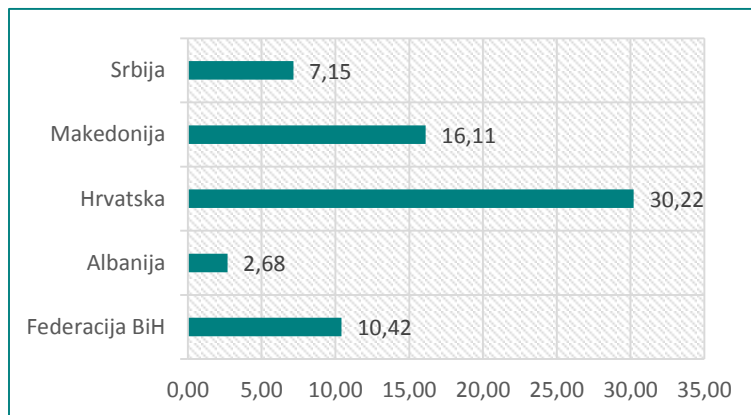
Graf 1 – Komparacija procijenjenih budžetskih podrški po stanovniku između Federacije BiH i zemalja regiona (u KM, 2011.)

Graf 2 – Komparacija procijenjenih budžetskih podrški po ha poljoprivrednog zemljišta između Federacije BiH i Zemalja regiona (u KM, 2011.)

Graf 3 – Komparacija učešća procjenjene budžetske podrške u bruto dodanoj vrijednosti poljoprivrede između Federacije BiH i zemalja regiona (u %, 2011.)

Izvor podataka: Baza podataka SWG FAO projekta "Streamlining of agriculture and rural development policies of SEE countries for EU accession", Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, i kantonalnih ministarstava/odjela poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Zeleni izvještaj FMPVŠ (2012), Statistički godišnjak FBiH (2012).

U poređenju sa zemljama regiona, budžetska podrška poljoprivrednom sektoru po stanovniku u Federaciji BiH sa 32 KM samo je veća, i to neznatno, u odnosu na Albaniju (30 KM). Sa svim ostalim uporednim zemljama ova podrška po stanovniku je veća ili znatno veća: Srbija 54 KM, Makedonija 109 KM i Hrvatska sa 273 KM.

Kada se govori o bužetskoj podršci po ha poljoprivrednog zemljišta najmanja izdvajnja u odnosu na sve uporedne zemlje regiona su u Federaciji BiH i iznose 65 KM. U Albaniji se po ha poljoprivrednog zemljišta sektor podržava sa 70 KM, u Srbiji sa 77 KM, Makedoniji sa 201 KM, a u Hrvatskoj sa visokih 886 KM⁵.

Treći uporedni pokazatelj govori da Federacija BiH ima veće učešće budžetskih transfera proizvođačima u bruto dodanoj vrijednosti poljoprivrede (10,42%) u odnosu na Albaniju (2,68%) i Srbiju (7,15%), ali manje u odnosu na Makedoniju (16,11%) i Hrvatsku (30,22%).

Federacija BiH se po svim uporednim pokazateljima u odnosu na zemlje regiona, izuzev Albanije, značajno udaljila, i kao posljedicu ima nekonkurentan sektor i negativne implikacije međunarodnih sporazuma poput CEFTA sporazuma.

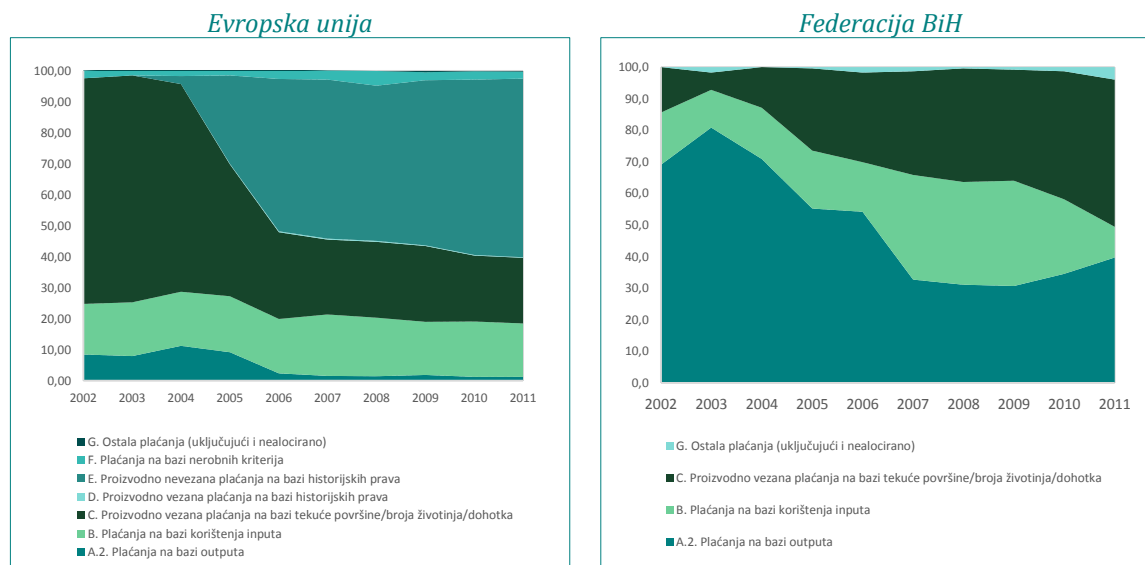
Komparacija budžetske podrške poljoprivrednom sektoru u Federaciji BiH i EU sačinjena je na dva načina: *prvi* na bazi EU klasificiranih mjera podrške poljoprivrede i ruralnom razvoju i *drugi*, korištenjem modifikovanih PSEb indikatora, odnosno budžetske podrške kroz grupe transfera u

⁵ Veličina poljoprivrednog zemljišta u svim zemljama osim Hravstkoj na bazi ukupnih, a ne korištenih površina.

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

okviru PSEb indikatora. Na ovaj način moguće je procijeniti dostignuti stepen harmonizacije domaće (FBiH) podrške sa ZAP EU.

Graf 4 . Komparacija strukture procijene budžetske podrške proizvođačima (PSEb) u EU i Federaciji BiH za period 2002-2011. (%)

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka OECD-a za Evropsku Uniju (EU 27) i na bazi podataka Federalnog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Analizirajući procijenjenu budžetsku podršku proizvođačima u EU i u FBiH jasno se uočava veći broj grupa mjera podrške proizvođačima u EU kao rezultat stalnog praćenja i evaluacije implementacije ZAP-a i razvijanja modela podrške proizvođačima. Strukturne razlike u podršci jasno su izražene. Dok se u Federaciji BiH najveći obim podrške proizvođačima pruža kroz direktna plaćanja na bazi outputa (od 70% u 2002. do 40%, 2011.), ova plaćanja u EU, koja su ionako imala skromno učešće, imaju tendenciju stalnog smanjivanja, i u 2011. godini svedena su na simbolično učešće (1,3%). Plaćanja za korištenje inputa mjereno relativnim indikatorima u EU su manja nego u Federaciji BiH, sa izuzetkom u 2011. godini. U Federaciji BiH ova plaćanja u analiziranom periodu prosječno čine 21%, a u EU 18% od PSEb.

Proizvodno vezana plaćanja na bazi historijskog prava nema u FBiH, ali ni u EU nisu imala neki poseban značaj. Proizvodno vezana plaćanja na bazi tekuće površine/broja životinja/prihoda/dohotka činila je najobimniji dio podrške proizvođačima u EU do 2005. godine, zauzimajući gotovo 43% PSEb, da bi se reformom ZAP-a iz 2003. godine i uvođenjem odvojenih plaćanja (decoupled payments) ova podrška postepeno strukturno smanjivala i dositigla nivo od 21,2% PSEb u 2011. godini. Odvojena plaćanja – proizvodno nevezana plaćanja na bazi historijskih prava čine najveći obim podrške proizvođačima u Uniji zadnjih pet godina i prosječno učestvuju sa 54% PSEb. Ovakvih plaćanja u Federaciji BiH nema.

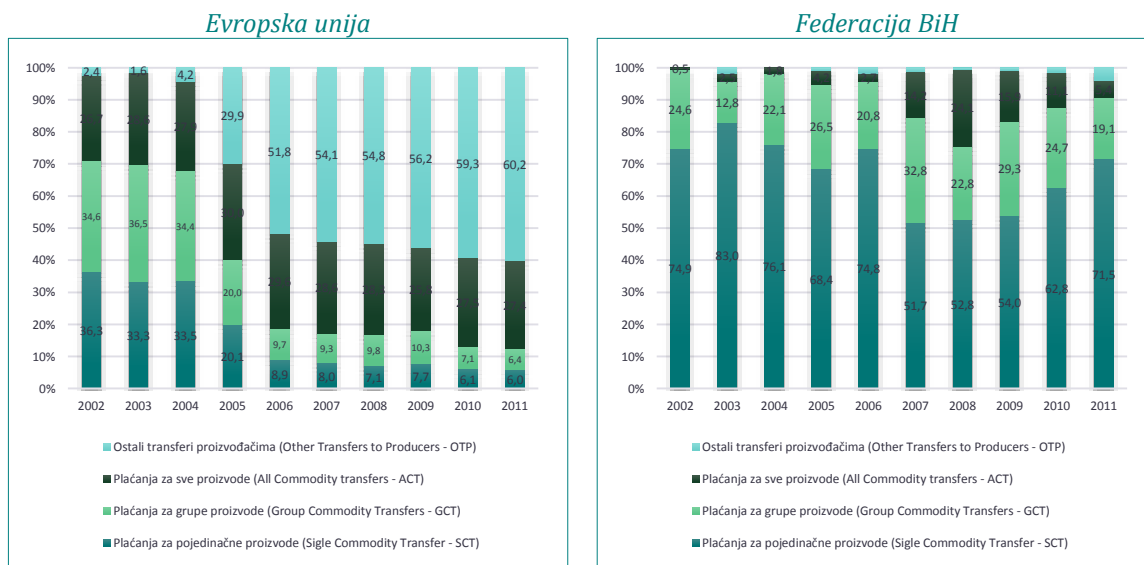
Proizvodno vezana plaćanja na bazi tekuće površine/broja životinja uz plaćanja na bazi outputa te plaćanja za korištenje inputa najvažniji su oblici podrške poljoprivrednim proizvođačima u

Federaciji BiH. Proizvodno vezana plaćanja na bazi tekuće površine/broja životinja grupa je mjera koja od 2008. godine ima vodeću ulogu i najveće učešće u strukturi PSEb FBiH (47% u 2011. godini). Rast podrške kroz ovu grupu mjera pozitivan je sa aspekta harmonizacije sa ZAP EU, s obzirom da ova plaćanja predstavljaju logički korak u kretanju ka rješenjima koja su aktuelna u zemljama EU. Ova plaćanja su i dalje vezana za proizvodnju, što je u uslovima tranzicijskih procesa u poljoprivredi veoma bitno, ali podrška nije direktno vezana za produktivnost. Na ovaj način se dovodi do postupnog privikavanja poljoprivrednika na odvojenu (decoupled) podršku od proizvodnje.

Prethodna komparacija mjera govori da Federacija BiH ima potpuno drugačiju agrarnu politiku od one koja se vodi u EU. U Federaciji BiH najznačajnije su mjere koje direktno podržavaju proizvodnju, a ovakvih mjera u EU više nema. Udio mjera koje se baziraju na upotrebi inputa su slične, a naravno Federacija BiH nema mjera koje bi bile zasnovane na historijskim pravima. Značajno učešće plaćanja po ha i grlu stoke u Federaciji BiH je pozitivna činjenica i postepeno povećanje i u visini sredstava i broju proizvodnji moglo bi biti važan korak prema EU sistemu proizvodno-nevezanih plaćanja. Konačno, i EU je imala dug prelazni period.

Komparacija transfera prema proizvodima, odnosno grupama proizvoda u Federaciji BiH i EU sačinjena je rasčlanjenjem PSEb indikatora prema proizvodima kojima je upućen. Ovom usporedbom dobivene su informacije o još jednom važnom aspektu politike - veza transfera (mjera politike) i samih proizvoda. Što je tješnja veza između transfera i proizvodnje, time politika više utiče na cijene i trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Ipak, ova analiza više ima za cilj da pokaže do kojeg je se nivoa, po ovom osnovu, agrarna politika Federacije BiH približila ili udaljila od ZAP EU.

Graf 5 - Komparacija struktura procjene budžetske podrške proizvođačima po proizvodima (grupama proizvoda) u EU i Federaciji BiH za period 2002-2012. (%)

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka OECD-a za Evropsku Uniju (EU 27) i na bazi podataka Federalnog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

U periodu 2002.-2011. jasno se razlikuju dva perioda analizirane budžetske podrške po proizvodima u EU. *Prvi*, do 2004. godine u kojem su transferi prema pojedinačnim proizvodima (SCT), grupama proizvoda (GTC) i svim proizvodima (ATC) gotovo ujednačeni i *drugi*, od 2005. godine u kojem dominantno učešće imaju „ostali transferi“ (OTP) koji nisu vezani za proizvodnju. Kontinuiran trend rasta ostalih transfera pokazuje na opredjeljenje ka ovakvoj vrsti podrške. Plaćanja za sve proizvode prosječno učestvuju sa 28% u PSEb EU. Za razliku od ostalih transfera, transferi za sve proizvode imaju gotovo ujednačeno učešće tokom cjelog perioda posmatranja. Dvije vrste transfera koje su jače vezane za proizvodnju - transferi za pojedinačne proizvode i transferi za grupe proizvoda bili su aktuelni do 2005. godine posmatranog perioda kada su činili oko 62% PSEb. Nakon toga učešće im se znatno smanjuje i u 2011. godini, čine tek 12,4% PSEb (6,00% SCT i 6,4% GCT).

Kada se govori o Federaciji BiH i dostignutom stepenu razvijenosti sektora, transferi prema pojedinačnim proizvodima su dominantni u ukupnoj podršci i u 2011. godini i čine 70% PSEb. Osim ove podrške izdvajaju se i transferi za grupe proizvoda, dok transferi za ostale proizvode gotovo da i ne postoje.

I po ovom osnovu evidentan je jaz između poljoprivredne politike Federacija BiH i EU. U Federaciji BiH najznačajnija podrška još uvijek ide prema pojedinačnim proizvodima, dok u EU budžetska podrška u najvećoj mjeri nije vezana za proizvodnju.

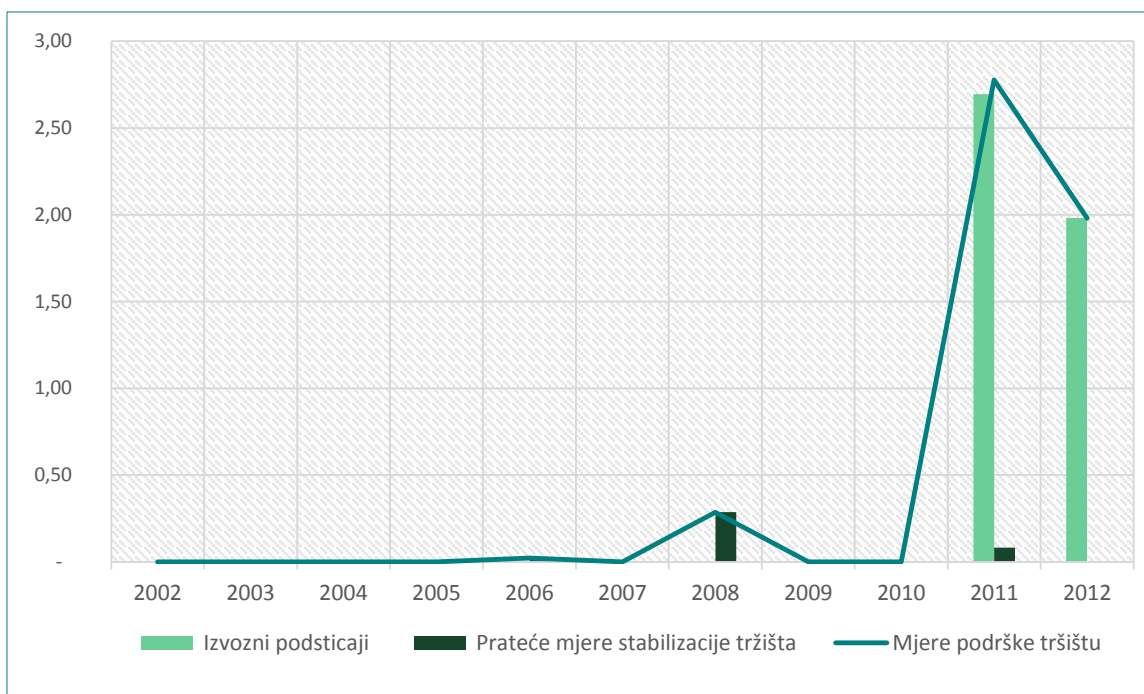
4.4. Analiza poljoprivredne politike po stubovima/grupama mjera

4.4.1. Mjere tržišno-cjenovne politike

Iako u zvaničnim dokumentima postoje identificirane kao oblik podrške poljoprivredi, odnosno postoje izdvajanja određenih sredstva za mjere koje se mogu klasificirati kao mjere podrške tržištu, aktivan i pravi mehanizam cjenovno-tržišne politike u BiH, a time i u FBiH još uvijek nije uspostavljen. Razloga za ovo je mnogo, a najvažniji je nepostojanje jedinstvenog sistema podrške poljoprivredi u BiH, koji bi se implementirao na cijeloj teritoriji zemlje. Grupa najvažnijih mjera koje su u okviru tržišno-cjenovne politike nalaze se u nadležnosti države (vanjsko-trgovinska politika), dok su ostali segmenti ove politike, poput interventnih mehanizama, na nivou entiteta. Kao posljedica nedostatka političke volje, do sada nije uspostavljen funkcionalan sistem administriranja cijenama, kao ni prateće mjere za održavanje tako uspostavljenih cijena u BiH. Sve mjere koje su prikazane/klasificirane u narednom grafičkom pregledu zapravo imaju karakter *ad hoc* mjera, a ne sistemskih rješenja koje imaju snagu održati stabilnim i cijene i tržište poljoprivrednih proizvoda.

Graf 6 - Izdavanja za mjere tržišno-cjenovne politike Federacije BiH

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Mjere tržišno-cjenovne politike koje se sprovode korištenjem budžeta FMPVŠ su tržišne intervencije i s njima povezane administrativne cijene. Garantovane cijene u FBiH su se propisivale od 1996. godine i uglavno su bile vezane za žita, odnosno pšenicu i raž. Iako je postavljeni sistem administriranja cijenama u FBiH pružao solidne mogućnosti za razvoj sektora, do toga nije došlo usljed raznih problema, među kojima se izdvaja nemogućnost uspostavljanja adekvatnog sistema za tržišne intervencije na nivou države. Ovdje treba dodati i mjere podrške potrošnji, odnosno plaćanja "prvoj ruci" prerade (prerađivačima) za "čišćenje" viškova poljoprivrednih proizvoda. Ova plaćanja bila su zastupljena na tržištu mlijeka, a djelimično i za neke povrtnje i voćne kulture. U 2011. i 2012. godini po prvi put se uvodi izvozna naknada kao mjera podrške za izvoznike poljoprivrednih proizvoda. Dodatne mjere namijenjene stabilizaciji domaćeg tržišta, poput podrške privatnom skladištenju, potrošnji, dodatnoj obradi proizvoda i sl., još uvijek nisu zaživjele kao podrške poljoprivrednim proizvođačima u FBiH.

4.4.2. Mjere direktne podrške proizvodnji – direktna plaćanja

Mjere agrarne politike koje imaju karakter direktne podrške proizvođačima predstavljaju najznačajniji vid podrške sektoru poljoprivrede u FBiH. Važnost ove grupe mjera rezultat je, između ostalog, neuspostavljanja drugih mehanizama podrške, poput tzv. nebudžetske podrške i sistema zaštitnih mjera. U ovoj grupi mjera nalaze se plaćanja za premije, plaćanja po hektaru površine/grlu stoke, te plaćanja za inpute, i za njihovu implementaciju se troši najviše izdvojenog poljoprivrednog budžeta. Spomenute mjere direktnog plaćanja su najpopularnije mjere podrške poljoprivrednim proizvođačima u FBiH, ali ujedno i najosjetljivije i vrlo često razlog nezadovoljstava i socijalnog bunta. Ovo posebno u situacijama kada isplate kasne ili kada se predlaže budžet.

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

Za ovu grupu mjera se prosječno, u periodu 2002.-2012. izdvajalo 68% ukupnog budžeta za poljoprivredu. U prvim godinama analiziranog perioda ova podrška je bila dominantna i uglavnom se odnosila na isplate premija, da bi se posljednjih godina relativno učešće ovih izdvajanja je smanjena (u 2012. godini 43%). Direktna podrška proizvođačima u apsolutnim brojkama se kretala od 8,2 miliona KM u 2002. do 41,8 miliona KM u 2011. godini.

Tabela 7 - Izdvajanja za mjere direktnih plaćanja u Federaciji BiH; Period 2002-2012 (u milionima KM)

Godina	Cjenovne naknade	Direktna plaćanja po ha/grlu	Regresiranje inputa	Druga direktna plaćanja	Ukupno
2002.	7,01	1,20	-	-	8,21
2003.	9,05	0,44	-	-	9,49
2004.	11,92	1,06	-	-	12,98
2005.	10,03	1,84	-	0,18	12,05
2006.	16,11	4,03	-	0,09	20,23
2007.	15,16	5,93	-	0,44	21,53
2008.	19,11	9,03	-	0,86	29,00
2009.	17,64	10,49	-	1,44	29,57
2010.	21,19	15,81	-	0,22	37,22
2011.	22,53	18,09	-	1,17	41,79
2012.	18,34	10,62	-	0,12	29,08

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

U strukturi direktnih plaćanja dominiraju plaćanja na bazi outputa (premije). Iako u razvijenijim sistemima podrške (poput EU) ova mjera gotovo da i ne postoji, u FBiH je i dalje aktuelna i veoma važna. Najveći apsolutni iznos za plaćanja na bazi outputa zabilježen je u 2011. godini (22,5 miliona KM), a najmanji u 2002. godini (7,0 miliona KM). U periodu 2002.-2005. plaćanja na bazi outputa su praktično bila sva direktna plaćanja, da bi se od 2006. pa do danas struktura direktnih plaćanja mijenjala, ali nikad u kome bi udio plaćanja na bazi outputa bio ispod 50% ukupnih izdvajanja za grupu. Glavninu plaćanja na bazi outputa čini podrška proizvođačima mlijeka (premije za proizvodnju mlijeka) koje se u FBiH uglavnom plaćaju na bazi proizvedene/otkupljene količine. Pored izdvajanja premija za mlijeko treba spomenuti i izdvajanja premija za pšenicu, duhan, te neke vrste voća i povrća. U posljednjih nekoliko godina podrška voću i povrću se postepeno prebacuje na plaćanja po jedinici površini.

Tabela 8 - Cjenovne naknade za pojedinačne proizvodnje isplaćivane iz budžeta MPVŠ FBiH

Proizvod	JM	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Svježe mlijeko (kravlje, ovčije, kozje ⁶)	l	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14 ⁷	0,14 ⁸	0,14	0,16	0,16	0,22
Svježe mlijeko (kozije, ovčije)	l	-	-	-	-	-	0,30	0,30	0,30	0,30	0,30	0,40
Junad (tov)	kg	0,70	0,60	0,60	-	-	-	-	-	-	-	-
Janjad (tov)	kg	0,50	0,50	0,60	-	-	-	-	-	-	-	-
Svinje (tov)	kg	0,40	0,40	0,50	-	-	-	-	-	-	-	-
Med	kg	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-	-
Uzgoj ribe	kg	-	-	-	-	-	-	0,40	-	0	0,30	0,70
Pšenica (merkantilna)	kg	0,05	0,05	0,06	0,06	0,06	0,10	0,10	0,10	0,12	-	-
Pšenica (sjemenska)	kg	0,10	0,10	0,14	0,14	-	-	-	-	-	-	-
Proizvodnja uljarica ⁹	kg	-	-	-	-	-	-	0,15	0,10	0,20	-	-
Duhan (list)	kg	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	1,20 ¹⁰	1,60 ¹¹	1,5	1,6	-	-
Krompir (sjemenski)	kg	0,27	0,15	0,25	0,25	0,25	-	-	-	-	-	-
Krompir (industrijski)	kg	-	-	-	0,05	0,05	0,05	-	-	-	-	-
Povrće (svježe)	kg	0,10	0,05		0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	-	-
Povrće (za industrijsku preradu)	kg	-	-	0,05	0,05	0,05	0,05	0,10	0,10	0,10		0,10
Kukuruz (zrno)	kg	0,05	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁶ Do 2007. godine cjenovne naknade su bile iste za sve tri vrste mlijeka

⁷ Za mlijeko otkupljeno u IV kvartalu ove godine otkupljivači na ovaj iznos obračunavaju dodatnih 0,06 KM

⁸ Za mlijeko otkupljeno u I kvartalu ove godine otkupljivači na ovaj iznos obračunavaju dodatnih 0,06 KM

⁹ Uljana repica, soja i suncokret

¹⁰ Prosječna cijena za sve tri vrste duhana za koje se isplaćuju cjenovne naknade

¹¹ Prosječna cijena za sve tri vrste duhana za koje se isplaćuju cjenovne naknade

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

Proizvod	JM	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ječam	kg	0,06	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Raž	kg	0,07	-	-	-	-	0,10	-	-	-	-	-
Ječam (sjeme)	kg	0,10	0,10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Raž (sjeme)	kg	0,10	0,10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sadnice (visokostablašice)	kom	-	-	-	-	-	0,50	0,50	0,35	0,50	0,50	0,50
Sadnice (jagodasto voće)	kom	-	-	-	-	-	0,15	0,15	0,10	0,15	0,15	0,05-0,10
Sadnice (vinova loza)	kom	-	-	-	-	-	0,30	0,30	0,20	0,30	0,40	0,30
Presadnice povrća	kom	-	-	-	-	-	0,02	0,03	0,02	0,01	-	0,01
Proizvodnja gljiva	kg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,50

Izvor: Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Druga po važnosti mjera iz grupe mjera direktna plaćanja su plaćanja po grlu/hektaru. Ova činjenica ohrabruje budući da je ona u pravcu harmonizacije sa ZAP EU i integracionih procesa sa STO. Podrška po površini/grlu predstavlja praktično prvi korak u tranziciji politike podrške ka EU ZAP rješenjima. Iako se prvi oblici ovih plaćanja bilježe već 2002. godine, značajnija i ozbiljnija izdvajanja počinju od 2007. godine, a najviši nivo dostižu u 2011. godini sa 18 miliona KM, odnosno 43,2% ukupnih direktnih plaćanja. Ovom mjerom podržavaju se tovovi raznih vrsta domaćih životinja, peradarska proizvodnja, proizvodnja meda, te određen broj ratarskih kultura. Na kraju ove kratke analize treba istaći zabrinjavajuću činjenicu da u 2011. i 2012. godini je došlo do značajnog "skretanja" s kursa direktnih plaćanja na bazi površine/grla prema plaćanjima koja su vezana za obim proizvodnje (plaćanja na bazi outputa), što svakako ne doprinosi ostvarenju jednom od strateških ciljeva poljoprivrede FBiH i postupnog prilagođavanja sa ZAP EU.

Treća mjera u okviru ove grupe mjera su plaćanja za inpute i odnosi se na njihovo regresiranje. Ova mjera nije primjenjivana od strane FMPVŠ već samo sa kantonalnog nivoa. Ostala direktna plaćanja imaju najmanji obim podrške i odnose se najčešće na tzv. kompenzaciona plaćanja.

Tabela 9 - Direktna plaćanja po jedinici mjere (ha/grlu) isplaćivane iz budžeta MPVŠ FBiH

Proizvod	JM	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tov junadi	grlo	-	-	150	150	175	300	200	300	300	500
Tov svinja	grlo	-	-	30	35	35	55	40	55	55	60
Uzgoj pripl. junica (2-20 krava)	grlo	250	200	200	250	300	400	300	450	-	450
Uzgoj pripl. junica (>od 20 krava)	grlo	-	-	150	200	-	-	-	-	-	-
Sistem krava -tele	grlo	-	-	-	-	-	400	300	400	-	500
Uzgoj priplodnih ovaca	grlo	-	15	20	20	20	6	10	15	-	20
Uzgoj priplodnih ovnova	grlo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uzgoj priplodnih koza	grlo	-	-	-	20	20	6	10	15	-	20
Uzgoj priplodnih jaraca	grlo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uzgoj rasplodnih svinja	grlo	-	-	-	50	-	-	-	-	50	100
Uzgoj priplodnih nazimica	grlo	-	-	-	-	60	100	70	100	-	100
Uzgoj priplodnih nerasta	grlo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uzgoj pilenki rod.linija	grlo	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Uzgoj pilenki teških rod. Linija	grlo	-	3	2	1	1	2,5	1,5	2,5	2,5	2,5
Uzgoj pilenki lakih rod. Linija	grlo	-	3	2	2	2	2	1,0	2,0	2,0	2,0
Uzgoj 18-sedm. pilenki	grlo	-	-	-	1	0,40	0,40	0,30	0,40	0,60	0,30
Držanje pčelinjih društava	košn.	-	-	-	-	-	10	10	10	10	10
Osnovno stado ovaca i koza	grlo	-	-	-	-	-	-	-	-	15	15
Proizvodnja pšenice i raži	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	500	600
Proizvodnja silažnog kukuruza	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	-	600
Proizvodnja uljarica	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	600	500
Duhan – H. Ravnjak	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	2.000	2.000
Duhan – berlej i virginia	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	1.700	1.700
Proizvodnja povrća	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	1.000	2.000
Proizvodnja voća i grožđa	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	-	600
Proizvodnja sjemena pšenice i ostalih žitarica	ha	-	-	-	600	600	600	400	750	750	800
Proizvodnja sjemena kukuruza, suncokreta i soje	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	800	900
Proizvodnja sjemena krompira	ha	-	-	-	-	2.500	2.500	2.000	2.500	-	-
Proizvodnja sjemena krompira – elite	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	2.500	1.700
Proizvodnja sjemena krompira – I reprodukcija	ha	-	-	-	-	-	-	-	-	1.250	1.300
Proizvodnja luc. ind. i krmnog bilja	ha	-	-	150	150	150	-	-	-	-	-
Proizvodnja merkantilne soje	ha	-	-	-	-	300	-	-	-	-	-
Ozime krmne kulture	ha	-	-	-	-	400	-	-	-	-	-
Proizvodnja ljek., arom. bilja i heljde	ha	-	-	-	-	300	300	300	500	500	400

Izvor: Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

4.4.3. Mjere ruralnog razvoja

Politika ruralnog razvoja u Federacija BiH još uvijek se vodi bez jasnih strateških ciljeva i u nedostatku potrebnih dokumenata (Strategija ruralnog razvoja) kojima bi se programirao ruralni razvoj i uskladio sa stvarnim potrebama, mjere se donose *ad hoc*, na godišnjem nivou i često prema shvatanjima upravljačkih struktura. Glavna obilježja ove politike su nekonzistentnost, nekoherentnost, netransparentnost i nedostatnost finansijskih sredstava.

Tabela 10 - Izdvajanja za mjere ruralnog razvoja Federacije BiH,

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Osa 1	1,69	0,95	2,4	2,86	3,87	12,65	20,09	18,54	13,76	3,11	29,38
Osa 2	-	-	-	-	-	2,36	2,4	0,4	0,4	-	0,09
Osa 3	-	-	-	-	-	0,66	0,31	1,1	2,99	-	-
LEADER	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno	1,69	0,95	2,4	2,86	3,87	15,67	22,8	20,04	17,15	3,11	29,47

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Ukupna izdvajanja za mjere politike ruralnog razvoja u FBiH do 2006. godine bila su skromna. Praktički, jedino zastupljene mjere koje se mogu svrstati u mjere ruralnog razvoja bila su investiciona ulaganje u poljoprivredna gazdinstva i povećanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora. Od 2007. godine zabilježen je značajan pomak i sa strukturnog ali i finansijskog aspekta, da bi najveći nivo izdvajanja za mjere ruralnog razvoja bio registrovan u 2012. godini sa 30 miliona KM, kada je činio nešto manje od polovine (43,1%) ukupnog budžeta za poljoprivredu FBiH. Uzevši u obzir ukupni poljoprivredni budžet i njegovu strukturu, s jedne strane, i "finansijske" poremećaje (poput ekonomske krize 2009-2010) kreatori agrarne politike u FBiH radije se okreću mjerama koje su direktno vezane za proizvodnju na uštrb mjera ruralnog razvoja.

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

Najveći obim podrške u okviru mjera ruralnog razvoja odlazi kroz Osu 1 i prosječno za period 2002.-2012. iznosi oko 10 miliona KM. Najveća izdvajanja kroz ovu osu bila su u 2012. godini (29,4 miliona KM), a najmanja u 2003. godini (945 hiljada KM). U pojedinim godinama (2002, 2003, 2004, 2006 i 2011. godina) ovo su ujedno bila i jedina izdvajanja za ruralni razvoj. U okviru Ose 1 najveća izdvajanja bila su za investicije u poljoprivredna gazdinstva. Ostale mjere iz okvira ove ose daleko su manje zastupljene i praktički imaju simboličan karakter. Ostale dvije ose kojima se podržava očuvanje okoliša (Osa 2) i unapređuje selo (Osa 3) nemaju ni izbliza tretman kao Osa 1. U periodu 2007.-2010. kada su postajala određena izdvajanja za implementaciju mjera iz domena Ose 2 i 3 iznosi nisu prelazili visinu od 3 miliona KM.

Ovakav pristup ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da se mjere Ose 2 i 3 razvijaju tek kada se zaokruži sistem "proizvodene podrške". Aktuelna struktura podrške ruralnom razvoju nije neuobičajena za zemlje u tranziciji kakva je BiH. Treba naglasiti da je i većina novih članice EU (krug proširenja 2004. i 2007. godine) većinu sredstva podrške ruralnom razvoju koristila upravo kroz Osu 1, odnosno na povećanje konkurentnosti poljoprivrede.

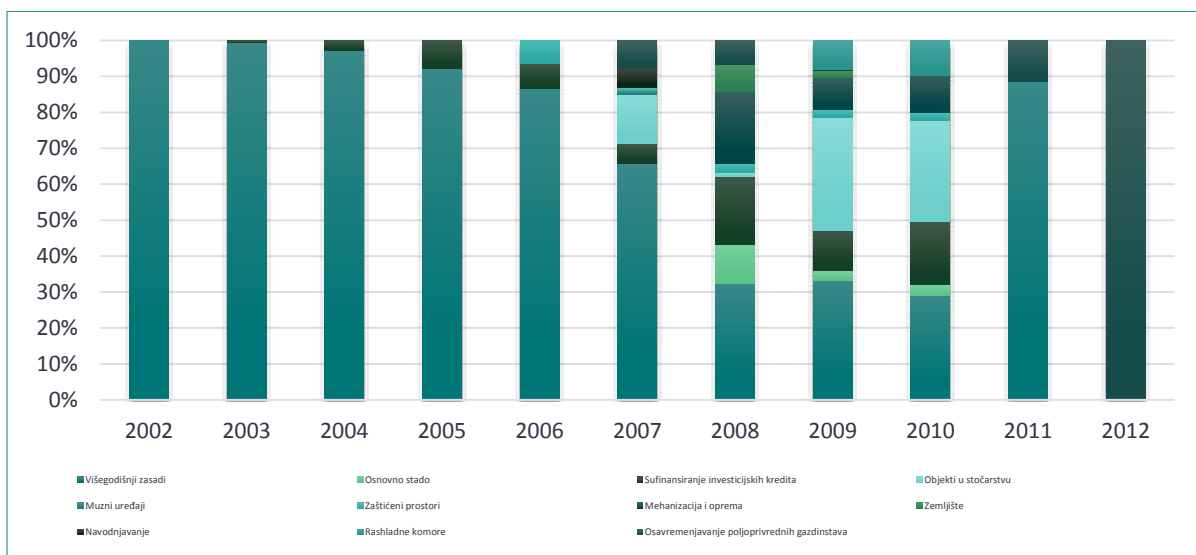
Tabela 11 - Struktura ulaganja u Osu 1 - Podizanje konkurentnosti

Vrsta podrške	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Investicije	0,87	2,26	2,74	3,73	12,01	15,02	17,48	12,62	2,24	28,97
Podrška mladim farmerima	-	-	-	-	-	0,50	-	-	-	-
Obuka farmera	0,09	0,13	0,12	0,14	0,17	0,97	0,68	0,58	0,07	0,14
Farmeri koji učestvuju u šemama kvaliteta	-	-	-	-	-	-	-	-	0,26	-
Podrška uspostavljanju proizvođačkih grupa	-	-	-	-	0,25	0,25	0,36	0,30	0,35	0,20
Restrukturiranje prehrambene industrije	-	-	-	-	-	2,15	-	0,26	0,19	0,07
Ostalo	-	-	-	-	0,22	1,20	-	-	-	-
Ukupno	0,95	2,40	2,86	3,87	12,65	20,09	18,51	13,76	3,11	29,38
Struktura u % (Ukupno = 100)										
Investicije	91,10	94,50	95,81	96,42	94,91	74,74	94,41	91,70	72,05	98,61
Podrška mladim farmerima	-	-	-	-	-	2,49	-	-	-	-
Obuka farmera	8,90	5,50	4,20	3,58	1,36	4,84	3,65	4,24	2,37	0,48
Farmeri koji učestvuju u šemama kvaliteta	-	-	-	-	-	-	-	-	8,28	-
Podrška uspostavljanju proizvođačkih grupa	-	-	-	-	1,98	1,26	1,94	2,17	11,24	0,68
Restrukturiranje prehrambene industrije	-	-	-	-	-	10,69	-	1,89	6,06	0,23
Ostalo	-	-	-	-	1,76	5,97	-	-	-	-
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Kao što je ranije rečeno, najveći dio podrške u okviru mjera ruralnog razvoja odlazi kroz Osu 1 – podizanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora i to kroz investicije u poljoprivredna gazdinstva (tzv. kapitalna ulaganja) čija se strukturu u analiziranom periodu 2003.-2012. daje na narednom grafikonu.

Graf 7 - Struktura ulaganja u investicije u okviru Ose 1 ruralnog razvoja FBiH

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Primjetno je da je do 2007. godine naglasak bio na obnovi višegodišnjih zasada, da bi se od 2008. do 2010. godine program značajno diverzifikovao uvođenjem podrške ulaganjima u objekte u stočarstvu, mehanizaciju, rashladne komore, zaštićene prostore te u zemljište. U 2011. godini ponovno su najvažnija bila ulaganja u trajne zasade, dok su se u 2012. godina sva ulaganja odnosila na tzv. osavremenjavanje poljoprivrednih gazdinstava.

4.4.4. Mjere opštih usluga u poljoprivredi

Ova grupa mjera nije namijenjena direktno poljoprivrednim proizvođačima kao krajnjim korisnicima, nego je usmjerena na uspostavljanje boljih uslova poslovanja u poljoprivredi. Odnosi se na različite oblike inspekcija/nadzora, istraživanja i razvoja, marketinga i promocija itd. Transferi za opšte usluge su plaćanja za prihvatljive javne ili privatne usluge namijenjene i implementirane za poljoprivredu općenito. Ovi transferi ne utiču na prihode ili potrošnju i imaju vrlo male efekte na trgovinu i proizvodnju. Na taj način ova plaćanja su u grupi potpuno prihvatljivih mjera podrške sa aspekta WTO, OECD i ostalih organizacija zaduženih za praćenje agrarnih politika i njihovog utjecaja na proizvodnju i trgovinu uopšte. U FBiH za mjere opštih usluga u poljoprivredi još uvijek se izdvajaju skromna sredstava. Ipak, kada se izdvajanjima iz budžeta FBiH dodaju izdvajanja sa kantonalnog i općinskog nivoa ovakav vid podrške i nije zanemariv. Sa kantonalnog nivoa značajno se finansiraju inspeksijske službe zadužene za brigu o zdravlju bilja i životinja (veterina), savjetodavne službe, kao i obuka poljoprivrednika iz raznih tematskih oblasti. Struktura i visina izdvajanja za mjere opštih usluga u poljoprivredi data su u narednom tabelarnom prikazu.

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

Tabela 12 - Izdvajanja za mjere opštih usluga u poljoprivredi iz budžeta MPVŠ FBiH

Opis	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Istraživanje i razvoj	0,22	0,55	0,45	0,60	0,62	0,48	1,10	0,35	0,30	0,29	0,39
Stručni rad	0,28	0,07	0,04	0,76	0,25	0,35	0,37	0,30	1,35	0,34	0,21
Inspeksijske usluge	0,00	0,00	0,00	0,42	0,56	1,78	1,77	0,47	0,83	0,00	0,00
Infrastuktura	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Marketing i promocija	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,32	2,99
Ostalo	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,21
Ukupno	0,50	0,61	0,49	1,78	1,58	2,61	3,24	1,12	2,47	1,95	3,81
Struktura u % (Ukupno = 100)											
Istraživanje i razvoj	44,00	90,16	91,84	33,71	39,24	18,39	33,95	31,25	12,15	14,87	10,24
Stručni rad	56,00	11,48	8,16	42,70	15,82	13,41	11,42	26,79	54,66	17,44	5,51
Inspeksijske usluge	0,00	0,00	0,00	23,60	35,44	68,20	54,63	41,96	33,60	0,00	0,00
Infrastuktura	0,00	0,00	0,00	0,00	9,49	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Marketing i promocija	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	67,69	78,48
Ostalo	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	5,51
Ukupno	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

U Federaciji BiH se za mjere opštih usluga u poljoprivredi u periodu 2002.-2012. u prosjeku godišnje izdvajalo 1,8 miliona KM odnosno 5,28% ukupnog poljoprivrednog budžeta. Za ove mjere najviše sredstava (apsolutno iskazane) je izdvojeno u 2012. godini (3,8 miliona KM), a u relativnim pokazateljima u 2005. godini (10,5%). Od ukupnog iznosa za mjere opštih usluga u poljoprivredi u prosjeku se najviše izdvaja za monitoring i kontrolu biljnih i životinjskih bolesti, te za zaštitu zdravlja životinja (prosječno 529 hiljada KM). Druga mjera po izdvajanju je istraživanje i razvoj (prosječno 485 hiljada KM), nakon čega dolazi podrška stručnom radu (prosječno 393 hiljade KM). Opšte obilježje izdvajanja za mjere opštih usluga u poljoprivredu FBiH je nekonzistentnost, odnosno variranje izdvajanja iz godine u godinu. Samo izdvajanja za istraživanje i razvoj imaju određeni kontinuitet, ali su iznosi vrlo skromni i, izuzimajući 2008. godinu, ne prelaze visinu od 1 milion KM.

Generalno se može reći da tzv. treći stub agrarne politike Federacije BiH je nerazvijen i nedovoljno finansijski podržan. Ovaj stub je veoma važan za farmera budući da nije u stanju da plaća brojne servise neophodne za njegovo unapređenje. Stoga je bitno jačati javni nivo ovakvih usluga koji će biti u funkciji razvoja, transparentan i prije svega efikasan.

4.5. Podrška poljoprivrednoj proizvodnji sa kantonalnog nivoa

Osim podrške koju poljoprivredni proizvođači dobivaju sa federalnog nivoa, značajan obim pomoći obezbjeđuju kantoni/županije. Ova podrška posljednjih godina postaje sve veća i poljoprivredni proizvođači na njih ozbiljno računaju.

Tabela 13 - Struktura podrške poljoprivredi sa kantonalnog nivoa; Period 2003-2012; Milioni KM

Vrsta mjera	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mjere tržišno cjenovne politike	0,00	0,00	0,28	0,30	0,55	0,65	1,47	4,45	1,11	0,74
Mjere direktnih plaćanja	0,56	2,57	4,66	7,18	11,55	18,90	15,30	15,43	17,47	13,64
Od toga										
Cjenovne naknade	0,25	1,12	1,70	1,94	2,38	3,58	3,11	2,89	4,12	1,91
Direktna plaćanja po ha/grlu	0,13	1,29	2,88	5,05	8,99	13,76	11,77	12,17	11,73	9,70
Mjere ruralne politike	0,30	0,54	1,13	1,41	5,93	7,07	4,22	2,95	3,51	3,07
Od toga										
Osa 1 - Konkurentnost	0,29	0,53	1,13	1,40	5,79	6,97	4,19	2,91	3,46	2,95
Opšte usluge u poljoprivredi	0,27	0,28	0,23	0,68	1,18	0,87	1,05	0,91	0,24	0,19
Ukupno	1,14	3,38	6,38	9,85	19,63	27,69	22,08	23,89	22,63	18,37
Struktura u % (Ukupno = 100)										
Mjere tržišno cjenovne politike	0,00	0,00	4,39	3,01	2,79	2,34	6,66	18,62	4,91	4,00
Mjere direktnih plaćanja	49,34	75,88	73,12	72,92	58,85	68,25	69,29	64,58	77,17	74,24
Od toga										
Cjenovne naknade	22,17	33,17	26,66	19,73	12,11	12,95	14,07	12,08	18,21	10,41
Direktna plaćanja po ha/grlu	11,00	38,22	45,24	51,34	45,82	49,69	53,31	50,95	51,81	52,80
Mjere ruralne politike	26,69	15,96	17,70	14,34	30,22	25,53	19,13	12,36	15,49	16,72
Od toga										
Osa 1 - Konkurentnost	25,37	15,76	17,69	14,19	29,51	25,18	18,98	12,16	15,27	16,06
Opšte usluge u poljoprivredi	23,98	8,16	3,59	6,88	6,03	3,14	4,76	3,81	1,04	1,04
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka kantonalnih ministarstava/odjela poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Do 2010. godine nije bio rijedak slučaj da poljoprivredni proizvođači dobivaju istu vrstu podrške sa dva nivoa – federalni i kantonalni, što je druge proizvođače stavljalo u neravnotežan položaj. Zakonskim rješenjima ovakvo dupliranje je onemogućeno. U strukturi kantonalne podrške koja jako varira od kantona do kantona i njihove ekonomske snage, dominira podrška u okviru mjera direktnih plaćanja. Vlade kantona najčešće se odlučuju da podržavaju one proizvođače koji nisu u sistemu federalne podrške, a najčešće su to socijalne kategorije (npr. proizvođači do 3 muzne

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

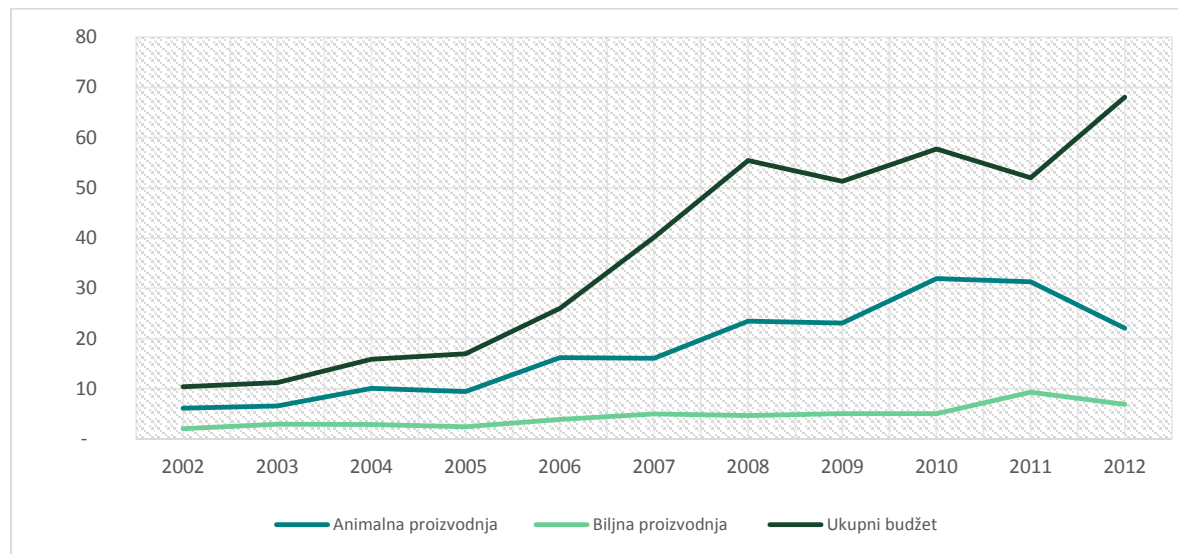
krave i sl.). Izdvajanja budžetskih sredstva za implementaciju mjera ruralne politike su druga po važnosti, ali sa dalekom malnjim učešćem u odnosu na direktna plaćanja.

S obzirom na postignute rezultate dosadašnje podrške unapređenju sektora, i s druge strane, važnosti ruralnog razvoja na regionalnom/kantonalnom nivou, čini se da bi u narednom periodu direktnu podršku proizvođačima trebalo prepustiti institucijama sa federalnog nivoa, a sva sredstva sa kantonalnog nivoa usmjeriti na drugi (ruralni razvoj) i treći (opšte usluge u poljoprivredi) stub poljoprivredne politike. Ovo i zato što direktnom podrškom sa kantonalnog nivoa dovodimo u neravnopravan položaj i nekonkurentnost poljoprivrednih proizvođača unutar istih prirodnih uslova.

4.6. Struktura budžeta prema sektorima/proizvodnjama¹²

Prirodni uslovi i dominantni prirodni travnjaci pretpostavljaju stočarstvo kao glavni oblik poljoprivredne proizvodnje u FBiH. Stoga ne čudi što je direktna podrška ovoj proizvodnji znatno veća u odnosu na biljnu proizvodnju. Pregledom narednog grafikona jasno se uočava da je razlika u podršci između biljne i animalne proizvodnje u periodu do 2005. godine bila relativno mala, da bi se od 2006. godine ta razlika povećavala i bila najizraženija u 2010. godini. Od 2011. godine ta razlika se smanjuje i nastavlja u 2012. godini. I dok je stanje u direktnoj podršci proizvodnjama u korist animalne proizvodnje, obrnuta je situacija kada se govori o investicijama gdje apsolutnu prevagu imaju proizvođači iz biljne proizvodnje.

Graf 8 - Struktura budžeta u poljoprivredi Federacije BiH prema sektorima/proizvodnjama

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

¹² Podjela po sektorima je sačinjena samo za dio poljoprivrednog budžeta koji se mogao jasno podijeliti ovim pristupom. Ovdje se radi isključivo o podrškama koje su direktno namijenjene proizvodnjama – grupa direktnih plaćanja u poljoprivredi.

Ovo je bilo izraženo posebno ranijih godina kada su realizovana značajna ulaganja u podizanje trajnih zasada voćnjaka i vinograda te ulaganje u plastenike i staklenike za uzgoj povrća. Prosječno se u periodu 2002.-2012. godišnje izdvajalo 17,8 miliona KM za animalnu proizvodnju i 4,5 miliona KM za biljnu proizvodnju. Najveća izdvajanja za animalnu proizvodnju zabilježena su u 2010. godini u od 31,9 miliona KM, a najmanja u 2002. godini i iznosom od 6,1 milion KM. U strukturi izdvajanja za direktnu podršku animalnoj proizvodnje najveći iznosi odlaze proizvođačima mlijeka i dostižu u pojedinim godinama i 70% ukupne podrške. Kada se govori o biljnoj proizvodnji najveći obim izdvajanja bio je u 2011. godini sa 9,3 miliona KM, a najmanji u 2002. godini u visini od 2,0 miliona KM. Dominantni proizvodi koji se podržavaju iz sektora biljne proizvodnje su duhan i pšenica, a posljednjih godina i silažni kukuruz.

Tabela 14 - Direktna budžetska podrška po pojedinim vrstama proizvoda;

Proizvod	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mlijeko (kravlje)	5,31	7,77	7,75	12,48	12,19	16,52	14,51	19,36	19,28	17,72
Mlijeko (ovčije i kozije)	0,00	0,00	0,00	1,32	0,98	0,21	0,14	0,21	3,98	0,53
Goveđe meso	0,59	0,98	0,52	0,78	0,77	2,38	1,88	3,52	3,02	1,85
Jagnjeće meso	0,21	0,60	0,76	0,00	0,00	0,97	1,94	3,19	0,00	0,00
Svinjeće meso	0,11	0,34	0,26	0,75	1,35	1,81	2,39	2,59	2,77	1,19
Pileće meso	0,16	0,11	0,11	0,48	0,31	0,35	0,29	0,77	0,52	0,02
Riba	0,15	0,28	0,03	0,35	0,42	0,00	0,52	0,73	0,19	0,71
Med	0,04	0,02	0,03	0,05	0,06	1,25	1,43	1,57	1,54	0,00
Pšenica i raž	0,19	0,59	0,46	0,73	1,52	1,57	1,81	1,82	1,91	3,08
Kukuruz	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	2,72
Krompir	0,22	0,22	0,44	0,78	0,58	0,47	0,37	0,30	0,21	0,00
Duhan	2,43	1,96	1,36	2,12	1,47	1,36	0,99	0,92	1,62	0,00
Povrće	0,08	0,10	0,11	0,14	0,32	0,63	0,78	0,59	2,42	0,72
Voće	0,00	0,00	0,00	0,00	0,55	0,09	0,60	0,32	1,44	0,01
Grožđe	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12	0,00	0,14	0,09	0,13	0,00
Soja	0,00	0,00	0,00	0,00	0,25	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00
Ostale uljarice	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,35	0,20	0,54	1,00	0,39
Ostalo industrijsko bilje	0,00	0,00	0,04	0,16	0,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ljekovito i aromatsko bilje	0,00	0,00	0,00	0,00	0,11	0,12	0,14	0,47	0,51	0,00
Ukupno	9,49	12,98	11,87	20,13	21,09	28,14	28,13	36,99	40,62	28,96

Struktura u % (Ukupno = 100)

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

Mlijeko (kravlje)	55,95	59,87	65,26	62,00	57,78	58,71	51,60	52,33	47,45	61,17
Mlijeko (ovčije i kozije)	0,00	0,00	0,00	6,56	4,65	0,75	0,51	0,56	9,80	1,84
Goveđe meso	6,24	7,56	4,38	3,88	3,65	8,47	6,67	9,51	7,45	6,40
Jagnjeće meso	2,20	4,63	6,40	0,00	0,00	3,44	6,90	8,64	0,00	0,00
Svinjeće meso	1,20	2,60	2,20	3,71	6,40	6,44	8,48	6,99	6,83	4,12
Pileće meso	1,64	0,88	0,95	2,36	1,48	1,23	1,02	2,09	1,29	0,08
Riba	1,58	2,13	0,27	1,72	1,97	0,00	1,87	1,98	0,47	2,47
Med	0,42	0,17	0,22	0,24	0,30	4,43	5,08	4,24	3,79	0,00
Pšenica i raž	2,00	4,55	3,90	3,62	7,18	5,58	6,43	4,91	4,71	10,63
Kukuruz	0,00	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,16	9,40
Krompir	2,36	1,73	3,69	3,87	2,74	1,67	1,32	0,82	0,52	0,00
Duhan	25,61	15,08	11,46	10,55	6,97	4,84	3,53	2,50	3,99	0,00
Povrće	0,82	0,74	0,90	0,70	1,50	2,23	2,77	1,60	5,97	2,50
Voće	0,00	0,00	0,00	0,00	2,61	0,33	2,12	0,85	3,54	0,04
Grožđe	0,00	0,00	0,00	0,00	0,55	0,00	0,49	0,24	0,31	0,00
Soja	0,00	0,00	0,00	0,00	1,18	0,23	0,00	0,00	0,00	0,00
Ostale uljarice	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,23	0,71	1,46	2,47	1,35
Ostalo industrijsko bilje	0,00	0,00	0,37	0,79	0,49	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ljekovito i aromatsko bilje	0,00	0,00	0,00	0,00	0,54	0,42	0,50	1,27	1,26	0,00
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Vlastita izračunavanja na bazi podataka Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Na koncu ove analize treba istaći i veoma nepovoljnu strukturu samih korisnika budžetske podrške – registrovanih poljoprivrednih gazdinstava sa nivoa FMPVŠ¹³. Dominiraju poljoprivredna gazdinstava veličine do 1 ha (27.058 ili 59,05%) i 1,01–3,00 ha (12.737 ili 27,80%), dok je učešće gazdinstava sa veličinom preko 10 ha simbolično i iznosi svega 1,5% (738). Slična slika je i kada se govori o veličini registrovanih poljoprivrednih gazdinstava koja se bave proizvodnjom mlijeka. Od ukupno 7.972 registrovanih gazdinstava 49% (3.911) je njih koja drže do 2 muzne krave, a 34,5% (2.746) sa 3-5 krava. Učešće gazdinstava sa preko 10 muznih krava je nešto manje od 5% (351). Ovi pokazatelji jasno pokazuju na neophodnu opreznost pri

¹³ Izvor: Registar poljoprivrednih gazdinstava Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva na dan 31.12.2012.

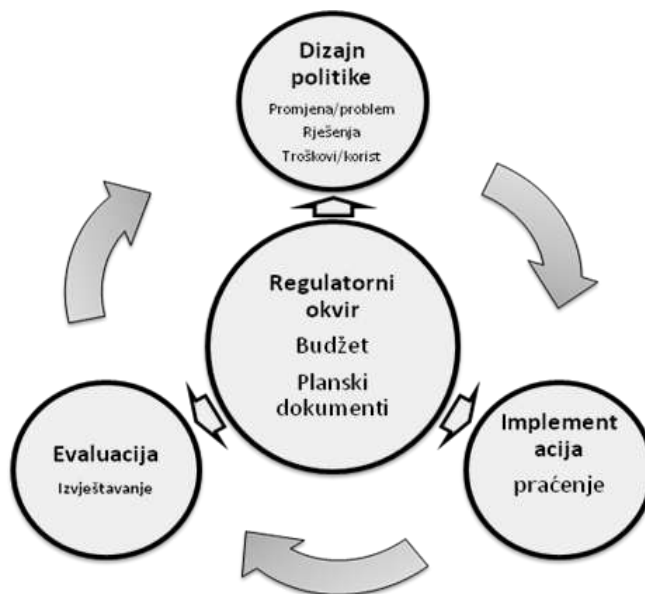
kreiranju nove poljoprivredne politike i kreiranju kriterija direktne podrške i načinu njenog ostvarivanja.

4.7. Analiza ciklusa agrarne politike Federacije BiH -

4.7.1. Pojam ciklusa javnih politika

Ciklus politika (*policy cycle*) predstavlja jedinstvenu osnovu za uspješno vođenje svake, pa tako i poljoprivredne politike. Koncept podrazumijeva nekoliko odvojenih, ali istovremeno povezanih faza. To su faze programiranja, implementacije i monitoringa i evaluacije. Svaka od ovih faza određena je procedurama koje su definirane glavnim zakonskim, podzakonskim i drugim regulativnim aktima. Ponekad ovi akti nisu dovoljno jasni, precizni ili nisu u suglasnosti, što u krajnjoj liniji ima negativne konsekvence na efikasnost i efektivnost primijenjene politike. Osim toga, i loš nivo koordiniranosti, neefikasna razmjena podataka, kao i neopremljenost pojedinih institucija, mogu značajno smanjiti efikasnost i efektivnost javnih, u našem slučaju poljoprivrednih politika.

Shema 3 - Ciklus kreiranja, implementacije i evaluacije javnih politika

Dizajniranje odnosno planiranje javne politike podrazumijeva utvrđivanje jasnih ciljeva i očekivanih rezultata. Smisao ove faze je kreiranje načina na koji će biti implementirana politika, a podrazumijeva utvrđivanje efikasnih i efektivnih instrumenata te samu organizacionu strukturu neophodnu za sprovođenje politike.

Kada se govori o implementaciji javne politike ovdje treba naglasiti da je Vlada ta koja implementira i prati politiku, te da je ona odgovorna za uspjeh ili neuspjeh te politike. U ovoj fazi se razvija plan sa svim mjerama koje će osigurati uspješnost implementiranih aktivnosti. Ovdje se daju odgovori na pitanja ko, kada, gdje i kako implementirati politiku i uključuje utvrđivanje

4: Osvrt na dosadašnju poljoprivrednu politiku F BiH

potrebnih resursa, podjelu zadataka, utvrđivanja odgovornosti, a na način da sve bude dokumentovano čime se zadovoljavaju osnovna načela javnih politika – transparentnost i sljedivost. Konačno svaka javna politika mora imati jasnu evaluaciju koja je esecijalna u definisanju efikasnosti implementirane politike i predstavlja bazu za buduće procese odlučivanja. Evaluacija predstavlja analizu implementirane politike i zapravo osigurava stalno unapređenje kvaliteta. Osnovni cilj ove faze ciklusa javne politike je definisanje korektivnih akcija koje se ne često ponekad rade u potpunosti iznova.

4.7.2. Analiza ciklusa poljoprivredne politike u Federaciji BiH

Analizirajući ciklus dosadašnje agrarne politike Federacije BiH ne može se reći da je bila u skladu sa modernim normama i njenim temeljnim principima. Programiranje, iako je uzimalo u obzir opšte smjernice prethodno usvojene Strategije i uvažavalo donešena zakonska rješenja, uglavnom je rađeno po principu ad hoc. Naime, na bazi zakona najprije se donosi Program po kojem je predviđena raspodjela sredstva podrške (po pojedinim grupama, po proizvodnjama unutar grupe, te po jedinici proizvoda), a nakon toga se usvaja Uputstvo u kojem su dati detaljni kriteriji koje proizvođači i drugi korisnici podsticaja moraju ispuniti da bi mogli ostvariti podsticaje. Ovakav sistem u Federaciji BiH važio je sve do 2011. godine, kada je došlo do njegove izmjene. U 2012. godini umjesto Uputstva se donose pravilnici o podrškama proizvodnjama i pravilnik o ostalim vrstama podrške koji uključuje i podršku ruralnom razvoju. U osnovi pravilnici/uputstva se donose na bazi iskustva, stanja u zemljama regiona i bez temeljne analize stanja. Vrlo često nisu jasna, nemaju stabilnost i konzistentnost i često ne odgovaraju potrebama poljoprivrednih proizvođača. Definisanje mjera nije dovoljno proučavano, nisu izmjereni svi mogući uticaji tako da je često bila moguća zloupotreba, kao i situacija u kojoj ponekad važan dio korisnika ne dobije sredstva.

Jedan od ključnih problema dosadašnje implementacije mjera poljoprivredne politike u Federaciji BiH je sam karakter finansiranja. Ono je vrlo nestabilno, često nekorektno budući da se uslovi dosta često mjenjaju što korisnici „ne vole“ i nije poznato vrijeme isplate, a isplate često kasne. Za razliku od zemalja EU i generalno modernih pristupa poljoprivrednoj politici, u Federaciji BiH još uvijek nije razdvojena funkcija kreiranja od funkcija implementiranja politika i formiranja neke vrste platne agencije (specijalizirane uprave za plaćanja) za implementaciju podrški. Cijeli postupak aplikacije i dobivanja poticaja je radno zahtjevan i dalje nije automatizovan. Visina i kriteriji poticaja ne zasnivaju se na analizi prikupljenih podataka sa terena budući da nema razvijenih informacionih tehnologija koje bi to omogućile, ali i same zainteresovanosti resornog ministarstva.

Postojeći sistem kontrole nije efikasan i daje dosta mogućnosti manipulisanja i zloupotrebe¹⁴. On je skup budući da anagažuje veliki broj savjetodavaca na poslovima kontrole, što je na određeni

---

¹⁴ U Federaciji BiH implementacija podrške se odvija na relaciji kanton – FMPVŠ: Kantonalna ministarstva poljoprivrede zaprimaju prijave za podršku, vrše prvi stepen kontrole, kompletiraju prijave, prave zbirne obračune za poljoprivrednike koji ispunjavaju kriterije za dobijanje podrške i tako kompletirane podatke šalju u FMPVŠ. Ovo ministarstvo kontrolira pristigle obračune, po potrebi kontroliše sumljive prijave, nakon čega obračun upućuje na trezor (Federalno ministarstvo finansija) koje zatim isplaćuje sredstva korisnicima. Inspekcijski nadzor vrše takođe

način i sukob interesa. Kada se govori o monitoringu i evaluaciji, sistemskog pristupa još nema, kao ni utvrđenog sistema korištenja indikatora.

Nažalost, u nedostatku definisanih indikatora, prethodnu Strategiju razvoja poljoprivrednog sektora za period 2006.-2010. nije moguće analizirati sa aspekta definisanih ciljeva. Ipak analiza stanja pokazala je da u određenim subsektorima je bilo pomaka. Evidentna su pozitivna kretanja u proizvodnji mlijeka i jačanju izvozne komponentne ove proizvodnje, zatim u proizvodnji mesa peradi, subsektor voćarstvo je kod određenih proizvodnji postigao pozitivne trendove, posebno kada je riječ o proizvodnji jagodastog voća, a primjetni su pomaci i u proizvodnji krmnih kultura. Značajno je porastao izvoz prerađevina od mesa, kao i prerađevina od voća i povrća, što ukazuje na određeni napredak i prehrambene industrije. Nažalost, ne tako mali broj proizvodnji ispoljio je u vrijeme implementacije prethodne Strategije negativne tendencije. To spadaju proizvodnji žita, posebno pšenice, proizvodnja većine povrtlarskih kultura, te gotovo sve vrste proizvodnji mesa. Strukturne promjene sektora, usljed nedostatka adekvatnih podataka i valjane poljoprivredne statistike, nije moguće utvrditi. Određene aktivnosti su napravljene i u domenu institucionalnog jačanja i uvođenja informacionih sistema u poljoprivredi (FADN, LPIS, EAA). Nažalost, najveći njihov broj su pilot projekti finansirani od strane međunarodne zajednice i najčešće traju dok traje projekat. Kada dođe vrijeme da domaće institucije nastave sa uspostavljenim sistemima, zbog nedostatka sredstava prestaju i dalje aktivnosti. Konačno, definisane aktivnosti Akcijskog plana iz prethodne Strategije nisu u potpunosti implementirane i one aktivnosti koje to nisu, bit će uvrštene u novi akcioni plan Strategije razvoja poljoprivrednog sektora za period 2014.-2018., naravno, u skladu sa postavljenim strateškim i operativnim ciljevima.

---

odgovarajući inspektori Uprave za inspekcijske poslove FBiH u saradnji sa kantonalnim inspekcijama. Kada je riječ o kapitalnim ulaganjima i projektima kompletu proceduru obavlja Federalno ministarstvo (kantoni isključeni) i ovdje inspekcijski nadzor vrši Ministarstvo i Uprava za inspekcijske poslove FBiH¹⁴ u suradnji sa kantonalnim inspekcijama.

5. VIZIJA, CILJEVI I PRIORITETI RAZVOJA SEKTORA

Strateški okvir razvoja sektora i izbor strateškog pravca djelovanja moguće je ako su jasno definisani vizija, strateški ciljevi, prioriteta područja djelovanja i operativni ciljevi.

5.1. Vizija i strateški ciljevi razvoja sektora

Vizija razvoja sektora:

Vizija razvoja sektora:

U narednom petogodišnjem periodu biti će izgrađeni čvrsti temelji za ubrzani i efikasniji razvoj i to u smislu uspostavljanja modernog, produktivnog, tehnološki naprednog i okolišno i društveno osjetljivog ekonomskog sektora spremnog da odgovori na globalne socio-ekonomske i klimatske promjene, te sposobnog da se „izbori“ za adekvatan i prosperitetan položaj u, prije svega Regionu, a onda i na internacionalnoj sceni.

Odabrani strateški pravac – strategija preokreta - podrazumijeva i drugačiji pristup poljoprivrednoj praksi, odnosno pretpostavlja povećanje održivosti poljoprivredne proizvodnje, ali i snažno jačanje njene konkurentnosti, primjenom poslovnih modela koji će omogućiti efikasno korištenje svih resursa (maksimiziranje dodatne vrijednosti stvorene u Sektoru), „održivu intenzifikaciju“ proizvodnje (poboljšanje odnosa između inputa i outputa, energetska efikasnost, smanjenje emisije GHG), kao i prilagođavanje svim zahtjevima modernog tržišta, a posebno u pogledu kvaliteta i kvantiteta proizvodnje.

Ovakav razvojni pristup podrazumijeva snažno jačanje sposobnosti svih poslovnih i administrativnih subjekata da unaprijede prepoznatljivost proizvoda sektora iskorištavajući mogućnosti koje nudi bogato kulturno naslijeđe, ali i raznolikost agroekoloških uslova („biti prvi na tržištu“, geografska i tradicijska indikacija, izvornost proizvoda isl). Stoga će fokus razvoja biti na jačanju komunikacije, kooperacije, horizontalno i vertikalno interesno povezivanje svih subjekata sektora, kao i na izgradnji efikasnih poslovnih alijansi koji će omogućiti efektivnu i efikasnu razmjenu informacija, inovativnih ideja, ali prije svega jačati sve oblike transfera tehnologija i dobre poslovne prakse. Istraživačke i naučne institucije moraju postati prepoznati akteri Sektora koji će stvarati inovativne „platforme kreiranja i diseminacije znanja“, koje će okupljati sve interesne subjekte u cilju smanjenje, prije svega, tehnološkog jaza i podizanja konkurentnosti sektora, ali i adekvatnog korištenja postojećeg znanja i vještina. Drugim riječima, razvojna nastojanja će se temeljiti na oživljavanju i njegovanju izgubljenog umjeća kooperacije, saradnje među svim interesnim stranama.

Konkurentan, tržištu prilagođen Sektor će biti temelj poboljšanja kvaliteta života svih građana, a posebno poboljšanja kvaliteta življenja u ruralnim oblastima. S jedne strane, konkurentan sektor

će direktno uticati na poboljšanje makroekonomske stabilnosti, odnosno smanjenje negativne spoljno-trgovinske bilanse. S druge strane, prosperitetan i moderan sektor kohezivno integrisan u ruralnu ekonomiju FBiH, će omogućiti i atraktivnija, a uz to i manje rizična radna mjesta za mladu i poduzetnu populaciju, čime će se stvoriti preduslovi za stvaranje održivih i snažnih seoskih zajednica, sa demografskom ravnotežom, stabilnim prihodima, poboljšanom socijalnom infrastrukturom u kojoj će se stanovnici jednostavnije prilagođavati društvenim, političkim i okolišnim promjenama. Poboljšanje ekonomskog unaprijedit će i njihov socijalni status, iako sam razvoj neće riješiti probleme ruralnog siromaštva i ostale socijalne probleme za koje je potrebno osmisliti i implementirati druge mjere i druge politike. Ipak, snažna društvena povezanost (fokus razvoja) i posebne mjere poljoprivredne politike usmjerene na manje povoljna područja za poljoprivrednu proizvodnju doprinjet će smanjivanju siromaštva i socijalnog isključivanja svih kategorija društva.

Moderna pro-aktivna, kredibilna administracija, koja raspolaže neophodnim znanjima, vještinama, mehanizmima (uključujući i sve neophodne baze podataka, registre i informacijske sisteme) za kreiranje, implementaciju, monitoring i evaluaciju javnih politika je ključni faktor predviđenog razvojnog zaokreta Sektora. Prije svega je neophodno izgraditi jasne i jednostavne procedure komunikacije, razmjene podataka i saradnje između svih nivoa administracije, koja će biti temelj izgradnje duha zajedništva, odnosno situacije gdje će napori svih administrativnih nivoa biti harmonizirani i usmjeravani ka ostvarenju zajedničkog cilja – razvojnog zaokreta Sektora. Prioritetni zadatak FMPVŠ jeste da stvori uslove gdje svi akteri sektora (proizvođači, prerađivači, trgovci, NVO isl) prepoznaju svoju odgovornost i daju aktivan doprinos u ostvarenju vizije, jačajući i stalno unapređujući vlastite performanse i sposobnosti. U tom smislu je neophodno unaprijediti nivo transparentnosti donošenja javnih odluka, ali i poslovanja administracije na svim nivoima. Istovremeno administracija na svim nivoima, a posebno FMPVŠ uložiti dodatni napor u smislu obezbjeđenja vanbudžetskih sredstava (EU fondovi, bilateralna saradnja isl) neophodnih za intenzivniji i organizovaniji razvoj sektora. Modernu kredibilnu i proaktivnu administraciju nije moguće izgraditi preko noći, ali je za period 2014-2018 moguće izgraditi temelje za predviđeni strateški zaokret.

Data vizija će se ostvariti kroz realizaciju sljedećih strateških ciljeva:

- 1. Razvoj poljoprivrede i pripadajućih sektora uz podizanje tehničko-tehnološkog nivoa, efikasnije korištenje raspoloživih resursa, te uvažavanje zahtjeva modernih tržišta.*
- 2. Obezbjedenje uslova za snažnije generisanje stabilnijeg dohotka u okviru poljoprivrednog sektora i unaprijedjenje kvaliteta života u ruralnim sredinama.*
- 3. Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje poljoprivrede klimatskim promjenama.*
- 4. Prilagođavanje institucionalno-zakonodavnog okvira i poljoprivredne politike sa ZAP EU uz uvažavanje stepena razvijenosti poljoprivrednog sektora FBiH.*

5.2. Principi kreiranja poljoprivredne politike

Poljoprivredni sektor Federacije BiH se nalazi u drugoj fazi razvoja (klasifikacija prema WEFu) gdje je njen napredak uslovljen unapređenjem efikasnosti u svim područjima, od korištenja resursa, kreiranja dodatne vrijednosti do upravljanja i administriranja sektora. Unapređenje efikasnosti podrazumjeva dalju specijalizaciju i povećanje obima proizvodnje. Kako bi akteri sektora (prije svega proizvođači) bili motivisani da ulože dodatni napor u širenje, unapređenje i specijalizaciju neophodno je da budu sigurni na koji način će poljoprivredna politika regulisati uslove poslovanja. U tom smislu, principi na kojima mora počivati poljoprivredna politika, kreirana i promovisana ovom strategijom, su prije svega **prilagođenost potrebama, dugoročnost, konzistentnost i stabilnost**.

Drugim riječima, ovdje prezentirana poljoprivredna politika je oblikovana da snažno podrži dalji razvoj i prestrukturiranje sektora, odnosno investicije u proširenje i unapređenje kvaliteta i efikasnosti poslovanja. Njome je predviđena **aplikacija višegodišnjeg budžetiranja**, pa je tako na osnovu procjenjenih potreba sektora i realnih mogućnosti u smislu izdvajanja iz budžeta FBiH, kreiran budžet za narednih pet godina. S obzirom da se pošlo od realnih mogućnosti u smislu budžetskih izdvajanja, FMPVŠ na sebe preuzima odgovornost da uloži dodatne napore da obezbijedi poštovanje dogovorenog i na taj način obezbijedi stabilnost poslovanja u sektoru. Nadalje, važno je istaći da je broj mjera poljoprivredne politike smanjen i da se ne predviđa uvođenje novih mjera tokom planskog perioda što naravno obezbjeđuje konzistentnost poljoprivrednog budžeta.

Poljoprivredna politika je kreirana u **saglasnosti sa najboljim praksama upravljanja javnim politikama**. Ona je kreirana na osnovu nalaza analize stanja (identifikovanih problema), te na osnovu mogućih rješenja (kreiranih scenarija), koji omogućavaju efikasno definisanje očekivanih rezultata sektora na kraju planskog perioda. Svaka pojedinačna mjera poljoprivredne politike je detaljno opisana u smislu definisanja njenih ciljeva, očekivanih rezultata, izdvajanja iz budžeta, ciljne populacije, kao i načina na koji će biti implementirana (uslovi i iznosi podrške). Na ovaj način se obezbjeđuje konzistentnost, ali prije **svega transparentnost** u implementaciji poljoprivredne politike. Ovakav način kreiranja omogućava jednostavno **praćenje ostvarenja svake mjere i povremenu evaluaciju efekata politike**. Sistem monitoringa, koji se na ovaj način uvodi, omogućava uočavanje problema u određenoj oblasti, te pravovremeno rješavanje istih, što omogućava adekvatan nivo **fleksibilnosti** i, prije svega, **efikasnosti** u implementaciji.

Zahtjevi za **prilagođavanjem ZAP-u i uslovima nakon članstva u STO**-u su bili u fokusu procesa kreiranja ovdje prezentirane politike. Mjere poljoprivredne politike su osmišljene na način da budu što sličnije mjerama ZAP-a, odnosno fokus je stavljen na mjere koje ne spadaju u „žutu STO kutiju“. Njima se naglašeno podržavaju razvojne potrebe (prestrukturiranje), te unapređenje konkurentskih i okolišnih performansi sektora. Na ovaj način je obezbjeđena stabilnost i konzistentnost budžeta i u smislu obaveza koje proističu iz preuzetih međunarodnih ugovora.

5.3. Područja djelovanja i operativni ciljevi

Kao rezultat analize stanja i PESTLE i SWOT analize identifikovano je sedam ključnih područja djelovanja i set operativnih ciljeva u okviru svakog područja (vidi tabelu 15).

Tabela 15 - Ključna područja djelovanja i operativni ciljevi

Područja djelovanja	Operativni ciljevi
1 Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednih gospodarstava	1.1 Smanjenje razlika u uslovima poslovanja u odnosu na zemlje regiona 1.2 Ad-hock stabilizacija tržišta
2 Tehničko-tehnološko unapređenje sektora	2.1 Povećanje dostupnosti finansijog kapitala u sektoru 2.2 Tehničko-tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme 2.3 Povećanje brojnosti i kvaliteta stočnog fonda 2.4 Povećanje površina pod trajnim zasadima (voćnjaci i vinogradi) i zaštićenim prostorima 2.5 Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i stočarskoj proizvodnji 2.6 Razvijanje akvakulture
3 Transfer znanja, tehnologija i informacija	3.1. Regulatorno-organizaciono, materijalno-finansijsko, personalno i stručno jačanje poljoprivrednog savjetodavstva 3.2. Jačanje javnih i privatnih centara znanja (naučno-istraživačke i profesionalne institucije) 3.3. Izgrađivanje funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi
4 Konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora - prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta	4.1. Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu 4.2. Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda
5 Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima	5.1. Promoviranje i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu 5.2. Izjednačavanje uslova poslovanja i očuvanja pejzaža u manje povoljnim područjima 5.3. Jačanje sistema upravljanja vodom u poljoprivredi 5.4. Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim posljedicama i potrebi njihovog rješavanja 5.5. Promoviranje korištenja obnovljivih izvora energije i korištenja otpada iz poljoprivrede 5.6. Revitaliziranje i očuvanje pašnjačkih površina 5.7. Unapređenje zaštite biodiverziteta i genetskih resursa 5.8. Razvijanje mehanizama za implementaciju zakona o zaštiti dobrobiti životinja
6 Racionalno korištenje i održivo upravljanje zemljištem	6.1. Povećanje nivoa korištenja obradivih površina 6.2. Ukupnjavanje poljoprivrednih gazdinstava 6.3. Zaštićivanje i unapređenje plodnosti tla

5: Vizija, ciljevi i prioriteti razvoja sektora

	6.4. Unapređenje postojećih i uspostavljanje nedostajućih mehanizama održivog upravljanja zemljištem
7 Razvoj lanaca vrijednosti – horizontalna i vertikalna koordinacija	7.1. Jačanje sposobnosti sektora za uključivanje u globalne lance vrijednosti 7.2. Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini 7.3. Jačanje infrastrukture u doradi preradi i distribuciji (logistika sektora)
8 Razvoj ruralnih područja	8.1. Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja 8.2. Unapređenje dobne i obrazovne strukture 8.3. Diverzifikacija nepopoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima 8.4. Zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine 8.5. Unapređenje fizičke infrastrukture važne za sektor
9 Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije	9.1. Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija 9.2. Ubrzavanje preuzimanja <i>acquisa</i> 9.3. Postepeno i racionalno uvođenje ZAPu sličnih mjera agrarne politike 9.4. Jačanje saradnje i koordinacije svih interesnih grupa u cilju poboljšanja imidža poljoprivrede u društvu

---

Područje djelovanja br. 1:

Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednih gospodarstava

Obrazloženje:

Kako se može vidjeti iz analize stanja dohoci iz poljoprivrede su niski i nestabilni, što ograničava sposobnost i motivaciju proizvođača da ulažu dodatne napore u smislu prilagođavanja zahtjevima tržišta i unapređenja produktivnosti, ali i njihovu sposobnost da obezbijede adekvatne (često skuplje) inpute i sredstva za neophodne investicije. Drugim riječima, nestabilnost dohodka predstavlja jedan od najuticajnijih faktora koji ograničavaju i usporavaju razvoj sektora. Uzroci ovakvog stanjasu raznoliki i to: nepovoljna struktura sektora (mali posjed isl.), nedostatna tehnička opremljenost i specijalizacija, niska dostupnost modernih inputa, neadekvatne sposobnosti i niska poduzetnost proizvođača, karakteristike i raspoloživost prirodnih i drugih resursa, zatim nepostojanje mehanizama za ublažavanje posljedica prirodnih nepogoda (uključujući i posljedice klimatskih promjena), ali i karakteristike tržišta inputa i outputa (nepredvidivo variranje cijena, nedostupnost isl.). Agrarna politika treba preko svojih mjera da izgradi poslovno okruženje koje će ublažiti ove negativne uticaje i koje će izjednačiti uslove poslovanja u svim dijelovima BiH, te dovesti f.bh. proizvođače u ravnopravniji položaj u poređenju sa onima iz Regiona.

Dodatno, tu je i prilagođavanje zahtjevima EU integracija. ZAP propisuje set vrlo skupih i sofisticiranih mehanizama u okviru dohodovne politike (direktna plaćanja i tržišne intervencije), koje trebaju biti prihvaćene u procesu EU integracija. Njihovo osvajanje je skupo u smislu fondova i implementacije, to vrlo često nisu i popularne mjere, jer su drugačije od nacionalnih, ali su u drugu stranu vrlo važne za izjednačavanje konkurentnih uvjeta, osiguranje sigurnosti u snabdjevanju hranom (food security), ali i za ostvarivanje nekih drugih društvenih ciljeva npr. borba protiv siromaštva, očuvanje životne sredine i krajolika isl.

Mehanizmi djelovanja:

Podrška dohodku generalno podrazumijeva dva temeljna mehanizma: set direktnih plaćanja, te intervencije na tržištu. Direktna plaćanja su usmjerena na stabiliziranje dohotka preko podizanja konkurentnosti (ograničeno djelovanje), plaćanja za manje povoljna područja, kao i ostvarenja drugih društvenih ciljeva (očuvanje okoline, racionalno upravljanje prirodnim resursima, borba protiv siromaštva isl). Intervencije na tržištu podrazumijevaju dejstvo u trenutku kada dođe do poremećaja na tržištu (pretjerana ponuda, rast cijene nafte, rast cijena inputa isl), te u slučaju prirodne katastrofe. Strategija u okviru mjera koje su fokusirane na pružanje opštih usluga u poljoprivredi predviđa i mjere za upravljanje rizikom. Treba istaći da se u okviru ZAP-a se predviđa izgradnja seta raznovrsnih mjera (mjere interventnog otkupa, subvencioniranog skladištenja, te stvaranje fondova uzajamne pomoći i mehanizama osiguranja) koje su vrlo skupe, te složene za implementaciju, te stoga ovoj oblasti treba posvetiti dužnu pažnju i vrlo postepeno razviti set mjera za upravljanje rizicima, koje moraju biti kompatibilne sa zahtjevima WTO-a. Upravo zbog toga je bitno definisati precizan plan za uvođenje ovakvih mjera, njihovo budžetiranje i implementiranje, odnosno izgradnju institucionalnog okvira. Na taj način će sektor ispuniti i dio obaveza prema EU integracijama.

Operativni ciljevi:

1.1. Smanjivanje razlika u uslovima poslovanja u odnosu na zemlje regiona

Mjere u okviru ovog cilja odnose se na izgradnju složenog vrlo sofisticiranog institucionalnog okvira u smislu mjera direktnih plaćanja i tržišnih intervencija, koji će omogućiti dugoročno izjednačavanje uslova poslovanja i smanjiti rizik poslovanja u poljoprivredi. Drugim riječima, potrebno je izgraditi institucionalni okvir koji će podržati dvije vrste intervencija: ublažavanje poremećaja na tržištu (variranje cijena) i ublažavanje posljedica prirodne katastrofe. Ovo podrazumijeva pripremu operativnog plana uvođenja seta adekvatnih interventnih mjera (kompatibilne sa ZAPom i WTO)

1.2. Ad-hock stabiliziranje tržišta

Set odgovarajućih interventnih mjera kojima će biti reducirani specifični sektorski rizici – prirodne katastrofe, krize i poremećaji u pojedinim proizvodima na svjetskim tržištima.

5: Vizija, ciljevi i prioriteta razvoja sektora

Područje djelovanja br. 2:

Tehničko-tehnološko unapređenje sektora

Obrazloženje:

Niska produktivnost je osnovni problem sektora poljoprivrede. Ona, u suštini, direktno oblikuje nivo konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje, a time i dalji razvoj sektora, odnosno njegovu uspješnost. Tehničko-tehnološka modernizacija i razvoj sektora u svim elementima jeste ključ rješavanja ovog problema. U tom smislu veoma je važno jačati:

- biološku osnovu proizvodnje (modernizacija sortimenta, pasminska struktura osnovnog stada, dostupnost i kvalitet repromaterijala, isl),
- opremljenost farmi (modernizacija i dostupnost moderne mehanizacije),
- infrastrukturu neophodnu za prilagođavanje klimatskim promjenama (sistemi navodnjavanja, sistemi ranog upozoravanja, sistemi protivgradne zaštite, zaštite od poplava, mraza isl),
- organizaciju poslovanja (postžetvena manipulacija, logistička podrška farmerima, dostupnost različitih usluga vezanih za tehnološko unapređenje proizvodnje isl).

Temeljni cilj tehničko-tehnološkog unapređenja je jačanje dohotka i konkurentnosti farmera i poljoprivrednih grana. Ali je i važno istaći da bez tehničko-tehnološkog unapređenja sektor neće moći ispuniti niz već preuzetih obaveza (npr obaveze vezane za Nitratnu direktivu, zatim Zakon o dobrobiti životinja i druge obaveze vezivane na životnu sredinu, bezbednost hrane isl), te ispuniti zahtjeve u pogledu kvaliteta i sigurnosti proizvoda. Dodatno, bez tehničko-tehnološkog razvoja nije moguće ispuniti zahtjeve atraktivnih lanaca stabdijevanja čiji su osnovni zahtjevi: kontinuitet, kvantitet i stabilnost kvaliteta. Drugim riječima, pozicija poljoprivrednih proizvođača i na domaćem i na inostranom tržištu bit će veoma nepovoljna, što će motivisati proizvođače da se opredjele za strategiju cjenovne konkurentnosti („rat cijenama“) umjesto strategije diverzifikacije, odnosno jačanja necjenovnih karakteristika poslovanja (ukupnog kvaliteta). Strukturne karakteristike sektora (nemogućnost postizanja ekonomije obima i smanjenja relativnih troškova po jedinici proizvodnje) čine ovu strategiju u startu neuspješnom, te obeshrabruju investiranje u sektor.

Tehničko-tehnološka modernizacija sektora je dugoročan proces koji je u direktnoj vezi sa jačanjem transfera znanja, tehnologija i informacija.

Mehanizmi djelovanja:

Tehničko-tehnološko unapređenje u principu podrazumijeva nove investicije koje je moguće ostvariti putem mjera ruralnog razvoja (uključujući i IPARD program). Mjere politike ruralnog razvoja podrazumijevaju investicije u objekte, mehanizaciju, osnovno stado i trajne zasade. Vrlo važan mehanizam je i set jasno definisanih aktivnosti usmjeren na obezbjeđenje proaktivnog i osmišljenog djelovanja Ministarstva prema donatorskoj zajednici (bi i multilateralna pomoć zainteresiranih zemalja, regionalna saradnja, internacionalni programi pomoći zemljama u razvoju, saradnja sa UN agencijama, SB, IFADom, razvojnim bankama i agencijama isl).

Operativni ciljevi:

2.1. Povećanje dostupnosti finansijkog kapitala u sektoru

Proaktivna uloga agrarne politike sa inicijativama koje bi trebale podići nivo dostupnosti postojećih kreditnih linija, ali i obezbjeđena novih fondova za kreditiranje razvoja sektora, a kroz pregovore sa zainteresiranim donatorima, razvojnim bankama i agencijama, te uključivanjem u internacionalne programe pomoći zemljama u razvoju.

2.2. Tehničko-tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme

U okviru mjera politika ruralnog razvoja bit će obezbjeđena sredstva za kapitalna ulaganja, odnosno za obnovu, modernizaciju objekata, mehanizacije i opreme, a sve u cilju jačanja sposobnosti sektora da ispuni zahtjeve u pogledu kvaliteta i sigurnosti proizvoda i zaštite okoliša, te u cilju podizanja produktivnosti po proizvodnoj jedinici, ha i po gazdinstvu.

2.3. Povećanje brojnosti i kvaliteta stočnog fonda

Predviđa se set mjera za zaustavljanje stagnacije stočarske proizvodnje i povećanje produktivnosti, a time i konkurentnosti ove proizvodnje, kako na domaćem tako i na inotrižjima. Vrlo važno je ojačati nivo dostupnosti kvalitetnog raspolodnog materijala za stočarsku proizvodnju i unapređenje domaće selekcije stoke, tamo gdje je to racionalno.

2.4. Povećanje površina pod trajnim zasadima (voćnjaci i vinogradi) i zaštićenim prostorima

Set mjera (direktna plaćanja i mjere ruralnog razvoja) i aktivnosti (posebno usmjerene na jačanje postžetvene logistike) koji će učiniti tržište dostupnijim motivisat će proizvođače da proširuju proizvodnju voća i vinove loze.

2.5. Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i stočarskoj proizvodnji

Predložene mjere agrarne politike su usmjerene, pored ostalog, na jačanje usluga koje su neophodne za unapređenje produktivnosti sektora. Ovdje se, prije svega, misli na mjere koje fokusiraju opšte usluge u poljoprivredi, i to posebno one vezane za jačanje servisa u animalnoj (savjetodavstvo, selekcija) i biljnoj proizvodnji (savjetodavstvo, biljna genetika), kao i za zaštitu zdravlja biljaka i životinja. Naravno, i u ovom području Ministarstvo mora imati proaktivnu ulogu u pregovorima sa donatorima, kako bi obezbijedili dodatna sredstva neophodna za ostvarenje ovog cilja.

2.6. Razvijanje akvakulture

Mjere agrarne politike obezbijedit će sredstva za dalji razvoj ovog vrlo efikasnog i izvozno orijentiranog sektora i to kroz set mjera direktne podrške i ruralnog razvoja.

Područje djelovanja br. 3:

Transfer znanja, tehnologija i informacija

Obrazloženje:

Konkurentnost, baš kao i produktivnost, ovisi o sposobnosti proizvođača da adekvatno organiziraju vlastitu proizvodnju, odnosno da odaberu način proizvodnje (vrstu, inpute, tehnologiju, opremu) i distribucije koji će, s jedne strane na najbolji način zadovoljiti kupce, ali istovremeno omogućiti maksimizaciju dodatne vrijednosti. Navedeno od proizvođača zahtijeva čitav set veoma sofisticiranih sposobnosti, čije stvaranje i jačanje počiva usvajanju/kreiranju specifičnih (obično teško dostupnih) znanja i vještina, ali i dostupnosti informacija o mogućnostima unapređenja svih poslovnih procesa. Oslanjanje isključivo na tradicionalna znanja (koja su dostupna) može dovesti do dalje marginalizacije, kako proizvođača, tako i ruralnih oblasti. Upravo zbog toga je neophodno izgraditi efikasan i efektan sistem transfera znanja koji će omogućiti povezivanje postojećih centara znanja (naučno-istraživačke i profesionalne organizacije), medija, drugih aktera društva (nevladin i vladin sektor) i proizvođača. Trenutno postoje „centri znanja“ (institucije i pojedinci), ali ne postoje mehanizmi koji će omogućiti kreiranje i transfer znanja i/ili informacija koje posjeduju. Drugim riječima, nedovoljna uključenost domaće nauke u rešavanje aktuelnih problema i izazova sektora, nosi rizik od prevelike zavisnosti sektora od stranih tehnologija. U tom smislu, neophodne su aktivnosti koje će biti usmjerene na dalje jačanje savjetodavstva, ali i kapaciteta naučno-istraživačkih i stručnih institucija, te stvaranja adekvatnog mehanizma (mreže) za povezivanje svih zainteresiranih strana i efikasan prenos znanja, tehnologija i informacija.

Mehanizmi djelovanja:

Osnovni mehanizam unapređenja transfera znanja jeste jačanje postojeće savjetodavne infrastrukture i to u dva pravca: institucionalna reforma koja će omogućiti da odvajanje stručnih i savjetodavnih poslova (trenutno savjetodavci obavljaju stručne poslove nadgledanja za ministarstva), te uspostavu stabilnog finansiranja službe kroz mjere finansiranja opštih usluga u poljoprivredi.

Posebna pažnja bit će posvećena izgradnji mehanizma povezivanja svih zainteresiranih strana u obliku različitih formalnih i neformalnih mreža, a i kroz vrlo praktične aktivnosti transfera i znanja i tehnologija i informacija (demonstracione farme, dani polja, TV emisije, informativni portal isl), kao i implementacije programa za poticanje istraživanja, čije odobravanje će biti uslovljeno rješavanjem identifikovanih problema kroz saradivačku mrežu “centara znanja”, administracije i stakeholder sektora, a posebno proizvođača. Na ovaj način će se jačati i opremljenost naučno-istraživačkih i stručnih institucija, a posebno će se jačati upotreba informacione tehnologije i ostalih savremenih alata i inovativnih pristupa (oni koji omogućavaju efektno uključivanje i privatnih inicijativa) sa posebnim akcentom na proširenje ponude obrazovnih programa i sticanje profesionalnih vještina proizvođača. Posebna pažnja će biti posvećena afirmaciji poljoprivrednog obrazovanja i profesionalnog usavršavanja poljoprivrednika.

I u ovom području se predviđa proaktivni pristup Ministarstva u privlačenju dodanih sredstava (adekvatnih programa), koja će biti obezbjeđena od strane donatorske zajednice, a posebno od strane internacionalnih (EU) programa tehničke pomoći.

Operativni ciljevi:

3.1. Regulatorno-organizaciono, materijalno-finansijsko, personalno i stručno jačanje poljoprivrednog savjetodavstva

Redovno finansiranje ove službe i njenih aktivnosti bit će obezbjeđeno i podržano mjerama za finansiranje opštih usluga. Međutim, jačanje cjelokupnog sistema zahtijeva značajnija sredstva od onih koja se mogu izdvojiti u okviru poljoprivrednog budžeta, te se predviđa niz aktivnosti koje će Ministarstvo poduzeti da obezbijedi dodatno finansiranje od strane razvojnih programa, agencija i banaka.

3.2. Jačanje javnih i privatnih centara znanja (naučno-istraživačke i profesionalne institucije)

Kroz implementaciju programa podrške istraživanju bit će obezbjeđena sredstva neophodna za jačanje ovih institucija. Dodatno, predviđen je set aktivnosti koje mogu obaviti samo ove institucije, a koje će biti finansirane od strane drugih izvora finansiranja.

3.3. Izgrađivanje funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi

Mjere koje podstiču horizontalno povezivanje svih zainteresiranih strana u cilju izgradnje kapaciteta za unapređenje proizvodnje i transfer informacija (npr. jačanje demonstracionih farmi, stvaranje informacionog portala, ekskurzija, manifestacija tipa dani polja, časopisi, medijski nastupi stručnjaka isl) će obezbijediti ostvarenje ovog cilja. I ovdje se predviđa implementacija niza aktivnosti koje će Ministarstvo poduzeti da obezbijedi dodatno finansiranje. Predviđaju se i aktivnosti koje će ponuditi tipska rješenja za većinu modernih proizvodnih praksi, ali i za izgradnju i opremanje objekata.

5: Vizija, ciljevi i prioriteti razvoja sektora

Područje djelovanja br. 4:

Jačnje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora- prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta

Obrazloženje:

Nesposobnost sektora da unaprijedi necjenovnu (kvalitativnu) konkurentnost je identifikovana kao osnovna slabost koja ograničava korištenje mogućnosti koje pružaju dalje regionalne i EU integracije, te koje olakšavaju pristup svjetskim tržištima. Da bi proizvođači bili sposobni da ispune stroge zahtjeve u vezi kvaliteta i sigurnosti proizvoda neophodno je ojačati sistem koji to omogućava. Naravno, veliki dio nadležnosti za uspostavljenje adekvatnog sistema osiguranja kvaliteta je na državnom nivou vlasti. Ipak dio nadležnosti imaju i entiteti, i to upravo u području izgradnje i jačanja kontrolno-inspekcijske infrastrukture koja će biti u skladu sa zahtjevima globalnih tržišta i preuzetim obavezama u ovoj oblasti.

Unapređenje kvalitativne konkurentnosti podrazumjeva jačanje prepoznatljivosti kako proizvođača, tako i proizvoda na ciljnim tržištima. To se postiže izgradnjom specifičnih karakteristika proizvoda (koristeći tradicionalna znanja i autohtone vrste i pasmine, te specifične prirodne resurse i proizvodno-poslovne procese) i naravno jačanjem nastupa na tržištu uvođenjem različitih internacionalnih šema označavanja proizvoda sa specifičnim kvalitetom (tradicionalni proizvodi, izvorni proizvodi, proizvodi sa geografskim porijeklom, HALAL, free-trade, organski proizvodi isl) ili stvaranjem nove trgovačke marke, koja će počivati na istim principima označavanja. Strategija predviđa mjere koje će osnažiti kako infrastrukturu, tako i sposobnosti kompanija da grade interne sisteme kvaliteta, certificiraju ih i na taj način izgrade odane kupce na lokalnom, regionalnom i internacionalnom tržištu. Treba dodati da će jačanje sposobnosti proizvođača u ovom području biti jedan od temelja za unapređenje atraktivnosti sektora u smislu privlačenja stranih direktnih investicija.

Mehanizmi djelovanja:

Agrarna politika mora imati proaktivnu ulogu u kreiranju inicijativa koje će okupljati sve nadležne institucije i stalno raditi na provođenju postojećeg plana jačanja kontrolno-inspekcijske infrastrukture. Sa inicijativom Ministarstva i privredne zajednice će se okupiti sve zainteresirane strane i napraviti akcioni plan, kao i procjenapotrebnih finansijskih sredstava za izgradnju dijela državnog sistema osiguranja kvaliteta i na taj način da puni doprinos ispunjavanja preuzetih obaveza vezanih za pridruživanje EU i WTO-u. U okviru strategije se predviđaju mjere koje trebaju podržati investicije vezane za ispunjavanje zahtjeva EU integracija, te mjere za unapređenje kvaliteta proizvoda, kao i set aktivnosti koje trebaju biti finansirane iz vanbudžetskih sredstava, ali i uz pomoć ostalih nadležnih institucija.

Operativni ciljevi:

4.1. Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu

Za ostvarenje ovog operativnog cilja predviđa se set mjera koje će proizvođačima omogućiti prije svega uvođenje/certifikaciju po osnovnim standardima kvaliteta i sigurnosti, što će im omogućiti jednostavniji pristup tržištima. Osim toga, mjerama ove strategije se predviđa podrška stvaranju udruženju proizvođača koji žele da razviju privatni zaštitni znak, brend regiona ili da certificiraju tradicionalne, izvorne ili proizvode sa geografskim porijeklom. Putem grupe mjera opšte usluge predviđa se i pomoć za nastupe na bitnim tržištima.

Set aktivnosti koje su usmjerene na identifikaciju tradicionalnih proizvoda, načina njihove proizvodnje, te na oživljavanju upotrebe autohtonih sorti i pasmina, zatim na pomoć oko identifikacije i registracije izvornih ili proizvoda sa geografskim porijeklom će doprinjeti ostvarenju ovog cilja. Pod ingirenijom Ministarstva će se uspostaviti operativna saradnjasa institucijama koje podstiču izvoz (implementiraju izvoznu strategiju), zatim sa „centrima izvrsnosti“ (univerzitetima ili izvozno orjentiranim proizvođačima) s ciljem uključivanja u raznolike internacionalne programe (uključujući i naučno istraživačke) koji bi mogli doprinjeti ostvarenju ovog cilja ili/i stvaranju inovativnog BH brenda.

4.2. Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezana za kvalitet i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

Mjerama koje fokusiraju opšte usluge predviđeno je dalje unapređenje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Dodatno, Ministarstvo će poduzeti odgovarajuće inicijative kako bi kreirali „tražnju“ za uslugama akreditiranih laboratorija.

5: Vizija, ciljevi i prioriteta razvoja sektora

Područje djelovanja br. 5:

Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima

Obrazloženje:

Kvalitet, raspoloživost, ali i način korištenja prirodnih resursa određuju mogućnosti za razvoj poljoprivredne proizvodnje, te definišu nivo njene održivosti. Tranzicijskim društvima, po pravilu, nedostaju jasni regulatorno-institucionalni okviri kojima bi pitanja zaštite i održivog korištenja prirodnih resursa bila adekvatno inkorporirana u sve ekonomske aktivnosti, a posebno poljoprivrednu proizvodnju. U tom smislu veoma je važno uspostaviti adekvatne implementacione mehanizme i podsticajne mjere, koje će biti u saglasnosti sa preuzetim međunarodnim obavezama, a posebno onim vezanim za EU integracije. Drugim riječima, važno je izgraditi mehanizme javne politike kojima bi poticali i popularizirali održive poljoprivredne prakse, kao i poljoprivredne prakse koje bi na pravi način koristile prirodne resurse specifičnih karakteristika (pašnjačke površine, samoniklo bilje isl), potom održivo upravljanje vodom, zaštitu krajolika i očuvanje tradicionalnog načina života, te specifičnog biodiverziteta područja, kao i promociju snažnijeg korištenja obnovljivih izvora energije i recikliranja otpada iz poljoprivrede.

Mehanizmi djelovanja:

Za ostvarenje ovog cilja predviđena je kombinacija mjera direktnih plaćanja i mjera politike ruralnog razvoja, i to posebno onih fokusiranih na izjednačavanje uslova poslovanja u manje povoljnim područjima, koja po pravilu imaju „visoke prirodne vrijednosti“. Dodatno, predviđeno je i korištenje mjera koje fokusiraju opšte usluge u poljoprivredi i to posebno one za podršku promotivnim i informativnim aktivnostima, te jačanju savjetodavstva i transfera znanja. Vrlo važno je istaći da će principi održivosti i „ozeljenjavanja“ postati dio svake mjere agrarne politike, i to kao dio kriterija pri odobravanju svih vrsta podrški.

Predviđa se i uključivanje drugih nadležnih ministarstava i institucija pri kreiranju i implementaciji agro-okolišnog programa, programa integralnog i održivog upravljanja vodama, ali i programa jačanja korištenja obnovljivih izvora energije, te korištenje sredstava za podršku malom i srednjem biznisu. U saradnji sa ostalim nadležnim institucijama Ministarstvo će obezbijediti učešće u programima pomoći namjenjenim zemljama u razvoju (prvenstveno IPA, ali i programima UNEP-a isl) i na taj način obezbijediti dodatna sredstva za ostvarenje ovdje predviđenih ciljeva. Predviđa se uspostava efikasne mreže institucija koje se bave ovom oblašću s ciljem koordinacije svih aktivnosti, ali i adekvatne razmjene informacija i podataka.

Operativni ciljevi:

5.1. Promoviranje i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu

Strategija predviđa set mjera dopunskog plaćanja za organsku poljoprivredu i integralnu poljoprivrednu proizvodnju, kao i drugih praksi ugodnih po okolinu. Dodatno, se predviđa i set aktivnosti usmjerenih na promociju ovih praksi, kako među poljoprivrednim proizvođačima,

tako i za ostale zainteresirane strane, a posebno za djecu. Predviđaju se i aktivnosti koje su vezane za obezbjeđenje programa za intenzivniju obuku savjetodavaca i za istraživanja u ovoj oblasti.

Predviđa se i proaktivna uloga Ministarstva usmjerena prema ostalim nadležnim ministarstvima i institucijama, ali i zainteresiranim donatorima, kao i internacionalnim programima pomoći (posebno onih implementiranih od strane EU, FAO, SB, IFAD isl) kao bi se obezbijedila dodatna sredstva za kreiranje i implementaciju adekvatnih agro-okolišnih programa i ispunjenje preuzetih obaveza.

5.2. Izjednačavanje uslova poslovanja i očuvanja pejzaža u manje povoljnim područjima

Uvodit će se mjere dopunskog plaćanja za manje povoljna područja, koja će djelimično nadoknaditi gubitke koje proizvođači imaju zbog prirodnih karakteristika područja u kojem žive i rade (manje povoljna područja MPP). Predviđaju se i aktivnosti koje će definisati koja su to manje povoljna područja na teritoriji FBiH. Naravno, predviđeno zoniranje i utvrđivanje manje povoljnih područja bit će urađeno u skladu sa internacionalno (EU) prihvaćenim kriterijima uz uvažavanje posebnosti FBiH. Ove mjere su u skladu sa principima ZAP-a i one dodatno doprinose jačanju proizvodnje, kvaliteta života i zaustavljanju negativnih demografskih kretanja u datim oblastima, a time i ostvarenju ovog operativnog cilja.

5.3. Jačanje sistema i upravljanja i zaštite vodom u poljoprivredi

Predviđa se set aktivnosti koji treba doprinjeti ostvarenju ovog cilja. Mjere investiranja u objekte i opremu će doprinjeti ispunjavanju zahtjeva Nitratne direktive, odnosno smanjenje zagađenja voda. Ove aktivnosti se prije svega odnose na izgradnju privatnih i javnih sistema navodnjavanja. Istovremeno mjere koje fokusiraju opšte usluge će omogućiti dalju edukaciju kako savjetodavaca, tako i proizvođača u smislu zaštite kvaliteta vode, odnosno korištenja praksi i tehnologija koje u najmanjoj mogućoj mjeri imaju negativan uticaj na kvalitet podzemnih voda, kao i kreiranje tipskih rješenja vezanih za ispunjavanje zahtjeva ove direktive (upravljanje stajskim gnojivom isl).

Predviđa se i proaktivna uloga Ministarstva usmjerena prema ostalim nadležnim ministarstvima i institucijama, ali i zainteresiranim donatorima, kao i internacionalnim programima pomoći (posebno onim implementiranim od strane EU, FAO, SB, IFAD isl), a u smislu obezbjeđenja dodatnih sredstava za vrlo ambiciozne projekte integralnog upravljanja vodama i ispunjenje preuzetih obaveza u ovoj oblasti.

5.4. Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim posljedicama i potrebi njihovog rješavanja

Set aktivnosti i mjere agrarne politike koje fokusiraju jačanje opštih usluga će doprinjeti ostvarenju ovog cilja, odnosno podizanju nivoa svjesnosti o potrebi mjenjanja proizvodnih praksi, tehnika i tehnologija, kao i važnosti odabira adekvatnog repromaterijala, i to posebno sorti i pasmina koje su manje osjetljive. Dodatno, predpostavlja se intenzivniji uključivanja „centara znanja“ u cilju kreiranja tehničko-tehnoloških rješenja, alternativnih i inovativnih praksi. Naravno, predpostavlja se aktivna uloga Ministarstva u smislu uključivanja ostalih nadležnih ministarstava i institucija, kao i zainteresiranih donatora u cilju obezbjeđivanja dodatnih sredstava za ostvarenje ovog cilja, ali i za kreiranje adekvatnog agro-okolišnog programa.

5: Vizija, ciljevi i prioriteti razvoja sektora

5.5. Provodiranje korištenja obnovljivih izvora energije i korištenja otpada iz poljoprivrede

Predviđa se implementacija mjera koje fokusiraju opšte usluge (podrška promotivnim i informativnim aktivnostima i jačanje savjetodavne službe), te aktivnosti koje će promovirati mogućnosti stvaranja dodatnog prihoda u oblasti korištenja obnovljivih izvora energije i korištenja otpada iz poljoprivrede (tipski projekti). Osim toga, predviđa se proaktivna uloga Ministarstva pri kreiranju i implementaciji agro-okolišnog programa, ali i kreiranju mehanizama za korištenje raspoloživih sredstava za mala i srednja preduzeća.

5.6. Revitaliziranje i očuvanje pašnjačkih površina

Mjerama direktnih plaćanja koje fokusiraju jačanje stočarske proizvodnje, zatim mjerama dodatnih plaćanja koje fokusiraju promociju i jačanje održivih poljoprivrednih praksi značajne pašnjačke površine bit će adekvatno korištene. Osim toga, očekuje se da će ovaj cilj biti ostvaren i putem implementacija mjera u okviru agro-okolišnog programa koji će biti kreiran i implementiran u saradnji sa ostalim nadležnim ministarstvima i institucijama.

5.7. Unapređenje zaštite biodiverziteta i genetskih resursa

Ovaj cilj će biti ostvaren implementacijom mjera dodatnog plaćanja (mjere politike ruralnog razvoja), ali putem seta aktivnosti Ministarstva, a koje će biti djelimično finansirane iz drugih izvora (programi internacionalne pomoći implementirani od strane EU, FAO, SB, IFAD, razvojnih agencija isl),

5.8. Razvijanje mehanizama za implementaciju zakona o zaštiti dobrobiti životinja

Zakon o dobrobiti životinja je usvojen, ali nisu kreirani mehanizmi za njegovu implementaciju. Posebno se ističe i priprema tipskih rješenja za objekte i opremu koja podržava primjenu principa dobrobiti životinja. Predviđa se proaktivna uloga Ministarstva u cilju obezbjeđenja podrške drugih nadležnih ministarstava i institucija, ali i donatora kako bi se implementirale predviđene aktivnosti za ostvarenje ovog cilja.

Područje djelovanja br. 6:

Racionalno korištenje i održivo upravljanje zemljištem

Obrazloženje:

Zemljište je osnovni resurs koji definiše mogućnosti razvoja sektora. To je u FBiH veoma oskudan i vrlo vrijedan resurs, pa je upravljanje istim osnov održivog razvoja sektora u cjelini, ali i ostvarenja niza društveno-ekonomskih ciljeva vezanih za kvalitet življenja u ruralnim oblastima. Druge privredne grane nastoje da, u pravilu, visokovrijedno poljoprivredno zemljište dobiju na upravljanje, odnosno da mu promjene namjenu. Zbog institucionalne slabosti sektora, koja proističe iz nejasno definisane podjele nadležnosti između tri administrativna nivoa dolazi do značajnog gubitka zemljišta, odnosno neadekvatne prenamjene upotrebe visokovrijednog zemljišta. Osim toga, skoro polovina raspoloživog obradivog zemljišta se ne obrađuje. Za dalji razvoj sektora od izuzetne važnosti je izgraditi mehanizme i rješenja koja bi zainteresiranim omogućila da iznajme/kupe ili na drugi način dobiju korisnička prava i angažiraju ovaj oskudni resurs na pravi način. Takvi mehanizmi bi omogućili strukturne promjene sektora, odnosno okrupnjavanje i podizanje nivoa specijalizacije u proizvodnji, što je preduslov daljeg razvoja sektora. Drugim riječima, zaštita kvaliteta zemljišta i unapređenje njegove dostupnosti jesu temelj daljeg razvoja sektora.

Mehanizmi djelovanja:

Strategija predviđa definisanje koncepta ukupne zemljišne politike (uključujući i način oživljavanja tržišta zemljom), te utvrđivanje finansijskih potreba i plana uspostave i unapređenja sistema monitoringa upotrebe ovog resursa. Za provođenje zemljišne politike bit će neophodna izgradnja prvenstveno dodatne, nove legislative, ali i dogradnja institucionalnog okvira upravljanja zemljištem. Novi koncept zemljišne politike podrazumijeva i identifikiranje ugroženih područja, kao i programe zaštite takvog zemljišta, te rekultivaciju određenih površina. Dodatno, promocija održivih poljoprivrednih praksi će doprinjeti i podizanju nivoa zaštite zemljišta i unapređenja njegove plodnosti, dok će set mjera direktne i indirektno podrške razvoja biljne i animalne proizvodnje omogućiti podizanje nivoa korištenja ovog oskudnog i vrijednog resursa. Naravno, za podizanje nivoa efikasnosti sistema upravljanja zemljištem neophodno je uspostaviti i moderne informacione sisteme monitoringa i upravljanja (prvenstveno sistema za identifikaciju zemljišnih parcela LPIS). Ovo zahtijeva koordinaciju i aktivnosti različitih institucija, na svim nivoima vlasti. Dio zemljišne politike mora biti ostvaren i putem mjera agro-okolišnog programa, ali i mjera politike prostornog uređenja. U tom smislu, agrarna politika će imati proaktivnu ulogu u kreiranju inicijativa koje će okupljati sve nadležne institucije i raditi na usvanjanju pomenutih programa koji su u nadležnosti drugih ministarstava, a posebno treba biti aktivno u nastojanju uspostave efikasnih banaka zemljišta na trasama planiranih infrastrukturnih objekata. Osim toga, Ministarstvo će biti proaktivno u prikupljanju sredstava iz drugih izvora kako bi ovi ambiciozni ciljevi bili ostvareni.

5: Vizija, ciljevi i prioriteti razvoja sektora

Operativni ciljevi:

6.1. Povećanje nivoa korištenja obradivih površina

Mjere direktne i indirektno podrške proširenju i jačanju biljne i stočarske proizvodnje će direktno uticati i na podizanje nivoa korištenja obradivih površina.

6.2. Ukupnjavanje poljoprivrednih gazdinstava

Predviđaju se aktivnosti na kreiranju modela rješavanja problema upravljanja, pristupa i korištenja poljoprivrednog zemljišta (fizibiliti studija), kao i kreiranje i implementacija Zakon o prometu, zamjeni i zakupu privatnog zemljišta, kao osnovne aktivnosti za ostvarenje ovog cilja. Osim toga, agrarna politika će se zalagati za saradnju na jačanju efikasnosti tržišta zemljištem, odnosno na obezbjeđivanju podrške od strane različitih programa pomoći (FAO i IFAD), a u smislu unapređenja katastra i zemljišnih knjiga, te pojednostavljenju administrativnih procedura vezanih za trgovinu zemljištem.

6.3. Zaštita i unapređenje plodnosti tla

Osnovu za ostvarenje ovog cilja čini aktivnost identifikovanja ugroženog zemljišta i izrade i implementacije programa zaštite istog. Ministarstvo će imati proaktivnu ulogu u obezbjeđenju sredstava za ovu aktivnost. Dio sredstava treba biti obezbjeđen iz fondova za zaštitu okoliša, ali i od dijela nadoknada za korištenje kamenoloma i rudnika. Naravno da će ovaj cilj djelimično biti ostvaren i kroz mjere agro-okolišnog programa, ali i aktivnosti donatorske zajednice i internacionalnih programa borbe protiv dezertifikacije i nestajanja zemljišta. Dodatno, sve mjere dopunskih plaćanja usmjerenih na jačnje primjene održivih poljoprivrednih praksi će doprinjeti ostvarenju ovog cilja.

6.4. Unapređenje postojećih i uspostavljanje nedostajućih mehanizama održivog upravljanja zemljištem

Prioritet u izgradnji sistema integralnog upravljanja zemljištem je uspostava informacionih sistema, a posebno LPISa (posebna informaciona baza o zemljištima u poljoprivrednoj upotrebi). U ostvarenju ovog cilja očekuje se proaktivna uloga Ministarstva na pokretanju inicijativa koje bi okupile sve nadležne institucije u cilju rješavanja problema razmjene i sakupljanja podataka, te uspostave institucionalnog mehanizma za razmjenu informacija i koordinaciju aktivnosti vezanih za upravljanje zemljištem, a posebno poljoprivrednim zemljištem. Najveći dio aktivnosti vezanih za ostvarenje ovog operativnog cilja treba biti finansiran od strane zainteresiranih donatora i programa pomoći.

Prioritetno područje br. 7:

Razvoj lanaca vrijednosti – horizontalna i vertikalna koordinacija

Objašnjenje:

Niskakonkurentnosti poljoprivrednog sektora proizilazi iz niske sposobnosti sektora u pogledu praćenja potreba tržišta (nizak nivo tržišne orijentacije i inovativnosti) i vrlo visoki transakcijski troškovi koji su posljedica niskog nivoa razvijenosti logističkih usluga u sektoru, ali i niskog stepena saradnje među proizvođačima. U uslovima visoke liberalizacije tržišta, osnovni način opstanka na tržištu je pronalaženje novih načina za ispunjavanje zahtjeva tržišta uz stalno smanjivanje transakcijskih troškova i kreiranje sinergetskih efekata duž lanca vrijednosti, koji počiva na dijeljenju informacija i resursa. Snažno ukрупnjavanje maloprodaje dovelo do toga da supermarketi imaju najbolju pregovaračku poziciju i da oni „postavljaju pravila igre“, koja je neophodno ispuniti ukoliko proizvođač želi biti dio snažnih distributivnih kanala. U tom smislu od proizvođača se traži da ispunjavaju visoke standarde vezane za kvalitet i sigurnost hrane, da budu certificirani, te da budu sposobni da isporuče stalni kvalitet i obezbijede stalnost snabdjevanja (dovoljan kvantitet). Međutim, pored ovih obaveza proizvođači u lancu vrijednosti imaju mogućnost snižavanja rizika poslovanja (ugovorena proizvodnja i plasman), zatim imaju pristup logističkim uslugama (postžetvenoj manipulaciji i transportu), te imaju pristup informacijama, modernim inputima, poslovnim praksama i sistemima osiguranja kvaliteta, a jača i njihov kapacitet za inoviranje i prilagođavanje zahtjevima tržišta. Upravo zbog toga je konkurentnost poljoprivredne proizvodnje velikim dijelom oblikovana sposobnošću izgradnje efikasnih i efektivnih lanaca vrijednosti i dobrom horizontalnom i vertikalnom organiziranošću proizvođača hrane.

Mehanizmi djelovanja:

Strategija podrazumjeva set mjera usmjerenih na jačanje kapaciteta i efikasnosti tržišnih institucija i njihove infrastrukture, jačanje sistema tržišnih informacija, kao i pomoći proizvođačima od strane poljoprivrednih stručnih službi u oblasti udruživanja, marketinga i upravljanja post-žetvenim procesom.

Mjere koje su usmjerene ka investicijama u zadovoljavanje zahtjeva EU standarda, promociju udruživanja i izgradnje lanaca vrijednosti, organizovanju proizvođača, te za uvođenje sistema kvaliteta, kao i za investicije u unapređenje postžetvenih praksi predstavljaju osnovni mehanizam za ostvarenje napredka u ovom prioritetnom području.

Strategija predviđa i set aktivnosti agrarne politike usmjerenih na jačanje kapaciteta prehrambene industrije, ali i na izgradnju kapaciteta za čuvanje, obradu i doradu poljoprivrednih proizvoda, koje trebaju „povući“ razvoj i uspostavljanje inicijativa za izgradnju efikasnijih lanaca vrijednosti. U tom smislu Ministarstvo mora imati proaktivnu ulogu kako bi obezbijedio sredstva za ove namjene iz drugih izvora, a posebno onih donatorskih, ali i mehanizme za korištenje raspoloživih sredstava za podršku razvoju malih i srednjih preduzeća (dio koji se odnosi na jačanje sposobnosti za uvođenje sistema kvaliteta).

5: Vizija, ciljevi i prioriteti razvoja sektora

Operativni ciljevi:

7.1. Jačanje sposobnosti sektora za uključivanje u globalne lance vrijednosti

Set mjera politike ruralnog razvoja, ali i mjera koje fokusiraju opšte usluge bit će osnov za ostvarenje ovog cilja, odnosno za podizanje sposobnosti proizvođača da uvedu sisteme kvaliteta, da budu uključeni u različite certifikacijske programe, te da obezbijede investiranje u opremu vezanu za zadovoljavanje EU standarda.

7.2. Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini

Mjere agrarne politike koje fokusiraju opšte usluge, odnosno jačanje lanca vrijednosti i podrške udruživanja proizvođača, te transfera tehnologija će osigurati ostvarenje ovog cilja. Dodatno i mjere koje su usmjerene na podršku razvoju istraživanja i inoviranja mogu biti iskorištene za promociju i uspostavljanje inicijativa za povezivanje na horizontalnom i vertikalnom nivou. Također će udruživanje i povezivanje biti poticano i kroz mjere koje za cilj imaju unapređenje biljne i stočarske proizvodnje i to u obliku kriterija za dodjelu sredstava.

7.3. Jačanje infrastrukture u doradi preradi i distribuciji (logistika sektora)

Za ostvarenje ovog cilja predviđa se set aktivnosti koje trebaju da obezbijede izradu Fizibiliti studije o funkcionalnom sistemu veletržnica u FBiH, zatim Studiju o postojećem stanju i projekcija razvoja sistema skladišnih kapaciteta i kapaciteta za pakiranje, te pripremu tipskih projekata i pripremu detaljnih uputstava za dobavljanje dozvola za izgradnju skladišnih prostora. Osim toga, i aktivnosti koje se poduzimaju za unapređenje kapaciteta za apsorpciju EU projekata i programa (posebno IPARD-a) će osigurati ostvarenje ovog cilja. Naravno, i ovdje se podrazumjeva aktivna uloga Ministarstva na obezbjeđenju sredstava za ostvarenje ovih aktivnosti iz drugih izvora.

Prioritetno područje br. 8:

Razvoj ruralnih područja

Obrazloženje:

Kvalitet života u ruralnim područjima ovisi o socijalnoj infrastrukturi koja djelimično oblikuje dugoročne demografske trendove (koji su obično negativni), zatim o nivou razvijenosti ruralne ekonomije, koja počiva na poljoprivredi, ali mora uključivati i set nepoljoprivrednih ekonomskih aktivnosti. Istovremeno, kvalitet ekonomije zavisi od razvijenosti fizičke infrastrukture. Diverzifikacija poslovnih aktivnosti je veoma važna jer ona otvara prostor za promjenu strukture i jačanje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, zatim smanjuje ovisnost od poljoprivrednog dohodka, te se obezbeđuju uslovi za stabilniji dohodak i onih gazdinstava čiji je opstanak u poljoprivredi neizvestan, čimeruralne sredine postaju ekonomski i socijalno manje ranjive. Istovremeno diverzifikacijom poslovnih aktivnosti obezbjeđuje se širok spektar raznolikih usluga za stanovništvo ruralnih prostora, što ima pozitivan efekat na smanjenje migracija selo-grad.

Mehanizmi djelovanja:

Strategija podrazumijeva kreiranje i implementaciju mjera politike ruralnog razvoja koja će unaprijediti konkurentnost proizvodnji, te stvarati mogućnost ostvarivanja dodatnih prihoda u okviru poljoprivrede i srodnih delatnosti. Ove mjere će omogućiti podršku rekonstrukciji sela, njegove društvene i fizičke infrastrukture, te podršku zaštiti prirodnog i kulturnog nasleđa u vezi sa poljoprivredom i srodnim delatnostima. Naravno važan fokus ovih mjera je i zaustavljanje negativnih demografskih trendova, a kroz podršku stvaranja novih radnih mjesta za mlade (star-up).

Ovaj segment agrarne politike će u budućnosti dobijati sve više na značaju. Ipak, treba istaći da u okviru ove strategije ovo područje nije detaljno obrađeno, ali da bi predstavili ukupan koncept strategije ono je moralo biti pomenuto. Naravno, ovo područje i način ostvarenja predviđenih ciljeva bit će predmet posebnog dokumenta, a ovdje predloženi operativni okvir nema namjeru da nameće rješenja.

Operativni ciljevi:

- 8.1. Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja
- 8.2. Unapređenje dobne i obrazovne strukture
- 8.3. Diverzifikacija nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima
- 8.4. Zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine
- 8.5. Unapređenje fizičke infrastrukture važne za sektor

Prioritetno područje br. 9:

Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije

Obrazloženje:

U okviru SWOT analize neefikasnost administracije je izdvojena kao posebna slabost, ali i ograničenje razvoja sektora, a posebice njegove sposobnosti da privuče neophodna, ali i povoljna razvojna sredstva. Dodatno, imajući na umu globalnu promjenu načina administrativnog upravljanja (ograničenje uticaja), zatim smanjenje raspoloživih budžetskih sredstava, ali i zahtjeve da upravljanje javnim politikama bude transparentno i sljedivo, da obezbijedi svim interesnim stranama isti pristup informacijama i resursima, ali i da ih uključi u procese donošenja odluka, jasno je da se i organizacija, način obavljanja poslova moraju mijenjati, i to korjenito. Organizacijska promjena je dugoročan proces, koji mora počivati na dva osnovna stupa: odanost top menadžmenta i sposobnost, vještine i predanost zaposlenih. Dakle, strategija pokušava postaviti temelje organizacijskog ponašanja koji će obezbijediti minimum odanosti top menadžmenta (ministara kao političke figure), te osnažiti uposlenike da shvate važnost promjene, način na koji ona treba biti izvedena, te potaknuti njihovu kreativnost u pronalaženju adekvatnih procedura administrativnog poslovanja.

Dodatno, EU i regionalne integracije (sve ono što one podrazumijevaju) su prepoznate kao važna mogućnost za dalji razvoj sektora i u smislu dostupnosti atraktivnog tržišta, ali i u smislu mogućnosti za korištenje razvojnih fondova, programa, tezanja i tehnologija. Da bi ova mogućnost bila adekvatno korištena neophodno je ispuniti određene zahtjeve u pogledu izgradnje i efikasnosti institucionalnog okvira sektora. Zbog toga, institucionalne promjene na nivou sektora i organizaciono jačanje Ministarstva, kao i jačanje koordinacije i saradnje svih nivoa vlasti jeste minimalni preduslov za korištenje ove mogućnosti.

Mehanizmi djelovanja:

Unapređenje kapaciteta administracije da implementira moderne prakse upravljanja bit će obezbjeđeno mjerama agrarne politike usmjerene na obezbjeđenje opštih usluga u poljoprivredi, odnosno mjerom Tehnička i administrativna podrška.

Predviđen je i čitav niz aktivnosti koje uključuju reorganizaciju i reformu institucija, uvođenje novih praksi upravljanja, praćenja i evaluacije procesa implementacije poljoprivredne politike, trening i školovanje, te aktivnosti vezane za analizu efekata poljoprivredne politike i procesa pridruživanje, te definisanje pozicija u procesu pregovaranja sa EU.

Stvaranje tima za implementaciju i praćenje izvršenja strategije, te uvođenje obaveze detaljnog izvještavanja i sakupljanja podataka, samo po sebi jeste mjera jačanja institucija.

Aktivna uloga Ministarstva je neophodna kako bi se obezbijedila ambiciozna sredstva za uspostavu nedostajućih institucija, ali i za primjenu modernih upravljačkih praksi u procesu kreiranja i upravljanja javnim politikama.

Operativni ciljevi:

9.1. Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija

Za ostvarenje predviđa se set aktivnosti usmjerenih na jačanje kapaciteta zaposlenih (permanently obrazovanje), zatim uspostavljanje tveening projekata sa institucijama iz zemalja donatora, te permanentno usavršavanje administrativnih procedura neophodnih za adekvatno sakupljanje i razmjenu podataka i informacija na svim nivoima vlasti, te za koordinaciju upravnih aktivnosti, a posebno onih vezanih za implementaciju mjera agrarne politike. Osim toga, predviđa se i set aktivnosti vezanih za analizu efekata mjera poljoprivredne politike i efekata priključivanja EU, te definisanjai podrška pregovaračkih pozicija (njihovo definisanje uz korištenje modernih modela i oruđa). Naravno temelj za ostvarenje ovog cilja bit će fizibiliti studija za uspostavljanje novih nedostajućih institucija i njihovo jačanje. Ministarstvo će obezbjediti sredstva i iz drugih izvora, te pronalaženja donatora spremnih da investiraju u ovu oblast ili da obezbijede neophodnu tehničku pomoć

9.2. Ubrzavanje preuzimanja acquisa (pravni poredak EU)

Predpostavlja se uspostava tjesne saradnje sa dugim nadležnim institucijama (posebno sa DEI), prije svega u pripremi preciznog akcionog plana vezanog za preuzimanje acquisa, sa jasno definisanim terminima, odgovornim licima i obezbjeđenim izvorima finansiranja.

9.3. Postepeno i racionalno uvođenje ZAPu sličnih mjera agrarne politike

Mjere agrarne politike predložene u okviru ove strategije su u velikoj mjeri u skladu sa principima i zahtjevima ZAPa i WTOa. Ipak ima dosta prostora za unapređenje i uvođenje mjera koje propagira ZAP. Uvođenje novih mjera će zavistiti od potreba sektora, ali i procesa približavanja EU.

9.4. Jačanje saradnje i koordinacije svih interesnih grupa u cilju poboljšanja imidža poljoprivrede u društvu

Ostvarenje ovog cilja će se osigurati kroz set mjera usmjerenih na opšte usluge (promocija), ali i set aktivnosti usmjerenih na reorganizaciju Ministarstva, te aktivnosti vezane za jačanje društvene odgovornosti sektora (stipendiranje mladih ljudi, uključivanje u inicijative lokalnih zajednica isl), te stalnom unapređenju transparentnosti i sljedivosti procesa upravljanja, ali i kreiranja i implementacije, kako strategije, tako i agrarne politike. Osim toga, bilo bi veoma važno da i Ministarstvo uvede sistem upravljanja kvalitetom.

6. MOGUĆI SCENARIJI RAZVOJA POLJOPRIVREDNOG SEKTORA FEDERACIJE BIH

Kako bi logika predložene intervencije, odnosno izabranog strateškog okvira djelovanja bila jasno objašnjena, te kako bi bile istaknuta finalna njegova očekivanja izvršena je scenario analiza. U okviru ove analize poređena su dva scenarija, odnosno poređena su stanja ukoliko pristup razvoju sektora ne bi promijenio (base-line stanje) i stanja ukoliko se ostvare ciljevi predložene agrarne politike.

6.1. Polazište i vrste scenarija

Na početku scenario analize neophodno je jasno definisati polazišta odnosno način na koji će rezultati sektorskog razvoja biti kvantificirani. Dobro objašnjena polazišta omogućavaju jednostavniju analizu, a rezultat analize biva jasniji i tada postaje pravi argument za dalji dijalog o strateškom razvoju sektora.

6.1.1. Polazište

Jedan od ciljeva izrade ovog dokumenta je i sagledavanje budućih pravaca razvoja sektora u uslovima implementacije definisanih ciljeva i uspostave mehanizama i instrumenta nove Strategije razvoja i prilagođavanja poljoprivrede Federacije BiH. U tom kontekstu sačinjena je kvantitativno-kvalitativna prognoza budućih kretanja važnijih poljoprivrednih proizvodnji, gdje su kao osnova poslužili njihovi dosadašnji trendovi (period 2003.-2012.) i ocjena većeg broja eksperata za odabrane poljoprivredne proizvodnje. Izabrane proizvodnje čine više od 80% ukupnog bruto poljoprivrednog outputa Federacije BiH. Prognoza je urađena uz pomoć scenarijske analize, a bazira se na predstavljenoj sektorskoj analizi i analizi konkurentnosti, uz procjenu različitih tehnoloških, ekonomskih pa i političkih polazišta. Simulacija se odnosi na petogodišnji period implementacije Strategije 2014.-2018. i podrazumijeva moguće promjene u iskorištavanju resursa (zasijane i zasađene površine, broj stoke) i promjenama u prinosima kao rezultata tehničko-tehnološkog napretka.

U cilju pojednostavljenog prikazivanja i izbjegavanja suvišnog detaljisanja neki subsektori posmatrani su objedinjeno, uz izdvajanje važnijih kultura, dok su neki subsektori poput pčelarstva, ribarstva, proizvodnje cvijeća, proizvodnja sjemenskog i sadnog materijala, plantažnog uzgoja ljekovitog bilja i sl., čiji je značaj manji i/ili nije vezan za sadašnju i buduću direktnu podršku nisu obuhvaćeni ovom scenarijskom analizom. Detaljnije elaboriranje mogućih scenarija učinjeno je samo na nivou najvažnijih proizvodnji.

U uvodnom dijelu još treba istaći da scenarijski pristup nema za cilj da pokaže šta će biti nakon određenog vremena, odnosno 2018. godine, nego da na osnovu većeg broja informacija, podataka

i činjenica prikaže *šta bi moglo da bude*. Za scenarijske analize, kako je to uobičajeno, posmatrane su dvije grupe činilaca: eksterni i interni.

Među eksternim činiocima izdvajaju se sljedeći:

- opšta kretanja i tendencije na tržištu hrane u regionu, EU i na globalnom tržištu,
- dostignuti nivo pregovora BiH u okviru STO (globalna liberalizacija u trgovini hranom) i očekivani ulazak krajem 2013. godine,
- stanje tržišta u regionu u kontekstu CEFTA sporazuma,
- pristupanje Hrvatske Evropskoj uniji,
- otvaranje novih tržišta poput Turske, Rusije i arapskih zemalja,
- nastavak liberalizacije trgovine u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU,
- klimatske promjene i povećanje rizika.

Najvažniji interni činioci za prognozu kretanja u poljoprivredi su:

- ispoljeni trendovi i dostignuti nivo proizvodnje u proteklom periodu (2003-2012) u najvažnijim odabranim subsektorima/proizvodnjama,
- dostignuti nivo konkurentnosti važnijih poljoprivrednih proizvoda,
- dostignuti nivo tehničko-tehnološkog unapređenja pojedinačnih sektora poljoprivrede,
- iskazane promjene u makroekonomskom okruženju, kretanja u ukupnoj ekonomiji u uslovima izražene recesije posljednjih godina te njihov uticaj na standard stanovništva u kontekstu ponude i potražnje poljoprivrednih proizvoda na domaćem tržištu,
- politička (ne)usaglašavanja na nivou BiH i (ne)stvaranje uslova za korištenje EU predpristupnih fondova (IPARD II) i drugih pogodnosti važnih za sektor,
- odnos potrošača prema lokalno proizvedenoj hrani.

Ocjena proizvodnje urađena je kao produkt raspoloživih resursa (zemljišta ili broja grla stoke) i intenziteta proizvodnje svedene na jedinicu mjere (hektar površine, rodno stablo, grlo stoke i sl.). Prognoza se odnosi na 2018. godinu, odnosno godinu kada se završava implementacije Strategije.

Za Bosnu i Hercegovinu (Federaciju BiH), kao i za druge zemlje u tranziciji, u scenarijskoj analizi polazilo se od stava da velike godišnje promjene u poljoprivredi nisu realne. Samo u izuzetnim prilikama, moguće je postići stope rasta od 5-6% na godišnjem nivou, isto kao što je moguće samo u nekim specifičnim sektorima na kraći rok ostvariti i znatno veće skokove. Ipak, na višegodišnjem nivou realno je očekivati stopu rasta ne veću od 2-4%.

Uprkos činjenici da BiH (FBiH) statistika ima brojne nedostatke, za procjenu su uzimani službeni statistički podaci, osim u slučajevima kada je očigledno da ti podaci ne odgovaraju stvarnom stanju, a s druge strane, postoje argumentovane ekspertske ocjene o kretanjima i pokazateljima u pojedinim sektorima¹⁵.

---

¹⁵ Primjer: FAO sektorska analiza vina i ocjena aktuelnih površina pod vinovom lozom.

6: Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora f BiH

Osim što ova scenarijska analiza ima za cilj da pokaže šta bi moglo da bude sa sektorom poljoprivrede u 2018. godini, ona će moći da se koristi i za druge svrhe. Tako će biti dodatno sredstvo pri donošenju odluka samih proizvođača o tome da li da se bave nekom proizvodnjom, a uz to bi mogla i pomoći u sagledavanju realnijih izvoznih potencijala Federacije Bosne i Hercegovine. Scenarijska analiza može u izvjesnoj mjeri da bude i potpora za sistematsku analizu tržišta i uopšte poljoprivredne politike ovog BiH entiteta.

6.1.2. Vrste scenarija

U predviđanju buduće proizvodnje odabranih subsektora/proizvoda korišten je metod scenarijske analize, pri čemu su posmatrana dva moguća scenarija:

- 1) Scenarij bez promjena (tzv. "baseline" scenario),
- 2) Ciljni scenarij sa dva očekivana nivoa-granice:
  - a) Donja granica (minimalno očekivane promjene)
  - b) Gornja granica (optimističko očekivane promjene)

6.1.2.1. Scenarij bez promjena ("Baseline" scenarij)

Ekspertske ocjene kod ovog scenarija zasnivaju se na tome da nema promjena u agrarnoj politici i da nema većeg uticaja vanjskog i unutrašnjeg okruženja na sektor, odnosno zasnivaju se na sljedećim pretpostavkama:

- zadržavaju se ispoljene tendencije u iskorištavanju resursa i postizanju prosječnih prinosa,
- nastavljaju se ispoljavati slabosti i ostvarivati prijetne utvrđene u sektorskoj SWOT analizi,
- poljoprivreda zadržava isti (loš) tretman u ukupnoj ekonomiji Federaciji BiH,
- daljna liberalizacija trgovine koja dovodi do pogoršanja prihoda poljoprivrednih gazdinstava usljed pada cijena outputa u odnosu na prethodni period,
- nastavak smanjivanja prisustva donatora i njihove uloge u razvoju sektora, posebno u sferi tehničko-tehnološkog napretka i transfera znanja,
- nastavak političke nestabilnosti zemlje, izostajanje uspostave neophodnih struktura za povlačenje EU predpristupnih fondova,
- budžetska izdvajanja za sektor zadržavaju se na istom nivou, sa istom strukturom podrške i bez promjena u kontekstu približavanja EU.

6.1.2.2. Ciljni scenario

Kod ekspertske ocjene ovog scenarija daju se ciljna očekivanja i to u okviru dvije moguće granice. **Prva, donja granica**, minimalne očekivane promjene u sektoru gdje su kod odabranih proizvodnji uzete u obzir sljedeće pretpostavke:

- poboljšavaju se utvrđene tendencije u iskorištavanju resursa i postizanju prosječnih prinosa, ali u skromnim razmjerama,
- dolazi do realizacije samo dijelom prednosti i iskorištavanja mogućnosti koje su utvrđene u sektorskoj SWOT analizi,
- nastavljaju se ispoljavati slabosti i ostvarivati prijetnje utvrđene u SWOT analizi,
- politička kriza na državnom nivou još nije prevaziđena, nedostatak volje za ispunjavanje EU uslova i upitni IPARD fondovi,
- produžetak političke krize u Federaciji BiH, kašnjenje u reformi,
- obim budžetske podrške zadržan na istom nivou ili neznatno povećan sa implementiranim promjenama samo u određenom dijelu Strategije,
- ekonomski oporavak Federacija BiH ne ide željenim tempom, ekonomski rast ne prelazi 1% na godišnjem nivou – direktan odraz na smanjena ulaganja u sektor, njegov tehnološki razvoj i ukupnu njegovu modernizaciju,
- nastavak smanjivanja prisustva donatora i njihove uloge u razvoju (tehničko-tehnološkom i transferu znanja) sektora,
- prehrambena industrija bez značajnijih promjena i načina animiranja primarne poljoprivredne proizvodnje.

Druga, gornja granica sa optimističko očekivanim promjena u odabranim proizvodnjama zasniva se na sljedećim pretpostavkama:

- poboljšavaju se utvrđene tendencije i u iskorištavanju resursa i u postizanju prosječnih prinosa,
- dolazi do realizacije većeg broja definisanih prednosti i iskorištavanja mogućnosti koje su utvrđene u sektorskoj SWOT analizi,
- smanjuju se posljedica ulaska Hrvatske u EU i razvija nastup na drugim tržištima poput Turske, Rusije i sl.
- kraj političke krize na državnom nivou, ispunjavanje EU uslova za puno korištenje IPARD fondova, stvoreni uslovi i za druga donatorska sredstva,
- kraj političke krize u Federaciji BiH, brže provođenje reformi,
- obim budžetske podrške na višem nivou (prihvaćen prijedlog poljoprivrednog budžeta na nivou godišnjeg rasta od 7%) sa implementiranim promjenama u najvećem dijelu Strategije,
- ekonomski oporavak Federacija BiH ide željenim tempom, što za posledicu ima veća strana ulaganja u poljoprivredni sektor i njegov tehnološki razvoj i modernizaciju,
- prehrambena industrija pokazuje izvjesne pozitivne promjene što dovodi do animiranja primarne poljoprivredne proizvodnje i
- Jačanje pozitivnog odnosa potrošača prema specifičnim i visokokvalitetnim BiH proizvodima.

6.2. Poljoprivredno zemljište

Ukupno poljoprivredno zemljište u Federaciji BiH, prema zvaničnim podacima, u periodu 2003.-2012. nije se značajnije mijenjalo i zadržavalo se na približno istom nivou od oko 1,14 miliona ha. U odnosu na prosjek 2003.-2005. došlo je do izvjesnih strukturnih promjena, na način da su se smanjile oranične površine za 5% i livade za 2%, dok su povećane površine pod trajnim zasadima za 9, i pašnjaci za 2%.

Tabela 16 - Scenarij korištenja poljoprivrednog zemljišta

Kategorija zemljišta	Jedinica mjere	Stanje		Scenariji				
		Prosjek 2003. - 2005.	Prosjek 2010. - 2012.	Indeks Prosjek 2003. - 2005. =100	Bez promjena		Ciljni	
					2018	Indeks Prosjek 2010. - 2012. =100	2018	Indeks Prosjek 2010. - 2012. =100
Oranice i bašte	000 ha	414,0	394,0	95	374,3	95	386,1 - 413,7	98 - 105
Trajni zasadi	000 ha	45,0	49,0	109	53,4	109	53,9 - 56,4	110 - 115
Livade	000 ha	261,0	256,0	98	250,9	98	256,0 - 2 66,2	100 - 104
Pašnjaci	000 ha	428,0	438,0	102	446,8	102	438,0 - 429,2	100 - 98
Poljoprivrednozempljište	000 ha	1148,0	1137,0	99	1125,4	99	1144,3 - 1155,3	100 - 103

Kod scenarija bez promjena, koji uzima u obzir da nema ni promjena u agrarnoj politici, a time ni u zemljišnoj politici, te da nedostaju mjere koje bi stimulisale korištenje većeg obima oraničnih površina, očekivanja mogu ići u pravcu daljnje smanjenje ovih površina za 5% i dostizanja nivoa od 374 hiljade hektara. Zadržavanje skromne i nedovoljne direktne podrške prema stočarskim proizvodnjama kojima su prirodne livade važan izvor stočne hrane (ovčarstvo i kozarstvo) očekuje se daljnje smanjivanje površina pod prirodnim livadama za 2%, dok će se za isti postotak povećati ekstenzivnije pašnjačke površine. Konačno, zadrži li se pozitivan trend u tzv. kapitalnim ulaganjima, odnosno investicijama u trajne zasade kao važnim dijelom ose konkurentnosti ruralnog razvoja, može se očekivati nastavak njihovog povećanja za novih 4,5 hiljada hektara površine, odnosno oko 900 hektara godišnje. Ukupno poljoprivredno zemljište u 2018. godine bi zadržalo gotovo isti nivo kao prosjek 2010.-2012., i iznosilo bi 1,125 miliona hektara.

Prema ciljnom scenariju donja granica očekivanih promjena ogleda se u tome da će još uvijek biti prisutan trend smanjenja oraničnih površina (indeks 98) u odnosu na referentni prosjek 2010.-2012., te povećanje intenzivnih površina pod trajnim zasadima (2% na godišnjem nivou). Za ovakva očekivanja pretpostavke su da je podrška zadržana na istom ili sličnom nivou, implementiran samo dio buduće Strategije, dostupnost i realizacija međunarodnih fondova uključujući i IPARD veoma skromna, te nastavak političke krize kojim se smanjuje veće prisutvo direktnih stranih investicija. Optimizam vezan za povećanje trajnih zasada leži u činjenici pozitivnih trendova u analiziranom periodu i značajnom "prostoru" domaće proizvodnje voća na BiH tržištu. Implementirani dio Strategije kojim se podržava ovačarska proizvodnja i uvažava manje povoljno područje (MPP) uslovalo bi povećanje površina pod livadama i zadržavanje pašnjaka na istom nivou kao i u 2012. godine. Gornja granica ciljnog scenarija pretpostavlja

prihvatanje veće budžetske podrške sektoru i promjena koje Strategija predviđa, implementacije najvećeg dijela Strategije u kojima se uvode naknade za MPP, jedinstveno plaćanje za najveći broj biljnih proizvodnji po ha, dostupnost međunarodnih fondova za prestrukturiranje i biljnih i animalne proizvodnji, te povećanje ukupne konkurentnosti poljoprivrede Federacije BiH. Prema ovome scenariju u 2018. godini strukturne promjene poljoprivrednih površina bi mogle da izgledaju tako da su ukupne oranične površine povećane za 5%, trajni zasadi za možda čak i 15%, livade bi dostigle nivo korištenja iz 2003 godine, dok bi pašnjačke površine za 2% bile manje od onih koje su utvrđene prosjekom 2010.-2012. godine. Osim prethodno rečenog, za ostvarenje ovakvog scenarija potrebno je primjenjivati i zakonsku regulativu, odnosno Zakon o poljoprivrednom zemljištu.

6.3. Biljna proizvodnja

6.3.1. Proizvodnja ratarsko-povrtnarskih kultura

U okviru proizvodnje usjeva sa oranica, odnosno ratarsko-povrtnarskih kultura scenarijska analiza urađena je za pšenicu, kukuruz, povrće (ukupno), krompir te krmno bilje (ukupno). Pregled mogućih scenarija i očekivanih rezultata u 2018. godini može se vidjeti u narednom tabelarnom prikazu.

Tabela 17 - Scenarijska analiza važnijih ratarsko-povrtnarskih kultura

Vrsta proizvodnje	Jedinica mjere	Stanje		Scenariji				
		Prosjek 2003. - 2005.	Prosjek 2010. - 2012.	Indeks Prosjek 2003. - 2005. =100	Bez promjena		Ciljni	
					2018	Indeks Prosjek 2010. - 2012. =100	2018	Indeks Prosjek 2010. - 2012. =100
Pšenica								
Površina	000 ha	21,13	18,00	85	15,30	85	16,20 - 17,46	90 - 97
Prosj. prinos	t/ha	2,80	3,43	123	3,84	112	3,91 - 4,05	114 - 118
Proizvodnja	000 t	59,16	61,72	104	58,76	95	63,33 - 70,65	103 - 114
Kukuruz (zrno)								
Površina	000 ha	49,324	47,95	97	46,99	98	49,38 - 51,30	103 - 107
Prosj. prinos	t/ha	3,93	3,87	98	3,83	99	4,06 - 4,26	106 - 110
Proizvodnja	000 t	193,84	185,55	96	180,02	97	200,67 - 218,39	108 - 118
Povrće								
Površina	000 ha	15,45	14,49	94	13,77	95	14,49 - 15,22	100 - 105
Prosj. prinos	t/ha	6,63	7,49	113	8,46	113	8,69 - 8,99	116 - 120
Proizvodnja	000 t	102,46	108,54	106	116,52	107	125,90 - 136,76	116 - 126
Krompir								
Površina	000 ha	25,14	21,80	87	18,97	87	20,06 - 20,93	92 - 96

6: Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora f BiH

Prosj. prinos	t/ha	8,33	9,53	114	10,86	114	11,25 - 11,72	118 - 123
Proizvodnja	000 t	209,42	207,75	99	206,05	99	225,54 - 245,32	109 - 118
Krmno bilje								
Površina	000 ha	55,31	60,97	110	64,02	105	67,07 - 70,12	110 - 115
Prosj. prinos	t/ha	7,13	7,72	108	8,11	105	8,41 - 8,80	109 - 114
Proizvodnja	000 t	394,39	470,71	119	518,96	110	564,38 - 617,10	120 - 131

Pšenica

Sa niskom konkurentnošću u odnosu na zemlje regiona i EU i relativno skromnom domaćom podrškom proizvođači pšenice kao osnovne hljebne žitarice sve više napuštaju ovu proizvodnju u Federaciji BiH. Ukupna proizvodnja je, uprkos značajnom smanjenju zasijanih površina, ipak nešto veća u odnosu na prosjek 2003.-2005. i iznosi 61,7 hiljada tona, što je i dalje veoma skromno i čini tek 15-tak% ukupnih potreba stanovništva Federacije BiH za ovim proizvodom. Znatnije povećanje proizvodnje pšenice nije realno. Povećanje bi trebalo biti više rezultat korištenja raspoloživih resursa (oraničnih površina), a manje prosječnog prinosa koji se može još podizati. Rješavanje pitanja skladištenja (investicije) kao i pitanje klimatskih promjena i adekvatna reagovanja na njih (npr. uvođenje sorti otpornijih na sušu) također bi mogli biti bitni činioci buduće ukupne proizvodnje ove veoma važne strateške kulture. Konačno, investicije u proizvodnju kako iz domaćih tako i međunarodnih (IPARD) izvora mogla bi možda imati i presudnu ulogu u zaustavljanju i unapređenju iskazanih negativnih tendencija u ovoj proizvodnji.

Prema scenariju bez promjena i uzetim pretpostavkama datim u polaznim objašnjenjima očekuje se daljnje smanjenje zasijanih površina za 15%, nastavak tehnološkog napretka i povećanje prosječnog prinosa od 12%. Ovim, bi se u 2018. godini mogla očekivati ukupna produkcija pšenice od 59 hiljada tona, odnosno za nekih 5% manje nego u periodu 2010.-2012. Ciljni scenario sa svojom donjom granicom pretpostavlja i dalje nedovoljno investiranje u proizvodnju, stimulisanje proizvodnje kroz direktna plaćanja, te nastavak tehnološkog napretka. U ovakvim uslovima očekuje se nastavak smanjivanja zasijanih površina za 10%, ali uz povećanje prosječnog prinosa ukupna proizvodnja bi mogla biti veća u odnosu na referentni period 2010.-2012. Gornja granica ovog scenarija pretpostavlja implemetaciju Strategije i kontinuiranu i jedinstvenu direktnu podršku po hektaru, stvaranja povoljnijeg političko-ekonomskog ambijenta i mogućnosti korištenja IPARD i drugih fondova, jačanja ose konkurentnosti ruralnog razvoja i investicija u potrebne objekte i opremu (sistema za navodnjavanje) te poboljšanja sortnog sastava (uvođenja kvalitetnijih i otpornijih sorti na sušu). U spomenutim uslovima jačali bi veći proizvođači i ukupan tehnološki napredak bi mogao dostići nivo od 4,05 tona/ha. Trend smanjivanja zasijanih površina bi mogao biti značajno usporen (još uvijek ne i zaustavljen) i u konačnici to bi značilo ukupnu proizvodnju od 71 hiljade tona, 14% više nego na početku implementacije Strategije i jednu šestinu domaćih potreba.

Kukuruz (zrno)

U odnosu na pšenicu, proizvodnja kukuruza je uprkos nedostatku direktne podrške sa federalnog nivoa ostvarila značajnije rezultate koji se ogledaju prije svega u zasijanim površinama. U period 2003.-2012. ukupne zasijane površine se kreću između 48 i 50 hiljada hektara, dok je prosječan prinos nešto ispod 4 t/ha i varira u zavisnosti od vremenskih ne/prilika. Ostvarena proizvodnja od prosječnih 190 hiljada tona nije dovoljna da zadovolji domaće potrebe za ovim proizvodom. Osim zbog potreba plodoreda, i radi zadovoljavanja sve izraženijih potreba stočarstva za koncentrovanim hranivima, te ublažavanja izraženog deficita u ovom proizvodu, bilo bi potrebno povećati površine pod ovom kulturom. Ipak, značajnije povećanje proizvodnje kukuruza nije realno. Povećanje bi, kao i kod pšenice, trebalo biti više rezultat korištenja raspoloživih resursa (oraničnih površina), ali i prosječnog prinosa koji se može još značajno podizati. Vrlo važan će biti i nivo unapređenja domaće stočarske proizvodnje. Rješavanje pitanja skladištenja (investicije) kao i pitanje klimatskih promjena i adekvatna reagovanja na njih (npr. uvođenje novih generacija hibrida otpornih na sušu) također bi mogli biti bitni činioci buduće ukupne proizvodnje. Naravno, investicije u proizvodnju kako iz domaćih tako i međunarodnih izvora i kod proizvodnje kukuruza mogu imati veoma važnu ulogu.

Scenarij bez promjena kod ove kulture pretpostavlja daljnje izostavljanje direktne podrške proizvođačima, nedostatak investicija kojima bi se stvorili bolji uslovi za sušenje i skladištenje te zadržavanje aktuelnog sortimenta bez uvođenja novih sorti/hibrida kojima bi domaća proizvodnja bila konkurentnija i prilagođenija sve izraženijim klimatskim promjenama. U takvim uslovima zadržao bi se ili neznatno (2%) smanjio dosadašnji nivo zasijanih površina. Zbog zadržavanja postojećeg stanja ne bi bilo značajnih tehnoloških unapređenja te bi se prosječan prinos zadržao na nivou prosjeka iz perioda 2010.-2012. i iznosio bi 3,83 t/ha. Ukupna proizvodnja po ovom scenariju mogla bi u 2018. godini iznositi 180 hiljada tona, što je neznatno manje u odnosu na period prije implementacije Strategije i znatno manje od domaćih potreba za ovim proizvodom. Donja granica ciljnog scenarija također porazumijeva nedostatak značajnijih investicija u proizvodnju, i pretpostavlja djelimičnim sprovođenjem Strategije. Uvođenjem direktnih plaćanja po hektaru i djelimično pozitivnim kretanjim u stočarskoj proizvodnji moglo bi doći do boljeg iskorištavanja oraničnih površina i povećanja zasijanih površina 0,5% godišnje. Tako bi u 2018. godini moglo biti ukupno 49,4 hiljade hektara zasijanih površina pod ovom kulturom što bi uz realan tehnološki napredak i postignuti nivo od 4,06 t/ha uslovalo ukupnu proizvodnju od 200,7 hiljada tona. Za 8% više nego u prethodnom periodu, ali još uvijek nedovoljno za zadovoljenje domaćih potreba. Optimistička gornja granica ovog scenarija pretpostavlja punu implementaciju Strategije, kontinuiranu i jedinstvenu direktnu podršku, stvaranje mogućnosti korištenja EU predpristupnih fondova i postojanja drugih fondova kao direktna podrška investicijama u potrebne objekte i opremu te poboljšanje sortnog sastava i uvođenje novih hibrida otpornih na sušu. U spomenutim uslovima povećala bi se zainteresovanost posebno velikih proizvođača i prosječan prinos kao pokazatelj dostignutog tehničko-tehnološkog nivoa mogao bi dosegnuti do 4,26 tona/ha. Zasijane površine mogle bi se u prosjeku godišnje povećavati za 1,5% (ukupno 7%), tako da uz pretpostavljeni tehnološki napredak u 2018. godini moguće je ostvariti ukupnu produkciju od 218,4 hiljada tona kukuruza

6: Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora f BiH

u zrnju. To bi bilo za 18% više nego u periodu do implementacije nove Strategije, i ujedno bi pokazalo značajno veći razvojni nivo.

Povrće

Analiza stanja pokazala je negativne tendencije u ukupnim zasijanim površinama povrtnarskih kultura, za razliku od prosječnih prinosa koji su u umjerenom porastu. Domaća proizvodnja povrća ima svoju prepoznatljivost kod potrošača, ali je i dalje nedovoljna konkurentna u odnosu na uvoz. Dodatni problem razvoju ove proizvodnje čini nerazvijena prerađivačka industrija koja iz godine u godinu postaje još slabija. Scenarijska analiza se odnosi na ukupnu proizvodnju glavnih proizvodnji povrća (90% ukupne proizvodnje) i bilo bi dobro ući u strukturu ove proizvodnje i napraviti analizu pojedinačno po vrstama. Ta tema trebalo bi da bude predmet posebne sektorske analize, kojom bi se cjelovitije sagledali svi bitni aspekti ovog, za Federaciju BiH poljoprivredu veoma važnog sektora. Posebno bi bila interesantna analiza proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru, koja je posljednjih nekoliko godina u snažnoj ekspanziji, posebno u kontinentalnom dijelu entiteta.

Prema scenariju bez promjena koji uzima u obzir nastavak mijenjanja navika kupaca i kupovine povrća u velikim trgovačkim lancima u kojima domaći proizvodi sve teže ulaze zbog cjenovne nekonkurentnosti, skromnu direktnu budžetsku podršku jednako sa entitetskog i kantonalnog nivoa, te generalno nedostatak investicija kojima bi se mogli nadomjestiti sve teži uslovi proizvodnje usljed klimatskih promjena (suša, mrazovi, grad) za očekivati je zadržavanje negativnog trenda zasijanih površina pod ovim kulturama i to na godišnjem nivou za 1%. Budući na izrazito dosadašnje niske prosječne prinose, kod ovog scenarija očekuju se određeni pozitivni proizvodno-tehnološki pomaci čije povećanje bi moglo biti za 2,5-3% godišnje, što bi kao finalni rezultat imalo očekivanu ukupnu produkciju u 2018. godini od 117 hiljada tona, 7% više u odnosu na prosjek iz perioda 2010.-2012. Donja granica ciljnog scenarija predviđa zadržavanje nivo zasijanih površina iz perioda 2010.-2012., što uz očekivani tehnološki napredak (povećanje prosječnog prinosa za 3% na godišnjem nivou) bi moglo usloviti ukupnu proizvodnju od 126 hiljada tona. Ona bi za 16% bila veća nego u prethodnom periodu, ali još uvijek nedovoljno za zadovoljenje domaćih potreba. Pretpostavke za ovakav scenarij su male ali još uvijek nedovoljne investicije u proizvodnju (mehanizacija, plastenici), uvođenje direktnih plaćanja proizvođačima po ha, neznatno poboljšanje tržišne infrastrukture i još uvijek nedovoljni prerađivački kapaciteti. Optimistička gornja granica ciljnog scenarija pretpostavlja kontinuiranu i dosljednu primjenu mjera iz Strategije (direktna plaćanja po ha i investiranje kroz mjere ruralnog razvoja), korištenje IPARD i drugih sredstava kao direktnu podršku investicijama u potrebnu mehanizaciju, plastenike, drugu opremu, te u prerađivačku industriju, jačanje svijesti o kvalitetnoj domaćoj proizvodnji, ulazak domaćeg povrća u značajnije trgovačke lance, te stvaranje mogućnosti za veće prisustvo proizvoda na hrvatsko (EU) tržište. U ovakvim uslovima moguće je očekivati značajnije pozitivne promjene u proizvodnji povrća, koje bi se ogledale u zaustavljanju negativnog trenda zasijanih površina i povećanju prosječnih prinosa (možda i do 4% na godišnjem nivou) kao rezultat značajnijeg tehnološkog napretka. Ukupna produkcija povrća u 2018. godini bi po ovom scenariju mogla doseći 137 hiljada tona, što je za 26% više u odnosu na prosjek perioda 2010.-2012.

Krmno bilje

Veliki broj malih proizvođača sa skromnim znanjima o važnosti krmnog bilja u ishrani stoke čine da ukupna proizvodnja je i dalje mala i nedovoljna. Opća karakteristika sjetvenih površina krmnog bilja u periodu od 2003. do 2011. godine je blago smanjenje površina pod lucerkom i djetelinama, promjenljivost u zasijanim površinama travno-djetelinskih smjesa i smjesa trava i mahunjača, te značajno smanjenje površina pod stočnom repom. Za razliku od ovih krmnih kultura, zabilježeno je značajno povećanje zasijanih površina pod kukuruzom za zelenu masu (silažu). U narednom periodu proizvodnja krmnog bilja zavisiće u mnogome od položaja stočarske proizvodnje i uticaja brojnih eksternih i internih faktora. Ulazak Hrvatske u EU značajno će smanjiti izvozne mogućnosti mlijeka i mliječnih proizvoda kao i ostalih animalnih proizvoda, što će imati direktnog uticaja na broj stoke i potreba u krmnom bilju. S druge strane direktna plaćanja po hektaru mogla bi usloviti daljnje povećanje površina pod ovim kulturama, i uz očekivane pozitivne promjene i povećanje prosječnih prinosa moglo bi usloviti povećanje ukupne produkcije.

U scenariju bez značajnijih promjena u odnosu na prethodni period, za očekivati je nastavak pozitivnih tendencija u pogledu zasijanih površina kao i nastavak tehnološkog napretka pojedinačnih proizvodnji. Pomenuti ulazak Hrvatske u EU će pozitivne tendencije povećanja površina malo usporiti, no ipak u 2018. godini očekuje se povećanje ukupnih površina i prosječnog prinosa za 1% na godišnjem nivou, što u konačnici znači ukupnu proizvodnju od oko 519 hiljada tona. Prema ciljnom scenariju donja granica očekivanja ukupne produkcije krmnog bilja u 2018. godini iznosi 564 hiljade tona i temelji se na sljedećim pretpostavkama: nema značajnijih investicija u proizvodnju (nastavak političko-ekonomske krize), uvedeno je direktno plaćanje po ha za sve krmne proizvodnje koje se djelimično sprovodi, još nisu pronađena prava rješenja posljedica ulaska Hrvatske u EU, te da stočarstvo pokazuje male, ali pozitivne promjene. U ovakvim uslovima očekuje se nastavak pozitivnih tendencija u iskorištavanju resursa – zasijanih površina, a određenim pomacima u agrotehnici i uvođenjem prinostnijih sorti i u prosječnim prinosisima. Optimistički ciljni scenarij predviđa gornju granicu ukupne produkcije od 617 hiljada tona i povećanje od 6% na godišnjem nivou u odnosu na referentni prosjek perioda 2010.-2012. Za ovakav rezultat scenarij pretpostavlja ispunjavanje brojnih preduslova: dostupni predpristupni fondovi, zainteresovanost međunarodnih donatora, izdvajanje značajnijih sredstva za podizanje konkurentnosti u okviru ruralnog razvoja za neophodno investiranje u mehanizaciju i prateću opremu, izgradnju neophodnih objekata za spremanje i čuvanje krme, te kontinuirana i dosljedna primjena mjera iz Strategije (direktna plaćanja po ha). Ispunjavanjem ovih uslova značajno bi se povećao ukupni stočni fond, a time i potreba za krmom. Daljnji tehnološki napredak uvođenjem prinostnijih sorti i bolja agrotehnika mogli bi dovesti do možda i najvećih iskoraka u implementacije Strategije.

6.3.2. Proizvodnja voća i grožđa

U okviru voćarsko-vinogradarske proizvodnje scenarijska analiza urađena je za ukupnu proizvodnju voća, te pojedinačno za jabuku, šljivu, jagodasto voće i vinovu lozu, Pregled mogućih scenarija i očekivanih rezultata u 2018. godini može se vidjeti u narednom tabelarnom prikazu.

6: Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora f BiH

Detaljnije elaboriranje pojedinih scenarija urađeno je samo za ukupnu proizvodnju voća i proizvodnju grožđa.

Tabela 18 - Scenarijska analiza važnijih voćarskih kultura i vinove loze

Vrsta proizvodnje	Jedinica mjere	Stanje		Scenariji				
		Prosjeak 2003. - 2005.	Prosjeak 2010. - 2012.	Indeks Prosjeak 2003. - 2005. =100	Bez promjena		Ciljni	
					2018	Indeks Prosjeak 2010. - 2012. =100	2018	Indeks Prosjeak 2010. - 2012. =100
Voće								
Broj stabala	mil. stbl.	7,48	10,19	136	11,72	115	11,72 - 12,23	115 - 120
Prosj. prinos	kg/stablo	8,82	9,28	105	9,74	105	10,21 - 10,67	110 - 115
Proizvodnja	000 t	65,97	94,56	143	114,19	121	119,62 - 13,050	127 - 138
Jabuka								
Broj stabala	mil. stbl.	1,40	2,58	184	2,97	115	3,23 - 3,48	125 - 135
Prosj. prinos	kg/stablo	11,96	9,16	77	9,16	100	9,62 - 10,53	105 - 115
Proizvodnja	000 t	16,74	23,63	141	27,18	115	31,02 - 36,69	131 - 155
Šljiva								
Broj stabala	mil. stbl.	4,60	5,55	121	6,11	110	6,38 - 6,66	115 - 120
Prosj. prinos	kg/stablo	7,61	8,97	118	10,05	112	10,58 - 11,21	118 - 125
Proizvodnja	000 t	35,01	49,78	142	61,33	123	67,56 - 74,68	136 - 150
Jagodasto voće								
Površina	000 ha	0,86	1,06	123	1,27	120	1,33 - 1,43	125 - 135
Prosj. prinos	t/ha	8,62	9,86	114	10,35	105	10,85 - 11,83	110 - 120
Proizvodnja	000 t	7,41	10,45	141	13,17	126	14,37 - 16,93	138 - 162
Vinova loza								
Površina	000 ha	n/d	3,25	-	3,32	102	3,41 - 3,59	105 - 110
Prosj. prinos	t/ha	n/d	7,00	-	7,00	100	7,07 - 7,14	101 - 102
Proizvodnja	000 t	n/d	22,75	-	23,21	102	24,13 - 25,53	106 - 112

Napomena: Prognoza za očekivanu proizvodnju jagodastog voća na bazi statističkih podataka za period 2006-2010. Izračunati indeksi u 2018. godini na osnovu vrijednosti u 2010 godini (2010 = 100). Za prognozu proizvodnje grožđa korišteni podaci Federalnog Agromediterranskog zavoda iz Mostara i procjenjene ukupne površine pod vinogradima od 3,25 hiljada hektara sa prosječnim prinosom od 7 tona po ha. U ovoj scenarijskoj analizi, za razliku od ostalih gdje je korištena zvanična statistika, uzeti su podaci procjene spomenutog Zavoda budući da su nastali za potrebe izrade Katastra vina i praktički su najpouzdaniji dostupan izvor podataka o trenutnom stanju. Izračunati indeksi u 2018. godini na osnovu vrijednosti u 2012 godini (2012 = 100).

Voće

Uprkos povoljnim klimatskim i zemljišnim uslovima za uzgoj velikog broja voćnih vrsta kako kontinentalnih tako i mediteranskih, još uvijek dominiraju ekstenzivni voćnjaci, sa niskim

prosječnim prinosima. Prerađivački kapaciteti su veoma skromni, a kanali stalnog plasmana još uvijek neizgrađeni. Sve ovo upućuje na zaključak da sektor proizvodnje voća je još uvijek na niskom stepenu razvijenosti, uprkos pozitivnim tendencijama u zasađenim površinama (broju stabala) u posljednjih desetak godina. S obzirom na prisutnost brojnih donatora i raznih vrsta međunarodnih projekata, poslijeratna revitalizacija starih voćnjaka išla je u pravcu potpune modernizacije sa uspostavljanjem standarda visoke produkcije (moderani sortiment, adekvatna podloga, odgovarajući uzgojni oblik, gusta sadnja, sistem za navodnjavanje tipa kap po kap i drugo). Međutim, ovakvih zasada je još uvijek nedovoljno da bi popravili ukupnu sliku sektora voća. U budućem periodu postoje brojne mogućnosti za unapređenje sektora - od boljeg iskorištavanja resursa tj. iskorištavanja postojećih i podizanja novih zasada do izgradnje neophodne prateće infrastrukture i uspostavljanja boljih tehničko-tehnoloških performansi kod svih voćnih vrsta. Sve bi ovo u konačnici moglo imati za posljedicu podizanje ukupne produkcije voća i smanjivanje značajnog negativnog trgovačkog bilansa ove vrste poljoprivrednih proizvoda.

Scenario bez promjena kojim se pretpostavlja nastavak utvrđenih trendova, bez značajnije domaće podrške i bez ulaganja kojima bi se popravila konkurentnost domaće proizvodnje predviđa ipak daljnje povećanje ukupnih površina (broja stabala), ali sa nešto manjim intenzitetom (ekonomska kriza i nerazvijena industrija bi i dalje sektor stavljala u funkciji alternativne djelatnosti) u odnosu na prethodni period. Zadržao bi se ili neznatno povećao dostignuti tehnološki nivo napretka, tako da u 2018. godine po ovom scenariju se može očekivati ukupna produkcija od 114 hiljada tona voća. Donja granica i minimalna očekivanja ciljnog scenarija svode se na povećanje broja stabala (ha zasada) za 2-3% na godišnjem nivou, dok bi prinosi bili nešto veći u odnosu na raniji period (znatan broj moderno izgrađenih voćnjaka će tek u periodu implementacije Strategije biti u fazi punog plodonošenja). Kao rezultat ovakvih promjena za očekivati je povećanje ukupne produkcije voća za 27%, odnosno 120 hiljada tona. Osim pretpostavki koje su date u uvodnom dijelu ovakav scenarij zasniva se i na očekivanjima popravka pozicije domaćeg proizvoda na tržištu. Optimistička očekivanja, odnosno gornja granica ciljnog scenarija predviđa dostupnost predpristupnih fondova EU, i dalje značajno prisustvo međunarodne zajednice, značajne investicije kao rezultat implementacije Strategije u dijelu ruralnog razvoja koje bi mogle doprinjeti ulaganjima u kontekstu klimatskih promjena (suša, mrazovi, grad) i uvođenju novih tehnologija kroz introdukciju visokoproduktivnih sorti, korištenje bezvirusnog sadnog materijala, uspostavi novih uzgojnih oblika ali i izgradnji prerađivačkih kapaciteta. Osim spomenutog, jačanje svijesti o kvalitetnoj domaćoj proizvodnji, ulazak domaćeg voća u veće trgovačke lance, stvaranje mogućnosti za veće prisustvo proizvoda na Hrvatsko (EU) tržište te kontinuirana i dosljedna primjena mjera iz Strategije (direktna plaćanja po ha) mogla bi daljnje usloviti značajnije pomake u proizvodnji voća. U ovakvim uslovima nastavio bi se pozitivan trend i u ukupnim površinama i tehnološkom napretku (u prosjeku po 3-4% na godišnjem nivou) što bi u konačnici značilo ukupnu proizvodnju od 131 hiljadu tona voća, odnosno 38% više u odnosu na prosjek perioda 2010.-2012.

Vinova loza

Prema podacima Federalnog Agromediteranskog zavoda iz Mostara ukupne površine pod vinogradima u Federaciji BiH iznose 3,25 hiljada hektara sa prosječnim prinosom od 7 tona po ha. Ono što je bitno za procjenu budućih kretanja u ovoj proizvodnji, bez obzir koji je scenarij u

6: Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora f BiH

pitanju, jeste da se ne mogu očekivati veći pomaci u prosječnim prinosima. Prinos od 7 tona po ha predstavlja nivo kojeg proizvođači redovito postižu budući da su ovladali tehnologijama uzgoja i posjedovanjem standardnog sortimenta fokusiranog na visoko-kvalitetne kategorije vina, skoro isključivo autohtone sorte kao što su Žilavka (bijelo) i Blatina (crveno). Ako i bude promjena, one mogu biti prije svega rezultat meteoroloških uslova. Prema tome, promjene u ukupnoj proizvodnji grožđa treba tražiti u podizanju novih zasada, a što će zavisiti i od vanjskih i od unutrašnjih faktora.

Scenarijom bez promjena sa pretpostavkom da neće biti stvoreni neki povoljniji uslovi za ulaganja, ne očekuju se povećanje površina pod vinogradima. Moguće je očekivati da veće vinarije iz tekućeg poslovanja iznađu određena sredstva za proširenje, međutim to su ograničena sredstva s kojima bi se eventualno moglo podići ne više od 100 hektara u cijelom periodu implementacije Strategije 2014.-2018. Također ne treba očekivati ni poboljšanje izvoznog položaja domaćih vinara, a time i iskorištavanje izvoznih kvota koje su na nivou 30-40% iskorištenosti. Ciljni scenarij - donja granica predviđa izvjesne promjene u kontekstu rješavanja unutrašnjih problema u subsektoru, pri čemu se prije svega misli na popravak marketinškog nastupa i prema vani (izgradnja brenda vina srednje kvalitetne kategorije čija cijena na tržištu treba da se kreće između 4-5 Eura/buteljka), ali i na domaćem tržištu. Boljom prodajom vina stvorili bi se uslovi, posebno kod velikih vinarija, za daljnja ulaganja u primarnu proizvodnju grožđa, dok bi mali proizvođači se zadržali na istom nivou. U ovakvim uslovima očekivana površina pod vinogradima bi mogla biti 3,41 hiljade hektara i uz neznatno povećanje prosječnog prinosa to bi značilo nešto više od 24 hiljada tona grožđa. Gornja granica ciljnog scenarija osim unapređenja koja su predviđena prethodnim scenarijem (popravak marketinškog nastupa) pretpostavlja pozitivne promjene lošeg političko-ekonomskom stanja entiteta i države kroz stvaranje dostupnosti međunarodnih fondova, dosljednu primjenu Strategije kroz uvođenje direktnih plaćanja po hektaru, te razvijanje brojnih drugih aktivnosti kojima bi se poboljšao ukupan lanac vrijednost. U ovakvim uslovima došlo bi do daljnjeg proširenja proizvodnje i podizanja novih 250-300 ha, odnosno 50-60 ha godišnje. Sa veoma skromnim tehnološkim napretkom (2% za 5 godina) ukupna produkcija grožđa bi mogla dostići nivo od 26 hiljada tona.

6.4. Animalna proizvodnja

U okviru animalne proizvodnje scenarijska analiza urađena je za proizvodnju kravljeg mlijeka, te goveđeg, ovčijeg, svinjskog i mesa peradi. Pregled mogućih scenarija i očekivanih rezultata u 2018. godini može se vidjeti u narednom tabelarnom prikazu, a detaljnije elaboriranje pojedinih scenarija urađeno je za proizvodnju kravljeg mlijeka i ovčijeg mesa.

Tabela 19 - Scenarijska analiza važnijih stočarskih proizvodnji

Vrsta proizvodnje	Jedinica mjere	Stanje			Scenariji			
		Prosjeck 2003. - 2005.	Prosjeck 2010. - 2012.	Indeks Prosjeck 2003. - 2005.	Bez promjena		Ciljni	
					2018	Indeks Prosjeck 2010. - 2012.	2018	Indeks Prosjeck 2010. - 2012.

				=100		=100		=100
Kravlje mlijeko								
Muzne krave	000 grla	155,67	141,17	91	119,99	85	134,11 - 141,17	95 - 100
Prosj. prinos	l/grlu	1890	2248	119	2675	119	2765 - 2877	123 - 128
Proizvodnja	mil. lit.	294,22	317,35	108	321,00	101	370,82 - 406,21	117 - 128
Goveđe meso								
Zaklana grla	000 grla	110	107	97	101,65	95	107,00 - 112,35	100 - 105
Zaklana masa	kg/grlu	133,00	158,00	119	173,80	110	176,96 - 186,44	112 - 118
Proizvodnja	000 t	14,63	16,91	116	17,67	105	18,93 - 20,95	112 - 124
Ovčije meso								
Zaklana grla	000 grla	87	118	136	141,60	120	153,40 - 165,20	130 - 140
Zaklana masa	kg/grlu	16,10	16,40	102	16,40	100	16,73 - 17,22	102 - 105
Proizvodnja	000 t	1,40	1,94	138	2,32	120	2,57 - 2,84	133 - 147
Svinjsko meso								
Zaklana grla	000 grla	70,00	82,00	117	86,10	105	90,20 - 94,30	110 - 115
Zaklana masa	kg/grlu	62,00	70	113	73,50	105	77,00 - 80,50	110 - 115
Proizvodnja	000 t	4,34	5,74	132	6,33	110	6,95 - 7,59	121 - 132
Meso peradi								
Proizvodnja	000 tona	8,84	33,77	382	35,46	105	37,15 - 38,84	110 - 115

Kravlje mlijeko

Proizvodnja kravljeg mlijeka je najzastupljenija poljoprivredna proizvodnja u strukturi poljoprivrednih gazdinstava Federacije BiH i računa se da oko 50.000 gazdinstava uzgaja krave, od kojih njih 11.300 organizira tržišnu proizvodnju mlijeka i ostvaruje egzistencijalne prihode iz ove proizvodnje. Važniji ograničavajući faktori ove proizvodnje su i dalje usitnjena imanja, mali broj grla na imanjima (1-10), slabi uslovi držanja, kao i nedovoljna educiranost farmera. Uprkos ovim činjenicama, zahvaljujući velikom broju međunarodnih i domaćih projekata, kao i tome da je proizvodnja kravljeg mlijeka jedna od rijetkih proizvodnji koja je imala kontinuiranu budžetsku podršku od 1997. do danas, učinili su da u periodu 2003-2012 je postignut značajan tehnološki napredak i povećanje prosječne muznosti krava za 27%. Ipak prosječan prinos od 2.315 litara po kravi je još uvijek daleko od EU prosjeka. Kada se govori o tendencijama u broju muznih krava primjetan je negativni rast. Mljekarska industrija ostvaruje značajne pozitivne rezultate, proizvodni program je proširen i u osnovi ne zaostaje za državama u okruženju. Izvoz u ukupnoj preradi mlijeka učestvuje sa oko 33% i postao je značajna razvojna komponenta primarne proizvodnje mlijeka. Perspektive daljeg razvoja proizvodnje mlijeka, generalno posmatrano, karakterisat će opadanje broja produktivnijih (muznih) grla i rast proizvodnje mlijeka po grlu. Jedan od važnijih razloga daljnjeg smanjenja broja muznih krava, bez obzira koji će scenario biti,

6: Mogući scenariji razvoja poljoprivrednog sektora f BiH

svakako leži u problemu izvoza mlijeka i mliječnih proizvoda na hrvatsko tržište kao dosadašnjeg veoma značajnog trgovačkog partnera zbog nemogućnosti ispunjavanja EU standarda.

Ukoliko u narednom periodu ne bi bilo nekih većih promjena, osim spomenutog problema vezanog za ulazak Hrvatske u EU, prema scenariju bez promjena nastavio bi se negativan trend pada broja muznih krava, možda i izaraženiji nego što je bio u prethodnom periodu, ali bi došlo do izvjesnih pomaka u prosječnim prinosima i to više kao rezultat nastavka izlaska/gašenja malih proizvođača, a manje usljed poboljšanja drugih tehničko-tehnoloških performansi. Kao rezultat ovakvo očekivanih tendencija ukupna produkcija mlijeka mogla bi biti 321 miliona litara što je u rangu dosadašnje proizvodnje. I kod ovakvog scenarija očekuje se daljnja diferencijacija - komercijalizacija farmi na one koje su usmjerene na tržišnu proizvodnju mlijeka i one koje to nisu. Minimalna očekivanja kod ciljnog scenarija su nastavak pada broja muznih krava, ali manjeg intenziteta nego u prethodnom periodu (do 1% na godišnjem nivou) i usljed sve većih zahtjeva tržišta (otkupljivača i mliječne industrije) smanjivanje broja farmi, prije svega onih sa malim brojem grla i ukupnim tehnološkim napretkom mjerenim povećanjem prosječne muznosti. U konačnici to bi značilo godišnju produkciju od 371 miliona litara mlijeka odnosno 17% veću proizvodnju u odnosu na prosjek 2010.-2012. Optimistička očekivanja ciljnog scenarija sa pretpostavkom čitavog niza pozitivnih promjena (dostupnost IPARD i drugih međunarodnih fondova, dosljedna primjena Strategije – direktna plaćanja po grlu i na bazi kvaliteta mlijeka, ulaganja u okviru ruralnog razvoja i podizanja konkurentosti, uvođenje naknada za manje povoljna područja, podrška uzgoju krmnih kultura i drugo) uz daljne podržavanje i podizanje tehnološkog nivoa (uzgojno-seleksijski rad, uvođenje mliječnih grla i sl.) proizvodnje, te jačanje prerađivačkih kapaciteta, bez obzira na sporo prilagođavanje hrvatskom tržištu, mogli bi dovesti do jačanja ove proizvodnje na način da bi se zaustavio pad i zadržao postojeći broj muznih grla. Navedeni uslovi bi doveli do daljnjeg favoriziranja većih/velikih farmi, značajnog gašenja malih i njihovog prelaska na sistem krava-tele, tako da bi se prosječan prinos mogao povećati i za 28%, odnosno dostići nivo od skoro 2.900 litara po muznoj kravi. U opisanim uslovima ukupno godišnja očekivana proizvodnja mlijeka mogla bi iznositi 406 miliona litara.

Ovčije meso

Ovčarsku proizvodnju Federacije BiH obilježava značajno oživljavanje od 1996. godine do danas, tako da je posljednjih godina broj ovaca u Federaciji BiH značajno porastao. Ipak taj broj nije ni izbliza dovoljan da podmire potrebe stanovništva, pa je značajan uvoz žive janjadi za klanje. U populaciji ovaca u Federacije BiH preovladava domaća autohtona *pramenka* kao i razni križanci pramenke sa plemenitim pasminama ovaca za meso. Struktura je dosta nepovoljna u kojem dominiraju mala stada sa 20-30 grla. Način držanja i uzgoja je također različit (dominantno ekstenzivno ovčarenje i držanje na savremenim farmama uz intenzivnu ishranu). Na planinskim pašnjacima i dalje je prisutan ekstenzivni način držanja ovaca (nomadenje). Prosječna zaklana masa varira iz godine u godinu, ali u osnovi se može reći da se kreće oko 16 kg po grlu i daleko od EU standarda. Iako su aktuelne cijene jagnječeg mesa relativno niske i konkurentne, pogotovu u odnosu na zemlje EU, zbog neispunjavanja potrebnih uslova za izvoz, tj. zbog neadekvatne tehnološke opremljenosti klaničnih kapaciteta, izvoza u EU nema. U narednom periodu ovo će biti dodatni problem budući na važnost hrvatskog tržišta koje je od 1.jula 2013. zemlja EU.

Scenarij bez promjena predviđa nastavak postojećeg stanja u kome nema značajnije podrške sektoru, struktura gazdinstava se ne mijenja, tehnološki nivo ostaje isti te sve izraženiji problem ruralnih područja i zadržavanja stanovništva. Uz novonastalu situaciju vezanu za ulazak Hrvatske u EU i smanjenje tržišnog potencijala u dogledno vrijeme, moglo bi doći do usporavanja povećanja broja zaklanih grla (sa 36 indeksnih poena na 20) što bi uz već dostignuti tehnološki napredak od 16,4 kg/grlu pretpostavljalo proizvodnju od 2,3 hiljade tona ovčijeg mesa. Sasvim sigurno je da će i kod neevidentirane proizvodnje također doći do izvjesnog pada. Prema ciljnom scenariju i njegovim donjim granicama, u uslovima u kojima nema značajnijih strukturnih promjena u sektoru, (nepristupačnost sredstava za značajnija ulaganja), djelimičnoj implementacije Strategije i rješavanju problema življenja u ruralnim područjima i određenim promjenama u komplementarnim granama poput turizma moglo bi doći do određenih promjena i pomaka u ukupnoj proizvodnji. U spomenutim uslovima za očekivati je nastavak pozitivnog trenda broja zaklanih grla od 2012. godine, što bi uz nešto malo veću prosječnu zaklanu masu od 16,7 kg/grlu omogućilo ukupnu produkciju od 2,6 hiljada tona mesa. Gornji nivo ciljnog scenarija predviđa evidentan nastavak povećanja broja grla za klanje i poboljšanje ukupne strukture u korist stada sa većim brojem grla. Pretpostavke za to su implementacija Strategije sa direktnom podrškom po grlu i uvođenje mjera za držanja ovaca u manje povoljnim područjima, jačanje vertikalne integracije između mesne industrije i primarnog sektora, konkurentna cijena jagnječeg mesa, iskorišteni potencijali u turizmu i ugostiteljstvu te poboljšani sveukupni uslovi držanja kroz iskorištavanje dostupnih EU i drugih fondova. Ovaj scenario predviđa povećanje broja zaklanih grla za 30%, što uz prosječnu zaklanu masu od 17,2 kg/grlu bi moglo obezbjediti količine u visini od gotovo 3 hiljade tona mesa.

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA

**SREDNJOROČNA STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDNOG
SEKTORA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE
ZA PERIOD 2014. - 2018. GODINA**

II dio

Program mjera i aktivnosti

Draft

Sarajevo, juli 2013. godine

1. POLAZIŠTE ZA IZRADU PROGRAMA MJERA AKTIVNOSTI

Program mjera i aktivnosti operativni je program za implementaciju agrarne politike definisane u prethodnom dokumentu – Strateškom okviru. Na bazi utvrđene vizije i strateških ciljeva razvoja poljoprivrednog sektora Federacije BiH, definisanih područja djelovanja i operativnih ciljeva, u ovom dijelu daje se detaljan pregled potrebnih mjera i aktivnosti kako bi se pomenuti ciljevi ostvarili. Buduću agrarnu politiku Federacije BiH (period 2014. – 2018.) čine *tri stuba koja sadrže mjere tržišno-cjenovne politike, odnosno mjere direktnih plaćanja (I stub), strukturalne mjere i mjere politike ruralnog razvoja (II stub) i mjere vezane za opšte usluge u poljoprivredi (III stub).*

U ovom Programu najprije su objašnjena polazišta za implementaciju Strategije i buduće agrarne politike Federacije BiH u okviru kojeg su date osnove budžetskog planiranja sa utvrđenim principima po stubovima, te potreban zakonodavno-institucionalni okvir. Nakon toga slijedi detaljan opis pojedinačnih mjera sa obrazloženjem, finansijskim okvirom i osnovnim pravilima njihove implementacije. Osim definisanih mjera čija implementacija je direktno zavisna od budžetskih transfera, Program sadrži i pregled neophodnih aktivnosti koje su potrebne za reforme zakonodavno-institucionalnog okvira i generalno unapređenje sektora, a čija će implementacija zavisiti ne samo od vlastitih budžetskih sredstava već i sredstava drugih domaćih i stranih institucija i organizacija važnih za razvoj poljoprivrede.

Program mjera i aktivnosti zapravo predstavlja razradu Strategije i njenu konkretnu implementaciju. Postizanje definisanih strateških ciljeva u velikoj mjeri zavisice od izbora mjera i visine budžetske podrške koja se za njih usmjerava. Cilj ovog Programa je, prije svega, da podrži razvoj poljoprivrede i ruralnih područja Federacije BiH, a ujedno i da omogući harmoniziranje agrarne politike sa onom koja se vodi u zemljama Evropske unije.

1.1. Budžetsko planiranje

Definisanje i razrada mjera, uz uvažavanje prethodno navedenih polazišta, urađena je na bazi višegodišnjeg budžetskog planiranja, što se po prvi put uvodi u BiH (Federacija BiH) praksu. Budžet je urađen za svih pet godina implementacije Strategije (period 2014. – 2018. godina), ali nije detaljno isplaniran po ugledu na zemlje Evropske unije. Riječ je o ciljnim iznosima kojima bi Federacija BiH se trebala približiti, i kojima bi se mogli realizirati postavljeni ciljevi.

Detaljnije planiranje je sačinjeno na godišnjem nivou sa ciljnim okvirima novčanih iznosa koji ujedno odražavaju koncept i strukturu ukupnog budžeta i kojima je moguće pridonijeti realizaciji Strategije. Osnovu za izradu poljoprivrednog bužeta u periodu implementacije Strategije činili su analiza dosadašnjih budžetskih transfera u poljoprivredi, predložene konceptualne promjene, analiza ukupnih ekonomskih mogućnosti entiteta, te broj potencijalnih korisnika pojedinačnih

1: Polazište za izradu Programa mjera aktivnosti

mjera. Upravo iz spomenutih razloga predloženi budžet nije fiksna, on je orijentacioni i može biti promjenjen.

Prilikom planiranja potrebnih mjera uzeta je u obzir moguća harmonizacija i na državnom i internom (među entitetima) nivou, kako se ne bi došlo u situaciju da Federacija BiH ima sasvim odvojenu poljoprivrednu politiku koja se u doglednoj budućnosti ne bi mogla harmonizirati sa politikom drugog entiteta, a s druge strane, kako bi se mogli stvoriti isti uslovi za poljoprivredne proizvođače u nekom budućem dijalogu. Iako je usklađivanje agrarne politike Federacije BiH sa onom iz Republike Srpske više pitanje državnih struktura, ona ima i dimenziju racionalnosti, i predstavlja značajan dio pripreme jednog takvog dokumenta.

Temeljni principi strukture budžeta su:

- stabilnost - finansijska korektnost,
- konzistentnost,
- transparentnost,
- sljedivost,
- dugoročnost,
- modernizacija javne uprave (institucija),
- politika temeljena na dokazima (engl. evidence base policy)

Dosadašnja nedovoljno stabilna, nekonzistentna i vrlo često netransparentna budžetska podrška sektoru poljoprivrede značajno je umanjila proizvodno-ekonomske rezultate poljoprivrednih proizvođača, ali i dovela do negativnog i lošeg imidža sektora uzrokujući veoma često socijalne nemire i produkujući neugodne situacije širom teritorije Federacije BiH. Unapređenje efikasnosti poljoprivrede Federacije BiH značajno će zavistiti od načina i karaktera budućih budžetskih transfera. Da bi akteri sektora, prije svega proizvođači, bili motivisani da ulože dodatni napor u širenje i unapređenje proizvodnje, odnosno da bi mogli imati preduzetničku inicijativu i uopšte inovativnost, neophodno je da budu sigurni na koji način će poljoprivredna politika regulisati uslove njihovog poslovanja. U tom smislu, osnovni principi budžetske podrške na kojima se planira sprovođiti poljoprivredna politika, kreirana i promovisana ovom Strategijom su njena stabilnost (finansijska korektnost), konzistentnost, jasnost i transparentnost. Stabilnost novčane podrške veoma je važna, budući da se njome postiže finansijska korektnost i povjerenje kod poljoprivrednih proizvođača. Veoma je bitno da se unaprijed zna koji je obim sredstava predviđen podrškom, kakava im je namjena i ko su budući potencijalni korisnici. Konzistentnost podrške nameće potreba uspostavljanja jednakih uslova poslovanja za seljake na način da mogu racionalno planirati svoju proizvodnju. To ujedno znači da su predložene mjere aktuelne svake godine implementacije Strategije i da su dizajnirane i ciljane prema utvrđenim potrebama. Ovdje treba dodati činjenicu da će predložene mjere ujedno biti harmonizirane sa mjerama koje se primjenjuju u EU, ali samo u kontekstu postepenog prilagođavanja. To znači da se ne treba porediti sadašnja politika EU sa predloženim promjenama datim u Strategiji, nego više gledati sa aspekta dinamičkih i postepenih promjena, gdje Federacija BiH započinje promjene mjerama kakvim je EU krenula puno ranije (80-te i 90-te godine prošlog vijeka). Transparentnost i sljedivost budžetske podrške, također su važni principi za efikasnu i uspješnu implementaciju predložene Strategije. To ujedno znači i ispunjavanje još dva važna principa – modernizacija javne uprave i kreiranje politike na bazi činjenica i dokaza. Naime, prilagođavanje i nadogradnja

postojećih institucija, kao i osnivanje novih struktura dio su neophodnih promjena koje treba da doprinesu jačanju kapaciteta za upravljanje javnim politikama u sektoru poljoprivrede Federacije BiH. Evidentno je da postojeći institucionalni kapaciteti i njihova infrastruktura, kao i sistemi kontrole, implementacije, monitoringa i evaluacije nisu još uvijek dovoljno razvijeni. Da bi se uspješno implementirala Strategija i vodila nova agrarna politika, neophodno je uspostaviti adekvatan institucionalni okvir koji će omogućiti identifikaciju, implementaciju i evaluaciju složenog sistema javnih politika i investicija u sektoru.

Kada se govori o principima strukture budžetske podrške po stubovima agrarne politike Federacije BiH može se reći da:

- ❑ novom Strategijom se predviđa da direktna plaćanja budu na istom ili neznatno višem nivou u odnosu na dosadašnju proizvodnju. To znači da će kod očekivanog rasta proizvodnje doći do smanjenja podrške po jedinici mjere (ha ili grlo) budući da će na raspolaganju biti ista sredstva,
- ❑ važnije obilježje nove Strategije je povećanje budžetskih sredstava za II (ruralni razvoj) i III stub (opšte usluge u poljoprivredi) i to za njihove razvojne elemente, i
- ❑ kantonalna politika i podrška sektoru poljoprivrede trebala bi biti usklađena sa politikom koju će implementirati FMPVŠ u kontekstu EU prilagođavanja i kao moderna politika trebala bi da se fokusira na mjere II i III stuba. Dodatna podrška I stubu i direktna plaćanja sa kantonalnog nivoa mogli bi dovesti do različitog ekonomskog položaja poljoprivrednih proizvođača i učiniti ih različito konkurentim unutar istih proizvodnih uslova. Direktna plaćanja proizvođačima koji posluju u uslovima manje povoljnih područja ili direktna okolišna plaćanja sa kantonalnog nivoa naravno da su dozvoljena i dobrodošla.

1.2. Principi po stubovima

I stub – Tržišno-cjenovna politika i direktna plaćanja

Buduća poljoprivredna politika Federacije BiH zasnivaće se na postepenom uvođenju ZAP EU sličnih mjera iz ovog stuba i ne uvođenju novih mjera koja nisu na liniji ZAP-a. Analiza dodadašnje poljoprivredne politike Federacije BiH pokazala je da su direktna plaćanja bila najvažniji vid budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima, međutim u njihovoj strukturi dominiraju plaćanja na bazi outputa (premije) koja u EU gotovo da ne postoje i koja se kose sa STO pravilima (žuta kutija). Promjene direktne podrške proizvođačima ići će u pravcu daljnjeg smanjivanja direktne podrške po outputu, jačanju plaćanja po jedinici površine/grlu stoke i ujednačavanju iznosa po jedinici mjere kao prvom koraku prema proizvodno-nevezanim plaćanjima aktuelnim danas u EU. Za planirano prilagođavanje agrarne politike Federacije BiH sa ZAP EU neophodne su značajne administrativne i konceptualne promjene na bazi kojih će se moći implementirati predviđene mjere direktnog plaćanja i pratiti/kontrolisati njihova efikasnost. U tom smislu potrebno je izgraditi sistem plaćanja koji će biti osnova za preuzimanje ZAP sistema. Kada se govori o tržišnim intervencijama kao dijelu ovog stuba, treba istaći da nejasna uloga države BiH nameće potrebu određenih reagovanja samog entiteta i svodit će se na intervencije u slučaju kriznih situacija izazvanih neočekivanim promjenama cijena na tržištu i sl. Složen sistem ovakvih intervencija i kompleksnost države BiH nameće potrebu izrade studije kojima bi se ova oblast bolje i efikasnije rješavala.

II stub – Ruralni razvoj

Politika ruralnog razvoja EU zasniva se na jačanju korištenja prirodnih resursa i postizanja konkurentnosti sektora poljoprivrede. Zapravo, politika EU posmatra ruralni razvoj u znatno širem okviru, budući da mjere definisane tom politikom ravnopravno posmatraju i podržavaju sva tri najvažnija stuba održivosti:

- ekonomski razvoj preko prve ose ruralnog razvoja, tj. niza mjera za podizanje konkurentnosti;
- očuvanje okoliša, preko druge ose za održivo upravljanje resursima, i
- socijalni aspekt održivosti, preko treće ose usmjerene na stvaranje boljih životnih uslova za seosko stanovništvo i diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u seoskim sredinama.

Politika ruralnog razvoja u Federacija BiH još uvijek se vodi bez jasnih strateških ciljeva i u nedostatku potrebnih dokumenata (Strategija ruralnog razvoja) kojima bi se programirao ruralni razvoj i uskladio sa stvarnim potrebama, mjere se donose *ad hock*, na godišnjem nivou i često prema shvatanjima upravljačkih struktura. Prema analizi dosadašnje politike ruralnog razvoja Federacije BiH njena glavna obilježja su nekonzistentnost, nekoherentnost, netransparentnost i veoma skromna budžetska izdvajanja.

U ovoj Strategiji se, zbog činjenice da se odvojeno radi dokument Strateški plan ruralnog razvoja Federacije BiH, nije detaljnije elaborirala ova problematika kako ne bi prejudicirali buduća strateška rješenja. Ipak, kao sastavni dio svake strategije razvoja poljoprivrednog sektora, u ovom dijelu data su važnija opredjeljena tima koji je radio ovaj dokument. Glavni naglasak podrške ruralnom razvoju Federacije BiH treba biti na unapređenju nivoa i održivosti korištenja prirodnih resursa i jačanju konkurentnosti sektora. Potrebno je u skladu sa principima prilagođavanja EU postepeno uvesti podršku u uslovima manje povoljnih područja (LFA) pri čemu bi se ta podrška trebala davati, ne po jedinici zemljišnih površina (nedostatak valjanog sistema kojim bi se mogla pratiti implementacija ovakve mjere), već po jedinici mjere u stočarstvu (uslovno grlo stoke). Od ostalih podrški iz ove grupe mjera treba istaći podršku organskoj proizvodnji, podršku korištenju pašnjačkih površina (podrška po ha na bazi broj grla stoke) i podršku očuvanju biljnih i animalnih genetskih resursa u saglasnosti sa mjerama kakve se primjenjuju kroz ZAP EU. Prethodno rečeno ukazuje na predloženi značajan zaokret u politici ruralnog razvoja u Federaciji BiH kojim se, prije svega, jača ova politika, jednako kroz predložene mjere i ukupno izdvojena budžetska sredstva.

III stub – Opšte usluge u poljoprivredi

Infrastruktorna podrška predstavlja nezaobilazni stub u izgradnji dugoročno održivog sistema proizvodnje hrane. Ta podrška je posebno važna u procesu integracija i sigurno je da će od njenog kvaliteta zavisiti brzina prilagođavanja zemljama EU. Jačanje lanca znanja u potpunosti i na relaciji nauka – seljak, podrška marketinškim i promotivnim aktivnostima, upravljanje rizicima, osiguranje bezbjednosti hrane, redovite i kvalitetne sanitarne i fitosanitarne usluge, izrade studija i programa samo su dio neophodnih aktivnosti kojima se planira ojačati ovaj stub agrarne politike. Glavni zaokreti u budućoj agrarnoj politici Federacije BiH kada se govoro o ovom stubu biće u jačanju javnih servisa koje farmer nije u stanju platiti vlastitim sredstvima. Ti servisi biće

u funkciji razvoja, transparentni i sa razvijenim sistemom praćena i ocjene njihove efikasnosti. Kod izbora izvođača navedenih usluga potrebno je obezbjediti principe konkurentnosti i kvaliteta.

1.3. Zakonodavno-institucionalni okvir

Približavanje i harmonizacija agrarne politike sa ZAP EU jedno je od glavnih opredjeljenja nove Strategije razvoja poljoprivrednog sektora Federacije BiH. Iskustva integracionih procesa u drugim zemljama ukazuju da je poljoprivreda jedna od najzahtjevnijih, a sigurno oblast sa najvećim obimom obaveza u procesu pristupanja Evropskoj uniji. Stoga će biti potrebno učiniti jako puno napora kako bi se ovaj proces doveo do kraja. Ne treba zaboraviti da proces integracije u ZAP se sastoji iz harmonizacije zakonodavstva, izgradnje i jačanja institucija i reforme politike. Kada se govori o harmonizaciji zakonodavstva nastojanja u periodu implementacije Strategije biće usmjerena u pravcu donošenja novih, nedostajućih zakona koja će uvažavati ZAP utemeljene uredbe (regulative), odnosno biti na liniji EU zakonodavstva i *Acquis-a communautaire*. Nova Strategija razvoja poljoprivrednog sektora Federacije BiH predviđa postepeno institucionalno jačanje i približavanje visokim standardima modernih javnih politika kakva je ZAP. To će značiti izgradnju savremenog sistema informativno-administrativne kontrole i izgradnju drugih institucija što će zahtijevati značajne administrativne, finansijske i kadrovske promjene. Za Federaciju BiH to znači zahtjevu modernizaciju javnih poslova u oblasti poljoprivrede. Prilikom ove izgradnje uvažavaće se finansijske mogućnosti i aktuelni ljudski resursi i principi postepenosti i održivosti. Ovdje treba istaći da ukupan posao prilagođavanja ne može iznijeti sama administracija FMPVŠ, bez obzira na njenu brojnost i osposobljenost. U taj proces moraju se uključiti i različite službe, na koje se mora prenijeti dio obaveza i odgovornosti. U tom smislu, posebna odgovornost biće na kantonalnim ministarstvima/odjelima zaduženim za sektor poljoprivrede i savjetodavni rad. Jedno od važnijih opredjeljenja Strategije je jačanje transfera znanja i informacija što je u skladu sa prioritetima novog ZAP-a 2014. – 2020., odnosno preduslov jačanja konkurentnosti sposobnosti poljoprivrednih proizvođača. Konačno, izgradnja institucija za korištenje IPARD predpristupnih fondova također će biti prioritet u narednom periodu implementacije Strategije, uz pretpostavku da će ipak biti postignuta politička volja i potrebni uslovi za aktiviranje pomenutih fondova.

2. LISTA MJERA

Program sadrži 39 mjera, raspoređenih unutar tri grupe, odnosno tri stuba buduće agrarne politike Federacije BiH. Deset mjera se odnose na I stub i tržišnu i direktnu podršku poljoprivrednim proizvođačima, 20 mjera se odnosi na prestrukturiranje sektora i politiku ruralnog razvoja, a preostalih 9 mjera pripada III stubu i odnosi se na opšte usluge u poljoprivredi. Zbog ranije iznesene činjenice da je u toku izrada Strateškog plana ruralnog razvoja Federacije BiH, u ovom dokumentu dat je samo pregled potrebnih mjera u okviru II stuba buduće agrarne politike i njihovih veza sa područjima djelovanja i operativnim ciljevima nove Strategije. Širi opis mjera iz područja ruralnog razvoja daje se na nivou onih mjera kojima koje imaju karakter implementacije mjera direktnih plaćanja, a to su mjere dopunskih plaćanja za poslovanje u uslovima manje povoljnih područja (LFA), organsku proizvodnju, očuvanje genetskih resursa, te integralnu proizvodnju. Ove mjere ujedno su i nove u odnosu na dosadašnju praksu i njima se želi napraviti određeni zaokret u budućoj politici ruralnog razvoja Federacije BiH.

Detaljan opis mjera (naredno poglavlje 4) obuhvata naziv mjere, područje djelovanja i operativne ciljeve na koje se odnosi, obrazloženje i opis mjere, korisnike mjere sa definisanim uslovima korištenja, vremenski okvir implementacije mjere, finansijski izvor i predviđeni budžet (ukupni i po jedinici mjere), te indikatore praćenja. Kod nekih mjera definisani detaljan opis nije bio moguć i data su samo važnija obilježja takve mjere.

Program mjera je koncipiran na način da se za određenu namjenu podrška obezbjeđuje samo unutar jedne mjere. To znači da se potencijalni korisnici mogu kandidovati na više mjera, ako za njih ispunjavaju opšte i specifične uslove.

Tabela 20 - Lista mjera

Šifra mjere	Naziv mjere
I stub Tržišno-cjenovna politika i direktna plaćanja	
TP-1	Podrška proizvođačima kroz tržišne intervencije
DP-1	Direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji
DP-2	Direktna plaćanja – Proizvodnja mlijeka
DP-3	Direktna plaćanja - Ovčarstvo i kozarstvo
DP-4	Direktna plaćanja - Svinjogojstvo
DP-5	Direktna plaćanja - Tov junadi
DP-6	Direktna plaćanja - Tov svinja
DP-7	Direktna plaćanja – Rasplodne junice

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

DP-8	Direktna plaćanja – Sistem krava-tele
DP-9	Direktna plaćanja - Proizvodnja meda
DP-10	Direktna plaćanja - Proizvodnja ribe
<hr/>	
II stub ruralni razvoj	
<hr/>	
RR-I/1	Investicije u poljoprivrednu opremu i mehanizaciju
RR-I/2	Investicije u stočarske farme
RR-I/3	Investicije u višegodišnje zasade i izgradnju zaštićenih prostora
RR-I/4	Investicije u uređenje poljoprivrednog zemljišta
RR-I/5	Investicije za čuvanje, pakovanje i preradu animalnih i biljnih proizvoda
RR-I/6	Investicije u preradu i doradu na poljoprivrednim gazdinstvima
RR-I-6-1	Investicije u preorijentaciju proizvođača duhana u proizvodnju voća i povrća
RR-I/7	Podrška organizovanju poljoprivrednih proizvođača
RR-I/8	Podrška za unapređenje kvaliteta proizvoda
RR-I/9	Podrška kreiranju i prenosu znanja
RR-I/10	Podrška investicijama za postizanje EUstandarda
RR-I/11	Investicije u akvakulturu
RR-I/12	Razvoj lanaca vrijednosti u sektoru
RR-I/13	Podrška stvaranju domaćeg brenda u biljnoj i animalnoj proizvodnji
RR -II/1	Dopunska plaćanja (LFA) - animalna proizvodnja
RR -II/2	Dopunska plaćanja - organska poljoprivreda
RR-II/3	Dopunska plaćanja - genetski resursi
RR-II/4	Dopunska plaćanja - integralna proizvodnja
RR – III/1	Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama
RR – III/2	Obnova i razvoj sela
RR – III/3	LEADER projekti i pomoć uspostavi LAG infrastrukture
<hr/>	
III stub – Mjere opštih usluga u poljoprivredi	
<hr/>	

2: Lista mjera

OU/1	Podrška promotivnim i informativnim aktivnostima
OU/2	Podrška osiguranju primarne poljoprivredne proizvodnje i upravljanju rizikom
UO/3	Podrška uzgojno-seleksijskom radu
UO/4	Podrška stručnim poslovima u biljnoj proizvodnji (Gen banka, sjemenarstvo, IPS)
UO/5	Program mjera zaštite zdravlja bilja
UO/6	Podrška sistemu kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti proizvoda
UO/7	Savjetodavne usluge u poljoprivredi
UO/8	Podrška obrazovanju, istraživanju, razvoju i analizi
UO/9	Tehnička i administrativna podrška

---

3. OPIS MJERA

Mjere tržišne podrške proizvođačima (TP)

Šifra	TP-1				
Naziv mjere	Podrška proizvođačima kroz tržišne intervencije				
Mjera iz grupe	Tržišna podrška proizvođačima				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Ad hock stabilizacija tržišta (OC 1.2.)				
Obrazloženje	U uslovima slabo razvijene tržišne infrastrukture sami proizvođači nisu u stanju rješavati probleme vezane za cjenovnu nestabilnost i sezonski karakter proizvodnje. Stabilizacija tržišta i rješavanje sezonske neujednačenosti ponude poljoprivrednih proizvoda jedan je od ključnih preduslova stabilnosti dohotka poljoprivrednih gazdinstava.				
Opis	U nedostatku definisanog sistema mjera i mehanizama djelovanja koje bi regulisale određene distorzije i poremećaje na tržištu implementacija predviđenih sredstava vezaće se za uspostavljanje jedinstvenog sistema intervencije na državnoj razini, a ukoliko do toga ne dođe i sredstva ne budu potrošena, ona bi se preusmjerila za neku od mjera ruralnog razvoja.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisna u RPG, udruženja proizvođača i zadruge				
Uslovi korišćenja	Uspostavljen jedinstven sistem intervencija na državnoj razini				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000
Indikatori praćenja	- Broj podržanih gazdinstava - Broj podržanih udruženja				

PD – Područje djelovanja; OC – Operativni cilj

3: Opis mjera

Grupa mjera: Direktna plaćanja (DP)

Šifra	DP-1				
Naziv mjere	Direktno plaćanje po ha za biljnu proizvodnju				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	Osim obezbjeđenja sigurnosti i stabilnosti dohotka, sigurnosti poslovanja i izjednačavanje uslova poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz okruženja uvođenje direktnih plaćanja po jedinici površine ima za cilj i postepeno prilagođavanje regulativi EU, odnosno korak ka harmonizaciji agrarne politike FBiH sa ZAP-om EU. Ujednačenom direktnom podrškom po ha za sve kulture želi se što manje vezati proizvođača za pojedinačnu proizvodnju, a ujedno da se unutar prostora Federacije BiH ne favorizira nijedan sektor i tako omogućiti što racionalnije i ekonomičnije iskorištavanje prirodnih uslova u kojima proizvođači djeluju.				
Opis	Direktna plaćanja po ha za proizvodnju ratarskih, povrtlarskih i voćarskih kultura, te vinove loze uključujući i sjemenarsku proizvodnju za vlasnike farmi upisanih u RPG koji ispunjavaju opšte i specifične kriterijume. Minimalna površina za ostvarivanja prava na ovu mjeru podrške su: ratarska proizvodnja 1,0 ha, ostale proizvodnje 0,5 ha.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	<p>Minimalno 1 ha - ratarske kulture, 0,5 ha (povrtlarske kulture, voćarske kulture, vinova loza)</p> <p><i>Posebni uslovi</i></p> <p><i>Kukuruz u zrnu za tržište:</i> minimalna površina 3 ha i direktna podrška 150 KM/ha (posebni uslovi zbog ograničenosti budžeta, s tim da se daje mogućnost izjednačavanja sa ostalim ratarskim kulturama shodno povećanju budžetskih izdvajanja)</p> <p><i>Duhan:</i> 0,5 ha; + premija po kg: Virginia, Barley – 0,5 KM/kg Hercegovački ravnjak – 1,5 KM/kg (postepeno smanjenje premije: 2017 za 20% - 0,40 i 1,20 KM/kg i 2018. za daljih 20% - 0,32 i 0,96 KM/kg)</p> <p>U periodu 2014-2016 podrška će biti uslovljena verifikovanom prodajom na bazi programa iz 2013. godine, a paralelno će se uspostavljati sistem praćenja po parcelama (proizvodnim površinama). Jedan od važnih preduslova za efikasnu primjenu mjere je poznavanje tačnog stanja na terenu (kontrola aplikacije) i dok se ne uspostavi LPIS koristiti manje zahtjevne načine mjerenja površina na terenu i to isključivo od strane kontrolora koji moraju biti nezavisni.</p>				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	500 KM/ha (osim kukuruza u zrnu za tržište – 150 KM/ha)				
Broj korisnika	25.000 – 30.000 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	30.000 ha				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	15.000.000	15.000.000	15.300.000	15.600.000	15.900.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih gazdinstava po kulturama - Broj hektara obuhvaćenih plaćanjem po kulturama - Iznos podsticaja po kulturama - Udio pojedine kulture u ukupnim obradivim površinama - Ukupna količina proizvedenog duhana u sistemu direktnih plaćanja 				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	DP-2					
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Proizvodnja mlijeka					
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja					
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)					
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)					
Obrazloženje	Mjera je rezultat uočene potrebe za rastom proizvodnje mlijeka uz istovremeno podizanje nivoa kvaliteta sirovog mlijeka. Dosadašnje plaćanje premije po litri mlijeka neovisno o kvalitetu nije nametalo potrebu za uvođenje strožijih higijensko-sanitarnih mjera u njegovoj proizvodnji i bilo je u neskladu sa ZAP-om. Uvođenjem značajne razlike između premija za različite klase mlijeka, proizvođači su snažno stimulisani da povećaju i obim proizvodnje i higijenski kvalitet proizvoda. U cilju daljnjeg približavanja agrarne politike FBiH ZAP-u EU dio podrške biće vezan za broj grla (muznih krava) kako bi se postepeno izbacivala podrška na bazi outputa (litar) koje više nema u EU a i spada u žuti kutiju nedozvoljenih mjera po pravilima STG.					
Opis	Predviđa se podrška na bazi outputa i po grlu – muznoj kravi. Premije po litru za isporučeno mlijeko su bez uslova u pogledu minimalne količine prodatog mlijeka. Uslovi za ostvarivanje premije odnose se na posjedovanje najmanje dvije krave, a iznos premije u zavisnosti isključivo od klase kvaliteta predanog mlijeka. Drugio dio podrške vezan je za broj muznih krava RPG.					
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG					
Uslovi korišćenja	Minimalno dvije muzne krave- Posjedovanje dokaza o kvalitetu mlijeka izdat od strane nadležne laboratorije. Premije: E klasa – 0,12 KM/l; I klasa – 0,10 KM/l; II klasa – 0,07 KM/l.					
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine					
Finansijski izvori	Budžet FBiH					
Vrijednost po jedinici	350 KM po muznoj kravi					
Broj korisnika	6.000 gazdinstava					
Broj jedinica proizvodnje	28.000 grla					
Godišnji budžet (KM)		2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	Po grlu	9.800.000	9.800.000	9.850.000	9.900.000	9.950.000
	Premije	6.440.000	6.440.000	6.690.000	6.950.000	7.250.000
Indikatori praćenja	Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju mlijeka Broj grla u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju mlijeka Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju mlijeka Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja za proizvodnju mlijeka u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave proizvodnjom mlijeka Udio broja mliječnih krava u sistemu direktnih plaćanja za proizvodnju mlijeka u odnosu na ukupan broj mliječnih krava.					

3: Opis mjera

Šifra	DP-3				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Ovčarstvo i kozarstvo (osnovno stado)				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	Povoljni prirodni uslovi sa dominantnim prirodnim travnjacima nisu dovoljno iskorišteni za uzgoj sitne stoke. S druge strane, izražena je potreba za povećanjem stočnog fonda i proizvodnjom mesa. Nadalje, ovčarstvo i kozarstvo su veoma pogodni za farmere koji nemaju kapacite za intenzivnu masovnu proizvodnju u stočarstvu i ne zahtijevaju izuzetno visoke investicije za preradu mlijeka i mesa na farmama, te tako predstavljaju mogućnost unapređenja ekonomskog položaja farmera i nude mogućnosti diverzifikacije proizvodnje uvođenjem tradicionalnih proizvoda sa dodatom vrijednošću.				
Opis	Isplata premije po grlu za sve kategorije ovaca i koza registrovanim farmerima koji imaju najmanje 30 ovaca, odnosno 15 koza.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 30 ovaca ili 15 koza				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	25 KM po grlu				
Broj korisnika	2.000 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	150.000				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	3.750.000	3.950.000	4.140.000	4.340.000	4.550.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za ovčarstvo i kozarstvo - Broj grla u okviru direktnih plaćanja za ovčarstvo i kozarstvo - Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za ovčarstvo i kozarstvo - Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja za ovčarstvo i kozarstvo u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave ovčarstvom i kozarstvo - Udio broja ovaca i koza u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj ovaca i koza 				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	DP-4				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Svinjogojstvo (osnovno stado)				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Objašnjenje	U nedostatku planskog provođenja križanja i hibridizacija što su uobičajeni postupci za dobivanje boljih uzgojnih i proizvodnih rezultata, u svinjogojstvu Federacije BiH postižu se veoma skromni rezultati i u pogledu broja odgojene prasadi po krmači i na nivou prirasta. Nadalje, niska proizvodnja svinjskog mesa kao rezultata nedovoljnog broja stoke i nestabilna proizvodnja, što je posljedica nestabilnosti cijena koncentratne hrane, odredili su uslove korištenja ove mjere. U cilju stabilnijeg rasta stočnog fonda svinja neophodna je kontinuirana podrška koja će se zasnivati na broju grla u okviru osnovnog stada. Mjerom se želi obezbijediti sigurnost dohotka poljoprivrednih proizvođača i približiti uslove poslovanja u odnosu na uslove koje imaju svinjogojske farme iz okruženja.				
Opis	Podrška proizvodnji svinjskog mesa putem isplate premija po rasplodnoj krmači registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima. Budući da u EU nema direktne podrške po grlu svinjogojskim farmama, u toku implementacije Strategije trebalo bi se razmišljati i o eventualnom modificiranju uslova korištenja ove mjere u smislu vezivanja podrške za površine raspoložive za proizvodnju krmiva (kukuruz, ječam, zob). Ovakvim pristupom bi se proizvodnjom sopstvene krme omogućio stabilniji rast stočnog fonda.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 5 rasplodnih krmača				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	100 KM po grlu				
Broj korisnika	200 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	2.000 grla				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	200.000	205.000	208.000	212.000	216.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za uzgoj rasplodnih krmača</p> <p>Broj grla u okviru direktnih plaćanja za uzgoj rasplodnih krmača</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za uzgoj rasplodnih krmača</p> <p>Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave uzgojem rasplodnih krmača</p> <p>Udio broja rasplodnih krmača u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj rasplodnih krmača</p>				

3: Opis mjera

Šifra	DP-5				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Tov junadi				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	Uvođenje ove mjere motivisano je potrebom za ublažavanjem nekih od gorućih problema u stočarstvu: velika ovisnost o uvozu, nedovoljni prinosi, prisustvo sive ekonomije i velikog udjela neregistrovane proizvodnje i prometa mesom. U tovu junadi u Federaciji BiH prisutan je trend napuštanja ove proizvodnje zbog izražene nekonkurentnosti te same nestabilnosti i neizvjesnosti proizvodnje. Direktnom podrškom po grlu želi se obezbjediti sigurniji dohodak registrovanim poljoprivrednim proizvođačima kao i izjednačiti uslove poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz okruženja u proizvodnji junećeg i govedeg mesa.				
Opis	Isplata premije po grlu za držanje najmanje 3 tova juneta za registrovana poljoprivredna gazdinstva. U toku implementacije Strategije trebalo bi se razmišljati i o eventualnom modificiranju uslova korištenja ove mjere u smislu vezivanja podrške za površine raspoložive za proizvodnju krmiva (kukuruz, ječam, zob) čime bi se proizvodnjom sopstvene krme omogućio stabilniji rast stočnog fonda.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 3 tova juneta				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	350 KM po grlu				
Broj korisnika	400 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	4.500 grla				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	1.575.000	1.600.000	1.640.000	1.670.000	1.700.000
Indikatori praćenja	Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za tov junadi Broj grla u okviru direktnih plaćanja za tov junadi Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za tov junadi Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave tovom junadi Udio broja tova junadi u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj goveda				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	DP-6				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Tov svinja				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	Svinjogojstvo Federacije BiH karakterišu ciklične oscilacije bez nekog izrazitog trenda kada se govori o ukupnoj proizvodnji i broju zaklanih grla. Izlazne cijene svinjskog mesa su dosta visoke što ga čini značajno nekonkurentnim. Sve ovo uzrokuje značajno niži nivo proizvodnje od one kojom bi se zadovoljile domaće potrebe. Ova mjera kreirana je tako da se njome omogući povećanje proizvodnje i prinosa u proizvodnji svinjskog mesa, čime bi se ujedno i smanjila ovisnost od uvoza i prisutnosti sive ekonomije i neregistrovane proizvodnje i prometa svinjskog mesa. Mjerom se obezbjeđuje sigurnost i stabilizacija prihoda farmera te povećavaju konkurentske sposobnosti na domaćem tržištu.				
Opis	Isplata premije po grlu za držanje najmanje 10 tovnih svinja za registrovana poljoprivredna gazdinstva. Budući da u EU nema direktne podrške svinjogojstvu, a jedan od ciljeva Strategije je harmonizacija sa ZAP-om, i ovdje bi kao i kod prethodne dvije mjere trebalo razmišljati o eventualnom modificiranju uslova korištenja u smislu vezivanja podrške za površine raspoložive za proizvodnju krmiva (kukuruz, ječam, zob).				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 10 tovnih svinja				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	60 KM po grlu				
Broj korisnika	1.300 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	20.000 grla				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	1.200.000	1.225.000	1.250.000	1.275.000	1.300.000
Indikatori praćenja	Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za tov svinja Broj grla u okviru direktnih plaćanja za tov svinja Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za tov svinja Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave tovom svinja Udio broja tovnih svinja u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj svinja				

3: Opis mjera

Šifra	DP-7				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Rasplodne junice				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	Ovom mjerom se putem podrške stabilnosti dohotka farmera želi postići kvalitetno poboljšanje osnove za budući značajniji rast stočnog fonda iz sopstvene proizvodnje i tako smanjiti negativno stanje u proizvodnji, prinosima i spoljnotrgovinskoj razmjeni govedim mesom.				
Opis	Direktna podršku po rasplodnoj junici, uz uslov posjedovanja najmanje dvije rasplodne junice.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 2 rasplodne junice				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	350 KM po grlu				
Broj korisnika	450 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	1.500 grla				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	525.000	535.000	545.000	555.000	570.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za uzgoj rasplodnih junica</p> <p>Broj grla u okviru direktnih plaćanja za uzgoj rasplodnih junica</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za uzgoj rasplodnih junica</p> <p>Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave govedarskom proizvodnjom</p> <p>Udio broja rasplodnih junica u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj goveda</p>				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	DP-8				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Sistem krava-tele				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	Ovom mjerom želi se povećati proizvodnja goveđeg mesa čime bi se smanjili postojeći problemi sa njegovim uvozom uz istovremeno efikasnije iskorištavanje brojnih ekstenzivnih površina – prirodnih livada i pašnjaka. Sistemom krava – tele efikasnije se ostvaruju ciljevi održivog razvoja i podrškom ovom sistemu zapravo se podržava ekološki održiva proizvodnja budući da je imaju uglavnom farmeri koji posluju u ograničenim uslovima proizvodnje. Ovom mjerom ujedno se može održavati veliki nivo iskorištavnaja ekstenzivnih površina, što će zavisiti i od same veličine stada. Konačno, ovom mjerom se poljoprivrednim proizvođačima želi obezbjediti sigurniji dohodak i ujedno omogućiti uslove za zadržavanje u ruralnim područjima.				
Opis	Direktna novčana podrška za farmere koji imaju mesna goveda ili goveda dvojnih proizvodnih osobina u ekstenzivnom načinu držanja i koriste ih isključivo za dobivanje teladi bez provođenja procesa muže.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 3 goveda (mesna ili dvojnih proizvodnih osobina)				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	350 KM po grlu				
Broj korisnika	1.200 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	5.000 grla				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	1.750.000	1.800.000	1.850.000	1.910.000	1.970.000
Indikatori praćenja	Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za sistem krava – tele Broj grla u okviru direktnih plaćanja za sistem krava – tele Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za sistem krava – tele Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave govedarskom proizvodnjom Udio broja krava u sistemu krava – tele u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj goveda				

3: Opis mjera

Šifra	DP-9				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Proizvodnja meda				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	I pored izrazito povoljnih uslova i tradicije u proizvodnji meda u Federaciji BiH, pčelarstvo i proizvodnja meda je oblast koju odlikuje nedovoljno iskorišteni prirodni potencijali, nezadovoljena domaća tražnja, niska proizvodnja i značajno prisustvo neregistrovane i nekontrolisane proizvodnje i prometa. Povećanjem broja košnica povećaće se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se ili nalaze u područjima konfiguracijski nepovoljnim za poljoprivredu, ili u područjima sa ograničenim zemljišnim i drugim kapacitetima za bavljenje poljoprivredom.				
Opis	Direktna plaćanja registrovanim proizvođačima kao podrška rastu broja pčeljinjih društava, a time i rastu obima proizvodnje meda.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalno 20 košnica				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	10 KM po košnici				
Broj korisnika	1.500 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	50.000 košnica				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	500.000	535.000	570.000	610.000	655.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju meda</p> <p>Broj košnica u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju meda</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju meda</p> <p>Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave proizvodnjom meda</p> <p>Udio broja košnica u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj košnica</p>				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	DP-10				
Naziv mjere	Direktna plaćanja – Proizvodnja ribe				
Mjera iz grupe	Direktna plaćanja				
Područje djelovanja	Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1)				
Operativni cilj	Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)				
Obrazloženje	<p>I pored evidentnog porasta obima proizvodnje ribe u Federaciji BiH, još uvijek postoje tržišni razlozi (posebno nezadovoljena tražnja na inostranom tržištu) i prirodni potencijali za dalji rast ove proizvodnje. Prirodni uslovi i mogućnosti za izvoz ribe iz BiH čine ovu proizvodnju jednom od onih za koje Federacija BiH ima niz komparativnih prednosti. S druge strane, proizvodnja ribe je šansa za ostvarivanje stabilnih prihoda koja ne zahtijeva zemljišne resurse potrebne za poljoprivrednu proizvodnju.</p> <p>Mjera kojom se podržava proizvodnja ribe nije u skladu sa ZAP-om EU, gdje je poljoprivreda odvojena od ribarstva. Ipak ova mjera je ostavljena kao mjera poljoprivredne politike FBiH, budući da je još rano usklađivati ovaj dio agrarne politike sa ZAP-om.</p>				
Opis	Direktna podrška komercijalnim proizvođačima mesa slatkovodne i morske ribe po kg prodate ribe.				
Korisnici	Firme - ribnjaci upisani u RPG				
Uslovi korišćenja	Dokaz o prodaji				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	0,35 KM/kg slatkovodne i 0,25 KM/kg morske ribe				
Broj korisnika	20 – 30 firmi				
Broj jedinica proizvodnje	Slatkovodna riba – 1.000.000 kg; Morska riba – 350.000 kg				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	435.000	455.000	475.000	490.000	510.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava (firmi, ribnjaka) u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju ribe</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru direktnih plaćanja za proizvodnju ribe</p> <p>Udio gazdinstava u sistemu direktnih plaćanja u odnosu na ukupan broj gazdinstava koja se bave proizvodnjom ribe</p>				

3: Opis mjera

Budući da je u toku izrada Strateškog plana ruralnog razvoja Federacije BiH, u ovom dokumentu dat je pregled potrebnih mjera u okviru II stuba buduće agrarne politike i njihovih veza sa područjima djelovanja i operativnim ciljevima nove Strategije. Širi opis mjera iz područja ruralnog razvoja daje se na nivou onih mjera koje imaju karakter implementacije mjera direktnih plaćanja, a to su mjere dopunskih plaćanja za poslovanje u uslovima manje povoljnih područja (LFA), organsku proizvodnju, očuvanje genetskih resursa te integralnu proizvodnju.

Šifra	RR-1/1
Naziv mjere	Investicije u poljoprivrednu opremu i mehanizaciju
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	- Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3)
Operativni cilj	- Tehničko- tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme (OC 2.2.) - Izgradnja funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi (OC 3.3.)

Šifra	RR-1/2
Naziv mjere	Investicije u stočarske farme
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	- Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD5)
Operativni cilj	Tehničko- tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme (OC 2.2.) Povećanje brojnosti i kvaliteta stočnog fonda (OC 2.3.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (4.1.) Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu - integralna, organska i sl. proizvodnje (OC 5.1.) Izjednačavanje uslova poslovanja i očuvanje pejzaža u manje povoljnim područjima (OC 5.2.) Jačanje sistema upravljanja vodom u poljoprivredi (OC 5.3.) Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim posljedicama i potrebi njihovog rješavanja (OC 5.4.) Razvoj mehanizama za implementaciju zakona o zaštiti i dobrobiti životinja (OC 5.8)

Šifra	RR-1/3
Naziv mjere	Investicije u višegodišnje zasade i izgradnju zaštićenih prostora
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	- Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3)
Operativni cilj	Povećanje površina pod trajnim zasadima (voćnjaci i vinogradi) i zaštićenih prostora vodeći računa o savremenom sortimentu i tehnološkim rješenjima (OC 2.4.) Izgradnja funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi (OC 3.3.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (4.1)

Šifra	RR-I/4
Naziv mjere	Investicije u uređenje poljoprivrednog zemljišta
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	- Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) - Racionalno korištenje i održivo upravljanje zemljištem (PD 6)
Operativni cilj	- Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu (OC 5.1.) - Revitalizacija i očuvanje pašnjačkih površina (OC 5.6.) - Povećanje nivoa iskorištenja obradivih površina (OC 6.1.) - Ukрупnjavanje poljoprivrednih gazdinstava (OC 6.2.) - Zaštita i unapređenje plodnosti tla (OC 6.3.) - Unapređenje postojećih i uspostavljanje nedostajućih mehanizama održivog upravljanja zemljištem (OC6.4.)

Šifra	RR-I/5
Naziv mjere	Investicije za čuvanje, pakovanje i preradu animalnih i biljnih proizvoda
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4) Razvoj lanaca vrijednosti - horizontalna i vertikalna koordinacija (PD 7)
Operativni cilj	Tehničko- tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme (OC 2.2.) Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i animalnoj proizvodnji (OC 2.5.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje sposobnosti sektora u smislu uključivanja u globalne lance vrijednosti – zahtjevi supermarketa (OC 7.1.) Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini lanaca vrijednosti (OC 7.2.) Jačanje infrastrukture u doradi, preradi i distribuciji – logistika sektora (OC 7.3.)

Šifra	RR-I/6
Naziv mjere	Investicije u preradu i doradu na poljoprivrednim gazdinstvima
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4)
Operativni cilj	Tehničko- tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme (OC 2.2.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje sposobnosti sektora u smislu uključivanja u globalne lance vrijednosti – zahtjevi supermarketa (OC 7.1.) Jačanje infrastrukture u doradi, preradi i distribuciji – logistika sektora (OC 7.3.)

3: Opis mjera

Šifra	RR-I/6-1
Naziv mjere	Investicije u preorijentiranje proizvođača duhana u proizvodnju voća i povrća
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3)
Operativni cilj	Povećanje površina pod trajnim zasadima (voćnjaci i vinogradi) i zaštićenih prostora vodeći računa o savremenom sortimentu i tehnološkim rješenjima (OC 2.4.) Izgradnja funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi (OC 3.3.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (4.1.)

Šifra	RR-I/7
Naziv mjere	Podrške organizovanju proizvođača
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4) Razvoj lanaca vrijednosti - horizontalna i vertikalna koordinacija (PD 7)
Operativni cilj	Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost (OC 4.2.) Jačanje sposobnosti sektora u smislu uključivanja u globalne lance vrijednosti (OC 7.1.) Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini lanaca vrijednosti (OC 7.2.) Jačanje infrastrukture u doradi, preradi i distribuciji – logistika sektora (OC 7.3.)

Šifra	RR-I/8
Naziv mjere	Podrške za unapređenje kvaliteta proizvoda
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4) Razvoj lanaca vrijednosti - horizontalna i vertikalna koordinacija (PD 7)
Operativni cilj	Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost (OC 4.2.) Jačanje sposobnosti sektora u smislu uključivanja u globalne lance vrijednosti (OC 7.1.) Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini lanaca vrijednosti (OC 7.2.)

Šifra	RR-I/9
Naziv mjere	Podrške kreiranju i prenosu znanja
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4)
Operativni cilj	Uspostavljenje potrebnih i unapređenje postojećih sistema servisa u biljnoj i animalnoj proizvodnji (OC 2.5.) Regulatorno-organizaciono, materijalno-finansijsko, personalno i stručno jačanje poljoprivrednog savjetodavstva (OC 3.1.) Jačanje javnih i privatnih „centara znanja“ – naučno-istraživačke i profesionalne institucije (OC 3.2.) Izgradnja funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi (OC 3.3.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (4.1.)

Šifra	RR-I/10
Naziv mjere	Podrška investicijama za zadovoljenje EU standarda
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4) Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5)
Operativni cilj	Tehničko tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme (OC 2.2.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost (OC 4.2.) Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu - integralna, organska i sl. proizvodnje (OC 5.1.) Jačanje sistema upravljanja vodom u poljoprivredi (OC 5.3.)

Šifra	RR-I/11
Naziv mjere	Investicije u akvakulturu
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5)
Operativni cilj	Tehničko tehnološko unapređenje objekata, mehanizacije i opreme (OC 2.2.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje sistema upravljanja vodom u poljoprivredi (OC 5.3.)

Šifra	RR-I/12
Naziv mjere	Razvoj lanaca vrijednosti u sektoru
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4) Razvoj lanaca vrijednosti - horizontalna i vertikalna koordinacija (PD 7)
Operativni cilj	Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost (OC 4.2.) Jačanje sposobnosti sektora u smislu uključivanja u globalne lance vrijednosti (OC 7.1.) - Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini lanaca vrijednosti (OC 7.2.)

Šifra	RR-I/13
Naziv mjere	Podrška stvaranju domaćeg brenda u biljnoj i animalnoj proizvodnji
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta - konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora (PD 4) Razvoj lanaca vrijednosti - horizontalna i vertikalna koordinacija (PD 7)
Operativni cilj	Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.) Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost (OC 4.2.) Jačanje sposobnosti sektora u smislu uključivanja u globalne lance vrijednosti (OC 7.1.) Jačanje svih oblika udruživanja i povezivanja na horizontalnoj i vertikalnoj razini lanaca vrijednosti (OC 7.2.)

3: Opis mjera

Šifra	RR-II/1				
Naziv mjere	Dopunska plaćanja za manje povoljna područja (LFA) - Animalna proizvodnja				
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) - Razvoj ruralnih područja (PD 8) 				
Operativni cilj	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.) - Povećanje nivoa iskorištenja obradivih površina (OC 6.1.) - Izjednačavanje uslova poslovanja i očuvanje pejzaža u manje povoljnim područjima (OC 5.2.) - Revitalizacija i očuvanje pašnjačkih površina (OC 5.6.) - Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja (OC 8.1.) 				
Obrazloženje	<p>Selektivna agrarna politika koja uključuje posebne mjere podrške za poljoprivredne proizvođače u manje povoljnim područjima (LFA) je nužnost zbog izrazito nepovoljnog socio-ekonomskog položaja farmera u ovim područjima i u potpunom je skladu sa mjerama ZAP-a. Njena implementacija bi trebala da rezultira povećanim korištenjem zemljišnih potencijala (livada i pašnjaka), rastom obima proizvodnje mesa i mlijeka, te jačanjem i stabilizacijom prihoda za farmere. Ovom mjerom kroz veće prisustvo stoke u brdsko-planinskim područjima ujedno bi se i održavao pejzaž. S druge strane, time se stvaraju uslovi za doprinos zaustavljanju negativnih demografskih kretanja u ovim oblastima.</p>				
Opis	<p>Direktna dopunska plaćanja po uslovnom grlu stoke registrovanim poljoprivrednim proizvođačima u definisanim (korišteni kriteriji po uzoru na zemlje EU sličnih geografsko-klimatskih obilježja i EU regulative) manje povoljnim područjima u animalnoj proizvodnji. Minimalni uslovi za ovu podršku su dva uslovna grla stoke (vezivanje za zemljišne površine, posebno za pašnjake nije moguće zbog nepostojanja LPIS-a kojim bi se jedino mogla vršiti kontrola). Prevodni koeficijenti za uslovno grlo stoke (UGS): Krave 1,0; bik 1,2; junad 0,55; telad 0,2; konji 1,0; ovce 0,1; koza 0,15.</p>				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalan broj 2 UGS				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	80 KM po uslovnom grlu stoke (UGS)				
Broj korisnika	9.000 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	40.000 UGS				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	3.200.000	3.330.000	3.450.000	3.600.000	3.750.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava u okviru dopunskih plaćanja (LFA) za animalnu proizvodnju</p> <p>Ukupan broj UGS i broj UGS po vrstama stoke u okviru dopunskih plaćanja (LFA) za animalnu proizvodnju</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava u okviru dopunskih plaćanja (LFA) za animalnu proizvodnju</p> <p>Udio gazdinstava u u okviru dopunskih plaćanja (LFA) za animalnu proizvodnju u odnosu na ukupan broj gazdinstava na LFA i ukupan broj gazdinstava u FBiH</p>				

Šifra	RR-II/2				
Naziv mjere	Dopunska plaćanja – Organska poljoprivreda				
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1) - Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta (PD 4) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) 				
Operativni cilj	<p>Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)</p> <p>Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.)</p> <p>Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu (OC 5.1.)</p> <p>Izjednačavanje uslova poslovanja i očuvanje pejzaža u manje povoljnim područjima (OC 5.2.)</p> <p>Revitalizacija i očuvanje pašnjačkih površina (OC 5.6.)</p> <p>Unapređenje sistema zaštite biodiverziteta i genetskih resursa (OC 5.7.)</p>				
Obrazloženje	Proizvodne prakse su u velikom dijelu Federacije BiH ekstenzivne i odlikuju se niskom upotrebom zaštitnih sredstava i mineralnih đubriva. Stoga postoji potencijal da se dio poljoprivrede prilagodi tehnologijama koje omogućuju održiviju upotrebu poljoprivrednog zemljišta, a time i zaštitu prirodnih resursa i okoline, kao što je organska proizvodnja. Podsticanje primjene ovih tehnologija može pridonijeti i povećanju obima proizvodnje u okviru šema kvaliteta i time odgovoriti na rastuću domaću i inostranu potražnju za ekološki prihvatljivim proizvodima.				
Opis	Dopunska plaćanja po ha uslovne poljoprivredne površine za farme u sistemu certifikovane organske poljoprivredne proizvodnje u biljnoj ili animalnoj proizvodnji u ruralnim oblastima. Prevodni koeficijenti uslovne poljoprivredne površine (UPP): oranica 1,00; trajni nasadi 1,40; prirodne livade 0,40; pašnjaci 0,10.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Minimalna površina 0,2 ha - Posjedovanje certifikata, završen period konverzije 				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	300 KM po UPP				
Broj korisnika	4.000 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	2.000 ha UPP				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	600.000	625000	650.000	675.000	700.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava u okviru dopunskih plaćanja za organsku poljoprivredu</p> <p>Ukupan broj ha UPP u okviru dopunskih plaćanja za organsku poljoprivredu i broj ha UPP po vrstama proizvodnje</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava i iznos sredstva po vrstama proizvodnje isplaćen u okviru dopunskih plaćanja za organsku poljoprivredu</p> <p>Udio gazdinstava u u okviru dopunskih plaćanja za organsku poljoprivredu u odnosu na ukupan broj gazdinstava u Federaciji BiH</p>				

3: Opis mjera

Šifra	RR-II/3				
Naziv mjere	Dopunska plaćanja - Genetski resursi				
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj				
Područje djelovanja	- Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5)				
Operativni cilj	- Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.) - Unapređenje sistema zaštite biodiverziteta i genetskih resursa (OC 5.7.)				
Obrazloženje	Federacija BiH raspolaže bogatim i raznovrsnim živim svijetom. Izuzetno je bogat i genetički fond biljaka i životinja u poljoprivredi, koji se ogleda u velikom broju sorti i rasa, a naročito autohtonih populacija biljaka i životinja koje se koriste za proizvodnju hrane. Ta činjenica obavezuje državu (entitet) da se biodiverzitetu u oblasti poljoprivrede pokloni dužna pažnja. U tom pravcu je potrebno izraditi potrebnu dokumentaciju i planove koji bi omogućili transparentnu i efikasnu implementaciju ove mjere koja bi u formi direktnih plaćanja po ha ili grlu podsticala farmere da održavaju genetičke resurse.				
Opis	Plaćanja po UGS ili po ha za proizvodnju autohtonih ili tradicionalnih biljnih sorti ili pasmina domaćih životinja prema Listi ugroženih autohtonih sorti i pasmina (predviđena kao jedna od potrebnih aktivnosti za implementaciju Strategije). Namijenjeno proizvođačima u ruralnim oblastima. Podrška u stočarstvu ubuhvata uzgoj autohtonih pasmina goveda, koza, ovaca, konja, a u bilnoj proizvodnji uzgoj autohtonih sorti vinove loze, voćnih vrsta, ratarskih i povrtarskih kultura i krmnog bilja.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	Minimalna UPP 0,1 ha Minimalan broj stabala (voćarstvo) 25 Minimalni broj 2 UGS				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	200 KM po UGS i 250 KM po ha UPP, 10 KM/stablu				
Broj korisnika	100 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	1.000 UGS; 100 ha UPP; 1.500 stabala				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	240.000	250.000	260.000	275.000	300.000
Indikatori praćenja	Ukupan broj gazdinstava u sistemu dopunskih plaćanja za genetske resurse Ukupan iznos sredstava i iznos sredstava po kategorijama genetskih resursa (biljne vrste, vrste domaćih životinja) isplaćen u sistemu dopunskih plaćanja za genetske resurse				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	RR-II/4				
Naziv mjere	Dopunska plaćanja za integralnu biljnu proizvodnju				
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1) - Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) - Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta (PD 4) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) - Razvoj ruralnih područja (PD 8) 				
Operativni cilj	<p>Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)</p> <p>Povećanje površina pod trajnim zasadima i zaštićenim prostorima (OC 2.4.)</p> <p>Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.)</p> <p>Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu (OC 5.1.)</p> <p>Jačanje sistema upravljanja vodom u poljoprivredi (OC 5.3.)</p> <p>Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim posljedicama i potrebi njihovog rješavanja (OC 5.4.)</p> <p>Povećanje nivoa iskorištenja obradivih površina (OC 6.1.)</p> <p>Unapređenje sistema zaštite biodiverziteta i genetskih resursa (OC 5.7.)</p> <p>Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja (OC 7.1.)</p>				
Obrazloženje	<p>Zahtjevi i regulativa tržišta, pogotovo inostranog, postaje sve više i više strožija. U cilju ispunjavanja tržišnih zahtjeva kvaliteta, neophodno je, osim samih obilježja poljoprivrednih proizvoda, imati i povezane ostale atribute vezane za okruženje, tradiciju, biorazličnost i biti u nekim od dobrovoljnih certifikacijskih šema među kojima je i integralna proizvodnja. S obzirom na relativno nisko korištenje inputa u značajnom dijelu Federacije BiH, takva područja bi bila veoma pogodna za integralnu poljoprivrednu proizvodnju i time dala svoj doprinos u održivom korištenju prirodnih resursa, dok bi, s druge strane, dopunska plaćanja za bavljenje integralnom proizvodnjom ublažila lošu ekonomsku poziciju populacije u ovim područjima.</p>				
Opis	<p>Podrška primjeni prakse integralne poljoprivredne proizvodnje putem dodatnih isplata po jedinici površine certificiranim i registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima u manje povoljnim oblastima za poljoprivrednu proizvodnju.</p>				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG				
Uslovi korišćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Minimalna površina 0,5 ha - Ispunjavanje zakonske regulative – postojanje sertifikata 				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine; Izrada studije o integralnoj proizvodnji 2014., Donošenje zakonske regulative 2015. Plaćanja od 2016. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Vrijednost po jedinici	Na bazi kalkulacije – prosječno 80 KM po ha (Prevodni koeficijenti: žitarice 1,00; voćarstvo i vinogradarstvo 1,50, povrtlarstvo 2,50)				
Broj korisnika	6.000 gazdinstava				
Broj jedinica proizvodnje	8.000 ha UPP				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	0	0	700.000	750.000	800.000
Indikatori praćenja	<p>Broj gazdinstava u okviru dopunskih plaćanja za integralnu biljnu proizvodnju</p> <p>Ukupan broj ha UPP u okviru dopunskih plaćanja za integralnu biljnu proizvodnju i broj ha UPP po biljnim vrstama</p> <p>Ukupan iznos isplaćenih novčanih sredstava i iznos sredstva po biljnim vrstama isplaćen u okviru dopunskih plaćanja za integralnu biljnu proizvodnju</p> <p>Udio gazdinstava u okviru dopunskih plaćanja za integralnu biljnu proizvodnju u odnosu na ukupan broj gazdinstava u biljnoj proizvodnji u FBiH</p>				

Šifra	RR-III/1
Naziv mjere	Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Razvoj ruralnih područja (PD 8)
Operativni cilj	<ul style="list-style-type: none"> - Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja (OC 8.1.) - Diverzifikacija nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima (OC 8.3.) - Zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine (OC 8.4.)

Šifra	RR-III/2
Naziv mjere	Obnova i razvoj sela
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Razvoj ruralnih područja (PD 8)
Operativni cilj	<ul style="list-style-type: none"> - Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja (OC 8.1.) - Zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine (OC 8.4.) - Unapređenje fizičke infrastrukture važne za sektor (OC 8.5.)

Šifra	RR-III/3
Naziv mjere	LEADER projekti i uspostava LAG infrastrukture
Mjera iz grupe	Ruralni razvoj
Područje djelovanja	Razvoj ruralnih područja (PD 8)
Operativni cilj	<ul style="list-style-type: none"> - Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja (OC 8.1.) - Unapređenje dobne i obrazovne strukture (OC 8.2.) - Zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine (OC 8.4.) - Unapređenje fizičke infrastrukture važne za sektor (OC 8.5.)

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	OU-1				
Naziv mjere	Podrška promotivnim i informativnim aktivnostima				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednog gazdinstva (PD 1) - Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) - Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta (PD 4) - Razvoj lanaca vrijednosti - horizontalna i vertikalna koordinacija (PD 7) 				
Operativni cilj	<p>Smanjenje razlika u uslovima poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz zemalja regiona (OC 1.1.)</p> <p>Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu (OC 4.1.)</p> <p>Jačanje sposobnosti sektora za uključivanja u globalne lance vrijednosti – zahtjevi supermarketa (OC 7.1.)</p>				
Obrazloženje	<p>Domaći poljoprivredno-prehrambeni proizvodi u Federaciji BiH nisu dovoljno promovisani niti na domaćem niti na inostranom tržištu, što ugrožava njihovu ionako lošu tržišnu poziciju. Uprkos određenim naporima u prethodnom periodu, još uvijek ne postoji dovoljna svijest potrošača o kvalitetu domaćih proizvoda, niti dobar imidž tih proizvoda na tržištu. Sami proizvođači nemaju dovoljno svijesti o potrebi promocije, marketinških znanja i vještina, kao ni finansijskih sredstava da sami podnesu troškove vezane za ozbiljniji tržišni nastup. Sve prethodno rečeno ukazuje na potrebu jačanju promotivnih i marketinških aktivnosti i izgradnju bolje pozicije poljoprivrednih proizvoda na BiH i međunarodnom tržištu.</p>				
Opis	<p>Podrška projektima koji imaju za cilj jačanje promotivnih, marketinških i informativnih aktivnosti u sferi poljoprivredne proizvodnje. Sredstvima predviđenim za implemenatciju ove mjere mogu se kandidirati svi oni koji na bazi javnog poziva predlože projekte (pojedinci, institucije, udruženja), a korisnici će biti oni koji se izaberu na bazi utvrđenih kriterija ocjenjivanja. Projekti poput sajмова poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, stručna i naučna savjetovanja neki su od oblika podrške.</p>				
Korisnici	Odabrani projekti i njihovi nosioci.				
Uslovi korišćenja	Odabrani projekti na bazi prethodno utvrđenih kriterija. Odabir projekata u visini predloženih sredstava.				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	150.000	160.000	165.000	185.000	195.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih projekata po vrstama, - Raspodjela sredstava po vrstama podrške 				

Šifra	OU-2				
Naziv mjere	Podrška osiguranju primarne poljoprivrede proizvodnje i upravljanju rizicima				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	- Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5)				
Operativni cilj	- Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim posljedicama potrebama njihovog rješavanja (OC 5.4.)				
Obrazloženje	Štete na poljoprivrednim usjevima, stoci i drugim resursima redovan su pratilac poljoprivredne proizvodnje. Ovo je posebno izraženo posljednjih godina, kao posljedica globalnih klimatskih promjena. Iako se neki od rizika mogu osigurati u okviru redovnog sistema osiguranja, poznato je da proizvođači rijetko koriste tu mogućnost zbog visokih premija osiguranja. Štete većeg obima prevazilaze mogućnost saniranja od strane proizvođača i mogu ozbiljno da ugroze opstanak gazdinstava, a time i dugoročno održivi razvoj proizvodnje. Generalno rečeno, ova oblast u Federaciji je nedovoljno izgrađena pa bi možda u prvim godinama implementacije Strategije trebalo izraditi studiju kojom bi se utvrdila precizna šema upravljanja rizicima u poljoprivrednoj proizvodnji u Federaciji BiH.				
Opis	Podrška osiguranju primarne poljoprivredne proizvodnje kroz kofinansiranje dijelova troškova osiguranja od šteta nastalih na poljoprivrednim usjevima ili stoci i podrška u slučaju šteta od elementarnih nepogoda većih razmjera kojima bi se ugrozio njihov opstanak.				
Korisnici	Poljoprivredna gazdinstva upisana u RPG, a koja su osigurali svoje usjeve (stoku) ili su pretrpjele štete većih razmjera uzrokovanih vremenskim nepogodama				
Uslovi korišćenja	Uslove korištenja potrebno je definisati kroz prethodno izrađenu studiju koja će detaljno obraditi ovu problematiku u skladu sa dobrim praksama iz zemalja regiona ili EU.				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	250.000	270.000	280.000	300.000	330.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih zahtjeva po vrstama proizvodnje i vrstama intervencije - Broj poljoprivrednih gazdinstava kojima je isplaćena šteta - Ukupan iznos naknada za štete i iznos po vrstama proizvodnje 				

Šifra	OU-3				
Naziv mjere	Podrška uzgojno-seleksijskom radu u stočarstvu				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) - Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9) 				
Operativni cilj	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje brojnosti i kvaliteta stočnog fonda (OC 2.3.) - Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i animalnoj proizvodnji (OC 2.5.) - Unapređenje zaštite biodiverziteta i genetskih resursa (OC 5.7.) - Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija (OC 9.1.) 				
Obrazloženje	Stočarstvo predstavlja značajnu granu poljoprivrede Federacije BiH. Niska konkurentnost domaće proizvodnje u znatnoj je mjeri posljedica niskih prinosa, a oni neadekvatnog uzgojno-seleksijskog rada i lošeg pasminskog sastava stočnog fonda. Zavidni prinosi u stočarstvu ostvaruju se samo na malom broju velikih farmi sa kvalitetnim pasminskim sastavom. S tim u vezi potrebna je podrška uzgojno-seleksijskom radu u stočarstvu generalno s ciljem popravljivanja genetskog potencijala stoke, a posebno njenih priplodnih kategorija. Uzgojno-seleksijski rad je obiman posao kojeg će trebati pratiti adekvatna finansijska sredstva i izgradnja zahtjevne infrastrukture.				
Opis	Podrška programima, istraživanjima i institucijama koje se bave uzgojno-seleksijskim radom sa ciljem podizanja genetskog potencijala u stočarstvu i očuvanje postojećih genetskih resursa. Kontrola produktivnosti, odabir, uzgoj i korištenje kvalitetnih priplodnih grla stoke, proizvodnja, istraživanje i uvođenje u proizvodnju uvezenih rasa stoke, te vođenje matične evidencije stoke dio su aktivnosti kojima bi se finansirala ova mjera.				
Korisnici	Gazdinstva u uzgojno-seleksijskom programu, uzgojne organizacije, uzgojni centri. Institucije – organizacije moraju imati ispunjene uslove o registraciji u skladu sa Zakonom o stočarstvu				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi u skladu sa prethodno definisanim kriterijima od strane FMPVŠ i moraju biti od strane priznatih organizacija ovlašteni za bavljenjem uzgojno-seleksijskim radom u stočarstvu.				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	1.100.000	1.400.000	1.400.000	1.400.000	1.400.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj gazdinstava u seleksijskom programu po vrstama stoke - Broj gazdinstava u Programu očuvanja genetskih resursa - Ukupan iznos podrške 				

Šifra	OU-4				
Naziv mjere	Podrška stručnim poslovima u biljnoj proizvodnji (Gen banka, sjemenarstvo, IPS)				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) - Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9) 				
Operativni cilj	<p>Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i animalnoj proizvodnji (OC 2.5.)</p> <p>Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim posljedicama potrebama njihovog rješavanja (OC 5.4.)</p> <p>Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu (OC 5.1.)</p> <p>Unapređenje zaštite biodiverziteta i genetskih resursa (OC 5.7.)</p> <p>Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija (OC 9.1.)</p>				
Obrazloženje	<p>Biljna poljoprivredna proizvodnja u Federaciji BiH obiluje problemima i slabostima među kojima se posebno ističu mali obim proizvodnje po gazdinstvu i niski prinosi. Brojni su razlozi niskog ukupnog i prosječnog prinosa, a među njima je svakako neujednačen, nestandardan i ponekad upitan kvalitet sjemenskog i sadnog materijala. U nekim sektorima poput voćnog rasadničarstva vidni su i pozitivni rezultati, što govori da su moguća znatna poboljšanja u proizvodnji sjemena i sadnog materijala. Proces EU integracija nameće potrebu za sprovođenjem mjera kojima bi se nastavili i intenzivirali poslovi na selekciji sjemena i sadnog materijala poljoprivrednog bilja. Brojne vrste i varijeteti u biljnoj proizvodnji kao dio bogatstva biodiverziteta Federacije BiH nedovoljno su istražene, valorizovane i zaštićene, te se nameće potreba za aktivnostima kojima bi se to očuvalo.</p>				
Opis	<p>Podrška ovlaštenim institucijama i organizacijama uključenim u selekciju i proizvodnju sjemena i sadnog materijala. Čuvanje zaštićenih uzoraka sjemenskog materijala i registrovanih sorti, provjeravanje genetskih osobina i upotrebe vrijednosti novih domaćih i stranih sorti, selekcija i preporuka o rejonizaciji sorti, kontrola i certifikacija sjemena i sadnog materijala poljoprivrednog bilja dio su aktivnosti kojima bi se finansirala ova mjera.</p>				
Korisnici	Javne i privatne institucije ovlaštene za bavljenjem selekcijskim i drugim stručnim poslovima u biljnoj proizvodnji.				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi u skladu sa prethodno definisanim kriterijima od strane FMPVŠ i moraju biti od strane priznatih organizacija ovlaštene za bavljenjem selekcijskim i stručnim poslovima u biljnoj proizvodnji.				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	250.000	265.000	285.000	300.000	323.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih zahtjeva - Ukupan iznos podrške - Količina certifikovanog sjemena i sadnog materijala - Broj biljnih vrsta uključenih u gen-banku 				

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

Šifra	OU-5				
Naziv mjere	Program mjera zaštite zdravlja biljaka				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	- Prilagodavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta (PD 4) - Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9)				
Operativni cilj	Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inostranom tržištu (OC 4.1.) Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (OC 4.2) - Ubrzavanje preuzimanja Acquis-a (OC 9.2.)				
Obrazloženje	S obzirom da je zdravstvena zaštita bilja važan dio ukupne bezbjednosti hrane, na tom području, kao i na području veterine, glavni je izazov prilagodavanje pravnih i institucionalnih okvira zahtjevima EU. Osim ovoga neophodno je sprovesti redovne aktivnosti kojima će se spriječiti unošenje i širenje biljnih bolesti i štetočina.				
Opis	Program sadrži podršku sljedećim aktivnostima: sprečavanje najezde biljnih štetočina, zdravstveni nadzor proizvodnje sjemena, izvještajno-prognozna služba i suzbijanje štetnih organizama, monitoring nad štetnim organizmima, utvrđivanje statusa karantinski štetnih organizama, program monitoringa rezidua sredstava za zaštitu bilja, program monitoringa upotrebe sredstava za ishranu bilja.				
Korisnici	Javne i privatne institucije koje imaju zakonska ovlaštenja i operativnu sposobnost da provedu ciljane inspekcije/kontrole.				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi u skladu sa prethodno definisanim kriterijima od strane FMPVŠ i moraju biti od strane priznatih institucija ovlaštenih za bavljenjem zaštite u biljnoj proizvodnji.				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	300.000	325.000	340.000	360.000	385.000
Indikatori praćenja	- Broj realizovanih programa po vrstama - Površine po kulturama za koje je isplaćena odšteta uslovljena bolestima i štetočinama - Ukupan iznos podrške i podrške po programima				

Šifra	OU-6				
Naziv mjere	Podrška – Sistem kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti proizvoda				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Prilagodavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta (PD 4) - Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9) 				
Operativni cilj	<ul style="list-style-type: none"> - Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inostranom tržištu (OC 4.1.) - Jačanje kontrolno-inspekcijske infrastrukture vezane za kvalitet i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (OC 4.2) - Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija (OC 9.1.) - Ubrzavanje preuzimanja Acquis-a (OC 9.2.) 				
Obrazloženje	Poljoprivreda tržištu nudi veoma široku paletu proizvoda. Zahtjevi potrošača su sve veći, a implementacija zakonskih propisa nalaže obavezu obezbjeđenja odgovarajućih vidova nadzora i kontrole kvaliteta. Dodatne zahtjeve postavlja harmonizacija sa EU propisima. Potrebno je jačanje institucija za kontrolu kvaliteta, prvenstveno kroz formiranje i opremanje novih i jačanje postojećih laboratorija, zatim kroz razne vidove obuke i stručnog osposobljavanja. Budući da je proces usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa propisima EU veoma zahtjevan, potrebno je dinamizirati podršku uspostavljanju i funkcionisanju laboratorija za kontrolu kvaliteta u skladu sa zakonskim propisima.				
Opis	Podrška formiranju novih i opremanju i jačanju postojećih institucija, organizacija, laboratorija i ostalih subjekata i aktivnosti koje se provode u cilju uspostavljanja adekvatnog sistema kontrole kvaliteta i zdravstvene ispravnosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u skladu sa zahtjevima procesa integracije BiH u EU. Podrška redovnoj kontroli i unapređivanju kvaliteta poljoprivrednih proizvoda, prvenstveno kroz funkcionisanje laboratorija za kontrolu kvaliteta: mlijeka, mesa, jaja, vina, sjemena i sadnog materijala, stočnih hraniva, i drugih poljoprivrednih proizvoda koji se plasiraju na tržište, opremanje laboratorija koje su uključene u redovne programe kontrole poljoprivrednih proizvoda, obuka zaposlenih u tim laboratorijama. Da bi cjelokupni sistem bio efikasan neophodno bi bilo uraditi akcioni plan svih spomenutih zadataka po godinama, na bazi kojeg bi se definisale potrebne laboratorije i neophodne investicije.				
Korisnici	Javne i privatne institucije koje imaju zakonska ovlaštenja (akreditacije) i operativnu sposobnost da provedu ciljane inspekcije/kontrole.				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi (zahtjevi) u skladu sa prethodno definisanim kriterijima od strane FMPVŠ i moraju biti od strane akreditovanih institucija ovlaštenih za bavljenjem poslova kontrole i kvaliteta hrane				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	0	0	300.000	300.000	300.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj podržanih projekata i aktivnosti po vrstama - Ukupan iznos podrške i iznos podrške po vrstama 				

Šifra	OU-7				
Naziv mjere	Savjetodavne usluge u poljoprivredi				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) - Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) - Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9) 				
Operativni cilj	<p>Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i animalnoj proizvodnji (OC 2.5.)</p> <p>Regulatorno-organizaciono i materijalno-finansijsko i personalno i stručno jačanje poljoprivrednog savjetodavstva (OC 3.1.)</p> <p>Jačanje javnih i privatnih centara znanja (OC 3.2.)</p> <p>Izgradnja funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi (OC 3.3.)</p> <p>Promocija i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okolinu (OC 5.1.)</p> <p>Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija (OC 9.1.)</p> <p>- Postepeno i racionalno uvođenje ZAP-u sličnih mjera agrarne politike (OC 9.3.)</p>				
Obrazloženje	<p>Poljoprivredno savjetodavstvo u FBiH slabo je i nedovoljno izgrađeno. Nedovoljna budžetska podrška, mali broj savjetodavaca na terenu koji se uglavnom više bave administrativnim nego strukovnim poslovima kao i sama nezainteresovanost farmera samo su neka njegova obilježja. S druge strane poznato je da poboljšanje stanja u sektoru značajno je uslovljeno postojanjem efikasne savjetodavne pomoći. Zadatak ovih službi u budućem periodu mora biti jačanje primarne uloge i transfera znanja do farmera u sferi novih tehnika i tehnologija, a ujedno i servisiranje proizvođačima u pripremi i kandidovanju projekata za budžetsku i očekivanu EU podršku (IPARD fondovi) za ispunjavanje EU standarda u očuvanju životne sredine, bezbjednosti hrane, zaštiti i dobrobiti životinja. Uspostavljanje efikasnog sistema savjetodavnih službi i njihovo profesionalno i institucionalno jačanje jedan od prioriteta na putu razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH.</p>				
Opis	<p>Podrška programima i projektima koji imaju za cilj poboljšanje stručne i savjetodavne pomoći farmerima u biljnoj i animalnoj proizvodnji i efikasan transfer znanja u svim oblastima vezanim za razvoj poljoprivrede proizvodnje i njene konkurentne sposobnosti.</p>				
Korisnici	Institucije (organizacije) definisane na bazi Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama u FBiH .				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi i projekti u skladu sa prethodno definisanim kriterijima od strane FMPVŠ; implementacija od strane institucija ovlaštenim Zakonom o poljoprivrednim savjetodavnim službama u FBiH.				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	450.000	480.000	515.000	550.000	590.000
Indikatori praćenja	<ul style="list-style-type: none"> - Broj realizovanih programa službi i ekspertskih timova po vrstama - Broj poljoprivrednih gazdinstava koja saraduju sa službama - Ukupan iznos podrške i podrške po programima 				

Šifra	OU-8				
Naziv mjere	Podrška obrazovanju, istraživanju, razvoju i analizi				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	Tehničko-tehnološko unapređenje sektora (PD 2) Transfer znanja, tehnologija i informacija (PD 3) Prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta (PD 4) Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima (PD 5) Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9)				
Operativni cilj	Uspostavljanje potrebnih i unapređenje postojećih servisa u biljnoj i animalnoj proizvodnji (OC 2.5.) Jačanje javnih i privatnih centara znanja (OC 3.2.) Izgradnja funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi (OC 3.3.) Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inostranom tržištu (OC 4.1.) Jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njenim promjenama, posljedicama i potrebi njihovog rješavanja (OC 5.4.) Jačanje saradnje i koordinacije svih interesnih grupa u cilju poboljšanja imidža poljoprivrede u društvu (OC 9.4.)				
Obrazloženje	Razvoj poljoprivrede se zasniva na znanju. To znači jačanje njegove obrazovne, istraživačke i analitičke komponente. Podrška istraživačkim i razvojnim projektima, obrazovanju potrebnih kadrova, stipendiranju studenata i učenika, izgradnji potrebne školske infrastrukture i nabavci opreme, održavanju konferencija i simpozijuma, kao i jačanju svih oblika saradnje na relaciji akademija – ministarstvo dio su implementacije ove mjere. Podržavanje izrade ekonomskih analiza kojima bi se pratila i ocjenjivala implementacija Strategije također može biti predmet finansiranja u okviru ove mjere.				
Opis	Podrška programima i projektima kojima se jača znanje, istraživanje i analiza cjelokupnog sektora.				
Korisnici	Privatne i javne institucije koji imaju kadrove i znanja za implementaciju projekata i programa.				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi i projekti po osnovu javnog poziva				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	1.150.000	1.180.000	1.200.000	1.355.000	1.510.000
Indikatori praćenja	- Broj prijavljenih i odobrenih projekata za podršku po namjenama - Ukupan iznos podrške po pojedinim namjenama - Broj studenata koji ostvaruju stipendiju FMPVŠ				

Šifra	OU-9				
Naziv mjere	Tehnička i administrativna podrška				
Mjera iz grupe	Opšte usluge u poljoprivredi				
Područje djelovanja	Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije (PD 9)				
Operativni cilj	Jačanje postojećih i izgradnja nedostajućih institucija (OC 9.1.) Ubrzavanje preuzimanja <i>Acquis</i> -a (OC 9.2.) Postepeno racionalno uvođenje CAP sličnih mera agrarne politike (OC 9.3.) Jačanje saradnje i koordinacije svih interesnih grupa u cilju poboljšanja imidža poljoprivrede u društvu (OC 9.4.)				
Obrazloženje	Proces reformi i priprema za EU integracije zahtijeva znatnu finansijsku podršku. Osnivanje institucija i uvođenje inovacija zahtijevaju jačanje ljudskih resursa. Brojni su zadaci u oblasti harmonizacije zakonodavstva sa <i>Acquis communautaire</i> EU. Međunarodni integracioni procesi traže saradnju sa najširim krugom korisnika: asocijacije poljoprivrednika, drugih vidova organizovanja, socijalni partneri, lokalne akcione grupe i dr. Uspjeh reformskih aktivnosti uslovljen je pravovremenom i kvalitetnom medijskom prezentacijom.				
Opis	Podrška programima i projektima usmjerenih ka jačanju ljudskih resursa, praćenje procesa i zahtjeva u EU integracijskim procesima, povezivanje i učlanjivanje u međunarodne asocijacije i organizacije, podrška uspostavljanju informacijskih sistema i permanentno javno prezentiranje putem uspostave sistema za odnose s javnošću.				
Korisnici	Službe i organi Ministarstva, stručno savjetodavna tijela Ministarstva, <i>ad hoc</i> radne grupe i komisije, eksperti i grupe eksperata, nevladin sektor u poljoprivredi.				
Uslovi korišćenja	Predloženi programi i projekti po osnovu javnog poziva				
Vremenski okvir	Od 2014. do 2018. godine				
Finansijski izvori	Budžet FBiH				
Godišnji budžet (KM)	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	300.000	378.000	300.000	325.000	350.000
Indikatori praćenja	- Broj podržanih projekata - Ukupan iznos isplaćenih sredstava i iznos sredstva po namjeni				

Shodno dosadašnjoj praksi mjere iz oblasti veterinarstva odvojene su od ostalih mjera u poljoprivredi, ne umanjujući time i njihovu važnost. Naime, budući da stočarska proizvodnja predstavlja značajnu granu poljoprivrede Federacije BiH, sve je veći značaj veterinarske službe za efikasno funkcionisanje sistema očuvanja zdravlja životinja i bezbjedne proizvodnje animalnih proizvoda. Stoga je potrebno obezbijediti kontinuiranu podršku programima koji fokusiraju zdravstvenu zaštitu životinja i druge poslove koji predstavljaju izvršavanje zakonskih obaveza u oblasti veterine i bezbjednosti hrane. U tom smislu potrebno je nastaviti obuku veterinarskih inspektora za sprovođenje inspeksijskih pregleda i kontrola u skladu sa inoviranom zakonskom regulativom i standardima EU. Obuka se treba izvoditi kroz organizovanje radionica i seminara. Nadalje, potrebno je izraditi plan daljih aktivnosti na poboljšanju efikasnosti kontrola zdravlja životinja, hrane životinjskog porijekla i hrane za životinje sa aspekta daljeg podizanja stepena obučenosti inspektora, a u vezi sa specifičnim zahtjevima prema vrstama pošiljki (obuka, izrada priručnika za standardne preglede i postupke kontrole) i jačanje tehničkih sposobnosti za uspostavljanje i funkcionisanje sistema TRACES.

U Federaciji BiH je raširena direktna prodaja (na pijacama, manjim maloprodajnim objektima ili turističkim objektima) proizvoda životinjskog porijekla proizvedenih u domaćinstvima – meki i polutvrđi sirevi, kajmak, med, jaja i drugo, a ne postoji cijelovit popis ovih domaćinstava, i neophodno je preduzeti radnje za uspostavljanje registra ovih domaćinstava.

Glavni ciljevi koji se trebaju ostvariti implementiranim programom mjera iz oblasti veterinarstva su:

- 1) Osiguranje uslova za nesmetanu trgovinu životinjama i proizvodima životinjskog porijekla;

- 2) Utvrđivanje zdravstvenog statusa stada po pitanju pojedinih zaraznih bolesti životinja u skladu sa EU standardima;
- 3) Uspostava jedinstvenog registra proizvođača namirnica životinjskog porijekla i uzgoja životinja;
- 4) Uvođenje EU standarda u proizvodnji namirnica životinjskog porijekla;
- 5) Vezano za primjenu usvojenog „higijenskog paketa“ potrebno je izvršiti procjenu postojećeg stanja u pogledu objekata i načina proizvodnje, tehničkih i higijenskih zahtjeva za proizvodnju hrane, sa posebnim osvrtom na objekte koji proizvode hranu upotrebom tradicionalnih metoda, objekata manjeg kapaciteta i u posebnim geografskim područjima kako bi se utvrdile slabe tačke i odredile mjere u cilju ispunjena zahtjeva EU.
- 6) Edukacija veterinarima i farmera u oblasti zaštite zdravlja i dobrobiti životinja.

4. BUDŽET

Podrška poljoprivrednom sektoru Federacije BiH i dalje će dolaziti sa više nivoa. Osim budžetskih izdvajanja sa federalnog i kantonalnih nivoa, podršku sektoru činiće i sredstva predpristupnih fondova EU (IPARD sredstva), naravno uz stvorene ranije spomenute preduslove, sredstva međunarodnih finansijskih institucija poput Svjetske banke, sredstva razvojnih agencija i vladinih i nevladinih organizacija poput, IFAD-a, USAID-a, SIDA i drugo. Projekcija očekivanih iznosa podrške u periodu implementacije Strategije može se vidjeti u narednom tabelarnom pregledu:

Tabela 21 - Projekcija podrške sektoru poljoprivrede Federacije BiH sa različitim nivoa u periodu implementacije Strategije 2014. - 2018.; U milionima KM

Nivo/izvor podrške	2014	2015	2016	2017	2018
Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva	72,76	77,86	83,30	89,13	95,37
Kantonalna ministarstva/odjeli za poljoprivredu	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00
IPARD fondovi	-	-	-	4,00	8,00
Svjetska banka	8,00	10,00	11,00	12,00	15,00
Donatorska sredstva	20,00	22,00	25,00	27,00	30,00
Ostala sredstva	4,00	3,00	2,00	2,00	1,00
Ukupno	129,76	137,86	146,30	159,13	174,37

U nastavku ovog poglavlja detaljnija analiza – projekcija budžeta vezana je isključivo za federalni nivo i podršku koja će dolaziti od strane FMPVŠ. Projektovani budžet kreiran je na bazi podataka o dosadašnjim izdvajanjima za podrške u poljoprivredi na nivou Federacije BiH (referentna 2012. godina) i uz poštovanje prethodno objašnjenih principa kreiranja poljoprivredne politike i samog budžetiranja. Detaljno je data projekcija samo poljoprivrednog budžeta, odnosno izdvajanja iz ukupnog budžeta koja su namjenja sektoru, dok su izdvajanja za podršku implementaciji programa mjera u veterinarstvu posmatrana izdvojeno, kako je to uobičajena praksa u FMPVŠ.

Tabela 22 - Projecirani poljoprivredni budžet i izdvajanja za program mjera u veterinarstvu;

Opis	2014	2015	2016	2017	2018
Poljoprivredni budžet	72.760	77.853	83.303	89.134	95.374
Veterinarstvo	4.250	4.250	4.250	4.250	4.250
Ukupna budžet	77.010	82.103	87.553	93.384	99.624

4.1. Obim i struktura budžeta

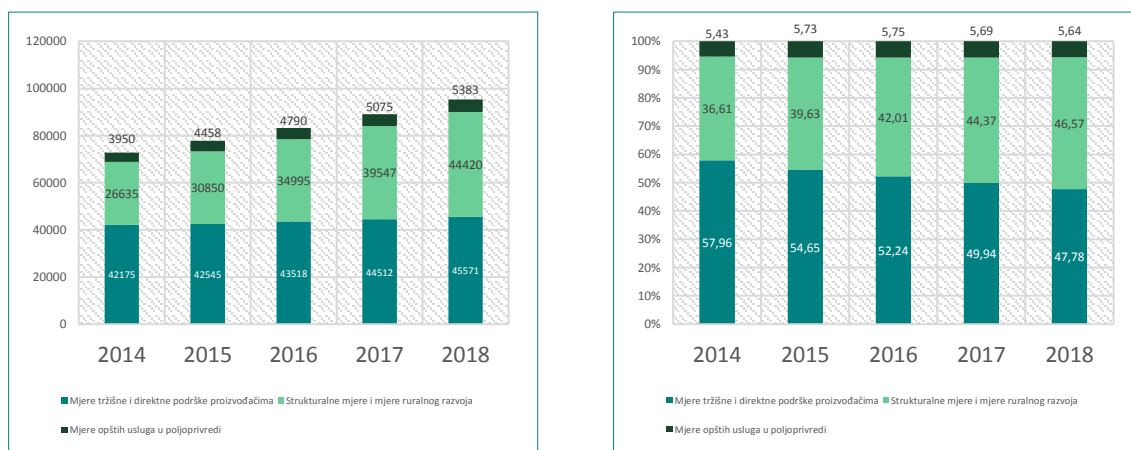
Uzimajući u obzir očekivani rast BiH (Federacija BiH) ekonomije¹⁶, strateške preporuke date u dokumentu „Strategija razvoja Federacije BiH za period 2010-2020“ kojima se, između ostalog, predlaže budžetska izdvajanja za poljoprivredu u visini od 6% ukupnog entitetskog budžeta, kao i strateška opredjeljenja razvoja slična ovdje predloženim (razvojna komponentna i približavanje

¹⁶ Međunarodni monetarni fond, prema izvjestaju iz oktobra 2013, potvrdio je prethodne prognoze iz aprila 2013. rast BiH ekonomije. Oporavak se očekuje u 2014. uz prognozirani rast aktivnosti za 2%, a u 2018. godini se očekuje dostizanje rasta od 4% (dnevni list Oslobođenje, rubrika Biznis i ekonomija 10/10/2013).

4: Budžet

poljoprivrednoj politici EU), kreiran je budžetski okvir za realizaciju Strategije razvoja poljoprivrednog sektora Federacije BiH za period 2014. – 2018. On je zasnovan na pretpostavci povećanja godišnjih budžetskih transfera za 7% u odnosu na prethodnu godinu i to kroz cijeli period implementacije Strategije. Uzevši 2012. godinu kao referentnu godinu za projekciju visine ukupnih budžetskih transfera u sektoru poljoprivrede, u 2014. godini projeciran je iznos od 72,76 miliona KM koji bi do kraja implementacionog perioda trebao da se poveća na nivo od 95,37 miliona KM (2018).

Graf 9 - Obim i struktura predviđenog poljoprivrednog budžeta u periodu implementacije Strategije 2014. – 2018.; U 000 KM

Struktura projeciranog budžeta rezultat je strateškog opredjeljenja prilagođavanja domaće politike sa ZAP-om EU i utvrđenih principa po stubovima objašnjenim u ranijem dijelu ovog poglavlja. Vodeći se time, udio mjera tržišno-cjenovne politike i direktnih plaćanja sa početnih 57,96% (2014) trebao bi da se smanji na nivo ispod 50% (47,78%, 2018.), kao posljedica jačanja II i III stuba agrarne politike. Sredstva namjenjena za prestrukturiranje sektora i ruralni razvoj bila značajno povećana i u apsolutnim i relativnim iznosima. Sa 26,6 miliona KM i učešćem od 36,61% u 2014. godini projecirano je da se u ovaj stub agrarne politike u 2018. godini izdvoji 44,4 miliona KM i da čini gotovo polovinu (46,62%) ukupnog budžeta. Opšte usluge u poljoprivredi svih godina implementacije Strategije trebale bi imati jednaku važnost i projecirano je da izdvajanja za treći stub budu na nivou od 5,5% ukupnih budžetskih izdvajanja¹⁷. U apsolutnim iznosima to znači povećanje sa planiranih 3,95 miliona KM (2014) na 5,38 miliona KM (2018), odnosno ukupno povećanje za 36%. Pregled obima i strukture projeciranog poljoprivrednog budžeta može se vidjeti u narednom grafikonu.

4.2. Budžetska izdvajanja za mjere tržišne i direktne podrške proizvođačima

U okviru I stuba agrarne politike Federacije BiH predviđena su izdvajanja za tržišne intervencije i direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Iako će detaljan opis biti za svaku predviđenu mjeru ovdje se daju samo nekoliko važnijih polazišta.

¹⁷ Izdvajanja za III stub agrarne politike još su veća ako bi im se pridodala predviđena sredstva za implementaciju mjera u veterinarstvu (4,25 miliona KM na godišnjem nivou). U tom slučaju učešće III stuba – opšte mjere u poljoprivredi bi bilo oko 10% ukupnog projeciranog budžeta, što dodatno pojačava zaokret u odnosu na dosadašnju agrarnu politiku i čini korak bliže modernim agrarnim politikama kakav je ZAP EU.

U nedostatku definisanog sistema mjera i mehanizama djelovanja koje bi regulisale određene distorzije i poremećaje na tržištu (cjenovni poremećaji, prirodne nepogode) na državnom nivou, ovim dokumentom predviđa se projiciranje određenog ad hoc iznosa (1 milion KM) koji bi se godišnje izdvajao za ovu namjenu i implementirao sa entitetskog (Federacija BiH) nivoa. Implementacija predviđenih sredstava vezaće se za uspostavljanje jedinstvenog sistema intervencije na državnoj razini, i ukoliko do toga ne dođe i sredstva ne budu potrošena, ona bi se preusmjerila za neku od mjera ruralnog razvoja.

Visina direktnih plaćanja će u apsolutnim iznosima biti neznatno veća iz godine u godinu implementacije Strategije (od 42,2 miliona u 2014. godini do 45,6 miliona KM u 2018.), dok će se njihovo učešće u ukupnom budžetu smanjivati sa 57,96% u 2014. godini na 47,78% u 2018. godini. Proizvodnja mlijeka je i dalje fokus direktnih plaćanja, ali značajna budžetska izdvajanja predviđena su i za biljnu proizvodnju. Projekcija je napravljena na osnovu procjena po kojima u prve dvije godine implementacije Strategije nije predviđeno značajno povećanje proizvodnje ni mlijeka ni broja goveda - krava zbog očekivanih negativnih efekata koje će imati ulazak Republike Hrvatske u EU. Predviđanja su i snažniji razvoj proizvodnje u sistemu krava tele, te ovčarstva i kozarstva. Projekcija budžetskih transfera za implementaciju mjera tržišne i direktne podrške proizvođačima može se vidjeti u narednom tabelarnom pregledu.

Tabela 23 - Obim i struktura projiciranih izdvajanja za tržišne intervencije i direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima Federacije BiH u periodu implementacije Strategije; u 000 KM i %

Šifra	Vrsta mjere	2014	2015	2016	2017	2018
TP-1	Podrška proizvođačima kroz tržišne intervencije	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
DP-1	Direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji	15.000	15.000	15.300	15.600	15.900
DP-2	Direktna plaćanja – Proizvodnja mlijeka					
	Premije za mlijeko	6.440	6.440	6.690	6.950	7.250
	Plaćanja po grlu	9.800	9.800	9.850	9.900	9.950
DP-3	Direktna plaćanja - Ovčarstvo i kozarstvo	3.750	3.950	4.140	4.340	4.550
DP-4	Direktna plaćanja - Svinjogojstvo	200	205	208	212	216
DP-5	Direktna plaćanja - Tov junadi	1.575	1.600	1.640	1.670	1.700
DP-6	Direktna plaćanja - Tov svinja	1.200	1.225	1.250	1.275	1.300
DP-7	Direktna plaćanja – Rasplodne junice	525	535	545	555	570
DP-8	Direktna plaćanja – Sistem krava-tele	1.750	1.800	1.850	1.910	1.970
DP-9	Direktna plaćanja - Proizvodnja meda	500	535	570	610	655
DP-10	Direktna plaćanja - Proizvodnja ribe	435	455	475	490	510
	Ukupno direktna plaćanja	42.175	42.545	43.518	44.512	45.571
	Učešće (Ukupan poljoprivredni budžet = 100)					
TP-1	Podrška proizvođačima kroz tržišne intervencije	1,37	1,28	1,20	1,12	1,05
DP-1	Direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji	20,62	19,27	18,37	17,50	16,67
DP-2	Direktna plaćanja – Proizvodnja mlijeka					
	Premije za mlijeko	8,85	8,27	8,03	7,80	7,60
	Plaćanja po grlu	13,47	12,59	11,82	11,11	10,43
DP-3	Direktna plaćanja - Ovčarstvo i kozarstvo	5,15	5,07	4,97	4,87	4,77
DP-4	Direktna plaćanja - Svinjogojstvo	0,27	0,26	0,25	0,24	0,23
DP-5	Direktna plaćanja - Tov junadi	2,16	2,06	1,97	1,87	1,78
DP-6	Direktna plaćanja - Tov svinja	1,65	1,57	1,50	1,43	1,36
DP-7	Direktna plaćanja – Rasplodne junice	0,72	0,69	0,65	0,62	0,60
DP-8	Direktna plaćanja – Sistem krava-tele	2,41	2,31	2,22	2,14	2,07

4: Budžet

DP-9	Direktna plaćanja - Proizvodnja meda	0,69	0,69	0,68	0,68	0,69
DP-10	Direktna plaćanja - Proizvodnja ribe	0,60	0,58	0,57	0,55	0,53
Ukupno direktna plaćanja		57,96	54,65	52,24	49,94	47,78

4.3. Projicirana izdvajanja za prestrukturiranje sektora i ruralni razvoj

II stub buduće agrarne politike Federacije BiH - prestrukturiranje poljoprivrede i ruralni razvoj temeljiće se kao i ZAP EU na trima osama:

- 1) Osa 1 – jačanje konkurentnosti sektora poljoprivrede,
- 2) Osa 2 - Upravljanje prirodnim resursima i očuvanje okoliša i
- 3) Osa 3 – Diverzifikacija ruralne ekonomije i generalno razvoj sela.

U okviru Ose 1 predviđeno je 13 mjera kojima bi se trebala povećati konkurentnost sektora i odnosi se uglavnom na na obezbjeđivanje sredstava za investicije u proizvodnju s ciljem prestrukturiranja sektora, njegove dalje specijalizacije, unapređenja kvaliteta proizvoda, diverzifikacije poslovanja i višeg nivoa korištenja raspoloživih resursa (investicije u uređenje zemljišta i kreiranje i transfer znanja), te poticanje horizontalnog i vertikalnog integrisanja lanaca vrijednosti u svim proizvodnjama. U okviru ove Ose predviđena je, za prostor BiH (Federaciju BiH) neuobičajena mjera, podrška proizvođačima duhana za preorijentaciju poslovanja budući da se Strategijom predviđa dosadašnja direktna podrška izbaciti iz sistema budžetskih transfera. Kao što je ranije rečeno, u ovom dijelu agrarne politike se pravi važan zaokret i planira se značajno povećati izdvajanja i u apsolutnim i relativnim veličinama. Za podizanje konkurentnosti sektora i njegovo prestrukturiranje planira se izdvojiti 36,8 miliona KM u 2018. godini što čini skoro dvije petine planiranog ukupnog budžeta Federacije BiH.

U okviru Ose 2 naglasak će biti na dopunskim plaćanjima i to prije svega za poslovanje u uslovima manje povoljnih područja (LFA) čime bi se trebalo obezbjeđiti veća stabilnost dohotka, te unapređenja kvaliteta okoliša i generalno uslova življenja u ruralnim sredinama. U prve dvije godine implementacije Strategije nisu predviđena dodatna izdvajanja za integralnu proizvodnju, jer se pretpostavlja da je to neophodno vrijeme za uspostavljanje akreditiranog sistema za certifikaciju integralne proizvodnje i za implementaciju njenih standarda.

Konačno mjerama iz Ose 3 planira se podržati diverzifikaciju ruralne ekonomije i generalni razvoj sela. Iznosi za ovu grupu mjera su relativno skromni, jer se računa i na sredstva koja će biti obezbjeđena kako iz drugih namjenskih budžetskih transfera, tako i izvora međunarodne pomoći.

Tabela 24 - Obim i struktura projiciranih izdvajanja za prestrukturiranje sektora poljoprivrede i ruralni razvoj Federacije BiH u periodu implementacije Strategije; u 000 KM i %

Šifra	Vrsta mjere	2014	2015	2016	2017	2018
RR-I/1-13	Prestrukturiranje sektora i jačanje konkurentnosti	21.345	25.175	28.335	32.447	36.850
RR-II/1	Dopunska plaćanja (LFA) - animalna proizvodnja	3.200	3.330	3.450	3.600	3.750
RR-II/2	Dopunska plaćanja - organska poljoprivreda	600	625	650	675	700
RR-II/3	Dopunska plaćanja - genetski resursi	240	250	260	275	300
RR-II/4	Dopunska plaćanja - integralna proizvodnja	0	0	700	750	800
RR-III/1-3	Razvoj sela i diverzifikacija ruralne ekonomije	1.250	1.470	1.600	1.800	2.020
Ukupno prestrukturiranje sektora i ruralni razvoj		26.635	30850	34.995	39.547	44.420
Učešće (Ukupan poljoprivredni budžet = 100)						
RR-I/1-13	Konkurentnost i prestrukturiranje sektora	29,34	32,34	34,01	36,40	38,64

RR-II/1	Dopunska plaćanja MPP - animalna proizvodnja	4,40	4,28	4,14	4,04	3,93
RR-II/2	Dopunska plaćanja za organsku poljoprivredu	0,82	0,80	0,78	0,76	0,73
RR-II/3	Dopunska plaćanja - genetski resursi	0,33	0,32	0,31	0,31	0,31
RR-II/4	Dopunska plaćanja - integralna proizvodnja	0,00	0,00	0,84	0,84	0,84
RR-III/1-3	Razvoj sela i diverzifikacija ruralne ekonomije	1,72	1,89	1,92	2,02	2,12
Ukupno prestrukturiranje sektora i ruralni razvoj		36,61	39,63	42,01	44,37	46,57

4.4. Budžetski transferi za opšte usluge u poljoprivredi

Predviđena izdvajanja za III stub buduće agrarne politike Federacije BiH kreću se od 3,9 miliona KM u 2014. godini do 5,4 miliona KM koliko se predviđa da bude u 2018. godini. Ukupni iznosi su još uvijek nedovoljni, ali su znatno veći u odnosu na prethodni period i u liniji su predviđenog jačanja. Jačanje ovog stuba agrarne politike ima za cilj da podrži uspostavu glavnih linija transfera znanja i da obezbijedi sistemski pristup u pružanju usluga koje su neophodne za modernizaciju sektora. Budžetska izdvajanja biće obezbjeđena, između ostalog, i za poticanje aplikativnih istraživanja bez kojih nema transfera znanja, a također predviđena je i podrška centrima izvrsnosti kojima bi se omogućilo apliciranje na sofisticirane EU fondove koji podržavaju razvojna istraživanja. Veoma važno je istaći da ovaj budžet predviđa i izdvajanje sredstava za tehničku i administrativnu podršku (obavljanje poslova za koje administracija nema resurse ili znanja), a koja jeste preduslov uspostave moderne uprave, sa uspostavljenim sistemom praćenja i evaluaciju Strategije, ali i drugih dokumenata poput operativnih planova.

Tabela 4/5:

Tabela 25 - Obim i struktura projiciranih izdvajanja za mjere opštih usluga u poljoprivredi Federacije BiH u periodu implementacije Strategije; u 000 KM i %

Šifra	Vrsta mjere	2014	2015	2016	2017	2018
0U/1	Podrška promotivnim i informativnim aktivnostima	150	160	165	185	195
0U/2	Podrška osiguranju primarne poljoprivredne proizvodnje i upravljanju rizikom	250	270	285	300	330
U0/3	Podrška uzgojno-selekcijom radu	1.10 0	1.40 0	1.40 0	1.40 0	1.40 0
U0/4	Podrška stručnim poslovima u biljnoj proizvodnji (Gen banka, sjemenarstvo, IPS)	250	265	285	300	323
U0/5	Program mjera zaštite zdravlja bilja	300	325	340	360	385
U0/6	Podrška sistemu kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti proizvoda	0	0	300	300	300
U0/7	Savjetodavne usluge u poljoprivredi	450	480	515	550	590
U0/8	Podrška obrazovanju, istraživanju, razvoju i analizi	1.15 0	1.18 0	1.20 0	1.35 5	1.51 0
U0/9	Tehnička i administrativna podrška	300	378	300	325	350
Ukupno opšte usluge		3.950	4.458	4.790	5.075	5.383
Učešće (Ukupan poljoprivredni budžet = 100)						
0U/1	Podrška promotivnim i informativnim aktivnostima	0,21	0,21	0,20	0,21	0,20
0U/2	Podrška osiguranju primarne poljoprivredne proizvodnje i upravljanju rizikom	0,34	0,35	0,34	0,34	0,35
U0/3	Podrška uzgojno-selekcijom radu	1,51	1,80	1,68	1,57	1,47
U0/4	Podrška stručnim poslovima u biljnoj proizvodnji (Gen banka, sjemenarstvo, IPS)	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34

4: Budžet

u0/5	Program mjera zaštite zdravlja bilja	0,41	0,42	0,41	0,40	0,40
u0/6	Podrška sistemu kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti proizvoda	0,00	0,00	0,36	0,34	0,31
u0/7	Savjetodavne usluge u poljoprivredi	0,62	0,62	0,62	0,62	0,62
u0/8	Podrška obrazovanju, istraživanju, razvoju i analizi	1,58	1,52	1,44	1,52	1,58
u0/9	Tehnička i administrativna podrška	0,41	0,49	0,36	0,36	0,37
	Ukupno opšte usluge	5,43	5,73	5,75	5,69	5,64

5. PREGLED I OPIS AKTIVNOSTI

U narednoj tabeli dat je pregled aktivnosti vezanih za reforme zakonodavno-institucionalnog okvira, kao i neophodne ostale aktivnosti vezane za unapređenje sektora. Svaku aktivnost prati povezanost sa operativnim ciljem, opis, naziv institucije odgovorne za implementaciju, period realizacije, te izvor i iznos potrebnih sredstava za njenu realizaciju. Redni broj svake aktivnosti se sastoji od 3 broja gdje prve dvije cifre predstavljaju broj operativnog cilja, a zadnja cifra predstavlja redni broj aktivnosti vezane za taj operativni cilj. Naravno aktivnosti ne doprinose samo ostvarenju isključivo jednog operativnog cilja, već one imaju uticaj i na druge. Aktivnosti su organizaciono vezane za one operativne ciljeve kojima doprinose u najvećoj mjeri.

Implementacija navedenih aktivnosti predpostavlja, generalno govoreći, obezbijedenje sredstava iz drugih izvora, a posebno fondova predpristupne pomoći, drugih razvojnih fondova, zatim bilateralne pomoći, ali i međunarodnih razvojnih agencija. Ovakvo detaljno planirane aktivnosti trebaju omogućiti Ministarstvu da bude proaktivno i fleksibilno, te jačaju njegovu sposobnost da mobilizira društvene aktere s ciljem izvršenja ambiciozno planiranih aktivnosti i poticanja i jačanja razvoja sektora. Ovakvo planiranje omogućava neophodnu fleksibilnost koja je neophodna u situacijama nestabilnog političko-socijalnog okruženja i nedostatka političke volje. Mjere agrarne politike predstavljaju „obavezni minimum“ kako bi strateški i operativni ciljevi bili ispunjeni. Izvršenje plana aktivnosti „dodaje vrijednost“ i kreira sinergetski efekat što ubrzava razvoj sektora.

5: Pregled i opis aktivnosti

Tabela 26 - Pregled i opis predviđenih aktivnosti potrebnih za reformu zakonodavno-institucionalnog okvira i unapređenja sektora u cjelini

Red. broj	Op. cilj	Naziv aktivnosti:	Opis	Odgovornost	Period	Finansiranje	
						Izvor	Iznos (KM)
PD 1 - Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednih gospodarstava							
1.1.1	1.1.	Fizibiliti studija uvođenja mjera sistemske intervencija na tržištu u saglasnosti sa ZAPom i zahtjevima STO	Izrada preciznog plana za izgradnju institucionalnog okvira koji će omogućiti uvođenje raznovrsnih mjera (mjere interventnog otkupa, subvencioniranog skladištenja, te stvaranje fondova uzajamne pomoći i mehanizama osiguranja). Plan mora dati rješenja kako uspostaviti, finacirati i opremiti institucije i mehanizme neophodne za upravljanje rizicima u poljoprivredi.	FMPVŠ	2014-2016	IPA, SB, FAO, IFAD	1.000.000
PD 2 - Tehničko-tehnološko unapređenje sektora							
2.1.1	2.1.	Pokretanje inicijative za efikasniji plasman sredstava Razvojne banke FBiH (RB FBiH)	Formiranje zajedničke radne grupe za analizu plasmana sredstava RBFBiH u oblast poljoprivrede i rad na pojednostavljenju procedura za apliciranje i uvođenje portala za pomoć na web stranici FMPVŠ, te identificiranje uspješnih projekata i njihovo predstavljanje na stranicama Ministarstva i RB FBiH	FMPVŠ RB FBiH Vlada FBiH	2014 -2015	Tekuća sredstva	10.000
2.1.2	2.1.	Pokretanje inicijative za promjenu Zakona o RB FBiH	Priprema prijedloga interne reorganizacije RB FBiH u cilju stvaranja posebnog ureda za finansiranje poljoprivrede i prehrambene industrije.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2014	Tekuća sredstva	5.000
2.1.3	2.1	Uspostava Garantnog fonda za poljoprivredu u F BiH (GFP FBiH) u skladu sa Zakonom o poljoprivredi FBiH	Prva faza je izrada akcionog plana uspostave GFP FBiH - način uključivanja donatorskih sredstava i priprema „kreditnih proizvoda“ (načina plasiranja). Druga faza je iniciranje fonda i pilotiranje „kreditnog proizvoda“	FMPVŠ	2014-2015 2016-2018	Bilateralna pomoć, IPA SB, IFAD, zaduživanje	50.000.000
2.1.4	2.1	Uspostava organizacijske jedinice/Odjel za kredite u FMPVŠ	Jedinica ili radna grupa koja bi preuzela poslove vezane za pokretanje navedenih inicijativa i koja bi imala mandat da pregovara sa mogućim donatorima vezanim za uspostavu GFP FBiH, te imala zadatak da obezbjedi relevantne informacije i pomoć za apliciranje na različite kreditne programe (one-stop ured za prikupljanje dokumentacije)	FMPVŠ Vlada F BiH	2014-2015	Tekuća sredstva FMPVŠ i Vlada F BiH	50.000

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

2.1.5	2.1	Izrada kataloga „Agrobiznis FBiH – mogućnost održivog investiranja“	<p>Katalog bi u suštini bio pregled mogućnosti za investiranje i to prvenstveno za SDI sa jasno istaknutim pogodnostima (podrška Ministarstva, pomoć pri pribavljanju potrebne dokumentacije ili zajednička ulaganja).</p> <p>Promocija kataloga na donatorskim sastancima i razgovorima sa mogućim donatorima, te interaktivna web stranica</p>	FMPVŠ FIPA Privredna komora FBiH	2014-2015	Tekuća sredstva FMPVŠ i Vlada F BiH	350.000
2.1.6	2.1. 5.3.	Programa za osiguravanje sredstava iz izvora na međunarodnim finansijskim tržištima	<p>Prva faza bi bila identifikacija prioriteta za investicije u razvoj poljoprivredne strukture od opećeg značaja (navodnjavanje, odvodnja, akumulacije, komasacija), te procena neophodnih sredstava, programa i institucija koje su ili mogu izraziti interes za finansiranje.</p> <p>Druga faza bi bila akcioni plan sa odgovornim osobama, zatim planiranim internacionalnim događajima ili jasno definisanim načinom uspostave kontakta sa donatorima, te planom sastanaka i lobiranja za obezbjeđenje sredstava. SB, i drugih međunarodnih fin. Institucija).</p> <p>Treća faza bi bila implementacija i izvještavanje o učinjenom</p>	FMPVŠ Vlada F BiH	2015 (faza 1 i 2) 2016-2018	Tekuća sredstva FMPVŠ i Vlada F BiH	150.000 150.000
2.2.1	2.2.	Izrada Strateškog plana ruralnog razvoja BiH 2014-2020 sukladno Zakonu o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH	Strateški plan je osnovni dokument i preduslov za programiranje ruralnog razvoja (RR). U skladu sa svojim nadležnostima FMPVŠ će učestvovati u njegovoj izradi	MVTEO Vijeće Ministara BiH	2014	IPA,	
2.2.2	2.2.	Programa ruralnog razvoja Federacije BiH prema principima EU ZAP-a i IPARD-a i ove Strategije	Finansiranje izrade Program RR FBiH je predviđeno u okviru kredita SB, a izvođač projekta je izabran na međunarodnom konkursu.	Projektni konzorcij FMPVŠ Vlada F BiH	2014	ARDP	
2.2.2	2.2.	Izrada IPARD Programa sukladno važećem EU Acquis-u	FMPVŠ će učestvovati u izradi IPARD programa u skladu sa svojim nadležnostima i u tijesnoj saradnji sa MVTEO.	MVTEO Vijeće Ministara BiH	2014	IPA	
2.2.3	2.2.	Izrada tipskih obiteljskih modela farmi za proizvodnju mlijeka i mesa u okviru govedarske proizvodnje	Tipski modeli (uzgoj tovnih junadi, uzgoj mliječnih krava, uzgoj sistem krava-tele) su neophodni da olakšamo farmerima proces investiranja i priprema projekata za IPARD.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2015	Tekuća sredstva A.P. bilateralna pomoć	150.000

5: Pregled i opis aktivnosti

2.2.4	2.2.	Izrada tipskih modela objekata za držanje ovaca i koza	Ttipski modeli za uzgoj ovaca i koza su neophodni da olakšamo farmerima proces investiranja i priprema projekata za IPARD	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2016	Tekuća sredstva A.P.	150.000
2.2.5	2.2.	Izrada tipskih modela objekata za držanje svinja	Ttipski modeli (za tov i rasplodne krmače) su neophodni da olakšamo farmerima proces investiranja i priprema projekata za IPARD	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2016	Tekuća sredstva A.P.bilateralna pomoć	150.000
2.3.1	2.3 2.5	Uspostava uzgojno-seleksijskog rada u FBiH sukladno Zakonu o stočarstvu uz uključivanje kantonalne razine. (Dio kroz obaveznu mjeru, a dio kroz aktivnosti)	Prva faza je izrada Fizibiliti studije za uspostavu uzgojno-seleksijskog rada i kreiranje podzakonskih akata i promjena interne organizacije. Opremanje i kapacitiranje Službe.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2014 - 2015 2015 - 2016	Tekuća sredstva Ministarstva i kantonalnih min., bilateralna pomoć	500.000 1.500.000
2.3.2	2.3 2.5	Tweening projekat za stručno osposobljavanje u oblasti selekcije, kontrole, savjetodavstva u animalnoj proizvodnji	Praktična obuka zainteresiranih strana i pomoć u pronalaženju rješenja za uspostavu službe	FMPVŠ	2014-2015	IPA, bilateralna pomoć Slovenije	1.000.000
2.3.3	2.3 2.5	Izrada uzgojnih programa za pojedine vrste stočarske proizvodnje	Izrada pojedinačnih uzgojnih programa za pojedine pasmine u govedarstvu, svinjogojstvu, ovcarstvu i kozarstvu, akvakulturi, peradarstvu, pčelarstvu i drugim vrstama proizvodnje	FMPVŠ, Udruženja proizvođača	2015-2018	Tekuća sredstva A.P	150.000 po programu
2.3.4	2.3	Kreiranje tehnološkog lista (tipska rješenje) za proizvodnju krmiva i ishranu domaćih životinja	Ttipski modeli su neophodni da olakšamo farmerima proces investiranja i priprema za IPARD	FMPVŠ	2014 - 2015	Tekuća sredstva A.P	150.000
2.3.5	2.3	Operativni plan prilagođavanja peradarske proizvodnje standardima EU	- pregled stanja i potreba peradarskog sektora u smislu standarda o dobrobiti životinja i plan pomoći ovim proizvođačima	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2016	Tekuća sredstva A.P Bilateralna pomoć	85.000 (plan) 900.000 (pomoć)
2.4.1	2.4.	Izrada pasminske rejonizacije i preporuke za dalje djelovanje	- analiza stanja i uslova za animalnu proizvodnju i preporuke za uzgoj životinja u određenim izdvojenim rejonima.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2015	Tekuća sredstva A.P	75.000

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

2.5.1	2.5	Pojednostavljenje VET dokumentacije pri trgovini i kretanju robe među kantonima	- osnovati interesornu grupu koja će predložiti promjenu načina izdavanja VET dokumentacije – stvaranje jednog poslovnog prostora u FBiH	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014	Tekuća sredstva A.P	2.000
2.5.2	2.5	Program gradnje sistema oplemenjivanja i introdukcije u biljnoj proizvodnji	Analiza stanja i rješenje u smislu izgradnje mreže matičnjaka, in-situ i on-farm kolekcija te operativni plan uspostave rasadničarske i sjemenske proizvodnje	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2015	Tekuća sredstva A.P, bilateralna pomoć	150.000
2.5.3	2.5	Opremanje sistema za oplemenjivanje u biljnoj proizvodnji prema programu	detaljan plan opremanja i uspostavljanja službe po fazama, prva faza uspostave službe	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2015-2018	IFAD, IPA, USAID, bilateralna pomoć	1.000.000
2.5.4	2.5	Uspostava registra proizvođača, prerađivača, uvoznika i distributera bilja, biljnih proizvoda i reguliranih objekata (Fitoregistar)	Zakonska obveza čije ispunjavanje stvara preduvjete da samo pravna i fizička lica upisana i Fitoregistar mogu biti proizvođači, prerađivači, uvoznici ili distributeri bilja, biljnih proizvoda i reguliranih objekata.	FMPVŠ, federalni zavodi	2014-2018	Tekuća sredstva A.P	250.000
2.5.5	2.5	Jačanje izvještajno-prognozne službe Federacije BiH	Povećanje razine znanja i broja osoblja uključenog u IPS s ciljem otkrivanja i prepoznavanja štetnih organizama kao dijela cjelokupnog monitoringa zdravlja bilja.	FMPVŠ, federalni zavodi, kantoni, lokalna samouprava	2014-2018	Tekuća sredstva A.P, IPA, USAID, bilateralna pomoć	500.000
2.5.6	2.5	Program izlazne strategije za proizvođače duhana	- iznalaženje operativnih rješenja za preorijentaciju proizvodnje prema povrtlarskoj ili drugoj proizvodnji - detaljna uputstva za preporijentaciju - izrada tipskih projekata za preorijentaciju proizvodnje	FMPVŠ, Udruženje proizvođača	2015	IFAD, IPA, USAID, bilateralna pomoć	75.000 200.000
2.6.1	2.6	Operativni plan razvoja aquaculture u FBiH	Operativni plan treba da obezbijedi efikasniji razvoj sektora i efikasnije korištenje seta mjera agrarne politike, mjera RR, kao i IPARD programa	FMPVŠ Vodeći proizvođači	2014 - 2015	Tekuća sredstva A.P	150.000
PD 3 - Transfer znanja, tehnologija i informacija							

5: Pregled i opis aktivnosti

3.1.1	3.1	Izrada Srednjoročne strategije pružanja savjetodavnih usluga u F BiH	U okviru strategije vrši se analiza stanja savjetodavstva, postavljaju kratkoročni i srednjoročni ciljevi, metode rada, mjere, vremenski slijed nositelji i rokovi ostvarenja postavljenih ciljeva.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2014	Tekuća sredstva A.P	50.000
3.1.2	3.1	Reorganizacija savjetodavne službe FBIH	- osnivanje funkcionalne koordinacije svih kantonalnih službi, - plan za reorganizaciju i dalje jačanje službi, - priprema za IPARD program – jasni kapaciteti i slabosti,	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2016	Tekuća sredstva A.P	150.000
3.1.3	3.1	Uspostava Registara vezanih za savjetodavstvo	Uspostava Registra savjetodavaca i Registra privatnih savjetodavnih službi u Federaciji BiH	FMPVŠ	2015	Tekuća sredstva A.P	15.000
3.1.4	3.1	Internet platforma za savjetodavnu službu	- osnovni mehanizam za jačanje koordinacije i kooperacije svih službi, - adekvatnija distribucija znanja i informacija za službu, ali djelimično i za korisnike	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2018	Tekuća sredstva A.P bilateralna pomoć	125.000
3.1.5	3.1	Program cjeloživotne edukacije za savjetodavce - jačanje njihove sposobnosti da koriste internacionalno raspoložive informacije	- razvoj sistema certificirane oficijelne edukacije za savjetodavce (plan i program u skladu sa potrebama reorganizacije); - implementacija plana	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2018	Tekuća sredstva A.P, IFAD, bilateralna pomoć	450.000
3.1.5	3.1	Godišnji program obuka za nositelje i članove obiteljskih gospodarstava	Kreiranje programa obuka o specifičnim znanjima neophodnim za uspješno poslovanje obiteljskih gospodarstava, što predstavlja osnov modernizacijesektora	FMPVŠ - PSS	2014-2018	Tekuća sredstva A.P,	50.000 na godišnjem nivou
3.2.1	3.2	Identifikacija i stvaranje mreže privatnih demonstracionih centara – „inovativna platforma“	- identifikacija i povezivanje naprednih institucija spremnih na dijeljenje znanja (farme, prodavači inputa, industrija, istraživački centri, NVO, zadruge, pojedinci); - plan jačanja njihove uloge u transferu znanja – uvođenje programa tipa „otvorena vrata“,	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2018	Budžet, IFAD, SB, bilateralna pomoć	500.000
3.2.2	3.2	Plan razvoja istraživanja i jačanja kapaciteta sektora za inoviranje i usmjerena podrška jačanju naučno-istraživačkih kapaciteta	- identifikacija područja od izuzetne važnosti za sektor, - plan opremanja istraživačkih institucija – analiza potreba i spisak prioriteta za izgradnju snažnije istraživačke mreže, - stvaranje inovacijskog tiangla „istraživanje/obrazovanje – privredni sektori –	FMPVŠ, nadležna ministarstva FBIH i kantona, istraživačke institucije	2014-2018	Budžet, IPA, EU projekti, FAO, bilateralna pomoć	8.000.000

			administracija“ putem adekvatnog plasmana fonda za istraživanje u sektoru (opšte usluge), - mogućnosti otvaranja institucija, npr. tehnološkog parka, biznis/agro inkubatora i jačanje privatno-javnog partnerstva				
3.3.1	3.3	Program izgradnje saradivačke mreže svih aktera sistema transfera znanja kroz implementaciju raznovrsnih manifestacija	Neophodno je napraviti dugoročni program manifestacija koje će na praktičan način zadovoljiti potrebe proizvođača za novim informacijama i znanjima (dani polja, izložbe, okrugli stolovi, okupljanje razvojnih projekata, ekskurzije isl)	FMPVŠ, nadležna ministarstva FBiH i kantona, istraživačke institucije i ostali akteri	2014-2018	Budžet, IPA, EU projekti, FAO, bilateralna pomoć	200.000 na godišnjem nivou
PD 4 - Jačnje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora - prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta							
4.1.1	4.1.	Valorizacija tradicionalnih proizvoda i jačanje prepoznatljivosti FBiH specifičnih proizvoda	Identifikacija tradicionalnih proizvoda sa tržišnim potencijalom, njihova katalogizacija, priprema tehničko-tehnološke dokumentacije, identifikacija zainteresiranih strana, načina obezbjeđenja inputa, prilagođavanje zakonskim normama i promocija. Rezultati bi bili puna lista tradicionalnih proizvoda. Operativni programi valorizacije pilot proizvoda. Pilot sistem internog osiguranja kvaliteta (udruženje i registriranje). Analiza tržišta i marketing plan, sa naglaskom na promociju i jačanje svijesti o ovim proizvodima.	FMPVŠ, nadležna ministarstva, „centri znanja“, privredne komore, NVO, postojeći razvojni projekti	2014-2018	Budžet, IPA II, EU projekti, FAO, bilateralna pomoć	250.000 na godišnjem nivou
4.1.2	4.1.	Pogram podrške jačanju vidljivosti BiH proizvoda na ciljnim tržištima	Dokument bi identificirao ciljna tržišta i njihove karakteristike, te izdvojio proizvode koji bi mogli biti uspješni i za njih razviti program sufinansiranja njihove promocije – prisustvo na političkim i privrednim događajima isl.	Privredne komore, NVO, postojeći razvojni projekti	2014-2018	Budžet, bilateralna pomoć	150.000 na godišnjem nivou
4.1.3	4.1.	Model podrške brendiranju domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda	Sufinanciranje troškova uvođenja brenda za regionalne, tradicijske i proizvode sa geografskim podrijetlom	FMPVŠ	2014-2018	Budžet	200.000 na godišnjem nivou
4.1.4	4.1. 5.7.	Nacionalni program promocije i zaštite autohtonih pasmina i sorti	Za jačanje prepoznatljivosti FBiH proizvoda neophodno je istaći i posebnosti zemlje, čiji je osnov u posebnostima sirovine, a ne samo načina dorade i prerade.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva,	2014 - 2015	Budžet, IPA II, EU projekti, FAO, IFAD,	500.000

5: Pregled i opis aktivnosti

			Ovaj dokument podrazumijeva kreiranje liste autohtonih pasmina i sorti, identifikacija postojećeg stanja (broj i uzgajivači); prijedlog mreže uzgajivača i načina podrške istih, uklanjanje u internacionalne organizacije	udruženja, privredne i veterinarska komora		bilateralna pomoć	
4.2.1	4.2.	Izrada stručnih projekata iz oblasti zaštite zdravlja bilja	Istraživanja o pojavi novih štetnih organizama, brojnosti, i rasprostranjenosti, te načinu osiguranja zdravlja bilja,	FMPVŠ, FZZP Sarajevo, FAZ Mostar	2015-2016	Budžet,	100.000
4.2.2	4.2.	Program podrške jačanju sistema kvaliteta laboratorija - akreditacija	Operativni plan podrške akreditaciji ciljnih identificiranih laboratorija i podrška njihovom opremanju, kao i obuci zaposlenih. Prijedlog rješenja jačanja „potražnje“ za ovim uslugama – primjeri drugih zemalja.	FMPVŠ, BATA, privredne komore	2014-2018	Budžet, IPA II, EU projekti, FAO, IFAD, bilateralna pomoć	100.000 program 3.000.000 podrška
4.2.3	4.2.	Program prilagođavanje inspeksijskih službi novom sustavu sigurnosti hrane	Podrazumijeva kreiranje godišnjeg programa aktivnosti u skladu sa novim ovlastima, kao i program permanentne obuke inspektora, te moderniziranje inspeksijskih i administrativnih procedura službe (izgradnja internog sistema osiguranja kvaliteta rada), program eksternog audita službi.	FMPVŠ, Agencija za sigurnost hrane, udruženja za zaštitu potrošača Vlada FBiH	2014-2018	Budžet, IPA II, EU projekti, FAO, IFAD, bilateralna pomoć	100.000 program 3.000.000 podrška
<i>PD 5 - Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima</i>							
5.1.1	5.1.	Donošenje Pravilnika o integralnoj proizvodnji	Donošenje provedbenog akta s ciljem stvaranja uvjeta za uspostavu sustava integralne proizvodnje u Federaciji BiH.	FMPVS	2014-2015	Tekuća sredstva	5.000
5.1.2	5.1.	Kreiranje zakona o organskoj poljoprivredi	Zakon i podzakonski akti su neophodni kako bi se uspostavio „red“ na tržištu, odnosno onemogućilo neadekvatno korištenje naziva bio, eko i organski proizvod i stvorili uslovi za porast potražnje za ovim proizvodima. Oni naravno trebaju biti u saglasnosti sa EU direktivama iz ove oblasti	FMPVS	2014-2015	Tekuća sredstva	5.000
5.1.3	5.1.	Priprema tipskih tehničko-tehnoloških rješenja za okolišno-osjetljiva područja	Kreiranje individualnih i grupnih rješenja (investicioni programi „spremni za korištenje“) za proizvodnju, manipulaciju, skladištenje i distribuciju, te priprema „one stop“ procedura za izdavanje građevinskih i ostalih dozvola	FMPVŠ, nadležna federalna i kantonalna ministarstva, lokalna uprava	2014-2018	FMPŠV, EU programi, USAID, SIDA, GTZ, UNDP Bilateralna pomoć	500.000 (100.000 na godišnjem nivou)

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

5.1.4	5.1.	Program jačanja znanja farmera, savjetodavaca i administracije vezano za održive sisteme poljoprivredne proizvodnje	<p>Program podrazumijeva organizaciju dvogodišnje edukacije za ciljne populacije i njegova implementacija (obavezno oficijelno izdavanje diplome);</p> <p>Priprema brošure - edukacioni materijal za promociju principa proizvodnje i za rješavanje ključnih problema organske poljoprivrede;</p> <p>Program uključuje i promociju novih proizvodnih praksi, zaštitnih sredstava, sredstava za prihranu, objekata i opreme na farmi, te i stvaranje on-line mreže zainteresiranih prodavaca (uvoznika) ovih polj. Inputa</p>	FMPVŠ, nadležna ministarstva, OK, udruženje Organsko u Bosni i Hercegovini	2014-2018	Budžet, EU programi, USAID, SIDA, GTZ, UNDP Bilateralna pomoć	800.000 (150.000 na godišnjem nivou)
5.1.5	5.1.	Promocija organske, tradicionalne i lokalno proizvedene kvalitetne hrane u školama	U skladu sa prioritetima razvoja FBiH i sa preuzetim internacionalnim obavezama, neophodno je razvijati pozitivnu društvenu atmosferu u smislu promocije održivih praksi proizvodnje i distribucije hrane, kao i prehrambenih navika. Promocija podrazumijeva osnivanje školskih vrtova, takmičenja isl	Lokalna uprava, OK, udruženje Organsko BIH, NVO sektor	2014-2018	Lokalne zajednice, EU programi, USAID, SIDA, GTZ, Bilateralna pomoć	250.000 (50.000 na godišnjem nivou)
5.2.1	5.2.	Identifikacije manje povoljnih područja (LFA) u FBiH	Program predviđa definiranje kriterija za utvrđivanje manje povoljnih područja koja će biti u skladu sa EU praksama, ali i uvažiti specifičnosti FBiH, te kreiranje interaktivne mape sa identificiranim područjima	FMPVŠ	2014-2015	Tekuća sredstva	250.000
5.3.1	5.3.	Tipska rješenja za upravljanje stajskim otpadom i kontolu GHG	Aktivnost omogućava prilagođavanje EU propisima (Nitratna direktiva) i investicioni programi „spremnosti za korištenje“;	FMPVŠ, Ostala nadležna ministarstva	2015 -2017	Budžet, EU programi, USAID, SIDA, GTZ, UNDP Bilateralna pomoć	250.000
5.3.2	5.3.	Program „ozeljenjavanja“ poljoprivrednih praksi, dorade, distribucije i prerade hrane	Program podrazumijeva planiranje i implementaciju seta aktivnosti (pilot projekte, brošure, tehnička rješenja, inovativne proizvode isl) koje promovišu princip „odžive efikasnost, načine recikliranja i ili korištenja otpada iz poljoprivrede i preh. ind., kao mogućnosti za ostvarenje dodatnih prihoda ili pokretanje vlastitog biznisa	FMPVŠ, Ostala nadležna ministarstva, NVO i razvojni projekti, proizvođači, privredne komore	2016-2018	Budžet, EU programi, USAID, SIDA, GTZ, UNDP Bilateralna pomoć	250.000

5: Pregled i opis aktivnosti

5.3.3	5.3.	Izrada prijedloga izmjena propisa lokalne samouprave po jedinstvenom modelu za izgradnju objekata namijenjenih poljoprivrednoj proizvodnji	Priprema prijedloga za doradu procedura za izdavanje građevinskih i ostalih dozvola (kantoni i lokalna samouprava) i ujednačavanje procedura na cijeloj teritoriji FBiH	FMPVŠ	2014	Tekuća sredstva	15.000
5.4.1	5.4.	Program prilagođavanja klimatskim promjenama	Kreiranje politike (odabir načina) preveniranja i otklanjanja posljedica klimatskih promjena, te podjela odgovornosti između privatnog i javnog sektora i nivoa administracije; promocija programa;	FMPVŠ, FMOiT FZP, nadležna kantonalna i općinska tijela	2014 - 2015	Bilateralna pomoć, FAO, SB, EU programi	150.000
5.4.2	5.4.	Promocija tehnika, tehnologija i agrotehnike za prilagođavanje klimatskim promjenama	Podrazumijeva se razvoj alternativnih tehnika, tehnologija i agrotehničkih mjera za prilagođavanje klimatskim promjenama, a koje su adekvatne za FBiH odabrana područja. Detaljan opis razvijenih tehnika bi bio prezentiran u nekoliko višenamjenskih vodiča (različite ciljne populacije), te bi bile uspostavljene demonstracione farme i web portal.	FMPVŠ i ostala nadležna ministarstva, FZP, regionalne i lokalne razvojne agencije	2016 - 2018	USAID, SIDA, GIZ, EU programi, bilateralna saradnjatekuća sredstva AP	550.000
5.4.3	5.4. 5.5.	Promocija korištenja obnovljivih izvora energije za prilagođavanje klimatskim promjenam	Podrazumijeva se razvoj alternativnih tehnika koje će fokusirati upotrebu obnovljivih izvora energije u procesima prilagođavanja klimatskim promjenama npr korištenje solarne energije za individualne sisteme navodnjavanja	FMPVŠ i ostala nadležna ministarstva, FZP, regionalne i lokalne razvojne agencije	2016 - 2018	USAID, SIDA, GIZ, EU programi, bilateralna saradnjatekuća sredstva AP	250.000
5.5.1	5.5.	Plan razvoja korištenja obnovljivih izvora energije u funkciji poljoprivredne proizvodnje	- promocija obnovljivih izvora energije u okviru sektora uključujući i prehrambenu industrijuindustriju, - plan povećanja nivoa proizvodnje energije iz ovih izvora	Vlada FBiH, resorna ministarstva FMPVŠ	2014-2016	SB, IFAD, GEF bilateralna pomoć	150.000
5.5.2	5.5.	Podrška investicijama u korištenje obnovljivih i okolišno prihvatljivih izvora energije	Sufinanciranje dijela troškova investicijskih projekata u izgradnju obnovljivih i okolišno prihvatljivih izvora energije (sunčeva, geotermalna energija, vjetroelektrane, energija iz organskog otpada i sl).	FMPVŠ	2014-2018	Budžet FBiH, SB, IFAD, GEF bilateralna pomoć	1.000.000
5.6.1	5.6.	Izrada programa promocije održivog upravljanja i korištenja pašnjačkih površina	Podrazumijeva prije svega analizu stanja i prijedlog rješenja za održivo upravljanje pašnjacima (zaštita i pravo korištenja), prijedloge održivih praksi korištenja u stočarstvu, diverzifikaciji ekonomskih aktivnosti, turizmu, identifikacija pokaznih praksi i promocija istih (web portal, brošure, dani polja, vodič za održivo korištenje pašnjaka, TV i set master teza)	Nadležna ministarsva i Vlada FBiH, Udruženja proizvođača, NVO	2015 -2017	Budžet FBiH, EU programi, USAID, FAO, SIDA, SDF	200.000 (program) 50.000 (promocija)

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

5.7.1	5.7.	Identifikacija okolišno senzitivnih područja - naglasak na očuvanju bio diverziteta	Podrazumijeva analizu trenutnog stanja i identifikaciju okolišnosenzitivnih područja (posebno staništa biljaka sa crvene liste), kreiranje interaktivne karte (GIS baze podataka) i prijedlog rješenja za upravljanje identificiranim područjem, kao i jačanje svijesti o potrebi zaštite kroz svakodnevne aktivnosti (brošure, Tv, primjeri dobrih praksi, isl)	Nadležna ministarstva i Vlada FBiH, Udruženja proizvođača, NVO	2015 -2017	Budžet FBiH, EU programi, USAID, FAO, SIDA, SDF	300.000 (program i baza podataka) 50.000 (promocija)
5.7.2	5.7.	Inicijativa za izradu agro-okolišnog programa FBiH	Ova aktivnost podrazumijeva formiranje radne grupe sa nadležnim ministarstvom (okoliša i prostornog planiranja) kako bi se pronašao način da se izradi agro-okolišni program. Istovremeno će biti organiziran set okruglih stolova kako bi se ojačala svijest o potrebi izrade agrookolišnog programa, ali i znanje o njegovoj funkciji.	Nadležna ministarstva i Vlada FBiH, Udruženja proizvođača, NVO, instituti, lokalne zajednice	2014 -2015	Budžet FBiH, EU programi, USAID, FAO, SIDA, SDF	30.000
5.7.2	5.7.	Mapiranje FBiH biodiverziteta - interaktivna mapa i promocija	Ova aktivnost podrazumijeva sistemski pristup identificiranja i lokaliziranja bogatstva ove zemlje. Predviđa se njeno implementiranje po fazama i u trajanju najmanje 4 godine. Pri završetku svake faze slijedi promocija, ali i set okruglih stolova o mogućnosti korištenja identifikovanih resursa. Ova aktivnost podržava aktivnost 5.6.1., 5.7.1, te čini osnov za održivo raspolaganje biodiverzitetom, zati za dalji razvoj turizma, jačanje image zemlje, stvaranje „suvenera-znaka“ po kojoj ćemo biti prepoznati, a sve to podržava i ostvarenje operativnog cilja 4.1.	Nadležna ministarstva i Vlada FBiH, Udruženja proizvođača, NVO, instituti, lokalne zajednice	2014-2018	Budžet FBiH, UNEP EU programi, USAID, FAO, SIDA, SDF	450.000 (godišnje)
5.8.1	5.8.	Priprema tipskih rješenja za objekte i opremu koja podržava primjenu principa dobrobiti životinja	Aktivnost podrazumijeva izradu gotovih tipskih rješenja za poboljšanje kvaliteta života životinja na farmama, uključujući adrese kompanija koje isporučuju adekvatnu opremu. Aktivnost podrazumijeva i promociju pripremljenih tipskih rješenja i posjete primjerima dobre prakse. Ova aktivnost treba biti kombinovana sa aktivnostima 5.5.2, 5.4.2, 5.3.2, 5.3.1, te aktivnosti koje su vezane sa operativnim ciljem 5.1.	Nadležna ministarstva i Vlada FBiH, Udruženja proizvođača, NVO	2015 -2017	Budžet FBiH, EU programi, USAID, FAO, SIDA, SDF	150.000 (program i baza podataka) 50.000 (promocija)
5.8.2	5.8.	Informativna kampanja o važnosti primjene Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja	Provođenje informativne kampanje s ciljem upoznavanja poljoprivrednih proizvođača sa primjenom Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja, a radi izbjegavanja nepotrebnih troškova pri izgradnji ili dogradnji objekata za različite uzgoje.	FMPVŠ	2014-2016	Tekuća sredstva A.P	50.000
PD 6 - Racionalno korištenje i održivo upravljanje zemljištem							

5: Pregled i opis aktivnosti

6.1.1	6.1.	Donošenje i provedba plana edukacije kantona i lokalne samouprave za donošenje i provođenje programa gospodarenja državnim poljoprivrednim zemljištem	Izrada plana u okviru kojega treba izvršiti snimku stanja obradivog zemljišta, identificiranje općina koje nemaju Program gospodarenja, zatim pomoć u pripremi izrade programa i njihove implementacije, te kreiranje jednostavnih procedura izrade javnih poziva i ugovaranja. Aktivnost podrazumijeva i set edukacijskih modula za lokalne zajednice, kao i vodiče za implementaciju programa	FMPVŠ, Kantoni, Lokalne uprave (općine)	2014-2016	Tekuća sredstva A.P Budžet FBiH	60.000
6.2.1	6.2.	Zakon o prometu, zamjeni i zakupu privatnog zemljišta	Zakonska regulativa omogućit će regulisanje mogućnosti zakupa, prava korištenja, prava „prvog kupca“, zamjene parcela i sl.	FMPVŠ, Nadležna ministarstva FBiH	2014	Tekuća sredstva A.P	15.000
6.2.2	6.2.	Fizibiliti studija rješavanja problema upravljanja, pristupa i korištenja poljoprivrednog zemljišta	Fizibiliti studija koja bi ponudila tehnička rješenja za upravljanje i korištenje zemljišta, kao i predvidjela sredstva neophodna za implementaciju	Vlada FBiH, resorna ministarstva	2014-2015	FAO, SB, UNEP	350.000
6.2.2	6.2.	Izrada i implementacija Akcijskog plana navodnjavanja i okrupnjavanja poljoprivrednog zemljišta	Na temelju postojećeg programa „Osnove uređenja zemljišta – program navodnjavanja i program okrupnjavanja posjeda u Federaciji BiH“ izraditi Akcijski plan sa aktivnostima, rokovima, nositeljima, izvorima i visini potrebnih sredstava za financiranje.	FMPVŠ, Kantoni, Ovlaštene znanstveno-stručne institucije	2014-2018	Budžet FBiH	350.000
6.3.1	6.3.	Program zaštite ugroženih zemljišta	Aktivnost podrazumijeva inventurun ugroženih poljoprivrednih zemljišta (erozija, rizik od zagađenja i sl.), te program njegove zaštite, i njegovu implementaciju	FMPVŠ, FZP, nadležna ministarstva	2014	Budžet FBiH UNEP, FAO, bilateralna pomoć	150.000 (program) 1.500.000
6.3.2	6.3.	Uspostava laboratorije za akreditaciju i atestiranje poljoprivrednih mašina	Laboratorija bi radila ateste snage i ostalih karakteristika mašina, s ciljem osiguranja kvaliteta i adekvatne upotrebe mašina; te bi nudila i servisiranje soofisticiranih mašina (ili bar posredovanje u tom smislu).	FMPVŠ, nadležna ministarstva FBiH i kantona	2015-2018	Budžet, EU programi, bilateralna pomoć	2.000.000 (500.000 na godišnjem nivou)
6.4.1	6.4.	Uspostava poljoprivrednog tržišnog informacionog servisa sa „bankom zemljišta“ po općinama i na razini Federacije BiH	Nabava softwarea i uspostava baze podataka sa podacima o ponudi i potražnji poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH (prodaja, zakup, zamjena, okrupnjavanje i dr), po općinama i na razini Federacije BiH na bazi registra gazdinstava i klijenata. Predviđa se i uspostavljanje banaka zemljišta i to prioritarno u općinama gdje su planirani veliki infrastrukturni radoovi	FMPVŠ, Nadležna ministarstva FBiH Kantoni, općine	2014-2016	Budžet FBiH UNEP, FAO, bilateralna pomoć	50.000

6.4.2	6.4.	Uspostava sustava identifikacije zemljišnih parcela (LPIS-a) u BiH	Uspostava dijela strukture LPIS-a koji pripada u ingerencije Federacije BiH (Elektronska baza parcela u funkciji sustava potpora)	FMPVŠ Vlada BiH Federalni zavod za agropedologiju	F 2014-2018	Budžet FBiH IPA, SIDA, SB, USID	2.000.000
6.4.3	6.4.	Uspostava GIS sustava u Federaciji BiH	Uspostava sustava monitoringa nad fizikalnim i kemijskim svojstvima plodnošću, zagađenjima, zapuštenim zemljištem i sl. kroz uspostavu kontrolnih točaka i postaja na teritoriju Federacije BiH.	FMPVŠ Vlada FBiH FZA, ovlaštene znanstveno- stručne institucije	2014-2018	Budžet FBiH IPA, SIDA, SB	500.000
PD - 7. Razvoj lanaca vrijednosti – horizontalna i vertikalna koordinacija							
7.1.1	7.1.	Studija o postojećem stanju i projekcija razvoja prehrambene industrije	Detaljna analiza stanja (podaci o svakom pogonu i stanju), određivanje tehnološke sposobnosti industrije, definisanje osnovnih zapreka (problema) za brži razvoj, projekcija razvoja i model podrške jačanju prehrambene industrije.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2014 - 2016	Tekuća sredstva Budžet FBiH	550.000
7.1.2	7.1.	Studija i akcijski plan za poboljšanje konkurenčnosti tri lanca vrijednosti u poljoprivredi Federacije BiH	Na osnovu urađene studije uraditi direktno mapiranje učesnika u lancima vrijednosti (formiranje volonterske baze), promovisati mogućnost praćenja efikasnosti lanaca vrijednosti (prikupljanje podataka do nivoa procesa), te identificirati lidere i s njima napraviti plan daljeg razvoja lanaca vrijednosti. Dio aktivnosti će biti usmjeren na jačanje veza sa distributerima i maloprodajom, kao i utvrđivanje „distribucije cijena“.	Vlada Federacije BiH, FMPVŠ, VTK BiH, PKFBiH, Kompanije, Udruženja farmera	2014-2015	IFC SB Vlada Federacije BiH	150.000
7.1.3	7.1.	Jačanje transparentnosti i sljedivosti, te okolišnih performansi proizvodnje hrane u FBiH	Podrazumijeva analizu postojećeg stanja internih sistema kvaliteta kompanija, nivoa certificiranosti i nivoa znanja o načinima za obezbjeđenje sljedivosti i transparentnosti. Na osnovu analize bi se kreirao precizan plan jačanja internih sposobnosti kompanija, zatim promocija BATova (dobrih praksi), automatizacija dokumentacijskih sistema, praćenje okolišnih performansi kompanija. Zainteresirane kompanije bi postale dio pilot projekta, a intenzivna obuka menadžera i radnika izvoznih kompanija bi bila organizirana. Ova aktivnost treba biti povezana sa aktivnošću 7.2.1	Nadležna ministarstva FBiH, VTK BiH, PKFBiH, Kompanije, Udruženja farmera	2014-2018	Budžet FBiH IPA, USAID, SIDA, FAO, SB	600.000
7.2.1	7.2.	Mjere podrške razvoju lanaca vrijednosti u sektoru	Podrška kroz sufinansiranje dijela troškova nositelju lanca vrijednosti koji objedinjava ponudu većeg broja poljoprivrednih gospodarstava, malih prerađivačkih	FMPVŠ, nadležna ministarstva FBiH,	2014-2018	Budžet Federacije BiH,	2.000.000

5: Pregled i opis aktivnosti

			pogona i otkuplivača i distributera FBiH prehrambenih proizvoda. Ova aktivnost je direktno povezana sa aktivnostima 7.1.1, 7.1.2, 7.1.3.	VTK BiH, PKFBiH, Kompanije, Udruženja farmera		IFAD, IPA, USAID, bilateralna pomoć	
7.2.2	7.2.	Izrada Studije o izvozu trešanja, šljiva, jabuka, malina i korinišona (kao i drugih perspektivnih kultura) na EU tržište	Studija treba obuhvatiti analizu prirodnih i društvenih uvjeta za razvoj ove proizvodnje, sustava otkupa, skladištenja, pakiranja, marketinšku obradu tržišta i distribuciju.	FMPVŠ	2014	Proračun F BiH	150.000
7.2.3	7.2.	Donošenje Zakona o poljoprivrednim zadrugama	Zakon treba uvesti izvorne principe zadrugarstva i promovirati zadrugarstvo kao način za prevazilaženje strukturnih problema.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2015	Tekuća sredstva	
7.2.4	7.2.	Promocija udruživanja – kako i zašto?	- kreiranje komunikacijske strategije i plana promocije – skupovi, TV, novine i obuka savjetodavaca i lokalne uprave, - priprema brošure koja objašnjava ovo pitanje,	FMPVŠ, kantonalna ministarstva, ZDSFBiH	2014-2016	Tekuća sredstva	45.000 (godišnje 15.000)
7.2.5	7.2.	Donošenje programa pomoći uspostavi i poslovanju poljoprivrednih zadruga na izvornim zadrugnim principima	Pomoć registriranju, opremanju, i troškovima poslovanja u početnom razdoblju novoosnovanim zadrugama koje posluju na principima izvornog zadrugarstva	FMPVŠ kantonalna ministarstva, ZDSFBiH	2014-2018	Budžet Federacije BiH, IFAD, IPA, USAID, bilateralna pomoć	550.000 110.000 godišnje
7.2.6	7.2.	Podrška udruženjima poljoprivrednika na bazi klsterskog prisupa	Podrška udruživanju na principu klastera i njihovog udruživanja u krovno udruženje na razini Federacije BiH	FMPVŠ, kantonalna ministarstva, ZDSFBiH	2014-2018	USAID, SIDA, SDF, bilateralna pomoć	250.000 (50.000 KM godišnje)
7.3.1	7.3.	Modificiranje sustava vezanog za izdavanje dozvola za izgradnju objekata u funkciji poljoprivredne proizvodnje, skladištenje i prerade	Aktivnost podrazumijeva rad na uvrštavanju predložene mreže parcela za skladišta u prostorne planove, tipska rješenja za skladišne prostore (tehničko-tehnološka rješenja), okrugli stolovi o povećanju energetske učinkovitosti skladišnih sistema, one-stop shop za rješavanje problema izdavanja svih dozvola, iskustva Hrvatske i Slovenije	FMPVŠ, Nadležna federalna kantonalna ministarstva, opštine	2015 - 2017	Budžet, bilateralna pomoć	450.000
7.3.2	7.3.	Fizibiliti studija o funkcionalnom sistemu veletržnica i mogućnosti	- analiza kapaciteta, načina upravljanja, načina plasmana robe i položaj individualnih	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2015	Budžet FBiH	250.000

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

		uspostave poljoprivredne berze u FBiH	proizvođača na istim, te načina organiziranja veletržnica i berzi u drugim državama - prijedlog za stvaranje funkcionalnog sistema veletržnica i berza u FBiH i upravljanja istim, te činjenje ovog kanala dostupnijim poljoprivrednim proizvođačima				
7.3.3	7.3.	Pilot projekt uspostave veletržnice (burze primarnih poljoprivrednih proizvoda) u FBiH sukladno nalazima i preporukama Studije	- Implementacija ponuđenog plana razvoja po fazama - finansiranje prve faze kreiranja sistema veletržnica i pokušaj okupljanja farmera i kreiranja prve burze poljoprivrednih proizvoda u FBiH	FMPVŠ, kantonalna ministarstva. Opštine, privredne komore, ZSFBiH	2016-2017	Budžet FBiH IFAD, IPA, USAID, bilateralna pomoć	1.000.000
7.3.4	7.3.	Studija o postojećem stanju i projekcija razvoja sistema skladišnih kapaciteta i kapaciteta za pakiranje	- analiza kapaciteta, načina upravljanja, načina plasmana robe i položaj individualnih proizvođača na istim - prijedlog za razvoj funkcionalnog sistema kapaciteta za skladištenje, pakovanje i doradu – kapaciteti, način uspostave i finansiranja,	FMPVŠ, kantonalna ministarstva	2015-2016	Budžet IFAD, IPA, USAID, bilateralna pomoć	300.000
PD 9 - Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije							
9.1.1	9.1.	Donošenje Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Federacije BiH	Potrebno radi usklađivanja sa zakonom o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju na razini BiH te uređenja oblasti poljoprivrede na temelju najnovijeg Acquis-a.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2014	Tekuća sredstva	5.000
9.1.2	9.1.	Donošenje izmjena i dopuna Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju Federacije BiH	Potrebno radi usklađivanja sa principima plaćanja po grlu i hektaru te potrebe uređenja oblasti državne pomoći sukladno zahtjevima iz SSP-a i najnovijeg ACQUIS-a.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2014	Tekuća sredstva	5.000
9.1.3	9.1.	Zakon o hrani FBiH	Donošenje zakona usklađenog sa novim državnim Zakonom o hrani, te pratećih provedbenih propisa.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2015-2016	Tekuća sredstva	5.000
9.1.4	9.1.	Zakon o rakijama i drugim alkoholnim pićima Federacije BiH	Izrada novog zakona o rakijama i drugim alkoholnim pićima koji dopunjava postojeću legislativu na državnoj razini u vezi sa prometom i uvjetima koje moraju zadovoljavati proizvođači.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2014-2015	Tekuća sredstva	5.000
9.1.5	9.1.	Zakon o slatkovodnom ribarstvu	Izrada Zakona kojim se preuzimaju EU direktive iz oblasti akvakulture i usklađivanje sa Zakonom o ribarstvu Republike Srpske.	FMPVŠ Vlada F BiH	2014-2015	Tekuća sredstva	5.000

5: Pregled i opis aktivnosti

				Parlament F BiH			
9.1.6	9.1.	Zakon o manje povoljnim područjima (LFA)	Izrada Zakona kojim se preuzimaju EU direktive iz oblasti ruralnog razvoja a odnose se na manje povoljna područja.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2014	Tekuća sredstva	5.000
9.1.7	9.1.	Donošenje novog Pravilnika o unutarnjem ustroju FMPVŠ	Strukturu FMPVŠ izmijeniti sukladno vrstama i opsegu poslova koje nameće proces integracije u EU za oblast poljoprivrede u Federaciji BiH.	FMPVŠ Vlada F BiH	2014	Proračun F BiH	Tekuća sredstva poslovanja
9.1.8	9.1.	Donošenje nove Sistematizacije radnih mjesta u FMPVŠ	Broj i opis radnih mjesta prilagoditi vrsti, opsegu i složenosti poslova i osigurati ispunjavanje obveza koje zahtijevaju procesi EU integracija.	FMPVŠ Vlada F BiH	2014	Proračun F BiH	Tekuća sredstva poslovanja
9.1.9	9.1.	Fizibiliti studija daljeg prioritetnog opremanja i uspostavljanja svih nedostajućih institucija prema zahtjevima EU	<ul style="list-style-type: none"> - precizan pregled stanja i procjena mogućnosti svake od postojećih institucija i procjena potreba u smislu dalje izgradnje institucionalnog okvira sektora, - plan za izgradnju nedostajućih institucija sa precizno procijenjenim nivoom investicija i mogućnosti njihovog izvođenja 	FMPVŠ	2014	Tekuća sredstva	75.000
9.1.10	9.1.	Uspostava Agencije za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju FBiH	Izmjenom Zakona o Vladi treba predvidjeti uspostavu Agencije za plaćanja pri FMPVŠ. Cilj je primjena praksi dodjele sredstava za direktne potpore i potpore ruralnom razvoju na principima i po modelu platnih agencija u EU.	FMPVŠ Vlada F BiH Parlament F BiH	2014-2016	Proračun F BiH	500.000
9.1.11	9.1.	Fizibiliti studija daljeg prioritetnog opremanja i uspostavljanja kontrolnih laboratorija i njihovog adekvatnog korištenja	Podrazumijeva precizan pregled stanja i procjena mogućnosti svake od postojećih laboratorija, katalog opreme, kadrova i usluga. Osim toga, podrazumijeva se i kreiranje plana za izgradnju nedostajućih laboratorija sa precizno procijenjenim nivoom investicija i mogućnosti njihovog izvođenja	FMPVŠ	2014	Tekuća sredstva	50.000
9.1.12	9.1.	Materijalno i stručno jačanje laboratorija	Podrazumijeva prvenstveno anлізу stanja i ustanovljavanje potreba, te jasan program inestiranja u laboratorijsku opremu, ali i jasan plan obuke zaposlenih u laboratorijama	FMPVŠ	2015-2018	Budžet, IPA, FAO, SIDA, USAID, bilateralna pomoć	3.000.000
9.1.13	9.1.	Podrška uspostavi FADN-a u BiH	Uspostava dijela strukture FADN-a koji pripada u ingerencije Federacije BiH.(Sustav računovodstva na farmama koji pomaže utvrđivanje stvarnih troškova proizvodnje polj. proizvoda).	FMPVŠ Vlada F BiH	2014-2018	Proračun F BiH, IPA II,	Tekuća sredstva poslovanja
9.1.14	9.1.	Podrška uspostavi PTIS-a (AMIS-a) u BiH	Uspostava dijela strukture PTIS-a (AMIS-a) koji pripada u ingerencije Federacije BiH. (Poljoprivredni	FMPVŠ Vlada F BiH	2014-2018	Proračun F BiH, IPA II	Tekuća sredstva poslovanja

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

			tržišni informacijski sustav – prikuplja podatke o kretanju cijena polj. proizvoda.				
9.1.15	9.1.	Konceptualizacija i stvaranje pretpostavki za uspostavu Sistema integrisane uprave i kontrole	Detaljna analiza stanja implementiranih mehanizama (baza podataka, proceduta isl) za upravljanje zemljištem i utvrđivanje nedostataka, koncept ukupne zemljišne politike (uključujući i način oživljavanja tržišta zemljom), te utvrđivanje finansijskih potreba i plana uspostave i unapređenja sistema monitoringa	FMPVŠ, Nadležna ministarstva na svom nivoima, lokalna uprava FZP, FZPP	2014 - 2015	Budžet, , bilateralna pomoć	50.000
9.1.16	9.1.	Uspostava i implementacija sistema monitoringa i evaluacije Strategije	Podrazumijeva se razvojs sistema monitoringa koji podrazumijeva jasno definisanje indikatora praćenja i protokola prikupljanja podataka (tip podataka, mjesto sakupljanja, metod sakupljanja i manipulacije) i kreiranje baze podata, te operativno izvještavanje na polugodišnjem nivou i godišnjem nivou (što uključuje izvještaj o ostvarenju strategije i napredovanju sektora) i čini osnov za operativno planiranje. Evaluaciju odnosno ocjenu uspješnosti implementacije treba uraditi nakon tri godine i na kraju implementacije strategije. Implementaciju radi nezavisno tijelo koje se bira na javnom natječaju.	FMPVŠ FZP, FZPP FZS	2014-2018	Budžet, bilateralna pomoć	150.000 (na godišnjem nivou za monitoring) 450.000 (za dvije evaluacije)
9.1.17	9.1.	Priprema godišnjih operativnih planova i izvještaja o relaizaciji SSRPS F BiH	Priprema godišnjih operativnih planova implementacije strategije koji uvažavaju stupanj ostvarenja ciljeva i međusobno su sljedivi.	FMPVŠ	2014-2018	Tekuća sredstva	-
9.1.18	9.1.	Uspostava jasnih procedura programiranja, implementacije (aplikacija i kontrola), odobravanja i praćenja Poljoprivrednog budžeta	Primjena modernih upravljačkih procedura koje će se temeljiti na indirektnoj kontroli i upotrebi E resursa (GIS baza o zemljištu, parcelama i sl.) za kontrolu implementacije novca	FMPVŠ	2014-2015	Budžet, bilateralna pomoć	60.000
9.1.19	9.1.	Certificirani program edukacije za IPARD projekte	Uspostava certificiranog programa edukacije vezane za sve aspekte povlačenja IPARD sredstava – fokus na mlade nezaposlene stručnjake. Implementacija programa za ciljne grupe.	FMPVŠ, kantonalna ministarstva, razvojne agencije i privredne komore	2014-2016	Budžet, EU programi, bilateralna pomoć	200.000
9.2.1	9.2.	Uspostava Odjela za preuzimanje Acquis-a	Uspostava organizacijske jedinice u Sektoru za pravne poslove čiji će zadatak biti rad na transponiranju ACQUIS-a i koordinacija navedenih aktivnosti sa državnom i županijskom razinom.	FMPVŠ	2014-2018	Budžet, F BiH	25.000 (na godišnjem nivou)
9.2.2	9.2.	Uspostava Odjela za EU integracije u FMPVŠ	Odjel za EU integracije vršio bi koordinaciju svih aktivnosti vezanih za poslove EU integracija u	FMPVŠ	2014-2018	Proračun F BiH	

5: Pregled i opis aktivnosti

			ministarstvu te koordinaciju ovih aktivnosti sa državnim i županijskom razinom.				
9.2.3	9.2.	Izrada i usvajanje plana prioriteta za preuzimanje Acquis-a iz oblasti poljoprivrede na nivou FBiH	Vrlo precizan akcioni plan preuzimanja ACQUIS-a baziran na državnom planu preuzimanja ACQUIS-a sa jasno definisanim vremenom i odgovornim osobama za pripremu potrebnih zakona i provedbenih propisa.	FMPVŠ	2014	FMPVŠ	50.000
9.2.4	9.2.	Studija integracijskih efekata - razlike po sektorima i po politici - Program za analizu politika i efekata prilagodavanja EU politici	Kreiranje i implementacija programa (softwarea tipa AGMEMOD), kako bi se mogle raditi projekcije efekata integracijskih procesa - šta će se desiti sa pojedinim proizvodnjama ako se promijene uslovi poslovanja, ali uzimajući promjene u cijeloj EU	FMPVŠ	2015-2018	Budžet, bilateralna pomoć	220.000
9.3.1	9.3	Priprema FBiH višegodišnjeg plana obaveznog monitoringa kvaliteta hrane	Plan bi predviđao precizno definisanje broja usluga koje bi trebale biti obezbijeđene od strane akreditiranih laboratorija i time bi se stvorilo „stabilno tržište ovih usluga“, a time i jak motiv za privatne laboratorije da pristupe akreditaciji i postanu dio sistema osiguranja kvaliteta, Na ovaj način bi bile smanjene javne investicije u laboratorije i povećana fleksibilnost sistema, te uspostavljena dobra praksa privatno javnog partnerstva, Dio analiza bi bio plaćen iz posebnog fonda, a dio bi plaćali drugi subjekti	FMPVŠ, nadležna ministarstva FBiH i kantona, privredne komore	2015-2018	Budžet, IPA, FAO, USAID bilateralna pomoć	2.000.000 (500.000 na godišnjem nivou)
9.3.2	9.3	Uspostava Odjela za strateško planiranje u FMPVŠ	Sukladno Uredbi o strateškom planiranju uspostaviti organizacijsku jedinicu pri kabinetu ministra za strateško planiranje, a u cilju unapređenja nivoa transparentnosti odlučivanja i rada Ministarstva.	FMPVŠ, Vlada FBiH	2014	Tekuća sredstva	-
9.3.3	9.3	Uspostava Odbora za praćenje realizacije SSRPS u FBiH 2014-2018	Odbor je tijelo koje treba uspostaviti Vlada FBiH s ciljem praćenja realizacije planiranih aktivnosti i postavljenih ciljeva u okviru SSRPS FBiH. Rad u Odboru je na volonterskoj osnovi a uključuje djelatnike FMPVŠ i izvođača radova na strategiji.	FMPVŠ, Vlada FBiH, Znanstvene i stručne institucije uključene u izradu Strategije	2014-2018	Tekuća sredstva	-
9.3.4	9.3	Promocija postignuća u implementaciji strategije i razvoju sektora	Aktivnost predviđa set okruglih stolova (najmanje 5 godišnje) koji će okupljati interesne grupe i biti korišten za jačanje saradivačkog duha u FBiH, te biti osnov za fino usaglašavanje operativnih planova. Godišnji izvještaj - Zeleno izvješće bit će dostupan na WEB stranici i promovisan od strane privrednih komora.	FMPVŠ, nadležna ministarstva FBiH i kantona, privredne komore, NVO, ZSFBiH, proizvođači	2014-2018	Tekuća sredstva	30.000 (na godišnjem nivou)

6. MONITORING I EVALUACIJA

6.1. Teoretski i terminološki aspekt

Proces EU integracija nameće administraciji BiH obavezu da radi na izgradnji kapaciteta za strateško planiranje, kao i na djelotvornom mehanizmu za provođenje i praćenje politike. Odluka o ozradi ove Strategija je rezultat strateškog planiranja Vlade FBiH i njenog MPVŠ, a uspostavljanje sistema za monitoring i evaluaciju je preduslov za njenu efikasnu implementaciju. Monitoring Strategije je kontinuirano prikupljanje podataka o realizaciji pojedinih projekata u okviru Strategije, na osnovu unaprijed definisanog plana aktivnosti, koji uključuje njegovu vremensku i prostornu dimenziju, inpute (ulaze), outpute (izlaze) i rezultate. On obezbjeđuje donosiocima odluka u sprovođenju politike razvoja da se blagovremeno identifikuju stvarni ili potencijalni uspjesi i problemi, kako bi se sprovele neophodne izmjene i prilagođavanja u okviru samih programa i projekata, odnosno njihove realizacije. On mjeri šta je iskorišćeno i šta je realizovano, podrazumijeva prikupljanje podataka, poredi realizirani napredak sa definisanim ciljevima i dinamikom ostvarenja ciljeva.

Evaluacija (ocjena) Strategije predstavlja periodično ocjenjivanje njene relevantnosti, učinka, uticaja i efikasnosti u pogledu unaprijed definisanih strateških i specifičnih ciljeva i pojedinih mjera.

Monitoring i evaluacija se razlikuju po:

1. Obimu – evaluacija je mnogo šira od monitoringa jer se bavi i ocjenom kvaliteta izabranih strategija i ciljeva;
2. Po učestalosti – monitoring je kontinuiran proces dok se evaluacija radi mnogo rjeđe, najčešće samo prije implementacije strategije (ex-ante evaluacija) i nakon implementacije strategije, programa ili projekta (ex-post evaluacija);
3. Po tome ko izvodi – evaluacija podrazumijeva uključivanje vanjskih, nezavisnih osoba ili tijela s ciljem obezbjeđivanja objektivnosti ocjene, dok se sistem monitoringa uspostavlja i implementira unutar institucije ili subjekta koji donosi razvojni dokument (Ministarstvo poljoprivred, vodoprivrede i šumarstva u Vladi FBiH),
4. Po korisnicima rezultata – rezultati monitoringa koriste odgovornim za implementaciju strategija (programa, projekta) dok rezultati evaluacije koriste kreatori politika koji se bave strateškim planiranjem.

Monitoring i evaluacija omogućavaju redovno praćenje sprovođenja i upoređivanje ostvarenih sa planiranim ciljevima, identifikovanje problema i njihovih uzroka. Informacije koje se prikupljaju kroz monitoring i evaluaciju pomažu donosiocima odluka da se bolje nose sa trenutnom situacijom i planiraju naredne korake. Evaluacija procjenjuje koja je korist ostvarena za korisnike, koji su razlozi doveli do uspjeha ili neuspjeha i šta je na tom putu naučeno i obezbjeđuje preporuke za tekuće intervencije ili strateško planiranje u budućnosti. Ona obezbjeđuje sliku o efektima mjera podrške i koncentrisana je na analizu efektivnosti samog sistema podrške u smislu dostizanja strateških i operativnih ciljeva.

6.2. Indikatori u monitoringa i evaluacije

Kreiranje sistema monitoringa i evaluacije se bazira na definisanju indikatora. Potrebno je napraviti razliku između indikatora koji se koriste u monitoringu od onih koji služe u evaluaciji. Indikatori monitoringa obezbjeđuju informacije o načinu korišćenja resursa, iznosima podrške, broju korisnika i slično. Na taj način, monitoring indikatori, a naročito indikatori ulaza i izlaza, omogućavaju izvještavanje o korišćenju resursa i aktivnostima za koje su angažovani. Indikatori za evaluaciju se odnose prvenstveno na indikatore rezultata i uticaja, jer se evaluacija odvija nakon monitoringa, izvještavanja i revizije.

U toku izrade Strategije, prilikom određivanja operativnih ciljeva i mjera, Operativni tim je imao na umu zahtjeve koje je potrebno ispuniti da bi se obezbijedila mogućnost za uspostavljanje sistema monitoringa i evaluacije. Ti zahtjevi se reflektuju u slijedećim činjenicama:

- Indikatori se koriste u praćenju napretka ka postavljenim ciljevima. Stoga ciljevi Strategije treba da budu prevedeni u jasne i mjerljive ciljane vrednosti.
- Indikator je potrebno redovno mjeriti. Stoga se mora uraditi popis svih potrebnih indikatora, za svaki dati preciznu definiciju i opis, a zatim oezbijediti vremenske serije podataka. Na ovaj način se omogućava poređenje i uočavanje trendova.
- Donosiocima odluka vezano za Strategiju razvoja od velike je važnosti da su indikatori jasni i lako razumljivi.
- Indikator se definišu u Strategiji da bi se mogla provjeriti raspoloživost, i predvidjeti vrijeme i finansijska sredstva za njihovo prikupljanje.

6.2.1. Indikatori monitoringa

Indikatori monitoringa se nazivaju indikatorima rezultata i vezani su za cilj, rezultat ili aktivnost koje mjere. Za monitoring Strategije, kao sektorskog razvojnog dokumenta bilo je potrebno definisati širi spektar opštih indikatora, a za operativne ciljeve setovi specifičnijih indikatora koji su definisani unutar mjera po operativnim ciljevima i prioritetnim oblastima.

Opšti indikatori koji će se koristiti u monitoringu Strategije su:

- Broj podržanih gazdinstava po kulturama i proizvodnjama;
- Površine u ha obuhvaćene podrškom po kulturama;
- Iznos podsticaja po proizvodnjama;
- Struktura korištenja poljoprivrednog zemljišta;
- Udio pojedinih kultura u ukupnim obradivim površinama;
- Ukupna količina proizvoda u sistemu direktnih plaćanja;
- Brojno stanje stočnog fonda po vrstama i kategorijama stoke;
- Obim proizvodnje i ostvareni prinosi;
- Broj gazdinstava u okviru dopunskih plaćanja za organsku/integralnu proizvodnju;
- Broj komercijalnih poljoprivrednih gazdinstava;
- Broj osnovanih udruženja proizvođača;
- Broj poljoprivrednih gazdinstava koji uvode nove proizvode,
- Vrijednost poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda plasiranih pod nekom od oznaka kvaliteta,
- Broj poljoprivrednih gazdinstava i privrednih subjekata koji primjenjuju nove tehnologije,

- Ukupne dodate vrijednosti u podržanim gazdinstvima i mnogi drugi.

Specifični indikatori za svaku mjeru po svim operativnim ciljevima i prioritetnim oblastima su detaljno prikazani u pregledu mjera. Za svaki definisani indikator potrebno je navesti: jedinicu mjere, izvor, tip, učestalost prikupljanja i referentnu željenu vrijednost vodeći računa o resursima za prikupljanje i obradu podataka. U Minisarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH će se formirati jedinstvena baza podataka koja će se koristiti u procesu implementacije, monitoringa i evaluacije Strategije.

6.2.2. Indikatori evaluacije

Evaluacijom se ocjenjuju sljedeće karakteristike koje mora imati svaka strategija da bi se mogla nazvati kvalitetnom:

1. Relevantnost – da li i koliko Strategija odgovara prioritetima korisnika, da li su ciljevi usmjereni ka rješavanju ključnih problema u sektoru, da li su mjere relevantne za ostvarivanje očekivanih uticaja i efekata, te da li su generalni ciljevi u skladu sa razvojnim prioritetima na nivou FBiH.
2. Efikasnost – ocjenjuje se vrijednost outputa u odnosu na inpute (kvalitativne i kvantitativne), odnosno koliko dobro se koriste angažovani inputi. Ovo podrazumijeva upoređivanje alternativnih pristupa kako bi se uvidjelo da li je usvojen najefikasniji mogući pristup (cos-benefit analiza).
3. Uticaj - Ovdje se ocjenjuje promjena, odnosno korist ili šteta nastala za ciljane grupe i korisnike Strategije. Ovo obuhvata glavne uticaje i efekte aktivnosti sprovedenih u okviru Strategije na društvene, ekonomske, ekološke i ostale razvojne indikatore.
4. Održivosti – Analiza održivosti podrazumijeva iznalaženje odgovora na pitanja: Na koji način će se koristi od implementacije Strategije nastaviti? Koja je vjerovatnoća za nastavak koristi prouzrokovanih strategijom nakon njene implementacije? Koliko je Strategija ekološki i finansijski održiva? Koji su faktori uticali na postizanje ili nepostizanje održivosti Strategije?

6.3. Organizacione strukture za monitoring i evaluaciju

Uspostava sistema za monitoring i evaluaciju Strategije je preduslov za njenu efikasnu implementaciju. Uspostavljeni interni sistem monitoringa minimalno će slijedeće:

- Transparentnost sistema tendera – dostupnost informacija svim zainteresiranim stranama
- Transparentnost rezultata pojedinih tendera i broja aplikacija unutar njih
- Poslije svakog tendera dolazi do javne informacije o dobitnicima sredstava, visini izdvojenih sredstava i sl.
- Godišnje izvještavanje sa svim ključnim informacijama uključujući strukturu alociranih sredstava po kantonima i strukturu svih kantonalnih raspodjela sredstava predviđenih Strategijom.

To podrazumijeva uspostavljanje organizacione strukture, koja se sastoji od tijela ili Odbora za monitoring i Operativne grupe za sprovođenje. Odbor za monitoring implementacije Strategije sačinjavaju najodgovornija lica za njenu implementaciju, a Operativnu grupu za monitoring će biti kreirana u okviru FMPVŠ od osoba koje su involvirane i upoznate sa problematikom izrade

6: Monitoring i evaluacija

Strategije i koje imaju kompetencije u oblasti strateškog planiranja. Odbor za monitoring i evaluaciju delegiraće zadatke Operativnom timu. Ova će biti formirana neposredno nakon usvajanja Strategije.

6.3.1. Odbor za monitoring i evaluaciju Strategije

Odbor za monitoring i evaluaciju Strategije sačinjavaju: resorni ministar FBiH i ministri za poljoprivredu u kantonima. Predsjedavajući Odbora je aktuelni resorni ministar ili njegov izabrani i imenovani predstavnik. Ministar imenuje i Koordinatora Odbora za monitoring i evaluaciju Strategije. Pored toga, u će se delegirati koordinator za strateško planiranje, koji će ujedno biti i Sekretar Odbora, kao i kompetentne osobe iz Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH za svako od definisanih prioritetnih područja i za pitanja budžeta. Odbor za monitoring i evaluaciju će se formirati odmah po usvajanju Strategije. U procesu monitoringa Odbor za monitoring Strategije obavljaće sljedeće dužnosti:

- Usvajanje Strategije i operativnih planova i prosljeđivanje je na usvajanje Parlamentu FBiH;
- monitoring sprovođenja operativnog plana,
- usvajanje godišnjeg izvještaja o napretku i sprovođenju,
- donositi odluku o eventualnim korektivnim mjerama;
- ukoliko postoji potreba odobrava izmjene Strategije ili Operativnog plana.

Ministar Poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u Vladi FBiH, ili njegov imenovani zamjenik vršiće sljedeće poslove:

- predlaže Strategiju i operativne planove za usvajanje,
- organizuje funkciju Monitoringa i Evaluaciju u okviru Ministarstva;
- organizuje aktivnosti evaluacije,
- podnosi na usvajanje godišnji izvještaj o sprovođenju,
- predlaže korektivne mjere i naknadne aktivnosti,
- predlaže izmjene Strategije i operativnog plana,
- komunicira sa Odborom za monitoring i Koordinatorom odbora,
- upravlja sprovođenjem Strategije,
- upoznaje javnost sa rezultatima i efektima Strategije.

Koordinator monitoringa i evaluacije Strategije obavlja sljedeće dužnosti:

- uspostavlja monitoring sistem uključujući i set indikatora,
- upravlja odborom za monitoring i evaluaciju,
- komunicira sa članovima Odbora za monitoring i evaluaciju i Operativnog tima
- prikuplja i vrši sveobuhvatnu analizu podataka iz monitoringa,
- priprema godišnji izvještaj o sprovođenju sa prijedlogom preporuka,
- operacionalizuje korektivne mjere,
- organizuje aktivnosti evaluacije.

Član Odbora za monitoring i evaluaciju – odgovoran za određenu prioritetnu oblast

- usmjerava napredak i koordinira sprovođenjem aktivnosti u okviru svoje prioritetne oblasti,
- komunicira sa Koordinatorom i osobom zaduženom za budžet,

- komunicira sa Operativnim timom za implementaciju Strategije,
- savjetuje i usmjerava planiranje implementacije i izvještavanj;
- prikuplja i analizira podatke iz monitoringa na nivou prioriteta koristeći standardizovane obrasce za monitoring,
- daje doprinos pripremi godišnjeg izveštaja o sprovođenju,
- saraduje u aktivnostima evaluacije,
- saraduje u aktivnostima promocije i diseminacije.

Član odbora za monitoring i evaluaciju – zadužen za pitanja vezana za budžet:

- koordinira izradu akcionih planova i programskog budžeta,
- upravlja finansijama za implementaciju Strategijom definisanog Operativnog plana.

6.3.2. Izvještavanje

Za kvalitetan sistem monitoringa organizovaće se redovno praćenje i bilježenje napretka u implementaciji svih mjera i aktivnosti predviđenih Operativnim planom Strategije korištenjem indikatora, vremenskih okvira i budžeta definisanih u Strategiji. Na osnovu toga sačinjava se godišnji izvještaj o napretku. Napredak se odnosi na ostvarivanje zacrtnih ciljeva na svim nivoima. Pored toga, minimum informacija koje sadrži godišnji izvještaj o napretku za svaku mjeru predviđenu Strategijom uključuje:

- Informacije o tome da li će se sve aktivnosti vezane za mjeru završiti prema roku određenom u akcionom planu, a ako to nije slučaj, kada će se završiti;
- Informacije o svim važnijim promjenama sadržaja i/ili budžeta za konkretnu mjeru, sa navedenim razlozima koji su doveli do promjene;
- Ukoliko je neka mjera otkazana ili odložena to treba naznačiti, uz obrazloženje.

Monitoring će se oslanjati na bazu podataka koja je kreirana iz Operativnog plana, a njegov rezultat će biti formalni godišnji izveštaj o monitoringu. Koordinator će napraviti listu aktivnosti baziranih na listi u Operativnom planu Strategije, te listu svih indikatora koja će Odboru za monitoring pružiti osnov za izvještavanje. Sljedeći koraci će biti poduzeti s ciljem obezbjeđenja izvještaja o napretku:

1. Napraviti popis svih podataka koje je potrebno pratiti uz navođenje mogućeg izvora (sekundarni izvori) i koje je potrebno utvrditi na terenu.
2. U okviru Operativnog tijela identificirati osobu zaduženu za izvještavanje za svaku prioritetnu oblast
3. Kreirati obrasce za prikupljanje podataka
4. Definirati periode izvještavanja i rokove (izvještaj o napretku kvartalno, a o izvršenju budžeta godišnje)

Aktivnosti za izradu godišnjeg izveštaja će biti okončane u posljednjem kvartalu prethodne godine. Priprema izveštaja o sprovođenju se oslanja na Operativnog plan kojem se dodaju informacije o dostignućima. Na ovaj način se korisnicima omogućava da prate napredak na strukturiran način.

Godišnji izvještaj o napretku će sadržavati:

- Informacije o svim promjenama u zakonodavnom i finansijskom okviru koje su uticale na sprovođenje Strategije uz objašnjenje na koji način se taj uticaj odrazio na Strategiju.
- Informacije o izmjenama procesa planiranja ili monitoringa koje su imale uticaja na sprovođenje Strategije,

6: Monitoring i evaluacija

- Izvještaj o napretku - glavni dio u kome se prezentiraju podaci o ostvarenom napretku na nivou cijele Strategije na nivou prioritetnih oblasti,
- Ažuriranje indikatora za praćenje Strategije,
- Izvještaj o aktivnostima i finansijama (poređenje realizovanih vrijednosti sa planiranim),
- Zaključci i preporuke
  - o Šta je bilo dobro u implementaciji Strategije i što treba zadržati i ojačati,
  - o Identifikovani problemi i prijedlozi korektivnih mjera,
  - o Identifikovani oblasti koje ne napreduju dobro,
  - o Identifikovani dijelovi Operativnog plana koje je potrebno promijeniti i utvrđivanje odgovornih za sprovođenje predloženih promjena.

Na osnovu izvještaja o napretku, Odbor za implementaciju Strategije sačinjava i godišnje izvještaje o sprovođenju aktivnosti i mjera unutar svakog prioritetnog cilja i, kao posebno važan dio, uključivat će navodiće sve eventualne potrebne revizije i korektivne akcije koje je potrebno izvršiti. Odgovorni za korektivne akcije biće jasno identifikovani, a Odbor za monitoring prati proces kako bi se uvjerio da su preduzete korektivne radnje. Godišnji izvještaj koji će voditi ka godišnjoj reviziji strateškog plana će odobravati FMPVŠ. Odbor za monitoring će se sastajati na svaka tri mjeseca da vrši privremeni monitoring, o čemu se podnosi izvještaj koji je značajno manjeg obima od godišnjeg, ali se izvodi s ciljem neometane implementacije Strategije i sprječavanja značajnijih zastoja u implementaciji. Na svom glavnom godišnjem sastanku, i u redovnom godišnjem izvještaju Odbor za monitoring će takođe razmatrati pitanje da li eventualno nastale veće promjene u okolnostima zahtjevaju reviziju Strategije.

Zaključna evaluacija u 4. godini (godini prije isteka Strategije) se radi s ciljem priprema za narednu Strategiju. U slučaju da se Strategija produži na sedam godina treba raditi izvještaj nakon tri godine, a u šestoj godini zaključni izvještaj. Nakon tri godine, na osnovu rezultata dobijenih monitoringom i evaluacijom, Strategija se može, dopunjavati, korigovati i mijenjati u slučaju novih izazova, problema koji su se javili u implementaciji i sl.

Za evaluaciju uticaja Strategije koja se radi nakon završetka implementacije Strategije potrebno je angažovati nezavisnu instituciju ili tijelo, a nalazi evaluacije će biti inkorporirani u narednu Strategiju.

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA

**SREDNJOROČNA STRATEGIJA RAZVOJA POLJOPRIVREDNOG SEKTORA
U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE
ZA PERIOD 2014. - 2018. GODINA**

III dio

Analiza stanja

Draft

Sarajevo, juli 2013. godine

1. POLJOPRIVREDA U EKONOMIJI FEDERACIJE BIH

1.1. Politički i ekonomski okvir i demografska kretanja

Bosna i Hercegovina (BiH) se nalazi u središnjem dijelu Balkanskog poluotoka, sa površinom od 51.209 km². Na južnom dijelu ima izlaz na Jadransko more sa oko 21 km morske obale. Okružena je Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom.

Krajem 1995. godine je potpisan Opći okvirni sporazum za mir u BiH, koji je uveo složenu državnu strukturu: država sa dva entiteta (Federacija BiH - FBiH i Republika Srpska - RS), asimetrično ustavno uređenje (10 kantona sačinjavaju FBiH) i Brčko Distrikt BiH (BD BiH), te u FBiH postoje četiri vertikalna nivoa vlasti (općina, grad, kanton i Federacija), a u RS samo dva (općina i nivo entiteta). Sporazumom je uspostavljen i Ured Visokog predstavnika, sa značajnim ovlastima zakonodavne prirode. Ove ovlasti su korištene u prvom desetljeću postratnog razvoja, kada je Parlamentarna skupština BiH i čitav državni sistem (zakonodavna i izvršna vlast) bila u procesu uspostavljanja i "stabilizacije". Sporazum precizira nadležnosti administrativnih nivoa, ali do danas nije izvršena njihova jasna raspodjela, što značajno usporava društveno-ekonomske procese i reforme (posebno proces približavanja EU) i smanjuje efikasnost izvršne i zakonodavne vlasti.

BiH je zvanično "potencijalni kandidat" za članstvo u EU, ali njeno političko okruženje karakterizira odsustvo jasnog konsenzusa oko dugoročnih društveno-ekonomskih ciljeva kao minimalan preduslov provođenja reformi. Iako postoje pozitivni pomaci, oni nisu ni blizu realno mogućim, a u posljednje vrijeme je došlo i do pogoršanja političke i institucionalne situacije u zemlji. Ovakva situacija je najveća prepreka ulasku stranog kapitala, posebno direktnih stranih investicija, bez kojih nema značajnijeg pokretanja proizvodnje i otvaranja novih radnih mjesta. Globalna kriza situaciju čini još težom. Ovo stanje predugo traje pa se mijenja mentalni sklop građana, koji se polako prilagođavaju i stanje prihvataju kao *vis major*.

BiH je članica i intenzivno saraduje sa Svjetskom bankom i Međunarodnim monetarnim fondom. Ove dvije institucije pomažu reforme koje su u vezi sa stabilizacijom i konsolidacijom budžeta i fiskalne stabilnosti u cilju jačanja razvojnih sposobnosti zemlje. BiH nije članica Međunarodne fondacije za poljoprivredu i razvoj (IFAD), te zbog toga ne koristi njihova značajnija sredstva.

Broj stanovnika u BiH se smanjuje kao i stopa njihove aktivnosti, koja u periodu 2010.-2012. iznosi oko 44%. U istom periodu, stopa zaposlenosti se kreće oko 32% i blago se smanjuju, a stopa nezaposlenosti iznosi oko 28% i blago se povećava (Prilog - Tabela P-1.1.). Udio mladih od 15 godina se smanjuje. Radno sposobno stanovništvo BiH se u periodu 2010.-2012. smanjilo za oko 31.000 hiljadu, ili za 1,2%. Saldo migracije stanovništva BiH u 2012. godini pokazuje blagi negativan bilans, više je odseljenih nego doseljenih. BiH i FBiH se suočavaju se sa zabrinjavajućim odlaskom radno sposobnih i školovanih ljudi u druge zemlje u potrazi za boljim uslovima rada i življenja, što u dugom roku može imati značajne negativne posljedice po razvojni potencijal zemlje.

1.2. Uloga poljoprivrede u ekonomiji FBiH

Iako je do 2009. godine ekonomija BiH i FBiH iskazivala vitalnost ostvarujući visoke stope rasta (i nominalne i realne), to je bilo nedovoljno da se zemlja približi zemljama srednjeg nivoa razvijenosti¹⁸. Ostvareni BDP po stanovniku u 2011. je iznosio samo 30% prosjeka EU 27. Prema podacima EBRD-a (2013) BiH je dostigla samo 80% BNP iz 1989. godine. Kada se posmatra ovaj indikator razvoja u zemljama ex-Jugoslavije jedino su Crna gora i Makedonija bile uspješnije (oko 85%), Hrvatska je iskazala istovjetnu relativnu sposobnost, a Srbija je dostigla nešto preko 60%.

Efekti globalne krize i krize u eurozoni, došli su do punog izražaja u 2009. godini, kada je došlo do kontrakcije BDP-a i u BiH i FBiH (Prilog – Grafikon P-1.1.). U slijedeće dvije godine (2010. i 2011.) zabilježen je lagani oporavak i pored pada domaće potrošnje, pada direktnih stranih investicija, te kontrakcije izvoza, kao posljedice smanjene agregatne tražnje na izvoznim tržištima. Opšta, relativno negativna, ekonomska kretanja su nastavljenjena u 2012 godini (nominalna stopa rasta BDP bila je 0,9%, dok je realna stopa bila -0,2%). Ovakvom stanju uveliko doprinosi politička kriza koja je usporila započete reforme, neophodne prije svega za privlačenje direktnih stranih investicija (DSI), ali i novca iz različitih razvojnih fondova. Prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja (FZPR, 2013), došlo je do usporavanja razvoja prerađivačke industrije (poslije kontrakcije od 8,5% u 2009, dolazi do blagog oporavka), permanentne kontrakcije outputa građevinarstva (2009-2011), te trgovine i saobraćaja, čiji blagi oporavak je započeo 2011. godine.

Prema podacima FZPR (2013), BiH spada u relativno nezadužene zemlje (u 2011. ukupan javni dug iznosi oko 30% BNP). Ukupan javni dug se u 2011. godini povećao za oko 5%, zbog vanjskog zaduživanja. Učešće vanjskog u ukupnom dugu se stalno povećava. Unutrašnji dug je, također, rastao i u 2011. godini je bio veći za 950 hiljada KM u odnosu na 2010. godinu.

Poljoprivreda je prema učešću u BDP značajnija ekonomska aktivnost za BiH, nego za FBiH. Učešće poljoprivrede u BDP BiH se permanentno smanjuje (sa 8,3% 2006. na 6,9% 2011.), dok je u FBiH taj pad nešto blaži (sa 5,6% u 2006. na 5,1% u 2011. Godini).

Tabela 27 - Promjene vrijednosti GDP, outputa poljoprivrede i prehrambene industrije u BiH i FBiH u periodu 2006-2011.

BIH (%)						FBiH (%)					
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Nominalna stopa rasta GDP						Nominalna stopa rasta GDP					
13,3	12,7	13,3	-2,8	2,4	3,6	13,5	12,8	12,4	-2,5	3,1	3,2
Realna stopa rasta GDP						Realna stopa rasta GDP					
9,5	10,4	5,6	-2,9	1,4	1,0	6,5	5,7	5,5	-2,7	0,8	1,4
Stopa rasta outputa poljoprivrede						Stopa rasta outputa poljoprivrede					
10,9	7,6	6,2	-4,5	-1,4	1,6	9,3	8,6	6,5	-2,7	1,3	3,5
Stopa rasta outputa prehrambene industrije						Stopa rasta outputa prehrambene industrije					
13,5	13,4	15,1	0,1	18,0	1,1	10,2	7,4	16,0	3,7	-2,4	1,1

Izvor: BHAS, DEP BiH, FZSFBiH, FZPRFBiH, CBBiH

Poljoprivreda FBiH iskazuje nešto veću sposobnost za prevladavanje negativnih uticaja globalne ekonomske krize i političke krize na svim nivoima vlasti. Iako je u godini opšte ekonomske krize prehrambena industrija FBiH uspjela ostvariti rast outputa, u periodu 2010.-2012. dolazi do njegove

¹⁸ Prema preliminarnim procjenama evropskog statističkog ureda BiH je od zemalja potencijalnih članica i kandidata članica za ulazak u EU najsiromašnija zemlja sa 73% ispod prosjeka EU iskazano kao BDP po stanovniku, mjereno paritetom kupovne moći (Oslobođenje, 21/06/2013)

kontrakcije. Ovaj negativni trend može se očekivati i u 2013. godini zbog ulaska Hrvatske u EU, iako to može biti i prilika za jačanje prehrambene industrije ukoliko kompanije iz Hrvatske „prebace“ dio proizvodnje u BiH, radi zadržavanja trgovinskih povlastica u Reginu CEFTA ugovora.

Relativno negativna makroekonomska kretanja su posljedica visokog trgovinskog deficita, koji je osnovni uzrok negativnog bilansa tekućeg računa. U periodu 2008.-2012. učešće negativnog bilansa tekućeg računa u BDP BiH je smanjeno sa 14,5% (2008) na 9,5% (2012), što je posljedica smanjenog uvoza roba tokom tog perioda. Iako se relativno učešće negativnog trgovinskog bilansa u BDP-u BiH smanjuje i to od 31,9% (2006) do 28,4% (2011), a u 2012. stagnira, on je još uvijek neodrživo visok. Na ovako visok negativni trgovinski bilans znatno utiče uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (u 2012. u ukupnom uvozu učestvuje sa 18,3% ili 2,79 milijardi KM). Izvoz proizvoda sektora raste po višim stopama od ostatka ekonomije (ukupan porast u periodu 2006.-2011. je 41%). Sektor je i u godinama krize uspio da očuva svoj izvozni potencijal (u 2010. i 2011. porast izvoza sektora je bio 8,9%, odnosno 21%, dok se ukupni izvoz smanjio za 28,8%, odnosno za 4,4%). Ipak, deficit sektora je u porastu, i to po stopi značajno višoj u poređenju sa stopom porasta deficita ukupne ekonomije (Prilog – Grafikon P-1.2. i Tabela P-1.2.).

Ukupna zaposlenost je smanjena u odnosu na 2008., ali i kriznu 2009. godinu (Prilog – Grafikon P-1.3.). U odnosu na 2008., u 2012. godini je broj zaposlenih u BiH smanjen za 76 hiljada, a u FBiH za 39 hiljada, a stopa zaposlenosti je pala u BiH na 31% a u FBiH na 30%. Broj zaposlenih u poljoprivredi je opao za 16 hiljada (8,7%) u BiH, a u FBiH za 6 hiljada (8,3%). Učešće zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih se kreće oko 20% u BiH, a u FBiH oko 13%. Tako poljoprivreda još uvijek obezbjeđuje značajan broj radnih mjesta i iskazuje vitalnost i u pogledu generiranja outputa i u pogledu jačanja izvoznih performansi zemlje. Strateški ciljevi se moraju fokusirati na jačanje sposobnosti sektora da udovolji zahtjevima ino-tržišta, privuče SDI, ali, i da iskoristi razvojne programe koje nude EU, UN i druge međunarodne razvojne agencije.

1.3. Ruralna područja Federacije BiH

Prema OECD kriteriju i statističkim podacima u 2012. godini 56 od 79 općina u FBiH se smatraju ruralnim (općine sa gustom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km², Prilog – Karta P-7.1.). Ruralna područja obuhvataju 85,08% (22.213 km²) teritorije FBiH i u njima živi polovina (49,93%, 1.167.565) ukupne populacije ovog BiH entiteta. Prosječna gustina naseljenosti FBiH iznosi 89,6 stanovnika po km² i varira od 2,6 stanovnika po km² u općini Bosansko Grahovo do 7.449 stanovnika po km² u općini Novo Sarajevo (Prilog – Karta P-7.2.).

Prema OECD tipologiji regionu (u slučaju FBiH to su kantoni/županije) na višem nivou agregacije ne mogu biti jednostavno klasifikovani kao „ruralni“, već isključivo kao regionu (kantoni/županije) sa višim ili nižim nivoom ruralnosti. Sedam kantona FBiH (Unsko-sanski, Posavski, Bosansko-podrinjski, Srednjobosanski, Hercegovačko-neretvanski, Zapadno-hercegovački i Kanton 10) se smatraju predominantno ruralnim (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama). Ovi kantoni obuhvataju 72,16% (18.841 km²) teritorije FBiH na kojoj živi 42,72% (998.949) entitetskog stanovništva (Prilog – Tabela P-1.3.). Dva kantona su svrstana u predominantno urbana (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama). To su Kanton Sarajevo i Tuzlanski kanton koji obuhvataju 15,04% (3.925,9 km²) teritorije FBiH i u njima živi 40,19% (939.843) ukupne populacije ovog entiteta. Konačno, Zeničko-dobojski kanton se svrstava u značajno ruralna – prelazna područja (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 17,08% (399.485) stanovništva FBiH i koji učestvuju sa 12,80% (3.340,3 km²) u ukupnoj teritoriji entiteta.

U nedostatku indikatora ruralnog razvoja kakve poznaje metodologija OECD-a, opis aktuelnog stanja i dostignutog nivoa ruralnosti u FBiH daje se na bazi podataka publikovanih od strane Federalnog zavoda za programiranje razvoja.

FBiH karakteriše nizak prirodni priraštaj koji je u 2012. godini iznosio 0,65‰. Ono što zabrinjava je da je u 40 općina zabilježen negativan priraštaj i veći broj umrlih u odnosu na novorođene, a taj odnos u pojedinim općinama ide i do -20‰. Demografske promjene i migracije stanovništva sve su prisutnije, te se u značajnom broju općina broj stanovnika konstantno smanjuje. U odnosu na 2000. godinu u 2012. godini je u FBiH bilo oko 50.000 stanovnika više (2,17%). Ipak, u značajnom broju općina (38), posebno ruralnih, broj stanovnika se smanjio, a to smanjenje ide i do 28%, kao što je slučaj općine Sanski Most. Ruralne općine karakterište i značajno učešće staračke populacije u ukupnom stanovništvu, koje na nivou FBiH iznosi 14,07%. U ovim područjima, poljoprivreda je često glavni (a ponekad i jedini) generator zapošljavanja i dohotka, čime ona preuzima ulogu socijalnog stabilizatora za najosetljiviji dio populacije (staračka domaćinstva koja se obično bave proizvodnjom samo za vlastite potrebe, ali i dio radno aktivne populacije koja je direktno pogođena posljedicama tranzicije i gubljenjem zaposlenja u industriji). Vraćanje (aktiviranje) radne snage u poljoprivredu usljed zatvaranja radnih mjesta u industriji najizraženije je u ruralnom zaleđu većih gradskih naselja poput Zenice, Mostara, Bihaća i Sarajeva.

Ekonomska situacija u ruralnim sredinama nije zadovoljavajuća. Prevladajući dio ruralnih područja se susreće sa loše razvijenom saobraćajnom, socijalnom i ekonomskom infrastrukturom. Prema dostupnim pokazateljima u FBiH u 2010. godini 0,18 km ukupnih magistralnih i regionalnih puteva, odnosno 0,5 km svih puteva, uključujući i lokalne, dolazi na 1 km² površine. U pogledu zdravstva, kao jednog od oblika uslužne infrastrukture, na 1 ljekara dolazi 568 stanovnika. U ruralnim područjima vrijednosti ovih pokazatelji još su niže u odnosu na entitetski prosjek.

Generalno gledano, kvalitet života u ruralnim područjima je niži, uz ograničene mogućnosti zapošljavanja. Ovakvo stanje svakako je posljedica ratnih dešavanja, ali i izražene ekonomske krize u državi. U nekim ruralnim područjima može se govoriti o ozbiljnoj ekonomskoj i socijalnoj degradaciji, odnosno pojavi siromaštva. To je naročito izraženo u sredinama udaljenim od gradskih centara u kojima je došlo do intenzivnog napuštanja sela, a u nekim slučajevima skoro do potpunog pražnjenja. Realno je očekivati da će doći do daljeg ekonomskog slabljenja i depopulacije najudaljenijih ruralnih područja, ako se ne obezbijedi povoljniji životni i ekonomski ambijent.

2. PRIRODNI USLOVI ZA POLJOPRIVREDNU PROIZVODNJU

Bosna i Hercegovina je uglavnom planinska država s ravničarskim predjelima uz obale većih rijeka. Idući od sjevera prema jugu, ravničarski posavski predio postupno prelazi u široko pobrđe koje se uzdiže sa 200 na 600 mnv, te postupno prelazi u planinski predio. Ostali dio prostora zauzimaju Dinaridi koji se pružaju preko cijele BiH, od zapadne granice sa Republikom Hrvatskom prema jugoistoku. U središnjem dijelu prevladavaju uzvišenja između kojih su razmjerno široke doline rijeka i kotline. U kraškom predjelu Dinarida, na različitim nadmorskim visinama, leže kraška polja.

2.1. Klima Federacije BiH

Klimu BiH određuju osnovni klimatski faktori: geografski položaj, geološka podloga, reljef, blizina Mediterana i pokrivenost terena biljnim svijetom. U sklopu opće cirkulacije atmosfere iznad Balkana dolazi do česte smjene polarnih i tropskih zračnih masa i pritjecanja hladnog arktičkog zraka u zimskom periodu. Ovo se odvija neposrednim uticajem sinoptičkih sistema, hladnih i toplih fronta, ciklona sa Atlantika, iz Sredozemlja i Jadranskog mora, te anticiklona ljeti najčešće Azorskog, a zimi srednjeevropskog i Sibirskog. Ove procese u velikoj mjeri remeti reljef, kao glavni modifikator klime. Zbog toga se na teritoriju BiH javljaju tri osnovna tipa klime: (1) kontinentalna i umjereno-kontinentalna, (2) planinska i planinsko-kotlinska, i (3) mediteranska i modificirana mediteranska klima. Kontinentalna klima javlja se na sjeveru, mediteranska na jugu, a linijom koja razdvaja ove dvije regije nalazi se prostor visokih planina, visoravni i klisura u kojima dominira planinska klima. U Tabeli P-2.1. (Prilog) dat je pregled prosječnih datuma nastupanja srednjih temperatura iznad određenog praga (5°C, 10°C) (1961.-1990.) Period sa srednjom dnevnom temperaturom $\geq 5^{\circ}\text{C}$ u kontinentalnom dijelu zemlje traje od sredine marta ili početka aprila do sredine novembra, (od 240 do 260 dana), a period sa temperaturom zraka $\geq 10^{\circ}\text{C}$ dva mjeseca kraće, odnosno od sredine aprila do sredine oktobra (190 dana). Na jugu zemlje period sa srednjom dnevnom temperaturom $\geq 5,0^{\circ}\text{C}$ traje od sredine januara do sredine decembra (330 do 335 dana), te se vegetacija praktično ne prekida, dok period sa srednjom temperaturom zraka $\geq 10^{\circ}\text{C}$ traje od kraja marta do sredine novembra (240 dana). Najkraći vegetacijski period imaju planinski dijelovi zemlje. Period sa srednjim dnevnim temperaturama $\geq 5,0^{\circ}\text{C}$ traje od sredine aprila do kraja oktobra ili početka novembra, (195 - 215 dana), dok period sa srednjim dnevnim temperaturama $\geq 10,0^{\circ}\text{C}$ traje prosječno 130 - 150 dana, od druge polovine maja do kraja septembra.

2.2. Klimatske promjene i njihove posljedice po poljoprivredu

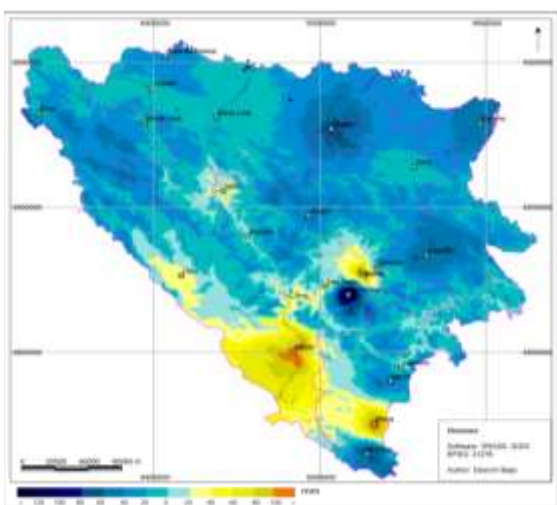
Klimatske promjene se u BiH ogledaju kroz porast srednjih temperatura. Za posljednjih stotinu godina temperatura je prosječno porasla za $0,8^{\circ}\text{C}$ (što je u skladu s globalnim trendovima), s tendencijom ubrzanja, pa je tako srednja dekadna temperatura u dekadi 2000.-2010. najtoplija u posljednjih 120 godina. Ovo značajno utiče na bilans vode u zemljištu i podzemlju, jer se, zahvaljujući povećanim intenzitetima padavina i čestim epizodama naglog topljenja snijega, povećava količina vode koja se odlijeva po površini tla i strmim padinama planina. Očekuje se da će se trajanje suhih

2: Prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju

perioda, učestalost poplava od bujica i intenzitet erozije tla povećati tokom ovog vijeka. Pored toga, očekuje se povećanje učestalosti grada, oluja, grmljavina i maksimalne brzine vjetra, što može predstavljati prijetnju svim oblicima ljudske aktivnosti¹⁹.

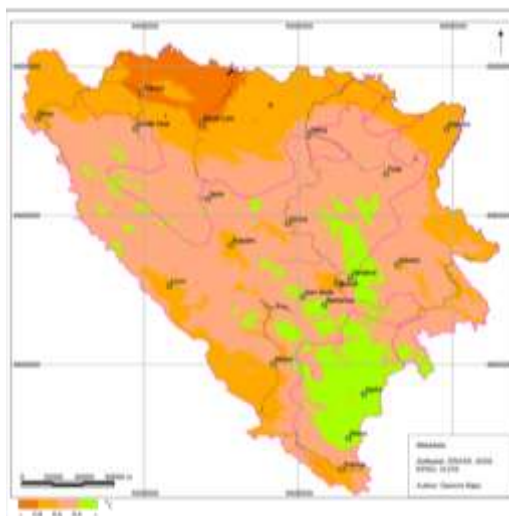
Rezultat navedenog biće smanjenje prinosa zbog smanjenih padavina i povećanog isparavanja; potencijalno smanjenje produktivnosti stoke; povećana incidenca poljoprivrednih štetočina i oboljenja usjeva. Međutim, zbog produžene vegetacije biće proširena sezona uzgoja, sa povećanjem potencijala za uzgoj mediteranskih kultura u Hercegovini.

Karta 1 - Promjene padavina u BiH

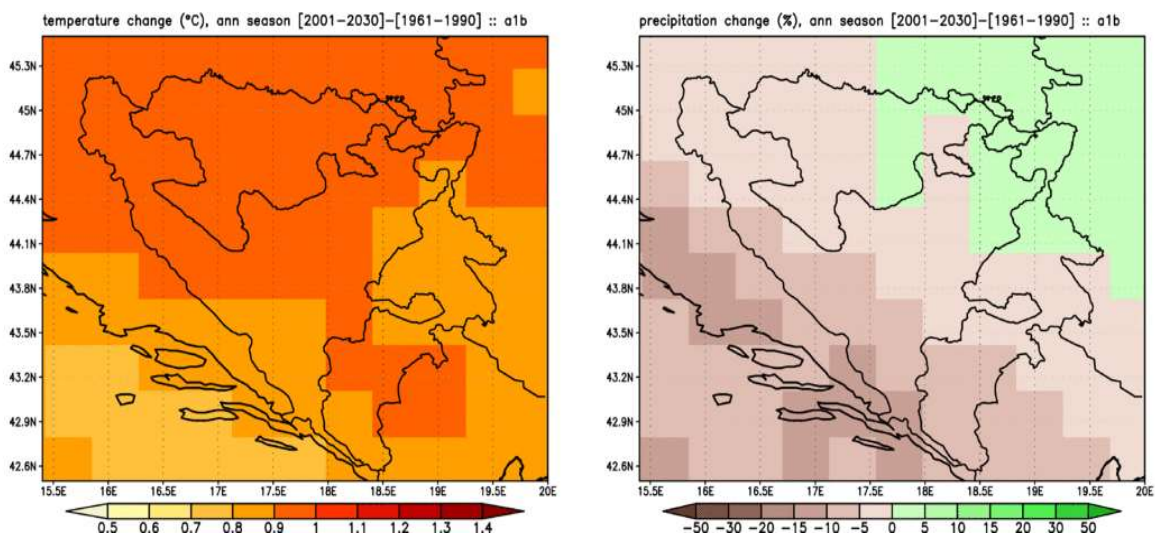
Izvor: SNC

Karta 2 - Promjene temperatura u BiH

Izvor: SNC

Slika 1 - A1B scenario SINTEX-G MODEL promjene godišnjih temperatura i padavina u periodima 2001-2030. i 1961-1990

Izvor: SNC, 2012

¹⁹ Izvor: Prvi nacionalni izvještaj o klimatskim promjenama prema UNFCCC (2009); Studija ranjivosti Federacije BiH (2011).

Postoji nekoliko mjera koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatsku varijabilnost i na klimatske promjene. Prije svega je potrebno unapređenje sistema navodnjavanja, uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama (uključujući izgradnje kanala i akumulacija). Pored toga, potrebne su promjene u načinu obrade zemljišta sa fokusom na razne vidove konzervacijske obrade, uvođenje plodoreda, promjene datuma sjetve, miješanje manje produktivnih usjeva otpornih na sušu sa visokoproduktivnim vrstama osjetljivim na sušu, gajenje usjeva za zeleniše đubrenje, malčovanje, te stvaranje sorti otpornih na sušu. Treba raditi na unapređenju protivgradne zaštite i provođenju mjera za sprečavanje erozije. Neophodno je izvršiti agroklimatsko rejoniziranje, te razviti monitoring i sisteme ranog upozoravanja. Ne manje važno je povećanje svijesti i edukacije farmera o klimatskim promjenama i njihovom uticaju na poljoprivredu. Važnu mjeru politike vezanu uz prilagodbu na klimatske promjene trebao bi predstavljati program osiguranja od mogućih šteta u poljoprivrednoj proizvodnji.

Mjere koje bi mogle pomoći u smanjenju ranjivosti poljoprivrednog sektora na klimatske promjene odnose se prije svega na povećanje kapaciteta tla za prihvatanje i skladištenje vode, na izgradnju organske tvari tla i potporu vidovima poljoprivredne proizvodnje koji ovome doprinose, prije svega organskoj poljoprivredi. Prioritet FBiH, kada se radi o ublažavanju posljedica klimatskih promjena je jačanje institucionalnih i profesionalnih kapaciteta u razvoju i sprovođenju klimatske politike, nadgledanje emisija gasova staklene bašte, kao i planiranje, sprovođenje, nadgledanje, izvještavanje i verifikacija aktivnosti ublažavanja.

2.3. Zemljište kao prirodni resurs

Među najvažnijim uzrocima nedovoljne proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda je taj što se u proteklim planskim periodima nisu intenzivnije koristili postojeći proizvodni poljoprivredni kapaciteti. Poljoprivredno zemljište se već duže vrijeme ne koristi u skladu sa općim društvenim interesom, a sve veće površine obradivog zemljišta ostaju napuštene i neobrađene. U daljem razvoju poljoprivrede potrebna je orijentacija na racionalno korištenje zemljišta, uređenje zemljišta agro- i hidromelioracijama, komasacijama i arondacijama i dr. Prirodne karakteristike zemljišta ga definišu kao izrazito osjetljiv medij o kome se mora voditi briga i njime planski raspolagati. Pošto je 84% teritorije FBiH sa nagibom većim od 13%, 40% zemljišta pliće od 30 cm, a 17% teritorije su vrlo plitka tla, dio zemljišta se može svrstati u osjetljiva tla koje zahtijevaju dodatnu brigu i posebne načine korištenja, te je neophodno utvrditi zastupljenost tipova tala na području FBiH.

Proizvodne sposobnosti tala su različite. Iz tih razloga, a u skladu sa važećim zakonskim propisima²⁰ definisana je namjena zemljišta koja se utvrđuje na osnovu karte upotrebne vrijednosti poljoprivrednog zemljišta. Prema statističkim podacima²¹ za 2011. godinu, u strukturi poljoprivrednog zemljišta od ukupno 1.141.000 ha obradivo zemljište zauzima 696.000 ha ili 61,0% (oranice-njive i bašte 390.000 ha, voćnjaci 44.000 ha, vinogradi 5.000 ha, livade 257.000 ha), a neobrađivo 445.000 ha ili 39,0% (pašnjaci 442.000 ha i trstici i bare 3.000 ha). Posmatrajući ukupnu poljoprivrednu površinu u periodu 2003.-2011. godina evidentno je osciliranje površina po godinama. Obradiva površina također bilježi smanjenje: 2003. godine u FBiH je 717.000 ha obradive površine, a 2011. 696.000 ha, što je smanjenje za 21.000 ha (2,93%).

²⁰ Zakon o poljoprivrednom zemljištu ("Službene novine Federacije BiH", broj 52/09),

²¹ Federalni zavod za statistiku

2: Prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju

Tabela 28 - Poljoprivredne površine po kategorijama u FBiH u periodu 2003.-2011. (000 ha)

Opis	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Oranice, bašte i vrtovi	416	416	411	409	400	400	391	398	390
Voćnjaci	41	42	42	43	43	43	43	44	44
Vinogradi	3	4	4	4	4	5	5	5	5
Livade	257	264	262	263	257	264	254	254	257
Ukupno obradivo zemljište	717	726	719	719	703	712	692	701	696
Pašnjaci	441	423	419	418	427	441	442	434	442
Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Trstici i bare	3	2	2	2	2	2	2	3	3
UKUPNO	1.161	1.151	1.140	1.139	1.132	1.155	1.137	1.138	1.141

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku udio poljoprivrednog zemljišta u ukupnoj površini kantona iznosi: u Posavskom 75,68%, u Unsko-sanskom 52,26%, u Zapadno-hercegovačkom 47,91%, u Hercegovačko-neretvanskom 45,68%, u Bosansko-podrinjskom 44,37%, u Tuzlanskom 42,91%, u Kantonu 10 37,61%, u Zeničko-dobojskom 37,14%, u Srednjobosanskom 27,01% i u Sarajevskom kantonu 18,84%.

Kada je riječ o načinu korištenja zemljišta (prema CORINE 2006 bazi podataka) visoko učešće pašnjaka i livada ukazuje na ekstenzivan način korištenja zemljišta, odnosno na mogućnosti povećanja poljoprivredne proizvodnje putem njene intenzifikacije. Osim toga, mogućnosti za bolje korištenje zemljišta leže i u nepovoljnom omjeru između obradivog i neobrađenog zemljišta. Kritična granica poljoprivrednog zemljišta potrebnog za proizvodnju dovoljnih količina kvalitetne hrane i sirovina potrebnih za opstanak stanovništva, odnosno održivi razvoj čovječanstva iznosi 0,40 ha po stanovniku, a obradivog 0,17 ha, što ukazuje na trenutno relativno dobro stanje u FBiH.

Prema podacima BH MAC-a za 2013. godinu, na prostoru FBiH ima oko 938,90 km² površina koje se smatraju miniranim. Do sada je deminirano samo nekoliko hiljada hektara zemljišta.

2.4. Struktura poljoprivrednih gazdinstava prema veličini zemljišnog posjeda

Tačan broj poljoprivrednih gazdinstava, naročito porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u FBiH nije poznat, jer nije proveden Popis poljoprivrede koji bi dao sveobuhvatnu sliku strukture poljoprivrednih gazdinstava. To podrazumijeva i određivanje i tipološke podjele gazdinstava u odnosu na korišteno poljoprivredno zemljište, odnosno određivanje veličine farme prema korištenom poljoprivrednom zemljištu. Posljednji Popis poljoprivrede u BiH sproveden je davne 1960. godine, a danas postoje ograničeni podaci o poljoprivrednim gazdinstvima i njihovoj strukturi iz dva izvora: Pilot popisa poljoprivrede koje su sprovele tri statističke institucije u BiH (BHAS, FZS i RZS RS) u oktobru 2010. godine u okviru IPA 2007 BH AIS projekat i Registra poljoprivrednih gazdinstava (RPG) FMPVŠ (Prilog – Tabela P-2.2.). Prema podacima pilot popisa poljoprivrede (obuhvaćeno 401 porodično poljoprivredno gazdinstvo i 19 pravnih lica u dvije općine – Mostar i Sanski Most), prosječna površina korištenog zemljišta iznosi 1,97 ha/gazdinstvu, sa prosječno četiri parcele po gazdinstvu kod porodičnih imanja²².

U RPG registrovano je ukupno 48.107 poljoprivrednih gazdinstava od čega 1.084 registriranih pravnih subjekata, dok ostatak čine porodične farme. Registrovana poljoprivredna gazdinstva u FBiH

²² Pilot popis poljoprivrede, IPA 2007 BH AIS projekat

ukupno korist 66.827,25 ha poljoprivrednog zemljišta, te prosječna veličina gazdinstva u prema korišteno poljoprivredno zemljište iznosi 1,39 ha. Procjenjuje se da je prosječna veličina posjeda u FBiH oko 2 ha korištenog poljoprivrednog zemljišta, što je znatno ispod prosjeka u EU 27 koji iznosi 14,3 ha²³. Većina zemalja koje su pristupile EU 2004. i 2006. godine, također imaju nepovoljnu strukturu poljoprivrednih posjeda i poduzimaju aktivnosti kako bi je unaprijedile. Osim što većina navedenih zemalja ima uspostavljen zemljišni fond kojim gospodari stručna institucija u svrhu ukрупnjavanja poljoprivrednog zemljišta, većina u primjenjuje i kombinacije drugih mjera (ustrojavanje mladih poljoprivrednika, rano umirovljivanje poljoprivrednika i radnika na farmama, poboljšanje i infrastrukture vezane za razvoj i prilagodbu poljoprivrede, komasacija i sl.).

2.5. Zemljišne osnove

2.5.1. Stanje zemljišne evidencije

Ključni propisi koji uređuju sistem zemljišne administracije u BiH su važeći zakoni o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. U FBiH nema općeprihvaćenog stajališta oko koncepta registracije nekretnina. Jedan od problema je i decentralizacija geodetske djelatnosti, odnosno neslaganja oko nadležnosti različitih nivoa vlasti (federalna, kantonalna i općinska). U službenoj upotrebi su četiri vrste katastra. Austrougarski i popisni katastar su potpuno zastarjeli. Katastar zemljišta i katastar nekretnina predstavljaju dobar osnov za upis prava na nekretninama i dalji razvoj sistema zemljišne administracije. Zemljišna knjiga se u najvećem dijelu zasniva na podacima zastarjele Austrougarske izmjere, osim manjeg dijela baziranog na novom aerofotogrametrijskom snimanju. U budućnosti će se znatno više napora morati uložiti u usaglašavanje podataka katastra i zemljišne knjige, za što je neophodna koordinacija i saradnja državnih organa koji te evidencije vode, te je Strategija dobra prilika da se još jednom ukaže na problem neažuriranih i neusklađenih podataka.

2.5.2. Promet poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište u vlasništvu države je u pravnom prometu, ali se ne može prodavati (osim u slučajevima kada Parlament FBiH utvrdi opći interes za njegovu prodaju). Ono se može prodati, dati u kraći ili dugogodišnji zakup, ili dati u koncesiju isključivo u svrhu ukрупnjavanja poljoprivrednog zemljišta. Ukupna površina poljoprivrednog zemljišta data u zakup ili koncesiju u 2012. godini iznosi 6.925,47 ha, pri čemu je 227,31 ha promijenilo namjenu. U 2011. i 2012. godini iz namjenskih sredstava prikupljenih promjenom namjene poljoprivrednog zemljišta sufinansirana su ukupno 63 projekta uređenja i zaštite ukupno 741,76 ha poljoprivrednog zemljišta²⁴. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem karakteriziraju dugotrajni i komplicirani postupci i pravna nesigurnost uz niz prepreka među kojima su: nesređeno zemljišno-knjižno i katastarsko stanje, nedostatak stručnog osoblja za provedbu raspolaganja u jedinicama lokalne samouprave, nepostojanje jedinstvene baze podataka o raspolaganju državnim poljoprivrednim zemljištem, nedostatak koordinirajućeg tijela za poljoprivredno zemljište i sl.

²³ Eurostat, Statistics explained, Agricultural holdings 2000-2010

²⁴ FMPVŠ, 2013

2: Prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju

Propisi o restituciji nisu doneseni i za sada nema mogućnosti vraćanja oduzetog poljoprivrednog zemljišta vlasnicima ili njihovim pravnim sljednicima. Obimnija privatizacija državnog zemljišta se ne previđa, jer bi mogla rezultirati daljim usitnjavanjem i još lošijom strukturom posjeda.

Prepreke razvoju efikasnog tržišta privatnim poljoprivrednim zemljištem su, između ostalog: velika usitnjenost poljoprivrednog zemljišta, nesređeno zemljišno-knjižno i katastarsko stanje, nedostatak organiziranih i sistematiziranih podataka o ponudi i potražnji, nedovoljan interes za kupovinu poljoprivrednog zemljišta u nekim dijelovima FBiH, nepostojanje porezne politike za sistematsko rješavanje problema zapuštenog poljoprivrednog zemljišta, prenamjena poljoprivrednog u građevinsko zemljište, nedostatak povoljnih kredita za kupovinu poljoprivrednog zemljišta i sl.

2.5.3. Uspostavljanje informacionih sistema

Zakon o poljoprivrednom zemljištu²⁵ definiše zemljišno-informacioni sistem (ZIS) kao sistem registriranja, analize i obrade numeričke baze podataka uvezane sa topografskim i satelitskim grafičkim prikazom na bazi GIS tehnologije. Integrisan sistem administrativne kontrole (IACS) je složeni informacioni sistem, koji se koristi za upravljanje plaćanjima u sektoru poljoprivrede sredstvima iz poljoprivrednog budžeta Evropske unije. Sistem identifikacije zemljišnih parcela (LPIS) je komponenta IACS sistema za identifikaciju i evidentiranje zemljišnih parcela i predstavlja prostorni registar poljoprivrednih parcela, sa informacijama o poziciji, veličini i jedinstvenom identifikatoru za svaku parcelu. Jedna od glavnih funkcionalnosti LPIS registra je da spriječi isplate poticaja poljoprivredniku za one površine koje nisu podobne za plaćanja, kao i da izbjegne duple isplate za iste površine. LPIS je, također, alat za efikasno upravljanje poljoprivrednim površinama koje koristi mnogo različitih korisnika, a ne samo državna administracija.

U novim zemljama članicama EU svi registri se nalaze u ministarstvu poljoprivrede, dok ih agencija za plaćanje koristi za isplatu i kontrole poticaja. U kontekstu pridruživanja EU, kao i zbog kontrole budžetskih poticaja, FBiH je dužna uspostaviti LPIS baziran na stvarnom korištenju površina pomoću GIS. Iako je prioritet, uspostava LPIS je dugotrajan i zahtjevan proces za koji treba obezbijediti značajnu tehničku i finansijsku podršku. LPIS donosi brojne prednosti za sektor, uključujući: isplatu direktnih plaćanja i vladinih poticaja; projekte komasacije zemljišta putem zemljišnih banaka ili ostalih sredstava; unapređenje kreditiranja prema vlasništvu zemljišta i procjeni vrijednosti zemljišta; razvoj stabilnog tržišta zemljištem, itd.

2.5.4. Komasacija zemljišta

Jedan od bitnih razloga za pokretanje komasacije je neuređenost i loše stanje poljoprivrednog posjeda koji je usitnjen, razbacan na više međusobno udaljenih mjesta, bez dovoljno pristupnih puteva, male površine, nepravilnog oblika, širokih i zaraslih međa, bez adekvatne zaštite od poplava, bez navodnjavanja i odvodnjavanja, obraslo u šikaru itd. Mnoga iskustva u svijetu pokazuju da sa uređenjem posjeda komasacijom zemljišta nestaju svi štetni uticaji i stvaraju se uslovi za ekonomski, kulturni i društveni napredak sela. Ekonomičnost proizvodnje na komasiranom području povećava se od 15% do 100%, zavisno od toga da li se u postupku komasacije izvode melioracioni radovi. U svijetu i kod nas postoji više različitih modela komasacije pa se govori o: klasičnoj, totalnoj ili obaveznoj komasaciji; radnoj, proizvodnoj ili funkcionalnoj komasaciji; parcijalnoj komasaciji ili

---

²⁵ "Službene novine Federacije BiH", broj 52/09

arondaciji; tržišnoj ili komercijalnoj komasaciji. Koji će od ova tri modela biti primjenjen u konkretnoj situaciji zavisi prije svega od datih uslova i ograničenja.

Novi koncept komasacije zahtijeva svestran, multidiscipliniran, sveobuhvatan pristup, spajanje elemenata agrarnog razvoja i uključivanje veza selo-grad. Neophodno je voditi računa o geografskim i kulturnim razlikama i o unapređenju postojeće prakse u ovoj oblasti. Planovi razvoja na lokalnom nivou i planovi korištenja zemljišta treba da posluže kao osnova za komasaciju.

Ključni problemi vezani za sprovođenje komasacije odnose se na:

- Organizacione probleme – institucije potrebne za pokretanje i realizaciju komasacije postoje, ali nisu povezane u efikasnu organizacionu strukturu sa odgovarajućom koordinacijom aktivnosti. Uz to, ne postoje precizno definisani nivoi odgovornosti, ni mehanizmi kontrole u realizaciji komasacije. Brojni pokazatelji govore da nadležne institucije, na svim nivoima, nemaju kapaciteta za pokretanje i realizovanje komasacije.;
- Nisku cijenu poljoprivrednog zemljišta, relativno visoke troškove komasacije i nedostatak finansijskih sredstava za komasaciju;
- Nepovjerenje poljoprivrednika koje je gotovo tradicionalno;
- Nizak standard poljoprivrednika, zbog ograničenih mogućnosti za radno angažovanje u vanpoljoprivrednim djelatnostima;
- Nezainteresovanost vlasnika zemljišta nepoljoprivrednih i mješovitih gazdinstva čiji članovi imaju redovne lične prihode;
- Nedovoljan broj stručnjaka osposobljenih za sprovođenje komasacije – duga pauza u radu na komasaciji je stvorila vakum u osposobljavanju stručnjaka za njeno izvođenje i
- Neažurnu evidenciju o nepokretnostima, neriješene imovinsko-pravne odnose i nepostojanje zakona o restituciji.

2.6. Melioracije zemljišta

Većina postojećih sistema za unutrašnju odvodnju su u lošem stanju, prvenstveno zbog neodgovarajućeg ili nikakvog održavanja, zbog ratnih i poratnih šteta pa i zbog opšte nebrige za stanje u kome se sistemi nalaze. Površine sa sistemima za odvodnju se nalaze u Posavini (srednjoj i odžačkoj), Brčkom, Bihaću, Cazinu, Tomislavgradu, Čapljini i drugim mjestima. Objekti detaljnog odvođenja, sa pratećim objektima uglavnom nisu održavani, što se manifestira u nefunkcioniranju ukupnog melioracionog sistema.

I pored postojanja objekata za zaštitu od poplave i ublažavanje posljedica poplava, mnoga ravničarska kroz koja teku glavni vodotoci i dalje su često pogođena poplavama. Štete od poplava prevazilaze kapitalnu vrijednost objekata koji bi se trebali izgraditi u svrhu njihovog spriječavanja.

Zbog manjka vode i sve češće pojave suše u FBiH, navodnjavanjem bi u južnim područjima trebalo podmiriti oko 33% godišnjih potreba biljka za vodom, u sjevernim 14%, a centralnim 8% ²⁶. Prema grubim procjenama, na području FBiH bi trebalo navodnjavati oko 80.800 ha, odnosno 11,2%

---

²⁶ (Vlahinić, 2000).

2: Prirodni uslovi za poljoprivrednu proizvodnju

obradivih površina²⁷. To su uglavnom površine u ravničarskom području na kojima bi se tom mjerom povećao nivo proizvodnje (prinosi) i osigurala njena stabilnost.

U okviru planiranja razvoja poljoprivrede u periodu od četiri godine potrebno je izgraditi novi sistem za navodnjavanje na površini od 5.000 ha, te rehabilitirati sisteme odvodnje na površini od oko 20.000 ha kao minimum sigurnijeg razvoja poljoprivrede.

2.7. Ostali prirodni resursi

2.7.1. Vode

Višegodišnji prosjek padavina²⁸ za područje BiH iznosi oko 1.250 mm. To znači da ukupna zapremina oborinskih voda iznosi oko $64 \times 10^9 \text{ m}^3$, a u FBiH $33 \times 10^9 \text{ m}^3$. Iz ovoga proizilazi da se ukupni oticaj sa prostora BiH kreće oko $2.030 \text{ m}^3/\text{sec.}$, a sa prostora FBiH oko $1.050 \text{ m}^3/\text{sec.}$ Imajući u vidu da se prosječni oticaj sa prostora BiH kreće oko $1.155 \text{ m}^3/\text{sec}$ proizilazi da prosječni koeficijent oticanja iznosi 0,57, a za područje FBiH za prosječno oticanje od $670 \text{ m}^3/\text{sec}$ iznosi 0,64.

Prostorna raspodjela vode je dosta neravnomjerna. Ova neravnomjernost postaje još izraženija ukoliko se razmatranja provedu na osnovnim podslivovima gdje je nesklad raspoloživih količina vode u odnosu na dinamiku potreba uočljiviji, te su tako najizraženije potrebe za vodom u Posavini koja ima značajan poljoprivredni potencijal, a najsiromašniji je dio FBiH u pogledu sopstvenih voda.

Periodi malih voda na razmatranim prostorima FBiH traju relativno dugo i to od juna do septembra mjeseca. To su opet periodi kada je potreba i potražnja za vodom, naročito poljoprivrednog sektora, najveća. Prema literaturnim kriterijima, FBiH u ocjeni vodnog bogatstva spada u srednje bogate zemlje čija raspoloživost sopstvenih voda po stanovniku iznosi oko $9.100 \text{ m}^3/\text{stan}$ (kriterij za ovu kategoriju je $5.000 - 10.000 \text{ m}^3/\text{stan}$).

Situacija ni sa kvalitetom vode na prostorima FBiH nije zadovoljavajuća. Najkritičnija situacija je u najnaseljenijim podslivovima rijeka Bosna i Vrbas. Najnaseljenija područja su i najizraženiji zagađivači voda, a izgrađenost sistema za zaštitu kvaliteta voda izrazito je mala, što za posljedicu ima ograničena upotrebe vode od strane nizvodnih korisnika.

U postojećoj prostornoj i vremenskoj preraspodjeli voda u FBiH teško će se naći prostora za zahvatanje voda za intenzivno navodnjavanje. Kada je potreba i potražnja za vodom najveća, ona je u vodotoku najdeficitarnija, i u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu (period juni – septembar). Izuzetak može biti rijeka Drina uz koju u FBiH nema značajnijih poljoprivrednih resursa. Obezbjedenje vode za potrebe navodnjavanja će se morati rješavati u okviru izgradnje višenamjenskih akumulacija, te preraspodjelom voda u okviru postojećih akumulacionih prostora.

2.7.2. Šume i šumarstvo

Prema neobjavljenim podacima druge državne inventure šuma, ukupna površina koju prekrivaju šume iznosi 2.904.600 ha, ili 56,7% od ukupne površine BiH (5.122.612 ha). Ukupna površina prekrivena šumama u FBiH iznosi 1.465.600 ha ili 56,2% od ukupne površine FBiH. Od toga su dostupne šume proizvodnog karaktera na 1.028.700 ha ili oko 39,4% od ukupne površine FBiH. Radi

---

²⁷ Strategija upravljanja vodama Federacije BiH, 2009.

²⁸ Period 1961.-1990., preporučeno od WMO, Svjetske meteorološke organizacije

većih površina šibljava i goleti udio šuma i šumskih zemljišta u ukupnoj površini FBiH je nešto veći i iznosi 64,9%.

Naše klasično šumarstvo je posvećeno drvnoproizvodnoj i lovnoproizvodnoj funkciji, dok je prikupljanje nedravnih šumskih proizvoda uvijek bio sastavni dio narodnog gospodarstva, prije svega ruralnog stanovništva. U nedrvne šumske proizvode u BiH tradicionalno se svrstavaju, npr.: smole, sokovi, tanini, ulja, plodovi, sjemena, vlakna, gljive, drveno zelenilo itd. S obzirom da ruralno stanovništvo svoje prihode u značajnom mjeri nadopunjuju skupljanjem nedravnih šumskih proizvoda u nastavku će biti posebno obrađena ova tematika.

U BiH je tokom 2010. godine ostvaren izvoz svih nedravnih šumskih proizvoda od 3.406.573 kg, u vrijednosti od 26.277.602 KM²⁹, što je za 68% više nego 2009. godine. U poslovanje sa medicinskim i ljekovitim biljkama i nedravnim proizvodima šuma uključeno je 250 – 300 malih do srednjih firmi. Broj porodica³⁰ u BiH koje se tradicionalno bavi ovom aktivnošću se procjenjuje oko 100.000.

Analiza stanja sektora ljekovitih, jestivih i aromatskih proizvoda u BiH, pored ostalog, ukazuje na: nepostojanje zakona (npr.: Zakona o šumama u FBiH; Zakona o organskoj poljoprivredi u FBiH), odnosno lošu zakonsku regulativu, lošu primjenu postojećih zakonskih propisa u praksi, nepostojanje zvanične „Crvene knjige flore“ BiH ili entiteta, nedefinisani međuentitetski odnosi (izostanak sinhronizacije legislative), neuključivanje proizvodnih i prerađivačkih organizacija u kreiranje sektorske politike, nedostatak baze podataka o sakupljanju ovih biljaka (po vrstama, po količinama, kvalitetu), izostanak jasnih planova upravljanja koji detaljno uređuju sektor nedravnih šumskih proizvoda, nepostojanje smjernica za gospodarenje ovim resursom, nepostojanje adekvatnih prostora za odlaganje sakupljenog materijala, malu informiranost menadžmenta preduzeća o važnosti i mogućnosti sektora, itd. Čim prije bi trebalo pristupiti rješavanju vlasničkih i korisničkih prava, razvoju novih proizvoda, eko brendova, razvoju marketinga i tržišta, itd.

Posmatrano iz današnje perspektive i gospodarskog ugla, bez poznavanja stvarnih količina (zaliha) ljekovitog, jestivog i aromatskog bilja, njegove distribucije i ugroženosti, poznavanja međunarodnih propisa o trgovini i prometu, međunarodnih standarda i načina certificiranja, ne može se govoriti o trajnom racionalnom gospodarenju i optimalnom korištenju ovoga resursa. Međunarodne standarde i EU legislativu koja se tiče ove problematike treba uvesti u zakonodavstvo FBiH te provesti inventuru ovih proizvoda kao osnove održivog gospodarenja ovim resursom.

---

²⁹ <http://www.komorabih.ba/index.php>

³⁰ FARMA, 2010

3. POLJOPRIVREDA I ŽIVOTNA SREDINA

3.1. Sistemi upravljanja prirodnim resursima

Ustavno-pravni osnovi

U skladu sa ustavnim uređenjem u BiH upravljanje prirodnim resursima i zaštita okoliša su dominantno u nadležnosti entiteta i BD BiH. Državne institucije BiH imaju određene nadležnosti u oblasti, u međunarodno-pravnom kontekstu i za prekogranične projekte i aktivnosti. Prema Ustavu FBiH u njenoj isključivoj nadležnosti je utvrđivanje ekonomske politike, uključujući planiranje, obnovu i politiku korištenja zemljišta na federalnom nivou, dok federalna vlast i kantoni imaju zajedničke nadležnosti u vezi sa politikom zaštite okoliša i korištenja prirodnih resursa. U FBiH je na snazi 12 propisa/zakona koji su relevantni za upravljanje resursima i zaštitu okoliša, dok je za sprovođenje ovih propisa nadležno 14 federalnih institucija (ministarstva, agencije, zavodi, fond).

Prostorno planiranje

Prostorni plan FBiH je osnovni planski i strateški dokument za politiku korištenje zemljišta na federalnom nivou i predstavlja osnovu prema kojoj se, u skladu sa specifičnim zakonima i upravnim procedurama, izdaju određene dozvole (okolišna dozvola; urbanistička saglasnost; vodna dozvola; građevinska dozvola; dozvola za eksploataciju mineralnih sirovina i dr.) i realiziraju prostorni planovi i projekti područja posebnog obilježja. Subordinirano federalnom nivou, kantoni donose svoje prostorne planove i vode upravne procedure izdavanja dozvola iz svoje nadležnosti. Politika davanja koncesija na federalnom i kantonalmom nivou, između ostalog, predviđa koncesione aranžman za: korištenje vodotoka i drugih voda; izgradnju i/ili korištenje hidroenergetskih objekata i hidroakumulacija; korištenje poljoprivrednog zemljišta; hidromelioracione sisteme i sisteme za vađenje materijala iz vodotoka i vodenih površina; prostore i objekte prirodnog i graditeljskog naslijeđa i dr. Trenutno je Prijedlog prostornog plana FBiH u završnoj fazi usvajanja u Parlamentu FBiH, a na snazi je još uvijek Prostorni plan Republike BiH.

Geografski informacioni sistem

Jedinstveni Geografski informacioni sistem (GIS) za FBiH vodi Federalno ministarstvo prostornog uređenja, a u njegovom grafičkom, numeričkom i deskriptivnom sadržaju su obuhvaćeni svi relevantni podaci i informacije za planiranje i korištenje prostora kao što su: ažurne digitalne geodetsko-topografsko-kartografske podloge; prostorni plan FBiH i drugi planski dokumenti FBiH, kantona i općina; te podaci o: prirodnim resursima sa kvalitativnim i kvantitativnim obilježjima, stanovništvu, infrastrukturnim sistemima, graditeljskom i prirodnom naslijeđu i posebno zaštićenim prostorima; ugrožavanju okoliša (bespravno građenje, zagađenje tla, vode, zraka i sl.); područjima gdje je opasnost od posljedica prirodnih i ljudskim djelovanjem izazvanih nepogoda i katastrofa i ratnih djelovanja posebno izražena i dr.

Zaštita okoliša

Prema Zakonu o zaštiti okoliša FBiH, organi nadležni za izradu dokumenata prostornog uređenja i organi nadležni za izradu planova, programa i strategija iz oblasti poljoprivrede, ribarstva, šumarstva, energije, rudarstva, industrije, transporta, upravljanja otpadom, upravljanje vodama i dokumenata čiji sadržaji mogu imati negativan uticaj na okoliš, su dužni su izraditi Stratešku procjenu okoliša. Za Federalnu strategiju poljoprivrede obavezno se mora uraditi Strateška procjena okoliša koju treba usvojiti Vlada FBiH. Primjera radi, za oblast poljoprivrede i šumarstva, studija uticaja na okoliš, kao preduslov za izdavanje okolišne dozvole, se obavezno radi za sljedeće projekte:

- Projekti za restrukturiranje poljoprivrednih dobara na području većem od 30 ha;
- Projekti za korištenje neobrađenog zemljišta ili poluprirodnih područja za intenzivne poljoprivredne svrhe na području većem od 30 ha;
- Početno pošumljavanje i ogoljavanje u cilju pretvaranja u drugu vrstu zemljišta na području većem od 30 ha i
- Pogoni za intenzivan uzgoj živine, svinja i krupne stoke sa više od: 60.000 mjesta za brojlere, 40.000 mjesta za kokoške, 2.000 mjesta za svinje (preko 30 kg), 500 mjesta za krupnu stoku.

3.2. Poljoprivreda i stanje očuvanosti životne sredine

U okviru ZAP-a (Zajednička agrarna politika) EU očuvanje i kvalitet okoliša ima istaknuto mjesto. To podrazumijeva poštivanje legislative i standarda dobre poljoprivredne prakse (GAP), odnosno 19 EU direktiva i uredbi, koje se tiču zaštite okoliša, zdravlja ljudi, životinja i biljaka, te dobrobiti životinja (navedene u Dodatku III Uredbe (EC) 1782/2003), sve u okviru tzv. *cross-compliance* zahtjeva³¹. To podrazumijeva poljoprivredu koja ne zagađuje okoliš, poticanje uvođenja tehnologija ugodnih po okoliš, očuvanje ugroženih područja i očuvanje biološke raznolikosti.

Glavni izvori zagađenja životne sredine mogu se svrstati u dvije osnovne kategorije: (1) tačkasti izvori i (2) netačkasti (difuzni) izvori zagađenja. U proteklom periodu napori na kontroli zagađenja bili su više usmjereni ka tačkastim izvorima zagađenja koje je lako identificirati, a njihovo zagađenje relativno jednostavno kvantificirati. Primjeri ovih tipova zagađenja su efluenti iz uređaja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, efluenti iz industrija i fabrika, te drugi izvori koji direktno ispuštaju zagađenje u okoliš.

U ravničarskim područjima Posavine, riječnim dolinama na aluvijalnim nanosima i u krašim poljima u kojima se provodi intenzivna ratarsko-povrtlarska i voćarska proizvodnja postoji značajan unos onečišćenja u kopnene ekosisteme usljed primjene veće količine hemikalija i organskih gnojiva, pri čemu je pitanje azota često na prvome mjestu. Na reljefski povišenim i nagnutim položajima sa poljoprivrednom proizvodnjom, uz onečišćenje primjenom hemikalija, javlja se erozija različitog intenziteta, koja dodatno utiče na odnošenje čestica tla, te na onečišćenje površinskih vodotoka. Različiti tipovi tala, kao i količina i raspodjela oborina u pojedinim dijelovima BiH dodatno doprinose uticaju poljoprivrednih aktivnosti na stanje i kvalitet okoliša.

Indikatorski pristup uobičajen je način koji se danas upotrebljava u zemljama EU kako bi se prikazali pritisci, stanje i mogući odgovor društva na uticaj koji poljoprivreda ima na okoliš. Podatke potrebne

---

³¹ http://europa.eu.int/comm/agriculture/index_en.htm

3: Poljoprivreda i životna sredina

za prikaz poljoprivredno okolišnih indikatora uobičajeno u skoro svim zemljama EU prikuplja i obrađuje nacionalna Agencija za zaštitu okoliša iz više izvora.

3.3. Degradacija zemljišta, upravljanje vodama, šumom i otpadom

3.3.1. Degradacija zemljišta

Prema legislativi u BiH i Federaciji BiH pitanje zaštite zemljišta od različitih vidova degradacije se ne uređuje jedinstvenim propisom, već se prepliće kroz više sektorskih propisa kojima se uređuje prostorno planiranje, zaštita okoliša i voda, poljoprivredno zemljište, šume i šumsko zemljište i dr. U Federalnoj strategiji zaštite okoliša (2008-2018) zaštita zemljišta je obrađena kao posebna strateška komponenta sa odgovarajućim akcionim planom.

Pored značajnog uticaja na poljoprivredu degradacija zemljišta djelomično utiče i na neke poljoprivredne procese i aktivnosti. Prema dostupnim informacijama, u FBiH je drastično opala potrošnja mineralnih gnojiva u odnosu na predratnu, a smanjena je i primjena organskih gnojiva što je nukleus za razvoj dezertifikacijskih procesa. Glavni problemi vezani za degradaciju i narušavanje zemljišta i gubitak produktivnog poljoprivrednog zemljišta, prepoznati u Prvom nacionalnom izvještaju o implementaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o borbi protiv dezertifikacije i degradacije zemljišta u BiH, su sljedeći i mogu se primijeniti i za nivo FBiH: narušavanje zemljišta eksploatacijom sirovina; deponije; izgradnja stambenih, industrijskih i drugih objekata; povećanje kiselosti zemljišta; erozija, klizišta i ogoljavanje; degradacija zemljišta uzrokovana ratnim djelovanjima i kontaminacija minama. Dodatni problemi su i nizak nivo svijesti o značaju zemljišta i tla za održivi razvoj i preživljavanje ljudske vrste, nizak nivo planskog korištenja zemljišta, itd. Federalna strategija gospodarenja zemljištem prepoznala je niz akcija u cilju zaštite zemljišta, ali je i ova Strategija prilika da se ukaže na probleme degradacije zemljišta, posebno u kontekstu njegovih trajnih gubitaka.

3.3.2. Upravljanje vodama

Upravljanje vodama koje, u skladu sa Okvirnom direktivom o vodama EU, obuhvata zaštitu voda, korištenje voda i zaštitu od voda u FBiH je uređeno Zakonom o vodama i njegovim provedbenim propisima. U Federalnoj strategiji upravljanja vodama, koja je sastavni dio Federalne strategije zaštite okoliša, uspostavljeni su strateški ciljevi upravljanja vodama, sa akcionim planom za desetogodišnji planski period.

3.3.3. Upravljanje šumama

Trenutno u FBiH ne postoji zakon koji uređuje problematiku gospodarenja šumama. Prema pravnoj stečevini EU, zaštita šuma je dio poglavlja 27. Zaštita okoliša. U FBiH je ta materija uređena samo setom okolišnih propisa, te nije cjelovita niti dovoljna za efikasno i cjelovito upravljanje šumama.

3.3.4. Upravljanje otpadom

Zakonom o upravljanju otpadom FBiH, i njegovim provedbenim propisima uređuje se problematika upravljanja svim vrstama otpada, osim radioaktivnog otpada i otpadnih materija koje se ispuštaju u atmosferu, kao i otpadnih voda. Na osnovu Federalne strategije upravljanja otpadom, koja je sastavni dio Federalne strategije zaštite okoliša, donesen je Federalni plan upravljanja otpadom (2012-2017) koji cjelovito obuhvata aktivnosti za taj planski period.

3.4. Obnovljivi izvori energije

Obnovljivim izvorima energije (OIE) se smatraju vodna snaga, biomasa, solarna energija, energija vjetra, geotermalna energija i energija morskih talasa. OIE nisu obrađivani, niti u Srednjoročnoj strategiji razvitka poljoprivrednog sektora u FBiH (2006-2010), niti u Strategiji gospodarenja poljoprivrednim zemljištem – FMPVŠ 2011. godine, ali jesu u Strateškom planu i programu razvoja energetskeg sektora FBiH, koji je urađen i usvojen od strane Federalnog ministarstva energije, rudarstva i industrije 2009. godine. Biomasa je posebno značajan OIE, jer ima direktni i najveći uticaj na poljoprivredni sektor. Kompletan otpad/ostatak u proizvodnji i/ili preradi ratarskih, voćarskih i povrtlarskih kultura, kao i iz stočarstva se smatra OIE, a poljoprivredno zemljište različitog kvaliteta je pogodno za uzgoj tzv. energetskeg usjeva i/ili sirovina za biogoriva 1. i 2. generacije, što ponekad stvara dilemu – hrana ili energija?

U Strateškom planu i programu razvoja energetskeg sektora FBiH razmatrano je korištenje biomase, kao i energetskeg usjeva, ali uglavnom na šumskom zemljištu (tzv. brzorastući usjevi), no njih je potrebno uzgajati i na poljoprivrednom zemljištu. Biomasa (bez obzira da li je šumskog ili poljoprivrednog porijekla i da li se radi o otpadu/ostatku ili namjenskom uzgoju za energetske svrhe) daje najviše stalnih radnih mjesta u odnosu na korištenje svih ostalih OIE. Procjena potencijala biomase je obrađivana kroz nekoliko domaćih i međunarodnih projekata u proteklih 10-ak godina³².

U okviru FP6/ADEG projekta obrađen je potencijal svih OIE u BiH, ali je on prikazan i regionalno (FBiH po kantonima, RS i Brčko Distrikt BiH).

Biogas iz poljoprivrede – na bazi podataka o stočnom fondu procijenjena količina otpada s farmi koja se može pretvoriti u biogas pomoću anaerobne digestije je 6.5 PJ, a pretpostavljeno je da se samo 20% od te količine može tehnički iskoristiti, tj. tehnički potencijal bi bio 1,3 PJ.

Slama iz poljoprivrede – tehnički potencijal ovog resursa OIE je procijenjen na 6,63 PJ.

Energetski usjevi – procjena potencijala je urađena za 2 scenarija, i to – A) 10% zemljišta koje se trenutno nalazi u kategoriji livada/pašnjaka, i 5% zemljišta iz kategorije ugara bi se koristilo za energetske usjeve, i s njega bi bilo moguće dobiti 15,33 PJ, a drugi scenario – B) podrazumijeva da bi se 10% zemljišta koje se trenutno nalazi u kategoriji livada/pašnjaka i 25% zemljišta iz kategorije ugara koristilo za energetske usjeve i s njega bi bilo moguće dobiti 23,54 PJ. S obzirom da to predstavlja 10% sadašnje ukupne potrošnje energije u BiH, očito se radi o značajnom potencijalu.

Nažalost, većina istraživanja i aktivnosti planiranih pomenutim projektima nije provedena, ali bi se, nakon usvajanja Zakona o obnovljivim izvorima energije FBiH (koji je pripremljen u formi prijedloga), u ovom pogledu mogli očekivati određeni pomaci.

---

³² – EU FP6/ADEG (Okvirni program EU/Napredni decentralizirani sistemi za proizvodnju energije u zemljama zapadnog Balkana). Projekat je realiziran u periodu 2004 – 2007 godina, a partner projekta iz BiH je bio Mašinski fakultet Univerziteta u Sarajevu.

– EU FP7/CEUBIOM (Okvirni program EU/Klasifikacija potencijala biomase u Evropi korištenjem kopnenog i satelitskog praćenja). Projekat je realiziran u periodu 2008 – 2011 godina, a partner projekta iz BiH je bio Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

– Studija Energetske zajednice (EC) o potencijalu biomase u zemljama članicama. Projekat je realiziran 2010. godine, od strane CRES (Centar za energetske efikasnost i obnovljive izvore energije, Grčka), a za potrebe Energetske zajednice. Energetska zajednica je formirana 2005. godine Ugovorom o osnivanju energetske zajednice, koji je BiH potpisala i ratificirala i u čijem radu aktivno sudjeluje.

3.5. Manje povoljna područja u FBiH

Raznolikost ruralnih područja je njihova značajna karakteristika. Ako se žele razviti i implementirati efektivne ruralne strategije i politika na ruralnim područjima, onda je neophodno prepoznati te razlike, identifikovati njihove snage i slabosti, te razviti strategije koje ih uzimaju u obzir. Stoga je važno u okviru ruralnih područja definisati manje povoljna područja.

U područjima koja su određena kao manje povoljna, poljoprivredna proizvodnja ili aktivnost je otežana zbog prirodnih nedostataka (nepovoljni klimatski uslovi, strmi tereni u planinskim područjima, niska produktivnost tla, itd.). Zbog ograničenosti uslova za poljoprivredu postoji značajan rizik za napuštanje ovih područja, a time i opasnosti od gubitka biološke raznolikosti, dezertifikacije, šumskih požara i gubitka ruralnog krajolika. Plaćanja za manje povoljna područja su vrlo važno sredstvo za ublažavanje spomenutih rizika koje sprovode zemlje članice EU.

Federalni Zakon o poljoprivredi je, donekle različito u odnosu na kategorije i kriterije utvrđene odredbama Uredbe (EC) 1257/1999, propisao da se područja sa težim uslovima privređivanja odnose na: brdsko-planinska područja (određena nadmorska visina) i područja nepovoljnih hidroloških i pedoloških obilježja. Predviđeno je da će se područja sa težim uslovima privređivanja utvrditi posebnim zakonom. U skladu sa navedenim, FBiH treba ozbiljno pristupiti analizi ruralnih područja te jasno definisati kriterije za razgraničenje manje povoljnih područja koja će biti predmet posebnih mjera ruralne politike, kako bi se u istim zadržalo (i vratilo) stanovništvo, te očuvalo bogatstvo prostora.

3.6. Biodiverzitet i genetski resursi

3.6.1. Biodiverzitet

Biodiverzitet i pejzažna raznolikost FBiH karakteriziraju se visokim nivoom jedinstvenosti i endemizma, što ovom prostoru daje značaj na regionalnoj i globalnoj razini. Florističko, faunističko i bogatstvo gljiva FBiH ne ogleda se samo u visokom broju zastupljenih oblika, nego i u visokom stupnju diferenciranosti od srodnika, što svjedoči o vrlo specifičnim procesima geneze života na ovom prostoru. Analiza prostornog ekosistemskog biodiverziteta u periodu 2000.-2006. prema CLC klasama u BiH (šumska vegetacija i ostale prirodne površine; vlažna područja – močvare; vodene površine) pokazuju da nema nema većih promjena površina (a time i značajnih funkcionalnih promjena) unutar prirodnih ekosistema BiH za analizirani period.

3.6.2. Biljni genetski resursi

Biljni genetski resursi (BGR) su biološka osnova ljudske hrane, stočne ishrane i sirovina za industriju. Oni predstavljaju biljne genotipove koji nisu zastupljeni u konvencionalnoj proizvodnji, te se mogu smatrati manje ili više podložnim nestanku sa određenog područja. Tu spadaju i aktuelni i zastarjeli kultivari, lokalne sorte i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Lokalne sorte i populacije nastale prirodnom selekcijom, prilagođene su klimatskim uslovima određenog područja, navikama u ishrani i načinu gajenja, a akumulirale su brojne povoljne osobine, i važan su genetski izvor za sadašnje, ali i za još nedefinisane potrebe u stvaranju novih sorti.

Osim očuvanja BGR-a kroz banku gena, neophodno je podržati postojeće *on-farm* i *ex-situ* kolekcije, koje održavaju poljoprivredne kulture koje se generativno razmnožavaju (npr. autohtone voćke). Trenutno u FBiH postoji veći broj ovakvih kolekcija, od kojih je najveća kolekcija autohtonih

genotipova jabuke i kruške voćnog rasadnika "Srebrenik" u Špionici. *In-situ* kolekcije, posebno su važne za krmno, ljekovito i aromatsko bilje, i predstavljaju važnu komponentu očuvanja BGR-a.

3.6.3. Animalni genetski resursi

Sve autohtone populacije su jako male i u odnosu na bitne genetske i fenotipske osobine su vrlo specifične. Rad na terenu pokazuje trend stalnog pada broja životinja unutar tih populacija tako da postoji realna opasnost od njihovog potpunog nestanka, a samim tim i gubitka genetskog materijala kao resursa. Autohtone pasmine imaju neprocjenjivu vrijednost kao genetsko bogatstvo, genetski rezervoar, i važan su dio genetskog i kulturnog naslijeđa, ali se već duži niz godina ne čine nikakvi naponi u pogledu njihovog upoznavanja i očuvanja. Mjera koja može pomoći u pogledu bolje informiranosti i očuvanja autohtonih pasmina domaćih životinja je svakako sistematska državna finansijska potpora u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan naučno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podatka.

Sa stanovišta očuvanja animalnih genetskih resursa (autohtonih i uvezenih) bilo bi neophodno brzo usvajanje Zakona o stočarstvu FBiH, iz koga bi se priredio Pravilnik o očuvanju i korištenju animalnih genetskih resursa, a osnova bi bilo posmatranje populacija, osnivanja banke animalnih gena i razvoj uzgojnih programa za sve vrste domaćih životinja na prostoru FBiH.

4. POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA

4.1. Animalna proizvodnja

Sa stanovišta raspoloživih prirodnih resursa i broja stanovnika koji se bavi animalnom proizvodnjom, ona ima najveći značaj za poljoprivredu FBiH. Dominantni udio livada i pašnjaka (61,2% u 2011.) u poljoprivrednim površinama predstavlja resurs na kojem je moguće bazirati njen dalji razvoj. Broj gotovo svih vrsta domaćih životinja u FBiH je tokom posljednje decenije varirao. Govedarstvo i kozarstvo bilježe blag pad stočnog fonda, dok je pad broja konja dramatičan. Broj svinja je bio relativno stabilan, a broj peradi od 2000. ostvaruje značajan pozitivan rastući trend. Statistički podaci o brojnom stanju i proizvodnji po vrstama domaćih životinja su prikazani u Prilogu (Tabela P-4.1.).

Najvažniji proizvodi animalne industrije u FBiH su mlijeko i mliječni proizvodi, te meso i mesne preradevine. Proizvodnja mlijeka je u FBiH zastupljena sa oko 50.000 gazdinstava koja uzgajaju muzne krave, od kojih samo 11.300 organizira tržišnu proizvodnju mlijeka. Proizvodnja mlijeka po svim vrstama muznih životinja u ovom razdoblju je blago rasla, te je, periodu od 2002. do 2012. godine ukupna proizvodnja mlijeka u FBiH sa 280 miliona litara u 2002., porasla na 330 miliona litara u 2012. godini. Pošto je broj muznih životinja opadao, rast proizvodnje mlijeka se objašnjava poboljšanjima u prinosima i pasminskom sastavu. (Prilog -Tabela P-4.2.).

Proizvodnja mesa u registrovanim klaonicama u periodu 2002.-2012. se povećala sa 23.070 t na 67.898 t, prvenstveno zahvaljujući rastu proizvodnje mesa peradi. Zbog toga se struktura proizvodnje mesa značajno promijenila. Dok je 2002. govedina učestvovala sa 53%, a meso peradi sa 27%, u 2012. godini goveđe meso čini 26%, a meso peradi 62% ukupno proizvedenog mesa (Prilog – Tabela P-4.1.). Napredak u uzgoju rasplodnih životinja, genetici i kontroli bolesti omogućili su intenzivnu i masovnu proizvodnju mesa peradi širom svijeta pa i u BiH/FBiH. U ukupnoj količini proizvedenog mesa u 2012. godini udio svinjskog mesa je 9%, a ovčijeg samo 3%. Prosječan prinos mesa po grlu svih vrsta stoke, izuzev peradi, raste sa blagim varijacijama (Prilog – Tabela P-4.2.). Podatke o prinosima je potrebno uzeti sa rezervom, jer se značajan dio klanja domaćih životinja obavlja u krugu gazdinstava i nema komercijalni karakter, te su ukupne proizvedene količine mesa veće nego što se navodi u statističkim izvorima. Slična situacija je sa mlijekom čiji se najveći dio potroši na gazdinstvu ili plasira mimo registrovanih kanala distribucije.

U FBiH je registrovano 99 klaonica. Od toga je za klanje papkara registrovano 35, za klanje goveda, ovaca i koza 21, za klanje goveda i ovaca 16, za klanje peradi 14, za klanje goveda 7, za klanje svinja 4 i dvije klaonice za klanje stoke. Najveći broj klaonica, njih 24 se nalazi u Zeničko-dobojskom, po 15 klaonica smješteno je u Tuzlanskom i Srednjobosanskom, 13 klaonica u Unsko-sanskom, 10 klaonica je u Sarajevskom, 6 u Posavskom, 5 u Kantonu 10, dok Zapadnohercegovački, Bosansko-podrinjski i Herecegovačko-neretvanski kanton imaju po 4 klaonice. Klaonice nisu adekvatno opremljene, a njihovi kapaciteti nisu dovoljno iskorišteni.

4.1.1. Govedarstvo

Govedarstvo je trenutno je predstavljeno sa oko 214.000 grla, od čega su 160.000 krave i steone junice. U proteklom desetogodišnjem periodu, broj goveda je u stalnom opadanju (Prilog - Tabela P-4.1.). Obim govedarske proizvodnje u FBiH ne zadovoljava domaće potrebe stanovništva i prehrambene industrije za mlijekom i mesom. Ona se odvija na sitnim gazdinstvima prosječne površine ispod 2 ha poljoprivrednog zemljišta. Udio farmi sa jednim do dva muzna grla u broju mliječnih farmi je 74,98% (Prilog – Grafikon P-4.1.). Na ovim farmama se dnevno proizvede prosječno 25 l mlijeka. Najveće farme u FBiH su one sa od 600 – 800 muznih grla sa dnevnom proizvodnjom mlijeka od 12,510 l. Međutim, u FBiH dominiraju gazdinstva sa ispod 70 muznih krava, dok je gazdinstava koja imaju preko 300 muznih grla svega 6. Može se reći da su interne slabosti u govedarstvu usitnjena imanja, mali broj grla na imanjima (1 – 10), slabi uslovi držanja, kao i nedovoljna educiranost farmera u primjeni novih tehničko-tehnoloških znanja.

Govedarska proizvodnja se neravnomjerno odvija na cijeloj teritoriji FBiH. Grafikon P-4.2. (Prilog) prikazuje procentualnu zastupljenost krava po pojedinim Kantonima unutar FBiH, gdje se vidi da je 59,41% krava locirano u tri kantona, i to Unsko-sanskom 24,98%, Zeničko-dobojskom 20,72% i Tuzlanskom 13,71%. Najveće učešće u proizvodnji mlijeka imaju USK (30%), ZDK (20,40) % i TK 13,81%.

Proizvodnja mlijeka u FBiH je u 2012. godini iznosila 49% od ukupne proizvodnje u BiH i bila je veća za oko 20% u odnosu na 2002. godinu. Do 2006. godine ukupna proizvodnja mlijeka se razvijala u skladu sa razvojem osnovnog stada krava, dok je od 2007. godine razvoj usporen (stopa 1,4%) i oslanja se prvenstveno na razvoj proizvodnje mlijeka po kravi, zahvaljujući poboljšanom pasminskom sastavu. (Prilog – Tabela P-4.1.) Nažalost, ne postoje pouzdani i precizni podaci o pasminskom sastavu goveda u FBiH. Iako od 2000. godine ima konstantan rast po stopi od oko 1,7% godišnje, prosječna proizvodnja mlijeka po kravi je i dalje izrazito niska i 2012. godine je iznosila 2.315 litara što je direktna posljedica navedenih ograničavajućih faktora (Prilog – Tabela P-4.2.).

U periodu 2002.-2008. proizvodnja goveđeg mesa je rasla sa 12.261 na 20.967 tona, 2009. godine je pala, a do kraja 2012. godine stagnira sa 16 do 17 hiljada tona (Prilog – Tabela P-4.1.). U 2012. godini najviše je proizvedeno junetine (9.498 tona, 53,9%), potom kravljeg mesa (4.995 tona, 28,3%), zatim teletine (3.087 tona, 17,5%) i najmanje ostalog goveđeg mesa (57,4 tona, 0,3%). Zadnje tri godine opala je proizvodnja teletine i junetine, a porasla proizvodnja mesa krava. Broj ukupno zaklanih goveda za isti period se smanjio sa 105.000 na 104.000, a teladi sa 54.000 na 46.000 grla³³.

4.1.2. Ovčarstvo

Broj ovaca u FBiH se, tokom rata 1992-1995 godine dramatično smanjio (sa 1.317.000³⁴ grla u 1991. godini na svega 237.000 grla³⁵ u 1996). Od 1996. godine slijedi oživljavanje ovčarstva (Prilog – Tabela P-4.1.). Međutim, obim ovčarske proizvodnje još uvijek ne zadovoljava domaće potrebe, pa je i dalje značajan uvoz žive janjadi za klanje.

U populaciji ovaca u FBiH prevladava domaća autohtona *Pramenka* kao i razni križanci pramenke sa plemenitim pasminama ovaca za meso. Povremeno su vršeni sporadični uvozi plemenitih/čistih

³³ Federalni zavod za statistiku

³⁴ Statistički bilten SRBiH, Sarajevo, juli 1991.

³⁵ Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH 2006-2010

4: Poljoprivredna proizvodnja

mesnih ili kombinovanih pasmina ovaca iz zapadne Evrope, pa je sačuvana matica i pojedinih plemenitih pasmina One se međusobno križaju, tako da se dobijaju produktivni otporni križanci, sa višim prinosima i randmanima od lokalnih sojeva Pramenke. Ovčarstvo u FBiH je usmjereno ili na proizvodnju mlijeka zbog prerade u sireve, ili u proizvodnju jagnječeg mesa.

Veličina stada se kreće od 20 do 1.000 grla. Način držanja i uzgoja je različit (ekstenzivno ovčarenje ili držanje na savremenim farmama uz intenzivnu ishranu). Još uvijek je na planinskim pašnjacima prisutan ekstenzivni način držanja ovaca. Zabrana nomađenja je dovela do drastičnog smanjenja veličine stada. Broj velikih stada se smanjuje usljed nemogućnosti ishrane, te se stvaraju manje farme sa djelimičnim ili potpunim ograničenjem kretanja životinja.

Ishrana ovaca se ljeti ostvaruje ispašom na planinskim pašnjacima, dok se u zimskom periodu ovce drže u zatvorenim objektima, a ishrana je bazirana na kabastim hranjivima. Ukupna proizvodnja ovčijeg mlijeka je rasla sa oko 8,5 miliona litara, koliko je iznosila 2002. godine, do oko 11 miliona litara 2012. godine. Povećanje količine ovčjeg mlijeka odgovara trendu povećanja broja muznih ovaca. Proizvodnja mlijeka po ovci je prosječno u zadnjih 10 godina iznosila 39 litara/muznom grlu, ali je primjetan značajan rast u 2011. i 2012. godini sa prosječnom proizvodnjom od 47 litara/muznom grlu.

Ukupna količina proizvedenog ovčijeg mesa bilježila je blag i nestabilan rast u periodu 2002.-2012. godina, sa 1.298 na 1.994 tona (Prilog – Tabela P-4.1.). Prosječan prinos ovčijeg mesa je u 2012. godini iznosio je 17 kg/grlu (Prilog – Tabela P-4.2.). Ukupan broj zaklanih ovaca je povećan sa 85 na 117 hiljada grla, sa udjelom zaklane jagnjadi od 70 – 75%³⁶.

Ne postoje podaci o proizvodnji i prodaji vune u FBiH, ali se procjenjuje da 2/3 vune ostane neiskorišteno. Tržište vune u BiH je usitnjeno, a vuna je u FBiH do sada bila sporedni proizvod stočarstva. Uz to, nizak kvalitet vune pramenke za upotrebu u tekstilnoj industriji rezultira i niskom otkupnom cijenom.

4.1.3. Kozarstvo

Kozarstvo u FBiH po obimu znatno zaostaje za ovčarstvom. Ukupan broj koza je procijenjen na 40.575 grla u 2012. godini. Kozarstvo u FBiH ima poseban značaj u krševitim, zapuštenim i teško dostupnim područjima, gdje konfiguracija terena otežava uzgoj drugih vrsta preživara. U pasminskom sastavu dominiraju *alpske pasmine*, nešto manje *Saanske* i veliki broj križanaca sa domaćom kozom, nastalih neplanskim križanjima, što je doprinijelo velikoj varijabilnosti, kako u fenotipu, tako i u genotipu novonastalih križanaca.

Pozitivne tendencije u kozarstvu su se ispoljile 2004. i 2005. godine, i u brojnim stanju, broju farmi i prinosima. Od 2005. godine prisutan je stalni negativan trend do 2011. Godine, a u 2011. godini je broj koza porastao za 3,6% (Prilog – Tabela P-4.1.). Prema podacima FMPVŠ o uzgojnim premijama u kozarstvu u 2011. godini, 200 farmera uzgajalo je više od 30 priplodnih koza u stadu. Ostatak populacije čine male farme sa po 2 do 30 grla u stadu. Prosječna proizvodnja mlijeka po grlu je 172,9 litara, a prosječna proizvodnja mesa po grlu se procjenjuje na oko 15 kg (Prilog – Tabela P-4.2.). Prosječna godišnja proizvodnja kozijeg mlijeka tokom zadnjih deset godina bila je 3,8 miliona litara, dok je 2011. godine dostigla obim od 4,2 miliona litara.

---

³⁶ Federalni zavod za statistiku

Najozbiljnije prepreke razvoju kozarstva u FBiH su: slaba tehničko-tehnološka opremljenost za provođenje uspješnog uzgojnog ciklusa, te neorganizovani farmeri bez definisanih uzgojnih i selekcijskih programa.

4.1.4. Peradarstvo

Peradarstvo FBiH od 2000. bilježi značajne pozitivne pomake kroz rast proizvodnje konzumnih jaja, ekspanziju brojerske proizvodnje, te otvaranje klaoničnih i prerađivačkih kapaciteta. Najveći broj modernih peradarskih farmi se nalaze u Zeničko-dobojskom i Tuzlanskom kantonu.

U posljednjih deset godina ukupan broj peradi se udvostručio i u 2012. je iznosio 9.439.000 (Prilog – Tabela P-4.1.). Nasuprot tome, broj kokoši nesilica se smanjio sa 1.728.000 na 1.604.000 u 2012.³⁷. Uzgoj nesilica se, gotovo u cjelosti, odvija u kaveznom sistemu. Ukpna proizvodnja konzumnih jaja u proteklih 10 godina iznosila je prosječno 242 miliona, uz prosječnu proizvodnju od 155 jaja po nesilici³⁸.

Proizvodnja mesa peradi je u periodu 2002. - 2012. godina porasla sa 6.132 na 42.239 tona, a broj zaklane peradi sa 4.364.000 na 30.142.000³⁹. Tov ćurki se na prostoru FBiH javlja sporadično i za potrebe domaćinstava. Razvoju peradarstva u FBiH, doprinijeli su integrisani ciklusi peradarske proizvodnje koji deriviraju profitabilnu i poželjnu spregu primarne stočarske proizvodnje i finalizacije proizvoda peradskog porijekla. Dominantan kavezni uzgoj, će biti poseban izazov i potencijalna opasnost za peradarstvo FBiH u ispunjavanju sve strožijih kriterijume EU u oblasti dobrobiti životinja.

4.1.5. Svinjogojstvo

Po vrijednosti proizvodnje svinjogojstvo je, s udjelom od svega 5-6%, na zadnjem mjestu među stočarskim proizvodnjama u FBiH. U posljednjih deset godina ukupan broj svinja kretao se od oko 81.000 2002. godine, do oko 90.000 u 2012. godini, (Prilog – Tabela P-4.1.), pri čemu 12,1% otpada na priplodna grla (krmače i suprasne nazimice). Broj nerastova je jako mali (godišnji prosjek 1.000). Svinjogojstvo FBiH karakterišu ciklične oscilacije bez izrazitog trenda. Pasminski sastav je relativno skroman, a najčešće se radi o križancima pasmina *Landras* i *Veliki jorkšir*, dok su znatno manje zastupljena priplodna grla pasmina *Duroka* i *Pietren*. Nedostatak uzgojnih i selekcijskih programa je prepreka planiranju proizvodnje i provedbi uzgojno selekcijskog rada u cilju proizvodnje kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Nema planskog provođenja križanja i hibridizacija, pa se kao posljedica postižu veoma skromni rezultati u pogledu broja odgojene prasadi po krmači i nivou prirasta.

Proizvodnja svinjskog mesa u FBiH u periodu 2002.-2012. godina je porasla sa 3.379 na 6.024 tona. Broj zaklanih svinja za isti period se povećao sa 58.000 na 85.000 grla, dok se broj odojaka smanjio sa 17.000 na 10.000 hiljada⁴⁰. Zbog konfesionalne strukture svinjetinu konzumira tek manji dio stanovništva u FBiH. Najveći dio tržišne proizvodnje svinja odvija se u Posavskom kantonu. Uzgoj svinja na bazi repromaterijala za tov odvija se i u ostalim kantonima sa lokalnom tražnjom, ali domaća proizvodnja zadovoljava tek oko 1/4 potreba. Proizvodnost sa svega oko 260 kg žive mjere

³⁷ Federalni zavod za statistiku

³⁸ Federalni zavod za statistiku

³⁹ Federalni zavod za statistiku

⁴⁰ Federalni zavod za statistiku

4: Poljoprivredna proizvodnja

po rasplodnoj krmači, ukazuje da se većinom radi o ekstenzivnoj proizvodnji i klanju mlađih kategorija životinja.

4.1.6. Konjogojstvo

Konjogojstvo je grana stočarstva u kojoj se tendencija pada brojnog stanja najviše osjeća na cjelokupnom teritoriju FBiH (Prilog – Tabela P-4.1.). Broj konja je u stalnom opadanju usljed rasta standarda seoskih domaćinstava i uvođenja mehanizacije. Uzgoj radnih konja se postepeno napušta, te konji uglavnom služe za sport, zabavu i rekreaciju. U pasminskom sastavu konja u FBiH prisutni su *lipicanac*, *hladnokrvnjaci* i njihovi križanci. U brdsko planinskom dijelu FBiH zastupljen je *bosanski brdski konj* i njegovi križanci s *arapskim konjem*, te postepena infiltracija hladnokrvnjaka. Na jugu zemlje uzgajaju se mule i magarci koji služe za prenos tereta.

4.1.7. Organsko stočarstvo

Prema zvaničnim podacima u FBiH ne postoji nijedna certificirana organska stočarska farma, a tek dvije farme su u fazi apliciranja. Razlozi za nerazvijenost organskog stočarstva u FBiH su višestruki, počevši od kompleksnosti stočarske proizvodnje (i u razvijenim zemljama biljna organska proizvodnja je zastupljenija u odnosu na stočarsku), preko nedovoljne educiranosti proizvođača i potrošača, nedovoljne razvijenosti stočarstva generalno, pa do slabe kupovne moći stanovništva. Porast svijesti potrošača o kvalitetu animalnih proizvoda, o načinu na koji se životinje drže i tretiraju, te o uticaju stočarstva na okoliš, polagano mijenja percepciju bosanskohercegovačkog stanovništva u pravcu većeg interesa za organskim animalnim proizvodima. Stoga se, uz adekvatne mjere poljoprivredne politike, može očekivati povećan interes proizvođača za ovim vidom poljoprivredne proizvodnje. Proizvodna praksa značajnijeg broja proizvođača i u sadašnjem trenutku u mnogim elementima je bliska organskoj proizvodnji (način držanja i ishrana životinja, ekstenzivna proizvodnja), što bi se uz odgovarajuću potporu i edukaciju moglo usmjeriti u organski vid proizvodnje. Tu se prije svega misli na proizvodnju mlijeka i mesa preživara (potreban niži nivo stručnog znanja, manja kapitalna ulaganja i lakše obezbjeđenje organske stočne hrane). Proizvodnja bi trebala biti bazirana na iskorištavanju lokalnih pasmina i pasmina kombinovanog tipa proizvodnje. Poštujući standarde i holistički pristup organske proizvodnje korisna bi bila organizacija integralnih organskih farmi koja podrazumijeva proizvodnju i ratarskih i stočarskih proizvoda. Trenutno u FBiH nedostaju neophodne institucije kao što su: nacionalno akreditacijsko tijelo, ovlaštene akreditirane laboratorije, nadzorna tijela i sl. Stoga ne postoje ni stimulativne i poticajne mjere, neophodne za omasovljenje i razvoj organske proizvodnje u stočarstvu.

4.2. Biljna proizvodnja

4.2.1. Ratarstvo i povrtlarstvo

Pored relativno dobrih prirodnih potencijala za razvoj ratarsko-povtlarske proizvodnje u FBiH, ona se suočava i sa otežavajućim faktorima za dalji razvoj, kao što su: relativno česti nepovoljni vremenski uslovi u ključnim fazama rasta usjeva (visoke ili niske temperature, kasni proljetni ili rani jesenji mrazevi, deficit ili suficit padavina).

Tokom zadnjih deset godina, zbog brojnih razloga, od 49,2% do 51,9% potencijalno obradivog zemljišta u FBiH je bilo neobrađeno. U strukturi zasijanih površina u 2011. godine u FBiH na dominiraju žita (84.000 ha, 42,9%). Jedna trećina (66.000 ha, 33,7%) je pod krmnim biljem, a nešto

preko petine (44.00 ha, 22,9%) je pod povrćem. Područja pod industrijskim usjevima su na manje-više istom nivou, u prosjeku na oko 2.000 ha (0,1%).

Tabela 29 - Oranične površine po načinu korištenja u FBiH za period 2003.-2011. (u000 ha)

Opis	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Žita	90	83	85	83	82	87	85	82	84
Industrijko bilje	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Povrtno bilje	48	49	46	45	45	45	43	42	44
Krmno bilje	63	64	64	67	64	64	62	63	66
Ukupno zasijane površine	203	198	197	197	193	198	192	189	196
Ostalo na oranicama	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Ugari	11	14	13	14	14	12	11	10	11
Neobrađeno	200	202	199	196	195	188	186	196	181
Ukupno	416	416	411	409	404	400	391	398	390

Izvor: Federalni zavod za statistiku

4.2.1.1. Merkantilna ratarska proizvodnja

Zbog toga što je savremena proizvodnja nezamisliva bez primjene plodoreda i njegovog proširivanja, proizvodnju žita je nemoguće posmatrati odvojeno od ostalih ratarskih kultura, ali i bez drugih aspekata (stočarska proizvodnja, prerađivačka industrija, angažovanje ljudskih i zemljišnih resursa, smanjenje uvoza itd.).

Kukuruz je najvažnija ratarska kultura u BiH. Proizvodnja merkantilnog kukuruza u FBiH se zadržava uglavnom na istom nivou, uz izražen trend povećanja površina pod silažnim kukuruzom na uštrb površina pod kukuruzom za zrno (Prilog – Tabela P-4.3.). Prosječni prinosi zrna (ispod 5 t/ha) i silaže (ispod 20 t/ha) su jako niski. U ekstremno sušnim godinama, kakva je bila 2012., i prinosi su zbog tzv. "suhog ratarenja" ekstremno niski. Najveća godišnja proizvodnja ne prelazi 240.000 tona i karakterizira je izrazita varijabilnost (Prilog – Tabela P-4.3.).

Pšenica kao najvažnije i najrasprostranjenije hljebno žito u FBiH zauzima oko 20.000 ha, proizvodnju joj karakterišu oscilacije u površinama, prinosima, i ukupnoj proizvodnji (Prilog – Tabela P-4.3.). Obim proizvodnje merkantilne pšenice, u periodu 2003.-2011. se kreće od oko 50.000 do oko 70.000 tona, što čini 14,3 – 20,1% potreba FBiH. I pored toga, Žitozajednica FbiH navodi da mlinovi u FBiH otkupe samo 10 – 15% domaće proizvodnje merkantilne pšenice. Površine pod strnim žitima posljednjih godina opadaju. Negativan trend naročito je izražen kod pšenice, gdje su se površine smanjile sa 21.879 ha (2003.) na 18.866 ha (2011. godine), odnosno za oko 14%. S druge strane, povećavaju se površine pod tritikalom i heljdom, što može ukazivati na aktiviranje manje kvalitetnih zemljišnih površina u brdsko-planinskom regionu.

Ječam realno nema šansu za veću ekspanziju u FBiH, a značajan dio površina pogodnih za ovu kulturu već angažuju druge biljne vrste. Po zastupljenosti je iza kukuruza i pšenice. 2003. godine je sijan na 11.077 ha, a 2012. na , za 22,5% manjim površinama. (Prilog – Tabela P-4.3.). Prosječan prinos je veoma nizak i kreće se od 1,8 – 2,8 t/ha.

Proizvodnju **raži** bi trebalo bilansirati na osnovu potreba mlinske industrije, koju bi trebalo uključiti i u organizaciji proizvodnje, te iskoristiti prednost brdsko-planinskog područja i zemljišta nešto lošijeg kvaliteta. Raž je u prosjeku u FBiH zasijana na manje od 2.000 ha, sa promjenljivim prinosima (Prilog – Tabela P-4.3.).

4: Poljoprivredna proizvodnja

Tritikale je od većeg interesa za gazdinstva sa stokom, s obzirom da se dobro koristi kao koncentrovana krma i obezbjeđuje obilje slame. Naročito ohrabruju prinosi u brdsko-planinskom području, na nešto lošijim i kiselijim tlima koja nisu pogodna za uzgoj ječma.

Proizvodnja **zobi** spada u krajnje ekstenzivnu grupu proizvodnji, iako agroekološki uslovi omogućuju znatno veće prinose od postojećih. Zanimarena je činjenica da zob, sama ili združena sa nekom leguminozom, može dati visok prinos kvalitetne krme. Zob se sije na površini od oko 3.000 ha, a prosječni prinosi po godinama variraju od 1,6 do 3,5 t/ha. Posljednjih nekoliko godina prosječan prinos zobi u FBiH je 2 – 2,5 t/ha.

Proizvodnja **heljde** u FBiH zauzima površinu od oko 500 ha, uglavnom u brdsko-planinskim kantonima. Domaća mlinska industrija ima malu potražnju za zrnom heljde (50 – 100 t godišnje). Iako određeni proizvodi od heljde mogu pronaći plasman na inostranom tržištu, realno je očekivati zastupljenost ove kulture na površinama do oko 1.000 ha.

Prosječni prinosi svih žita su jako niski i kreću se od 1,6 do 4,0 t/ha. Oni iznose 1/3 do 1/2 prinosa u Zapadnoj Evropi, te 1/2 prinosa u Slavoniji. Međutim, iskustva sa terena, kada su prinosi i žita i ostalih ratarskih kultura u pitanju, se značajno razlikuju od zvaničnih podataka koje bilježe statistički zavodi. Nekada su ti prinosi u praksi značajno niži (raž u ovom slučaju), ali su i dvostruko veći (slučaj ječma).

Soja se u FBiH posljednjih godina sije na površini od oko 2.000 ha, sa trendom rasta površina tokom posljednjih deset godina (sa 845 ha u 2003. na 1.990 ha u 2011. godini; Prilog – Tabela P-4.4.). S obzirom na potrebe za sirovinom jedinog proizvođača ulja u BiH (Bimal d.o.o., Brčko) proizvodnja uljarica (soja, suncokret i uljana repica)bi mogla i morala biti značajno veća. BiH je potpisnica deklaracije *Dunav soja* koja podrazumijeva proizvodnju genetski nemodificirane soje (*GMO free*) u podunavskim zemljama, što otvara mogućnosti, a i obavezu države potpisnice, za većom proizvodnjom i uspostavljanje sistema za upravljanje kvalitetom. Zbog blizine fabrike u Brčkom proizvodnja soje je naročito u usponu u Posavskom kantonu i karakterišu je upotreba modernih tehnologija u proizvodnji, visoki prinosi i motiviranost proizvođača. Prosječni prinosi u ovom kantonu su iznad prosječnih prinosa u FBiH i kreću se od 2,5 do 3,0 t/ha.

Proizvodnja **duhana**, robnog tipa *Virginia* i *Burley*, u FBiH je uglavnom locirana u Posavskom kantonu i na području opštine Gradačac, koji imaju dugu tradiciju u proizvodnji ovog tržišno važnog ratarskog usjeva, moderne tehnologije proizvodnje (hidroponska proizvodnja rasada, sušenje, dorada), dok je proizvodnja u Hercegovini gdje se duhan tradicionalno uzgajao zanemariva. (Prilog – Tabela P-4.4.). Površine i prinosi duhana su promjenljivi, što je najčešće posljedica nekonzistentne agrarne politike, tako da je proizvodnja posljednjih godina prepolovljena, iako je, pored soje, duhan najvažnija kultura Posavskog kantona sa osiguranim plasmanom. S obzirom na visoku rentabilnost i značaj ove grane u Posavskom kantonu, neophodno je unutar Strategije ponuditi rješenja koja će pomiriti EU stav prema ovoj proizvodnji i potrebu za ekonomskom sigurnošću sadašnjih proizvođača duhana.

Krompir sa iznad 23 000 ha spada u tri najraširenija usjeva u FBiH. Prosječni prinosi od 8,0 do 11,1 t/ha su gotovo najniži krompira u Evropi. S obzirom da ekonomična proizvodnja zahtijeva prinos od 25-30 t/ha, prinosi krompira u FBiH su ispod svake granice ekonomičnosti, uglavnom zbog nekvalitetnog sjemena i loša tehnologija proizvodnje (nedostatak pravilne ishrane, zaštite od bolesti, štetočina i korova i navodnjavanja). Zbog loših finansijskih rezultata, nekonkurentnosti i nepostojanja kapaciteta za preradu farmeri su relativno nemotivisani za ovu proizvodnju i pored njenog izuzetnog značaja i nezadovoljene domaće tražnje koja se podmiruje iz uvoza.

4.2.1.2. Sjemenska ratarska proizvodnja

Proizvodnja sjemena žita odvija u nekoliko kompanija registrovanih za proizvodnju i doradu sjemena koje djeluju u okviru grupacije "M SAN Ulaganja" d.o.o. sa sjedištem u Republici Hrvatskoj. Činjenica da se proizvodnja sjemena obavlja u FBiH, a dorada u RS, te različita zakonska rješenja u pogledu poticajne politike, stručnog i zdravstvenog nadzora nad proizvodnjom, inspekcijiskog nadzora i dr. destimulišu proizvođače i dorađivače sjemena. Regulativa u certifikaciji domaćeg sjemena nije u skladu sa OECD shemom, te sjeme ne može biti predmet međunarodnog prometa. BiH nije članica međunarodnih "sjemenskih" organizacija, u njoj ne postoje laboratorije registrovane u međunarodnoj asocijaciji ISTA, što znači da se kvalitet sjemena ne utvrđuje prema ISTA standardima.

Proizvodnja **sjemenskog kukuruza** se pokušava obnoviti od 2011. godine. Proizvodnja se odvija na od 40 – 70 ha, bez sistema za navodnjavanje, što je čini izrazito rizičnom. Godišnja proizvodnja naturalnog sjemena se kretala od 100 – 140 tona. Međutim, bez doradbenih kapaciteta proizvođač izvozi poluproizvod (hibridno sjeme u klipu) na doradu u susjedne zemlje.

Iako postoje relativno povoljni zemljišno-klimatski uslovi za proizvodnju **sjemenskog krompira** na području FBiH, broj registrovanih i aktivnih proizvođača se iz godine u godinu smanjuje. Danas se od 14 registrovanih proizvođača – proizvodnjom bave samo četiri. Proizvodnju sjemenskog krompira u FBiH prate visoka ulaganja, nedovoljna opremljenost, osposobljenost i organizovanost proizvođača, nedostatak namjenskih skladišta i doradbenih kapaciteta, relativno visoke cijene laboratorijskih analiza, itd. Svi navedeni problemi jasno ukazuju na potrebu značajne reorganizacije ove oblasti.

4.2.2. Proizvodnja krmnog bilja

4.2.2.1. Proizvodnja krme na oranicama

Oranično krmno bilje je u zaijanim oraničnim površinama imalo udjel od 31 do 33%. Period od 2003.-2011. je obilježen blagim smanjenjem površina pod lucerkom i djetelinama, promjenljivošću u površinama pod travno djetelinskih smjesa i smjesa trava i mahunjača, te značajnim smanjenjem površina pod stočnom repom (Prilog – Tabela P-4.5.).

Prinosi svih krmnih kultura su jako niski i daleko ispod genetskih potencijala. Kvalitet proizvedene krme je potrebno popravljati, jer je se većina višegodišnjeg krmnog bilja kosi kasno. Iako se radi o vrlo kvalitetnim leguminozama i njihovim smjesama, zbog kasne kosidbe, a naročito ako se sprema u obliku sijena, odlikuje se malim procentom proteina i velikim procentom celuloze. Takva krma ne može obezbijediti visoku proizvodnju mlijeka i mesa, bez značajnih količina koncentratnih krmiva.

Manjkavost statističkih podataka, vezano za postignute prinose kod višegodišnjeg krmnog bilja, može biti vezana i za neadekvatno bilježenje podataka o prinosu, jer su prinosi u godini sjetve dvostruko ili višestruko niži nego u godinama punog korištenja. S obzirom da u FBiH postoje značajne neobrađene površine, proizvodnja krme na oranicama bi mogla biti povećana i po zasijanim površinama i po ostvarenim prinosima.

4.2.2.2. Travnjaci – livade i pašnjaci

Prirodni travnjaci su veoma značajan prirodni resurs, jer su nezaobilazan izvor kabaste stočne hrane, ali i izvor ukupnog biodiverziteta (biljnog i životinjskog). Površine pod pašnjacima u periodu 2003.-2011. nisu značajno varirale. Statistički podaci i ovdje bi mogli značajno odstupati od stvarnih, jer su mnoge oranične površine pretvorene u travnjake, a dio travnih površina u šikare ili šumske površine.

4: Poljoprivredna proizvodnja

Prinosi suhe mase ostvareni na livadama su niski (1,5 – 1,8 t/ha sijena), jer se, uglavnom, ne primjenjuju nikakve agrotehničke mjere. Nizak prinos prati i loš kvalitet dobijene krme zbog lošeg florističkog sastava, kasne kosidbe i lošeg načina konzerviranja biljne mase. Prinosi prirodnih pašnjaka su još niži, tek do 0,6 t/ha, jer su pašnjaci najčešće značajno degradirane površine (erozija vodom, vjetrom, pretjeranim iskorištavanjem, jako kamenite površine i sl.). Velike površine pašnjaka se praktično i ne koriste. Botanički sastav ovih površina je veoma varijabilan, a sa aspekta ishrane stoke, vrlo ograničenog kvaliteta.

4.2.3. Proizvodnja povrća

Proizvodnja povrća u FBiH ima dugu tradiciju i solidne prirodne uslove za dalji razvoj. Glavnina ove proizvodnje u FBiH se odvija na gazdinstvima s mješovitom proizvodnjom, gdje je ona dopunski izvor prihoda. Većina proizvodnje povrća namijenjena je lokalnom tržištu, pogotovo ona na otvorenom polju. Povrće se na području FBiH uzgaja na oko 45.000 ha oranica, što predstavlja 23% zasijanih površina i 11% ukupno raspoloživih oraničnih površina. Površine su se kretale u rasponu od 41.969 ha do 48.461 ha. (tabela 29). U strukturi je najzastupljeniji bio krompir, prosječno na 23.362 ha (51,8%).

Ostalo povrće (mrkva, crni luk, bijeli luk, grah, grašak, kupus i kelj, paradajz, paprika, krastavac i dinja i lubenica) zasijane su na preostalim 48,2% površina pod povrćem (Prilog – Tabela P-4.6.).

Pet kantona imaju najveće površine pod povrćem: Tuzlanski, Unsko-sanski, Srednjo-bosanski, Zeničko-dobojski i Hercegovačko-neretvanski kanton. Struktura ukupne površine pod povrćem 2012. godini po kantonima je bila: Hercegovačko-neretvanski kanton – 71,80%, Sarajevski kanton – 48,82%, Zapadno-hercegovački kanton – 38,43%, Srednjo-bosanski kanton – 32,90%, Tuzlanski kanton – 20,99%, Bosansko-podrinjski kanton – 31,70%, Zeničko-dobojski kanton – 19,76%, Unsko-sanski kanton – 17,08%, Kanton 10 – 8,93% i Posavski kanton – 7,32%.

Ukupna proizvodnja i prinosi su bili varijabilni. Prinos povrtlarskih vrsta varirao je, najčešće zavisno od vremenskih uslova, pa ukupna proizvodnja često nije pratila promjene ukupno zasijanih površina (Prilog – Tabela P-4.6.). Najvažnije kulture su ostvarile sljedeće prinose: crni luk – 7,7 t/ha, grah – 1,2 t/ha, kupus i kelj – 9,8 t/ha, paradajz – 10,2 t/ha, paprika – 9,1 t/ha i krompir – 9,3 t/ha (Prilog – Tabela P-4.6.). Prinosi povrća u FBiH su niski u poređenju sa poljoprivredno razvijenim zemljama. Uzroci niskih prinosa su, između ostalog: nizak nivo primjene novih tehnologija, niskoproduktivne sorti, ekstenzivni karakter proizvodnje, nekvalitetno sjeme, itd.

4.2.3.1. Povrtlarska proizvodnja u zaštićenom prostoru

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru predstavlja jedan od najintenzivnijih oblika poljoprivredne proizvodnje koja se profitabilno može zasnovati i na manjim posjedima. Procjenjuje se da BiH danas raspolaže sa oko 700 ha plasteničkih i 15 ha stakleničkih površina, od čega je oko 2/3 u FBiH. Najveće zaštićene površine tradicionalno se nalaze u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (360 ha). Međutim, proizvodnja u zaštićenom prostoru tokom i nakon rata prenesena je i u kontinentalni dio BiH. Mada nema zvaničnih statističkih podataka o proizvodnji u zaštićenom prostoru, površine pod kojima se nalazi uzgoj povrća konstantno se šire. Obzirom da je ovo radno, ali i ekonomski najprofitabilnija proizvodnja za manja gazdinstva (kakvih je većina u BiH) mnogi proizvođači se opredjeljuju za ovu proizvodnju. Veličina plastenika najčešće se kreće od 100 do 1.000 m². U proizvodnji se koriste različite vrste zaštićenih prostora, kao što su niski i visoki tuneli, plastenici i staklenici. Na području FBiH su uglavnom zastupljeni objekti pod plastikom, a od

staklenika veći su: Klepci (5,5 ha), Buna (5 ha), Sarajevo (oko 2 ha), Orašje (oko 2 ha) i (Tuzla 0,5 ha).

U većini zaštićenih prostora u Hercegovini se smjenjuju tri kulture, a u manjem broju objekata četiri kulture tokom jedne kalendarske godine. U kontinentalnom dijelu FBiH u plastenicima se najčešće smjenjuju dvije kulture u toku godine, dok je uzgoj tri kulture rjeđi. U strukturi proizvodnje u zaštićenim objektima dominiraju paradajz, saladni krastavac, paprika u proljetno-ljetnom i salata, špinat i mladi luk u jesensko-zimskom periodu.

Dok se proizvodnja u zaštićenom prostoru intenzivno širi, ipak se ostvaruju niski prinosi. Najveći problem je uzgoj visokoproduktivnih vrsta u suženom plodoredu. Zbog toga je u zaštićenim prostorima sve prisutnija akumulacija soli, te pojava biljnih štetočina u tlu koje smanjuju prinose i kvalitet, a povećavaju troškove povećanom primjenom sredstava za zaštitu.

4.2.3.2. Proizvodnja rasada povrća

Većina povrtnih kultura se proizvodi iz rasada. Intenzivna proizvodnja povrća se zasniva na nabavci rasada u fazi spremnoj za rasađivanje. Rasad se uglavnom nabavlja u specijaliziranim preduzećima, a manji broj proizvođača priprema vlastiti rasad. Proizvodnja rasada povrća bilježi progresivni rast, te je u periodu 2007.-2012. najveća bila u 2012. godini (13.985.089 komada).

U strukturi proizvodnje (2010.-2012.) u FBiH dominira plodovito povrće poput paradajza, paprike, patlidžana i krastavaca. Rast udjela rasada paradajza i paprike sa 35,4% ukupne proizvodnje rasada u 2010. godini, na 53,4% u 2012. godini, ukazuje na opredijeljenost proizvođača ka najprofitabilnijim kulturama. Smanjenje proizvodnje rasada krastavaca u toku 2012. godine je posljedica smanjenja ugovorene proizvodnje krastavca za preradu (*kornišoni*), što je jedan od indikatora varijabilnog stanja u prerađivačkoj industriji.

Trenutno se na području FBiH proizvodnja rasada povrća odvija u sedam registrovanih rasadnika. Ipak se samo mali dio presadnica nalazi se pod stručnim i zdravstvenim nadzorom ovlaštenih institucija. To često dovodi do plasiranja rasada upitnog kvaliteta. Problem je i plasman "neprovjerenog" sadni materijala koji plasiraju neregistrovani proizvođači.

4.2.4. Voćarstvo

Proizvodnja voća je na području FBiH, u poslijeratnom periodu doživjela ekspanziju. Neposredno nakon rata težilo se što bržoj, što lakšoj i što sveobuhvatnijoj revitalizaciji voćnjaka, s akcentom na postojećoj tradicionalnoj tehnologiji uzgoja, s obzirom da je nju, metodom transferiranja pristupa, najlakše bilo prenijeti iz susjednih zemalja, i najbrže provesti na terenu. Istovremeno je tekla implementacija niza međunarodnih projekata koji su uvodili savremene trendove u proizvodnji voća po uzoru na one u zemljama EU. Ovo se posebno odnosilo na jagodasto voće, čija proizvodnja na području FBiH danas prati savremene trendove u najrazvijenijim zemljama. Rast proizvodnje jagode i maline doveo je do preorijentacije pravaca razvoja određenih regija na području FBiH, do mjere da su industrijske grane zamijenjene poljoprivredom.

Razvoj voćarstva na području FBiH, zasnivan na intenzivnoj i savremenoj proizvodnji voća, a ne na revitalizaciji predratnih voćnjaka, se pokazao uspješnim. U segmentu krošnjastih voćaka (jabuka, kruška, šljiva, trešnja i drugo), postavljeni su standardi intenzivne produkcije: adekvatna podloga i moderan sortiment, gusta sadnja, vitko vreteno kao uzgojni oblik, sistem za navodnjavanje tipa "kap po kap", te adekvatan naslon. Rezultat ovakvog pristupa jesu voćarski bazeni regija Gradačac-Tuzla,

4: Poljoprivredna proizvodnja

koji danas konkurišu voćnjacima zemalja sa razvijenom proizvodnjom voća. U segmentu jagodastog voća primjena principa intenzivne produkcije odigrala je još važniju ulogu. Naime, tehnologija produkcije jagode je, zajedno sa sortimentom i sadnim materijalom preuzeta iz Italije. Danas su na terenu standardizovane tehnologije uzgoja krošnjastih voćaka, jagode i dvogodišnjeg tipa maline na otvorenom polju, dok se za ostale vrste bilježi znatna raznolikost u sistemima uzgoja.

U prilogu se navode statistički podaci o broju stabala i proizvodnji najvažnijih krošnjastih vrsta voća u FBiH za period 2003.-2012. (Prilog – Tabela P-4.7.) i jagodastog voća za period 2006.-2010. (Prilog – Tabela P-4.8.). Ovim podacima treba dodati statističke podatke o površinama pod voćnjacima u FBiH. Navodi se, naime, da je u periodu 2007.-2009. pod voćnjacima u FBiH bilo 43.000 ha, a u 2010. i 2011. godini 44.000 ha⁴¹. Međutim, jasnu i tačnu sliku voćarstva na području FBiH nije moguće steći na osnovu statističkih podataka nego ekspertskom analizom, jer se, zbog niza objektivnih razloga, zvanični statistički podaci o površinama, proizvodnji i prinosima značajno razlikuju od stvarnog stanja u voćarstvu FBiH.

Prema tradicionalnom konceptu u FBiH, proizvodnja voća je organizovana na bazi regija u kojima se odvijala. Ključni kriterij za definisanje područja u kojima se može gajiti određena kultura voća prvenstveno su bili: klimatski uslovi, te vrijeme sazrijevanja, odnosno prispijevanje na tržište. Međutim, u posljednjim godinama dolazi do značajnih promjena u pristupu, te se kao primarni cilj postavlja ukupni razvoj privrede, povećanje zaposlenosti i osiguravanje novih izvora prihoda.

Na području FBiH gaji se veliki broj voćnih vrsta umjerenog klimata, odnosno jabučastog, koštičavog i jagodastog voća. Plodovi jezgrastog voća se uglavnom se sakupljaju sa stabala nastalih u prirodnim populacijama. Iz grupe jabučastog voća na području FBiH dominira jabuke i kruške, kako domaćih i odomaćenih genotipova, tako i kultivisanih varijeteta, pri čemu se može razlikovati tradicionalni i moderni sortiment. Najveće količine proizvedenih plodova jabuke i kruške na području FBiH odlaze za potrošnju u svježem stanju. Plodovi voća koje ne zadovoljavaju standardne stonog voća se prerađuju, uglavnom u sokove ili alkoholna pića.

U grupi koštičavog voća na širem području FBiH gaje se: šljiva, breskva, trešnja, višnja i kajsija, dok su nektarine zastupljene uglavnom u njenom južnom dijelu. U svim grupama koštičavog voća dominiraju kultivisani varijeteti, osim za šljivu i trešnju gdje se u znatnoj mjeri, posebno u određenim regijama, praktikuje proizvodnja domaćih i odomaćenih sorti ove vrste. Šljiva je kultura iz ove grupe koja se najmasovnije uzgaja na području FBiH. Kako je najveći problem u proizvodnji šljive virusno oboljenje poznato kao *šarka*, sve je više sorti koje se uvode u proizvodnju sa preporukom otpornosti ili tolerantnosti na istu. Glavnina plodova koštičavog voća sa područja FBiH na tržište se plasira kao svježa roba na domaće tržnice, ili se, nakon adekvatnog procesa pothlade, plasira na inostrano tržište. Velike količine šljive proizvedene na području FBiH odlaze na preradu, na prvom mjestu za proizvodnju rakije, koja u pojedinim regijama predstavlja jedan od glavnih proizvoda, te na sušenje.

Iz grupe jagodastog voća na području FBiH uzgaja se najveći broj vrsta koje su tradicionalno prisutne, ali onih čija je proizvodnja u FBiH novijeg datuma. Najzastupljenije tradicionalne vrste jagodastog voća u komercijalnoj proizvodnji na području FBiH, su: jagode maline i kupine, ribizle i borovnice. Posljednjih godina na tržištu se pojavljuju plodovi i sadni materijal vrsta jagodastog voća, čija se komercijalna proizvodnja organizuje u neposrednoj blizini lokacija na kojima one egzistiraju u prirodnim populacijama, te druge voćne vrste za koje u FBiH ne postoji tradicija u proizvodnji. Među njima su najčešće borovnice, drijenak, šipak, goji, zohva, trnjina, aronija, sibirski kivi, lingonberi,

---

⁴¹ Federalni zavod za statistiku: Statistički godišnjak/ljetopis Federacije BiH – 2102. godina.

honejberi, "*kamčatka*" ili "*sibirska borovnica*", pasji trn, šib. U FBiH se trenutno proizvode aronija i goji, dok se zohva, trnjina, lingonberi (tzv. sjeverna planinska brusnica), drijenjak i šipak uglavnom sakupljaju iz prirodnih populacija. Ostale vrste su tek 2012. godine uvedene u svrhu testiranja mogućnosti njihovog uzgoja na području FBiH, a u proljeće 2013. su zasnovane plantaže sibirske borovnice. Jagodasto voće ima perspektivu u području FBiH, zbog sljedećih prednosti: brz povrat uloženi sredstava, velika potražnja na domaćem i inostranom tržištu i mogućnost proizvodnje u izvansezonskom periodu i sticanja dohotka tokom čitave vegetacione sezone. Nedostataka proizvodnje jagodastog voća je potreba za angažmanom radne snage koja je relativno skupa. Ovo ne znači da FBiH treba prestatu sa proizvodnjom jabuke, kruške i šljive, nego da je njihovu proizvodnju potrebno nadopuniti proizvodnjama sa dokazanom tržišnom vrijednošću. Jagodasto voće se u FBiH uzgajaju direktno na zemljištu, ali i u kontejnerima, te u različitim tipovima poluzaštićenih prostora (visoki i niski tuneli, plastenici), i to direktno na zemljištu ili bez istog, kombinirajući različite tipove supstrata. Sezona proizvodnje samo jedne vrste voća, na primjer maline i jagode, sa kombinacijom različitih tipova i kultivara na području FBiH može se organizovati od početka šestog do polovine osmog mjeseca.

Rejonizacija voćarstva FBiH još uvijek zvanično ne postoji, ali je na terenu jasno izdiferencirana struktura proizvodnje po voćnim vrstama, te su određene regije prepoznatljiva po njima. Jasno se mogu razdvojiti područja gdje dominira proizvodnja plodova krošnjastih voćaka ili stablašica i ona gdje preovladava zastupljenost vrsta iz grupe jagodastog voća.

Regije ili zone u kojima dominira proizvodnja plodova krošnjastih voćaka su: Gradačac i Srebrenik (šljiva, jabuka, kruška); Gračanica i Čelić (šljive, kruška, kajsija); Mostar i Čapljina (breskva, trešnja, jabuka); Konjic i Prozor (jabuka, šljiva, kruška) i Ilijaš, Visoko i Breza (jabuka, šljiva, kruška, trešnja). Regije u kojima dominira proizvodnja plodova jagodastog voća su: Velika Kladaša (dvogodišnje maline, jednorodne jagode); Bužim (jednogodišnja malina); Cazin (maline, jagode, aronija, visokožbunasta borovnica); Bosanska Krupa (maline, jagode, aronija, visokožbunasta borovnica); Gornjo-Vrbaska regija: Bugojno, Gornji i Donji Vakuf, Jajce (maline, visokožbunasta borovnica); Centralna Bosna: Novi Travnik, Busovača, Kiseljak, Fojnica (jagode, dvogodišnja malina); Visoko (visokožbunasta borovnica, jednogodišnja malina); Zavidovići (dvogodišnja malina); Žepče – Željezno Polje (dvogodišnja malina, visokožbunasta borovnica); Čelić (jagode) i Sapna (dvogodišnja malina). Postoje određena područja, na kojima su vrste iz obje grupe zastupljene u različitim obimima. To su regije Goražda Maglaja, Olovoa i Živinica.

4.2.4.1. Proizvodnja voćnog sadnog materijala

Stanje u proizvodnji sadnog materijala voća u FBiH je nezadovoljavajuće. U postratnom periodu formiran je veći broj manjih rasadnika bez potrebne infrastrukture za proizvodnju kvalitetnog sadnog materijala. Osim registrovanih rasadnika, ovom proizvodnjom se bavi i veliki broj neregistrovanih proizvođača koji na tržište plasiraju "neprovjereni" sadni materijal. Najveća proizvodnja sadnog materijala zabilježena je u 2010. godini, kada je proizvedeno 9.569.566 sadnica, dok je najmanja proizvodnja registrovana 2007. godine u iznosu od 4.434.212 sadnica⁴². Proizvodnja sadnog materijala pokazuje trend rasta, sa izvjesnim oscilacijama. Obim proizvodnje u 20 registrovanih rasadnika u FBiH nije dovoljna da bi zadovoljila potrebe domaćeg tržišta, te se sadni

⁴² Izvori: Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni agromediteranski zavod Mostar

4: Poljoprivredna proizvodnja

materijal uvozi, a sortiment često ne odgovara podneblju u BiH. U rasadnicima u FBiH se proizvode sadnice svih vrsta kontinentalnog i nekih vrsta južnog voća (nar, smokva, maslina, mandarina, itd.).

Proizvodnja sadnog materijala u FBiH regulisana je Zakonom o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja ("Službeni glasnik BiH", broj 3/05,) i Zakonom o priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednog i šumskog bilja ("Službene novine Federacije BiH", broj 31/00). U skladu sa zakonskim propisima, na području FBiH ovlaštenje za obavljanje stručnog pregleda i nadzora nad proizvodnjom sadnog materijala imaju Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo i Federalni agromediteranski zavod Mostar. Sve proizvedene voćne sadnice i lozni kalemovi spadaju u kategoriju "standardni sadni materijal".

Razlog za slabost domaće rasadničke proizvodnje je nepostojanje naučno-stručno utemeljenih oplemenjivačko-rasadničarskih programa usmjerenih na usklađivanje sa evropskim rasadničarstvom. Potrebno je uskladiti zakonske regulative sa EU regulativom, te trajno riješiti pitanje matičnjaka sorata i podloga, kao i čuvanja osnovnog i autohtonog sadnog materijala.

4.2.5. Organska i integralna biljna proizvodnja

Organska poljoprivreda u BiH je počela da se odvija 2001. godine sa realizacijom prvih međunarodno finansiranih projekata. Startalo se sa 48 ha, a u 2011. godini, prema podacima certifikacijskih kuća, ukupna površina pod organskom proizvodnjom (certificirana i u konverziji) bila je 681 ha. Ovu površinu činile su 92 organske farme (36 certificiranih i 56 u konverziji), uglavnom sa proizvodnjom žita, povrća i ljekovitih biljaka. Sakupljanje ljekovitih biljaka i šumskih plodova sa organskim certifikatom vrši se sa oko 365.000 ha. U FBiH postoje uslovi za mnogostruko povećanje površina i obima organske poljoprivredne proizvodnje.

Statistika za sada ne prati ovaj vid proizvodnje. Pored toga, nema registra organskih proizvođača na nivou FBiH, niti zakona o organskoj proizvodnji. Izvoz je uglavnom vezan za čajeve, suhe gljive i suho divlje voće, a u 2011. godini vrijednost izvoza organskih proizvoda (sa OK certifikatom) iz BiH je iznosila 2,34 miliona eura (interni podaci OK certifikacijske kuće).

I integralna proizvodnja se u BiH javila se kao rezultat međunarodnih projekata. Nova verzija GlobalGAP standarda (Verzija 4) se kod certificiranih proizvođača primjenjuje od 1. januara 2012. U BiH je 2012.⁴³ godine prema GlobalGAP bilo certificirano 537 proizvođača sa slijedećim približnim udjelima proizvodnji: krastavac i krastavac kornišon – 29%, šljiva – 20%, jabuka – 17%, malina – 15%, paradajz – 10%, i paprika – 9%. Za šire uvođenje ove proizvodnje neophodno je sprovesti niz mjera među kojima su najvažnije: zakonsko regulisanje protokola proizvodnje, edukacija proizvođača i savjetodavaca i uspostava sistema kontrole i certifikacije.

4.3. Vinogradarstvo

Vinogradarstvo FBiH je u ratu 1992.-1995. pretrpjelo višestruke štete koje se procjenjuju na oko 2 miliona čokota vinskih i 1,5 milion čokota stonih sorti vinove loze. Ovo je glavni razlog za smanjenu proizvodnju i vinskog i stonog grožđa u odnosu na predratni period. Intenzivnija obnova u vinogradarstvu počinje oko 2000. godine sa podizanjem novih zasada i vinskih i stonih sorti. Prema

---

⁴³ Prema podacima projekta FARMA

podacima Federalnog Agromediteranskog zavoda iz Mostara (FAMZ)⁴⁴ zvanični statistički podaci o površinama pod vinogradima, te proizvodnji i prinosu značajno odstupaju od stvarnog stanja (Prilog – Tabela P-4.12.).

U okviru projekta "Katastar vinograda BiH" FAMZ je prikupio prve realistične informacije o površinama pod vinogradima u Hercegovini. Prema ovom izvoru, ukupna površina pod vinogradima (dijelu Hercegovine koji pripada FBiH) je 3.250 ha. Računajući i dio Hercegovine koji pripada Republici Srpskoj, ukupna vinogradarska površina je podijeljena na više od 14.200 parcela, prosječne površine 0,25 ha što se uklapa u opštu fragmentiranost cjelokupne poljoprivredne proizvodnje u FBiH. Kretanja površine pod vinogradima i strukture površina prema entitetima u periodu 2005.-2011. godine je predstavljena u Tabeli P-4.13. (Prilog). Tokom zadnje decenije i na području Sjeverne Bosne, u inače rejoniziranim vinogradarskim područjima, zasnivaju prvi ozbiljniji vinogradi sa kvalitetnim sortimentom, čija ukupna površina za sada ne prelazi nekoliko desetina hektara.

U sortnoj strukturi vinograda na kojima se proizvode vinske sorte, dominiraju bijele sorte (71%). Među njima je najzastupljenija *Žilavka* sa oko 55% učešća. Među crvenim su najzastupljenije sorte: *Vranac i Blatina*, sa nešto površina pod *C. Sauvignonom, Merlotom i Trnjkom*. Procjene govore da je u BiH u 2011. godini proizvedeno 10,2 miliona kg crnog i 12,4 miliona kg bijelog vinskog grožđa⁴⁵. Od ukupne procijenjene površine pod vinogradima, registriranim proizvođačima vina pripada 1.583,50 ha ili 45,24 %, uključujući 260 hektara stonog grožđa. Preostalih 1.916,50 ha (54,76 %) odlazi na sivo tržište ili ličnu konzumaciju vina. Podjela između neregistrirane i registrirane proizvodnje grožđa i vina odražava dvostruku strukturu sektora u BiH, sa jedne strane 40% sektora je pod profesionalnom organizacijom i upravom, dok je 60% sektora organizirano u vidu stalne ili polustalne proizvodnje za ličnu upotrebu i prodaju na lokalnom tržištu. Dalji razvoj sektora mora uzeti u obzir ovakvu strukturu.

Prije rata 1992.-1995. materijalu za sadnju vinove loze je poklanjana nedovoljna pažnja. Posljedica zanemarivanja potrebe za kvalitetnim materijalom za sadnju je dvostruka: sa jedne strane danas postoji mješavina različitih sorti koja nije optimalna za karakteristike tla BiH, a sa druge strane kvalitet proizvedenih sadnica je nizak. Potražnja za materijalom za sadnju u BiH iznosi oko 400.000 – 600.000 sadnica godišnje, od čega se oko 50% (nekih 250.000) proizvodi u BiH. Ostatak se uvezi, dominantno iz Srbije. U ovom segmentu podsektoru vinogradarstva je posebno potrebna institucionalna i regulatorna podrška.

4.4. Ostale proizvodnje

4.4.1. Ribarstvo

Akvakultura je jedan od najbrže rastućih svjetskih sektora u proizvodnji hrane animalnog porijekla (63,6 miliona tona 2011. godine). Prema podacima FMPViŠ ovo je i najbrže rastući sektor poljoprivredne proizvodnje u BiH koja je u poslijeratnom periodu porasla sa 3.000 t na 7.500 t konzumne ribe. Ipak, pod uticajem globalne krize, vremenskih uslova, porasta cijene riblje hrane i teškoća u naplati potraživanja proizvodnja ribe u FBiH je ušla u fazu stagnacije.

---

⁴⁴ Analiza Federalnog agromediteranskog zavoda iz Mostara je rađena za potrebe izrade Katastra vina i predstavlja najpouzdaniji dostupan izvor podataka o trenutnom stanju vinogradarstva i vinarstva.

⁴⁵ FAMZ

4: Poljoprivredna proizvodnja

O vitalnosti sektora govore i kretanja u spoljnotrgovinskoj razmjeni. Sektor ima zavidno visok nivo pokrivenosti uvoza izvozom koji je u periodu 2008.-2011. bio preko 80%, da bi 2012. bio smanjen na oko 70% (Prilog – Tabela P-4.3.).

Ribarstvo se u FBiH zasniva isključivo na akvakulturi u okviru koje je najrazvijenija salmonikultura, odnosno uzgoj pastrmke. Proizvodnja pastrmke je organizovana u dva pravca: uzgoj konzumne pastrmke i uzgoj mlađi autohtonih salmonida za poribljavanje otvorenih voda. U 2011. godini je došlo do značajnog povećanja proizvodnje konzumne pastrmke (3.310 tona) u odnosu na period 2006.-2010., kada se proizvodnja u prosjeku kretala od 2.400 do 2.700 t⁴⁶. Najveći udio ove proizvodnje (oko 95%) čini kalifornijska pastrmka (3.100 tona), a ostatak potočna pastrmka (110 tona) i potočna zlatovčica (100 tona).

Najznačajniji proizvođači konzumne pastrmke u FBiH su tzv. punosistemske ribnjaci, sa zaokruženim procesom proizvodnje od ikre do konzumne ribe: Norfish Blagaj – Mostar (cca 600 t), RIZ Krajina Martin Brod – Bihać (cca 550 t), Riba Neretva – Konjic (cca 300 t), Salmon – Ljubuški (cca 300 t), Laks – Mostar (cca 200 t), Bugojno – Bugojno (cca 100 t) i Krupić – Prozor/Rama (cca 100 t). U FBiH postoji i veliki broj malih, tzv. "porodičnih ribnjaka" kapaciteta 20 do 30 t konzumne pastrmke godišnje. Oni su klasična tovilišta, namijenjena isključivo za proizvodnju konzumne pastrmke. Većina malih ribnjaka kapaciteta do 10 tona, nije registrovana.

Na nekim punosistemskim ribnjacima se, pored konzumne pastrmke, proizvodi i mlađ potočne pastrmke za poribljavanje otvorenih voda. Najveći proizvođači mlađi potočne pastrmke su: Riba Neretva – Konjic (cca 2.000.000 kom), Krupić – Prozor/Rama (cca 1.000.000 kom potočne pastrmke) i RIZ Krajina – Bihać (cca 200.000 kom potočne pastrmke i lipljena 500.000 kom).

Proizvodnja šarana i drugih toplovodnih riba (bijeli amur, tolstolobik, linjak) u FBiH je slabo razvijena, sa oko 50 t konzumnog šarana na malim porodičnim ribnjacima.

FBiH ima samo 24 kilometra morske obale i 1.400 ha morske površine. Iako je ovo mali prostor za uzgoj morskih proizvoda (ribe i školjke), on je još uvijek nedovoljno iskorišten. Na području Neumskog zaljeva postoje dvije farme koje se bave uzgojem morske ribe i školjki: Ancora commerce i Karaka. U marikulturi je u 2011. godini proizvedeno: 100 tona orade, 80 tona lubina, 50 tona dagnji i 20 tona kamenica.

Ribolov, odnosno ulov morske i slatkovodne ribe je gotovo zanemarljiv. Ribolov se obavlja neorganizovano i pojedinačno a ulov se neregistrovano prodaje na lokalnom tržištu.

Sektor karakteriše efikasna i horizontalna i vertikalna saradnja u lancu vrijednosti proizvodnje i dorade ribe. Lanac je organiziran od grupe većih proizvođača koji od manjih i porodičnih ribnjaka otkupljuju ribu po potrebi, dorađuju je i plasiraju na BiH i inotrižište. "Norfish" je lider u sektoru i koordinira aktivnosti ostalih ribogojilišta u smislu zadovoljavanja zahtijeva EU i dobivanja odobrenja za izvoz ribe. Ovaj sektor je pokazao kako odgovorni i organizovani proizvođači mogu da prevaziđu slabosti državne administracije i izađu na zahtjevno EU tržište. Za sada ne postoje dovoljni kapaciteti za punu preradu ribe (sušenje, proizvodnja fileta i sl.). Kao i kod znatnog broja drugih sektora, najslabija karika lanca vrijednosti je veza sa veletrgovinom i maloprodajom.

---

⁴⁶ FMPVŠ, 2013.

4.4.2. Pčelarstvo

I pored izvrsnih prirodnih uslova (povoljni klimatsko-vegetativni uslovi, vrliki broj raznovrsnih biljnih vrsta, značajna površina pod šumskim pokrivačem, prostrana kraška područja) pčelarstvo u FBiH nije na nivou na kojem bi moglo biti. U periodu 2003.–2012. ipak se bilježi rast proizvodnje meda za oko 65% (Prilog – Tabela P-4.14.), što je rezultat povećanja broja košnica (za oko 51%) i blagog rasta prosječne proizvodnje meda po košnici (oko 8%). S obzirom da samo 0,2% proizvođača ima više od 300 košnica, 1% ima od 201 do 300 košnica, 11% 100 do 200 košnica, 35,6% proizvođača ima od 51 do 100 košnica, a 52,2% ima manje od 50 košnica⁴⁷, pčelarstvo je još uvijek, pretežno, izvor dodatnog prihoda. Procjenjuje se da se samo 30% proizvedenog meda plasira kroz oficijelne kanale dok većina proizvođača med prodaje direktno kupcima⁴⁸. Mali proizvođači ovako postižu više cijene, a zbog malih količina meda nemaju problema sa njegovom prodajom. Oni med prodaju i preko asocijacija pčelara. U FBiH djeluje nekoliko prerađivača meda ("Medicom" Grude, "Medprom" Cazin, PZ "Api Med" Sanski Most, "Solidmed" Živinice) otkupljuju od manjih proizvođača i vrše obaveznu kontrolu (rezidue pesticida i drugo), pakovanje i plasman meda na tržište. Asortiman pakovanja meda je ograničen (obično tegle od 700 g), a izgled uglavnom neatraktan. Nivo iskorištenja drugih pčelinjih proizvoda je vrlo nizak.

Niska produktivnost po košnici, kao i variranje prinosa, ukazuju na nizak nivo znanja i vještina proizvođača, ali i probleme u vezi sa održavanjem zdravlja i kondicije pčela. Neefikasan transfer znanja i tehnologije obeshrabruje proizvođače u povećanju broja košnica. Oko 80% supstrata za prehranu pčela, i većina ostalih inputa neophodnih za ovu proizvodnju se uvozi⁴⁹.

Organska proizvodnja pčelinjih proizvoda u BiH je u začetku. Samo pet pčelara je ispoštovalo uslove koji propisuje Organska Kontrola (BiH certifikacijsko tijelo za organsku proizvodnju).

U FBiH ne postoji zakon o pčelarstvu. Jedini propis koji sadrži uredbe o pčelarstvu je novi Zakon o stočarstvu. Po njegovom usvajanju potrebno je na snagu staviti Pravilnik o pčelarstvu koji će definirati uvjete za bavljenje pčelarstvom, razmnožavanje pčela, lokacije pčelinjaka, pašu pčela i njihovu selidbu, uspostavljanje katastra pčelinje paše, prodaju pčela, matica i pčelinjih proizvoda i uspostavljanje registra košnica i pčelara. Postojeće kontrolne laboratorije su malobrojne i ne vrše potpune analize potrebne za izvoz meda.

BiH ima izuzetne šanse ako svoju proizvodnju meda usmjeri na proizvodnju i izvoz visokokvalitetnog monofloralnog meda i prema malim segmentima atraktivnih tržišta (organska proizvodnja, fair-trade i sl.)⁵⁰. Potrebno je proširiti asortiman proizvoda i inovirati nastup na tržištu. Većina stručnjaka preporučuje jačanje "nacionalnog BiH brenda", a ne regionalno brendiranje. Za promociju na ino-tržištu bilo bi od izuzetne važnosti da BiH što skorije postane članica internacionalnog udruženja Apimondija.

4.4.3. Proizvodnja cvijeća i ukrasnog bilja

Proizvodnja ukrasnog bilja i rezanog cvijeća je prvobitno bila vezana za otvorene prostore submediteranske Hercegovine, u kojemu su zatim uspostavljeni i zatvoreni proizvodni pogoni.

⁴⁷ FMPVŠ, 2013.

⁴⁸ FARMA, 2011, 2012.

⁴⁹ FARMA, 2012.

⁵⁰ FARMA, 2012.

4: Poljoprivredna proizvodnja

Početakom 1990-ih godina zbog rata dolazi do zastoja u proizvodnji, a poslijeratna obnova proizvodnje je usporena zbog neodgovarajuće privatizacije i smanjenja tržišta. U FBiH se potrebe za ukrasnim biljem danas većinom podmiruju uvozom.

Obnovljena proizvodnja u FBiH je skoncentrisana u općinama Sarajevo, Tuzla, Gradačac i Visoko, te osobito na prostorima Mostara, Ljubuškog i Čapljine. Od prijeratnih kapaciteta do sada je obnovljeno oko 5,5 ha staklenika na Buni (Mostar) i 5,5 ha staklenika u Klepcima (Čapljina), gdje se kombinirano uzgaja povrće i cvijeće, što čini samo 30% predratnih potencijala, i nije dovoljno za značajniju proizvodnju.

Jedini značajni, trenutno aktivni, segmenti unutar sektora cvijeća i ukrasnog bilja u BiH su: rezano i sezonsko cvijeće i neke vrste ukrasnog drveća i grmlja. Donedavno su poslovala samo tri proizvođača rezanog cvijeća u FBiH: Staklenici Čapljina (gerber i ruža); Apro-florami, Buna kod Mostara (ruže) i Vrtlarija Šarić, Livno (ljiljan, gladiole i krizanteme). Proizvodnja sezonskih jednogodišnjih i dvogodišnjih presadnica za parkove, vrtove, balkone i terase je razvijenija i raširenija nego proizvodnja rezanog cvijeća. Glavni registrirani proizvođači sezonskih ukrasnih presadnica su Nerium – Ljubuški, Mediteranka – Mostar, Bemiko – Sarajevo i javno preduzeće JKP Park, Sarajevo. Teško je prikupiti podatke ili procijeniti ukupnu domaću proizvodnju sezonskog cvijeća, jer ima mnogo neregistriranih proizvođača. Ukrasno drveće i grmlje uglavnom proizvode javne firme koje održavaju javne zelene površine. Postoji potencijal u ovom segmentu, ali je tržište trenutno ograničeno. Lončanice se trenutno ne proizvode u BiH i 100 % se uvoze.

Ukrasno bilje se najvećim dijelom uzgaja na porodičnim gazdinstvima, ali, zbog neodgovarajuće opremljenosti objekata zaštićenog prostora za savremenu proizvodnju, rascjepkanosti i nespecijaliziranosti, domaći proizvođači ni kvalitetom niti količinom i asortimanom ne mogu konkurirati inostranoj ponudi. Ukupne proizvodne površine pod cvijećem i ukrasnim biljem u FBiH u periodu 2007.-2012. kretale su se od oko 159 ha (2007. i 2009. godina) do oko 176 ha (2008. godina). Veliki problem za cjelokupni sektor je nedostupnost inputa, a posebno sjemena, sadnog materijala i adekvatnih zaštitnih sredstava. Svi ovi inputi se u potpunosti uvoze, pa je tako sektor u potpunosti ovisan od uvoza. Uz obnavljanje kapaciteta, ovoj proizvodnji bi doprinijelo i marketinško organiziranje privatnika u cvjećarska udruženja i udruge kakve ima Zapadna Evropa (Italija i Francuska). To je najkraći put rješavanja problema ove visokodohodovne i inovacijski zahtjevne proizvodnje, sa velikim kapacitetom za upošljavanje stanovništva. Kod cvjećarstva kao dodatne djelatnosti, obiteljski kapaciteti mogu biti oko 500 ili nešto više m², a za punu uposlenost obitelji ne bi trebali biti manji od 1.000 m² proizvodnog prostora.

4.4.4. Ljekovito i samoniklo bilje

FBiH raspolaže velikom raznovrsnošću ljekovitih biljnih vrsta. Od ukupno 160 matičnih ljekovitih biljnih vrsta, 49 je privredno važnih, 7 rijetkih, 9 ugroženih i 7 zaštićenih⁵¹. U sektoru MAP (*Medicinal and aromatic plants*) u FBiH dominira tradicionalno sakupljanje. Broj porodica koje su angažovane na sakupljanju u BiH se procjenjuje na 50.000 porodica, od kojih je približno 3.000 organizovano od strane oko 50 poduzeća koja se bave otkupom ljekovitog bilja⁵². Godišnje se, prema procjenama, sakupi od 1.500 do 9.000 tona sušenog bilja⁵³. U izvozu dominiraju privredno važne ljekovite biljne

⁵¹ Studija Identifikacija ljekovitih biljnih vrsta u F BiH – Agromediterranski fakultet Mostar

⁵² Razvoj herbalnog sektora u F BiH – Udruženje građana za ljekovito bilje F BiH, 2012

⁵³ FARMA, 2010.

vrste kategorije I⁵⁴. U posljednje vrijeme kompanije koje se bave otkupom problema da nabave sirovinu zbog smanjenog interesa sakupljača (prema anketi 60% sakupljača misli da nisu dobili fer cijenu za svoje proizvode⁵⁵) i postajanja crnog tržišta, te zbog niza administrativnih prepreka vezanih za dobijanje dozvola za sakupljanje bilja.

Proizvodnja kultivisanog ljekovitog bilja je uspostavljena na oko 180 ha, sa najvećim učešćem melise, lavande i nevena. Potražnja na svjetskom tržištu raste, posebno za artičoke, neven, heljdu, valerijanu i sl.

Grupa otkupljivača ljekovitog bilja nastoji da doda vrijednost ovim proizvodima proizvodeći različite vrste čajeva, kozmetike i esencijalnih ulja. Uglavnom se radi o preradi plantažno uzgajanih ljekovitih biljnih vrsta (matičnjak, smilje, kadulja, lavanda, lovor) i igličastog zimzelenog drveća (iglice bora, jele i smrče) destilacijom u eterična ulja.

Statistika ne prati sektor sakupljanja i uzgoja ljekovitog i aromatičnog bilja. Prema nekim istraživanjima godišnji izvoz ovog sektora premašuje 12 miliona KM⁵⁶. Podaci *Organske kontrole* govore da je vrijednost izvoza organskog sektora (čijih se oko 95% odnosi na MAP) u 2011. Iznosila 1,9 miliona EUR. BiH izvoz samoniklog organski certificiranog bilja zauzima 5% EU tržišta ovih proizvoda⁵⁷.

Iako ima veliki značaj sektor je administrativno slabo uređen. Zakonodavstvo i propisi koje se odnose na zaštitu okoliša i korištenje prirodnih resursa temelje se na smjernicama za dobru poljoprivrednu praksu. Regulativa koja uređuju ovu oblast je donesena na nivou FBiH, ali nedostaje efikasna inspeksijska služba, koja će smanjiti crno tržište i pretjeranu berbu zaštićenih i ugroženih vrsta. Institucije uključene u MAP sektor uglavnom su na nivou nevladinih organizacija koje objedinjava Udruženje građana za ljekovito bilje FBiH.

4.4.5. Nekonvencionalne proizvodnje

Nekonvencionalne poljoprivredne proizvodnje za sada nemaju značajniju privrednu i razvojnu ulogu u FBiH, iako za to postoje određeni potencijali. Treba spomenuti mali broj proizvođača japanskih prepelica i jednu farmu kanadskih kuna. Redovno se vrši sakupljanje puževa sa ljušturuom iz prirodne populacije i prema nekim procjenama prosječno se godišnje isporuči 90 tona puža sa ljušturuom. Inicijalna ulaganja za uzgoj puževa inače su relativno niska, posao ne iziskuje veliki fizički napor, a tehnologija proizvodnje je poznata. Bez obzira na ovo, tri ranije formirane farme uzgoja puževa u FBiH su ugašene i za sada nema daljih inicijativa niti interesa za ovom proizvodnjom. Kuničarstvo je zbog nedostatka tradicije i neizgrađenih navika u potrošnji slabo zastupljeno i nema karakter robne proizvodnje, a slično je i sa nešto drugih nekonvencionlanih proizvodnji.

4.5. Stanje poljoprivredne mehanizacije

Stanje poljoprivredne mehanizacije u FBiH i dosadašnja ulaganja uglavnom su obilježena sanacijom ratnih devastacija mašinskog parka i socijalnim programima nabavke sitne mehanizacije. Procjenjuje

---

⁵⁴ Crvena knjiga faza I – Agromediterranski fakultet Mostar

⁵⁵ Razvoj herbalnog sektora u FBiH – Udruženje građana za ljekovito bilje F BiH, 2012.

⁵⁶ FARMA, 2010.

⁵⁷ ITC, 2007.

4: Poljoprivredna proizvodnja

se da je prijeratni broj od 92.170 motokultivatora i traktora u BiH smanjen na oko 60.000. Obradiva površina po jednom traktoru i motokultivatoru je zbog smanjenja broja mašina povećana sa oko 11 ha 1991. godine na oko 17 ha, a kod žitnih kombajna opterećenost se povećala sa 174 ha iz 1991. godine na 320 ha. Slična je situacija je i sa priključnim oruđima. U FBiH unatoč brojčane zastupljenosti, postoji veoma nizak nivo iskorištenja amortizacionog vijeka, gdje je za kategorije jednoosovinskih traktora snage 5kW utvrđeno svega 14,6%, 7kW – 17,8%, 9kW - 20,0%, dok je za kategorije dvoosovinskih traktora snage 26kW iznosio 40,9% i kategorije 33kW 50,0%. Dakle, radi se o niskoj iskorištenosti i uskoro se može očekivati problem zastarijevanja mašina. U prioritete zadatke treba uključiti najmanje sljedeće:

- Rad na donošenju i implementaciji zakonskih i podzakonskih akata kojima se reguliše pitanje poljoprivredne mehanizacije. Posebnu pažnju posvetiti izradi započetog pravilnika kojeg zahtijeva član 70. stav 2. Zakona o poljoprivrednom zemljištu i implementaciji Pravilnika o uređajima za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava, koji je u proceduri usvajanja u Vjeću Ministara BiH.
- U saradnji sa drugim ministarstvima treba raditi na rješavanju problema registracije poljoprivrednih traktora i prikolica. Dosadašnja praksa da se prikolice registruju odvojeno od traktora po tonaži nije prihvatljiva, iz razloga što je cijena veća od registracije traktora, a njihovo prisustvo na saobraćajnicama je manje od traktora.
- Podsticati opremanje i akreditaciju laboratorija za kontrolu poljoprivrednih mašina.
- Razvijati organizacione forme koje će podsticati veći stepen iskorištenja mašina i pružanje usluga rada.

5. PREHRAMBENA INDUSTRIJA

Prehrambena industrija FBiH se razvila na temeljima skoro u potpunosti opustošene prehrambene industrije SR Bosne i Hercegovine, koja je skupa sa ostatkom sektora pretrpjela ratne štete od preko 4 milijarde EUR⁵⁸. Početkom zadnjeg desetljeća XX stoljeća, prehrambena industrija je ukupnom BNP doprinosila sa oko 4%.

Obnova prehrambene industrije je djelimično oblikovana procesom privatizacije koji je tekao vrlo sporo i još uvijek nije završen. Prehrambena industrija, kako se i vidi na Grafikonu P-5.1. (Prilog) nije bila pretjerano uspješna u privlačenju stranih direktnih investicija (SDI). U periodu 2007.-2011. SDI su ukupno povećane za 47,14%, a u prehrambenoj industriji za 11,45%. Niska atraktivnost sektora za SDI može imati dalekosežne posljedice za unapređenje njegovih performansi, jer one ne obezbjeđuju samo, toliko potreban kapital, nego i transfer znanja, jačanje kapaciteta sektora u smislu inoviranja, modernizacije proizvodnje i "otvaraju vrata" inostranih lanaca snabdijevanja za domaće kompanije, te značajno jačaju izvoznu sposobnost sektora.

U periodu 2005.-2012. vrijednost outputa prehrambene industrije FBiH je porasla za oko 35%, sa zabrinjavajućim usporavanjem krajem perioda. Do kontrakcije (za oko 2,4%) je došlo 2010. godine da bi u 2011. godini došlo do slabog oporavka, a u 2012. do ponovne kontrakcije outputa za nešto više od 4%.

Tabela 30 - Vrijednost outputa prehrambene industrije u FBiH i BiH (2005.-2012.)

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Index 2011/05
BiH	1.117	1.267	1.437	1.653	1.655	1.952	1.974	n/a	176,7
FBiH	771	850	913	1.059	1.098	1.072	1.084	1.038	140,6
% udio FBiH	69,0	67,0	63,5	64,0	66,4	54,9	54,9	n/a	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku

Od ukupnog broja registriranih preduzeća u okviru prehrambene industrije FBiH je u 2008. godini 72,2% njih bilo mikro, 19,7% mala, 6,3% srednja, a samo 1,8% velika preduzeća⁵⁹. Tokom perioda 2006.-2010. broj preduzeća porastao je za nešto više od 2%, sa povećanjem broja zaposlenih od oko 3%. Najveći broj uposlenih u prehrambenoj industriji FBiH, njih 39% je zaposleno u velikim preduzećim, zatim 30% u srednjim, 20% u malim, te oko 11% u mikro preduzećima⁶⁰. Instalirani kapaciteti prehrambene industrije u FBiH predstavljeni su u Prilogu (Tabela P-5.1.).

Veliki problem prehrambene industrije FBiH je izuzetno nizak stepen iskorištenja kapaciteta. Najniži stepen iskorištenja kapaciteta je u proizvodnji vina i preradi voća i povrća (ispod 30%), te proizvodnji mineralnih voda, vafla i keksa. Najviši stepen iskorištenja instaliranih kapaciteta je u proizvodnji cigareta (71%), a niti u jednoj drugoj grani nije veći od 55%.

Prehrambena industrija FBiH nije specijalizirana, jer samo nekoliko djelatnosti imaju učešće u ukupnom outputu veće od 10% (za 2012. godinu proizvodnja mineralne vode i osježavajućih pića

⁵⁸ IMF, 1996

⁵⁹ AFIP, 2010

⁶⁰ AFIP, 2010

19,6%, proizvodnja proizvoda od mesa i mesa peradi 16%, proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda oko 12%, proizvodnja mlinarskih proizvoda oko 11%) -Tabela P-5.2. (Prilog). Samo sedam djelatnosti (naprijed pobrojane i proizvodnja duhaskih proizvoda, konzerviranje mesa, proizvodnja piva) stvaraju 80% ukupnog outputa prehrambene industrije FBiH. U periodu 2005.-2012. izuzetan rast su doživjele proizvodnja stočne hrane, prerada čaja i kafe, te proizvodnja dvopeka i keksa (stopa rasta preko 100%), dok su proizvodnje mineralne vode i osvježavajućih pića, začina, mlinarskih proizvoda, proizvoda od mesa i mesa peradi i proizvodnja i konzerviranje mesa imale intezivniji rast od prosjeka sektora (stopa rasta preko 50%). Vrijednosti outputa su smanjene u preradi duhana (neznatno), proizvodnji ostalih prehrambenih proizvoda i proizvodnji i konzerviranje mesa peradi i zečijeg mesa (nešto manje od petine), proizvodnji piva (za četvrtinu), proizvodnji sladoleda i smrznutih smjesa, proizvodnji sokova od voća i povrća (skoro za polovinu), te preradi i konzerviranju povrća i voća (više od 60%). Dodatno zabrinjava i kontrakcija ukupnog outputa koja se desila 2012. U ovoj godini je došlo do značajne kontrakcije prihoda u proizvodnji kakaa i čokolade i proizvodnji sladoleda (za oko 45%), duhana (za oko 18%), mlijeka i mliječnih proizvoda (za oko 13%), te vina i piva, mlinarskih proizvoda i kruha i peciva.

Prehrambena industrija FBiH ima vrlo tradicionalan asortiman proizvoda. Vrlo malo se ulaže u inoviranje asortimana i prilagođavanje zahtjevima sofisticiranih tržišta. Izgled proizvoda, veličina pakovanja, kao i komunikacija na tržištu nisu prilagođeni potrebama modernog kupca i značajno su lošiji u odnosu na regionalne lidere. Kompanije polažu malo pažnje na aspekte proizvoda koje kupcu štede vrijeme, omogućavaju mu jednostavniju upotrebu i čuvanje proizvoda. Ovo je jedan od najznačajnijih razloga niske konkurentnosti prehrambene industrije FBiH. Činjenica da od ukupno 608 registriranih samo 97 kompanija ima apliciran standard ISO 22000, samo 21 kompanija ima apliciran HALAL standard, te samo 6 njih ima apliciran standard ISO 14000 potcrtava ocjenu da su kompanije domaćeg prehrambenog sektora manje tržišno, a više proizvodno orijentirane. To snižava njihov kapacitet da unapređuju konkurentsku poziciju na tržištu i ukazuje na manjak znanja u oblasti marketinga, sistema kvaliteta i generalno upravljačka znanja i vještine.

Lanac vrijednosti prehrambene industrije je on neefikasan, odnosno i vertikalna i horizontalna koordinacija (kooperacija) su na vrlo niskom nivou i zbog toga kompanije ne mogu "uživati" prednosti eksterne ekonomije obima (laka dostupnost informacija o tržištu, zajednički nastup na ino-tržištima, transfer tehnologija i sl.). Horizontalna koordinacija na nivou prehrambene industrije skoro da i ne postoji. Kompanije nisu spremne proslijediti, razmijeniti ili uvažiti čak ni podatke o svom poslovanju i kapacitetima. Upravo zbog toga BiH (i FBiH) kompanije djeluju na ograničenom segmentu domaćeg tržišta te (F)BiH kompanije konkurišu jedna drugoj, dok su vrlo atraktivni segmenti domaćeg tržišta skoro pa prepušteni ino-proizvođačima.

Vertikalna koordinacija postoji samo između primarne proizvodnje i prehrambene industrije. Djelatnosti prehrambene industrije FBiH prema porijeklu sirovina se mogu podijeliti u dvije grupe: (i) one koje sirovinu nabavljaju na BiH tržištu (mljekarska industrija, prerada voća i povrća, proizvodnja mineralne vode, proizvodnja vina i (ii) one koje svoju sirovinu uvoze (proizvodnja piva, duhanskih proizvoda, proizvodnja osvježavajućih pića i sokova, konditorska i mlinska industrija i, ono što posebno zabrinjava, prerada mesa). Kompanije sirovine od proizvođača obično otkupljuju na ugovornoj bazi. Pošto ne postoje uhodani kanali otkupa poljoprivrednih proizvoda, kompanije ulažu velike napore da organizuju otkup i obezbijede sigurno snabdjevanje u pogledu i količine i kvaliteta sirovine. Ovo kompanijama stvara probleme kod obezbjeđenja pune sljedivosti u proizvodnji. Zbog visokih transakcijskih troškova pri otkupu sirovina na BiH tržištu kompanije su motivisane da kupuju sirovine iz uvoza. Ovo je ozbiljna prijetnja daljem razvoju i poljoprivredne proizvodnje, ali i prehrambene industrije.

Na konkurentnost prehrambene industrije utiče i nerazvijenost komplementarnih industrijskih grana. Tako mnoge inpute i materijale kompanije moraju uvoziti. To dodatno usložnjava poslovanje, posebno za mikro i male kompanije prehrambenog sektora. Veza između prehrambene industrije, veleprodaje i maloprodaje skoro da i ne postoji. Veliki supermarketi često kompanijama naplaćuju "ulazak" u supermarket, kasne sa plaćanjem, diktiraju cijene, te tako smanjuju mogućnost kompanijama prehrambene idustrije da ostvare značajniji povrat na uložena sredstva. Time se smanju kapacitet industrije da investira i inovira, te da unapređuje efikasnost vlastite proizvodnje i distribucije. Prema nalazima IFC studije (2013) prehrambena industrija mora ispuniti slijedeće kritične zahtjeve, koji su identifikovani od strane supermarketata: a) striktna primjena sistema kvaliteta i usuglašenost sa internacionalnim standardima, b) prilagođavanje kvaliteta proizvoda potrebama kupaca, c) obezbjeđenje dovoljne količine i stalnosti u snabdijevanju, d) konkurentne cijene, e) adekvatno pakovanje, kalibracija i označavanje proizvoda, f) pouzdanost partnerstva (sigurnost u smislu snabdijevanja i poštovanja rokova), g) unaprijeđenje profesionalizma (promijena poslovne prakse tipa "lako ćemo"), h) unaprijeđenje marketinga i komunikacije na tržištu i i) jačanje korporativnog imidža zemlje.

Prehrambena industrija FBiH se nalazi u razvojnoj fazi u kojoj mora unaprijediti sve aspekte efikasnosti poslovanja, ali i orijentiranosti ka tržištu, odnosno ka kupcima. Kada se govori o efikasnosti poslovanja, kompanije moraju biti proaktivnije u građenju i oblikovanju efikasnih lanaca vrijednosti i svih drugih vidova poslovnog interesnog povezivanja i dijeljenja informacija i resursa, te početi aktivno raditi na efikasnom transferu znanja i tehnologija. S druge strane, kompanije moraju unaprijediti svoj proizvodni asortiman, kako u pogledu obima i dostupnosti proizvodnje, tako i u pogledu sigurnosti i kvaliteta proizvoda, ali i u pogledu inoviranja i oblikovanja proizvoda prema potrebama modernog kupca. Oba ova aspekta uključuju i vođenje brige o kvalitetu okoliša, nivou emisija i nivou efikasnosti u korištenju energije, resursa i stvaranju otpada. Inoviranje asortimana neće biti moguće ako se ne stvore bliske veze sa "centrima znanja i izvrsnosti" ili ako se ne otpočne rad na izgradnji "centara znanja i izvrsnosti".

5.1. Prerada animalnih proizvoda

5.1.1. Prerada mlijeka

Mljekarska industrija je nakon rata ostvarila značajne pozitivne trendove razvoja, koji su išli ispred razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. Prerada mlijeka u mljekarama veća je za 2,7 puta u 2012. godini odnosu na 2000 godinu. Mljekarska industrija FBiH saraduje sa 11.812 farmi. Infrastruktura za otkup mlijeka pokriva više od 80% područja FBiH, mlijeko se preuzima na 740 otkupnih mjesta u 46 opština, ali velike količine mlijeka još uvijek ostaju neotkupljene.

U periodu 2000.-2005. došlo je do modernizacije i dogradnje proizvodnih kapaciteta, privatizacije državnih mljekara i pozicioniranja mljekara na domaćem tržištu. Period 2005.-2012. karakteriše dogradnja i proširenje proizvodnih programa sa novim savremenim proizvodima (niskomasni proizvodi, probiotici, sirevi tipa feta, mliječni namazi i dr.), ekspanzija izvoza mliječnih proizvoda, ulazak stranih mljekarskih kompanija i preuzimanje većih kapaciteta za preradu mlijeka, te gašenje određenog broja, uglavnom malih, mljekara. Instalirani kapaciteti prerade mlijeka u mljekarama u FBiH procjenjuju se na 250 miliona litara. U 2011./12. Godini. Oko 77,1% mlijeka prerađeno je u 4 mljekare.

5: Prehrambena industrija

Sve mljekare u FBiH su privatizirane, a četiri su u vlasništvu stranih kompanija. Strane mljekarske kompanije učestvuju u ukupnoj preradi mlijeka u FBiH sa 63%. Od 2008. godine intenzivirane su aktivnosti na uspostavljanju savremenih sistema i standarda praćenja procesa proizvodnje, kao i osposobljavanja za izvoz, tako da su 2012. godine sve relevantne mljekare imale uveden najmanje HACCP. Od 2011. godine u mljekarama FBiH intenzivirane su aktivnosti na primjeni standarda za kvalitet sirovog mlijeka u skladu sa EU praksama.

Proizvodni programi mljekara sadrže 12 grupa mliječnih proizvoda sa oko 35 tipova proizvoda. Strukturu prerade mlijeka u mljekarama FBiH čine konzumni tečni mliječni proizvodi (80,8%), sir (17%) i ostali proizvodi (2,2%). Ona je nepovoljna za dugoročni razvoj izvoza, pošto ga strukturom, naročito izvoznih proizvoda (UHT mlijeko), ograničava na regionalno tržište. Učešće trajnih proizvoda (sir, mlijeko u prahu, maslac i dr.), koji su pretpostavka daljeg razvoja izvoza na EU i šire globalno tržište, je malo (19,2%).

Proizvodni program sira orijentisan je na 3 grupe sireva: svježi, salamurni i polutvrđi/tvrđi sirevi. Asortiman tipova i pakovanja mliječno-kiselih napitaka je uzak i zaostaje za mljekarama koje izvoze u BiH. Nekoliko malih mljekara uključile su u proizvodni program neke autohtone mliječne proizvode koji imaju tradicionalni brend. Ovaj trend ohrabruje, pošto bi ovi proizvodi mogli biti jedna od razvojnih mogućnosti malih mljekara u nekim ruralnim područjima.

Iako su proizvodni program i asortiman mliječnih proizvoda posljednjih godina značajno prošireni, potražnja za nekim mliječnim proizvodima sa dodatkom vrijednosti još uvijek se zadovoljava uglavnom iz uvoza (topljeni sirevi, program slatkih proizvoda i dr.). Dok se u EU i državama sa razvijenom mljekarskom proizvodnjom sistemskom politikom kod mlijeka zasniva prvenstveno na odnosu prema trajnim proizvodima, putem kojih se regulira stabilnost razvoja primarne proizvodnje mlijeka, u FBiH sistemskom politici prema ovim proizvodnjama ne postoji. Dok se u EU i razvijenim državama tržišne i sezonske oscilacije u proizvodnji mlijeka reguliraju robnim rezervama u FBiH takva praksa ne postoji.

Tradicionalni mliječni proizvodi, naročito sirevi, predstavljaju posebno bogatstvo FBiH. Oni se proizvode na tradicionalan način, uglavnom od sirovog mlijeka, na malim porodičnim farmama. Iako je u ukupnoj preradi mlijeka zastupljena malim udjelom, ova proizvodnja ima širi značaj, naročito sa aspekta razvoja ruralnih područja. Posebno je značajno iskorištenje ovčijeg i kozijeg mlijeka kojese industrijski gotovo nikako ne prerađuje. Na području BiH su se s vremenom izdvojila tri značajna tradicionalna sira; Travnički/Vlašički, Livanjski i Hercegovački sir iz mijeha, koji predstavljaju regionalne brendove. U zadnjih 10 godina, poduzete su aktivnosti vezane za pomoć proizvođačima ovih sireva i zaštitu i valorizaciju njihovih posebnosti, ali je izostala sistemski podrška i ove korake su uglavnom poduzimale različite organizacije, pretežno strane. Danas u BiH niti jedan tradicionalni mliječni proizvod ne posjeduje niti jednu od oznaka zaštita (PDO, PGI, TSG). Osim toga, tradicionalni sirevi ne spadaju u subvencionisane proizvode.

5.1.2. Prerada mesa

Prerodom mesa se u FBiH bave 73 preduzeća, jedno veliko (više od 250 zaposlenih), 10 srednjih (51 – 250 zaposlenih), 18 malih (11 – 50 zaposlenih) i 44 vrlo malih (do 10 zaposlenih) preduzeća. Kapaciteti mesne industrije su dovoljni za preradu mesa i proizvodnju mesnih proizvoda. Dnevni kapacitet prerađivača mesa u FBiH je 5 – 30 tona, godišnji 169.000 t, a iskorištenost kapaciteta je samo 17,25%. Prerađivači mesa najvećim dijelom uvoze sirovinu (zamrznuta govedina i pileći MOM). Većina prerađivačkih preduzeća je uvela preduslovne programe (dobru proizvođačku i dobru higijensku praksu) i implementirala HACCP sistem.

U preduzećima za preradu dominiraju proizvodi od govedine, mesa peradi, manje od svinjetine, a vrlo malo od ovčijeg mesa. Neki prerađivači mesa imaju sopstvene klaonice, te pored proizvodnje prerađevina, kolju stoku i perad, te prodaju svježe i zamrznuto meso i iznutrice.

Ukupna industrijska proizvodnja mesa, mesnih proizvoda i iznutrica u FBiH je u periodu 2005.-2012. pala sa 34.591 tona na 29.342 tona. Pad proizvodnje je uzrokovan padom ukupne primarne proizvodnje svih vrsta svježeg mesa sa 10.594 tona na 4.075 tona. U 2012. godini proizvedeno je 2.540 tone teletine, junetine i govedine, 1.009 tona mesa peradi, 462 tona svinjskog mesa i 61 tona ovčijeg mesa. Najveći udio proizvodnje (85%) u prerađivačkoj mesnoj industriji se odnosi na različite mesne proizvode, koji su, u periodu 2005.-2012., zabilježili sasvim blagi rast (sa 23.664 t na 25.155 t).

U FBiH se najviše konzumira svježe meso peradi, potom meso goveda, svinja, ovaca i koza. Od mesnih proizvoda najviše se konzumiraju kobasice. Procijenjena potrošnja mesa po stanovniku u 2012. je bila 39 kg.

5.2. Dorada i prerada ratarsko-povrtnarskih i voćarskih proizvoda

5.2.1. Prerada žita

Obim industrijske proizvodnje u mlinskoj industriji u 2011. godini iznosio je 129.293 tone (brašno od pšenice ili suražice i ostalih žitarica, prekrupa i krupica od tvrde pšenice, zobi, kukuruza, riže, raži, ječma), a vrijednost prodaje 103 miliona KM⁶¹.

U okviru Žitozajednice FBiH danas egzistira desetak velikih mlinova koji godišnje otkupljuju 3.000 – 5.000 tona, (maksimalno 10.000 tona zrna). Veliki mlinovi prerađuju oko 50% zrna, a ostalo mali mlinovi, kojih prema procjenama ima 37. Kretanje industrijske proizvodnje u mlinskoj industriji u periodu od 2005. do 2011. godine dato je u Prilogu (Tabela P-4.9.). Skladištenje žita u FBiH uglavnom je vezano za postojeće mlinove. Kapaciteti skladišta variraju od nekoliko hiljada tona do 65.000 tona, što je kapacitet "Klas"-ovog silosa pšenice u Sarajevu, koji je ujedno i najveći mlin u FBiH.

Osnovne sirovine mlinske industrije se u najvećoj mjeri uvoze, te uvoz čini oko 90% ukupnog utroška sirovine. Prerađivači žita smatraju da kvalitet žita domaće proizvodnje ne odgovara zahtjevima pekarske proizvodnje, te su prisiljeni domaće žito miješati sa uvoznim⁶².

Pekare, odnosno industrija hljeba i peciva, kao i pogoni za proizvodnju kolača i brašneno-konditorskih proizvoda su često povezani sa velikim mlinovima. Mali proizvođači, pored toga, kupuju žito, odnosno brašno, od poljoprivrednika iz okruženja. Pregled industrijske proizvodnje pekarskih i brašneno-konditorskih proizvoda, te proizvodnje tjestenine u periodu od 2005. do 2011. godine dat je u Prilogu (Tabela P-4.10.). U ukupnoj prodaji prerađivačke industrije (oko 5,22 milijarde KM⁶³) proizvodnja hljeba i finih pekarskih proizvoda učestvuje sa 1,37%, a brašneno-konditorski proizvodi sa 0,46%.

5.2.2. Prerada uljarica

⁶¹Industrijska proizvodnja FBiH 2011, Statistički bilten 176.

⁶²Poljoprivredni sektor u BiH: Priprema IPARD-ove analiza sektora u Bosni i Hercegovini, GCP/BIH/007/EC, 2010.

⁶³Federalni zavod za statistiku, Industrijska proizvodnja FBiH 2011.

5: Prehrambena industrija

Jedina tvornica za prerađu uljarica i proizvodnju jestivog biljnog ulja u BiH je "Bimal" d.d., u Brčkom. "Bimal" je privatiziran 2003. godine i od tada povećava proizvodnju. Fabrika proizvodi jestivo rafinisano biljno ulje od soje, suncokreta i uljane repice (oko 80% je suncokretovo ulje). Ukupan kapacitet fabrike je 120.000 t prerađenog sirovog sjemena. Godišnja proizvodnja jestivog ulja kreće se oko 55.000 tona, sa godišnjom prerađom oko 100.000 t uljarica. "Bimal" osim jestivog biljnog ulja proizvodi oko 80.000 t proteinskih proizvoda (ostaci nakon presanja sjemenki uljarica) koji se kao dodatak za stočnu ishranu plasiraju se na domaćem tržištu. Uzgoj sirovine na području BiH nije ni blizu dovoljan za ovaj proizvodni kapacitet, tako da se oko 90% sirovina za proizvodnju jestivog ulja uvozi.

Područje uzgoja maslina je južna Hercegovina, na kojem je tokom zadnjih šest godina zasađeno oko 75.000 stabala. U FBiH za sada nema značajnijih kapaciteta za prerađu maslina, odnosno proizvodnju maslinovog ulja.

Godišnja potrošnja ulja u BiH je oko 45.000 t, odnosno oko 12 l po glavi stanovnika.

5.2.3. Prerada voća i povrća

Za razliku od ostalih grana prehrambene industrije, gdje se proizvodnja zasniva na uvoznim sirovinama, prerada voća i povrća bazirana je uglavnom na domaćoj sirovini koja je u periodu 2003.-2010. činila 92,4% prerađenog povrća i 96,77%, prerađenog voća u domaćim industrijskim kapacitetima⁶⁴. Udio uvezene sirovine u pojedinim godinama zna biti veći (u 2009. godini uvezeno povrće činilo je čak 25,3% ukupne prerade u FBiH). Ipak, veoma mali dio domaće proizvodnje voća i povrća (manje od 5%) se prerađuje. Jedan od razloga ovakvog stanja su nedovoljni i neravnomjerno raspoređeni rashladni kapaciteti. Na prostoru FBiH se nalazi 24 aktivna subjekata sa instalisanim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ukupna zapremina rashladnih kapaciteta iznosi 22.680 tona, odnosno 30.260 t, računajući i subjekte koji više ne rade⁶⁵. Ovome treba dodati značajan broj hladnjača kod veletrgovaca i proizvođača voća i povrća kapaciteta ispod 200 tona. Raspoloživi rashladni kapaciteti za svježe voće i povrće su nedovoljni ako se ima u vidu da je ukupna statistički registrovana proizvodnja voća i povrća na prostoru FBiH nešto ispod 500.000 tona. Najveći dio ove proizvodnje koristi se za stonu potrošnju, a kvalitet plodova je u periodu od berbe do potrošnje potrebno osigurati čuvanjem u hladnjačama (kontrolisana i normalna atmosfera) sa integrisanim linijama za pripremu i doradu. Samo dvije firme posjeduju mogućnost čuvanja voća i povrća u kontrolisanoj atmosferi ukupnog kapaciteta 1.980 tona⁶⁶. Rashladni kapaciteti su neravnomjerno raspoređeni na prostoru FBiH, sa najvećom koncentracijom u Gradačcu i okolini, te Mostaru i okolini. Rashladni kapaciteti se koriste uglavnom za čuvanje voća i povrća za stonu potrošnju, a samo tri hladnjače čuvaju sirovinu za prerađu.

Trenutno na prostoru FBiH rade četiri firme za prerađu povrća od čega dvije firme prerađuju i voće, dok su dvije firme specijalizovane za prerađu uglavnom mariniranog i biološki konzervisanog povrća. Uz to, postoji pet firmi sa registrovanom prerađom voća i povrća koje zbog teškoća u poslovanju više ne rade. Od ukupno 48.280 t instalisanih kapaciteta za prerađu voća i povrća u FBiH na godišnjem nivou aktivno je samo oko 4.500 t, odnosno oko 9%⁶⁷. U FBiH se bilježi značajan pad proizvodnje

⁶⁴ Vlastita izračunavanja prema podacima Federalni zavod za statistiku, Industrijska proizvodnja FBiH 2011.

⁶⁵ Vlastita izračunavanja prema podacima Federalni zavod za statistiku, Industrijska proizvodnja FBiH 2011.

⁶⁶ Vlastita istraživanja

⁶⁷ Vlastita izračunavanja prema podacima Federalni zavod za statistiku, Industrijska proizvodnja FBiH 2011.

prerađevina od voća i povrća. Najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od povrća čini marinirano povrće (miješano ili kao monokultura) dok su ostale prerađevine zastupljene u neznatnom obimu⁶⁸. U FBiH niti jedna firma ne proizvodi zamrznuto niti sušeno povrće. Najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od voća čini voćni sok (miješani ili proizveden od jedne vrste te proizveden od koncentrisanog voćnog soka) dok su ostale prerađevine zastupljene u neznatnom obimu. Nijedna firma u FBiH ne proizvodi koncentrisani voćni sok, a gotovo cjelokupna proizvodnja voćnih sokova i srodnih proizvoda se zasniva na uvezenom koncentratu.

Analize konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u BiH pokazuju da BiH na evropskom tržištu ni u budućnosti neće moći konkurisati velikim količinama prerađevina od voća i povrća. Međutim, prilike za BiH postoje u proizvodnjama autohtonih proizvoda (npr. pekmez od autohtonog voća, bestilj, razna slatka i sl.). Proizvodnja ovih proizvoda je malog obima i odvija se u malim proizvodnim kapacitetima i u domaćinstvima. Ova grupa proizvoda svoje šanse na izvoznim tržištima mora tražiti kao proizvodnja sa nekim od oblika zaštite (geografsko porijeklo, originalnost ili tradiconalni ugled).

5.2.4. Proizvodnja destilisanih alkoholnih pića od voća i grožđa

Ne postoje pouzdani podaci o proizvodnji destilisanih alkoholnih pića, jer je ova proizvodnja još uvijek u „sivoj zoni“, a prema procjenama, preko 60% proizvodnje i prometa destilisanih alkoholnih je tržišno nekontrolisano.

Podaci o instalisanim kapacitetima za proizvodnju destilisanih alkoholnih pića u FBiH (Prilog – Tabela P-4.11.) pokazuju da su oni dovoljni, ukoliko bi u potpunosti bili iskorišteni. Iskorištenost kapaciteta je niska, a za njihovu potpunu iskorištenost bilo bi potrebno obezbijediti oko 160.000 tona voća i grožđa. Opremljenost industrijskih pogona je zadovoljavajuća, uz neophodan remont instalirane opreme.

Prema statističkim podacima u FBiH više proizvede se destilati od voća, nego od grožđa. Preovladavaju destilati šljive, slijede jabuka i kruška, rjeđe druge voćne vrste. Proizvodnja travarica, različitih likera i destilata od biljnih i voćni macerata, naročito od jagodastog voća, veoma je niska ili je uopšte nema.

Značajan dio proizvodnje destilisanih pića se obavlja na tradicionalan način, bez standardizacije kvaliteta. Proizvođači ne rade na stvaranju vlastite marke i diverzifikaciji proizvoda. Ove rakije se uglavnom prodaju u rinfuznom stanju van zvaničnih kanala. Proizvodnja rakija na tradicionalan način može biti perspektivna, uz poboljšanja putem udruženja proizvođača rakija, a zatim i kroz zaštitu geografskog porijekla pića, prije svega *šljivovice*.

5.2.5. Vinarstvo

Prerađivački i smještajni kapaciteti industrijskih vinarija u FBiH iznose cca 25 miliona litara⁶⁹. Sve industrijske vinarije su opremljene savremenom opremom za prihvatanje grožđa, preradu, hlađenje i uskladištenje vina i ovi kapaciteti trenutno zadovoljavaju potrebe domaće prerade grožđa. Industrijske vinarije uglavnom prerađuju vlastito grožđe, uz vrlo malo otkupa. Osim njih postoje i tzv. privatni podrumi (registrirani za proizvodnju vina i rakije) kapaciteta od 20.000 do 3.000.000 litara

⁶⁸ Federalni zavod za statistiku, Industrijska proizvodnja FBiH 2011.

⁶⁹ Svi podaci o kapacitetima i strukturi proizvodnje vina, ukoliko nije drugačije naglašeno – procjene Doc. dr Tihomir Prusina

5: Prehrambena industrija

sa ukupnim kapacitetom oko 4 miliona litara. Uz vlastito grožđe, oni prerađuju i grožđe otkupljeno od kooperanata. Ovome treba dodati i proizvođače grožđa i vina koji imaju uređene manje podrume sa modernim tehnologijama proizvodnje vina. Oni uglavnom prerađuju vlastito i grožđe nabavljeno od rodbine i susjeda. Nisu registrirani kao proizvođači vina i uglavnom prodaju vina u rinfuzi. Njihovi kapaciteti se procjenjuju na oko 2 miliona litara. Time se ukupni vinarski kapaciteti u Hercegovini procjenjuju na 31 milion litara.

U ukupnoj proizvodnji vina crveno vino učestvuje sa 45%, a bijelo sa 55% i ovakva struktura je prilično ujednačena u posljednjem desetogodišnjem periodu. Registrirane industrijske vinarije (njih 14) predstavljaju kičmu vinskog sektora u FBiH. Među registriranim proizvođačima vina proizvodnja je primarno fokusirana na visokokvalitetne kategorije vina, sa velikim učešćem autohtonih sorti *Žilavka* (bijelo) i *Blatina* (crveno). Ukupna proizvodnja vina u u FBiH 2011. godini je procijenjena na 14,7 miliona litara⁷⁰. Prosječna prodajna cijena vina se procjenjuje na 7 KM/l za registrirane proizvođače za domaće tržište, 2 KM/l za izvozno, i 4,5 KM/l za neregistrirane proizvođače za domaće tržište.

Nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i Protokola o vinu (grupa najosjetljivijih proizvoda) BiH će postepeno postići punu liberalizaciju trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima sa EU. Velike vinarije nekadašnjeg državnog sistema HEPOK i veliki privatni proizvođači, sa specifičnim kvalitetnim vinima bogate tradicije, će se vjerovatno dobro snaći u situaciji pojačane konkurencije koju će donijeti liberalizacija tržišta. Poseban problem sektora vinarstva u BiH/FBiH je nekontroliran uvoz grožđa i vina iz Makedonije, koji se koriste za proizvodnju vina u neregistriranim vinarijama. Ovakvo vino završava u lažno etiketiranim bocama kao domaće vino proizvedeno od domaćeg grožđa.

5.2.6. Dorada duhana

FBiH posjeduje dva kapaciteta za doradu duhana: "Bosanac" d.o.o. Orašje i "Duhan" d.o.o. Gradačac koji rade po modernim svjetskim tehnologijama i standardima, dok se obrada hercegovačkog tipa duhana obavlja u Grudama. Zbog smanjene proizvodnje hercegovačkog tipa duhana, koja je skoro u nestajanju, iskoristivost postrojenja u Grudama je ispod 10%.

Doradbeni kapaciteti u Orašju i Gradačcu su kapaciteta do 7.000 tona godišnje, a njihova iskorištenost je oko 30%. Godišnja potrošnja proizvoda od duhana je preko 10.000 tona (cigarete, rezani duhan i sl.), a učešće domaće sirovine u ukupnom godišnjem plasmanu je svega oko 5%.

---

⁷⁰ Federalni Agromediteranski Zavod Mostar

6. SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMJENA POLJOPRIVREDNIM I PREHRAMBENIM PROIZVODIMA

U posljednjih osam godina (2005.-2012.) su zabilježeni povoljni trendovi u spoljnotrgovinskoj razmjeni BiH. Oni se ogledaju u činjenici da se vrijednost ukupnog izvoza BiH više nego udvostručila, dok je vrijednost uvoza porasla za 36,9%, te je zaustavljanjen rast spoljnotrgovinskog deficita. I pored toga, kraj 2012. godine je BiH dočekala sa još uvijek visokim spoljnotrgovinskim deficitom od 7,86 milijardi KM.

Tabela 31 - Kretanje pokazatelja spoljnotrgovinske razmjene BiH (2005.-2012.) – u milionima KM

POKAZATELJ	GODINA							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
IZVOZ BIH	3.784	5.165	5.937	6.712	5.532	7.096	8.223	7.858
UVOZ BIH	11.183	11.390	13.899	16.294	12.356	13.617	15.527	15.253
STR DEFICIT BIH	-7.399	-6.225	-7.962	-9.582	-6.825	-6.521	-7.305	-7.395
IZVOZ PPP	231	270	336	425	466	564	621	653
UVOZ PPP	1.968	1.924	2.211	2.582	2.367	2.467	2.746	2.787
DEFICIT PPP	-1.738	-1.654	-1.875	-2.157	-1.900	-1.904	-2.125	-2.134
% PPP U IZVOZU	6,10	5,23	5,66	6,33	8,43	7,95	7,56	8,32
% PPP U UVOZU	17,60	16,89	15,91	15,84	19,15	18,12	17,69	18,27
% PPP U DEFICITU	23,48	26,57	23,55	22,51	27,85	29,19	29,09	28,85

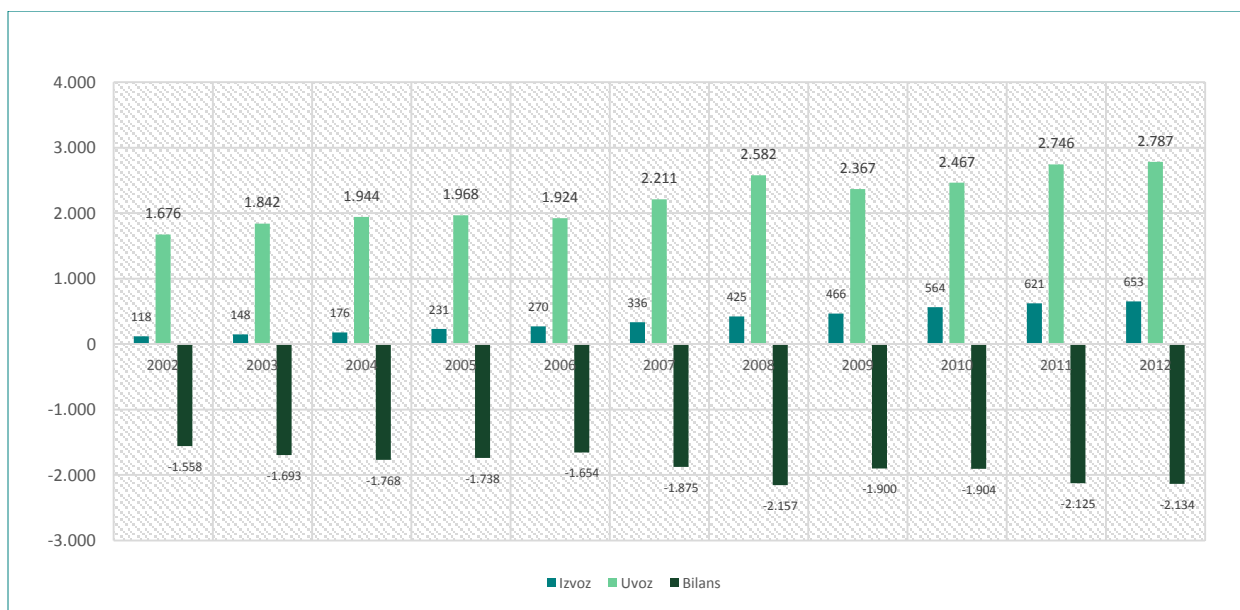
Izvor: Spoljnotrgovinska komora BiH⁷¹

BiH je neto uvoznik poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Njihovo učešće u uvozu (18,27%) je značajno veće od učešća u izvozu (8,32%). I pored toga što je u posljednjih osam godina sektorski izvoz rastao više od ukupnog BH izvoza, učešće sektora u spoljnotrgovinskom deficitu je poraslo sa 23,48% na 28,85% u 2012. Niske početne vrijednosti izvoza sektora relativiziraju pozitivne trendove (Prilog Tabele P-6.3. i P-6.4.) te je deficit na sektora na kraju 2012. godine iznosio 2,13 milijardi KM. Sve grupe od 01 do 24 kombinovane carinske tarife su u svim godinama osmogodišnjeg perioda imale deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni (Prilog-Tabela P-6.7). Vrijednost uvoza sektora je za 11 posmatranih godina porasla za 66,3%, dok je vrijednost izvoza sektora u 2012. bio za 5,5 puta veći nego u 2002. godini. Kao rezultat ovakvih kretanja, spoljnotrgovinski deficit sektora je u 2012. godini iznosio visokih 2,134 milijarde KM, što predstavlja porast za 36,9%.

⁷¹ Svi podaci u poglavlju o spoljnotrgovinskoj razmjeni su preuzeti iz dokumentacije Spoljnotrgovinske komore BiH

6: Spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

Graf 10 - Spoljnotrgovinska razmjena BiH poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u periodu 2002-2012. (u milionima KM)

Najznačajniji porast uvoza bilježe uljarice (343,5%), proizvodi mlinsko-pekarske industrije (295,6%), proizvodi od žitarica (248,8%), stočna hrana (269,7%) i kafa, čaj i začini (250,6%). Struktura uvoza se u ovom periodu nije značajnije mijenjala. Najveći udio u vrijednosti uvoza bilježi grupa 22 (pića, alkoholi i sirće), što je ujedno i jedina grupa sa udjelom u uvozu od preko 10%. Značajno učešće u uvozu imaju i: meso i klaonični proizvodi (4,7%), mlijeko i mliječni proizvodi (6,1%), žitarice (8,5%), šećer i proizvodi od šećera (7,3%), proizvodi od žitarica (6,0%) i masti i ulja (6,2%) (Prilog – Tabela P-6.3.)

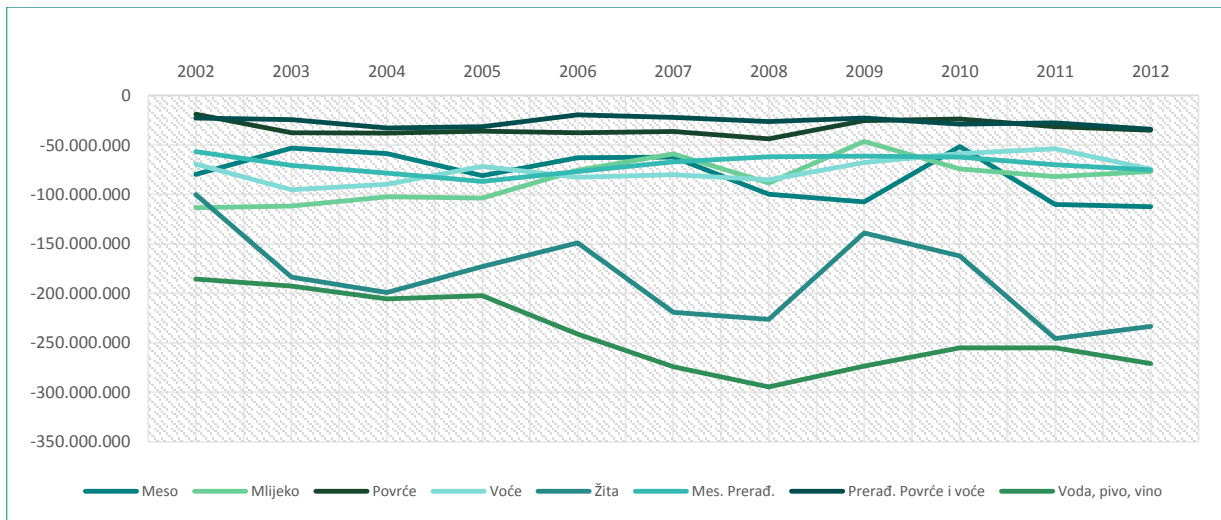
Vrijednost izvezenih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda je u periodu 2002.-2012. rasla, te je u 2012. imala vrijednost 5,53 puta veću nego u 2002. (653,4 miliona KM u 2012. u odnosu na 118,10 miliona u 2002.) (Prilog- Tabela P-6.4.) I pored toga, ukupan spoljnotrgovinski deficit sektora je porastao za 36,9%. U strukturi izvoza je došlo do značajnijih promjena. Ovo se prvenstveno odnosi na mlijeko i mliječne proizvode čiji je udio u izvozu porastao sa 3,1% na 14,3%. Od grupa čiji je udio u izvozu opao, ističe se povrće (sa 10,9% na 3,9%) i proizvodi od povrća i voća (sa 9,6% na 3%). Sve 24 grupe u okviru Tarife poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda su ostvarile rast izvoza. Najznačajniji pozitivni pomaci su ostvareni u grupi Mlijeko, mliječni proizvodi, jaja i med (sa 3,72 miliona KM na 93,60 miliona KM) i proizvodi mlinsko-peraske industrije (rast sa 0,2 miliona KM na 6,28 miliona KM). Najmanji rast izvoza je ostvaren kod povrća i prerađevina od povrća i voća. Posebnu pažnju je potrebno obratiti na izvoz dvije grupe proizvoda: masti i ulja i šećeri i prerađevine od šećera. Obje ove grupe imaju rastući i visok udjel u izvozu (u 2012. šećer i prerađevine 17,6%, a masti i ulja 11,6%). Ovi podaci bi mogli neupućene navesti na pogrešan zaključak o uspjesima ova dva podsektora. Ima li se u vidu da u čitavoj BiH postoje samo po jedna šećerana i uljara, da se šećerna repa praktično ni ne proizvodi, dok su površine pod uljaricama zanemarive, jasno je da se radi o uvozu, prepakiranju i izvozu ulja i šećera (Prilog Tabela P-6.4.).

6.1. Spoljnotrgovinska razmjene najznačajnijih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda

Ovdje će detaljnije biti predstavljena spoljnotrgovinska razmjena za sljedećih osam najznačajnijih Grupa proizvoda u okviru Tarife 2: Grupa 2 (meso i drugi klaonički proizvodi); Grupa 4 (mlijeko,

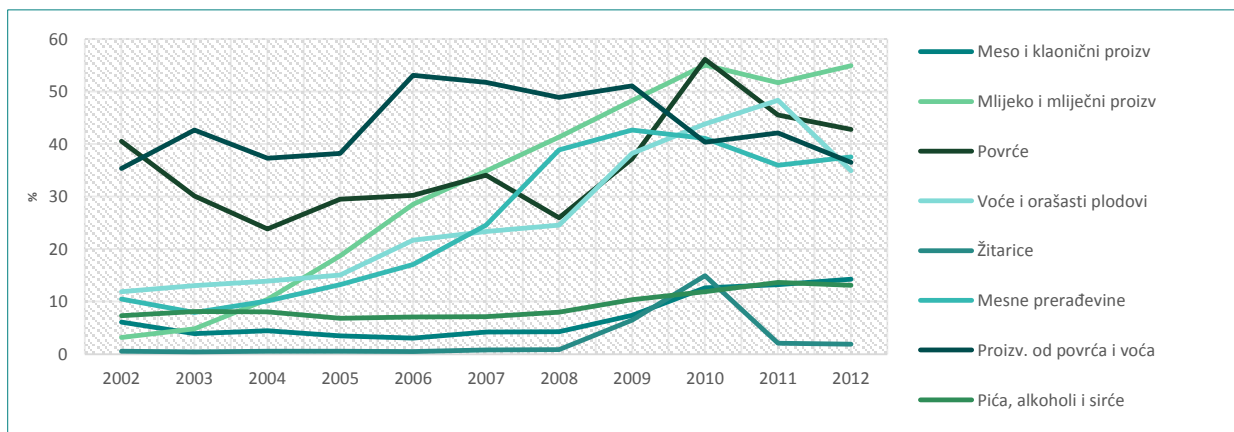
mliječni proizvodi, jaja, med); Grupa 7 (povrće svježe, smrznuto i sušeno); Grupa 8 (voće svježe, smrznuto i sušeno); Grupa 10 (žita); Grupa 16 (mesne prerađevine); Grupa 20 (prerađevine od voća i povrća) i Grupa 22 (vode, pivo, vino, sirće i alkohol).

Graf 11 - Spoljnوترgovinski deficit najznačajnijih grupa proizvoda (2002.-2012.)

Positivna kretanja u spoljnوترgovinskoj razmjeni registrovana su u grupama 4 (Mlijeko i mliječni proizvodi, jaja, med), 8 (voće svježe, sušeno i smrznuto). Grupa 4 smanjila je spoljnوترgovinski deficit za 25%, a grupa 8 za 29%. Najviše povećanje deficita (70%) je zabilježio kod žitarica. Ima li se na umu da je deficit Grupe 11 (proizvodi mlinsko-pekarske industrije) porastao za 93,7%, jasno je da je pozicija BiH, kada je u pitanju osnova ishrane stanovništva, izrazito nepovoljna i da je zemlja, kada su u pitanju ovi proizvodi, potpuno ovisna o uvozu (Prilog P-6.9.)

Graf 12 - Pokrivenost uvoza izvozom najznačajnijih grupa proizvoda (2002-2012)

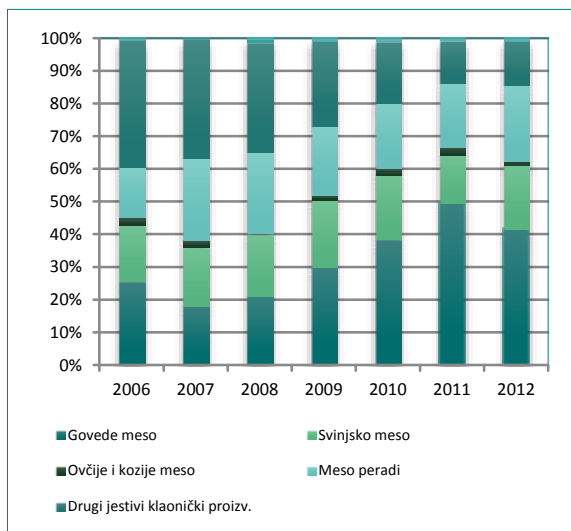

6.1.1. Spoljnوترgovinska razmjena mesom i drugim klaoničkim proizvodima

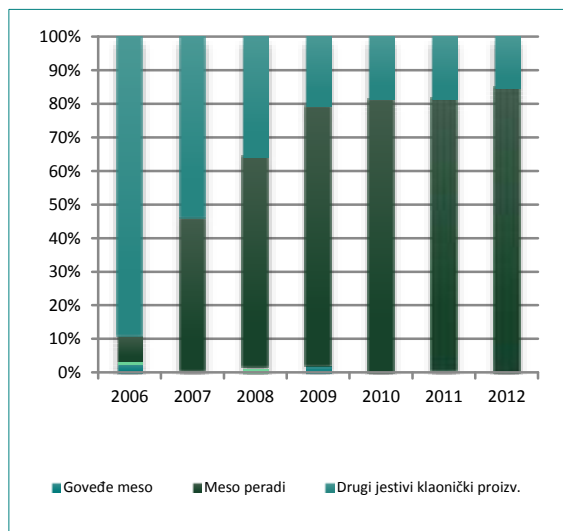
I uzvoz i izvoz mesa su rasli u posmatranom periodu. Struktura uvoza i izvoza ove grupe proizvoda se međusobno bitno razlikuju. Dok u uvozu dominiraju svježe i smrznuto meso goveda, svinja i peradi (sa rastućim udjelom koji se kretao od 60% u 2006. do oko 85% u 2012.) u izvozu se praktično pojavljuju samo dvije grupe proizvoda: meso peradi i ostali klaonički proizvodi, dok je izvoz ostalih proizvoda zanemariv.

6: Spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

Graf 13 - Struktura uvoza - meso i klaonični proizvodi

Graf 14 - Struktura izvoza - meso i klaonični proizvodi

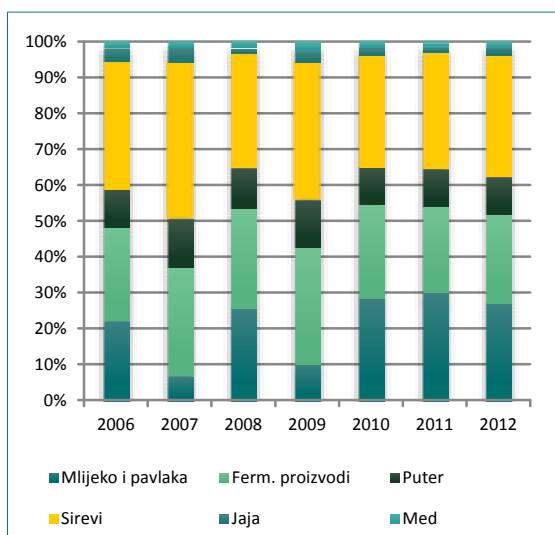

Udio mesa peradi u izvozu se u sedmogodisnjem periodu ustostručio i najbolji je pokazatelj snažnog zamaha peradarstva u BiH. Detaljniji uvid u strukturu uvoza ukazuje na činjenicu da se najveći dio uvezenog mesa koristi kao sirovina za preradu, jer se radi o smrznutom mesu. Tako se potvrđuje teza o manjku domaće sirovine i izrazito visokoj ovisnosti o uvozu mesopreradaivačke industrije.

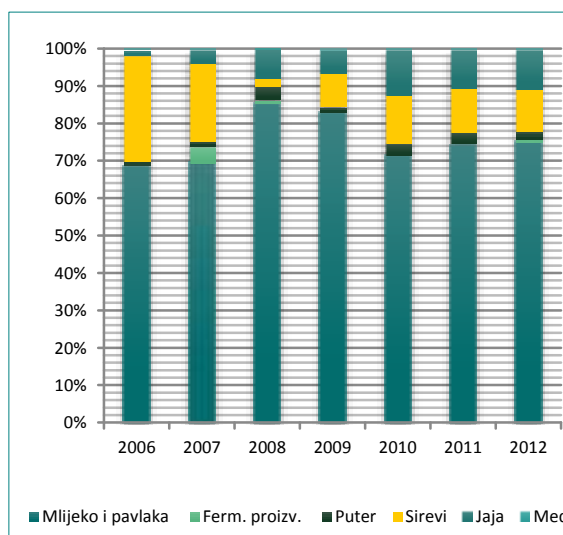
6.1.2. Spoljnotrgovinska razmjena mlijekom, mliječnim proizvodima, jajima i medom

Ova grupa proizvoda je ostvarila značajne pomake u povećanju vrijednosti izvoza (211,5%), dok je uvoz porastao za 45%. To se povoljno odrazilo na smanjenje spoljnotrgovinskog deficita i povećanje pokrivenosti uvoza izvozom. Ipak, detaljnija analiza strukture izvoza i uvoza donekle relativizira ovaj uspjeh.

Graf 15 - Struktura uvoza Grupa 4

Graf 16 - Struktura izvoza Grupa 4

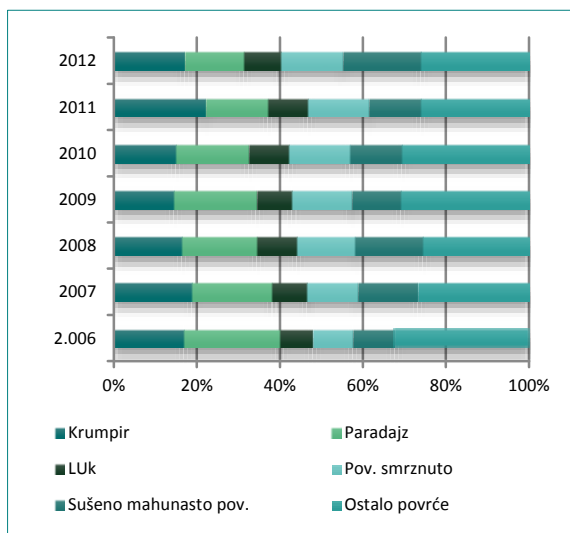
Dok u uvozu dominiraju trajni visokovrijedni proizvodi (sir i maslac) koji bi i trebalo da budu predmet spoljnotrgovinske razmjene, BiH uspjeh ove grupe proizvoda duguje prvenstveno UHT mlijeku i jajima. Dok je udio sireva i maslaca u uvozu iznosio od 60-45%, udio sireva u izvozu se smanjio sa 25% na samo cca 10%. Razvoj peradarstva je vidljiv i na rastu vrijednosti izvoza jaja, koji je u 2012. iznosio oko 10% izvoza ove grupe proizvoda.

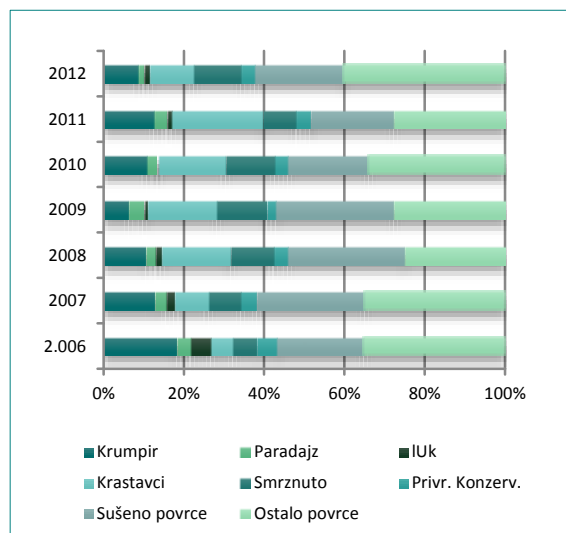
6.1.3. Spoljnotrgovinska razmjena povrćem

Vrijednost uvoza povrća je u posmatranom periodu konstantno rasla, što je rezultiralo ukupnim rastom uvoza od 87%, dok je izvoz porastao za 97%, što je rezultiralo rastom spoljnotrgovinskog deficita od 8% i rastom udjela povrća u sektorskom spoljnotrgovinskom deficitu od 31,6%.

Graf 17 - Struktura uvoza Grupa 7

Graf 18 - Struktura izvoza Grupa 7

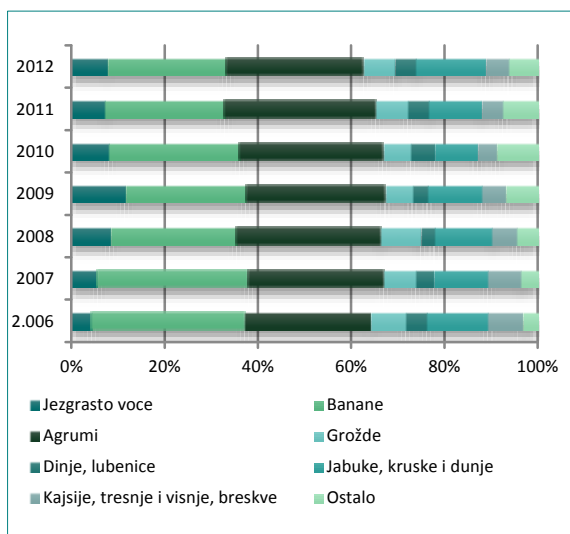

Struktura uvoza i izvoza povrća se bitno razlikuju. Iako se udio svježeg krompira, paradajza i luka u uvozu za sedam godina smanjio, on je u 2012. godini iznosio visokih 40%. Ostalih 60% se odnosi na ostalo, sušeno mahunasto i smrznuto povrće, dok u izvozu preko 50% zauzimaju sušeno i ostalo povrće.

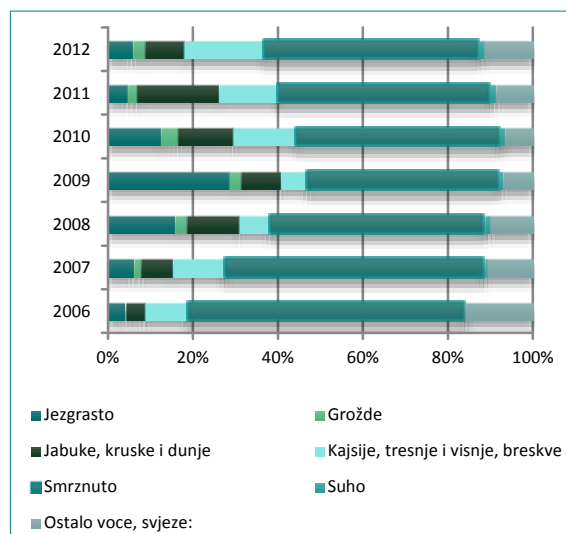
6.1.4. Spoljnotrgovinska razmjena voćem

BiH bilježi pozitivne trendove u spoljnotrgovinskoj razmjeni voćem. U periodu 2002.-2012. uvoz je porastao za 36,3%, a izvoz za 309,18%. Porastu uvoza najviše su doprinijeli jezgrasto i ostalo voće, dok je najsnažniji rast izvoza imalo grožđe (24,6 puta) i grupa jezgrastog voća (214%).

Graf 19 - Struktura uvoza Grupe 8

Graf 20 - Struktura izvoza grupe 8

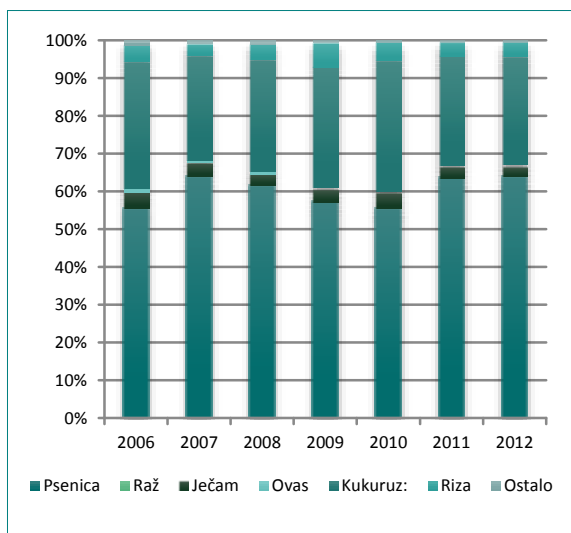
6: Spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

U periodu 2006.-2012. godina struktura uvoza voća se nije bitnije promijenila, te su u cijelom periodu najznačajniji udio u uvozu imale banane i agrumi (60%). Kada je u pitanju izvoz voća, situacija je bitno drugačija. U cijelom periodu najveći udio u izvozu ima smrznuto voće. Ovo se prvenstveno odnosi na jagodasto voće, dominantno malinu. Udio kajsije, trešnje, višnje, breskve i nektarine također raste, međutim evidencija spoljnotrgovinske razmjene nije dovoljno detaljna da bi se na osnovu nje moglo tačno reći koja je to voćna vrsta čiji se izvoz povećava.

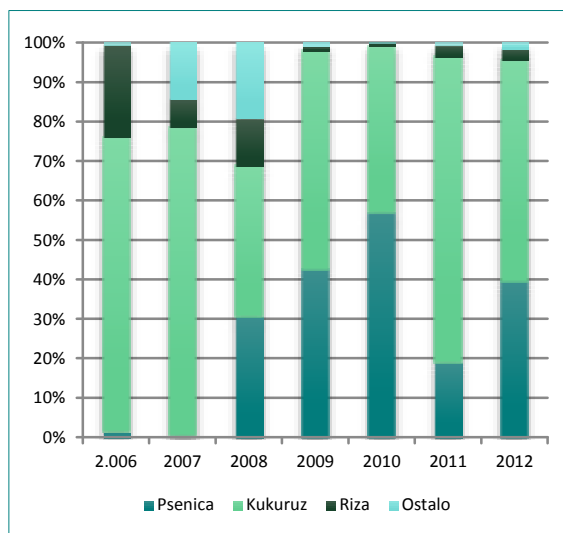
6.1.5. Spoljnotrgovinska razmjena žitima

Grupa žita je jedna od grupa koje imaju najlošije stanje spoljnotrgovinske razmjene. Ono se ogleda u velikoj ovisnosti o uvozu, rastućem uvozu, visokom spoljnotrgovinskom deficitu i niskoj pokrivenosti uvoza izvozom. Uvoz je za sedam godina porastao za 136%. Iako je izvoz u istom razdoblju porastao za čak 580%, s obzirom na niske početne vrijednosti izvoza, a visoke vrijednosti uvoza, deficit ove grupe proizvoda je iznosio -233 miliona KM, što je za 38% više nego u 2006. godini. Pokrivenost uvoza izvozom je tek 1,92%.

Graf 21 - Struktura uvoza Grupa 10

Graf 22 - Struktura izvoza Grupa 10

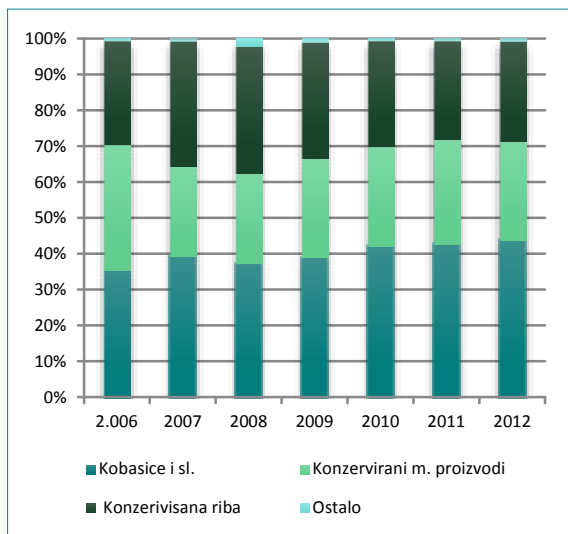

U uvozu dominantno i stabilno učešće od oko 60% kroz cijeli period ima pšenica, oko 35% kukuruz, a ostatak čine riža i ječam. Kada je riječ o izvozu, njegova struktura oscilira od godine do godine, ali se može reći da je kukuruz dominantan (60-75%). Izvoz pšenice je rastući, ali nestabilan. Ipak, pšenica je u 2012. godini dostigla udio od 40% u izvozu žitarica.

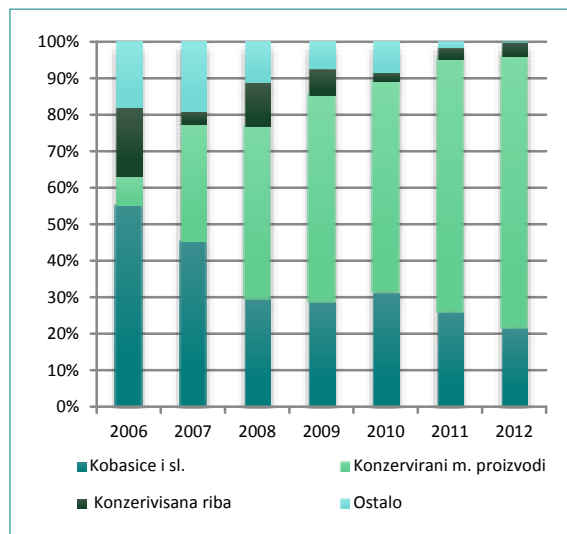
6.1.6. Spoljnotrgovinska razmjena mesnim prerađevinama

Uvoz proizvoda iz ove grupe je u sedmogodišnjem periodu je porasla sa 15,84 miliona KM na 45,14 KM, dok je uvoz rastao sa 92,7 miliona KM iz 2006. na 120,3 miliona KM u 2012. Ova kretanja su rezultirala blagim smanjenjem spoljnotrgovinskog deficita sa -76,9 miliona KM na -75,1 miliona KM. Pokrivenost uvoza izvozom je u istom periodu porasla sa 17,08% na 37,52%.

Graf 23 - Struktura uvoza Grupa 16

Graf 24 - Struktura izvoza Grupa 16

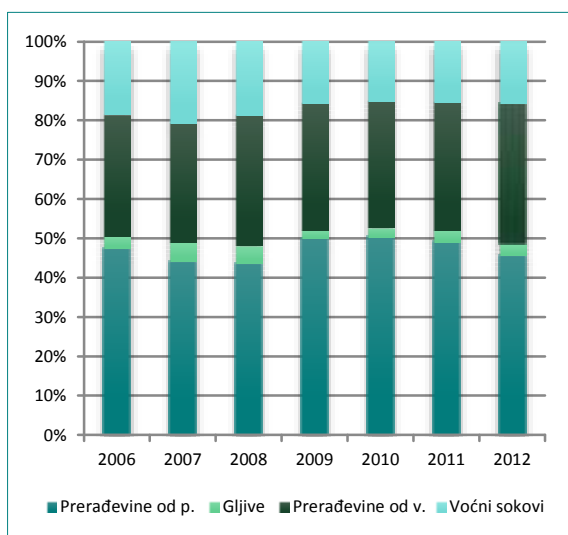

U strukturi uvoza nije bilo značajnijih razlika. Kobasice su u njemu učestvovala sa oko 40%, konzervisani mesni proizvodi sa nešto preko 20%, dok je ostatak činila konzervisana riba. U istom periodu, udio konzerviranih proizvoda u izvozu je konstantno rastao na račun udjela konzervirane ribe i kobasica, te je u 2012. iznosio oko 70%. Iz ovoga slijedi zaključak da su pozitivna kretanja unutar ove grupe posljedica rasta, na prvom mjestu konzerviranih mesnih proizvoda.

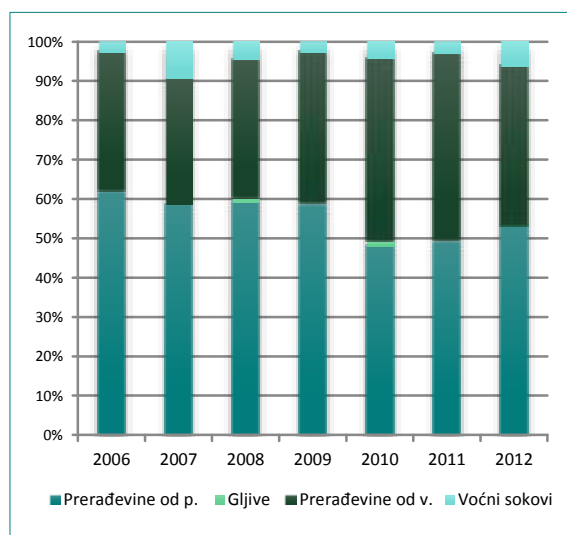
6.1.7. Spoljnotrgovinska razmjena prerađevinama od povrća i voća

Prerađevine od voća i povrća su u periodu 2006.-2012. zabilježile rast izvoza za 124,4%, dok je uvoz porastao za 29,4%. I pored toga, spoljnotrgovinski deficit je porastao sa -19,4 miliona KM na -34,22 miliona KM, a pokrivenost uvoza izvozom je opala sa 53,08% na 36,5%.

Graf 25 - Struktura uvoza Grupa 20

Graf 26 - Struktura izvoza Grupa 20

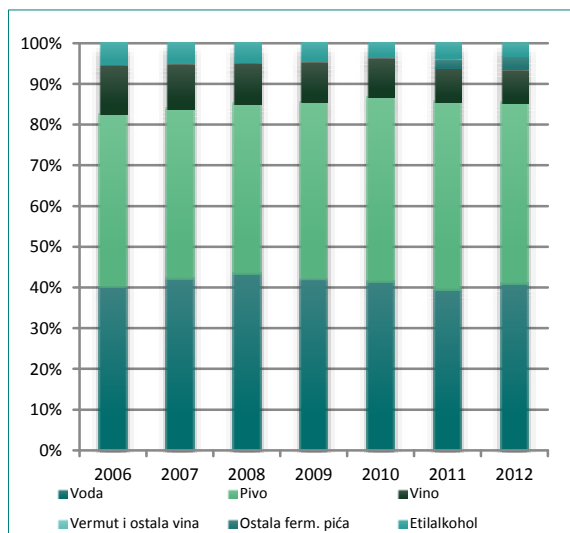
Struktura uvoza i izvoza se nije značajnije mijenjala. U uvozu prerađevine od povrća učestvuju sa nešto iznad 40%, prerađevine od voća sa 30-40%, a voćni sokovi 15-20%. U strukturi izvoza je došlo rasta udjela prerađevina od voća.

6: Spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

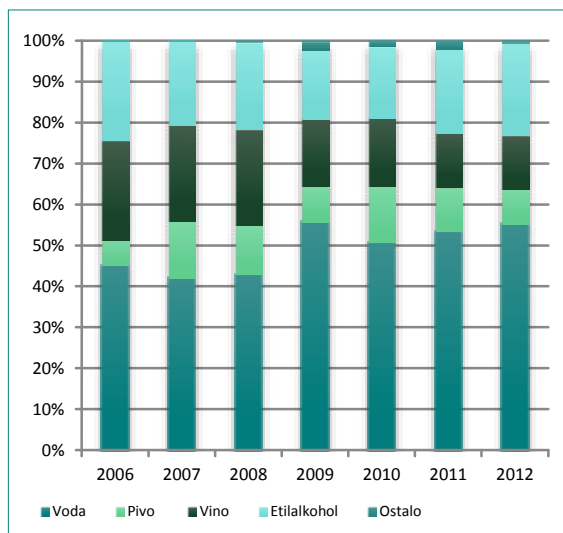
6.1.8. Spoljnotrgovinska razmjena vodom, pivom, vinom, sirćetom i alkoholima

Ova grupa proizvoda je tokom cijelog perioda 2002.-2012. imala najveće učešće u uvozu (11,2% u 2012.) u Tarifi 2. Njen uvoz je porastao za 36,8%, a uvoz za 145,2%. I pored toga, ova grupa je bila i ostala vodeća i u udjelu u spoljnotrgovinskom deficitu koji se kretao od 13,5% u 2002. do 12,7% u 2012.

Graf 27 - Struktura uvoza Grupa 22

Graf 28 - Struktura izvoza Grupa 22

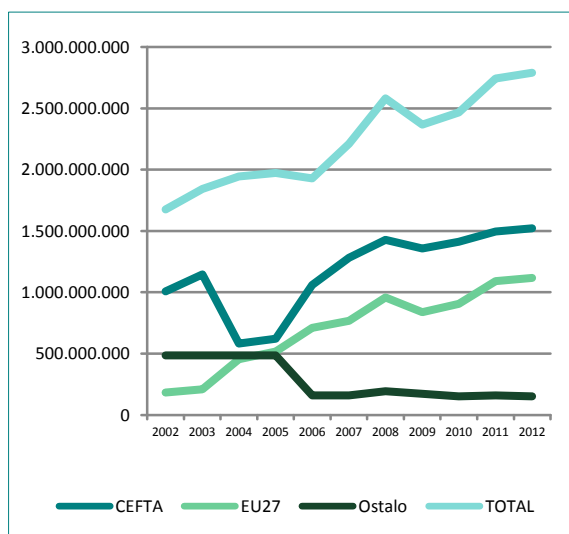

Struktura uvoza i izvoza potvrđuje negativnu sliku. Naime dok je uvoz zadržao relativno nepromijenjenu strukturu (oko 40% vode, nešto preko 40% pivo i oko 10% vino) rast izvoza je posljedica rasta izvoza voda i alkohola, dok se udio visokovrijednih proizvoda spoljnotrgovinske razmjene (vino, pivo) vremenom smanjuje.

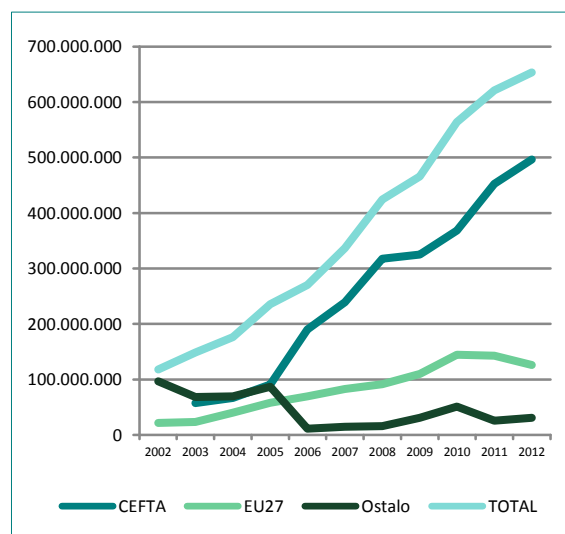
6.2. Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri BiH u poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

Najvažniji spoljnotrgovinski partneri BiH u sektoru hrane i pića su zemlje CEFTA-e EU-27. Vrijednosti spoljnotrgovinske razmjene sa njima se značajno mijenjala u periodu 2002.-2012. Zbog promjene do kojih je dolazilo EU proširenjem 2004. i 2007. godine, budući da su neki značajni spoljnotrgovinski partneri BiH (Slovenija, Mađarska, Rumunija, Bugarska) u ovom periodu postale članice EU. Drugi faktor je pristupanje BiH, Srbije i Makedonije CEFTA Sporazumu 2006. godine.

Graf 29 - Uvoz sektora prema zemlji porijekla (u KM 2002-2012)

Graf 30 - Izvoz sektora prema izvoznjoj destinaciji (u KM 2002-2012)

U periodu 2002.-2012., uvoz iz zemalja članica EU se povećao za 509%, iz CEFTA-e za 51%, a iz ostalih zemalja za 66%. Od pristupanja BiH CEFTA-i uvoz iz njenih članica je porastao za 43,6%, iz EU za 57%, dok se uvoz iz ostalih zemalja smanjio za 5%. Uticaj EU integracija i CEFTA se odrazio i na izvoz proizvoda agro-sektora. U periodu 2002.-2012., izvoz u zemlje CEFTA je porastao za 767%, u EU za 479%, dok je vrijednost izvoza u ostale zemlje smanjen za 69%. Od 2006.-2012. vrijednost izvoza u CEFTU se povećala za 161%, u EU za 81%, a u ostale zemlje za 182%. Na strukturu uvoza prema porijeklu su najviše uticaja imale EU integracije, preciznije pristupanje Slovenije, Poljske, Mađarske, Češke (2004), te Rumunije i Bugarske (2007). Pristupanje BiH CEFTA-i je uticalo na porast udjela ovih zemalja u uvozu, na račun udjela ostalih zemalja, dok je udio EU-27 zemalja stabilan i rastući u cijelom posmatranom periodu. Najznačajniji partneri BiH među članicama EU, kada je upitanju uvoz, su Slovenija, Austrija i Mađarska, a zatim Italija, Njemačka i Holandija. Među članicama CEFTA-e, Hrvatska dominira sa udjelom od 52,63% i Srbija sa 41,9% (2012).

Struktura izvoza prema destinacijama se značajno promijenila, i nakon 2006. godine, poljoprivreda i prehrambena industrija su uglavnom orjentisane na tržište CEFTA-e, prvenstveno Republike Hrvatske i Srbije. Stoga je opravdana zabrinutost zbog ulaska Hrvatske u punopravno članstvo EU i kašnjenja BiH u evropskim integracijama, sa stanovišta negativnih posljedica koje u vezi s tim može imati poljoprivreda i prehrambena industrija Bosne i Hercegovine.

PESTLE ANALIZA

Svrha PESTLE analize je pripremiti okvir za sagledavnje situacije u kojoj se nalazi sektor, odnosno utvrđivanje kritičnih faktora koji će oblikovati razvoj sektora i koji shodno tome oblikuju mogućnosti za realizaciju sektorskih potencijala, odnosno ometaju iste. Kroz ovu analizu se na sistematski način analizira političko, ekonomsko, socijalno, tehnološko, legislativno i okolišno okruženje. Prvo se identificiraju karakteristike svakog od nabrojanih područja, a potom se definišu najkarakterističniji faktori, te se ocjenjuje nivo i intenzitet njihovog uticaja. Na ovaj način se omogućava svim učesnicima u kreiranju strategije da sektor i mogućnosti njegovog razvoja posmatraju „kroz iste naočale“. Drugim riječima, PESTLE analiza omogućava učesnicima procesa kreiranja da sagledaju uticajne faktore, uoče njihovu važnost, odnosno snagu i intenzitet djelovanja, kako bi izdvojili one najvažnije, ključne koji definišu budućnost sektora. Dodatno, ova analiza omogućava uočavanje i onih faktora, koji ponekad imaju i najznačajniji uticaj, ali na koje nije moguće djelovati jer se nalaze van uticajne zone Sektora. Ovih faktora treba biti svjestan, ali ih istaći samo u smislu opasnosti i rizika na koje Sektor nema uticaja. Identifikacija tih faktora fokusira napore učesnika strateškog procesa faktore na koje Sektor ima uticaja. Na taj način ponuđena rješenja, strateški pravci i operativni ciljevi su fokusirani na stvarne realno rješive probleme, što povećava izgleda za uspješnu implementaciju kreirane Strategije.

Na osnovu analize uticaja faktora okoline možemo konstatovati da je teško izdvojiti faktore koji imaju izražen pozitivan uticaj na Sektor. To znači da ne možemo identificirati jasne, karakteristike okruženja na osnovu kojih Sektor može uspješno graditi razvojnu strategiju. Treba istaći da procesi EU i STO integracija, kao i neiskorišteni resursi i kulturna raznolikost (postojanje lokalnih, tradicionalnih i tipičnih proizvoda/proizvodnji), rast komplementarnih privrednih grana, rast agregatne tražnje, promjena strukture tražnje i olakšan pristup Regionalnom (ili potencijalnim tržištima) i relativna dostupnost znanja i stručnjaka predstavljaju karakteristike okruženja koji imaju pozitivan uticaj na sektor, te trebaju biti osnov daljeg razvoja sektora. Drugim riječima, sektor mora jačati svoje sposobnosti kako bi mogao kapitalizirati ove pozitivne uticaje.

Najnegativniji uticaj imaju dvije grupe faktora: političko i institucionalno okruženje. Duboka politička kriza našeg društva se prije svega reflektuje u nedostatku političke volje i nespremnosti za provođenje suštinskih reformi koje bi u konačnici rezultirale demokratizacijom društva, modernizacijom javne uprave, kao i nivoom transparentnosti donošenja odluka i upravljanja. Upravo nepostojanje političke volje i jasne podjele nadležnosti i odgovornosti među institucijama uzrokuje jasno izraženu slabost cjelokupnog institucionalnog sistema. Upravo nerazvijen, nekapacitiran i neefikasan institucionalni okvir predstavlja najveću prijetnju za razvoj sektora. Takav institucionalni okvir onemogućava korištenje šansi za razvoj, a posebno onih koje kreiraju STO i EU integracije, rast agregatne tražnje i potencijalnih novih tržišta i neiskorišteni resursi i kulturna raznolikost. Sektor nema kapacitet da direktno utiče na ove faktore, te bi zbog toga trebalo primjeniti „soft strateške mjere“ koje bi trebale ublažiti snagu uticaja ovih faktora. „Soft strateške mjere“ podrazumijevaju naglasak na pripremi svake od reformi, odnosno jačanje svijesti svih društvenih aktera o važnosti i potrebi provođenja reforme, zatim identificiranje ključne političke figure koja će biti zastupnik i promotor reforme, potom isticanje koristi koje reforme nose, te finalno jačanje saradnje svih aktera u sektoru kako bi se stvorio adekvatni pritisak javnosti. Ovakav pristup ne garantira uspjeh ali bar smanjuje negativni uticaj ovih faktora.

Analiza pokazuje da postoji visoki rizik daljeg tehnološkog zaostajanja sektora, odnosno produbljanja postojećeg tehnološkog jaza. Produbljanje tehnološkog jaza posljedica nepostojanja uređenog, organiziranog sistema transfera znanja i tehnologije, s jedne strane. S druge

strane nepostojanje „poduzetničkog duha“, otvorenost za saradnju, spremnosti za promjene, inovativnog kapaciteta u ruralnim područjima ograničavaju prije svega usvajanje novih tehnologija, a potom i potražnju za njima. Prvi korak u izgradnji efikasnog inovativnog i potrebama sektora prilagođenog sistema transfera znanja, jeste jačanje povjerenja i kulture interesnog povezivanja i sardnje, što je preduslov za razmjenu infomacija, znanja i ideja. Naravno, moraju postojati i institucije koje će facilitirati kreiranje, aplikaciju i razmjenu znanja i ideja, te koje će činiti osnovnu potku mreže zainteresiranih strana, a time i sistema transfera znanja, tehnologija i informacija. Naravno, uz to je neophodno unaprijediti dostupnost kapitala, ali i obezbjediti priliv tako potrebnih „svježih“ sredstava iz razvojnih fondova EU, ali i fondova koji podržavaju bilateralnu saradnju.

Nerazvijen sistem upravljanja prirodnim resursima, onemogućava njihovo racionalno korištenje i na taj način onemogućava razvoj sektora. Sektor nije spreman da prihvati filozofiju „ozeljenjavanja“, odnosno investiranja u čistije tehnologije, obnovljive izvore energije, korštenje otpada i razvijanje usluga koje unapređuju kvalitet okoliša. Uz to problemu klimatskih promjena se pristupa vrlo tradicionalno, odnosno smatra se da je dovoljno obezbijediti zaštitu od suša, mraza, poplava i grada, dok se alternativne tehnike i tehnologije uopšte nerazmatraju. Sve ovo može usporiti razvoj sektora. Strateški odgovor bi trebao biti vezan za promjenu pristupa ovim izazovima, odnosno jačanje svijesti kod svih aktera sektora, ali i društva, da oni mogu biti šansa za razvoj i tako potrebnu modernizaciju sektora.

Socijalni kapital, civilno društvo, socijalna infrastruktura, kao i spremnost za saradnju nisu razvijeni u dovoljnoj mjeri da bi postali pokretači razvoja. Dodatno, lokalne zajednice nisu spremne/sposobne da preuzmu odgovornost za razvoj i da kapitaliziraju resurse i potencijale kojima raspolažu. Ovo je dodatna otežavajuća okolnost u smislu osiguravanja bržeg razvoja sektora. Naravno, strateški odgovor bi svakako trebao biti kreiranje i apliciranje mjera ruralne politike i korištenje EU fondova za unapređenje sposobnosti lokalnih zajednica, razvoj socijalnog kapitala i infrastrukture.

Tabela 32 - PESTLE analiza

Red. br.	Faktori	U t i c a j				
		Trajanje	Vjerovatnost	Pravac	Sna-ga	Uku-pno
	POLITIČKI					
P1	Politička nestabilnost	D	8	-	5	-40
P2	Nepostojanje spremnosti za suštinskim organizacionim i institucionalnim reformama – formirane institucije nemaju nadležnosti, operativnu moć niti adekvatna sredstva za ispunjenje svojih misija/zadataka	D	9	-	5	-45
P3	Neodgovarajući politički tretman sektora poljoprivrede na svim nivoima vlasti (entitet, kantoni, općine)	S	7	-	4	-28
P4	Kašnjenje u ispunjavanju preuzetih međunarodnih obaveza države Bosne i Hercegovine	S	8	-	5	-40
	Zaostajanje u približavanju EU integracijama u odnosu na zemlje regiona	S	9	-	5	-45
P5	Neharminiziranost poljoprivrednih politika na entiteskom nivou i Brcko Distrikta, odnosno dostignuti različiti nivo prilagođenosti sa ZAP-om	S	9	-	5	-45
P6	Nepostojanje dugoročnog planiranja razvoja sektora (po ugledu na ZAP) i nedostatak prakse i sistema monitoringa i evaluacije politika – nizak nivo transparentnosti implementacije politika	S	9	-	5	-45
P7	Korupcija	D	10	-	5	-50
P8	Približavanje EU i WTO integracijama	D	9	+	4	+36

6: Spoljnotrgovinska razmjena poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima

	EKONOMSKI					
E1	Stagnacija ekonomskog rasta države BiH i Federacije BiH	S	9	-	4	-36
E2	Potencijal neiskorištenih resursa (zemljište, voda, ljudi, prerađivački kapaciteti)	D	9	+	5	+45
E3	Visok nivo unutrašnjih dugovanja (problem likvidnosti i solventnosti)	S	9	-	5	-45
E4	Nepovoljna investiciona klima	D	9	-	5	-45
E5	Nedovoljna direktna strana ulaganja	D	9	-	5	-45
E6	Trend rasta cijena inputa na globalnom tržištu	D	7	-	3	-21
E7	Trend rasta cijena hrane i potražnje za hranom na globalnom tržištu	D	6	-	3	-18
E7	Velika zavisnost od uvoza	D	10	-	5	-50
E8	Ulazak Hrvatske u EU	K	6	-	3	-18
E9	Rast turizma i drugih komplementarnih grana	D	6	+	3	+18
E10	Nizak nivo konkurentnosti na domaćem i inostranom tržištu	D	9	-	4	-36
E11	Niska produktivnost – ekonomija obima	D	9	-	4	-36
	SOCIJALNI					
S1	Nepovoljna demografska slika - generalno	D	7	-	4	-28
S2	Depopulacija i napuštanje ruralnih prostora	D	7	-	4	-28
S3	Nepovoljna obrazovna struktura stanovništva, posebno u ruralnim područjima	D	8	-	5	-40
S4	Nizak nivo rodne ravnopravnosti	D	5	-	3	-15
S5	Nedovoljna spremnost za promjenama – dominirajući tradicionalni pristup u gotovo svim aspektima života	D	9	-	5	-45
S6	Civilno društvo kao ključni pokretač promjena na niskom nivou	D	8	-	5	-40
S7	Otpor prema udruživanju i zajedničkim akcijama	D	7	-	4	-28
S8	Dominantna uloga poljoprivrede kao socijalni amortizer	D	7	-	3	-21
S9	Poljoprivreda kao glavno zanimanje nije izbor već rezultat trenutnih okolnosti (nerazvijena i neobnovljena ekonomija)	D	7	-	4	-28
S10	Promjena potrošačkih navika	D	6	+	3	+18
S11	Smanjena kupovna moć	D	8	-	5	-40
S12	Postojanje regionalnog tržišta sa istim ili sličnim prehrambenim navikama potrošača	D	8	+	4	+32
S13	Imidž sektora i ruralnih oblasti u društvu	D	6	-	4	-24
S14	Pristup medijima – politika medija, njihova ozbiljnost kao i cijene iznajmljivanja medijskog prostora	S	6	-	4	-24
S15	Bogastvo postojanja lokalnih, tradicionalnih i tipičnih proizvoda/proizvodnji	D	7	+	4	+28
S16						
	TEHNOLOŠKI					
T1	Tehničko-tehnološko zaostajanje sektora za regionom i EU	S	9	-	5	-45
T2	Trend „sustainable intensification“ – postizanje sve većih prinosa uz korištenje sve manje inputa ili uz korištenje potpuno nove tehnologije i smanjenje GHE	S	9	-	5	-45
T3	Nedovoljan nivo znanja o najnovijim pristupima i tehnologijama cjelokupnog sektora i društva	D	8	-	5	-40

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora F BiH za period 2014-2018. godine

T4	Nepostojanje institucionaliziranog sistema transfera znanja, tehnologija i informacija, kao i sistema koje potiču inovacije	D	9	-	5	-45
T5	Nepostojanje automatiziranog sistema prikupljanja, obrade i analize relevantnih podataka o sektoru (Poljoprivredni informacijski sistem i sl.)	D	9	-	5	-45
T6	Nedovoljno, netransparentno i nefokusirano ulaganje u razvoj aplikativnih istraživanja	D	8	-	4	-32
T7	Nepostojanje transfera znanja - kulture saradnje između „centara znanja“ i privrednih subjekata odnosno farmera	D	8	-	4	-32
T8	Dostupnost znanja i stručnjaka	D	8	+	4	+32
	LEGISLATIVNI/ZAKONODAVNI					
L1	Nedovršena privatizacija i restitucija	D	9	-	5	-45
L2	Neodgovarajuća zemljišna politika – motivacija za korištenje poljoprivrednog zemljišta i institucije koje omogućavaju uspostavu tržišta zemljom	D	10	-	5	-50
L3	Zakon o nasljeđivanju zemljišta i pitanje usitnjenosti posjeda	D	10	-	5	-50
L4	Nestimulativna poreska politika	D	9	-	5	-45
L5	Neefikasan rad inspekcijских službi	D	9	-	5	-45
L6	Nepostojanje zakonske regulative specifične za pojedine proizvodnje, sektore (npr. organska proizvodnja, pčelarstvo, stočarstvo)	S	9	-	5	-45
L7	Nizak nivo harmonizacije sektorske legislative sa EU legislativom (sve ono što DEI predpostavlja da mora biti urađeno, a nije)	S	9	-	4	-36
L8	Potreba da farmeri postanu registrirani poslovni subjekti	S	9	-	4	-36
L8	Nepostojanje selektivne agrarne politike prema manje povoljnim područjima	S	9	-	4	-36
L9						
	EKOLOŠKI/OKOLIŠNI					
E1	Neadekvatni sistemi upravljanja prirodnim resursima	D	9	-	5	-45
E2	Degradacija poljoprivrednog zemljišta (prirodni i ljudski faktor)	D	9	-	5	-45
E3	Nespremnost prema izazovima klimatskih promjena	D	8	-	5	-40
E4	Nizak dostignuti nivo usvajanja-implementacije EU direktiva iz oblasti okoliša (nitratna direktiva, dobrobit životinja, emisija „stakleničkih“ gasova i sl.)	D	9	-	5	-45
E5	Nadekvatno upravljanje otpada i otpadnih voda	D	8	-	5	-40
E6	Nizak nivo razvijenosti fizičke, društvene i uslužne infrastrukture	D	9	-	4	-36

SWOT analiza

SWOT analiza je metoda koja se, prilikom izrade razvojnih, strateških dokumenata na različitim nivoima veoma često koristi da bi se utvrdile najznačajnije karakteristike vanjskog okruženja sektora, poslovnog subjekta ili oblasti, te njegovih unutrašnjih snaga i slabosti. Ona je od velike pomoći u utvrđivanju faktora koji bi mogli odrediti budućnost subjekta za koji se analiza radi, na taj način olakšavajući proces strateškog planiranja. Kada se ispravno koristi, SWOT analiza može pružiti dobru osnovu za formulaciju strategije, na način da omogući usklađivanje internih snaga i slabosti sa prilikama i prijetnjama koje vladaju u okruženju. Jednostavnost SWOT analize za izvođenje se često navodi kao njen nedostatak, jer se često radi neispravno i od strane nedovoljno kompetentnih osoba, tako da ne služi svojoj svrsi, no, i pored toga je ona snažan alat

kojim je moguće značajno olakšati proce donošenja strateških odluka. Nakon što sumira unutrašnje snage i slabosti, te vanjske prilike i prijetnje SWOT analiza pruža osnovu za zaključivanje o tome koje su to prilike koje trenutno, zbog nedostatka resursa ili kompetencija, nije moguće trenutno iskoristiti, te koje su to prijetnje koje bi mogle ugroziti razvoj ili napredovanje sektora.

Izrada SWOT analize za potrebe Strategije urađena je uz poštovanje sljedećih principa:

- Obezbijeđen je učesnički pristup, odnosno identifikovane su zainteresovane strane koje su zatim učestvovala u izradi grupnih SWOT analiza po definisanim oblastima (animalna proizvodnja, ratarsko-povrtnarska proizvodnja, voćarstvo i vinogradarstvo, prirodni resursi i okoliš, institucije i zakonodavstvo), a zatim je, na osnovu ovih analiza kompilirana zajednička SWOT analiza sa cjelokupan sektor;
- SWOT analiza je podrazumijevala definisanje specifičnih faktora bez uopštavanja i davanja generalnih ocjena;
- SWOT analizom su obuhvaćeni i faktori koje nije moguće kvantificirati, a imaju značajan uticaj na sektor.

S - Prednosti (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - Različite agro-klimatske zone omogućavaju raznovrsnu biljnu proizvodnju, - Velike neobrađene obradive površine; - Velike travnate površine pogoduju razvoju animalne proizvodnje, - Postoje ekstenzivne šumske i neobrađene površine bogate šumskim, samoniklim, ljekovitom i aromatičnim biljem; - Raspoloživa radna snaga ; - Raspoloživi vodeni resursi za navodnjavanje; - Tradicija u proizvodnji i preradi na farmi (džemovi, sokovi, rakije, sirevi); - Postojanje kapaciteta za prihvatanje i preradu; - Sačuvane autohtone pasmine domaćih životinja i sorte voća i grožđa; - Modernizacija sortimenta u biljnoj i pasminskog sastava u animalnoj poljoprivrednoj proizvodnji; - Pojedine grane pokazuju konkurentnost (proizvodnja vina, jagodastog voća, ribe, staklenička proizvodnja); - Postojanje određenog broja velikih komercijalnih proizvođača; - Rastuća svijest o postojanju standarda u proizvodnji i potrebi njihovog uvođenja u praksu; - Rastuća svijest o potrebi modernizacije institucija; - Rastuća motivacija za saradnju i koordinaciju; - Postojanje uspješnih, izvozno orjentisanih kompanija; - Postojanje internacionalno prepoznate certifikacijske kuće (OK) 	<ul style="list-style-type: none"> - Česte štete na usjevima nastale kao posljedica prirodnih nepogoda (suša, poplava, grad, mraz); - Izrazita usitnjenost posjeda; - Niski prinosi u svim granama primarne proizvodnje i niska produktivnost radne snage; - Loša tehničko-tehnološka opremljenost velikog broja farmi; - Nestabilnost prinosa i visoke fluktuacije cijena; - Nedovoljno korištenost poljoprivredne mehanizacije; - Korištenje necertificiranog sjemena u biljnoj proizvodnji; - Generalno nizak nivo tehnoloških, marketinških i menadžerskih znanja proizvođača; - Nizak udio navodnjavanja u ukupnim obradivim površinama; - Nizak nivo specijalizacije i tržišnosti proizvodnje; - Nezadovoljavajući nivo primjene higijenskih i okolišnih standarda; - Niska svijest o potrebi horizontalnog i vertikalnog povezivanja proizvođača; - Mali udio komercijalnih proizvođača koji bi mogli biti konkurentni i doprinijeti stabilnom ruralnom razvoju; - Visoke cijene inputa negativno utiču na konkurentnost domaće proizvodnje; - Veliki dio proizvodnji cjenovno nekonkurentan; - Nepovoljna starosna, obrazovna i socijalna struktura ruralne populacije; - Odlazak radno sposobne i obrazovane populacije iz seoskih sredina; - Nedovoljno radne snage u pojedinim regionima; - Neuređena oblast zemljišne politike; - Loš imidž poljoprivrede kao djelatnosti; - Velika ovisnost o uvozu inputa i repromaterijala;

	<ul style="list-style-type: none"> - Loš spoljnotrgovinski bilans najvećeg broja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; - Neadekvatna poljoprivredna statistika i nerazvijen informatički i analitički sistem; - Nefunkcionalan sistem savjetodavne i stručne pomoći; - Odsustvo saradničke poslovne politike i dijaloga; - Nedostupnost javnih usluga; - Neravnomjerna pokrivenost FBIH skladišnim i prerađivačkim kapacitetima; - Odsustvo horizontalne i vertikalne povezanosti u sektoru; - Prehrambena industrija tehnološki zastarjela, neefikasna i nekonkurentna; - Nizak nivo prilagođenosti zahtjevima tržišta; - Nizak stepen iskorištenja kapaciteta u prehrambenoj industriji; - Institucionalni i zakonodavni okvir nije usklađen sa EU praksom i standardima.
O - Mogućnosti (Opportunities)	T - Opasnosti (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - Raspoloživi EU fondovi za predpristupno prilagođavanje i jačanje poljoprivrednog sektora kroz jačanje konkurentnosti poljoprivrede, održivog upravljanja resursima i ruralnog razvoja, te za investicije, jačanje kapaciteta, uspostavu novih i reformu postojećih institucija; - Poljoprivreda je definisana kao razvojni prioritet u FBIH; - Postojanje fondova za podršku poljoprivredi na više nivoa (Federacija, kanton, općina); - Porast potražnje za hranom na globalnom nivou, - Rastuća potreba prehrambene industrije za sirovinom; - Pristup regionalnim tržištima kroz CEFTA; - Trend rasta potražnje za tradicionalnim, autohtonim te proizvodima sa oznakom porijekla; - Jačanje komplementarnih privrednih grana (turizam i ugostiteljstvo); - Investiranje u izvore obnovljive energije, čistije tehnologije i poslove koji jačaju i štite ekosistem; - EU integracijski procesi pomiču poljoprivredu ka fokusu interesa donosioca političkih odluka. 	<ul style="list-style-type: none"> - Globalne klimatske promjene; - Loše upravljanje vodenim resursima rukovođene interesima elektro-industrije može dovesti do poplava ili suša; - Razvoj drugih grana privrede bez istovremenog razvoja poljoprivrede, može uticati na dalju depopulaciju i neiskorišćavanje prirodnih resursa; - Politička nestabilnost i loše poslovno okruženje ugrožavaju SDI; - Smanjuje se interes i izvori iz donatorskih fondova; - Neadekvatno poslovno okruženje; - Agrarna i ostale razvojne politike nedovoljno harmonizirana sa EU pravnom stečevinom; - Mjere potpore su nedovoljno transparentne, aplikacione procedure komplikovane, a monitoring utroška sredstava neadekvatan; - Zaostajanje u EU integracijskim procesima sprečava sadašnji i ozbiljno ugrožava budući pristup EU fondovima; - Na domaćem tržištu kapitala ne postoje kreditne linije prilagođene specifičnostima poljoprivrede (duži grace period, niža kamatna stopa, duži rok otplate); - Loša finansijska situacijanaučno istraživačkih institucija i nedostatak sredstava za razvojno orjentisane naučno-istraživačke projekte; - Nestabilnost cijena inputa; - Neadekvatna granična kontrola rezultira prisustvom roba sumnjivog porijekla i kvaliteta; - Loša ekonomska situacija u zemlji rezultira smanjenom kupovnom moći stanovništva; - Loše razvijena transportna i komunikacijska infrastruktura, osobito u ruralnim područjima otežava razvoj poljoprivrede; - Globalna ekonomska kriza utiče na smanjenje agregatne tražnje i jačanje konkurencije na tržištu; - Nesposobnost lokalnih vlasti da preuzmu odgovornost za razvoj, obnovu povjerenja i sra - Na globalnom nivou loš imidž BiH zbog proteklog rata, političke nestabilnosti i ekonomske nerazvijenosti.

SWOT analiza ima vremensku dimenziju. Ono što je u ovom momentu definisano kao pozitivan unutrašnji ili vanjski faktor od značaja, u budućnosti može dobiti negativan predznak i obratno. Zbog toga je preporučljivo periodično ponovo uraditi SWOT analizu, jer bi informacije tako dobijene mogle pomoći prilikom eventualne revizije Strategije, kao i u redovnom procesu monitoringa implementacije.

7. POSLOVNO OKRUŽENJE

7.1. Institucije od važnosti za sektor

Značajne teškoće za sektor poljoprivrede u BiH, a time i FBiH proističu iz njihovog ustavnog uređenja prema kojem sva četiri uspostavljena nivoa vlasti – od državnog do opštinskog – imaju ovlaštenja za planiranje i upravljanje poljoprivredom. Ovakva organizacija ne omogućava uspostavu funkcionalno koordinirane mreže institucija, s jedne strane, te dovodi do nepotrebnog i skupog multipliciranja institucija istih ili sličnih domena, s druge strane.

7.1.1. Institucije na nivu Bosne i Hercegovine

Institucije uspostavljene na nivou BiH od posebne važnosti za sektor su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj; Agencija za sigurnost hrane BiH (samostalna upravna organizacija) i tri upravne organizacije u okviru MVTEO (Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH). Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH, iako osnovan 2009. godine, sa personalnim popunjavanjem praktično počeo tek početkom 2013. godine.

Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja MVTEO je zadužen za uspostavljanje okvira za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju harmonizovanog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji.

Donekle izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije uglavnom su zadužene za iniciranje i usaglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, izuzimajući programe međunarodne podrške i pomoći, i finansiraju i provode na nivou entiteta, a u FBiH i na nivou kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na razmatranje i usvajanje nacрте zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija.

Pored navedenih, među institucijama uspostavljenim na državnom nivou od važnosti za sektor treba spomenuti: Direkciju za evropske integracije Vijeća ministara BiH; Institut za akreditiranje BiH (BATA); Institut za standardizaciju BiH (BAS); Institut za intelektualno vlasništvo i Agenciju za nadzor nad tržištem.

Jednoglasan stav gotovo svih sektorskih interesnih grupa i nevladinih organizacija je da je Bosni i Hercegovini potrebno državno ministarstvo poljoprivrede, čije bi formiranje predstavljalo put ka boljoj koordinaciji poljoprivrednih politika i konzistentniju artikulaciju interesa sektora u međunarodnim odnosima (posebno u procesima pridruživanja EU), te lakše uspostavljanje neophodnih informacionih sistema i registara.

7.1.2. Institucije na nivou Federacije BiH

U FBiH je u okviru postojećih ustavnih rješenja uspostavljen minimalno potreban broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja.

Postoji spremnost Federalnih organa uprave da prihvate i provedu sva regulatorna rješenja utvrđena za BiH, kao i da daju konstruktivan doprinos u dolasku do ovih rješenja. Sporo usvajanje regulative i uspostavljanje institucija na državnom nivou ima negativne posljedice po poljoprivredu u FBiH, ali i za njene Federalne institucije. Određene teškoće za uspostavljanje sektorskih institucija u FBiH ima i ustavna organizacija, sa snažnim nadležnostima kantona za pitanja poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Iako se nadležnosti kantona mogu posmatrati i sa svjetlije strane planiranja i razvoja poljoprivrede "odozdo-prema-gore", određen broj sektorskih legislativnih akata na nivou FBiH dugo čeka na usvajanje, dijelom i zbog različitih interesa njenih kantona.

FMPVŠ je ključna je institucija za upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima, razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korišćenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korišćenja poljoprivrednog zemljišta.

Inspeksijski nadzor u sektoru, ograničen ustavnom organizacijom FBiH, vrši Federalna uprava za inspeksijske poslove. Za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije su posebno važni inspektorati: Poljoprivredne, Veterinarske, Sanitarno-zdravstveno-farmaceutske i Tržišno-turističke inspekcije. Federalna inspeksijski organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti sa kantonalnim, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori.

U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne naučno-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediterranski zavod u Mostaru) i jedna ustanova specijalizovana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu).

Među nedostajućim sektorskim institucijama i tijelima na nivou FBiH ovdje se navode samo neke od onih čije je formiranje predviđeno federalnim zakonskim propisima o poljoprivredi, veterinarstvu i zaštiti bilja, a koje bi mogle biti od koristi za planiranje razvoja i servisiranje sektora poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. U FBiH, dakle, nisu uspostavljene i ne djeluju: Federalna poljoprivredna savjetodavna služba, Federalni zavod za zaštitu bilja u poljoprivredi, Veterinarski institut FBiH (ima naznaka da će biti formiran tokom 2013. godine), Federalna agencija za ruralni razvoj (rok za formiranje bila je 2012. godina), Agronomska komora i Poljoprivredni informativni centar.

7.1.3. Institucije na nivou kantona Federacije BiH

U Federaciji BiH sedam kantona imaju uspostavljena ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstva privrede. Sva kantonalna ministarstva imaju nadležnosti za strateško planiranje poljoprivrede i ruralnog razvoja svojih kantona i provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih podsticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Kantonalna ministarstva poljoprivrede učestvuju u planiranju poljoprivredne politike na nivou FBiH, čime se obezbjeđuje određena koordinacija razvojnih planova i programa.

7.2. FBiH u kontekstu međunarodnih sporazuma i njihove važnosti za sektor

7.2.1. CEFTA sporazum

CEFTA⁷² sporazum potpisan je u Bukureštu 19.12.2006. godine, a potpisnice su bile: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Bugarska, Hrvatska, Rumunija, Srbija, Moldavija i Kosovo. Rumunija i Bugarska su ulaskom u EU 2007., a Hrvatska 2013. godine prestale biti članice CEFTA. Sporazum je objedinio 32 ranije potpisana bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su bili na snazi između zemalja regiona, i predstavljao je nastavak liberalizacije trgovine, unapređenje ekonomske suradnje te regulisanje ranijih nedorečenosti bilateralnih ugovora. Principi koji su ugrađeni u sporazum preuzeti su iz WTO-a, tako da se većina ciljeva zacrtana WTO sporazumom reflektira i na sporazum CEFTA.

Za BiH CEFTA sporazum nije ništa bitnije mijenjao u trgovini obzirom na ranije date koncesije kroz bilateralne ugovore o slobodnoj trgovini, odnosno više nije bilo moguće nametati ili primjenjivati nove carine. Pravilo je važno i u slučaju da su uvozna opterećenja svedena na nulu, kao što je bilo u slučaju BiH. S druge strane, bilo kakva daljnja eventualna smanjenja carina (pregovori u okviru WTO, drugi sporazumi) bi se automatski primjenjivala i na CEFTA sporazum. Što se tiče necarinskih barijera kao što su količinska ograničenja, predviđeno je da se ona ili mjere koje mogu imati jednak učinak ukinu, bilo da se radi o uvozu ili izvozu. Prema Sporazumu, izvozne carine i takse efekta jednakog izvoznim carinama su potpuno ukinute. Sanitarne i fitosanitarne mjere Sporazum je utvrdio po uzoru na SPS sporazum WTO-a. Problematika tehničkih barijera u trgovini tretira se na istovjetan način kao i u WTO sporazumu.

Sastavni dio sporazuma CEFTA su zaštitne mjere koje se mogu primijeniti u slučaju opravdanih okolnosti na ukupan ili uvoz iz određenih zemalja (bilateralne zaštitne mjere). Kada su u pitanju mjere opšte zaštite najvažniji preduslovi koji moraju biti ispunjeni za uvođenje ovih mjera su povećanja količine uvoza koji prijeti da prouzrokuje:

- Ozbiljne štete domaćim proizvođačima sličnih ili direktno konkurentnih proizvoda na teritoriji strane uvoznice ili
- Ozbiljnih poremećaja u bilo kojem sektoru privrede koji bi mogli dovesti do ozbiljnog pogoršanja ekonomske situacije strane uvoznice.

Postupak za uvođenje mjera zaštite, bilo da se radi o antidampingu ili opštim mjerama zaštite, podnose proizvođači/preduzeća ili udruženja koja predstavljaju proizvođače ili industriju koja obimom svoje proizvodnje prevazilaze polovinu ukupne proizvodnje proizvoda koji je predmet prijave. Zemlja koja uvodi zaštitne mjere mora imati na snazi domaće propise o zaštitnim mjerama koje su u skladu sa WTO odredbama.

Vanjsko-trgovinska razmjena poljoprivrednih proizvoda između zemalja CEFTA-e i BiH je u gotovo konstatnom porastu od potpisivanja sporazuma na ovamo (Prilog – Tabela P-6.1.). Izuzetak je 2009. godina (vjerovatno zbog posljedica svjetske ekonomske krize, ali i zbog stupanja na snagu Privremenog sporazuma o trgovini sa EU) kada je ukupna razmjena opala za nekoliko procentnih poena. Pokrivenost uvoza izvozom je niska (od najmanje 20,16% u 2007. do najviše 34,73% u 2012. godini). Razlog za ovo leži u činjenici da je BiH u vrijeme potpisivanja bilateralnih ugovora, a kasnije i CEFTA sporazuma, imala vrlo nizak nivo proizvodnje i izvoza, što je direktna posljedica rata i ratnih

---

⁷² Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini

šteta. Ova činjenica je vrlo bitna za shvatanje zaštitnih klauzula u okviru sporazuma CEFTA. Naime, zbog ovako niskog izvoza u ranijim godinama BiH praktično ne može ni uvesti zaštitne mjere. Izvoz tih početnih godina bio je tako malog obima da je BiH kasnije imala pozitivan rast izvoza (iako je njegov apsolutni iznos skroman) kao i pokrivenosti uvoza izvozom, što su praktično glavni argumenti za primjenu zaštitnih mjera. Ovo je ključna prepreka da BiH, eventualno, uvede zaštitne mjere od evidentno prekomjernog uvoza iz zemalja potpisnica CEFTA.

7.2.2. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju predstavlja novu formu odnosa zemalja članica EU i zemalja koje teže članstvu u EU. Sporazum predstavlja prvi ugovorni odnos između BiH i Evropske unije. Potpisan je 16. 06. 2008. godine u Luksemburgu, ali još nije ratificiran. Privremeni ugovor o trgovini i trgovinskim pitanjima stupio je na snagu odmah nakon potpisivanja, 01. 07. 2008. godine. Trgovinski sporazum u okviru SSP predviđa određene tržišne koncesije i od strane Zajednice, ali u i od strane BiH. Cilj Sporazuma u trgovinskom dijelu je da se BiH postepeno privikava na uslove jedinstvenog tržišta EU. Sporazumom je predviđeno da se do kraja 2013. godine trgovina sa EU, u najvećem dijelu, liberalizira. Izuzetak čine neki poljoprivredni proizvodi za koje će određene carinske zapreke ostati na snazi, ali u znatno ograničenom obimu. Sporazumom je dogovoreno sukcesivno smanjenje uvoznih opterećenja na proizvode porijeklom iz EU/BiH. Dogovorene polazne carine za svaki proizvod na koju će se primjenjivati postepena smanjenja carina, utvrđena u sporazumu su Jedinstvena carinska tarifa Unije, uvedena u skladu s Uredbom (EEC) 2658/871 (stvarno se primjenjuje *erga omnes* na dan potpisivanja ovog sporazuma) i Carinska tarifa BiH iz 2005. godine, koja je u primjeni.

EU je drugi po važnosti partner BiH u trgovini poljoprivrednim proizvodima. Potpisivanjem SSP BiH proizvođačima je formalno-pravno otvoren pristup ogromnom tržištu EU. Ipak, pozitivni efekti liberalizovane trgovine, kao i u slučaju CFETA-e, odlaze drugim stranama. EU tržište je prostor sa najrigoroznijim propisima u oblasti sigurnosti hrane, a BiH proizvođači su još daleko od njihovog ispunjavanja. Većina odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija i povoljnosti, ostala je neiskorišćena. Razlozi su prije svega u nepostojanju traženih standarda i certifikata, kao i neophodnih mehanizama kontrole. Tako pokrivenost uvoza izvozom od potpisivanja SSP do 2010. godine nije prelazila 20%, sa najboljim rezultatom (18,06%) 2010. godine⁷³. Ovakve vrijednosti indikatora pokazuju da je trgovina sa EU ipak daleko složenija od trgovine sa zemljama CEFTA-e. Drugi razlog svakako mogu biti cijene uvezene i izvezene robe. Iz BiH se izvoze robe niske dodate vrijednosti, odnosno sirovine ili polusirovine, dok iz EU uglavnom dolaze proizvodi više dodatne vrijednosti.

7.2.3. Posljedice ulaska Hrvatske u EU

BiH i Republika Hrvatska imaju tradicionalno dobre trgovinske i privredne veze. Iako je bilanca trgovine na strani Hrvatske, Hrvatska je i glavno izvozno tržište za poljoprivredne proizvode iz BiH. O ovom svjedoči i pokrivenost uvoza izvozom u razmjeni sa Hrvatskom koja se povećavala iz godine u godinu (Prilog – Tabela P-6.2.). Ulazak Hrvatske u EU sredinom 2013. godine mogao bi dovesti do poremećaja u trgovini. Hrvatskim suspendovanjem sporazuma CEFTA BiH se znatno otežava pristup na najvažnije izvozno tržište za poljoprivredne proizvode na koje je zadnjih godina plasirano između 150 i 200 miliona KM godišnje⁷⁴. Supstitucija ovog potencijalnog gubitka nekim novim tržištem biće

⁷³ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH

⁷⁴ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH

vrlo teška. U strukturi izvoza u Hrvatsku u najvećoj mjeri participiraju animalni proizvodi, prije svega mlijeko i proizvodi od mlijeka, tako da se i najveće posljedice mogu očekivati u ovom sektoru. S obzirom da je Hrvatska postala punopravan član EU, rješenja i odredbe SSP postaju okvir za regulisanje trgovine između Hrvatske i BiH, što znači da BiH na tržište Hrvatske može izvoziti samo proizvode koje može izvoziti i u EU. Takvih proizvoda za sada je vrlo malo, posebno kada se radi o proizvodima animalnog porijekla. Drugi važan problem je problem tranzita preko Hrvatske, odnosno EU, oko koga se i dalje vode trilateralni pregovori (BiH, Hrvatska i EU). Sa ulaskom u EU u Hrvatskoj se primjenjuju EU propisi o kretanju i tranzitu životinja i materijala/proizvoda biljnog porijekla. Ovo može predstavljati ozbiljan problem za BiH izvoznike, jer bi alternativne transportne rute umnogome poskupjele, a vjerovatno i reducirale izvoz.

7.2.4. Svjetska trgovinska organizacija (WTO)

Bosna i Hercegovina je u završnoj fazi pristupa Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Pristup ovoj organizaciji, pored pogodnosti u pristupu tržištu razvijenih zemalja, kvalitetnijoj regulaciji trgovine, pozitivnim signalima za strane ulagače i sl., sa sobom nose i niz obaveza. Kada je poljoprivreda u pitanju tri su glavne teme koje se pregovaraju u okviru WTO: pristup tržištu, domaća podrška i izvozne subvencije. Za BiH od posebne važnosti su pristup tržištu i domaća podrška.

Pristup tržištu. Rješenja u okviru ovog dijela sporazuma uslovno se mogu podijeliti na dva dijela. Prvi je "tarifikacija", odnosno prevođenje svih netarifnih barijera u tarifne ekvivalente⁷⁵. Glavni cilj tarifikacije je da se brojni oblici restrikcija u trgovini poljoprivrednih proizvoda, kao što su varijabilne dadžbine, netarifne mjere, kvantitativna ograničenja i sl., kroz propisanu metodologiju, prevedu u tarife. Zemlje članice na bazi referentnog perioda (inicijalni je bio 1986.-1988.) vrše tarifikaciju svih netarifnih barijera. Nakon toga se primjenjuju obaveze redukcije (u zavisnosti od statusa zemlje; razvijene i zemlje u razvoju – ZUR). Drugi segment je najmanji pristup domaćem tržištu. Ovaj princip je podrazumijevao dopušteni uvoz proizvoda u količini od 3% domaće potrošnje u odnosu na bazni period. Ovaj procenat bi se trebao povećati na 5% do kraja prelaznog perioda (4% za ZUR). Zemlje članice nisu u obavezi da uvezu pominjane količine proizvoda, nego da omoguće pristup domaćem tržištu u navedenom obimu. Pravilo minimalnog pristupa se ispunjava kroz tarifne kvote. BiH pregovore u okviru pristupa tržištu privodi kraju i očekuje se da će do kraja 2013. godine biti zatvoreni sa svim zainteresovanim stranama.

Domaća podrška. Poljoprivredna podrška je još jedan od elemenata koji je regulisan sporazumom o poljoprivredi. Mjere podrške se dijele u tri kategorije/kutije u zavisnosti od uticaja na trgovinu.

Žuta kutija. Mjere koje se svrstavaju u žutu kutiju su direktno vezane za proizvodnju, bilo pojedinačnih proizvoda ili za sve poljoprivredne proizvode u cjelini, i kao takvi imaju najveći uticaj na na trgovinu. Iznos ovih mjera se mjeri odgovarajućom AMS metodologijom u jedinstven indikator Agregatne mjere podrške (AMS). Ukratko, AMS kombinira vrijednost svih mjera podrške koje spadaju u žutu kutiju, uključujući tu i transfere od potrošača i poreskih obveznika. Izračunati AMS iz baznog razdoblja je predmet utvrđenog smanjenja u procentima i vremenskom intervalu. Izdaci za mjere ove kategorije su ograničeni. Najveći dio domaće podrške u BiH, u stvari, spada u mjere iz žute kutije.

---

⁷⁵ Metodologija tarifikacije je propisana u Anexu 3 u okviru "Modaliteta za uspostavu graničnih obaveza unutar programa reformi".

Plava kutija. Mjere plave kutije su mjere u okviru tzv. programa ograničavanja proizvodnje. Ove mjere ne podliježu obavezi smanjenja, ako se ispunjavaju sljedeći uslovi: a) plaćanja se zasnivaju na određenom području i određenim kulturama, b) takva plaćanja izvršavaju se sa 85% ili niže u odnosu na bazni period, c) takva plaćanja za stočarstvo obavljaju se prema određenom broju grla. Za ovu grupu mjera ne postoje ograničenja u potrošnji, ali se moraju uraditi obračuni (koliko podrška u okviru ove grupe iznosi). Iako ima određenih plaćanja koja bi se mogla svrstati u ovu grupu, BiH nije ispunila sve formalne uvjete kako bi ova plaćanja i imala obilježja plave kutije.

Zelena kutija. Mjere zelene kutije ne smiju imati ili mogu imati samo minimalan distorzivni efekat na trgovinu. Dodatno, ove mjere moraju biti finansirane od strane vlade i ne uključuju transfere od potrošača. Ne postoji ograničenje u okviru ove kutije, podrazumijevajući da su mjere u skladu sa odredbama Anexa II.

Poglavlje domaće podrške je najzanimljivije sa aspekta priključenja WTO, s obzirom na jednostavnost zaštitnih mehanizama i praktičnu tarifkaciju koja je davno provedena. Domaća podrška je jedni segment politike podrške poljoprivredi koja, kako tako, funkcioniše u BiH. Trenutni referentni period za obračun baznog AMS za BiH je 2008.-2010., a pregovaračka pozicija se temelji na statusu zemlje u razvoju, mada se od strane zemalja članica BiH tretira kao zemlja tranzicije (ili čak i razvijena zemlja). Status zemlje u razvoju za sobom povlači niz povoljnijih rješenja, međutim, ostaje pitanje da li će, obzirom na raspoloženje "glavnih igrača", BiH izboriti ovaj status. Imajući ovo u vidu i dokumenti o internoj podršci su pravljani na bazi odredbi koje važe za ZUR (*de minimis* prag od 10%). Ostaje da se vidi da li će BiH uspjeti i da dokaže svoj nepovoljniji položaj, odnosno da se mora tretirati, ako ne kao zemlja u razvoju, onda da joj barem se uvažavaju određene specifičnosti.

7.3. Međunarodni fondovi

7.3.1. IPARD

Predpristupni instrument IPARD predstavlja preteču jedne daleko šire politike, politike ruralnog razvoja EU, te jednog daleko obimnijeg fonda – Evropskog agrarnog fonda za ruralni razvoj (eng. EAFRD) čija sredstva su na raspolaganju nakon pristupanja u članstvo EU. Osnovna razlika je što se u predpristupu koristi manje mjera i što su raspoloživa sredstva daleko manja. Sistem implementacije je identičan, tj. u oba slučaju se sredstva implementiraju preko akreditovanih agencija koje su zadužene za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Pored pobrojanih sličnosti predpristupni instrument IPARD ima i druge ciljeve specifične za uslove u kojima se nalaze zemlje kandidatkinje. Tako su definisani i specifični ciljevi za IPARD (pored opštih i pobrojanih), a to su:

- Dostizanje standarda Zajednice (higijenskih, sigurnosnih, zdravstvenih, okolinskih, dobrobit životinja i sl.);
- Jačanje konkurentnosti (tržišne efikasnosti) domaće proizvodnje;
- Razvoj ruralne ekonomije i
- Priprema za provedbu poljoprivredno – okolišnih mjera.

Iako se u javnosti često spominju kao obilan izvor grant sredstava za poljoprivredu koja su nadomak ruke, put do dobijanja ovih sredstava je izuzetno težak. Nizak stepen apsorpcije je posebno izražen u prvim godinama implementacije. Posljedica je to u najvećem dijelu teških uslova koje je neophodno ispuniti kako bi se sredstva mogla početi koristiti. Osnovni uslovi koje je zemlja dužna ispuniti da mogla početi sa korištenjem IPARD sredstava su:

7: Poslovno okruženje

- **Kandidatski status za zemlju.** Ovo je politički uslov i prema najavi za slijedeći programski period, odnosno za IPARD II, bi trebao biti brisan.
- **Decentralizirani sistem implementacije predpristupnih sredstava.** Ovo je najvažniji tehnički uslov za povlačenje predpristupnih sredstva u cjelini.
- **Operativna struktura IPARD.** Dio decentraliziranog sistema implementacije specifičan za petu IPARD komponentu.
- **Pripremljeni i usvojeni programski dokumenti,** prije svih, Strategija ruralnog razvoja i IPARD plan zemlje.
- **Horizontalne institucije** nisu preduslov, ali su neophodne za uspješnu aporpciju IPARD sredstva.

Provedba IPARD programa provodi se od strane država kandidatkinje na temelju decentraliziranog upravljanja, bez *ex-ante* kontrole. IPARD zahtijeva uspostavu posebne operativne strukture tzv. IPARD strukture. Ova struktura se sastoji od dvije osnovne komponente: prva je Upravljačko tijelo, a drugo Platna agencija. Ovdje treba posebno naglasiti, s obzirom da je to u BiH tema čestih diskusija i tumačenja, da regulativa EU koja reguliše IPA/IPARD propisuje uspostavu jedne jedinstve IPARD strukture za državu. Kada je riječ o funkcijama, funkcija *Upravljačkog tijela*, kao dijela operativne strukture, je kreiranje programa, monitoring i izvještavanja o provođenju istog, dok *platna agencija* ima funkciju izvršavanja plaćanja u poljoprivredi. Organizacija IPARD strukture (po gore pomenutim uslovima) neophodni je operativni preduslov za povlačenje sredstva iz IPARD komponente. Cjelokupna struktura prolazi kroz proces akreditacije (nacionalne i EU), koji nije ni jednostavan ni brz (procjene se kreću od 3 – 5 godina). Iz ovog razloga u uspostavu IPARD strukture se kreće prije nego se mogu koristiti sredstva IPARD-a. Trenutno se u BiH još uvijek vode diskusije oko modela za uspostavu IPARD operativne strukture.

S obzirom da se finansijska perspektiva 2007. – 2013. godine završava ove godine Evropska komisija je već pripremila novi set propisa koji će važiti za programsko razdoblje od 2014.-2020. godine. Novom regulativom je predviđeno da se kandidatski status briše kao preduslov za korištenje svih pet komponenti IPA-e. Umjesto toga će, i zemljama potencijalnim kandidatima kao što je BiH, biti moguće da koriste predpristupna sredstva za poljoprivredu i ruralni razvoj. Međutim, ovo neće biti moguće ako zemlja ne uspostavi i akredituje, kako decentralizirani sistem implementacije, tako i operativnu IPARD strukturu. Znači, tehnički uslovi i dalje ostaju kao preduslovi za korištenje IPARD sredstava. Prema gruboj proceni sredstva koja bi se mogla dodijeliti BiH iz IPARD II fonda (110 – 120 miliona EUR) bi bila negdje između iznosa dodijeljenih Hrvatskoj i iznosa koji je na raspolaganju imala Makedonija. Imajući u vidu situaciju i kojoj se nalazi domaća poljoprivreda i domaći budžeti ovo bi svakako bila značajna finansijska podrška.

7.3.2. Ostali fondovi

Donatorska sredstva sektoru poljoprivrede i njegovom institucionalnom okruženju u BiH u prethodnom periodu je obezbjeđivao niz vlada i organizacija. Među važnijim treba pomenuti: EU, SIDA (Švedska), Vlada Češke Republike, SDC/SECO (Švicarska), Vlada Norveške, JICA (Japan), itd. Prema podacima MOFTER-a ukupna visina ovih sredstava u periodu 2007.-2012. iznosila je: 2007. – 9,47 miliona EUR, 2008. – 11,94 miliona EUR, 2009. – 43,50 miliona EUR, 2010. – 15,70 miliona EUR, 2011. – 10,23 miliona EUR i 2012. – 17,60 miliona EUR.

Aktuelne ključne projekte u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja predstavljaju: Projekt Svjetske banke: Poljoprivreda i ruralni razvoj (ARDP), projekti finansirani sredstvima predpristupne pomoći Evropske unije (IPA) i USAID projekat FARMA. U posljednjih pet godina iznos IPA pomoći u

oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja je iznosila ukupno 3 miliona EUR (1 milion EUR – IPA 2007.: Jačanje kapaciteta za programiranje ruralnog razvoja BiH; 1,5 milion EUR – IPA 2007.: Jačanje i harmonizacija BiH informacionog sistema za sektore poljoprivrede i ruralnog razvoja i 0,5 miliona EUR – IPA 2009.: Sektorske analize za IPARD).

7.4. Domaći izvori za razvoj sektora

Ukupna ekonomska politika se oslanja na investicionu aktivnost i nije moguće uvesti značajnije pozitivne pomake u sektoru bez privatnih domaćih i stranih ulaganja i javnih investicija u one oblasti za koje ne postoji interesovanje privatnog sektora. Finansijska sredstva se angažuju na osnovu ekonomskih zakonitosti o efikasnosti i opravdanosti. Kapital nema sentimentalnosti, te se ne može očekivati da poljoprivredni sektor ima nekih privilegija kod pristupa kapitalu, ako one nisu ugrađene u zajedničku agrarnu politiku.

U primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji finansijska sredstva su potrebna za: postojeću privrednu aktivnost; povećanje zemljišnog posjeda; izradu programa i projekata; sisteme navodnjavanja; komasacije zemljišta; uvođenje ekološki prihvatljivih sistema proizvodnje; diverzifikaciju djelatnosti; zapošljavanje radne snage, itd. Po vremenu angažovanja kapitala (ročnosti), potrebno je uraditi odgovarajuća usklađivanja sa specifičnim osobinama sredstava za proizvodnju sektora: kratkoročna za obrtna sredstva, te srednjoročna i dugoročna za investicije.

Investicije i akumulacija su međusobno uslovljeni, jer bez novih investicija nema akumulacije, a bez akumulacije kapitala nema investicija. Primarna poljoprivredna proizvodnja u FBiH, naročito na malim poljoprivrednim gazdinstvima, je nisko akumulativna djelatnost pa nije u mogućnosti da rješava investicije iz vlastitih sredstava ili iz skupih komercijalnih kredita. Zbog toga se nameće potreba da se u rješavanje tog pitanja uključi društvena zajednica sa svih nivoa. Generalno gledano, pravna lica nešto lakše dolaze do kredita.

Nezavidne političke prilike, nestabilnost priliva u budžet i finansijskih obaveza iz budžeta, ne daju mogućnost realnog predviđanja o daljem razvoju događanja. Već neko vrijeme je na sceni usvajanje i primjena potrošačkih budžeta koji nemaju razvojnu komponentu svih nivoa vlasti u FBiH. Da bi se kreirali snažniji finansijski stimulanzi, neophodna je poboljšati političku situaciju u zemlji, odnosno obezbijediti jači uticaj građana i međunarodne zajednice na političku elitu radi stvaranja boljeg finansijskog i ukupnog ambijenta.

7.4.1. Finansijska infrastruktura u BiH

U 2012. godini u BiH je poslovalo 28 komercijalnih banaka, dok je jedna banka, Poštanska banka BiH, bila pod privremenom upravom. Lokacijski posmatrano po entitetima, u FBiH je 18 i u RS 10 banaka. Za poslove skrbništva registrovano je 12 banaka⁷⁶, devet iz FBiH i tri iz RS.

U BiH djeluju 22 mikrokreditne organizacije (MKO) i to 18 mikrokreditnih neprofitnih organizacija (MKF) i 4 mikrokreditne profitne organizacije (MKD). U FBiH 14 MKO (13 MKF+1 MKD) i u RS 8 (5 MKF+3 MKD). U zemlji djeluje sedam štedno kreditnih organizacija (sve u RS) i 9 lizing društava i to 7 u FBiH i 2 u RS.

---

⁷⁶ Izvor: Komisija za vrijednosne papire FBiH i Komisija za hartije od vrijednosti RS.

Komercijalne banke imaju najveći udio u finansiranju sektora, ali su njihovi uslovi visokozahtjevni za poljoprivrednu proizvodnju. Da bi postali pristupačniji neophodno ih je prilagoditi poljoprivredi po ročnosti, cijeni kapitala, jemstvu, pristupačnosti i transparentnosti informacija. Uslovi banaka za dobivanje kredita u dva entiteta su različiti. Krediti se odobravaju u iznosu do 60.000 KM, na rok do 10 godina, po kamatnoj stopi od 9,40 do 9,99%, sa grejs periodom do 12 mjeseci i uz naknadu za obradu kredita 1,25–1,75%⁷⁷. U RS odobravaju se krediti u iznosu do 50.000 KM, na rok do 10 godina, po kamatnoj stopi od 5,33 do 7,89%, sa grejs periodom najviše 36 mjeseci i uz naknadu za obradu kredita 0,5–1,0%⁷⁸. Sa stanovišta bankarskog sektora FBiH, najznačajniji izvor finansiranja banaka čine depoziti koji sa 31. 12. 2012. godine iznosili 10,96 milijardi KM. Sa potpunim izlaskom iz ekonomske krize, očekuje se nešto brži rast novčane mase kao rezultat stalnog priliva sredstava u bankarski sektor u vidu depozita privatnog i javnog sektora i priliva sredstava od privatizacije, te novih zajmova. Direkcija za ekonomsko planiranje Vijeća ministara BiH predviđa rast novčane mase od 18%, što bi uz devizne rezerve, novčani rast popelo na stopu od oko 20%.

Veoma važnu ulogu u domaćim izvorima finansiranja sektora ima Razvojna banka FBiH (RBFBiH), koja je u najvećoj mjeri orijentisana na pravna lica i veće proizvođače. RBFBiH ima ugovor sa komercijalnim bankama i njima daje kreditna sredstva po kamatnoj stopi od oko 4% koja one plasiraju. Za provjerena pravna lica sa historijatom poslovanja kod komercijalnih banaka ili kod nje, ona direktno daje kredit po kamatnoj stopi od 4%, plus troškovi obrade zahtjeva. RBFBiH odobrava kredite u iznosu zahtjeva klijenta, ako ispunjava sve ostale uslove. Oni se daju na rok od 18 mjeseci do 10 godina, po kamatnoj stopi od 4%, sa grejs periodom prilagođenim vrsti djelatnosti i uz naknadu za obradu kredita jednokratno 1% pravnim i 0,75% fizičkim licima. Dosadašnja iskustva su pokazala da je neophodna rekonstrukcija Razvojne banke Federacije BiH u funkciji podrške sektorima koji mogu biti nosioci razvoja FBiH, a to znači: preispitivanje načina upravljanja, jasnijeg preciziranja ciljeva i kriterija za dodjelu kredita, što nameće sprovođenje mjera i donošenje novog zakona koji bi uključivao mehanizme kontrole rada banke, plasmana sredstava i ocjenu doprinosa.

Mikrokreditne organizacije (MKO) kao neprofitne organizacije i mikro kreditna društva (MKD) kao profitne organizacije imaju udjela u kreditiranju malih gazdinstava i to uglavnom za obrtna sredstva i potrošnju. Kod MKO i MKD nude kredite od 300 KM do 50.000 KM, sa ročnošću od 1 do 66 mjeseci i grejs periodom od 6 do 36 mjeseci. Godišnje kamatne stope su od 9,99 do 30,72%⁷⁹.

7.4.2. Investicije na gazdinstvima

Statistički podaci o ostvarenim investicijama po djelatnostima i osnovnim izvorima finansiranja pokazuju da ulaganja u primarnu poljoprivrednu proizvodnju stagniraju. Uz spoznaje sa terena, može se reći da je mali broj potpuno novih, naročito velikih gazdinstava. Postoji određeni broj srednjih gazdinstava koja su se osavremenila i proširila djelatnost pasminama i sortimentom, adaptirala postojeće objekte, nabavila opremu uglavnom iz vlastitih izvora i dijelom iz formalnih i neformalnih zajmova. Najveći dio poljoprivrednih gazdinstava, posebno malih, obavljaju svoju djelatnost na nivou proste reprodukcije, sa zastarjelim i dotrajalim stalnim sredstvima i u postojećim uslovima nemaju materijalnih mogućnosti da naprave razvojne pomake.

---

⁷⁷ Mujkanović E., Master rad

⁷⁸ Mujkanović E., Master rad

⁷⁹ Mujkanović E., Master rad

7.4.3. Investicije u preradi

Stanje investicija u prehrambenoj industriji je znatno bolje od onog u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Srednji prerađivački pogoni su u najvećem broju slučajeva u domaćem vlasništvu, a veći pogoni uglavnom u vlasništvu stranih kompanija. Najveći broj domaćih vlasnika je finansijska sredstva stekao boraveći u inostranstvu tokom i nakon rata i uz to ostvario kontakte sa poslovnim svijetom. Bilo je i pojedinaca koji su za te potrebe koristili bankovna sredstva, ali se generalno može kazati da imaju nisku stopu zaduženosti. Određeni broj prerađivača su porodična preduzeća sa relativno dugom tradicijom koja optimistički gledaju na budućnost. Stiče se dojam da su sposobna da obezbijede investiciona sredstva iz sopstvenih izvora, ali su zainteresovana i za nove izvore sredstava pod povoljnijim uslovima od sada postojećih.

7.4.4. Finansiranje putem poslovnih banaka u BiH

Nakon nekoliko godina ekspanzije, ekonomska i finansijska kriza je ostavila traga na bankarski sektor u BiH pa su banke postale opreznije u odobravanju kredita. Broj organizacionih jedinica je smanjen na 1.000, a broj zaposlenih na oko 10.000 (stanje na kraju 2012. godine). Bankarske usluge za građane i pravne osobe u BiH i dalje sasvim dostupne, sa prosjekom od 4.000 stanovnika po jednoj poslovnoj jedinici.

Prema podacima iz 2010. godine, pravne osobe su koristile oko polovine ukupno odobrenih kredita, a stanovništvo, uključujući i poljoprivrednike, 47% u FBiH i 40% u RS. Oko dvije trećine kredita čine dugoročni krediti (duže od jedne godine) koje uglavnom koriste fizička lica. Iznos realizovanih kredita se u periodu 2007.-2011. povećao za 29,2% (sa 11.851 na 15.313 miliona KM)⁸⁰. Krediti komercijalnih banaka su 2012. godine iznosili 15,94 milijardi KM, što daje godišnju stopu rasta 2012/11 od 5,3%. U 2012. Godini učešće dugoročnih u ukupnim kreditima je iznosilo 73,3%. Kretanje isplata i sektorska struktura kredita u petogodišnjem periodu (2007.- 2011.) pokazuje da su ukupni krediti značajno porasli u 2008. Godini (22,4%), a u preostale četiri godine, zbog uticaja ekonomske krize, je došlo ostvaren do usporavanja (5,5%).

Kada se posmatraju ponderisane kamatne stope prema ročnosti u BiH za šest godina (2007.-2012.), primijećuju se oscilacije (Prilog – Tabela P-6.5.). Kamate na kratkoročne kredite privatnim preduzećima su se kretale od 6,73% u 2012. do 7,93% u 2009. godine, a za stanovništvo od 9,53% u 2008. do 8,44% u 2012. Kamate na dugoročne kredite za pravna lica su bile od 6,90 do 8,44%, a za stanovništvo od 8,07 do 10,51%. Kratkoročni i dugoročni krediti sa valutnom klauzulom su bili prihvatljiviji u trenutku preuzimanja, ali zbog nastalih kursnih razlika se cijena kapitala još povećala.

Kamate kod depozita po viđenju i štednja na oročene depozite, u odnosu na kreditna sredstva, su simbolične i iz godine u godinu su se smanjivale. Depoziti po viđenju su bili, za pravna lica 0,35% u 2007. da bi se smanjili na 0,16% u 2012. godini, a za stanovništvo su smanjeni sa 0,38% na 0,12%⁸¹. U istom periodu štednja na oročene depozite za pravna lica je smanjena sa 3,55% na 2,25%, a za stanovništvo sa 3,56% na 2,80%.

⁸⁰ BiH, Ekonomski trendovi, Godišnji izvještaj 2011., april 2012. godine.

⁸¹ Agencija za bankarstvo Federacije BiH : Informacija o bankarskom sistemu Federacije BiH, 31. 12. 2012.

7.4.5. Stanje investicione aktivnosti i budući razvoj sektora u FBiH

U posljednjih pet godina (2007.-2012.), ukupne investicije u stalna sredstva u FBiH su se smanjile sa 3.583 miliona na 2.870 miliona KM ili za 20%⁸². Kada se stanje prati po tehničkoj strukturi, najveće smanjenje investicija je bilo kod troškova prenosa vlasništva (71,5%), nematerijalnih stalnih sredstava (27,9%), građevinskih radova (20,4%) te mašina, opreme i transportnih sredstava (19,3%⁸³). Povećane su samo investicije u ostala materijalna sredstva i to za 17,8%⁸⁴.

U periodu od 2007. do 2011. godine, tehnička struktura investicija je ostala skoro ista. Najveći dio ostvarenih investicija su činili građevinski radovi, nešto malo manje od jedne polovine, zatim mašine, oprema i transportna sredstva sa oko 2% manjim iznosom. Ove dvije stavke čine oko 95% svih ostvarenih investicija, a preostale tri stavke zajedno daju oko 5%. Ukupne isplate za investicije po djelatnostima u FBiH (organizacioni princip) u periodu 2007.–2011. su se smanjile za 17,4%. (Prilog – Tabela P-6.3.). Pravne osobe u istom periodu su imale smanjenje isplata investicija za 18,1%. Poljoprivreda, lov i šumarstvo su imali smanjenje od 6,3%, sa 37 na 35 miliona KM. U sektoru je jedino ribarstvo ostvarilo povećanje isplata za investicije sa 0,6 na 1,6 miliona KM. Poljoprivredna gazdinstva kao fizičke osobe su ostvarile rast isplata za investicije za 16,3%. U istom periodu pravne osobe FBiH su smanjile (sa 98,6 na 98,0%), a poljoprivredna gazdinstva povećala udio u ukupnim isplatama za investicije po djelatnostima za 0,6% (sa 1,4 na 2,0%).

Isplate za investicije po osnovnim izvorima finansiranja u FBiH u pet godina (2007.-2011.) pokazuju (Prilog – Tabela P-6.4.): neznatno povećanje od 0,5% kod ukupnih, značajnije povećanje iz sopstvenih izvora 13,7% i iz sredstava kredita 17,5%, a smanjenje iz svih preostalih izvora isplata. Najveće smanjenje isplata je zabilježeno kod udruženih sredstava (74,2%), kod finansijskog lizinga (48,4%), te kod sredstava fondova i budžeta (31,1%) i na kraju kod ostalih izvora (29,9%). Kod investicije po osnovnim izvorima finansiranja i djelatnostima pravne osobe su u 2011. godini povukle 96,8%, a poljoprivredna gazdinstva samo 2,4% ukupnog iznosa. Pravne osobe su koristile sve osnovne izvore sredstava, a poljoprivreda, lov i šumarstvo 70,0% sopstvena sredstava, 12,7% udružena sredstva i 15,3% kreditna sredstva. Poljoprivredna gazdinstva su u 2011. godini koristila vlastita sredstva sa učešćem od 37,7% i finansijski krediti 62,3%, dok im sredstva udruživanja, finansijski lizing, sredstva fondova i budžeta i sredstva iz ostalih izvora nisu bila dostupna. Zbog toga je poljoprivreda u znatno nepovoljnijem položaju od ostalih djelatnosti.

7.5. Konkurentnost poljoprivrednih proizvoda

7.5.1. Faktori slabe razvijenosti sektora

Skoro da nema zemlje u svijetu koja poljoprivredu ne smatra važnim segmentom privrednog postojanja. Sa udjelom između 12 i 14% u BDP, proizvodnja hrane je bila uvažavan sektor u prijeratnoj ekonomiji BiH. Neposredno nakon rata taj udio je bio još viši, a onda počeo opadati, od 11,2% u 2000. na 7,3% u 2009. godini. U istom periodu sektor je u BDP FBiH imao značajno niže

⁸² Federalni zavod za statistiku, SB 177/2012.

⁸³ Federalni zavod za statistiku, SB 177/2012.

⁸⁴ Federalni zavod za statistiku, SB 177/2012.

učešće od 7,2% u 2000. do svega 4,5% u 2009. godini⁸⁵. Ovako bi FBiH mogla odavati privid sredine u kojoj je pad udjela poljoprivrede u BDP posljedica njihovog razvoja. Ali, poljoprivreda FBiH je, uz izvjesne pozitivne pomake u pojedinim, ostala bliža tradiciji i stagnaciji nego razvoju. To ima korijene u nizu neriješenih pitanja kao što su dominantan udio sitnih i isparceliranih gazdinstava, stara i zastarjela oprema, niski prinosi, nizak stepen tržišnosti, odsustvo specijalizacije, slabo horizontalno i vertikalno povezivanje, visoka starosna dob farmera, nerazvijena tržišna infrastruktura, loše putne komunikacije, loša educiranost proizvođača, nizak nivo podrške, nizak nivo informacijskih i analitičkih tehnologija, te neusklađenost zakonodavstva i manjak institucija u poređenju sa EU standardima. Ovo su i osnovni elementi loše konkurentnosti sektora⁸⁶.

7.5.2. Vanjski faktori konkurentnost poljoprivrednih proizvoda u FBiH

BiH i FBiH su proklamirale otvoreno domaće tržište za proizvode iz poljoprivrednog i prehrambenog sektora, sa čime je usuglašena i njihova vanjskotrgovinska politika. Pri takvoj vanjskoj ekonomskoj politici, država i entiteti u njoj funkcionišu, kao slabiji dio regije zapadnog Balkana i Europe. Ta pitanja tokom proteklog vremena nisu riješena adekvatnim rješenjima što je dovelo do i slabe unutaršnje i vanjske konkurentnosti sektora.

7.5.2.1. Nivo uvozne zaštite

Uvozna zaštita je dugo bila, a i danas je jedan od ključnih instrumenata podrške tržištu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Ona se u BiH od 1995. godine, kada su usvojene prve carinske tarife u zemlji, nalazi u funkciji vanjskotrgovinske i carinske politike. Takvim politikama, carinska zaštita za poljoprivredne i prehrambene proizvode je uspostavljena sa četiri *ad valorem* carinske stope u nivoima od 0, 5, 10 i 15%, te je BiH zemlja sa najnižom carinskom zaštitom u cijelom balkanskom regionu. Nešto kasnije, pod pritiskom domaće naučne i stručne javnosti, *ad valorem* carinama su dodani prelevmani za određene poljoprivredne proizvode, koji su nedugo potom prevedeni u fiksne iznose, tako da su te carine i ukinuti prelevmani formirali tzv. složenu carinu, čineći je funkcionalnijom u odnosu na raniju carinsku tarifu. I pored toga, carinska BiH zaštita i dalje je ostala niža u odnosu na njene susjede, što u odsustvu bilo kakvih drugih, necarinskih barijera, koči napredak domaće poljoprivrede.

Po osnovu sklopljenih ugovora CEFTA 2006. i SSP 2008. godine, nastupile su bitne izmjene carinske tarife u domaćoj carinskoj politici. Rezultat svega jeste da danas, prema donesenoj Carinskoj tarifi iz 2013. godine, BiH ima veoma kompleksnu konfiguraciju carina koja se sastoji od oficijelnih složenih carinskih stopa sa visinama od 0, 5, 10. i 15% za ukupno svjetsko okruženje, te silaznih do 0-tih carinskih stopa za proizvode porijeklom iz EU, 0-tih stopa za zemlje CEFTA, sa posebnom pozicijom Albanije, te Irana i Turske, sa kojima BiH ima posebne ugovore o trgovini. O eventualnim mogućnostima izmjena potpisanih ugovora kojima bi BiH poboljšala svoj sadašnji status, iz ove pozicije nije moguće govoriti. Sa onim što je do sada učinila i što je, kada je WTO u pitanju, već sutra čeka, BiH je sebe dovela u poziciju davanja suštinski ostvarivih prava na svoj tržišni prostor mnogim

---

⁸⁵ MPVŠ (2011); Dosadašnja poljoprivredna politika i njen budući uticaj na razvoj sektora hrane u Federaciji BiH. Projekt: Izvještaj o radu za period 2007/2008-2010/2011. godine. Sarajevo. Str. 31-32.

⁸⁶ Pri ovome treba znati da veliki dio stvorene vrijednosti u domaćem poljoprivrednom ambijentu ostaje neregistriran, kao što se nigdje ne bilježe njegova brojna naturalna i polutržišna gospodarstva koja tu vrijednost stvaraju. Također, izvan registriranih tokova ostaju i ona gospodarstva koja svoje proizvode prodaju na mjestima neregistriranog prometa.

7: Poslovno okruženje

zemljama Evrope pa i svijeta koje su ekonomski i tehnološki moćnije od nje, da bi za uzvrat dobila iste, ali samo formalne mogućnosti za izvoz, za čije se stvarno realiziranje tek mora boriti.

7.5.2.2. Porezna politika i njen uticaj na cijene poljoprivrednih proizvoda

Porezi su snažan instrument u kreiranju makroekonomskog ambijenta i kvaliteta života svake zemlje. PDV i akcize ili trošarine, uz carine osobito utječe na poljoprivredu u BiH i FBiH. PDV u BiH iznosi 17% jedan je od najnižih u Evropi. Većina domaćih poljoprivrednih proizvođača nije u njegovom sistemu, jer Zakon o PDV nalaže obavezu ulaska u sistem ukoliko su ostvareni godišnji prihodi iznad 50.000 KM, te nemaju mogućnosti povrata poreza za inpute, te ih plaćaju za 17% više nego bi morali. Zato je preporuka poljoprivrednoj politici da ih motivira za prilaženje ovom poreskom sistemu. Alternativni put je uključanje u sistem PDV su poljoprivredne zadruge, koje obaveze prema državi plaćaju putem PDV.

Drugo područje koje značajno utječe na domaću proizvodnju nekih grupa poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda su akcize. Postojeći jedinstveni iznosi akciza za strane i domaće proizvođače ugrožavaju konkurentnost domaće proizvodnje. Na tome se zasniva upravo aktuelni prijedlog u proceduri izmjene Zakona o akcizama kojim se npr. predviđa uvođenje diferenciranih akciza za pivo, kako bi se ojačala konkurentnost pivarske industrije u Bosni i Hercegovini.

7.5.2.3. Robne rezerve i njihov uticaj na stabilnost tržišta poljoprivrednih outputa i inputa

Robne rezerve u BiH postoje i funkcioniraju na entitetskim, a u FBiH i na kantonalnim nivoima. Direkcija za robne rezerve FBiH (FDRR) u sadašnjem kapacitetu nije postavljena kao značajan regulator ponude i potražnje poljoprivrednih proizvoda na domaćem tržištu. Niski prihvatni kapaciteti, uz nedovoljna finansijska sredstva, limitiraju sposobnost reguliranja domaćeg tržišta prehrambenih proizvoda od strane ove institucije. Slična situacija je i kod intervencija na tržištu poljoprivrednih inputa, kao što su mineralna gnojiva, stočna hrana i sl.

Praksa direktnog ugovornog povezivanja ove institucije sa poljoprivrednim organizacijama oko definiranja uroda i načina njegovog preuzimanja pod najpovoljnijim tržišnim uslovima se u FBiH odnedavno pokušava primjenjivati i daje dobre rezultate. To se odnosi i na lakše rješavanje dugovanja poljoprivrednika po osnovama kupljenih inputa, kao i na nalaženje kvalitetnih i funkcionalnih skladišta za prihvaćanje ugovorenih proizvoda.

Aktuelnim Zakonom o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH uspostavljena je veza države sa organizacijama koje upravljaju robnim rezervama na entitetskim nivoima i definisana odgovornost u pružanju pomoći kod usklađivanja njihovih aktivnosti sa strategijama sektora u zemlji. U tom smislu, sa nivoa države se predlažu smjernice za djelovanje robnih rezervi u skladu sa praksom koja se primjenjuje u EU. Na tom nivou susretali bi se svi podaci i osiguravala transparentnost i sljedivost postupaka ovih institucija onako kako to nalažu propisi ove asocijacije.

7.5.3. Konkurentnost poljoprivrednih proizvoda

Za cjelovitu ocjenu konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda u BiH nedostaju adekvatna sistematska istraživanja. Prva domaća istraživanja su pokazala da se među konkurentnim prehrambenim proizvodnjama nalaze domaća vina koja iskazuju konkurentske sposobnosti. Sljedeća istraživanja pokazala su da se industrija mlijeka nalazi na prelomnoj tački, te da njen nivo konkurentnosti nije stabilan i održiv. Od ostalih istraživanja najzanimljivija su ona koja utvrđuju

konkurentne prednosti u odnosu na Hrvatsku, Srbiju, Makedoniju i Crnu Goru. Nisu nađeni prehrambeni proizvodi sa kojima bi BiH bila konkurentna na tržištu EU.

Kretanje vrijednosti i ponašanje unutarnje strukture poljoprivrede trebali bi biti u pozitivnoj korelaciji sa cijenama koje postižu poljoprivredni proizvođači BiH u odnosu na cijene iz zemalja bliskog okruženja i EU. Te cijene trebale bi biti i izraz stvarnih ili potencijalnih domaćih konkurentskih moći poljoprivrednika u odnosu na definirane zemlje. Podaci o cijenama i konkurentnosti za zemlje EU su prikazani u Tabelama P-6.6. – P-6.17. (Prilog). Zbog ograničenosti prostora, ovdje se daje pregled stanja konkurentnosti samo za neke proizvode.

Što se tiče konkurentnosti sa zemljama EU, postoje razlike među pojedinačnim proizvodima tako i pojedinim članicama EU. Tako, domaća meka pšenica u zadnje tri godine ima prosječnu otkupnu cijenu 154,10 EUR po toni, što domaćim proizvođačima donosi konkurentan položaj u odnosu na 11 od 24 zemlje EU za ovaj proizvod dok je veliki izvoznik Mađarska, koja sa cijenom njenih od 143,80 EUR bitno može konkurirati domaćoj proizvodnji.

Sa nešto povoljnijom situacijom je kod kukuruza, s tim da je njegova otkupna cijena od 135,49 EUR konkurentna prema 10 od 26 zemalja EU, uključujući velike proizvođače, ali kukuruz skoro u cijelosti završava kao stočna hrana, bez faktičkog izlaska na realno tržište.

Otkupna cijena krompira od 238,10 EUR po toni je konkurentna prema samo sedam od obuhvaćene 23 zemlje u EU. To znači da će krompir teško izdržati konkurentsku ponudu bez adekvatnog tehnološkog razvoja, povoljnijeg skladištenja i prerade u oplemenjene artikle. Što se tiče ostalog povrća, FBiH nema cjenovne prednosti kod proizvodnje kupusa, niti prema jednoj od četiri susjedne zemlje, ali ima kod špinata i paradajza, te, kad su u pitanju Crna Gora i Hrvatska i za mrkvu.

Sa proizvođačkom cijenom od 720 EUR po toni šljive, ova proizvodnja je konkurentna prema Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, te je ovu konkurentnost potrebno uvećavati ulaganjima u proizvodnje tehnologije i dobar sortiment sa jasnom tržišnom budućnošću.

Sadašnja prodajna cijena crnog grožđa od 1.940 EUR i bijelog od 1.800 EUR po toni, značajno je ispod cijena koje dobivaju konkurenti iz sve tri susjedne zemlje, te postoji optimizam u gradnji konkurentne budućnosti za ovu proizvodnju.

Prosječna proizvođačka cijena žive mjere utovljene teladi za posljednje tri godine u je bila 2.602 EUR po toni žive. Viša proizvođačka cijena bila je u samo šest od obuhvaćenih 20 zemalja EU, te bi se ovo stanje sa rastom proizvodnje poboljšalo. U odnosu na evropske uslove, prosječna prodajna cijena svinja u živoj mjeri od 1.728 EUR po toni dosta je visoka, te je čak 13 konkurenata sa nižom cijenom, od ukupno obuhvaćenih 16 zemalja EU. Što se tiče cijena koje dobivaju proizvođači ovaca, one su sa 1.715 EUR po toni žive mjere konkurentne ovčarstvu u tek šest od obuhvaćenih 20 država EU. To znači da ova proizvodnja svoj napredak mora tražiti u rastu proizvodnosti po grlu te mjerama ka uvećanju stada u skladu sa raspoloživom radnom snagom na gazdinstvu.

Uz proizvodnju jaja, primat u peradarstvu drži tov brojlera. Oni u zadnje tri godine postižu proizvođačku prodajnu cijenu od 1.219 EUR po toni žive mjere, što je niže u samo tri od 22 obuhvaćene zemlje EU. To znači da ovu proizvodnju treba snažnije jačati, kako bi ona bila spremna prihvatiti snažniju konkurenciju nego se danas susreće na domaćem tržištu.

Prosječnoj prodajna cijena sirovog mlijeka u posljednje tri godine je iznosila 303,17 EUR za hiljadu litara. Sa tom cijenom domaća mliječna proizvodnja je konkurentna u odnosu na samo devet od ukupno 22 obuhvaćene države EU, među kojima se nalaze svi glavni evropski proizvođači ovog

7: Poslovno okruženje

proizvoda. Stoga proizvodnja mlijeka mora tražiti rješenja u tehnološkim i organizacijskim mjerama razvoja.

I proizvodnja jaja se u zadnjim godinama smanjuje. Ona ne može uspješno napredovati bez mjera poticajne politike. Prodajna cijena domaćih proizvođača jaja od 67,10 EUR na hiljadu komada u FBiH je niža nego u 14 od ukupno 26 obuhvaćenih zemalja EU, odnosno, ona ima formalno konkurentsku prednost nad mnogim jakim proizvođačima jaja u Evropi.

7.5.4. Razvijenost tržišta poljoprivrednih proizvoda

Zbog visoke usitnjenosti u lancu snabdijevanja i postojanja velikoga broja malih proizvođača, te slične fragmentiranih prerađivača, dolazi do rasta troškova prometa, a koristi od domaće trgovine u plasmanu poljoprivrednih i prehrambenih outputa, uglavnom izvlači trgovačka mreža. Nepovezanost i neorganiziranost lišava poljoprivrednike mogućnosti pregovaranja s dobavljačima o povoljnijoj kupovini većih količina inputa kao što su mineralna gnojiva, zaštitna sredstva i ostalo.

Zbog sezonskog karaktera proizvodnje i nemoći skladištenja, proizvođači voća i povrća nisu u mogućnosti ostvariti veće prihode. Kao i drugi poljoprivredni proizvođači u FBiH, oni su neorganizirani i gotovo ne postoji proizvodnja za poznatoga kupca. Još uvijek je živ domaći negativan stav prema organiziranju proizvođača u poljoprivredne zadruge, što ima korijene u nepovoljnom historijskom nasljeđu⁸⁷. Neophodna logistika za ove proizvode nije dovoljno razvijena niti efikasna⁸⁸. Nedjelotvorne carine, loša transportna mreža i nepostojanje tržišnog informacijskog sistema, uz navedene probleme, rezultiraju nižim prihodima za proizvođače hrane u zemlji.

7.5.4.1. Trgovačka mreža, otkupljivači i tržišna infrastruktura

Poljoprivredni proizvođači imaju mnogo načina da dođu do kupaca svojih proizvoda, ali je otkupna trgovina ona koja bi trebala apsorbirati najveće količine njihovog uroda. Otkupna mreža za poljoprivredne proizvode u FBiH, izuzev mlijeka, je rascjepkana i nerazvijena. Zbog svega toga proizvođači su prisiljeni prodavati proizvode po dnevnim sezonskim cijenama da bi ostvarili povrat uloženi sredstava. S druge strane, veliki trgovački lanci sistemom "plaćanja ulaznice" prisiljavaju otkupnu mrežu na stalno snižavanje cijena, što ukazuje na teško stanje koje treba mijenjati.

BiH nema razvijenu tržišnu infrastrukturu, što se posebno odnosi na sistem otkupa, dražbi i berzi. Stimulacijom ekonomije obima potrebno je razviti ovu i svu drugu tržišnu infrastrukturu. Rezultati bolje tržišne infrastrukture se trebaju iskazati u povezivanju poljoprivrednih proizvođača s tržištem i programu intervencija na njemu, u ublažavanju sezonskih kolebanja cijena poljoprivrednih proizvoda radi stabiliziranja dohotka farmi i stvaranje poljoprivrednih zadruga u vlasništvu poljoprivrednika. Za dostizanje postavljenih ciljeva trebale bi se trajno poduzimati odgovarajuće mjere koje bi se sastojale u podršci za organiziranje poljoprivrednika kroz plaćanje upravljačkih struktura zadruga u prve tri godine, podršci izgradnje skladišnih i rashladnih kapaciteta kroz sustav kapitalnih ulaganja, izgradnji laboratorija i usvajanju akreditacijskih metoda, uvođenju sustava GAP i HACCAP, uspostavi PTIS i razvoju ostale tržišne infrastrukture.

---

⁸⁷ Prisilno uvođenje seljaka u zadruge iza Drugog svjetskog rata.

⁸⁸ Prema indeksu Svjetske banke, Bosna i Hercegovina se nalazi na 88. mjestu od ukupno 150 zemalja prema Indeksu za uspješnost logistike.

7.5.4.2. Tržište inputa

Domaće tržište inputa za poljoprivrednu proizvodnju je, uglavnom, oslonjeno na uvoz. Vrlo slaba je proizvodnja sjemena, a proizvodnja sadnog materijala nedovoljna. Iako je tržište inputa u zemlji liberalno, proizvođači ne osjećaju koristi od niskih cijena iz uvoza. Najveću korist od tih cijena izvlače trgovci, što se odražava na nižu konkurentnosti domaće poljoprivredne proizvodnje. Da se nepovoljna stanja preokrenu u pozitivne tendencije potrebno je: poticanje ulaganja u domaću proizvodnju inputa, bolja organizacija nabave, smanjenje uvoznih procedura, prihvaćanje regulative EU, jačanje institucije za provedbu eksperimenata radi stavljanja sorata na sortnu listu. Ove mjere bi se trebalo da budu finansirane iz budžeta FBiH i kantona.

7.6. Zakonodavstvo u sektoru

U BiH paralelno djeluje više pravnih sistema, a mnoštvo neusklađenih, a ponegdje i sučeljenih zakona i pravnih propisa, otežava ulazak u evropske integracijske procese. U tome, sa malim brojem izuzetaka, u vidu modernih i evropski usklađenih zakona, još nije iznađeno zadovoljavajuće rješenje, čime se zemlja nalazi u opasnosti da ostane nespremna da odgovori obavezama koje proizilaze iz procesa integriranja u Evropsku uniju, ali i da na odgovarajući način uredi unutrašnje odnose u svim oblastima pa i u sektoru poljoprivrede.

7.6.1. Zakonodavni ambijent i preuzimanje sektorskog zakonodavstva EU

Inoviranje postojećeg i izgradnja nedostajućeg modernog zakonodavstva po ugledu na EU je put bez alternative. Taj put se do sada odvijao sporo zbog subjektivnih slabosti, ali i zapreka objektivne prirode proisteklih iz izuzetne složenosti državne strukture. (Do)sadašnji izuzetno složeni domaći politički ambijent nije donio jedinstvenu agrarnu politiku, niti je oblikovao zajedničku sektorsku strategiju kakvom bi se odredili sveobuhvatni prioritetni pravci poljoprivrednog razvoja u zemlji.

Poljoprivreda se u EU shvaća kao iskonski negovan način života seoskog stanovništva, a uloga porodičnih zajednica je bila, i još uvijek je, važna i višestruka. Ogroman broj pitanja vezanih za funkcioniranje Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) EU je regulisan brojnim aktima veoma raznorodne legislative. U EU je krajem aprila 2013. godine bilo je 7.394 propisa direktno ili indirektno vezanih za poljoprivredu i proizvodnju hrane, od čega se najviše njih (3.210) odnosilo na poljoprivredu, 1.042 na ribarstvo, 1.553 na industrijsku politiku i unutarnje tržište te 1.589 na okoliš, potrošače i zaštitu zdravlja⁸⁹.

BiH kraj svojih priprema za ulazak u EU mora dočekati sa legislativom u oblasti hrane kompatibilnom sa aktuelnom u EU. Pri tome, donošenje nedostajućih i usuglašavanje postojećih zakona mora biti jednako važno kao i stvaranje i osposobljavanje institucija i njihovih tehničkih i kadrovskih kapaciteta za primjenjivanje tih zakona.

Što se do sada donesenih zakona tiče, oni novijeg datuma doneseni na državnom nivou su, u znatnoj mjeri, usklađeni sa odgovarajućim propisima EU. U FBiH uporedo egzistiraju i stariji zakoni koje treba mijenjati ili dograđivati do nivoa potrebne usaglašenosti sa duhom i zakonodavno-pravnim okvirom EU, te izvršiti prilagođavanje i usaglašavanje kantonalnih zakonodavstava.

---

⁸⁹ EUR-Lex (<http://eur-lex.europa.eu>)

7: Poslovno okruženje

BiH je potrebna sektorska legislativa kojom će se razvijati domaća proizvodnja, graditi konkurentsko unutarnje i iznalaziti vanjsko tržište za poljoprivredne i prehrambene proizvode. To znači da se njena legislativa mora oblikovati u duhu obavezujućih propisa kao što su sporazumi, standardi, pravila i preporuke međunarodnih organizacija i institucija, s ciljem otklanjanja prepreka za slobodan protok ljudi, roba, usluga i kapitala. Te obaveze, u skladu sa svojim mogućnostima, ispunjavaju: Ured za veterinarstvo BiH od 2000., Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja od 2004. i Agencije za sigurnost hrane BiH od 2005. godine te Agencija za obilježavanje životinja, koja je u sastavu Ureda za veterinarstvo. Obavezu usklađivanja zakonodavstva sa EU BiH je prihvatila potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 2008., s tim da je od 2000. godine do potpisivanja to činila slobodno, znajući da je očekuje vrijeme u kojem će to raditi na temeljima ugovorno dobivenih prava i prihvaćenih obaveza.

7.6.2. Doneseni i nedostajući zakoni u domaćem poljoprivrednom i prehrambenom ambijentu

Zbog već iskazane složene pravne ustrojenosti i političke klime, tokom niza postratnih godina poljoprivredno zakonodavstvo steklo je svoje primarno entitetske, a u FBiH i kantonalne korijene, da bi se u zadnje vrijeme počeli stvarati zakoni i prateći pravni propisi na državnom nivou. To su zakoni koji na entitetskom ili državnom nivou reguliraju poljoprivredni i prehrambeni sektor, sektor slatkovodnog i pomorskog ribarstva, sektor agro-okolinske zaštite i sektor sigurnosti hrane i zaštite potrošača. Posebnu grupu čine zakoni koji imaju širi karakter sa znatnim uticajem na poljoprivrednu proizvodnju. Svi ovi zakoni sa godinama donošenja te mijenjanja i dopunjavanja, predstavljeni su u Tabelama P-6.18. – P-6.21. u Prilogu.

7.6.2.1. Zakoni i sekundarni propisi na nivou FBiH

Postojeći zakoni koji su direktno vezani za sektor

Aktivnosti na stvaranju i usvajanju zakonskih propisa u Federaciji BiH započele su od posljednje godine rata i traju nejednakom dinamikom do danas. Kroz federalnu parlamentarnu proceduru usvojena su ukupno 23 zakona koji se direktno tiču poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, s tim da se 11 njih u jednom ili više navrata našlo ili nalazilo u postupcima novog donošenja ili mijenjanja i dopunjavanja⁹⁰. Ovim zakonima su obuhvaćena mnoga važna područja funkcionisanja poljoprivrednog i prehrambenog sektora. Mnogi među njima će zahtijevati moderniju izvedbu ili zamjenu u adekvatnim novim zakonima na državnom nivou. Stoga se ovdje navode samo oni zakonski akti koji su doneseni ili izmijenjeni u zadnjim godinama, nakon potpisivanja SSP, kao što su: Zakon o lijekovima koji se upotrebljavaju u veterinarstvu iz 1998 i 2008., Zakon o poljoprivrednom zemljištu iz 2008 i 2009. te posebno značajni Zakon o poljoprivredi iz 2007., Zakon o novčanim podrškama poljoprivredi i ruralnom razvoju iz 2010. godine i Zakon o vinu iz 2012. godine. Posebnu grupu čini nekoliko zakona koji se već dulje vrijeme nalaze u procesu parlamentarnog usvajanja te, konačno zakoni koji apsolutno nedostaju, pa bi trebalo prići njihovom identificiranju, izradi i usvajanju. Prostori za poboljšanja ukazuju se čak i u najvažnijim zakonima nove generacije, što je posao kojeg ne bi trebalo odlagati.

---

⁹⁰ Detaljnim pregledom Službenih novina Federacije BiH, obuhvaćen je period od 1995. do sredine aprila 2013. godine.

Postojeći zakoni od šireg značaja sa uticajem na sektor

Drugu skupinu u ostvarenoj federalnoj legislativi čine zakoni koji, uz opći značaj, imaju i visoku važnost za poljoprivrednu proizvodnju. Konstatirana su 34 takva donesena zakona, od kojih je 18 pretrpjelo 38 izmjena i dopuna. Među njima postoji određen broj onih koji su posebno značajni za sektor hrane. To su Zakon o kontroli cijena iz 1995. i 2008., Zakon o kontroli kvalitete određenih proizvoda pri izvozu i uvozu iz 1997., Zakon o federalnim robnim rezervama iz 1999., Zakon o koncesijama iz 2002. i 2006., Zakon o zaštiti okoliša iz 2003. i 2009., Zakon o inspekcijama iz 2005. Zakon o Razvojnoj banci iz 2008. i Zakon o unutarnjoj trgovini iz 2010. godine. Posebnu značaj za sektor imaju zakoni kojima se tretiraju Federalne direkcije robnih rezervi i Razvojna banka FBiH.

Postojeći sekundarni sektorski propisi

FBiH na svom nivou, donosi podzakonske akte, prvenstveno pravilnike, čiji je znatan broj u sektorima poljoprivrede, veterinarstva i prehrambene industrije putem FMPVŠ urađen u posljednje vrijeme. Uz ove dokumente, urađen je odgovarajući broj odluka i uputstava, sve s ciljem sustizanja modela kojeg kod sebe primjenjuje i od budućih članica traži EU.

Novi zakoni koje je potrebno donijeti

Pri sadašnjem kontekstu upravnih ingerencija stoje određena potrebe i za novim federalnim zakonima čije navođenje slijedi na temeljima stečenih saznanja koja mogu pretrpjeti odgovarajuće izmjene i dopune. Prvi među ovim zakonima mogao bi biti Zakon o veterinarstvu koji se radi izmjena i dopuna duže vrijeme nalazi u procesu novog oblikovanja. Alternativa je da se uradi novi Zakon o veterinarstvu u saglasnosti sa modernim državnim Zakonom o veterinarstvu. Sljedeći zakon je Zakon o stočarstvu koji bi se trebao uraditi i usvojiti kao zamjenu Zakonu o mjerama za unapređivanje stočarstva donesenom daleke 1998. godine. Ne manje važan cijeli sektor poljoprivredne proizvodnje, jeste Zakon o poljoprivrednim stručnim savjetodavnim službama koje se mogu formirati i promovirati na svim nivoima vlasti u BiH. U sektoru zdravlja biljaka, kao i u veterinarstvu, za FBiH također djeluju državni, entitetski i kantonalni upravljački nivoi. S tim u vezi, aktuelna je izrada i donošenje Zakona o zaštiti zdravlja biljaka. U BiH se sve veći broj proizvođača okreće organskoj poljoprivrednoj proizvodnji, što nameće potrebu donošenja Zakona o organskoj poljoprivredi, koji još nije uspostavljen na nivou BiH. Do sada nije riješeno pitanje neškodljivog i neopasnog spremanja nusproizvoda životinjskog porijekla koji nisu za ishranu ljudi, što treba regulirati odgovarajućim Zakonom o spremanju nusproizvoda životinjskog porijekla, u skladu sa najboljim svjetskim rješenjima. Uz Zakon o slatkovodnom ribarstvu, trebalo bi donijeti i Zakon o morskom ribarstvu. Treba računati i sa donošenjem Zakona o rakiji i drugim alkoholnim pićima. Prilog rješenju pitanja pristupa povoljnim kreditnim sredstvima bi se mogao naći u Zakonu o garantno-kreditnom fondu za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj koji bi se, prema nekim razmišljanjima, trebao formirati iz sredstava Razvojne banke Federacije BiH i Centralne banke BiH. Brojna oglašavanja i rasprave o sadašnjem funkcioniranju institucije robnih rezervi, navode na traženje rješenja u donošenju novog Zakon o federalnim robnim rezervama, kojim bi se uspostavila njihova funkcionalna uloga. Veoma važnom treba smatrati inicijativu Federalne uprave za geodetske i imovinsko pravne poslove, na pokretanju postupka pripreme Zakona o komasaciji u FBiH. Time bi se učinio značajan korak ka uređenju poljoprivrednog zemljišta i adekvatnom uvećanju njegove organizacijske efikasnosti. U FBiH i danas se primjenjuje Zakon o nasljeđivanju iz SR Bosne i

7: Poslovno okruženje

Hercegovine⁹¹, te bi trebalo pokrenuti izradu novog Zakona o nasljeđivanju sa kojim bi se zaustavilo dalje usitnjavanje poljoprivrednih posjeda dsadašnjim načinom nasljeđivanja.

Zakoni koje bi trebalo izmijeniti ili dopuniti

Postoji određen broj federalnih zakona kojima su potrebne dopune ili izmjene, kako bi bili suglasni sa istoimenim zakonima na nivou BiH i prihvatljivi za uključenje u EU. Jedan od njih je Zakon o lijekovima koji se upotrebljavaju u veterinarstvu, kakav je kao zamjena ranijem zakonu sačinjen i usvojen 2008. godine i koji je ostao u obavezi da bude usaglašen sa odgovarajućim zakonom kada ga donese Parlamentarna skupština BiH⁹². Također, radi usklađivanja sa zakonom na nivou države i njegove prihvatljivosti za EU, treba pristupiti izradi Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja iz 2001. godine. Treći na listi je Zakon o vinu, kojeg treba usuglasiti sa istim zakonom čija se izrada i donošenje na nivou države očekuju.

Nadgradnja svih ostalih federalnih zakona i podzakonskih akata, treba biti vršena gdje je god potrebno u cilju njihovog dovođenja u sklad sa državnim zakonima i sa zakonodavstvom u EU.

7.6.2.2. Zakoni i sekundarni propisi na nivou BiH

Državni zakoni koji su direktno vezani za sektor

Tek od 2002. , a posebno od 2004. godine došlo je do jačanja oblikovanja i usvajanja legislative na državnom nivou. Do danas je doneseno 18 sektorskih zakona, od kojih su samo dva doživjela po jednu izmjenu i dopunu. Uz Zakon o veterinarstvu BiH iz 2002., Opći zakon o zadrugama iz 2003 i 2006. i Zakon o zaštiti zdravlja bilja iz 2003. godine, poseban doprinos unapređenju oblasti i usuglašavanju legislative sa EU daju Zakon o hrani iz 2004., Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju iz 2008., Zakon o GENETSKI modificiranim organizmima i Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja iz 2009., te Zakon o zaštiti novih sorti bilja u BiH, Zakon o duhanu BiH i Zakon o zaštiti oznaka geografskog porijekla iz 2010. godine.

Državni zakoni od šireg značaja sa uticajem na sektor

U periodu od 1995. pa do kraja 2012. godine u ovoj grupi je 37 urađenih i donesena zakona, od kojih je njih 14 potpuno ili djelimično mijenjano i/ili dopunjavano. Treba istaći značaj Zakona o carinskoj politici sa svojim zadnjim izmjenama u 2008., 2010. i 2011. godini. Iz njega je proizašao Zakonu o carinskoj tarifi, također sa mnogo izmjena, od kojih je zadnje izvršene 2012. godine. Oba ova zakona odražavaju carinsku politiku koja se formira pod direktnim uticajem međunarodnih aranžmana BiH. Uz njih, presudan značaj na privredne tokove u zemlji ima Zakona o vanjskotrgovinskoj politici iz 1997., 1998. i 2004. godine. Izuzetan uticaj na ekonomsko stanje i situaciju u poljoprivredi ima Zakon o porezu na dodanu vrijednost donesen 2005. i mijenjan 2008., koji je u direktnoj vezi sa Zakonom o sistemu indirektnog oporezivanja iz 2003., 2004., 2007. i 2009. godine. Tržišna konkurencija regulisana je Zakonom o konkurenciji iz 2001. godine, uz koju ide važna legislativa vezana za standardizaciju, mjeriteljstvo i certificiranje i industrijsko vlasništvo. Godine 2004. doneseni su zakoni o osnivanju četiri važna instituta (meteorologija, intelektualno vlasništvo, mjeriteljstvo, standardizacija i nadzor nad tržištem i opća sigurnost proizvoda). Zakonom o akcizama iz 2004.,

⁹¹ SG SR BiH, br. 7/1980 i 15/1980.

⁹² Radi se o Članu 64 ovog zakona.

2005. i 2009. i Zakonom o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH iz 2012. godine, upotpunjava se lista izdvojenih, ali ne i svih donesenih zakona iz ove grupe. I je zakone, potrebno mijenjati ili dopunjavati u cilju usaglašavanja sa legislativom EU.

Državni sekundarni sektorski propisi

Plan domaćih akcija za donošenje sekundarnih (podzakonskih) propisa treba da bude okrenut prema krovnom, državnom nivou. Ovo se prije svega odnosi na standarde i pravilnike kojima se, uz druge podzakonske akte, te laboratorijske procedure i metodike i inspekcijske službe u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti, stieću uslovi za plasman proizvoda na EU tržište.

Standardiziranje je jedan od obaveznih pristupa u tom cilju, pa se može konstatovati da je u sektoru za šest grupa njenih outputa i inputa, do sada po ICS klasifikaciji stavljeno u funkciju 589, a u sektoru tehnologija hrane za inpute, outpute i procese, 1.012 standarda. Slijedeća grupa podzakonskih akata su pravilnici. Agencija za sigurnost hrane pripremila je, a Vijeće ministara BiH usvojilo 86 pravilnika o hrani, pet pravilnika o GMO, te sedam pravilnika i jednu izmjenu i dopunu pravilnika o metodama kontrole ispravnosti hrane. Urađeno je 16 pravilnika i osam izmjena i dopuna pravilnika iz oblasti veterinarstva i 10 pravilnika iz oblasti zaštite proizvodnje i prerade biljnih proizvoda. Nada je da će se ovaj posao nastaviti nesmanjenom dinamikom.

Zakoni koje je potrebno donijeti

Sa nekoliko donesenih važnih zakona, može se reći da je BiH u jedno novo, državno zakonodavstvo koje u zadovoljavajućoj mjeri korespondira sa suštinom i principima zakonodavstva EU. Kada se radi o potrebama za novim zakonima, ovdje sedaje slobodniji pristup mogućnostima njihovog donošenja, bilo da se radi o zakonima koji nisu usvojeni, a nalaze se u parlamentarnoj proceduri, ili o zakonima čijem stvaranju tek treba prići. Potrebno je dodati i zakone koji su u funkciji, a imaju potrebu za usuglašavanjem sa zakonodavstvom EU, te zakone kojima nedostaju podzakonski akti. Ovdje se navode samo neki od zakona koji traže što bržu izradu i donošenje, čime njihov popis nije konačan.

BiH ima zakon kojim reguliše svoju vanjsku trgovinsku politiku, ali nema zakona o trgovini, što je prepušteno u nadležnost entitetima. Radi se o entitetskim zakonima općeg karaktera koji nisu u stanju razrješavati specifična i složena pitanja trgovanja poljoprivrednim proizvodima. Ovdje se misli na Zakon o uređenju tržišta poljoprivrednih proizvoda, kojeg bi, sa podzakonskim aktima, trebalo donijeti na nivou zemlje. Iako je BiH prije nekoliko godina započela sa implementacijom RASFF sistema, ona nema za to potrebne zakonske okvire, pa je potreban Zakon o brzom uzbunjivanju za ljudsku hranu i hranu za životinje. U vrhu liste zakona koji nedostaju je i krovni Zakon o stočarstvu, koji bi trebao stvoriti preduslove za stvaranje jedinstvene uzgojno-seleksijske službe i njene ujedinjene politike u zemlji. Za poboljšanje stanja u domaćem podsektoru vina od izuzetne je važnosti usvajanje novog Zakona o vinu i pratećih propisa usuglašanih sa politikom i propisima koje u ovom podsektoru realizira EU. Korištenje voda u ribarstvu i uređenje slatkovodnog i morskog ribarstva je još otvoreno i traži zakonska rješenja na državnom nivou. Potrebno je i donošenje novog Zakona o flaširanim vodama za piće, s obzirom da je prethodni stavljen van snage 2008. godine. Treba ubrzati i rad na izradi i usvajanju Zakona o oznakama izvornosti, geografskom porijeklu i tradicionalnog ugleda poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, Zakona o organskoj poljoprivrednoj proizvodnji i Zakona o pčelarstvu. Za bolje upravljanje poljoprivrednom proizvodnjom i prepoznavanje i uvažavanje različitih prirodnih uslova privređivanja potrebno je donijeti Zakon o agrozonama i Zakon o područjima sa otežanim uslovima proizvodnje u poljoprivredi. Konačno, postoji potreba i za

7: Poslovno okruženje

donošenjem Zakona o lijekovima koji se upotrebljavaju u veterinarstvu na nivou zemlje, kojeg trenutno nema, a na kojeg se poziva istoimeni zakon FBiH.

Zakoni koje je potrebno izmijeniti i dopuniti

Jedan od zakona koji treba izmjene i dopune je postojeći Opći zakon o zadrugama za kojeg bi bilo korisno uraditi odgovarajuća dopunske odredbe. Potrebno je izmijeniti i dopuniti i državni Zakon o veterinarstvu, kako bi se on usaglasio sa *Acquis*-om EU i osiguralo usklađivanje ovog zakona sa zakonima na nivou entiteta. Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju i Zakon o hrani također traže određene dopune i izmjene. Aktuelan je i prijedlog za izmjenu Zakona o akcizama, kako bi se potaknula konkurentnost pivarske industrije u zemlji. Na kraju, postupku mijenjanja i dopunjavanja vjerovatno treba pristupiti i kod drugih, ovdje nespomenutih, zakona ukoliko se za to ukažu potrebe.

7.6.3. Dinamika donošenja zakona u zadnjih pet godina

Pravljenje i usvajanje zakona je veoma složen proces koji traži mnogo znanja, truda i političke volje. Taj proces, gledajući period od 2008. pa do 2013. godine, se može ocijeniti kao spor (Prilog – Tabele P-6.22. i P-6.23.). U FBiH je za to vrijeme izrađeno i usvojeno 62 zakona iz svih oblasti uz njihove 132 veće ili manje dopune i izmjene. Od toga broja, iz oblasti poljoprivrede i prehrane donesena su i usvojena samo tri zakona uz šest dopuna i izmjena, te osam zakona sa 14 izmjena i dopuna koji su uz ostale oblasti, vezani i za poljoprivrednu proizvodnju. I BiH je od rata uradila određen broj zakona i pratećih propisa. To je, u periodu od 2008. pa do kraja 2012. godine, rezultiralo izradom i usvajanjem ukupno 61 zakona iz svih oblasti, uz 116 izvršenih dopuna i izmjena. Od toga broja, iz oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije doneseno je i usvojeno samo sedam zakona uz osam dopuna i izmjena, te osam zakona sa sedam izmjena i dopuna koji su uz ostale oblasti, vezani i za poljoprivrednu proizvodnju i prehranu. Sve to, kao i u FBiH, iskazuje na nizak udio poljoprivrednih u odnosu na ukupne zakonodavne rezultate i na potrebu snažnijeg djelovanja u ovom složenom i važnom poslu.

7.7. Sistemi sigurnosti i kvaliteta hrane

Složeni sistem infrastrukture kvaliteta (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i implementaciona podrška) uspostavlja se provođenjem prethodno kreiranog i na snagu stavljenog niza legislativnih akata, u čemu BiH značajno kasni. Iako su tek dio sistema, laboratorije se smatraju njegovim najvažnijim dijelom, jer se bez njih ne može vršiti ni ocjena usklađenosti ni nadzor nad tržištem. Standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na zadovoljavajućem nivou. Ocjenu usklađenosti bi trebale vršiti ispitne i kalibracione laboratorije, certifikacijska tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Nadzor nad tržištem (ali ne i nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda) je u domenu djelovanja Agencije za nadzor nad tržištem BiH. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležni inspeksijski organi entiteta i Brčko Distrikta BiH. Inspeksijski sistem je regulisan entiteskim zakonima i u BiH uključuje 13 inspektorata – po jedan na nivoima entiteta i Brčko distrikta BiH, te još deset na nivoima kantona u Federaciji BiH. Ovako fragmentirana organizacija inspeksijskog sistema rezultira njegovom neefikasnosti. Inspeksijski organa kao probleme koji otežavaju njihov rad ističu

nedostatak osoblja, zastarjele standarde i propise, te nemogućnost pokretanja kazneno-prekršajnih postupaka.

Laboratorije su dio sistema kontrole sigurnosti i kvaliteta hrane u BiH, a prema odredbama posebnog državnog pravilnika sve laboratorije koje se bave kontrolama kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane moraju biti akreditirane u skladu sa zahtjevima standarda BAS EN ISO/IEC 17025. Međutim, rezultati laboratorijskih analiza, čak i oni dobijeni u laboratorijama koje su u BiH akreditirane u skladu sa navedenim standardom, ne omogućavaju proizvođačima izvoz hrane u EU. Razlozi za ovo dugo su se vezivali za čekanje BATA-e za pristup evropskom sistemu akreditacije, što je riješeno krajem 2102. godine. Kao veoma ozbiljan problem sada se javlja akreditiranje zastarjelih metoda zbog svoje slabe opremljenosti laboratorija. Pored slabe opremljenosti, rad laboratorija otežavaju i: slab meteorološki sistem u zemlji, nedovoljna obučenost upravljačkog i laboratorijskog osoblja, nedovoljna ekonomska motivisanost laboratorija za ulazak u sistem akreditacije (visoki troškovi ulaska i zadržavanja u sistemu akreditacije uz nedostatak zahtjeva za laboratorijskim kontrolama), rijetko učešće u međunarodnim programima međulaboratorijskih poređenja, itd.

U BiH je registrovano oko 50 javnih i privatnih laboratorija koje su se bave kontrolama hrane, te veterinarskim i fitosanitarnim kontrolama. Od ukupno 33 laboratorije akreditirane prema ISO 17025 u BiH, njih 12 se, uz ograničen broj akreditiranih analitičkih metoda, bavi kontrolom kvaliteta hrane. Prema podacima BATA-e, ovih 12 akreditiranih laboratorija koristi 411 akreditiranih analitičkih metoda. Od ovog broja, čak 175 metoda je preuzeto iz pravilnika SFRJ ili su predratne JUS metode koje nisu međunarodno prihvatljive. Donekle ohrabruje činjenica da je u laboratorijama akreditirano i 113 BAS EN ISO ili BAS ISO metoda. Očito je da bez regulatornih zahtjeva za uspostavljanje konzistentnog sistema kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane, kojeg bi, kroz redovne i posebno planirane aktivnosti, održavale inspekcije, laboratorije ni u narednom periodu neće biti ekonomski motivisane da ulaze u sistem akreditacije. Iako je stanje u pogledu laboratorijskih kapaciteta nezadovoljavajuće, možda je i ozbiljniji problem nepostojanje funkcionalnog sistema kontrole i sljedivosti u svim fazama proizvodnje i prometa hrane uspostavljenog prema modelu promovisanom u EU, a kojeg je BiH već u procesu EU integracija obavezna uspostaviti i provoditi.

Veoma kasnim donošenjem dva pravilnika o službenim kontrolama u cilju verifikacije provođenja propisa o hrani i kontroli proizvoda animalnog porijekla koja se najčešće smatraju dijelom tzv. "higijenskog paketa" propisa⁹³ stvorene su regulatorne pretpostavke za uspostavljanje sistema kontrole i sljedivosti te donošenje i provođenje višegodišnjeg nacionalnog plana službenih kontrola hrane. Zahtjevi "higijenskog paketa" i pratećih propisa ukazuje na potrebna dodatna sredstva iz budžeta sa svih nivoa ili iz programa međunarodne podrške.

Za realizaciju odredbi pravilnika o službenim kontrolama biće potrebno donošenje još nekih provedbenih propisa, ali i snažna koordinacija i potpuna posvećenost sistemu kontrole kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane svih nivoa vlasti, vladinih agencija i uprava, inspeksijskih tijela, laboratorija – sve do proizvođača i uvoznika hrane. Uspostavljanje i efektivna primjena sistema kontrole zdravstvene sigurnosti i kvaliteta hrane je uslov bez kojeg se svi proizvođači hrane u BiH uskoro mogu naći u još težem položaju.

---

⁹³ Pravilnik o službenim kontrolama koje se provode radi verifikacije postupanja u skladu s odredbama propisa o hrani i hrani za životinje te propisa o zdravlju i dobrobiti životinja ("Službeni glasnik BiH", br. 5/13) i Pravilnik o organizaciji službenih kontrola proizvoda životinjskog porijekla namijenjenih ishrani ljudi ("Službeni glasnik BiH", br. 103/12)

7.8. Transfer znanja

Savremeni transfer znanja u poljoprivredi čini niz sistemski uvezanih procesa naslonjenih na obrazovanje, poljoprivredna istraživanja, primjene informacionih tehnologija, stalno usavršavanje savjetodavaca, itd. U FBiH postoje fragmenti ovog sistema za transfer novostvorenih ili evaluiranih znanja u poljoprivredi (obrazovne i istraživačke institucije). Nema, međutim, institucionalnog i regulatornog okvira i kapaciteta koji bi omogućili realizovanje čak i zastarjelog pristupa transferu znanja u poljoprivredi koji se gotovo u potpunosti oslanja na djelovanje poljoprivredne stručno-savjetodavne službe prema modelu povremene obuke i obilaska poljoprivrednika. Pri ovom, obuke poljoprivrednika uglavnom obuhvataju apsolviranje dobrih poljoprivrednih praksi sa elementima transfera tehnologija, a obilasci se svode na prijedloge za rješenja nekog od akutnih problema poljoprivredne proizvodnje posjećenog farmera. Poseban problem je tek sporadično postojanje ograničenih domaćih fondova za aplikativna istraživanja u poljoprivredi, prenos čijih rezultata bi trebao biti u centru aktivnosti sistema transfera znanja prema proizvođačima.

Zakon o poljoprivredi FBiH iz 2007. godine utvrđuje mjere institucionalne podrške, među kojima su i: podrške stručnom osposobljavanju za rad u poljoprivredi, osnivanje i djelovanje agronomske komore, osnivanje i djelovanje vijeća za istraživanja u poljoprivredi i osnivanje i djelovanje poljoprivredne savjetodavne službe. Sve ove mjere se mogu svrstati u podrške transferu znanja u poljoprivredu, ali je u proteklom periodu zabilježena tek njihova djelimična realizacija. Agronomska komora i vijeće za istraživanja u poljoprivredi nisu uspostavljeni, a kroz programe podsticaja izdvajana su simbolična sredstva za stručno osposobljavanje za rad u poljoprivredi. Savjetodavna ili stručna poljoprivredna služba u FBiH tokom posljednjih godina gotovo da se nije razvijala, pa se konstatacije o njenom stanju, iznesene prije sedam godina u Srednjoročnoj strategiji razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH (2006-2010), i danas mogu smatrati aktuelnim. Poljoprivredno savjetodavstvo u FBiH još uvijek je fragmenirano na kantonalne nivoe, sa elementima koordinacije iz Odsjeka za stručno-savjetodavne službeu okviru Sektora za poljoprivredu FMPVŠ. Upravna organizacija FBiH za posljedicu ima različite načine organizovanja kantonalnih poljoprivrednih savjetodavnih služb. Na poslovima savjetodavstva je u svih 10 kantona FBiH u 2013. godini bilo 41 zaposleno lice, veoma često angažovano na poslovima izvan poljoprivrednog savjetodavstva.

7.9. Zadrugarstvo i udruženja poljoprivrednika u Federaciji BiH

7.9.1. Aktuelno stanje zadrugarstva

Zadrugarstvo u FBiH ima dugu tradiciju. Iako je njihovo djelovanje obilježeno usponima, stagnacijom ili padovima, zadruge su dokazale svoju vitalnost i popularnost. Krajem 1991. godine u BiH je bilo registrovano ukupno 190 zadruga. Posljednjih nekoliko godina broj zadruga u FBiH stalno raste, posebno nakon usvajanja Općeg zakona o zadrugama BiH. Prema podacima registracionih sudova u FBiH je registrovano 230 poljoprivrednih i 40 ostalih zadruga, u kojima je udruženo 12.000 zadrugara i oko 45.000 kooperanata.

U poređenju sa stanjem prije desetak godina, najveći broj zadruga se odlučnije okrenuo organizaciji proizvodnje i otkupa poljoprivrednih proizvoda, umjesto nekad dominirajuće prometne funkcije. Najbrojnije su zadruge u čijoj je stvarnoj strukturi djelatnosti, manjoj ili većoj mjeri, otkup mlijeka, povrća, voća i ljekobilja, uz snabdijevanje poljoprivrednika repromaterijalima i opremom. Približno 50% zadruga u svojoj strukturi imaju vlastitu proizvodnju (voće, povrće, žita, rasadničarska proizvodnja, proizvodnja brojlera, sira, vina, itd.).

S obzirom na naznačenu proizvodnu orijentaciju zadruga, naglašen je problem nedostatka savremenih skladišta, hladnjača, frigo vozila, pakeraja, brend ambalaže, prerađivačkih kapaciteta i poljoprivredne mehanizacije. Najveći problem u poslovanju zadruga je nedostatak povoljnih kredita za tekuću proizvodnju i investicije, nedostatak obrtnih sredstava, kao i neriješen status zadružne imovine. I pored brojnih inicijativa iz zadružnih saveza, rješavanje ovog pitanja nije na vidiku. Loš odnos država prema zadrugarstvu se ispoljava kroz onemogućavanja povrata zadružne imovine, koja je oduzeta je bez naknade, te su zadruge lišene zemljišta, prerađivačkih kapaciteta, poslovnih prostora i drugih nepokretnosti. Nakon usvajanja Općeg zakona o zadrugama, najveći broj zadruga su zadružnim pravilima, u skladu sa Zakonom, uspješno uredile prava i obaveze organa upravljanja i rukovođenja. Skupštine zadruga, po odredbama Općeg zakona o zadrugama čine svi zadrugari.

Zadruge i zadrugare u FBiH je potrebno pripremiti za ono što ih čeka na tržištu EU, uz pojačanu konkurenciju u uslovima slobodne trgovine. To zahtijeva edukaciju menadžmenta zadruga sa ciljem shvatanja suštine evropske zadruga i koncepta Zajedničke poljoprivredne politike EU.

Zadružni savez BiH i Zadružni savez FBiH imaju dosta problema u poslovanju, od nedostatka kadrova do materijalno-tehničke neopremljenosti, finansijske ovisnosti i nelikvidnosti. Nema dovoljno koordinacije u aktivnostima zadružnih saveza entiteta i Zadružnog saveza BiH.

Nizak obim saradnje zadruga u zajedničkom nastupu na tržištu je jedan od uzroka njihove poslovne neefikasnosti i nekonkurentnosti. Iako na ovim prostorima dominiraju mikro zadruga, nema ozbiljnijih nastojanja na stvaranju sekundarnih zadruga, zadružnih preduzeća i zadružne poslovne mreže, a neznatan je i broj zadružnih poslovnih saveza. Međuzadružna saradnja se svodi na dvije-tri zadruga iste ili susjednih opština, a zajedničko nastupanje djelimično se praktikuje putem pojedinih zadružnih saveza i njihovih preduzeća. Ugovaranje poslovne saradnje je izuzetak i kratkoročnog je karaktera, a najčešće je vezano za jedan posao. Uzroci ovako nepovoljnog stanja su: tradicionalna orijentacija zadruga na lokalno poslovanje, nedostatak iskustva u međuzadružnoj poslovnoj saradnji, neshvatanje značaja ove saradnje za poboljšavanje konkurentne pozicije na tržištu, nedovoljno međusobno povjerenje, finansijska i druga ograničenja i nedostaci regulative. Jačanje međuzadružne saradnje, na iskustvima evropskih zadruga, jedan je od prioritarnih poslova zadruga.

7.9.2. Udruženja poljoprivrednika

U BiH su udruženja poljoprivrednika formirana na državnom, entitetskim i na nižim nivoima. Na nivou BiH registrovano je krovno "Udruženje poljoprivrednika BiH" sa sjedištem u Sarajevu. U njegovom fokusu su ključna pitanja sektorska pitanja kao što su: državni zakon o poljoprivredi, nepostojanje državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, pravni status farmera, zaštita i poticanje domaće proizvodnje, smetnje u boljem korištenju poljoprivrednog zemljišta, bolje funkcionisanje i ujedinjenje tržišta, i sl.

Na nivou FBiH egzistiraju dva udruženja: "Savez poljoprivrednih udruženja FBiH" i "Koordinacija poljoprivrednih udruženja i saveza FBiH". Osim ovih krovnih entitetskih i jednog državnog udruženja, na nižim nivoima, kako kantonalnim, regionalnim tako i općinskim, registrovan je veliki broj udruženja koja djeluju samostalno. Prilikom formiranja, ova udruženja imaju zajedničke ciljeve kao što su: unapređenje proizvodnje, edukacija proizvođača, rješavanje problema plasmana poljoprivrednih proizvoda, uticaj na agrarnu politiku na kantonalnom i entitetskom nivou, itd.

Ne zna se tačan broj aktivnih poljoprivrednih udruženja u FBiH, jer ne postoji jedinstveni centralni registar. Saradnja i komunikacija među udruženjima je slaba, ona vrlo rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim zahtjevima, a stavovi pojedinih udruženja često su dijametralno različiti. Iako postoji

veliki broj udruženja, njihova aktivnost je na niskom nivou. Razlog se može tražiti i u činjenici da vremenom mnoga udruženja postaju "društvo jednog lica", gdje pojedinci preko udruženja ostvaruju lične interese. Većina udruženja je u početku veoma aktivna, ali vremenom zanemaruju prvobitnu funkciju i postaju neaktivna. S obzirom na nefunkcionalna poljoprivredna udruženja, ne može se očekivati njihov značajniji uticaj na sektor u FBiH.

7.10. Poljoprivredna statistika i nedostajuće informacije/podaci

Statistiku poljoprivrede za FBiH vodi Federalni zavod za statistiku kroz četiri oblasti: poljoprivredna proizvodnja (statistika biljne i stočarske proizvodnje); poljoprivredne strukture; korištenje zemljišta i zemljišne površine i poljoprivredni računi i cijene (agro-monetarna statistika). Zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju stepen pouzdanosti statističkih podataka publikovanih na nivou BiH i njenih entiteta. Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati tek popis poljoprivrede koji je planiran po okončanju popisa stanovništva provedenom u 2013. godini. Popis poljoprivrede će omogućiti i uspostavljanje statističkog registra farmi i okvira za izbor uzoraka i uvođenje istraživanja poljoprivrede na uzorcima.

Na nivou FBiH, od 12 zakonom predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata (korisnici poljoprivrednog budžeta FBiH) i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva), uz djelimično uspostavljenju evidenciju o podsticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta.

Pored određenog broja obučених službenika, postoji svjesnost sektorskih institucija da je u procesu pridruživanja EU potrebno uspostaviti posebne informacione sisteme i registre (IACS, LPIS, FADN, registar krupne i sitne stoke, eventualno poljoprivredni tržišni informacioni sistem). Međutim, zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcionisanju, teško je očekivati skoro uspostavljanje ovih zahtjevnih sistema.

8. LITERATURA

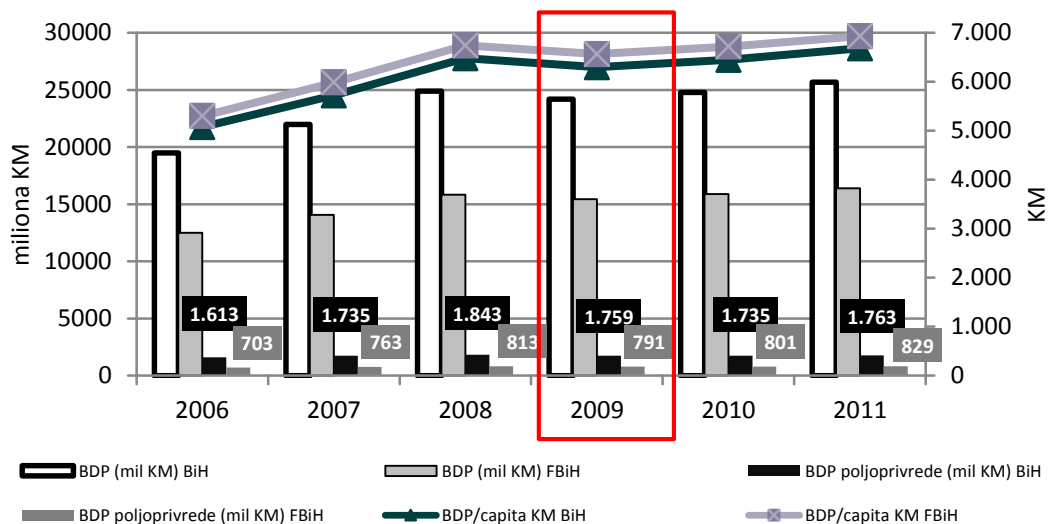
PRILOZI

Prilog P-1.1. - Tabela: Osnovne karakteristike stanovništva BiH (aktivnost i spol) - u milionima KM

Stanovništvo	Ukupno			Muški			Ženski		
	2010.	2011.	2012.	2010.	2011.	2012.	2010.	2011.	2012.
1.Ukupno (3+6+7)	3.130	3.057	3.038	1.533	1.098	1.485	1.596	1.559	1.553
2.Radno sposobno	2.597	2.561	2.566	1.260	1.244	1.238	1.337	1.317	1.328
3.Radna snaga(4+5)	1.158	1.127	1.130	714	695	698	444	432	432
4.Zaposleni	843	816	814	531	513	514	311	303	300
5.Nezaposleni	315	311	317	183	181	184	133	129	133
6.Neaktivni	1.439	1.434	1.436	546	549	540	893	885	896
7.Mlađi od 15 g.	533	496	472	274	254	247	259	242	225
8.Osobe 15-64 g.	2.101	2.062	2.049	1.044	1.032	1.018	1.058	1.030	1.031
Stopa aktivnosti	44,6	44	44	36,7	55,9	56,4	33,2	32,8	32,6
Stopa zaposlenosti	32,5	31,9	31,7	42,2	41,3	41,5	23,3	23	22,6
Stopa nezaposlenosti	27,2	27,6	28	25,6	26,1	26,4	29,9	29,9	30,7
Udio mlađih od 15 g.	17	16,2	15,3	17,8	17	16,6	16,3	15,5	14,5
Udio osoba 15-64 g.	67,1	67,5	67,4	68,1	68,9	68,6	66,2	66,1	66,4

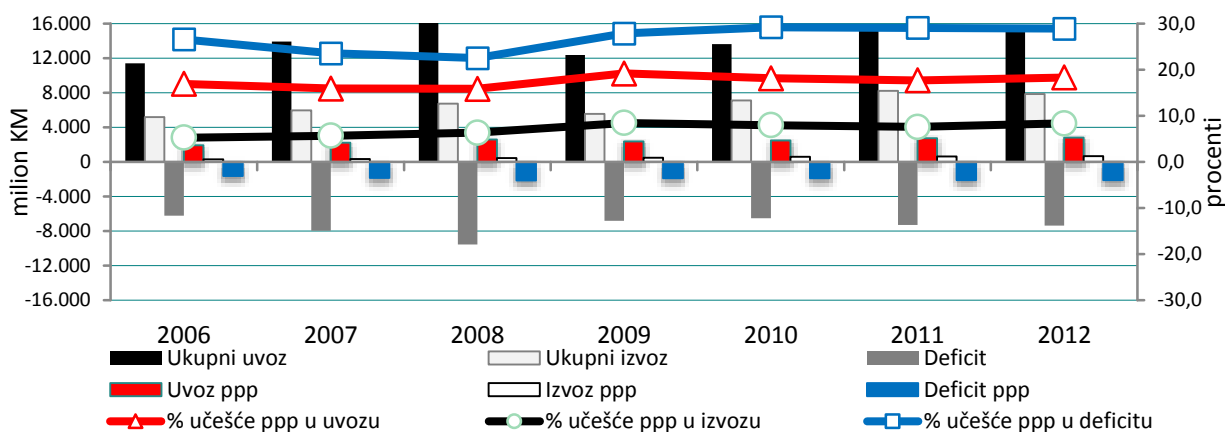
Izvor: ASBiH, TB 10, Anкета o radnoj snazi 2012.

Prilog P-1.1. - Grafikon: BDP, BDP po stanovniku i BDP poljoprivrede u FBiH i BiH za period 2006.-2011.

Izvor: BHAS, FZS, FZPR - *BDP/capita FBiH je izračunat uz korištenje broja prisutnih stanovnika

Prilog P-1.2. - Grafikon: Ukupni uvoz i izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u i iz BiH u periodu 2006.-2011.

Izvor: VTK, BiH

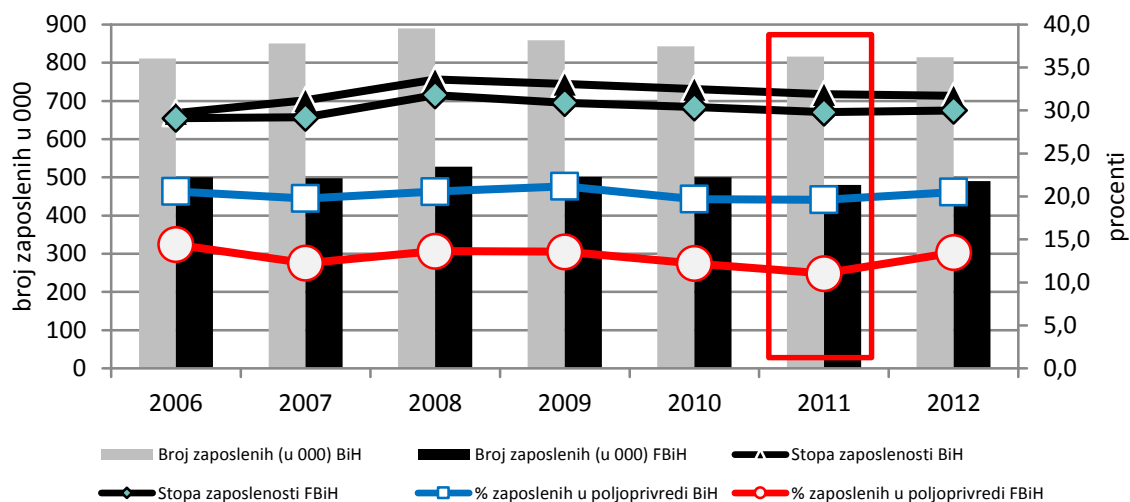
Prilog P-1.2. - Tabela: Godišnje stope promjene vrijednosti uvoza, izvoza i trgovinskog deficita

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2006
Ukupni uvoz	18,6	1,9	22,0	17,2	-24,2	10,3	14,0	33,9
Ukupni izvoz	25,6	36,5	15,0	13,1	-17,6	28,3	15,9	52,2
Deficit	15,4	-15,9	27,9	20,3	-28,8	-4,4	12,0	18,8
Uvoz ppp*	1,2	-2,2	14,9	16,7	-8,3	4,3	11,2	45,0
Izvoz ppp	31,0	17,2	24,4	26,3	9,8	21,1	10,2	141,8
Deficit ppp	-1,7	-4,8	13,4	15,0	-11,9	0,2	11,5	29,2

*ppp – Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi

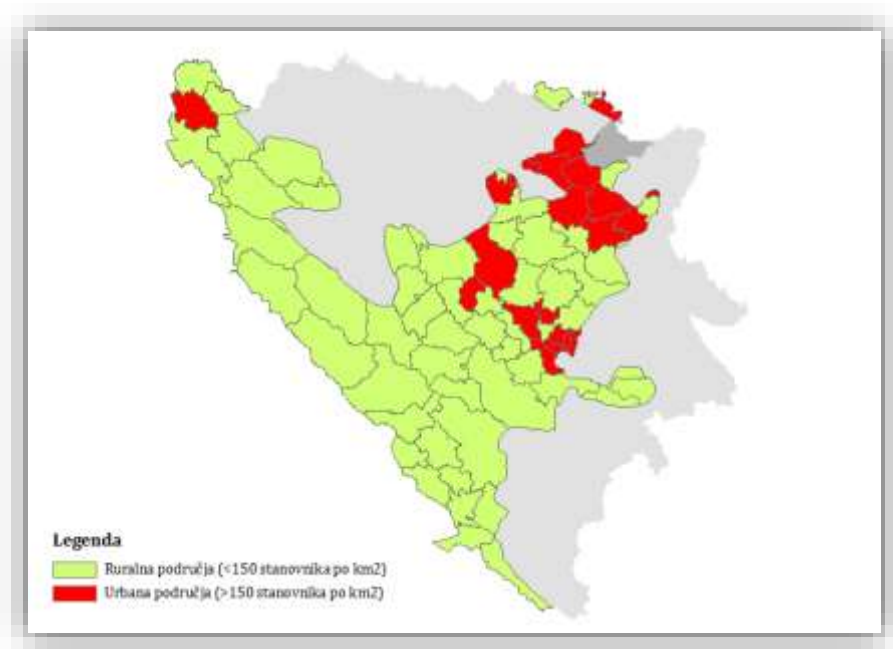
Izvor: VTK, BiH

Prilog P-1.3. - Grafikon: Broj zaposlenih, stopa zaposlenosti i doprinos poljoprivrede ukupnoj zaposlenosti u BiH i FBiH

Izvor: Anketa o radnoj snazi, BHAS

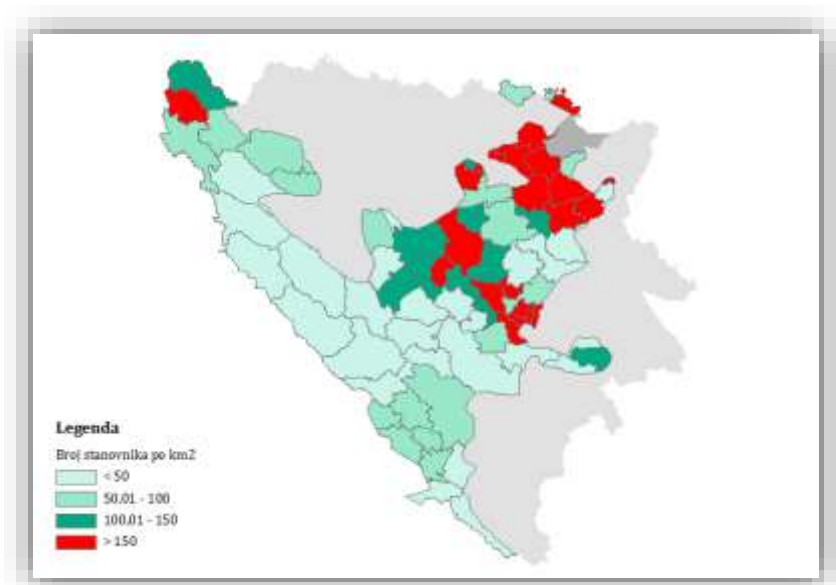
Prilog P-7.1. - Karta: Ruralna i urbana područja Federacije BiH (2012.)

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja (2013)

Prilog P-7.2. - Karta: Gustina naseljenosti po općinama u Federaciji BiH (2012.)

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja (2013)

Prilog P-1.3. - Tabela: Kantoni/županije FBiH prema nivou ruralnosti (OECD tipologija, 2012.)

Kanton	Ukupan broj stanovnika	Broj stanovnika u ruralnim lokalnim zajednicama – općinama	Učešće u %
A) Predominantno ruralna područja			
Unsko-sanski kanton	287.885	225.144	78,21
Posavski kanton	39.307	19.915	50,67
Bosansko-podrinjski kanton	32.675	32.675	100,00
Srednjobosanski kanton	253.592	228.378	90,06
Hercegovačko-neretvanski kanton	224.652	224.652	100,00
Zapadnohercegovački kanton	81.487	81.487	100,00
Kanton 10	79.351	79.351	100,00
B) Značajno (prelazna) ruralna područja			
Zeničko-dobojski kanton	399.485	164.464	41,17
C) Predominantno urbana područja			
Tuzlanski kanton	499.099	67.193	13,46
Kanton Sarajevo	440.744	44.306	10,05

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja (2013) i vlastita izračunavanja

Prilog P-2.1. - Tabela: Sume određenih temperaturnih pragova i trajanje

Naziv stanice	Prag 5°C		Prag 10°C	
	Sume temperatura (°C)	Trajanje perioda (dana)	Sume temperatura (°C)	Trajanje perioda (dana)
Livno	2.779	236	2.621	169
Sanski Most	3.548	253	3.097	189
Sarajevo	3.363	247	2.882	181
Bihać	3.687	262	3.152	195
Gradačac	3.866	262	3.413	200
Tuzla	3.538	253	3.070	190
Bugojno	3.130	237	2.657	173
Zenica	3.578	253	3.139	191
Ivan Sedlo	2.645	215	2.149	151
Kupres	2.247	195	1.748	131
Mostar	5.165	332	4.514	242

Izvor: Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo

Prilog P-2.2. - Tabela: Uporedni podaci veličine poljoprivrednih gazdinstava u FBiH iz dva izvora

	Registar poljoprivrednih gazdinstava FMPVŠ (RPG)		Pilot popis poljoprivrede	
	Broj poljoprivrednih gazdinstava	Korišteno poljoprivredno zemljište, ha	Broj poljoprivrednih gazdinstava	Korišteno poljoprivredno zemljište, ha
Bez zemljišta	3.694		4	
< 0,1 ha	4.466	247,86	47	1,4
0,1-<0,5 ha	13.043	3.564,06	120	28,3
0,5-<1,0 ha	8.765	6.340,45	85	57,0
1,0-<2,0 ha	8.486	12.035,75	67	96,2
2,0-<5,0 ha	7.260	22.198,25	55	158,5
5,0-<10,0 ha	1.829	12.146,55	20	126,8
10,0-<20,0 ha	442	5.799,59	11	142,1
20,0<30,0 ha	81	1.933,03	4	95,0
30,0<50,0 ha	28	1.053,12	-	-
50,0<100,0 ha	8	513,39	5	82,0
<100,0 ha	5	995,20	2	41,3
Ukupno	48.107	66.827,25	420	828,6
Prosječna veličina gazdinstva u FBiH prema korištenom poljoprivrednom zemljištu		1,39 ha		1,97 ha

Izvor: Pilot popis poljoprivrede, MVTEO BiH, FMPVŠ

Prilog P-4.1. - Tabela: Broj domaćih životinja i proizvodnja stočarskih proizvoda u FBiH za period 2002-2012.

Pokazatelj	Godina											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Broj životinja (000)												
Goveda (ukupno)	224	229	235	234	233	226	226	222	220	213	214	
Krave i steone junice	165	173	179	179	180	173	173	172	170	162	160	
Ovce (ukupno)	375	457	507	517	542	549	534	535	519	520	513	
Ovce za priplod	276	332	370	386	416	422	409	410	406	406	398	
Perad (ukupno)	4514	5178	4329	4177	5385	6098	6503	8368	8498	8788	9439	
Koka nesilica	1728	1526	1528	1697	1501	1763	1457	1574	1513	1463	1604	
Svinje (ukupno)	81	89	94	92	94	91	93	95	88	87	90	
Krmače i suprasne nazimice	11	12	12	13	14	18	11	8	7	8	8	
Konji (ukupno)	13	12	11	11	10	10	8	8	7	6	6	
Kobile i ždripljene omice	4	4	4	3	3	3	2	1	1	1	1	
Koze (ukupno)	38	41	43	43	43	42	42	42	38	38	38	
Proizvodnja (ukupna)												
Goveđe meso (000 t)	12,3	13,4	14,0	16,2	16,1	19,0	21,0	17,4	16,8	16,2	17,6	
Svinjsko meso (000 t)	3,4	3,9	4,3	4,7	4,5	4,3	3,8	4,4	5,1	6,1	6,0	
Meso ovaca (000 t)	1,3	1,3	1,3	1,5	1,8	1,6	1,5	1,4	1,8	2,0	2,0	
Meso peradi (000 t)	6,1	7,8	11,0	7,6	11,2	15,4	20,2	22,1	25,0	34,0	42,2	
Mlijeko, ukupno (mil. litara)	280	292	314	320	328	330	338	336	333	330	330	
Kravlje mlijeko (mil. litara)	268	279	299	305	312	313	322	321	317	315	319	
Ovčije mlijeko (mil. litara)	8,6	9,9	11,2	11,7	12,3	13,1	11,7	10,8	11,0	11,0	11,0	
Kozije mlijeko (mil. litara)	3,6	3,8	4,0	3,8	3,7	3,8	3,9	3,9	4,3	4,2	-	
Jaja (mil. komada)	276	283	266	267	256	201	201	235	239	220	247	

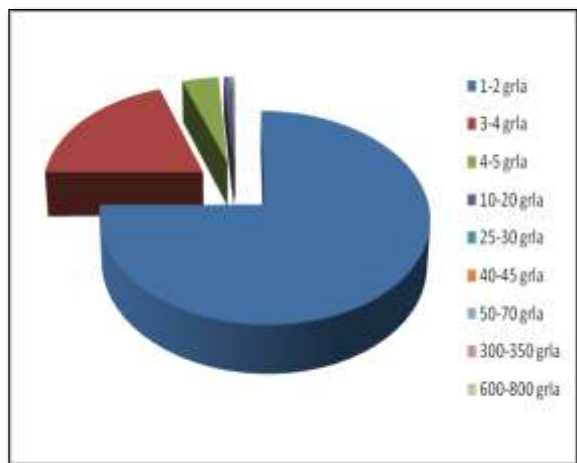
Izvor: Federalni zavod za statistiku, Kantoni u brojevima

Prilog P-4.2. - Tabela: Prosječna proizvodnja mlijeka po muznoj životinji i prosječan prinos mesa po grlu u FBiH za period 2002-2012.

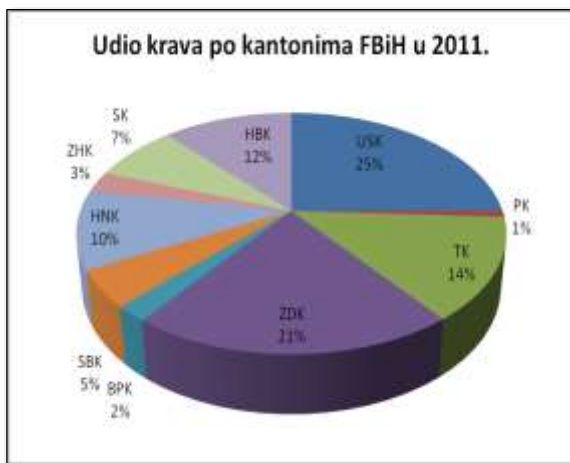
Pokazatelj	Godina											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Prosječan prinos mlijeka												
Litara/krava	1879	1841	1974	2006	2023	2205	2237	2267	2292	2362	2315	
Litara/ovca	38	39	36	41	38	43	40	36	34	48	47	
Litara/koza	160	157	162	159	161	165	174	190	206	194	-	
Prosječna netto masa												
Kilograma/goveda	133	129	130	141	148	164	169	155	149	157	169	
Kilograma/ovce	15	15	16	17	18	16	17	16	15	17	17	
Kilograma/svinje	59	61	62	63	63	64	61	66	68	71	70	
Kilograma/perad	1,6	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Kantoni u brojevima

Prilog P-4.1. - Graf: Struktura mliječnih govdraskih farmi u FBiH po broju grla

Prilog P-4.2. - Grafikon: Udio krava po kantonima FBiH u 2011. godini

Izvor: FMPVŠ, Sektor za poljoprivredu, Odsjek za stočarsku proizvodnju

Izvor: Nadležna kantonalna Ministarstva FBiH

Prilog P-4.3. - Tabela: Požnjevene površine, ukupni i prosječni prinosi žita u FBiH za period 2003.-2012.

Opis	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Požnjevene površine (ha)										
Pšenica	21.879	20.184	21.328	20.015	19.622	19.604	19.011	17.282	17.836	18.866
Raž	1.775	1.514	1.577	1.449	1.297	1.628	1.354	1.378	1.583	1.893
Ječam	11.077	9.040	8.902	8.867	8.660	9.520	8.278	8.012	7.622	8.591
Zob	3.405	3.136	2.838	3.132	2.999	3.680	3.444	2.658	2.790	3048
Kukuruz	50.906	48.556	48.511	48.355	47.154	50.023	48.685	46.714	48.620	48.558
B. Ukupni prinosi (tona)										
Pšenica	49.134	65.816	64.162	65.532	71.682	75.157	74.992	50.406	67.783	68.854
Raž	3.625	4.525	4.311	4.231	4.282	5.418	4.723	4.003	5.533	6.089
Ječam	19.588	23.623	21.750	23.701	22.348	27.032	23.492	20.046	21.780	23.408
Zob	5.526	11.000	7.858	7.899	8.123	10.573	9.979	5.824	7.447	7.868
Kukuruz	147.462	212.571	218.527	226.018	176.227	231.533	239.605	203.552	203.293	143.329
C. Prosječni prinosi (t/ha)										
Pšenica	2,2	3,2	3,0	3,3	3,71	3,81	3,9	2,9	3,8	3,6
Raž	2,0	3,0	2,7	2,9	3,3	3,3	3,5	2,9	3,5	3,2
Ječam	1,8	2,6	2,4	2,7	2,6	2,8	2,8	2,5	2,9	2,7
Zob	1,6	3,5	2,8	2,5	2,7	2,9	2,9	2,2	2,7	2,6
Kukuruz	2,9	4,4	4,5	4,7	3,7	4,6	4,9	4,4	4,2	3,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-4.4. - Tabela: Požnjevene površine, ukupan i prosječan prinos industrijskog bilja u FBiH za period 2003.-2012.

Opis	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Površine (ha)										
Duhan	1.538	1.246	1.339	940	893	814	601	573	571	595
Soja	570	435	751	874	1.027	985	879	894	1.060	1.558
Suncokret	160	239	215	356	226	250	206	441	n/a	n/a
Uljana repica	49	141	580	1.022	1.587	853	680	639	772	315
B. Ukupni prinosi (tona)										
Duhan	1.465	1.312	1.482	1.095	996	869	613	479	595	373
Soja	845	919	1.730	2.198	1.465	2.059	2.336	2.007	1.990	2.313
Suncokret	82	154	99	374	165	292	182	366	n/a	n/a
Uljana repica	66	403	995	2.127	3.925	1.992	1.835	1.167	1.530	562
C. Prosječan prinos (t/ha)										
Duhan	1,0	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,0	0,8	1,0	0,6
Soja	1,5	2,1	2,3	2,5	1,4	2,1	2,7	2,2	1,9	1,5
Suncokret	0,5	0,6	0,5	1,1	0,7	1,1	0,9	0,8	n/a	n/a
Uljana repica	1,3	2,9	1,7	2,1	2,5	2,3	2,7	1,7	2,0	1,8

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-4.5. - Tabela: Požnjevene površine, ukupan i prosječan prinos krmnog bilja u FBiH za period 2003.-2012.

Opis	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Površine (ha)										
Djetelina	1.500	14.953	13.950	14.228	12.902	12.750	12.628	12.958	12.622	11.202
Lucerka	14.423	14.879	14.322	14.591	13.510	12.983	12.939	13.680	13.127	11.298
Travno-djetelinske smjese	19.051	15.544	17.236	18.079	17.109	16.294	14.353	14.683	14.232	16.356
Kukuruz - zelena masa	6.991	9.402	12.673	14.321	15.341	16.385	16.717	16.563	18.408	19.135
Stočna repa	1.122	1.248	1.117	1.279	1.235	894	911	836	892	722
Mješavina trava i mahunjača	1.806	2.667	3.059	2.819	2.937	2.576	2.550	1.424	2.739	2.042
B. Ukupni prinosi (tona)										
Djetelina	48.398	61.531	62.603	61.633	46.501	52.391	52.801	48.541	45.610	33.171
Lucerka	54.494	67.417	69.892	68.198	55.676	60.092	63.318	55.579	51.051	36.459
Travno-djetelinske smjese	42.565	58.004	60.513	63.838	53.253	59.110	58.752	55.484	48.631	44.169
Kukuruz - zelena masa	128.928	214.577	266.728	303.574	254.760	313.038	340.081	321.607	338.660	287.456
Stočna repa	12.074	16.516	15.091	14.533	14.911	12.974	12.632	11.933	11.478	6.327
Mješavina trava i mahunjača	4.459	4.787	6.329	5.520	4.842	6.804	6.630	3.710	7.614	5.197
C. Prosječni prinosi (t/ha)										
Djetelina	3,2	4,1	4,5	4,3	3,6	4,1	4,2	3,7	3,6	3
Lucerka	3,8	4,5	4,9	4,7	4,1	4,6	4,9	4,1	3,9	3,2
Travno-djetelinske smjese	2,2	3,7	3,5	3,5	3,1	3,6	4,1	3,8	3,4	2,7
Kukuruz - zelena masa	18,4	22,8	21,0	21,2	16,6	19,1	20,3	19,4	18,4	15,0
Stočna repa	10,8	13,2	13,5	11,4	12,1	14,5	13,9	14,3	12,9	8,8
Mješavina trava i mahunjača	2,5	1,8	2,1	2,0	1,6	2,6	2,6	2,6	2,8	2,5

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-4.6. - Tabela: Požnjevene površine, ukupni i prosječan prinos povrtlarskih kultura u FBiH za period 2003.-2012.

Opis	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Površine (ha)										
Krompir	25.368	25.794	24.268	24.141	23.450	23.756	21.450	21.418	22.142	21.833
Luk crni	3.236	3.208	3.164	3.200	3.148	3.105	3.125	2.986	3.162	3.253
Grah	5.027	5.006	5.065	4.763	4.907	4.983	5.253	4.926	5.224	4.495
Kupus i kelj	4.041	3.844	3.881	3.925	3.904	3.660	3.456	3.463	3.364	3.316
Paradajz	1.904	1.850	1.938	1.773	1.775	1.739	1.701	1.670	1.738	1.783
Paprika zelena	1.347	1.382	1.443	1.559	1.442	1.403	1.377	1.319	1.351	1.422
B. Ukupni prinos (tona)										
Krompir	178.010	222.491	228.569	228.042	210.467	237.375	237.555	213.821	234.702	176.308
Luk crni	18.787	23.653	23.510	25.829	22.397	25.142	27.392	25.926	28.055	22.518
Grah	3.634	6.389	6.946	6.989	5.453	7.203	7.998	6.599	6.800	4.268
Kupus i kelj	44.873	50.362	51.805	58.421	53.028	54.333	49.513	48.674	45.257	32.490
Paradajz	13.937	14.779	14.678	15.813	16.542	17.814	19.598	19.722	27.208	20.237
Paprika zelena	10.105	10.248	13.295	14.120	13.269	13.991	13.758	13.432	12.953	11.771
C. Prosječan prinos (t/ha)										
Krompir	7,0	8,6	9,4	9,4	9,0	10,0	11,1	10,0	10,6	8,0
Luk crni	5,8	7,4	7,4	8,1	7,1	8,1	8,8	8,7	8,9	7
Grah	0,7	1,3	1,4	1,5	1,1	1,4	1,5	1,3	1,3	0,9
Kupus i kelj	11,1	13,1	13,3	14,9	13,6	14,8	14,3	14,1	13,5	9,8
Paradajz	7,3	8,0	7,6	8,9	9,3	10,2	11,5	11,8	15,7	11,3
Paprika zelena	7,5	7,4	9,2	9,1	9,2	10,0	10,0	10,2	9,6	8,3

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-4.7. - Tabela: Broj rodnih stabala, ukupna proizvodnja i prosječan prinos jabučastog i koštičavog voća u FBiH za period 2003.-2012.

Vrsta	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Broj rodnih stabala (u 000 ha)										
Jabuka	1.171	1.477	1.545	1.748	1.903	2.085	2.305	2.472	2.653	2.622
Kruška	703	828	862	847	967	1.008	1.069	1.106	1.175	1.147
Šljiva	4.321	4.656	4.832	4.860	4.987	5.275	5.398	5.516	5.557	5.563
Trešnja	372	366	376	387	401	422	420	4412	430	n/a
Breskva	249	297	388	401	403	477	478	515	460	443
B. Ukupna proizvodnja voća (t)										
Jabuka	13.385	19.428	17.465	20.604	19.572	21.057	26.492	26.032	29.000	15.751
Kruška	5.973	8.200	8.034	7.875	7.457	8.280	9.890	9.053	9.963	5.846
Šljiva	25.087	53.841	26.334	37.950	45.276	35.043	53.434	56.556	57.232	35.312
Trešnja	2.833	3.635	4.015	3.995	4.563	4.805	5.314	5.335	6.191	4.282
Breskva	843	4.275	5.640	6.580	6.942	7.757	8.064	8.037	7.871	7.257
C. Prosječni prinos voća (kg/stablu)										
Jabuka	11,4	13,2	11,3	11,8	10,3	10,1	11,5	10,5	10,9	6,0
Kruška	8,5	9,9	9,3	9,3	7,7	8,2	9,3	8,2	8,5	5,1
Šljiva	5,8	11,6	5,4	7,8	9,1	6,6	9,9	10,3	10,3	6,3
Trešnja	7,6	9,9	10,7	10,3	11,4	11,4	12,6	12,1	14,4	n/a
Breskva	3,4	14,4	14,5	16,4	17,2	16,3	16,9	15,6	17,1	16,4

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-4.8. - Tabela: Površine, proizvodnja i prosječni prinosi jagodastog voća u FBiH za period 2006.-2010.

Opis	Godine				
	2006	2007	2008	2009	2010
A. Površine (ha)					
Jagoda	599	642	704	749	718
Malina	265	277	260	367	340
B. Ukupna proizvodnja (tona)					
Jagodad	6.062	8.349	4.866	4.743	7.655
Malina	1.389	1.936	1.443	2.171	2.775
C. Prosječni prinos (t/ha)					
Jagodad	10,1	13,0	4,2	6,3	10,7
Malina	5,2	7,0	6,9	5,9	8,2

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-4.9. - Tabela: Proizvodnja brašna u FBiH za period 2005.-2011. (tona)

Vrsta brašna	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Brašno od pšenice ili suražice (od 2010. dodato i brašno riže)	103.518	114.821	134.144	133.094	134.332	137.998	127.399
Brašno, kukuruzno	188	125	1.486	2.100	1.396	n/a	n/a
Brašno, raženo	15	179	128	169	151	n/a	n/a
Prekrupa i krupica od tvrde pšenice	n/a	592	647	748	741	n/a	974
Prekrupa i krupica od obične pšenice i pira	2	4	0	0	0	n/a	n/a
Prekrupa i krupica od zobi, kukuruza, riže, raži, ječma i ostalih žitarica (isključujući pšenicu)	25	145	44	273	252	1.067	404

Izvor: Federalni zavod za statistiku: Industrijska proizvodnja FBiH 2011, Statistički bilten 176.

Prilog P-4.10. - Tabela: Proizvodnja pekarskih proizvoda u FBiH za period 2005-2011. (tona)

Proizvod	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Svježi hljeb, pšenični	30.923	27.824	28.869	28.385	24.846	28.078	24.837
Svježi hljeb, raženi, uključujući i miješani	545	685	560	683	595	n/a	n/a
Svježi hljeb, kukuruzni	69	117	67	55	49	n/a	n/a
Ostali pekarski proizvodi	5.724	6.537	6.154	5.960	5.341	n/a	n/a
Kolači i fini pekarski proizvodi	3.436	2.935	3.060	3.236	3.038	3.354	3.912
Brašneno-konditorski proizvodi	3.949	4.506	4.451	5.080	7.873	7.540	6.477
Tjestenina	1.698	1.324	1.511	2.083	1.518	1.463	1.565

Izvor: Federalni zavod za statistiku: Industrijska proizvodnja FBiH 2011, Statistički bilten 176.

Prilog P-4.11. - Tabela: Instalisani kapaciteti za proizvodnju destilisanih alkoholnih pića u FBiH

Naziv proizvođača	Kapacitet (litara/godina)
Bobita Co d.o.o.	15.000.000
Vegafruit d.o.o. Gradačac	600.000
Erovin d.o.o. Ljubuški	100.000
Hepok d.d. Mostar	n/a
Mapex d.d. Maglaj	60.000
Biopoeia d.o.o. Kiseljak	10.000
Vitis d.o.o. Čitluk	150.000
Hercegovina produkt d.o.o. Čitluk	30.000
Podrumi Andija d.o.o. Čitluk	4.000
PZ Agropod Čitluk	165.000
Dalmacijavino BH d.o.o. Široki Brijeg	n/a
Obiteljski podrum Brkić Čitluk	5.000
Podrumi Mile Ostojić-Erušić	20.000
Obiteljski podrum Rozić	1.600
UKUPNO	16.145.600

Izvor: Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Prilog P-4.12. - Tabela: Osnovni podaci o proizvodnji grožđa u BiH (2010.)

Pokazatelj	Izvor podataka	
	Agencija za statistiku BiH	FAMZ*
Vinogradi (ha)	5.000	3.457 ⁹⁴
Proizvodnja grožđa (kg)	19.800.000	24.199.000
Prinos (kg/ha)	3.960	7.000

*Federalni agromediteranski zavod Mostar

Prilog P-4-13 - Tabela: Struktura površina pod vinogradima u BiH (2005.-2011.)

Vinogradi (ha)	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
BiH	2218	2409	2539	2723	2967	3336	3500
FBiH	2173	2293	2413	2580	2766	3093	3250
RS	45	116	126	143	201	243	250
Vinogradi (%)							
BiH	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
FBiH	97,97	95,18	95,04	94,75	93,23	92,72	92,86
RS	2,03	4,82	4,96	5,25	6,77	7,28	7,14

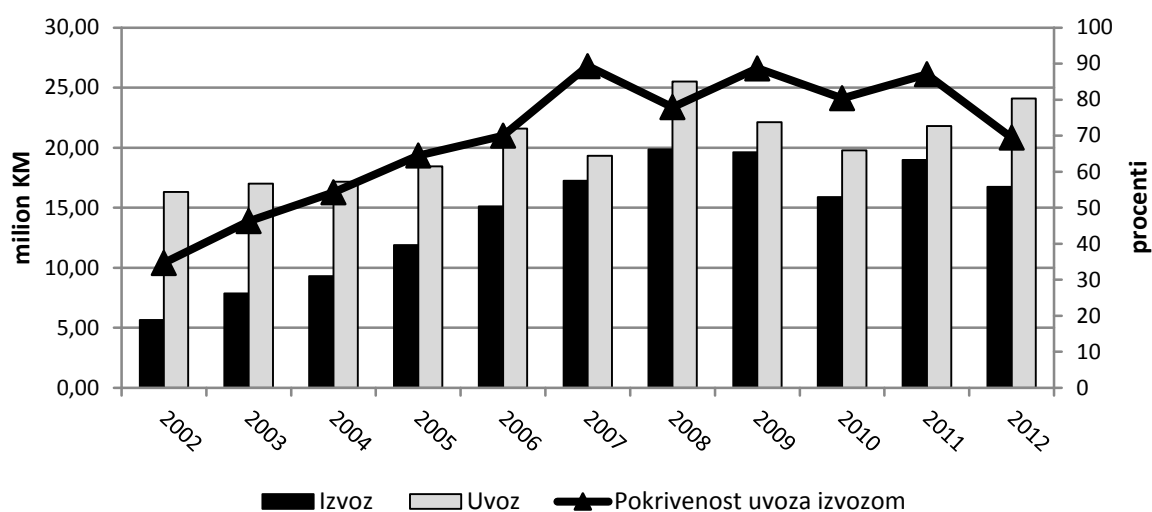
Izvor: Federalni agromediteranski zavod

Izvor: Federalni agromediteranski zavod

⁹⁴ Podatak se odnosi na procijenjene površine pod vinskim sortama grožđa

Prilog P-4.13. - Tabela: Vrijednost izvoza i uvoza ribe i proizvoda od ribe

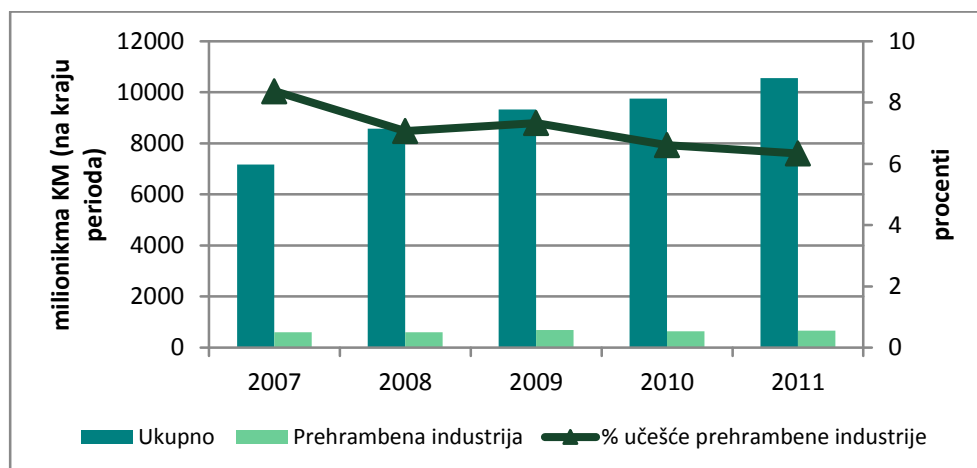
Izvor: VTKBiH

Prilog P-4.14. - Tabela: Broj košnica, ukupna proizvodnja meda i prinos po košnici

Godina	Ukupnan broj košnica	Ukupna proizvodnja meda (t)	Prosječna proizvodnja meda po košnici (kg)
2003	137.311	1.150	8,38
2004	148.552	1.325	8,92
2005	158.344	1.451	9,16
2006	168.287	1.602	9,52
2007	175.580	1.538	8,76
2008	185.866	1.444	7,77
2009	198.541	1.870	9,42
2010	204.581	1.695	8,29
2011	207.595	1.630	7,85
2012	208.446	1.901	9,10

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Prilog P-5.1. - Graf: Direktno strane investicije u BiH (2007-2011)

Izvor: CBBiH

Prilog P-5.1. - Tabela: Instalirani kapaciteti prehrambene industrije u FBiH

Grana prehrambene industrije	Jedinica mjere	Broj pogona	Kapacitet tona/god.
Mlinska industrija	t	25	392.500
Prerada mlijeka	000 lit	29	262.000
Prerada mesa	t	11	60.000
Prerada voća i povrća	t	6	34.150
Proizvodnja keksa i vafla	t	5	25.100
Proizvodnja piva	hl	5	1.500.000
Proizvodnja mineralne vode	000 lit	22	420.000
Proizvodnja bezalkoholnih pića	000 lit	27	310.000
Proizvodnja vina	000 lit	43	26.400
Proizvodnja cigareta	t	3	7.000

Izvor: FMPVŠ, 2010.

Prilog P-5.2. - Tabela: Output prehrambene industrije FBiH po granama proizvodnje (miliona KM)

HS	Naziv proizvoda	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Index 2012/05
10.11.	Proizvodnja i konzerviranje mesa	43,6	40,0	48,8	64,3	65,8	70,1	67,9	69,3	159,2
10.12.	Proizvodnja i konzerviranje mesa peradi i zečijeg mesa	10,8	8,4	9,5	6,1	3,1	3,4	3,9	8,7	81,2
10.13.	Proizvodnja proizvoda od mesa i mesa peradi	106,4	112,2	98,2	153,1	168,5	149,3	160,9	165,6	155,6
10.31	Prerada i konzerviranje krompira	7,0	10,8	9,6	3,5	2,3	0,6	0,8	0,6	8,6
10.32	Proizvodnja sokova od voća i povrća	12,4	12,0	11,1	10,3	7,4	4,8	5,7	6,8	55,3
10.39	Prerada i konzerviranje voća i povrća, d.n.	17,3	16,4	12,7	12,5	8,2	3,6	3,6	6,4	36,9
10.42	Proizvodnja margarina i sličnih jestivih masti	1,0	2,3	3,5	3,9	2,5	0,0	4,0	0,0	0,0
10.51	Proizvodnja mlijeka, mliječnih proizvoda i sira	93,1	98,4	116,2	139,4	147,3	148,0	145,2	125,2	134,4
10.52	Proizvodnja sladoleda i drugih smrznutih smjesa	3,7	1,9	3,2	2,8	3,0	3,9	4,1	2,2	57,8
10.61	Proizvodnja mlinskih proizvoda	63,6	66,7	81,8	108,7	95,2	91,4	116,7	115,1	181,1
10.62	Proizvodnja skroba i proizvoda od skroba	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.71	Proizvodnja kruha, peciva, svježe tjestenine i kolača	67,2	58,5	68,0	76,0	71,9	67,0	71,7	67,9	101,0
10.72	Proizvodnja dvopeka i keksa; proizvodnja trajnih peciva i kolača	17,0	19,0	19,8	23,1	36,5	40,5	39,2	43,7	256,8
10.73	Proizvodnja makarona, rezanaca, kuskusa i sličnih proizvoda od brašna	3,2	3,9	3,6	4,5	4,3	3,2	3,8	3,6	112,4
10.82	Proizvodnja kakaa, čokolade i konditorskih proizvoda	4,9	14,6	9,6	15,2	14,5	14,6	9,2	5,1	104,9
10.83	Prerada čaja i kafe	8,7	21,9	29,4	32,6	33,0	27,8	20,4	21,7	249,0
10.84	Proizvodnja začina i drugih dodataka hrani	2,6	3,5	2,8	3,0	2,8	25,5	3,6	4,3	160,8
10.85.	Proizvodnja gotove hrane i jela	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,2	13,3	0,0	0,0
10.86	Proizvodnja homogenizovanih prehrambenih proizvoda i dijetetske hrane	0,0	0,0	0,0	0,0	2,7	3,4	3,5	3,5	0,0
10.89	Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda, d.n.	2,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,4	1,6	1,7	83,7
10.91	Proizvodnja priprmljene stočne hrane	6,6	12,2	15,0	13,6	14,1	18,6	18,1	19,4	295,6
11.01	Proizvodnja destiliranih alkoholnih pića	0,0	14,8	13,4	12,0	1,6	0,1	0,3	0,6	n/a
11.02	Proizvodnja vina (grožđe)	5,1	6,7	5,7	6,4	7,6	7,1	8,0	7,3	144,1
11.05	Proizvodnja piva	91,3	85,3	93,0	95,7	86,3	78,8	75,4	68,5	75,0
11.07	Proizvodnja mineralne vode i osvježavajućih pića	115,8	135,3	151,3	166,3	174,8	181,8	196,7	203,6	175,7
12.00	Proizvodnja duhanskih proizvoda	87,6	103,7	105,5	104,9	143,5	113,9	106,1	87,2	99,6
	Ukupno	771,0	849,6	912,8	1058,9	1098,3	1071,8	1083,8	1038,1	134,6

Prilog P-6.1. - Tabela: Vanjsko-trgovinska razmjena poljoprivrednih proizvoda između zemlja CEFTA-e i BiH za period 2005-2012. (u milionima KM)

Godina	Uvoz	Izvoz	Bilans	Pokrivenost uvoza izvozom (%)	
2005		851,36	154,42	-696,93	18,14
2006		891,81	178,75	-713,06	20,04
2007		1.136,61	229,10	-907,51	20,16
2008		1.240,00	304,38	-935,62	24,55
2009		1.198,00	315,24	-882,76	26,31
2010		1.281,20	361,36	-919,84	28,20
2011		1.344,14	446,16	-897,98	33,19
2012		1.392,51	483,67	-908,84	34,73

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH

Prilog P-6.2. - Tabela: Ukupna trgovinska razmjena poljoprivrednih proizvoda između BiH i Hrvatske za period 2008-2011. (u milionima KM)

Godina	Uvoz	Izvoz	Bilans	Pokrivenost uvoza izvozom (%)
2008	625,36	153,48	-471,88	24,54%
2009	595,83	154,41	-441,42	25,92%
2010	609,73	171,72	-438,01	28,16%
2011	655,86	199,33	-456,53	30,40%

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH

Prilog P-6.3. - Tabela: Vrijednost uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (2002-2012)

	Tarifna grupa	Uvoz miliona KM										Index 2002=100	
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		2012
1	Žive životinje	97,0	88,0	63,2	64,4	40,9	57,1	108,0	98,6	92,1	96,8	98,5	101,6
2	Meso i klaonični proizv	83,5	55,4	61,6	84,1	64,4	65,1	104,2	116,4	105,6	126,9	131,1	156,9
3	Ribe i ljuskavci	15,5	17,0	17,2	18,4	21,5	21,1	25,5	22,1	20,3	21,7	24,1	155,9
4	Mlijeko i mliječni proizv	117,2	114,2	114,2	122,4	105,6	121,3	137,7	135,0	151,2	169,2	170,5	145,5
5	Proizvodi animalnog	1,2	1,2	1,4	1,6	1,4	2,0	1,9	2,0	2,0	1,6	1,7	144,3
6	Živo drveće i biljke	13,7	16,6	17,6	18,6	14,9	17,8	20,9	20,9	16,6	15,5	14,9	108,7
7	Povrće	31,9	46,7	50,1	51,1	52,4	55,2	59,3	54,8	54,4	60,6	59,7	187,2
8	Voće i orašasti plodovi	78,8	109,5	104,3	112,9	104,6	104,6	113,0	109,5	104,1	97,6	110,1	139,7
9	Kafa, čaj, začini	46,9	45,8	53,2	57,5	74,1	77,1	78,2	70,6	73,2	109,3	117,6	250,6
10	Žitarice	100,7	184,5	200,5	173,9	149,8	221,0	228,3	148,7	190,3	250,8	238,1	236,3
11	Proizvodi mlinske	19,0	18,8	21,1	26,2	26,4	54,6	76,3	41,3	43,8	61,4	56,1	295,6
12	Uljarice	19,6	32,1	42,8	47,1	39,9	67,5	101,4	70,8	99,2	73,9	86,7	443,5
13	Smole i biljni sokovi	1,6	1,2	1,4	1,2	1,0	1,2	2,1	1,0	1,0	0,8	1,7	108,5
14	Biljni mat. za pletarstvo	0,0	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,4	0,4	0,6	0,9	
15	Masti i ulja	107,0	96,8	110,1	97,8	90,2	96,2	125,6	111,1	103,5	146,5	171,6	160,4
16	Mesne prerađevine	63,6	76,7	87,2	100,3	92,7	89,2	98,7	106,8	105,8	109,3	120,3	189,2
17	Šećeri, proizv.od šećera	128,3	132,4	126,4	136,7	134,4	134,4	141,2	141,4	188,0	261,7	204,6	159,4
18	Kakao, proizv. od kaka	79,6	86,1	99,2	105,8	102,9	110,5	125,4	123,2	126,0	127,5	129,4	162,6
19	Proizvodi od žitarica	67,5	76,1	100,1	110,9	120,5	131,1	157,2	152,6	156,9	161,8	167,9	248,8
20	Proizv. od povrća i voća	32,1	42,6	52,4	52,2	41,3	46,2	51,8	46,7	48,5	48,3	53,9	168,0
21	Razni preh. proizvodi	134,6	148,7	145,9	159,2	152,8	175,5	197,1	192,5	195,6	205,4	210,8	156,6
22	Pića, alkoholi i sirće	227,7	209,7	223,8	218,1	264,6	295,4	320,3	305,3	289,7	301,2	311,6	136,8
23	Stočna hrana	69,6	88,6	85,7	86,7	93,5	128,7	153,3	148,3	156,9	162,5	187,8	269,7
24	Duhanski proizvodi	140,2	153,4	165,1	121,5	133,4	138,3	154,0	146,9	142,4	134,6	117,5	83,8
Ukupno 1-24		1676,3	1841,8	1944,5	1968,1	1924,1	2211,3	2581,6	2366,6	2467,5	2746,2	2787,0	166,3

Prilog P-6.5. - Tabela: Vrijednost izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (2002-2012)

Tarifna grupa		Izvoz miliona KM										Index 2002=100	
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		2012
1	Žive životinje	0,39	0,20	0,20	0,00	0,39	0,98	2,45	1,96	7,63	6,85	5,87	1499,42
2	Meso i klaonični proizv	5,09	2,15	2,74	2,93	1,96	2,74	4,46	8,61	13,30	16,82	18,69	367,51
3	Ribe i ljuskavci	5,67	9,00	9,39	11,54	15,06	17,21	19,86	19,56	15,84	18,39	16,74	295,10
4	Mlijeko i mliječni proizv	3,72	5,48	11,93	22,89	30,12	42,25	56,92	65,13	83,13	87,43	93,60	2518,46
5	Proizvodi animalnog	0,20	0,39	0,98	0,78	0,78	0,59	0,78	0,59	0,00	0,39	0,83	422,52
6	Živo drveće i biljke	0,20	0,98	0,59	0,78	0,59	0,59	0,78	0,78	1,56	2,93	3,86	1973,26
7	Povrće	12,91	14,08	11,93	15,06	15,84	18,78	15,41	20,34	30,51	27,58	25,52	197,67
8	Voće i orašasti plodovi	9,39	14,28	14,47	17,02	22,69	24,45	27,75	41,86	45,57	47,14	38,42	409,18
9	Kafa, čaj, začini	1,56	2,54	2,35	3,33	4,11	4,50	6,12	6,65	8,02	5,67	7,17	458,23
10	Žitarice	0,59	0,78	1,17	0,98	0,78	1,76	2,03	9,58	28,36	5,28	4,58	780,02
11	Proizvodi mlinske	0,20	2,35	3,13	6,06	2,74	2,35	3,39	1,76	2,35	5,09	6,28	3208,34
12	Uljarice	1,96	4,50	4,50	4,11	3,52	4,30	6,15	4,89	5,67	6,65	5,77	295,02
13	Smole i biljni sokovi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,59	3,24	0,00	0,00	0,00	0,05	
14	Biljni mat. za pletarstvo	0,00	0,20	0,20	0,00	0,20	0,20	0,15	0,00	0,20	0,00	0,04	
15	Masti i ulja	3,13	1,76	11,74	24,25	22,69	37,16	47,55	44,40	55,35	61,42	75,80	2422,03
16	Mesne preradevine	6,65	6,06	8,80	13,30	15,84	21,91	38,33	45,57	43,42	39,32	45,14	678,73
17	Šećeri, proizv.od šećera	2,74	4,69	8,80	20,93	25,82	33,64	35,45	33,25	54,77	115,40	114,94	4197,29
18	Kakao, proizv. od kaka	4,50	4,69	7,43	7,82	11,54	11,34	11,09	13,30	16,82	14,67	19,96	443,71
19	Proizvodi od žitarica	10,76	14,28	18,58	22,49	25,43	30,51	38,41	39,51	37,95	43,42	53,15	494,01
20	Proizv. od povrća i voća	11,34	18,19	19,56	19,95	21,91	23,86	25,30	23,86	19,56	20,34	19,68	173,45
21	Razni preh. proizvodi	7,63	8,02	9,58	11,74	9,98	15,45	21,04	16,04	18,00	20,15	18,26	239,43
22	Pića, alkoholi i sirće	16,63	17,02	18,00	14,87	18,78	21,12	25,65	31,69	34,43	41,08	40,77	245,19
23	Stočna hrana	0,00	0,59	3,13	4,11	8,02	10,17	19,45	14,47	20,54	16,43	19,32	
24	Duhanski proizvodi	12,32	16,04	7,04	6,06	11,34	9,78	12,85	22,30	20,93	18,58	18,98	154,06
Ukupno 1-24		118,10	148,46	176,04	230,61	270,32	336,24	424,60	466,11	563,91	621,42	653,40	553,26

Prilog P-6.7. - Tabela: Tabela P-6.7. Spoljnotrgovinski bilans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (2002-2012)

Tarifna grupa	miliona KM											Index 2002=100
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
1 Žive životinje	-96,6	-87,8	-63,0	-64,4	-40,5	-56,1	-105,6	-96,6	-84,5	-90,0	-92,7	95,9
2 Meso i klaonični proizv	-78,4	-53,2	-58,9	-81,2	-62,4	-62,4	-99,7	-107,8	-92,3	-110,1	-112,4	143,3
3 Ribe i ljuskavci	-9,8	-8,0	-7,8	-6,8	-6,5	-3,9	-5,6	-2,5	-4,5	-3,3	-7,3	75,1
4 Mlijeko i mliječni proizv	-113,4	-108,8	-102,3	-99,6	-75,5	-79,0	-80,8	-69,8	-68,1	-81,8	-76,9	67,8
5 Proizvodi animalnog	-1,0	-0,8	-0,4	-0,8	-0,6	-1,4	-1,1	-1,4	-2,0	-1,2	-0,9	88,7
6 Živo drveće i biljke	-13,5	-15,6	-17,0	-17,8	-14,3	-17,2	-20,1	-20,1	-15,1	-12,5	-11,0	81,7
7 Povrće	-19,0	-32,7	-38,1	-36,0	-36,6	-36,4	-43,9	-34,4	-23,9	-33,1	-34,2	180,1
8 Voće i orašasti plodovi	-69,4	-95,3	-89,8	-95,8	-82,0	-80,2	-85,3	-67,7	-58,5	-50,5	-71,7	103,3
9 Kafa, čaj, začini	-45,4	-43,2	-50,9	-54,2	-70,0	-72,6	-72,1	-64,0	-65,1	-103,7	-110,5	243,5
10 Žitarice	-100,1	-183,7	-199,3	-172,9	-149,0	-219,3	-226,2	-139,1	-162,0	-245,5	-233,5	233,1
11 Proizvodi mlinske	-18,8	-16,4	-18,0	-20,1	-23,7	-52,2	-72,9	-39,5	-41,5	-56,3	-49,8	265,2
12 Uljarice	-17,6	-27,6	-38,3	-43,0	-36,4	-63,2	-95,2	-65,9	-93,5	-67,3	-81,0	460,0
13 Smole i biljni sokovi	-1,6	-1,2	-1,4	-1,2	-1,0	-0,6	1,2	-1,0	-1,0	-0,8	-1,6	105,4
14 Biljni mat. za pletarstvo	0,0	0,0	0,0	-0,2	-0,2	0,0	-0,1	-0,4	-0,2	-0,6	-0,9	
15 Masti i ulja	-103,9	-95,1	-98,4	-73,5	-67,5	-59,1	-78,0	-66,7	-48,1	-85,1	-95,8	92,2
16 Mesne prerađevine	-56,9	-70,6	-78,4	-87,0	-76,9	-67,3	-60,3	-61,2	-62,4	-70,0	-75,1	132,0
17 Šećeri, proizv.od šećera	-125,6	-127,7	-117,6	-115,8	-108,6	-100,7	-105,7	-108,2	-133,2	-146,3	-89,6	71,4
18 Kakao, proizv. od kakaa	-75,1	-81,4	-91,7	-98,0	-91,3	-99,2	-114,3	-109,9	-109,1	-112,9	-109,5	145,8
19 Proizvodi od žitarica	-56,7	-61,8	-81,6	-88,4	-95,1	-100,5	-118,8	-113,1	-118,9	-118,3	-114,8	202,4
20 Proizv. od povrća i voća	-20,7	-24,5	-32,9	-32,3	-19,4	-22,3	-26,5	-22,9	-28,9	-28,0	-34,2	165,0
21 Razni preh. proizvodi	-126,9	-140,6	-136,3	-147,5	-142,8	-160,0	-176,0	-176,4	-177,6	-185,2	-192,5	151,6
22 Pića, alkoholi i sirće	-211,1	-192,7	-205,8	-203,2	-245,9	-274,2	-294,7	-273,6	-255,3	-260,1	-270,8	128,3
23 Stočna hrana	-69,6	-88,0	-82,5	-82,5	-85,5	-118,5	-133,9	-133,8	-136,3	-146,1	-168,5	242,0
24 Duhanski proizvodi	-127,9	-137,3	-158,0	-115,4	-122,1	-128,5	-141,2	-124,6	-121,5	-116,0	-98,5	77,0
Ukupno 1-24	-1558,2	-1693,3	-1768,4	-1737,5	-1653,8	-1875,0	-2157,0	-1900,4	-1903,6	-2124,8	-2133,6	136,9

Prilog P-6.9. - Tabela: Pokrivenost izvoza uvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (2002-2012)

Tarifna grupa	Pokrivenost uvoza izvozom (%)											Index 2002=100	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
1	Žive životinje	0,40	0,22	0,31	0,00	0,96	1,71	2,27	1,98	8,28	7,07	5,95	1.476,3
2	Meso i klaonični proizv	6,09	3,89	4,44	3,49	3,04	4,20	4,28	7,39	12,59	13,25	14,26	234,2
3	Ribe i ljuskavci	36,71	52,87	54,55	62,77	70,00	81,48	77,88	88,50	77,88	84,68	69,49	189,3
4	Mlijeko i mliječni proizv	3,17	4,79	10,45	18,69	28,52	34,84	41,32	48,26	54,98	51,68	54,90	1.730,9
5	Proizvodi animalnog	16,67	33,33	71,43	50,00	57,14	30,00	41,74	30,00	0,00	25,00	48,80	292,8
6	Živo drveće i biljke	1,43	5,88	3,33	4,21	3,95	3,30	3,72	3,74	9,41	18,99	25,93	1.815,3
7	Povrće	40,49	30,13	23,83	29,50	30,22	34,04	25,98	37,14	56,12	45,48	42,75	105,6
8	Voće i orašasti plodovi	11,91	13,04	13,88	15,08	21,68	23,36	24,55	38,21	43,80	48,30	34,88	292,9
9	Kafa, čaj, začini	3,33	5,56	4,41	5,78	5,54	5,84	7,82	9,42	10,96	5,19	6,09	182,8
10	Žitarice	0,58	0,42	0,59	0,56	0,52	0,80	0,89	6,45	14,90	2,11	1,92	330,1
11	Proizvodi mlinske	1,03	12,50	14,81	23,13	10,37	4,30	4,44	4,27	5,36	8,28	11,19	1.085,5
12	Uljarice	10,00	14,02	10,50	8,71	8,82	6,38	6,07	6,91	5,72	8,99	6,65	66,5
13	Smole i biljni sokovi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	50,00	155,19	0,00	0,00	0,00	2,86	
14	Biljni mat. za pletarstvo	0,00	100,00	100,00	0,00	50,00	100,00	69,03	0,00	50,00	0,00	4,84	
15	Masti i ulja	2,93	1,82	10,66	24,80	25,16	38,62	37,86	39,96	53,50	41,92	44,18	1.510,3
16	Mesne prerađevine	10,46	7,91	10,09	13,26	17,09	24,56	38,85	42,67	41,04	35,96	37,53	358,7
17	Šećeri, proizv.od šećera	2,13	3,55	6,97	15,31	19,21	25,04	25,11	23,51	29,14	44,10	56,19	2.632,9
18	Kakao, proizv. od kaka	5,65	5,45	7,50	7,39	11,22	10,27	8,84	10,79	13,35	11,50	15,42	272,9
19	Proizvodi od žitarica	15,94	18,77	18,55	20,28	21,10	23,28	24,44	25,90	24,19	26,84	31,65	198,5
20	Proizv. od povrća i voća	35,37	42,66	37,31	38,20	53,08	51,69	48,84	51,05	40,32	42,11	36,51	103,2
21	Razni preh. proizvodi	5,67	5,39	6,57	7,37	6,53	8,81	10,68	8,33	9,20	9,81	8,67	152,9
22	Pića, alkoholi i sirće	7,30	8,12	8,04	6,82	7,10	7,15	8,01	10,38	11,88	13,64	13,08	179,2
23	Stočna hrana	0,00	0,66	3,65	4,74	8,58	7,90	12,69	9,76	13,09	10,11	10,29	
24	Duhanski proizvodi	8,79	10,46	4,27	4,99	8,50	7,07	8,34	15,18	14,70	13,81	16,16	183,9
Ukupno 1-24		7,05	8,06	9,05	11,72	14,05	15,21	16,45	19,70	22,85	22,63	23,44	332,8

Prilog P-6.3. - Tabela: Isplate za investicije u FBiH po djelatnosti, organizacioni princip (2007.-2011.) u 000 KM

Djelatnost	Godina					Indeks 2011/07
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
Sveukupno (a+b)	3.527.339	4.207.898	3.036.284	2.804.366	2.906.670	82,4
a) Pravne osobe ukupno	3.478.499	4.152.177	2.975.969	2.742.769	2.849.848	81,9
- Poljoprivreda, lov i šumarstvo	36.973	45.231	50.111	36.354	34.636	93,7
- Ribarstvo	605	1.356	388	168	1.610	266,1
b) Poljoprivredna gazdinstva	48.840	55.721	60.315	61.597	56.822	116,3
Udio djelatnosti u %						
Sveukupno (a+b)	100	100	100	100	100	
a) Pravne osobe ukupno	98,6	98,7	98	97,8	98	
b) Poljoprivredna gazdinstva	1,4	1,3	2	2,20%	2	
Pravne osobe ukupno %	100	100	100	100	100	
- Poljoprivreda, lov i šumarstvo	1,06	1,09	1,68	1,33	1,22	
- Ribarstvo	0,02	0,03	0,01	0,01	0,06	

Izvor: - FZS, SB 177/2012.

- Vlastita izračunavanja

Prilog P-6.4. - Tabela: Isplate za investicije po osnovnim izvorima finansiranja i djelatnostima u FBiH 2011. godine

	Ukupno u 000 KM	Sopstvena sredstva	Udružena sredstva	Finansijski kreditni	Finansijski lizing	Sredstva fondova i budžeta	Ostali izvori
Sveukupno (a+b)	82.797	53.873	970	13.015	1.650	2.832	10.456
a) Pravne osobe ukupno	80.186	52.394	970	12.065	1.650	2.832	10.274
- Poljoprivreda, lov i šumarstvo	2.622	1.889	332	401	-	-	-
- Ribarstvo	65	-	-	-	-	-	-
b) Poljoprivredna gazdinst.	1.977	745	-	1.232	-	-	-
Udio djelatnosti u %							
Sveukupno (a+b)	100	100	100	100	100	100	100
a) Pravne osobe ukupno	96,8	97,3	100	92,7	100	100	98,3
b) Poljoprivredna gazdinst.	2,4	1,4	-	9,5	-	-	-
Pravne osobe ukupno %	100	100	100	100	100	100	100
- Poljoprivreda, lov i šumarstvo	3,3	3,6	34,2	3,3	-	-	-
- Ribarstvo	0,1	-	-	-	-	-	-

Izvor: - FZS, SB 177/2012.

- Vlastita izračunavanja

Prilog P-6.5. - Tabela: Kamatne stope u BiH po ročnosti i valutnom klauzulom

Kamatne stope kredita prema ročnosti u KM i valutnoj klauzuli	Godina					
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Kratkoročni krediti	7,17	6,98	7,93	7,89	7,44	6,73
- Privatna preduzeća	9,62	9,53	9,68	9,75	9,73	9,84
- Stanovništvo						
Dugoročni krediti	7,41	6,9	6,72	8,44	7,6	7,72
- Privatna preduzeća	10,51	9,77	9,13	8,92	8,58	8,07
- Stanovništvo						
Kratkoročni krediti s valut. Klauzulom	7,82	8,21	8,75	8,28	7,99	6,94
- Privatna preduzeća	9,37	10,75	10,2	10,13	9,82	9,13
- Stanovništvo						
Dugoročni krediti s valutna klauzulom	8,02	8,27	8,08	7,77	7,52	6,94
- Privatna preduzeća	8,91	9,28	10,22	9,11	8,53	8,36
- Stanovništvo						
Depoziti po viđenju	0,35	0,33	0,32	0,21	0,16	-
- Privatna preduzeća	0,38	0,35	0,28	0,19	0,12	
- Stanovništvo						
Štednja na oročene depozite	3,55	3,25	3,96	2,59	2,25	-
- Privatna preduzeća	3,56	3,49	3,6	3,16	2,8	
- Stanovništvo						

Izvor: BiH, Ekonomski trendovi, Godišnji izvještaj 2011., april 2012.

Prilog P-6.6. - Tabela: Prosječne prodajne cijene meke pšenice u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	110,5	155,8	198,3	154,87
Bugarska	107,6	125,0	167,1	133,23
Češka	109,3	134,2	204,9	149,47
Danska	120,9	131,6	193,3	148,6
Njemačka	112,6	149,5	206,7	156,27
Estonija	104,4	156,0	186,7	149,03
Irska	104,8	-	-	-
Grčka	135,0	164,6	225,0	174,87
Španija	142,4	173,4	211,7	175,83
Francuska	111,1	160,5	213,2	161,60
Italija	153,8	182,4	248,6	194,93
Cipar	-	-	-	-
Latvija	113,1	163,4	196,5	157,67
Litvanija	114,7	162	206,1	160,93
Luksemburg	100,3	158,6	181,5	146,80
Mađarska	106,2	142,3	182,9	143,80
Malta	-	-	-	-
Nizozemska	110,5	161,0	193,5	155,50
Austrija	83,2	184,1	157,2	141,50
Poljska	111,6	150,0	199,3	153,63
Portugal	136,5	149,3	199,9	161,90
Rumunija	110,9	140,1	207,6	152,87
Slovenija	119,3	135,7	193,1	149,37
Slovačka	103,3	136,1	179,4	139,60
Finska	132,0	147,4	196,9	158,77
Švedska	107,4	169,9	199,3	158,87
Velika Britanija	122,9	152,8	210,4	162,03
Federacija BiH	124,8	141,1	196,3	154,1

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.7. - Tabela: Prosječne prodajne cijene kukuruza u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	-	-	-	-
Bugarska	106,8	141,6	173,6	140,67
Češka	105,9	129,8	191,4	142,37
Danska	-	-	-	-
Njemačka	120,7	156,9	206,2	161,27
Estonija	-	-	-	-
Irska	-	-	-	-
Grčka	150,9	207,6	214,5	191
Španija	144,2	182,8	216,9	181,3
Francuska	109,0	159,2	210,4	159,53
Italija	131,3	167,9	227,7	175,63
Cipar	-	-	-	-
Latvija	-	-	-	-
Litvanija	116,6	180,6	180,8	159,33
Luksemburg	132	162,2	182,4	158,87
Mađarska	104,1	136,5	175,3	138,63
Malta	-	-	-	-
Nizozemska	113	-	-	-
Austrija	96,3	178,9	148,8	141,33
Poljska	103,3	148,2	165,2	138,9
Portugal	138,9	205,1	206,3	183,43
Rumunija	158	168,6	235,9	187,5
Slovenija	98,8	155,1	170,3	141,4
Slovačka	97,7	148,9	167,1	137,9
Finska	-	-	-	-
Švedska	-	-	-	-
Velika Britanija	-	-	-	-
Federacija BiH	122,7	182,5	193,3	166,17

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.8. - Tabela: Prosječne prodajne cijene krompira u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	62,2	127,2	58,2	82,53
Bugarska	235,8	222,2	231,4	229,80
Češka	124,9	167,6	210,7	167,73
Danska	231,0	161,1	261,7	217,93
Njemačka	111,1	157,9	191,8	153,6
Estonija	-	-	-	-
Irska	-	-	-	-
Grčka	485,7	480,6	471,3	479,20
Španija	140,1	252,8	203,8	198,90
Francuska	205,6	255,8	317,9	259,77
Italija	343,6	382,2	395,2	373,67
Cipar		407,2	-	-
Latvija	134,5	147,5	192,8	158,27
Litvanija	138,7	168,8	2351,8	-
Luksemburg	336,6	458,1	377,8	390,83
Mađarska	171	226,1	182,7	193,27
Malta	289,4	272	266,1	275,83
Nizozemska	94,0	127,5	153,5	125,00
Austrija	98,6	172,7	136,5	135,93
Poljska	93,7	127,3	120,3	113,77
Portugal	167,1	249,6	233	216,57
Rumunija	287,7	322,9	394	334,87
Slovenija	123,9	156,8	150,8	143,83
Slovačka	197,3	273	290,8	253,70
Finska	144,6	118,9	190,8	151,43
Švedska	221,0	284,4	297,1	267,50
Velika Britanija	133,5	157	168,7	153,07
Federacija BiH	253,6	243,4	217,3	238,10

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.9. - Tabela: Prosječne prodajne cijene jabuka u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek 2009/2011
	2009	2010	2011	
Belgija	354,7	378,4	519,4	417,50
Bugarska	361,5	415,2	306,1	360,93
Češka	295,4	340,4	400,8	345,53
Danska	531,8	549,2	675,1	585,37
Njemačka	381,4	402	498,6	427,33
Estonija	-	-	-	
Irska	-	-	-	
Grčka	672,2	612,4	625	636,53
Španija	299	344,6	342,2	328,60
Francuska	412,6	-	-	-
Italija	400,7	404,0	339,2	381,30
Cipar	-	1.142,9	773,3	968,10
Latvija	214,8	367,4	271,0	284,40
Litvanija	95	359,9	448,7	301,20
Luksemburg	1.170,0	1.240,0	1.240,0	1.216,70
Mađarska	177,8	281,90	345,7	268,47
Malta	359,3	345	346,7	350,33
Nizozemska	360	450	540,0	450,00
Austrija	359,8	335,7	457,4	384,30
Poljska	73,7	160,1	205,3	146,37
Portugal	576,7	591,3	647,7	605,23
Rumunija	523,6	512,8	618,1	551,5
Slovenija	434,5	410,6	452,0	432,37
Slovačka	338,8	393,9	397,0	376,57
Finska	1.199,5	1.475,7	1.585,9	1.420,40
Švedska	517,0	678,4	660,0	618,47
V. Britanija	705,1	764,2	816,1	761,80
Federacija BiH	257,2	367,6	367,6	330,80

Izvor; Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.10. - Tabela: Prosječne prodajne cijene teladi u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	1.525,6	1.265,3	1.439,9	1.410,3
Bugarska	1.170,5	1.181,4	1.284,7	1.212,2
Češka	2.075,8	2.298,0	2.354,0	2.242,6
Danska	-	-	-	-
Njemačka	-	-	-	-
Estonija	-	-	-	-
Irska	-	-	-	-
Grčka	2.395,6	2.446,3	2.552,2	2.464,7
Španija	2.006,9	1.948,4	2.074,8	2.010,0
Francuska	-	3.200,0	3.512,0	3.356,0
Italija	2.846,8	2.812,1	2.879,7	2.846,2
Cipar	-	3.980,6	3.030,3	3.505,5
Latvija	868,8	839,7	955,3	887,9
Litvanija	1.248,9	1.325,8	1.949,1	1.507,9
Luksemburg	3.516,0	3.617,0	3.593,0	3.573,3
Mađarska	1.823,2	1.995,2	2.788,9	2.202,4
Malta	-	1.594,2	1.887,8	1.731,0
Nizozemska	2.363,0	2.475,0	2.790,0	2.542,7
Austrija	2.942,3	3.020,3	3.248,3	3.070,3
Poljska	2.127,6	2.208,9	2.164,9	2.167,2
Portugal	2.567,4	2.664,3	2.694,6	2.642,1
Rumunija	1.155,7	1.213,1	1.273,9	1.214,2
Slovenija	2.229,3	2.182,3	2.193,6	2.201,7
Slovačka	2.000,0	2.140,0	2.190,0	2.110,0
Finska	-	-	-	-
Švedska	-	-	-	-
V. Britanija	-	-	-	-
Federacija BiH	2.556,5	2.454,2	2.796,3	2.602,3

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.11. - Tabela: Prosječne prodajne cijene svinja u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek 2009/2011
	2009	2010	2011	
Belgija	-	-	-	-
Bugarska	1152	1.105,1	1.132,3	1.129,80
Češka	1.131,3	1.076,4	1.165,7	1.124,47
Danska	844,7	874,1	961	893,27
Njemačka	-	-	-	-
Estonija	-	-	-	-
Irska	-	-	-	-
Grčka	2.048,5	2.060,9	2.102,6	2.070,67
Španija	1.114,6	1.125,3	1.232,4	1.157,43
Francuska		1.298,9	1.465,7	1.382,30
Italija	1.838,5	1.806,4	1.828,4	1.824,43
Cipar				-
Latvija	1.160,7	1.079,6	1.173,9	1.138,07
Litvanija	1.150,6	1.037,8	1.172,7	1.120,37
Luksemburg				-
Mađarska	1.123,8	1.075,9	1180	1.126,57
Malta				-
Nizozemska	992	967,5	1088	1.015,83
Austrija	1.132,4	1.124,2	1.238,3	1.164,97
Poljska				-
Portugal				-
Rumunija	1.233,5	1206	1255	1.231,50
Slovenija	1.778,5	1.654,2	1.782,5	1.738,40
Slovačka	1.110,0	1.120,0	1.210,0	1.146,67
Finska				-
Švedska				-
V. Britanija	1.224,4	1.209,2	1.185,9	1.206,50
Federacija BiH	1.789,5	1.927,1	1.467,9	1.728,2

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.12. - Tabela: Prosječne prodajne cijene ovaca u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	-	-	-	-
Bugarska	1.231,1	1114	966,5	1.103,87
Češka	1.286,2	1127,2	528,7	980,7
Danska	167,9	167,8	167,8	167,83
Njemačka	532	-	465	498,5
Estonija	-	-	-	-
Irska	1.613,8	1926,7	-	1.770,25
Grčka	1.302,1	1333,9	1356,7	1.330,90
Španija	311,3	327,1	426,8	355,07
Francuska	-	5.576,6	5.838,0	5.707,30
Italija	-	-	-	-
Cipar	-	3690,3	2914	3.302,15
Latvija	1.144,7	1166,8	1020,1	1.110,53
Litvanija	1.320,2	1977,8	1870,1	1.722,70
Luksemburg	-	-	-	-
Mađarska	1.885,3	1556,8	1905,6	1.782,57
Malta	-	-	-	-
Nizozemska	1.210,0	1.210,0	1.471,0	1.297,00
Austrija	580,0	590,0	590,0	586,67
Poljska	1.548,0	1.667,1	1.821,5	1.678,87
Portugal	255,5	247,5	247,2	250,07
Rumunija	1.040,1	916,4	1.448,4	1.134,97
Slovenija	-	-	-	-
Slovačka	620	650	810	693,33
Finska	-	-	-	-
Švedska	-	-	-	-
V. Britanija	1.551,4	1793,9	1.847,0	1.730,77
Federacija BiH	1.533,9	2.386,2	1.227,1	1.715,7

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.13 - Tabela: Prosječne prodajne cijene utovljenih pilića u EU 27 i FBiH (€/t)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	823,4	862,2	946,1	877,23
Bugarska	951,5	924,8	962,1	946,13
Češka	781,5	805,8	899,2	828,83
Danska	695,7	742,6	875,1	771,13
Njemačka	810,0	810,0	890	836,67
Estonija	-	-	-	-
Irska	853,8	860,5	991	901,77
Grčka	1479,5	1495,7	1499,5	1.491,57
Španija	1005,9	976,2	1153,1	1.045,07
Francuska	-	1.566,0	1.762,0	1.664,00
Italija	1.101,7	1.049,9	1.188,9	1.113,50
Cipar	-	-	-	-
Latvija	-	-	-	-
Litvanija	821,4	821,1	926,5	856,33
Luksemburg	3.090,0	3.090,0	3.308,0	3.162,67
Mađarska	767,9	775,6	893,5	812,33
Malta	1.184,2	1.188,0	1.266,8	1.213,00
Nizozemska	787,5	787,5	877,5	817,5
Austrija	916	916	933,5	921,83
Poljska	781	802,3	899,8	827,7
Portugal	548,1	432,4	526,3	502,27
Rumunija	872,7	921,1	993,1	928,97
Slovenija	1.025,9	1.024,0	1.089,2	1.046,37
Slovačka	792,7	788,4	911,8	830,97
Finska	-	-	-	-
Švedska	808,9	900,7	1057,6	922,4
V. Britanija	-	-	-	-
Federacija BiH	1.227,1	1.247,6	1.182,6	1.219,1

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.14 - Tabela: Prosječne prodajne cijene svježih jaja u EU 27 i FBiH (€/1000 kom)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	50,1	43,6	41,1	44,93
Bugarska	76,7	75,9	65,8	72,8
Češka	65,5	64,6	58,1	62,73
Danska	63,1	62,8	59,7	61,87
Njemačka	146,6	-	106,0	126,3
Estonija	-	-	-	-
Irska	59,5	57,2	71,6	62,77
Grčka	155,3	160,2	167,4	160,97
Španija	84,2	69,5	73,3	75,67
Francuska		45,3	50,2	47,75
Italija	108,5	111,5	117,3	112,43
Cipar		105,9	110,4	108,15
Latvija	67,9	61	55,9	61,60
Litvanija	72,3	63,3	59,6	65,07
Luksemburg	147	148	149	148,00
Mađarska	58	53,8	54,2	55,33
Malta	61,3	71,7	79,4	70,80
Nizozemska	62,5	42	43,5	49,33
Austrija	130,8	129,8	129	129,87
Poljska	58,1	48,2	43,4	49,90
Portugal	72	66,3	66,3	68,20
Rumunija	70,8	66,5	70,8	69,37
Slovenija	91,1	93,9	95,5	93,50
Slovačka	77,3	72,5	67,6	72,47
Finska	55,8	56,3	61,1	57,73
Švedska	74,4	81,8	91,9	82,70
Velika Britanija	51,1	25,6	25,6	34,10
Federacija BiH	71,6	57,8	72,1	67,10

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.15. - Tabela: Prosječne prodajne cijene kravljeg mlijeka u EU 27 i FBiH (€/1000 l)

Zemlje	Godine			Prosjek
	2009	2010	2011	2009/2011
Belgija	235,8	303,9	330,6	290,1
Bugarska				-
Češka				-
Danska	288,7	338,4	359,7	328,9
Njemačka	252,5	312,3	351,9	305,6
Estonija	210,0	277	317,1	268,0
Irska	215,3	281,5	335,5	277,4
Grčka	376,9	373,3	431,6	393,9
Španija	291,9	295,6	308,7	298,7
Francuska				-
Italija	370,7	374,6	433,8	393,0
Cipar				-
Latvija				-
Litvanija	178,7	250,1	285,4	238,1
Luksemburg	259,9	299,5	329,6	296,3
Mađarska	218,6	260,9	313,1	264,2
Malta	448,6	413,4	471,8	444,6
Nizozemska	267,0	339,0	382,5	329,5
Austrija	290,0	317,2	353,4	320,2
Poljska	207,1	266,8	294,1	256,0
Portugal	293,1	289,8	314,2	299,0
Rumunija	212,3	223,2	254,8	230,1
Slovenija	259,9	273,4	311,2	281,5
Slovačka	257,4	273,1	318,0	282,8
Finska	389,4	394,1	426,3	403,3
Švedska	281,6	361,7	396,5	346,6
Velika Britanija	257,8	279,2	306,1	281,0
Federacija BiH	327,2	278,1	304,2	303,2

Izvor: Vlastita izračunavanja na osnovu podataka SG FBiH i FAO

Prilog P-6.16. - Tabela: Prosječne veleprodajne cijene svježeg povrća BiH i zemljama okruženja u periodu 9 -14.7.2012. godine (€/kg)

	BiH	Albanija	Srbija	C. Gora	Hrvatska	
Kupus	0,48		0,23	0,19	0,35	0,33
Mrkva	0,43		0,32	0,34	0,68	0,59
Spanać	0,76		0,8	0,98		1,05
Paradajz	0,53		0,4	0,6	0,64	1,12

Izvor: Weekly report for all countries-Bosnia and Herzegovina, Albania, Serbia, Montenegro and Croatia

Prilog P-6.17. - Tabela: Prosječne veleprodajne cijene svježeg voća BiH i zemljama okruženja u periodu 9-14.7.2012. (€/kg)

Proizvodi	BiH	Albanija	Srbija	C. Gora	Hrvatska	
Jabuka, Golden Delicious		0,6	0,75	1,03	0,85	0,79
Jabuka, Granny Smith		0,65	0,77	0,63	0,85	0,59
Grožđe crno		1,94		2,5	2,6	2,9
Grožđe bijelo		1,8		2,32	2,2	2,9
Breskva		0,72		0,59	0,71	1,19
Kruška		0,88		0,82	1,3	1,32
Šljiva		0,72		0,89	0,78	1,32

Izvor: Weekly report for all countries-Bosnia and Herzegovina, Albania, Serbia, Montenegro and Croatia

Prilog P-6.18. - Tabela: Zakoni Federacije BiH u periodu 1995-2013. godine koji izravno reguliraju sektor hrane

R. br.	Naziv zakona	Službene novine FBiH
1.	Zakon o posebnoj pristojbi na uvezenu robu	2/1995
2.	Zakon o podsticajnim i zaštitnim mjerama domaće proizvodnje	27/1997
3.	Zakon o zadrugama	28/1997
4.	Zakon o poljoprivrednom zemljištu	2/1998; 52/2009
5.	Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina	6/1998; 23/2006; 50/2011
6.	Zakon o lijekovima koji se upotrebljavaju u veterinarstvu	15/1998; 70/2008
7.	Zakon o mjerama za unapređivanje stočarstva	23/1998
8.	Zakon o posebnom porezu na kavu	6/1995; 51/1999; 52/2001; 37/2003
9.	Zakon o posebnom porezu na bezalkoholna pića	6/1995; 51/1999; 52/2001; 37/2003; 39/2004
10.	Zakon o posebnom porezu na alkohol	6/1995; 51/1999; 52/2001; 37/2003
11.	Zakon o posebnom porezu na pivo	6/1995; 51/1999; 52/2001; 37/2003
12.	Zakon o posebnom porezu na duhanske proizvode	6/1995; 8/2000; 13/2000
13.	Zakon o priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednog i šumskog bilja	31/2000
14.	Zakon o veterinarstvu	46/2000
15.	Zakon o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja	55/2001
16.	Zakon o duhanu	45/2002; 51/2007
17.	Zakon o zemljišnim knjigama u FBiH	58/2002; 19/2003; 54/2004
18.	Zakon(i) o izmj. i dop. zakona o pos. porezu na kavu, pivo, bezalkoholna pića i alkohol	37/2003
19.	Zakon o novčanoj podršci u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji	28/2004
20.	Zakon o slatkovodnom ribarstvu	64/2004
21.	Zakon o poljoprivredi	8/2007; 4/2010; 27/2012; 7/2013
22.	Zakon o novčanim podrškama poljoprivredi i ruralnom razvoju	42/2010
23.	Zakon o vinu	55/2012

* Obuhvaćeno vrijeme I-IV 2013.

Izvor: Službene novine FBiH 1995 -2013.

Prilog P-6.19. - Tabela: Zakoni Federacije BiH u periodu 1995.-2013. godine od šireg značaja koji utječu na sektor hrane

R. br.	Nazivi zakona	Službene novine FBiH
1	Zakon o javnim poduzećima	4/1992 21/1992 13/1994 8/2005
2	Zakon o carinskoj tarifi	2/1995 19/1996
3	Zakon o carinskoj službi FBiH	2/1995 46/2000
4	Zakon o kontroli cijena	2/1995 70/2008
5	Zakon o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti	19/1996 28/2003
6	Zakon o kontroli kvaliteta određenih proizvoda pri uvozu i izvozu	21/1997
7	Zakon o zdravstvenom osiguranju	30/1997 7/2002 70/2008 48/2011
8	Zakon o doprinosima	35/1998 54/2000 16/2001 37/2001 1/2002 17/2006 14/2008
9	Zakon o vodama	18/1998 70/2006
10	Zakon o vlasničko-pravnim odnosima	06/1998
11	Zakon o federalnim robnim rezervama	46/1999
12	Zakon o mikrokreditnim organizacijama	24/2000 59/2006
13	Zakon o koncesijama	40/2002 61/2006
14	Zakon o porezu na promet proizvoda i usluga	49/2002
15	Zakon o trezoru	58/2002
16	Zakon o prostornom uređenju	52/2002 72/2007 32/2008
17	Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima	52/2002 i 29/2003 35/2009 42/2011
18	Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave	58/2002 19/2003 38/2005 8/2006 61/2006
19	Zakon o zaštiti okoliša	33/2003 39/2009
20	Zakon o zaštiti voda	33/2003
21	Zakon o zaštiti prirode	33/2003
22	Zakon o upravljanju otpadom	33/2003
23	Zakon o Fondu za zaštitu okoliša	33/2003
24	Zakon o porezu na promet proizvoda i usluga	37/2003
25	Zakon o trgovini	64/2004 12/2005
26	Zakon o inspekcijama u FBiH	69/2005
27	Zakon o eksproprijaciji	70/2007 25/2012
28	Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta FBiH	2/2006, 72/2007 32/2008 4/2010 13/2010 45/2010
29	Zakon o privatizaciji preduzeća	22/2006
30	Zakon o porezu na dobit	97/2007 14/2008 39/2009
31	Zakon o Razvojnoj banci FBiH	37/2008
32	Zakon o turističkoj djelatnosti	32/2009
33	Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti	32/2009
34	Zakon o unutarnjoj trgovini	40/2010

Izvor: Službene novine FBiH 1995-2013

Prilog P-6.20. - Tabela: Zakoni Bosne i Hercegovine u periodu 2002.-2012. godine koji izravno reguliraju sektor hrane

R.br.	Nazivi zakona	Službeni glasnik BiH
1.	Zakon o veterinarstvu u BiH	34/2002
2.	Opći zakon o zadrugama	18/2003; 55/2006
3.	Zakon o zaštiti zdravlja bilja	23/2003
4.	Zakon o flaširanim pitkim vodama BiH	45/2004
5.	Zakon o mineralnim gnojivima	46/2004; 76/2011
6.	Zakon o zaštiti novih sorti biljaka BiH	46/2004
7.	Zakon o fitofarmaceutskim sredstvima BiH	49/2004
8.	Zakon o hrani	50/2004
9.	Zakon o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednih biljaka BiH	03/2005
10.	Zakon o vinu, rakiji i drugim proizvodima od vina i grožđa	25/2008
11.	Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH	50/2008
12.	Zakon o prestanku važenja Zakona o flaširanim pitkim vodama BiH	83/2008
13.	Zakon o GENETSKI modificiranim organizmima	23/2009
14.	Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja	25/2009
15.	Zakon o zaštiti domaće proizvodnje unutar Sporazuma CEFTA	49/2009
16.	Zakon o zaštiti novih sorti bilja u BiH	14/2010
17.	Zakon o duhanu BiH	32/2010
18.	Zakon o zaštiti oznaka zemljopisnog porijekla	53/2010

Izvor: Službeni glasnik BiH 2002-2012.

Prilog P-6.21. - Tabela: Zakoni Bosne i Hercegovine u periodu 1995-2012. godine od šireg značaja, koji utječu na sektor hrane

R.br.	Nazivi zakona	Službeni glasnik BiH
1	Uredba sa zakonskom snagom o carinskoj tarifi	(Sl. list RBiH) 5/1995
2	Zakon o carinskoj politici BiH	12/1997; 57/2004; 93/2008; 54/2010; 76/2011
3	Zakon o carinskoj tarifi BiH	1/1998; 5/1998; 7/1998; 22/1998; 31/2002; 32/2004; 48/2005; 76/2006; 35/2009; 14/2010; 58/2012
4	Zakon o vanjskotrgovinskoj politici	1/1997; 7/1998; 35/2004
5	Zakonu o politici direktnih stranih ulaganja u BiH	17/1998; 13/2003; 48/2010
6	Zakon o meteorologiji	29/2000
7	Zakonom o osnivanju Instituta za standarde, mjeriteljstvo i intelektualno vlasništvo BiH	29/2000; 19/2001*
8	Zakon o standardizaciji BiH	19/2001
9	Zakon o mjeriteljstvu BiH	19/2001
10	Zakon o akreditiranju BiH	19/2001
11	Zakon o konkurenciji BiH	30/2001; 48/2005; 76/2007
12	Zakon o industrijskom vlasništvu u BiH	03/2002
13	Zakon o statistici BiH	34/2002, 26/2004, 42/2004
14	Zakon o osnivanju Instituta za akreditiranje BiH	10/2002
15	Zakon o zaštiti potrošača BiH	17/2002 44/2004 25/2006
16	Zakon o koncesijama BiH	32/2002; 56/2005
17	Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave	5/2003; 42/2003; 42/2004; 45/2006; 88/2007
18	Zakon o nadzoru kvalitete određenih proizvoda pri uvozu i izvozu	13/2003
19	Prijelazni zakon o spajanju carinskih uprava i osnivanju Uprave za indirektno oporezivanje	18/2003
20	Zakon o sustavu indirektnog oporezivanja u BiH	44/2003; 52/2004; 34/2007; 49/2009
21	Okvirni zakon o registraciji poslovnih subjekata BiH	42/2004
22	Zakon o tehničkim zahtjevima za proizvode i ocjenjivanju usklađenosti	45/2004
23	Zakon o osnivanju Instituta za meteorologiju BiH	43/2004
24	Zakon o osnivanju Instituta za intelektualno vlasništvo BiH	43/2004
25	Zakon o osnivanju Instituta za mjeriteljstvo BiH	43/2004
26	Zakon o osnivanju Instituta za standardizaciju BiH	44/2004
27	Zakon o nadzoru nad tržištem u BiH	45/2004; 44/2007
28	Zakon o općoj sigurnosti proizvoda	45/2004; 102/2009
29	Zakon o Agenciji za unapređenje inozemnih investicija u BiH	56/2004
30	Zakon o porezu na promet proizvoda i usluga	62/2004
31	Zakon o akcizama u BiH	62/2004; 48/2005; 72/2005; 49/2009
32	Zakon o osnivanju Izvozno-kreditne agencije BiH	62/2004
33	Zakon o porezu na dodanu vrijednost	9/2005; 100/2008
34	Osnovni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinaciji unutarnje i međunarodne naučno-istraživačke suradnje BiH	43/2009
35	Zakon o graničnoj kontroli	53/2009; 54/2010
36	Zakon o sustavu državne potpore u BiH	10/2012
37	Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH	10/2012

* Prestanak važenja

Izvor: Službeni glasnik BiH 1996-2012; Službeni list RBiH 1995.

Prilog P-6.22. - Tabela: Broj, dinamika i struktura zakona donesenih na nivou Federacije BiH u periodu 2008. - april 2013. godine

Godine	Svi doneseni zakoni		Zakoni iz oblasti poljoprivrede		Zakoni vezani za poljoprivredu			Udio u postotcima		
	Zakoni	Izmjene i dopune zakona	Zakoni	Izmjene i dopune zakona	Zakoni	Izmjene i dopune zakona	Zakona u poljoprivredi	Zakona vezanih za poljoprivredu	Izmjena i dopuna zakona u poljoprivredi	Izmjena i dopuna zakona vezanih za poljoprivredu
2008.	15	25	0	1	3	3	0	20	4	12
2009.	13	24	1	0	4	3	7,7	30,8	0	12,5
2010.	12	32	1	1	1	5	8,3	8,3	3,1	15,6
2011.	4	22	0	1	0	3	0	0	4,6	13,6
2012.	15	22	1	2	0	0	6,7	0	9,1	0
04/2013.	3	7	0	1	0	0	0	0	14,3	0
Svega	62	132	3	6	8	14	4,8	12,9	4,6	10,6

Izvor: Registri Službenih novina Federacije BiH 2008- april 2013. godine

Prilog P-6.23. - Tabela: Broj, dinamika i struktura zakona donesenih na nivou Bosne i Hercegovine u periodu 2008-2012. godine

Godine	Svi doneseni zakoni		Zakoni iz oblasti poljoprivrede		Zakoni vezani za poljoprivredu			Udio u postotcima		
	Zakoni	Izmjene i dopune zakona	Zakoni	Izmjene i dopune zakona	Zakoni	Izmjene i dopune zakona	Zakona u poljoprivredi	Zakona vezanih za poljoprivredu	Izmjena i dopuna zakona u poljoprivredi	Izmjena i dopuna zakona vezanih za poljoprivredu
2008.	20	21	2	1	0	2	10	0	4,8	9,5
2009.	23	47	2	6	5	1	8,7	21,7	21,8	2,1
2010.	11	17	3	0	0	3	27,3	0	0	17,7
2011.	0	14	0	1	0	1	0	0	7,1	7,1
2012.	7	17	0	0	3	0	0	42,9	0	0
Svega	61	116	7	8	8	7	11,5	13,1	6	7,8

Izvor: Registri Službenog glasnika BiH 2008-2012. godine